T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI DÖNEMİNDE ANKARA'DA FAALİYET GÖSTEREN MEDRESELER

DOKTORA TEZİ

Beyhan ŞAN

TARİH ANABİLİM DALI

ANKARA 2024

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI DÖNEMİNDE ANKARA'DA FAALİYET GÖSTEREN MEDRESELER

DOKTORA TEZİ

BEYHAN ŞAN

TARİH ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR
Tez Danışmanı

ANKARA 2024

ONAY

Beyhan ŞAN tarafından hazırlanan “Osmanlı Döneminde Ankara’da Faaliyet Gösteren Medreseler” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan Adı Soyadı		Kurumu	İmza
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR		AYBÜ	
Kabul ☑	Red ☐		
Prof. Dr. Sıddık Çalık		AYBÜ	
Kabul ☑	Red ☐		
Prof. Dr. Hasan Işık		AYBÜ	
Kabul ☑	Red ☐		
Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü		HACETTEPE Ü.	
Kabul ☑	Red ☐		
Doç.Dr. Ahmet Demir		KIRIKKALE Ü.	
Kabul ☑	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 10 Eylül 2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Vekili Doç. Dr. Muhammed Enes KALA

……

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

10/09/2024

Beyhan ŞAN

ÖZET

Eğitim ve öğretim kurumları içerisinde medreseler, X. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında varlık göstermiş, hem İslamî açıdan hem de devletler ile kültürler açısından önemli rol oynamıştır. Devlet kadrosuna önemli elemanlar yetiştiren ve pek çok âlimin yetişmesini sağlayan medreseler, Osmanlı döneminde de yapı ve eğitim bakımından gelişerek hizmet vermeye devam etmiştir. Medreseler, devletin merkezinde yer alan külliyeler dâhilinde ya da müstakil olarak padişahlar, hanedan mensupları, vezirler ve devletin farklı kademelerindeki görevliler, ilim adamları veya varlıklı aileler tarafından yaptırılıp devamlılıkları sağlanırken, merkez dışındaki bölgelerde de aynı şekilde çeşitli hayır sahipleri tarafından yaptırılmıştır. İlim hayatının görünür yüzü olan medreseler, şimdiye kadar pek çok yönüyle çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bu çalışmanın konusu, Anadolu eyaletine bağlı bir sancak olan Ankara'nın merkezinde, gerek Osmanlı öncesinde gerekse Osmanlı döneminde kurulmuş medreselerdir. Çalışmada, Ankara'nın şehir merkezinde bulunan medreselerin kuruluşu, bânisi, fizikî yapısı, tarihi, vakıfları, şehrin sos-kültürel ve eğitim hayatına katkıları, eğitim ve öğretim faaliyetleri, işleyişi, müderrisleri, talebeleri ve diğer görevlileri gibi konular Osmanlı'nın son dönemine kadar incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Ankara medreselerinin Osmanlı eğitim sistemi içindeki yerini ortaya koymak, önemine vurgu yapmak, daha ileri çalışmalara zemin hazırlamak, Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim tarihi ve entelektüel mirası hakkında yeni bilgilere sahip olmaktır. İncelenen dönemde Ankara şehrinin merkezinde 28 medrese tespit edilmiştir. Bunlardan 3'ü, şehrin Osmanlı hâkimiyetine geçişinden önce, 25'i de Osmanlı döneminde XIV. yüzyılın ortalarından itibaren kurulmuştur. Osmanlı döneminde kurulan medreselerden 6'sı Osmanlı erken döneminde, 19'u da XVI. yüzyılın ortalarından itibaren faaliyete geçmiştir. Araştırma, büyük ölçüde vakıf kaynaklarından oluşan arşiv malzemelerine dayanmaktadır. Bununla birlikte konu ile ilgili telif eserler ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Ankara Medreseleri, Medrese, Medrese Vakıfları, Osmanlı Medreseleri, Osmanlı Eğitim-Öğretim.

ABSTRACT

Among educational and training institutions, madrasas have existed in the Islamic world since the X. century and played an important role in terms of both Islam and states and cultures. The madrasas, which trained important staff for the state personnel and trained many scholars, continued to serve in the Ottoman period by developing in terms of structure and education. While madrasas were built and maintained by sultans, members of the dynasty, viziers and officials at different levels of the state, scholars or wealthy families within the complexes located in the center of the state or independently, they were also built by various philanthropists in the regions outside the center. Madrasahs, which are the visible face of scholarly life, have been the subject of various studies in many aspects. The subject of this study is the madrasas established in the center of Ankara, a sanjak of the Anatolian province, both before and during the Ottoman period. In this study, the establishment, founder, physical structure, history, waqfs, contributions to the socio-cultural and educational life of the city, education and training activities, functioning, muderris, students and other staff of the madrasas in the city center of Ankara are examined until the last period of the Ottoman Empire. The aim of the study is to reveal the place of Ankara madrasas in the Ottoman education system, to emphasize their importance, to prepare the ground for further studies, and to contribute to the education, history and intellectual heritage of the Ottoman Empire. In the analyzed period, 28 madrasas were identified in the center of Ankara. Of these, 3 were established before the city's transition to Ottoman rule and 25 were established in the Ottoman period from the middle of the XIV. century onwards. Of the madrasas established during the Ottoman period, 6 were established in the early Ottoman period and 19 were operational from the mid-16th century onwards. The research is largely based on archival materials from waqf sources. In addition to this, the study also utilizes the works and articles on the subject.

Keywords: Ankara, Ankara Madrasahs, Madrasa, Madrasa Waqfs, Ottoman Madrasahs, Ottoman Education and Training.

TEŞEKKÜR

Tez süreci boyunca akademik rehberliği ile yolumu aydınlatan danışmanım sayın Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR'a, üstesinden gelmekte zorlandığım müşkillerin hallinde değerli vaktini ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Sıddık ÇALIK'a, konuyla ilgili tavsiye ve yönlendirmeleriyle çalışmaya katkı sağlayan hocalarım Prof. Dr. Emine Erdoğan ÖZÜNLÜ, Prof. Dr. Hasan IŞIK, Doç. Dr. Ahmet DEMİR'e şükranlarımı sunarım.

Hayat duruşlarını ve dünya görüşlerini örnek aldığım Prof. Dr. Orhan ARSLAN ile Muzaffer ŞENDURAN'A sonsuz saygı, minnet ve teşekkürlerimi arz ederim.

Güçlüklerle dolu doktora sürecinde, akademik muavenetlerini cömertçe lutfeden arkadaşlarım Doç. Dr. Nazik ERDAL AKYÜZ, Dr. Rifat DAĞLI, Dr. Feyzullah UYANIK, Dr. Egemen TABANLI, Dr. Necmeddin AYAN, Halit DEMİREL, Hülya ASLAN, Vedat MERAL, Gül KAHVECİ, Muhammet Abdullah BALTA, Gülruh SHAMURADOWNA, Khadidja BADACHE, Elaleh SOLEIMANNEZHAD'e ve çalışmamı, doktora bursuyla destekleyen TÜRK TARİH KURUMU'na teşekkür ederim.

…ve yavrularım Zeynep-Zehra UYAR...

İÇİNDEKİLER

ONAY……i

BEYAN……..ii

ÖZET iii

ABSTRACT..... iv

TEŞEKKÜR v

İÇİNDEKİLER vi

KISALTMALAR xv

TABLOLAR LİSTESİ xvi

GİRİŞ 1

0.1. Konu, Kapsam ve Sınırlılıklar 1

0.2. Yöntem, Teorik Çerçeve ve Problemler 4

0.3. Literatür ve Kaynaklar Üzerine bir Değerlendirme 7

0.3.1. Literatür ve Kaynak Değerlendirmesi 7

0.3.2. Arşiv Malzemeleri..... 9

0.3.2.1. Vakfiyeler..... 9

0.3.2.2. Vakıf Tahrir Defterleri 10

0.3.2.3. Hurûfat Defterleri..... 10

0.3.2.4. Vakıf Muhasebe Defterleri..... 11

0.3.2.5. Şer'iyye Sicilleri..... 11

0.3.2.6. Diğer Arşiv Malzemeleri..... 11

0.4. Ankara Tarihine ve Medreselere Dair Genel Bilgi 12

0.4.1. Medreselerin Tarihi Süreci..... 15

0.4.2. Osmanlı Dönemi Eğitim Reformları ve Medreselere Etkisi 20

0.4.3. Osmanlı'da Vakıflar ve Eğitim 22

BİRİNCİ BÖLÜM 25

OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİ ANKARA MEDRESELERİ 25

1.1. KEYKAVUS MEDRESESİ 25
1.2. KIZIL BEY MEDRESESİ 26
1.2.1. Kızıl Bey ve Hayrâtı 29
1.2.1.1. Kızıl Bey Camii, Muallimhanesi, Çeşmesi ve Türbesi 30
1.2.2. Kızıl Bey Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri . 32
1.2.2.1. Kızıl Bey Medresesi'nin Müderrisleri 35
1.2.2.2. Kızıl Bey Medresesi'nin Muidleri ve Talebeleri 39
1.2.2.3. Kızıl Bey Medresesi Vakfının Tevliyeti 40
1.3. SARAÇ/SERRAC SİNAN MEDRESESİ 42
1.3.1. Hacı Sinânüddîn Yusuf ve Hayrâtı 43
1.3.2. Saraç Sinan Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 46
1.3.2.1. Saraç Sinan Medresesi'nin Müderrisleri 49
1.3.2.2. Saraç Sinan Medresesi Vakfının Tevliyeti 51
İKİNCİ BÖLÜM 55
OSMANLI ERKEN DÖNEMİNDE ANKARA MEDRESELERİ 55
2.1. MELİKE HATUN MEDRESESİ 55
2.1.1. Melike Hatun ve Hayrâtı 58
2.1.1.1. Melike Hatun Câmii (Mescidi) ve Çeşmesi 63
2.1.1.2. Melike Hâtun Türbesi 65
2.1.1.3. Melike Hatun Kervansarayı 66
2.1.2. Melike Hatun Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 68
2.1.2.1. Melike Hatun Medresesi'nin Müderrisleri 76
2.1.2.2. Melike Hatun Medresesi'nin Talebeleri 80
2.1.3. Melike Hatun Medresesi ve Hacı Bayram Velî 81
2.2. YEŞİL AHÎ MEDRESESİ 83

2.2.1. Hacı Şemseddin Ahî Ahmed ve Hayrâtı 84
2.2.2. Yeşil Ahî Medresenin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 87
2.2.2.1. Yeşil Ahî Medresesi'nin Müderrisleri 91
2.2.2.2. Yeşil Ahî Medresesi'nin Talebeleri 93
2.2.2.4. Yeşil Ahi Medresesi Vakfının Tevliyeti 93
2.3. YEĞEN BEY MEDRESESİ 95
2.3.1. Yeğen Bey Medresesi Vakfının Geliri, Harcamaları ve Görevlileri 97
2.4. AK MEDRESE/HACI BAYRAM VELÎ MEDRESESİ 98
2.4.1. Hacı Bayram Veli ve Külliyesi 102
2.4.2. Ak Medrese'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 105
2.4.2.1. Ak Medrese'nin Müderrisleri 109
2.4.2.2. Ak Medrese'nin Talebeleri ve Vakfın Tevliyeti 112
2.5. SEYFİYE/MÂH-I BÜLENDÎ MEDRESESİ 112
2.5.1. Seyfiye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 114
3.5.1.1. Seyfiye Medresesi'nin Müderrisleri 116
2.5.1.2. Seyfiye Medresesi Vakfının Tevliyeti 120
2.6. SARI HATİB/MEVLÂNÂ ABDULLAH MEDRESESİ 121
2.6.1. Sarı Hatib/Mevlânâ Abdullah ve Hayrâtı 125
2.6.2. Sarı Hatib Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 125
3.6.2.1. Sarı Hatib Medresesi'nin Müderrisleri 127
3.6.2.2. Sarı Hatib Medresesi'nin Talebeleri 132
3.6.2.3. Sarı Hatib Medresesi'nin Hâfız-ı Kütüb ve Dersiâmı 133
3.6.2.4. Sarı Hatib Medresesi Vakfının Tevliyeti 134
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 135
OSMANLI KLASİK DÖNEMİNDE ANKARA MEDRESELERİ 135
3.1. SARMİYE MEDRESESİ 135

3.1.1. Sarmiye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri . 136
3.1.1.1. Sarmiye Medresesi'nin Müderrisleri 138
3.1.1.2. Sarmiye Medresesi Vakfının Tevliyeti 139
3.2. ZİNCİRLİ/KAZASKER/ŞEYHÜLİSLAM MEHMED EMİN EFENDİ MEDRESESİ 140
3.2.1. Ankaravî Mehmed Efendi ve Hayrâtı 143
3.2.2. Zincirli Medresesi Vakfının Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri.... 146
3.2.2.1. Zincirli Medresesi'nin Müderrisleri 147
3.2.2.2. Zincirli Medresesi'nin Talebeleri 149
3.2.2.3. Zincirli Medresesi Vakfı Tevliyeti 149
3.3. KOCABEY/ABDÜLHÂDİ MEDRESESİ 150
3.3.1. Kocabeyzâde Seyyid Abdülhâdi Efendi ve Hayrâtı 153
3.3.2. Kocabey Medresesi'nin Vakıf Geliri, Harcamaları ve Görevlileri 155
3.3.2.1. Kocabey Medresesi'nin Müderrisleri 157
3.3.2.2. Kocabey Medresesi'nin Talebeleri ve Mütevellileri 158
3.4. HANKÂH MEDRESESİ 158
3.4.1. Hankâh Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları Ve Görevlileri . 161
3.4.1.1. Hankâh Medresesi'nin Müderrisleri 161
3.4.1.2. Hankâh Medresesi Vakfının Tevliyeti 163
3.5. EMNİYE MEDRESESİ 164
3.5.1. Seyyid Hacı Mehmed Emin Efendi ve Hayrâtı 164
3.5.2. Emniye Medresesi'nin Geliri, Harcamaları ve Giderleri 165
3.5.2.1. Emniye Medresesi'nin Müderrisleri ve Şeyhü'l-Kurrâları 166
3.5.2.2. Emniye Medresesi'nin Talebeleri 167
3.5.2.3. Emniye Medresesi Vakfının Tevliyeti 168
3.6. HACI YUSUF/YUSUFİYE MEDRESESİ 168
3.6.1. Hacı Yusuf Efendi ve Hayrâtı 169

3.6.2. Yusufiye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 171
3.6.2.1. Yusufiye Medresesi'nin Müderrisleri 173
3.6.2.2. Yusufiye Medresesi'nin Talebeleri 174
3.6.2.3. Yusufiye Medresesi Vakfının Tevliyeti ve Diğer Görevlileri..... 175
3.7. MEHMED EMİN EFENDİ MEDRESESİ 175
3.7.1. Mehmed Emin Efendi Medresesi'nin Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 177
3.7.1.1. Mehmed Emin Efendi Medresesi'nin Müderrisleri 178
3.7.1.2. Mehmed Emin Efendi Medresesi'nin Talebeleri 179
3.7.1.3. Mehmed Emin Efendi Medresesi Vakfının Tevliyeti 180
3.8. FAZLİYE MEDRESESİ..... 181
3.8.1. Abdülkerimzâde Seyyid Fazlullah ve Hayrâtı 183
3.8.2. Fazliye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri .. 183
3.8.2.1. Fazliye Medresesi'nin Müderrisleri 184
3.8.2.2. Fazliye Medresesi'nin Talebeleri 186
3.8.2.3. Fazliye Medresesi Vakfının Tevliyeti 187
3.9. AĞAZÂDE MEDRESESİ 188
3.9.1 Ağazâde Seyyid Hacı Abdullah Ağa ve Hayrâtı 190
3.9.2. Ağazâde Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 191
3.9.2.1. Ağazâde Medresesi'nin Müderrisleri 193
3.9.2.2. Ağazâde Medresesi'nin Talebeleri..... 196
3.9.2.3. Ağazâde Medresesi Vakfının Tevliyeti..... 196
3.9.2.4. Vakfın Diğer Görevlileri 198
3.10. AĞA/MERMERZÂDE MEDRESESİ..... 198
3.10.1. Mermerzâde Ali Ağa ve Hayrâtı 199
3.10.2. Ağa Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri..... 200
3.10.2.1. Ağa Medresesi'nin Müderrisleri 201

3.10.2.2. Ağa Medresesi'nin Talebeleri ve Tevliyeti 203
3.10.3. Ağa Medresesi'nin Azime Hanım Tarafından Tamir Ettirilmesi..... 204
3.10.4. Azime Hanım ve Hayrâtı..... 205
3.10.5. Tamir Sonrası Ağa Medresesi'nin İsimlendirilmesi ve Konumu Meselesi..... 206
3.10.6. Tamir Sonrası Ağa Medresesi'nin Gelir Kaynakları, Harcamaları ve Görevlileri 206
3.10.6.1. 207
3.10.6.2. Azime Hanım'ın Tamir Ettirmesinden Sonra Ağa Medresesi'nin Talebeleri..... 208
3.10.6.3. Azime Hanım Vakfının Tevliyeti..... 208
3.11. SUN'İYYE MEDRESESİ..... 209
3.11.1. Sun'iyye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 211
3.11.1.1. Sun'iyye Medresesi'nin Müderrisleri..... 211
3.11.1.2. Sun'iyye Medresesi'nin Talebeleri ve Tevliyeti 212
3.12. HASEKİ MEDRESESİ..... 214
3.13. DOĞAN BEY MEDRESESİ..... 215
3.13.1. Doğan Bey ve Hayrâtı 216
3.13.2. Medresenin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 217
3.13.2.1. Doğan Bey Medresesi'nin Müderrisleri 218
3.13.2.2. Doğan Bey Medresesi Talebeleri ve Tevliyeti 220
3.14. MİMARZÂDE/SARI KADI/ŞÜKRİYE MEDRESESİ 221
3.14.1. Mimarzâde Seyyid Mehmed Şakir Efendi ve Hayrâtı 223
3.14.2. Mimarzâde Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 224
3.14.2.1. Mimarzâde Medresesi'nin Müderrisleri..... 225
3.14.2.2. Mimarzâde Medresesi'nin Talebeleri..... 227

3.14.2.3. Mimarzâde Medresesi Vakfının Tevliyeti 227
3.15. HACI ABDULLAH/ABDULLAH BİN ALİ MEDRESESİ 228
3.15.1. Hacı Abdullah Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 228
3.15.1.1. Hacı Abdullah Medresesi'nin Müderrisleri 230
3.15.1.2. Hacı Abdullah Medresesi'nin Talebeleri 232
3.15.1.3. Hacı Abdullah Medresesi Vakfının Tevliyeti 233
3.16. ŞAHÂBİYE/NAKŞİBENDÎ MEDRESESİ 233
3.16.1. Seyyid Hacı Şahabeddin Ağa ve Hayrâtı 235
3.16.2. Şahabiye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 235
3.16.2.1. Şahabiye Medresesi'nin Müderrisleri 236
3.16.2.2. Şahabiye Medresesi'nin Talebeleri ve Tevliyeti 237
3.17. RIZÂİYE MEDRESESİ 237
3.17.1. Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Hayrâtı 238
3.17.2. Rızâiye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 240
3.17.2.1. Rızâiye Medresesi'nin Müderrisleri 242
3.17.2.2. Rızâiye Medresesi'nin Talebeleri ve Tevliyeti 242
3.18. HACI HASAN/ZEYNELÂBİDİN MEDRESESİ 243
3.18.1. Hacı Hasan Efendi ve Hayrâtı 244
4.18.2. Hacı Hasan Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları Ve Görevlileri 244
3.18.2.1. Hacı Hasan Medresesi'nin Müderrisleri 245
3.18.2.2. Hacı Hasan Medresesi'nin Talebeleri ve Tevliyeti 245
3.19. ŞERİFE ZAHİDE HANIM MEDRESESİ 246
3.19.1. Şerife Zahide Hanım ve Hayrâtı 246
3.19.2. Şerife Zahide Hanım Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri 248

3.19.2.1. Şerife Zahide Hanım Medresesi'nin Müderrisleri 249
3.19.2.2. Şerife Zahide Hanım Medresesi'nin Talebeleri 249
3.19.2.3. Şerife Zahide Hanım Medresesi Vakfının Tevliyeti 250
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 251
MEDRESELERİN ANKARA ŞEHRİNE ETKİLERİ 251
4.1. ANKARA MEDRESELERİNİN GENEL DURUMU 251
4.1.1. Medreselerin Fizikî Yapısı ve Yerleri 252
4.1.2. Ekonomiye Etkisi 257
4.1.3. Kültür ve Sosyal Yapıya Etkisi 263
4.1.4. Şehrin Fizikî Yapısına Etkisi 268
4.1.5. İdarî Yapı ve Medrese İlişkileri 269
4.2. MEDRESE KURUCULARI 271
4.3. EĞİTİM VE ÖĞRETİMDE GÖREV ALANLAR: EĞİTENLER VE ÖĞRENENLER 274
4.3.1. Müderris 275
3.3.1.1. Erken Dönem Ankara Medreselerinin Müderris Maaşları 281
Klasik Dönem Ankara Medreseleri Müderris Maaşları 285
Müderrislik Tasarrufu ve Evlâdiyet Uygulaması 290
Mahkeme Kayıtlarında Müderrisler 293
Müderris Unvanları 296
Müderrislerin Diğer Görevleri 299
4.3.2. Muîd 300
4.3.3. Şeyhü'l-Kurra 301
4.3.4. Hâfızü'l-kütüb, Dersiâm ve Cüzhan 302
4.3.5. Talebeler 303
4.3.5.1. Talebelerin Ücretleri 303
4.3.5.2. Talebe Hücreleri 309

SONUÇ ve TARTIŞMA 313

KAYNAKÇA 317

EKLER 331

KISALTMALAR

AŞS: Ankara Şer'iye Sicili

BOA : Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Mad 9: Maliyeden Müdevver 9 numaralı Ankara Mufassal Tahrir Defteri

MVAD: Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri

R. : Rûmî

TKGMA : Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi

TTK: Türk Tarih Kurumu

v. : varak

VGMA : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tahrir Defterlerine Göre Kızıl Bey Camii ve Medresesi Vakfının Gelirleri.....…...33

Tablo 2. Kızıl Bey Medresesi'nin XIX. yüzyıl Gelir ve Harcamaları……....35

Tablo 3. Tahrir Defterlerine Göre Melike Hatun Medresesi'nin Vakıf Köyleri ve Gelirleri.71

Tablo 4. Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre Melike Hatun Medresesi Vakfının Gelir ve Harcamaları……..76

Tablo 5. Yeşil Ahi Vakfının Tarihlere Göre Gelir Dağılımı…….……...91

Tablo 6. Tahrir Defterlerine Göre Ak Medrese Vakfının Gelir ve Giderleri…..……..107

Tablo 7. Muhasebe Defterlerine Göre Ak Medrese Vakfının Gelir ve Giderleri…….108

Tablo 8. Seyfiye Medresesi Müderrisleri……119

Tablo 9. Yusufiye Medresesi ve Camii Vakfı Muhasebe Verileri……...172

Tablo 10. Fazliye Medresesi Müderrisleri..……186

Tablo 11. Ağazâde Medresesi'nin Muhtelif Dönemlerde Tamir Harcamaları…….....…..190

Tablo 12. Ağazâde Medresesi Vakfının Gelir ve Giderleri…….192

Tablo 13. Ağazâde Medresesi'nin Müderrisleri……..194

Tablo 14. Medrese Vakıflarının Akar Cinsine Göre Sınıflandırılması……261

Tablo 15. Erken Dönem Ankara Medreselerinin Yıllara Göre Müderris Maaşları……....284

Tablo 16. Klasik Dönem Ankara Medreselerinin Yıllara Göre Müderris Maaşları.....…..288

Tablo 17. Ankara Medreselerindeki Müderrislerin Kullandıkları Unvanlar……..297

Tablo 18. Ankara Medreselerinde Talebelere Verilen Ücretler……...307

Tablo 19. Ankara Medreseleri ve Bünyesindeki Hücreler/Odalar……..312

GİRİŞ

0.1. Konu, Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada, Osmanlı hâkimiyeti öncesinden başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar Ankara şehir merkezinde faaliyet gösteren medreselerin bânileri/kurucuları, yapılış tarihleri, fiziki mekânları, vakıf hayrât ve akarâtı, eğitim kadroları, talebeleri, vakıf görevlileri, Osmanlı eğitim sistemi içindeki yeri, şehrin sosyal ve kültürel hayatına etkileri gibi konular incelemektedir. Bu çalışma ile Ankara şehrindeki medreselerin tespiti, şehir içindeki konumları, vakıfları, özelde Ankara, genelde Osmanlı eğitim sistemi içindeki yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ankara'da incelenen dönemde tespit edilebilen en erken tarihli medrese, XIII. yüzyıl başlarına tarihlenirken, son medreseye ait kayıt ise 1916 tarihini taşımaktadır. Bu tarih ulaşılabilinen en son tarihli belgeye göre belirlenmiştir. Araştırmanın konusu, kabaca XIII. yüzyılın başlarından Osmanlı sonlarına kadarki dönemde Ankara'da faaliyet gösteren medreselerdir. Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, *Osmanlı Öncesi Ankara Medreseler*i başlığı altında üç medrese tanıtılmıştır. İkinci bölümdeki altı medrese, *Osmanlı Erken Döneminde Ankara Medreseleri* başlığı altında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, *Osmanlı Klasik Döneminde Ankara Medreseleri* başlığı altında on dokuz medrese incelenmiştir. Son bölümde ise Ankara'da kurulan medreselerin sosyal, iktisadî, kültürel, fizikî ve idari açıdan şehre etkileri ve katkıları incelenmiş, medreselerin kurucuları, öğretici kadrolar, eğitim alanlar ve diğer görevliler hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak, *Sonuç ve Tartışma* kısmında, yapılan analizler ve elde edilen bulgular doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılmış ve Ankara medreselerinin tarihsel süreçteki yeri, önemi ve çalışmanın özgün sonuçları aktarılmıştır.

Araştırmanın ele alındığı coğrafi mekân, Ankara şehirinin merkezidir. Bu çalışmada Ankara'nın taşrasında, kazalarında kurulan medreseler kapsam dışı bırakılmış, sadece şehir merkezinde kurulmuş ve faaliyet göstermiş medreseler ele alınıp incelenmiştir. Bir başka ifade ile bu çalışmanın mekânı, Osmanlı döneminde "Nefs-i Ankara" denilen, günümüzde Ankara Kalesi ve çevresi ile Ankara Tren Garı'na kadar uzanan bölgeyi içermektedir. Bu bölgeye Osmanlı döneminde "Yukarı Yüz ve Aşağı Yüz" denilmekteydi.

Ankara'nın merkezinde, incelenen dönemde tespit edilen 28 medresenin fizikî özellikleri, inşa süreçleri, vakıf sistemi içerisindeki yerleri, idari düzenlemeler ve medreselerin işleyişi üzerine değerlendirme ve tespitlerin yapılması, çalışmanın hedeflerindendir. Ayrıca, medreselerde görev yapan müderrislerin, öğrenim gören talebelerin ve diğer görevlilerin rol ve sorumlulukları incelenmiştir. Medreselerin Ankara'nın sosyal, kültürel ve iktisadî hayatına etkileri, fizikî yapıları ve yerleri, idari yapı açısından önemi üzerine değerlendirme ve tespitler yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, medrese-vakıf ilişkisi, vakıf-akar ilişkisi, akar-ekonomi ilişkisi, ekonomi-şehir ilişkisi bakımından bir döngü içerisinde medreselerin şehre katkısındaki çok yönlülüğe dikkat çekilmiştir. Buna benzer döngüler sosyal veya idari açıdan da ortaya çıkmış ve çalışmanın kapsamı gereği incelenmeye tabi tutulmuştur. Diğer yandan Ankara medreselerinin Osmanlı eğitim sistemi içerisindeki önemi de taşra medresesi olması açısından incelenerek taşra medreselerinin genel yapısı ortaya konulmak istenmiştir.

Çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurularak, kaynakların erişilebilirliği, zaman ve mekân sınırlılıkları dikkate alınarak kapsamlı ve özgün bir araştırma olması amacıyla yapılan arşiv taraması yalnızca dijital ortamda değil bizzat arşivlerde katolog taraması ile de gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın büyük ölçüde arşiv belgeleri ve yazılı kaynaklara dayanması, bu belgelerin erişilebilirliği ve tamlığına bağlı olarak bazı sınırlılıklar oluşturmuştur. Arşivdeki tüm defterlerin içeriklerinin incelenmesi mümkün olmadığından, veri kapsamı daraltılmak zorunda kalınmıştır. Örneğin Ankara'ya ait tahrir defterleri detaylıca incelenip buradan elde edilen bilgiler kullanırlırken Şer'iye sicillerinin tamamının incelenmesi mümkün olmamış, bu nedenle sınırlamaya gidilmiştir. Ankara Şer'iye sicilleri üzerine yapılmış çalışmalardan elde edilen bulgular ve arşivde anahtar kelimeler ile yapılan araştırma neticesinde edinilen münferit sicil kayıtları üzerinden araştırmaya dâhil edilen bilgiler olmuştur. Arşiv araştırmalarında karşılaşılan diğer sorun, arama kriterlerini oluşturan anahtar kelimelerde karşılaşılan bazı sorunlardır. Arşiv taraması yaparken medresenin adının Osmanlı Türkçesi aslından, birden fazla isimle adlandırılması araştırmayı zorlaştırmıştır. Örneğin *Sarmiye Medresesi* ile ilgili yapılan araştırmada medrese adının *Sarımiye, Sarmiyye, Sarıca*… gibi yazılmasından dolayı çeşitli adlarla arama gerçekleştirilmiş, fakat her ne kadar alternatif taramalar yapılsa da farklı yazımların hepsine ulaşmak mümkün olmamıştır. Benzer durum, VGMA'da tarama yaparken *Sevdaviye Medresesi* olarak bilinen medresede de ortaya çıkmıştır. Medresenin adı, Sudadiye, Suhadiye, Sudaviye, Südvanye, Süvariye, Sütoba, Sümaviye, Sudavye gibi farklı şekillerde

kaydedilmiştir. Beyza ya da Beyzaviye Medrese adıyla bilinen medrese, bu isimlerin yanı sıra Bizaviye, Biga (Beyza), Beyhaniye, Beysananiye, Bisaid isimleriyle de kaydedilmiştir. Seyfiye Medresesi; Seyf, Seyfi, Seyfüddin, Seyfiyye, Sofya, Sifye; Şahabiye Medresesi ise; Şehbaye, Şerbamiye gibi isimlerle kaydedilmiştir. Çalışmanın dezavantajları olarak karşılaşılan bu durumda, medreselerin adının doğru okunması üzerinde durularak yazım yanlışları üzerinden katolog taraması yapılmıştır. Buna rağmen tespit edilemeyen medreselere ait kayıtların da mevcut olması ihtimal dâhilindedir. Bu sorun ve sınırlılıklara rağmen Ankara medreseleri hakkında genel bir kanaat elde etmek için yeterli veriye ulaşılmıştır.

Arşiv çalışmalarında yaşanan zorluklardan biri de aynı belge ya da defterin künye bilgilerinin farklı arşivlere farklı adlarla kaydedilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin çalışmamız kapsamında incelediğimiz sicillerden, Devlet Arşivlerinde AŞS, 606, 53/195 koduyla yer alan sicil, VGMA'da, MKB SERİYYE SICILLERI-ANKARA-808-12 fon adıyla kaydedilmiştir. Bundan farklı olarak VGMA'da Şer'iye Sicilleri fonu üzerinden yapılan "Ankara Medrese" anahtar kelimeleriyle yapılan aramada 34 adet belgeye ulaşılırken; Devlet Arşivlerinde, Ankara Şer'iye Sicil defterlerine ulaşılmakta ancak anahtar kelime ile arama mümkün olmamaktadır.

Her çalışmada olduğu gibi bu araştırmada da aşılması zaman ve emek gerektiren zorluklar yaşanmıştır. Bunların başında, arşiv materyallerinin dağınık olması ve belge tespitinin karmaşık bir yapı arzetmesidir. Osmanlı öncesinden başlayarak Ankara'da 10 asırlık bir geçmişe sahip medreselerin, zamanla yıkılması, tamir görmesi, ihya edilmesi ve bunlara başka yapılar eklenmesi gibi nedenlerle belgelerin sistematik tasnifinde güçlükler yaşanmıştır. Ana kaynaklardan elde edilen bulgular doğrultusunda, medreselerin özgün yapı ve formları tespit edilerek çalışmanın anlatım düzenine uygun biçimde tasnifi yapılarak araştırmaya yön vermeleri sağlanmıştır. Çalışmanın sınırlılıklarından biri de araştırmanın büyük ölçüde belgelere ve tanımlayıcı yöntemlere dayalı olması, nitel veri toplama ve analiz yöntemleri kullanımı gerektirmesi olmuştur. Arşiv araştırmasında yapılan ön taramada elde edilen belgelerin Ankara merkezinde mi ya da Ankara kazalarında mı olup olmadığı yeteri kadar açık ve anlaşılır değildir. Bu açıklığı edinmek için belgenin tamamını okuyup tanımladıktan sonra ayrıştırmaya tabi tutulmuş bu da çalışmaya daha fazla yük getirmiştir. Bunun dışında, medrese yapılarının günümüze kadar ulaşmaması, araştırmaya zorluk katan diğer bir unsur olmuştur. Yapılan saha araştırması neticesinde bazı medreselerin yeri tam

olarak tespit edilemediğinden, diğer bilgilerle örtüşmesi ve bunun doğru bilgiye götürmesi konusunda müphemlik oluşmuştur. Böyle durumlarda belgelerden edinilen bilgilerle yetinilmek durumunda kalınmıştır.

0.2. Yöntem, Teorik Çerçeve ve Problemler

Araştırmada kullanılan yöntem bağlamında ilk olarak kaynakların çalışmada kullanılması açısından değeri ve kullanım tekniği üzerine odaklanılması planlanmıştır. Bilimsel araştırmalarda orijinal kaynaklar önemlidir. Bunlar, çalışmanın sağlam bir temele dayandırılması ve özgün sonuçlar elde edilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Güvenilir ve doğru kaynaklar, araştırmanın güvenilirliğini artırır ve sonuçların daha objektif olmasını sağlamakla kalmaz, mevcut bilginin anlaşılmasına, tartışılmasına ve genişletilmesine imkân tanımaktadır. Uygun kaynakların kullanılması, araştırmacının çalışmasının önceki çalışmalarla uyumlu olmasını ve literatürdeki boşlukları doldurmasını destekler. Bu bağlamda, literatür ve arşiv kayıtlarının kaynak olarak kullanımı üzerine yapılan değerlendirmeler, çalışmanın başarısı için önemli bir yaklaşım sunmaktadır. Araştırmanın yönteminde, tutarlı ve özgün çıkarımlar elde etmek amaçlanmıştır. Kaynakların dikkatlice incelenmesi ve metnin oluşturulması sırasında tutarlılık ve özgünlük ilkeleri gözetilmiştir. Öncelikle kaynaklar belirlenmiş, ardından arşiv ve kütüphanelerde gerekli araştırmalar yürütülerek kaynaklar toplanmıştır. Arşiv belgeleri sistematik bir biçimde taranmış ve elde edilen bulgular, çalışmanın planına uygun olarak sınıflandırılmıştır. Belgeler okunurken, çalışmayla doğrudan bağlantılı kısımlar tespit edilmiş ve araştırmanın genel çerçevesi, arşiv kayıtlarından elde edilen bulgular doğrultusunda çizilmiştir.

Ankara, Osmanlı klasik döneminde Anadolu eyaletinin önemli sancaklarından, Tanzimat'tan sonra da kendi adını taşıyan vilayetin merkezi idi. Ankara sancağı, Osmanlı dönemindeki vakıfları ve araştırma konumuz olan medreseleri ile dikkati çeken bir idarî birimdi. Bu çalışmanın teorik çerçevesini Türk hâkimiyeti döneminde Ankara'da faaliyet gösteren medreseler oluşturmaktadır. Bu çerçevede Ankara'da faaliyet gösteren medreselerin yapısı, kuruluşu, bânileri, vakıfları, işleyişi, personeli, eğitim ve öğretim hayatına katkısı ile sosyal ve kültürel hayattaki yeri gibi konular ele alınıp incelenmiştir. Araştırmanın zaman aralığı Ankara'daki medreselerin en eski tarihlisinin yapıldığı XIII. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadarki dönem olarak belirlenmiştir.

Osmanlı payitahtı dışında, taşradaki eğitim ve öğretim hayatına bir Anadolu şehri üzerinden bakmak, bu çalışmanın bir başka öne çıkan yönüdür. Bu çerçevede Ankara'da mevcut olan ve yüzlerce yıl varlığını devam ettiren medreseler tespit edilmiş ve bunların tarihî süreçteki gelişimi, eğitim, ilim, din ve kültür alanlarında şehir ve toplum hayatına katkıları gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca, kaynaklardan elde edilen bilgilerden yola çıkarak, Ankara'daki medrese geleneğinin Osmanlı İmparatorluğu'nun genel eğitim ve entelektüel yapılanması içindeki yerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunulması hedeflenmiştir. Bunların dışında, Osmanlı döneminde medrese eğitimi alan talebelerin profilleri, medrese mezunlarının toplumdaki rolleri ve medrese eğitiminin Osmanlı toplumunun entelektüel/kültürel gelişimine olan katkıları gibi hususların tespiti ve değerlendirilmesi, çalışmanın öne çıkan amaçları arasında yer almaktadır. Bu çalışma özetle, Ankara özelinde Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim tarihini ve entelektüel mirasını anlamaya yönelik çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada Ankara'da kurulan medreseler, Osmanlı hâkimiyeti öncesi ve Osmanlı döneminde kurulan medreseler ele alınmıştır. Osmanlı döneminde kurulan medreseler de kendi içinde, erken dönem, klasik dönem, tanzimat ve tanzimat sonrası olarak sınıflandırılarak incelenmiştir. Ankara'daki medreselerin bilgisine ulaşılabilen ilk medreseden başlayarak Osmanlı'nın son dönemine kadar şehirde mevcut medreseler, kronolojik olarak incelenmiştir. Son dönem Osmanlı medreselerinden kasıt ise, III. Selim dönemi ve sonrasını içeren; literatürde, Osmanlı Devleti'nin *Islahat* adı altında pek çok yeni reformlar yaparak siyasi ve askeri bakımından revizyona gittiği sürecin başlangıcı olarak XVIII. yüzyılın sonlarını içermektedir. Islahat sürecinin, III. Selim döneminden itibaren yoğunlaşması[1] ve bu dönemde medreselerin genel durumunu doğrudan etkileyecek biçimde düzenlemeler yapılması nedeniyle, III. Selim ve sonrasındaki dönem bu çalışma özelinde çizilen son dönemin zaman sınırlamasını oluşturmaktadır. Bu sınıflandırma, Osmanlı Devleti'nin Islahat süreci olarak kabul edilen dönemi ve bu dönemde yapılan reformları kapsamaktadır.

Araştırma kapsamında Ankara medreseleri üzerine yapılan incelemerde, öncelikle arşiv kaynakları incelenmiştir. Bu kaynaklar; tarama yöntemi ile taranmış ve içerik analizleri

[1] Osmanlı modernleşme süreci ile ilgili bkz. Yüksel Çelik-Fatih Yeşil, *Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)*, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s. 13 vd.; Kemal Beydilli, "Islahat", *DİA,* C. 19, İstanbul 1999, s. 174-185; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985; Karpat, *The Ottoman Polity: 1300-1914*, Çev. Mehmet Genç, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

yapılmış, ayrıca konu ile ilgili diğer çalışmalardan da yararlanılmıştır. Kronikler, dönemin sosyal, kültürel ve eğitim pratiklerine ilişkin daha detaylı ve dönemin ruhunu yansıtan bilgiler sunmaktadır. Benzer tarama ve içerik analizi yöntemi tüm verilerde kullanılmıştır. Araştırmanın kapsamını genişletmek adına, yalnızca arşiv kaynakları ve kroniklere değil, aynı zamanda dönemin diğer resmi kayıtlarına, basılı kitaplara ve yazma eserlere de başvurulmuştur. Bu kaynak çeşitliliği, Ankara medreselerinin kuruluşu, tarihi süreçleri, işleyişi ve sosyal etkileşimleri hakkında daha derinlemesine bir anlayış sağlamak amacıyla benimsenmiştir. Kaynakların geniş bir yelpazede ele alınması, araştırmanın sağlam bir temele dayanmasını sağlamış, aynı zamanda kaynaklar arasında uyumlu bir denge kurulmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada maddi gerçekliğe ve somut bilgilere titizlikle uyulmuş ve nitel bir çalışma elde edilmesine yardımcı olmuştur. Bu yapılırken, medreselerin güncel durumu arşiv kaynaklarındaki bilgilerle tespit edilmiş ve saha araştırması ile elde edilen bulgular tamamlayıcı olarak kullanılmıştır. Ankara medreselerini konu edinen çalışma ile hem Osmanlı dönemi hem de Osmanlı öncesi döneme ait medrese bilgilerine ulaşılmıştır. Bu durumda, karşılaştırmalı tarih yöntemi kullanılarak her iki dönem medreselerini kıyaslama imkânına ulaşılmış ve elde edilen bulgular çalışmanın içeriğini zenginleştirmiştir.

Doktora tez çalışmasının hazırlanmasını gerekli kılan ve aşağıda ayrıntılı dökümü yapılan sorular bulunmaktadır. Ana problem olarak, Ankara medreselerinin tarihsel gelişimi, fiziki özellikleri, eğitim işleyişi ve toplum üzerindeki etkileri hakkında soruları yanıtlayıp kapsamlı bilgi edinmek amaçlanmıştır. Ana problemden yola çıkarak çalışmanın alt problemlerine ilişkin sorular şöyledir? Osmanlı idaresi öncesinde Ankara'da kurulan ve Osmanlı idaresinde de devam eden medreseler hangileri idi? Bu medreselerin eğitim alanına ve şehre etkileri nelerdir? Erken dönem medreselerinin yapısı ve işleyişi nasıldı? Medrese personelinin görev ve sorumlulukları ile şehir hayatındaki varlıkları ve sosyo-kültürel yapıya etkileri nelerdi? Klasik dönem medreselerinin toplumsal ve kültürel yapıya katkıları ile önceki medreselerden farkları nelerdi? Tanzimat sonrasında Ankara'da kurulan medreseler hangileridir ve bu medreselerin kuruluş süreçleri nasıldı? Ankara medreselerinin fiziki özellikleri ve bu özelliklerin dönemler arasındaki değişimleri nasıldı? Medreselerin idari yapıları ve yönetim şekilleri nasıl organize edildi? Medrese kurucularının toplumsal ve kültürel hayattaki rolleri nasıldı? Vakıf müessesesi aracılığıyla kurulan medreseler sayesinde Ankara'nın idari ve sosyal yaşantısına sunduğu katkı nelerdi? Arşiv kayıtları ve saha

araştırmaları ışığında, günümüzde varlığını sürdüren veya kaybolmuş olan Ankara medreselerinin durumu nedir?

Elbette cevabı aranacak soruları çoğaltmak mümkün, ancak bunların cevapları kaynakların elverdiği ölçüde yanıtlanacaktır. Bu sorular, tezin amacına uygun olarak Ankara medreselerinin tarihsel ve kültürel önemini kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi ve Osmanlı dönemi eğitim sistemine yönelik önemli katkılar sunmayı hedeflemektedir. Sonuç olarak, bu araştırma Ankara'daki medreselerin tarihsel ve kültürel önemini vurgulamakta ve Osmanlı dönemi eğitim sisteminin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Araştırmanın yöntemi ve yapılan analizler, gelecekteki benzer çalışmalar için önemli bir referans oluşturması hedeflenmiştir.

0.3. Literatür ve Kaynaklar Üzerine bir Değerlendirme

0.3.1. Literatür ve Kaynak Değerlendirmesi

Osmanlı tarihi araştırmaları içerisinde medreseler geniş bir yer tutmakta, Osmanlı medreselerinin kuruluşu, yapısı, eğitim sistemi ve etkileri üzerine çeşitli yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı medrese tarihçiliğinin uzun serüvenini ve önemini mercek altına alan yazısıyla medrese alanyazınının gelişim evrelerini ve bu konudaki çalışmaları değerlendirmiştir. II. Meşrutiyet devrinde yaşanan siyasi dönüşümlerle birlikte, kamuoyunda yeni tartışma alanlarının açıldığını ve medreselerin bu anlamda geniş yer bulduğuna dikkat çekmiştir. Medrese konusunun tartışmaya açılmasıyla birlikte, modern tarih araştırmaları bağlamında medreselere yönelik ilginin yoğunlaştığına ve günümüze ulaşan süreçte bu literatürün genişlediğine değinmiştir.[2]

Modern tarihçilik anlayışı bağlamında, Osmanlı medreseleri konusunda kendisinden sonra yapılan araştırmalara da bir anlamda temel teşkil eden eser, bu araştırmanın da referansları arasında sıklıkla yer alan İsmail Hakkı Uzunçarlı'nın *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*[3] isimli çalışmasıdır. Mustafa Bilge tarafından kaleme alınan *İlk Osmanlı Medreseleri*[4], Cahid Baltacı'nın *XV-XVI. yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*,[5] Ziya Kazıcı'nın

[2] Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965) -Keşif ve Tasarlama Dönemi-", *TTK Belleten*, C.647, Sayı 240, Ankara 2000, s. 543.
[3] İsmail Hakkı Uzunçarlı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
[4] Mustafa L. Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984.
[5] Cahid Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri,* İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005.

Osmanlıda Eğitim Öğretim[6] isimli çalışmaları, Osmanlı medreselerinin teorik çerçevesinin anlaşılmasına ve çalışmanın ana hatlarının çizilmesine nitelikli katkılar sunmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ankara'da kurulan ve faaliyet gösteren medreselerin bazıları, müstakil araştırmaların konusu olmuştur. Bu bağlamda, Hüseyin Çınar tarafından yazılan "Ankara'da Hayırsever Bir Sultan: Melike Hâtun" başlıklı çalışmada, yardımsever bir kişiliğe sahip olan Melike Hatun'un vakıf eserleri değerlendirilmiş, yaptırdığı Kara Medrese hakkında bilgi verilmiş, Ankara'nın manevi mimarlarından Hacı Bayram-ı Velî'nin bu medresede ders vermesi dolayısıyla, bir eğitim kurumu olarak itibarının arttığına dikkat çekmiş ve özel bir yer ayrılmıştır.[7] Doğrudan Ankara medreselerinden birini konu alan bir diğer çalışma, Aydın Kudat tarafından kaleme alınan "Mimarzâde Mehmed Şakir Efendi ve Sarı Kadı Medresesi" başlıklı makaledir. Yazar, XVIII. yüzyıl Ankara'sında önemli bir sosyal ve kültürel kurum olan vakıfları ve bu vakıfların toplumun kamusal ihtiyaçlarını nasıl karşıladığını ele almaktadır. Özellikle Mimarzâde Esseyyid Mehmed Şakir Efendi'nin vakfiyesi üzerinden vakıf medeniyetinin işlevselliğini ve toplumun çeşitli alanlardaki ihtiyaçlarını nasıl karşıladığını incelemiştir.[8] Hacı Bayram-ı Veli'nin müderrislik yaptığı medreseler hakkında kısa bilgilerin verildiği bir diğer çalışma, 1. Uluslararası Ankara Sempozyumu'nda sunulmuştur.[9]

Yusufiye Medresesi, Ali Kılcı ve Gökçe Günel'in kaleme aldıkları "Bir Ankaralı Tüccarın Kentine Katkıları: İbadullah Vakfı" isimli eserinde ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. Çalışma'da Yusufiye Medresesi'nin Vakfiyesindeki bilgi ve bulgulardan yola çıkarak, şeriye sicilleri kullanılarak tespitler yapılmıştır.[10] Ankara Evkaf Defteri'ni konu alan bir lisansüstü çalışmada, üç tanesi Selçuklu ve beş tanesi ise Osmanlı döneminde inşa edilen toplam sekiz medreseye ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu bağlamda, Kızılbey Medresesi, Sarmiye Medresesi, Serrac Sinan Medresesi, Melike Hatun Medresesi, Ahi Medresesi, Ak Medrese, Bülendiye Medresesi ve Muhyiddin Medresesi'nin gelir

[6] Ziya Kazıcı, *Osmanlıda Eğitim Öğretim*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2004.
[7] Hüseyin Çınar, "Ankara'da Hayırsever Bir Sultan: Melike Hâtun", *Vakıf Kuran Kadınlar*, Haz. Fahameddin Başar, Ankara 2019, s. 37-72.
[8] Aydın Kudat, "Mimarzade Mehmed Şakir Efendi ve Sarı Kadı Medresesi", *1. Uluslararası Ankara Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, C. 1, Ed. Mehmet Ünal, Cafer Acar, Aydın Kudat, Hüseyin Şıra, Ankara 2020, s. 8-20.
[9] Fahmettin Aydın, "Ak Medrese'den Kara Medrese'ye Hacı Bayram-I Veli", *1. Uluslararası Ankara Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, C. 1, Ed. Mehmet Ünal, Cafer Acar, Aydın Kudat, Hüseyin Şıra, Ankara 2020, s. 236-275.
[10] Ali Kılcı-Gökçe Günel, *Bir Ankaralı Tüccarın Kentine Katkıları: İbadullah Vakf*ı, İstanbul 2019, s. 70-74.

kaynaklarına ilişkin bilgiler verilmiştir.[11] Özer Ergenç, XVI. yüzyılda Ankara ve Konya'yı konu alan çalışmasında ana hatlarıyla sekiz medrese tanıtmıştır.[12] Hülya Taş'ın *XVII. yüzyılda Ankara* isimli eserinde[13], Ankara'nın demografik-idari yapılanması ve şehir hayatı gibi konulara dair detaylara yer verilmiştir. Ankara tarihi üzerine ilk doktora tezi çalışması mahiyetini taşıyan Rifat Özdemir'in *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Ankara* adlı eseri[14], 1785-1840 yılları arasında Ankara'daki Osmanlı dönemi siyasi-sosyal-ekonomik yapılanmasını ve maddi kültür varlıklarını ortaya koyan önemli bir rehber niteliği taşımaktadır.

0.3.2. Arşiv Malzemeleri

0.3.2.1. Vakfiyeler

Vakfiye, vakfedilen malın nasıl kullanılacağını, nasıl yönetileceğini ve şartlarını belirten hukukî bir belgedir. İslâm medeniyetinde önemli bir yeri olan vakfiyeler, başlangıçta sözlü iken, sonradan yazılı hale getirilmiştir. Vakfın kuruluş senedi niteliği taşıyan vakfiyeler, vakfın gelir ve harcamalarını, yönetim süreçlerini ve çalışanların maaşlarını detaylı şekilde açıklar. Vakfiyelerin günümüze ulaşması üç şekilde olmuştur: orijinal vakfiyeler, vakıf kitâbeleri ve vakfiye sûretleri. Bu belgeler, tarihî, sosyal, ekonomik ve kültürel araştırmalar için değerli bilgiler sunmaktadır.[15] Ankara medreselerinin bazılarının vakfiyesine ulaşılamamıştır. Vakfiyesi olanların bilgileri ise çalışmamıza son derece önemli bilgilere erişme konusunda katkı sağlamıştır. Vakıf kurucusunun kimliği, vakfedilen mülkün özelliği ile nasıl idare edilip işleneceği, vakıf ve medrese görevlileri ile sorumlukları ve maaşları, vakıftan istifade edecek olanlar gibi temel bilgilere vakıf şartnamesi aracılığıyla ulaşılmaktadır. Vakfiyesi olan medreseler hakkında ilk bilgi buradan öğrenilmektedir. VGM Arşivinde bulunan 592 numaralı defterden Saraç Sinan Medresesi vakfiyesi, 581 numaralı defterden Yeşil Ahi Medresesi, 17-33 numaralı kayıttan Zincirli Medresesi, 736 numaralı defterden Kocabey Medresesi, 630/2 numaralı defterden Emniye Medresesi vakfiyesine ulaşılmıştır. Diğer vakfiye bilgileri kaynakçada ve metin içinde ilgili yerlerde belirtilmiştir. Bunlarla beraber vakfiyesine ulaşılamayan medreseler de mevcuttur.

[11] İbrahim Köse, *Ankara Evkaf Defteri (1571),* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 22-29.
[12] Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s. 25-27.
[13] Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankar*a, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
[14] Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
[15] Osman Gazi Özgüdenli, "Vakfiye", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 465-467.

0.3.2.2. Vakıf Tahrir Defterleri

Osmanlı Devleti'nin mali sisteminde, vergilendirilebilir gelir kaynaklarının tespiti amacıyla tutulan mali kayıtlardan oluşan tahrir defterleri, çalışmanın ana kaynakları arasında yer alan diğer kayıtlardandır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki tasnifler arasında yer alan Maliyeden Müdevver (MAD.d) defterler arasında Mad 9 olarak kayıtlı Ankara Sancağı'na ait olan Mufassal Tahrir Defterinde yer alan bilgiler, sistematik olarak tasnife tabi tutulmuş ve medreselerle ilgili bilgiler tespit edilerek, gelir kaynaklarına ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur.[16] 928/1522 tarihli Ankara Vakıf Tahrir Defteri'nde Ankara medreseleri ile ilgili bilgilere başvurulmuş ve hatırı sayılır derecede bilgiye ulaşmamız söz konusu olmuştur.[17] Bununla birlikte 937/1530 tarihli 438 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nin Ankara kısmı, medrese vakıfları hakkında veri sağlamamıza yardımcı olmuştur. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA)'nde yer alan 979/1571 tarihli Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara (Defter no 558), müracaat edilen bir diğer farklı arşiv ve defteri oluşturmaktadır. İlgili defterlerden vakfın adı, vakfa ait arazi, köy, bina, dükkân gibi taşınmazlar ile bunların adları, nakit paraların bağışı, gider kalemleri, vakıf akaratı ve görevli adları gibi bilgilerle medresenin adı, kurucusu ve kimi zaman müderrisi hakkında verilere ulaşmak mümkün olmuştur.

0.3.2.3. Hurûfat Defterleri

Vakıf çalışanlarının atama kayıtlarını içeren hurûfât defterleri, medreselerdeki tayin ve terfi işlemleri başta olmak üzere işleyişe ilişkin ayrıntılara bu kaynaklar muvacehesinde yer verilmiştir. Bu doğrultuda, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Ankara Medreseleri ile ilgili bilgiler içeren ve ayrıntılı dökümü kaynakçada sunulan 25 adet Ankara'ya ait hurûfât defteri incelenmiştir. Osmanlı vakıflarındaki atamaları kaydeden, berat özetleri niteliğindeki bu defterlerde kazaların alfabetik sırasına göre atama kayıtları bulunmaktadır. Defterlerden, vakıf adları, görevlileri ve adları, atama ya da görevden alınma, vefat, yer isimleri, vakıf kurucuları gibi detayları öğrenmek mümkündür. Ayrıca kadı, naib ve mahkeme görevlilerinin tayinleri, görev süreleri, ücretleri ve ayrılış sebepleri hakkında bilgiler sunar.

[16] BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler MAD 9,* 867/1463 tarihli Ankara Livası Defteri.
[17] 928/1522 Tarihli *Ankara Vakıf Tahrir Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları 116/5.

0.3.2.4. Vakıf Muhasebe Defterleri

Vakıf ve medreseleri konu alan arşiv fonları arasında vakıf muhasebe defterleri de bulunmaktadır. Bu defterler, vakıfların gelir ve harcamalarının kayıt altına alındığı, bu sayede bir nevi denetlendiği defterlerdir. Genellikle yıllık olarak bazı durumlarda ise iki yılda bir mali faaliyet raporunu kayıt alan bu defterlere, vakfın mütevellisi tarafından verilen bilgiler kaydedilmiştir. Bu sayede defterlerden medrese vakıflarının varlığı, gelirleri, harcamaları, Evkaf Nezareti'ne verilen harç miktarları, vakfın personeli ya da medresenin müderrisleri ile bunların görev süreleri hakkında bilgiler edinilmektedir. Ankara vakıflarının muhasebe kayıtlarını içeren defterler incelenirken bütüncül bir defter taraması yalnızca üç defter ile yapılmış olup bunların dışındaki muhasebe verileri münferit kayıtlar üzerinden defterlere ulaşılması ile sağlanmıştır. Bu kapsamda, 1954, 1955, 1956, 1957, 1969, 1970, 1971, 1972, 1974, 1975, 1980, 1981, 1983, 2109 numaralı defterlerden yararlanılmıştır.

0.3.2.5. Şer'iyye Sicilleri

Şer'iye sicilleri, Osmanlı mahkemelerinde alınan kararların ve resmi nitelik taşıyan kayıtların tutulduğu defterlerdir.[18] Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meşihat Fonu'nda bulunan ve ayrıntılı dökümü kaynakça kısmında sunulan sicil defterlerine başvurulmuştur. Bu bağlamda, Ankara Şer'iye Sicilleri üzerine taramalar yapılmış, medreselerle ilgili olan ve çalışma kapsamında kullanılmaya elverişli nitelik taşıyan belgeler tespit edilmiştir. Çalışılan zamanın genişliği ve sicil defterlerinin fazla sayıya sahip olması nedeniyle, arşivde münferit olarak erişilen kayıtlar incelenmiştir. Bununla birlikte Ankara Şer'iye Sicilleri üzerine yapılan çalışmalardan da yararlanılarak bir bütün elde edilmeye çalışılmıştır. Ulaşılan sicil kayıtlarında yer alan ferman, berat, hüccet gibi hukuki nitelik taşıyan kayıtlardan yola çıkarak, Ankara medreselerinin işleyişi, tamir ve onarımı, maddi koşulları ve fiziksel özellikleri hakkında bilgiler alınmıştır. Bununla beraber müderris, talebe ya da mütevelli gibi medrese kadrosunun mahkemeye intikal konuları incelenerek ilgili olay ve durumlar değerlendirilmiştir.

0.3.2.6. Diğer Arşiv Malzemeleri

Osmanlı Arşivlerindeki defter serilerinin yanı sıra, perakende evrak mahiyetinde olan fonlarda kayıtlı arşiv belgelerinden bazıları tespit edilip çalışmada kullanılmıştır. Bu

[18] Şeriye Sicilleri hakkında bkz. Yunus Uğur, "Şer'iyye Sicilleri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul 2010, s. 8-11.

bağlamda, Muallim Cevdet tarafından hazırlanan evkaf tasnifinde (C.EV.) fonundaki belgeler başta olmak üzere perakende evrak fonları taranmış ve Ankara medreseleri ile doğrudan ilgili kayıtlar araştırmamıza rehberlik etmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde mahfuz münferit evrak üzerine de araştırmalar yapılmıştır. Evkaf Fonu'nda (EV.) yer alan Başkitabet (EV.BKB.), Evkaf Defterleri (EV.D.), Evkaf Muhasebesi (EV.EMH.), Muhasebe Kalemi (EV.MH.), Mektubi Kalemi (EV.MKT.), Tahrirat (EV.THR.), Zimmet Halifeliği (EV.ZMT.) başlıkları altında oluşturulan alt fonlarda kayıtlı evrak üzerine yapılan araştırmalar, bu bağlamda zikredilebilir.

Diğer arşiv kaynaklarından olan VGM Arşivinde yer alan Şahsiyet Defterlerinden elde edilen bilgiler de son derece önemli yere sahiptir. Vakıflara ait görevli atamaları, tayin, terfi ve görev değişikliği gibi eylemlerin tek sayfada tablo formunda işlenmesiyle, görevli şahısların yürüttükleri vazife türü, hizmet yeri, vazifenin özelliği, görevlinin ismi, görev tevcih tarihi, vakfın ismi, hayrat/akar yeri, vâkıfın şartı, görevli ücretleri gibi bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur.

Arşiv araştırmalarından elde edilen bilgiler, çalışmaya Ankara'nın medreseleri hakkında katkı sağlamasının yanı sıra şehrin ekonomik yaşantısına vakıfların katkısını görebilme açısından, mülkiyet ve gelir kaynaklarını anlayabilme açısından önemlidir. Vakıfların şehir hayatına ve sosyal yaşama dair etkisi ile vakıfların kuruluşunda ve yönetiminde devlet otoritesinin rolü, vakıfların siyasi hayattaki etkisi gibi konulardan da çıkarım yapabilmemiz yine arşiv araştırmalarından elde edilen bilgilerle sağlanmıştır.

0.4. Ankara Tarihine ve Medreselere Dair Genel Bilgi

Osmanlı İmparatorluğu, İslamiyet'in ortaya çıkışına paralel olarak yaygınlık kazanan eğitim anlayışlarını ve kendisinden önceki Türk-İslam devletleriyle özgün bir form kazanan medrese geleneğini, geniş bir coğrafyada yaşatmaya devam etmiştir. Osmanlı medreselerinin bu hususiyeti, çalışmanın belirli bir alanla/bölgeyle sınırlanmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda Ankara, doktora tez çalışmamızın mekân sınırını oluşturmaktadır. Ankara'nın Türk hâkimiyetine girişi ve tarihi serüveninin ana hatlarıyla ortaya koyulmasının, çalışmanın mekân sınırlarının daha net biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Coğrafi olarak İç Anadolu'nun kuzeybatısında bulunan Ankara, Sakarya nehrinin kollarından olan Ankara Çayı ile Ayaş, Nallıhan ve Beypazarı üzerinden Sakarya nehri havzasına ulaşarak tarih boyunca İstanbul güzergâhını belirleyen önemli bir kavşak noktası

üzerindedir. Karadeniz sıra dağlarının güneyini takip ederek Kelkit havzasına kadar giden ve *dere yolu* denilen güzergâhın da başlangıcındadır. Ayrıca, Konya ovasından başlayarak Anadolu'nun güney bölgeleri ile Ege sahasını kontrol edebilen stratejik bir konum üzerindedir.[19]

Ankara, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti olmasının yanı sıra zengin tarihi ve kültürel mirasıyla da dikkat çeken bir şehirdir. Orta Anadolu'nun kalbinde konumlanmış olan bu şehrin binlerce yıllık geçmişi, tarihi coğrafyasıyla bütünleşmiş yerleşim birimleri ve mekânları üzerinden takip edilebilmektedir. Ankara'nın tarihi, antik dönemlere kadar uzanmaktadır. Şehrin bulunduğu bölge, Hititler, Frigler, Lidyalılar gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Ankara Kalesi'nin tarih boyunca birçok medeniyet tarafından kullanılması, şehrin stratejik konumunun ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Ankara, Roma İmparatorluğu döneminde de önemli bir merkez haline gelmiştir. Antik Roma döneminde "Ancyra" olarak bilinen şehir, önemli bir ticaret ve kültür merkezi olmuştur. Roma döneminden günümüze kalan en önemli eserlerden biri, Roma Hamamı'dır. Bu hamam, şehrin antik dönemdeki refahını ve yaşam standartlarını yansıtan önemli bir yapıdır. Ortaçağ'da ise Ankara, Bizans ve Selçuklu egemenliği altında kalmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, şehirde birçok önemli cami, medrese ve hanlar inşa edilmiştir.[20] Ankara medreseleri, şehrin tarihi gelişimine ve sosyo-ekonomik durumuna özellikli bir bakış açısı sunma imkânı sağladığı için çalışmamıza konu edilmiştir.

İç Anadolu bölgesinde, önemli bir bağlantı noktası olan Ankara'nın tarihini konu alan araştırmalar, şehirde yaşama can veren su kaynağının (Bentderesi) kenarında, dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı savunmaya son derece elverişli kayalık bir tepenin kenarında kurulduğunu ve gelişmeye başladığını ortaya koymaktadır. İlk Çağın önemli ticaret yolları üzerinde kurulmuş olan Ankara'nın Anadolu'daki kadim şehirlerden biri olduğu, M.Ö. VIII-VII. yüzyıllarda Frigler tarafından kurulduğu bilinmektedir. Roma döneminde parlak bir ticari merkez haline gelen şehir, 1073 yılında gerçekleşen Selçuklu fethine kadar Bizans hâkimiyetinde kalmıştır.[21]

[19] Sıddık Çalık, "Tarih İçerisinde Ankara'nın Jeopolitik Ve Jeostratejik Konumu", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, volume 9, 2017, s. 528.
[20] Ahmet Kankal, "Ankara ve Çevresine Tarihi Coğrafya Penceresinden Bakmak", *Gönül Sultanları Şahsiyetleri ve Değerleri ile Ankara*, Ed. İbrahim Ethem Arıoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, s. 475-484.
[21] Afif Erzen, *İlkçağda Ankara*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1946, s. 15-47.

Ankara, 1354 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına katılmış ve Osmanlı-Karamanoğlu nüfuz mücadelelerinden etkilenmiştir. Sultan I. Murad'ın Rumeli fetihleri ile meşgul olduğu esnada Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey Ankara'yı almaya çalışmış fakat şehir halkı ve ahîlerin direnişi ile karşılaşmıştır. Mücadele sonunda I. Murad 1362 yılında Ankara'yı hâkimiyetine almıştır.[22]

1402'de Yıldırım Bayezid ile Timur arasındaki savaşa sahne olan Ankara, Timur'un Anadolu'dan çekilmesinin ardından Çelebi Mehmed'in hâkimiyetine girmiştir. Fetret Devri mücadeleleri sırasında ise İsâ Çelebi tarafından kuşatılmış fakat alınamamıştır. 1406'da Süleyman Çelebi'nin Ankara'yı kuşatması sonucunda kale muhafızı Yakub Bey, Çandarlı Ali Paşa'nın izlediği siyasetin sonucu olarak kaleyi teslim etmiştir. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, Karamanoğlu Mehmed Bey ile anlaşarak Süleyman Çelebi'ye karşı harekete geçmiştir. 1411'de Çelebi Mehmed'in kardeşi Musa Çelebi'nin faaliyetlerini haber almasıyla, Ankara dâhil olmak üzere Bursa yöresini tekrar ele geçirmiştir. Bu dönemde Ankara, Karaman sınır bölgesinde önemli bir askerî üs niteliğini taşımıştır. XVII. yüzyıl başlarında Celâlî isyanları nedeniyle sıkıntılı günler geçiren Ankara, 1607'de şehri kuşatan Kalenderoğlu Mehmed'e karşı direnmiştir. Celali isyanlarından sonra nispeten sakin bir dönem geçiren Ankara, 1832-1833 yıllarında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın istilasına uğramıştır. 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın şehre gelmesiyle merkezi öneme sahip bir şehir haline gelmiş, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi burada toplanmış ve 13 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti olarak kabul edilmiştir.[23]

İdarî yapılanma açısından Osmanlı hâkimiyetinde Ankara, 1462 yılına kadar Anadolu eyaletinin merkezi olarak devam etmiştir. Bu tarihten sonra eyalet merkezi Kütahya'ya taşınmış ve Ankara sancak merkezi haline getirilmiştir. Ankara Sancak beyi, Anadolu beylerbeyliğine bağlı olarak, padişah tarafından atanan sancak beyi ve kadı tarafından yönetilirken XVIII. yüzyıldan itibaren mutasarrıflık haline getirilmiştir. 1463 yılında idarî birim olarak Ankara Sancağı; Bacı, Çubuk, Kasaba, Karacabey, Mürted Ovası, Binarili, Yaban Ovası, Şorba, Mudrıb, Uruş ve Ayaş, 1523 yılında ise Merkez, Murtazabad, Çubuk, Ayaş, Bacı ve Yabanabad kazalarından oluşmuştur. XVI. yüzyılda Ankara

[22] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt I, Ankara 2011, s.246-247.
[23] Avram Galanti, *Ankara Tarihi*, Ankara 2005, s. 109-181; Ankara'nın XVIII. ve XIX. Yüzyıllardaki idari yapılanması hakkında bkz. Rifat Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fizikî, Demografik, İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998; Rifat Özdemir, "Ankara-Osmanlı Dönemi", *DİA,* C. 3, İstanbul 1991, s. 204-205.

sancağında 741 köy, 339 mezraa, 113 çiftlik, 21 yaylak, 466 yörük cemaati bulunmaktaydı. 1785 yılında Ankara Sancağı merkez ve dokuz kazadan meydana gelmiş 1809 yılında ise Ankara Sancağına bağlı kazaların sayısı on üçe çıkmıştır. II. Mahmud (1808-1839) döneminde Ankara, eyalet merkezi olmuş ve Ankara'ya Çankırı, Kastamonu, Viranşehir ve Çorum sancakları bağlanmıştır. 1807 yılından sonra Ankara; Çankırı, Kayseri ya da Afyonkarahisar ile birlikte bazen müstakil olarak vezir rütbesinde olan paşalara arpalık olarak verilmiş, Tanzimat'tan sonra ise iç mutasarrıflık ve valilik olarak idare edilmiştir.[24]

Yerleşim ve nüfus açısından bakılacak olursa Ankara'da ilk yerleşimler kale içinde ve etrafında olurken Bizans ve Selçuklular döneminde surlar içerisinde yer almıştır. Osmanlı döneminde nüfusun artması ile yerleşim sur dışına doğru genişlemiştir. Ankara şehri kale içi ve dışı olmak üzere ikiye ayrılırken, kale dışı da Yukarı Yüz (kale çevresi) ve Aşağı Yüz (bugünkü Anafartalar caddesinin altı ile Hacı Bayram Camii'den Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan kısım) olarak iki şekilde adlandırılmıştır. Bu iki kısmın bağlandığı yer, Bedesten'den başlayıp Tahtakale'ye kadar inen Çarşı Yolu olmuştur. Yukarı Yüz'ün merkezi Atpazarı, Aşağı Yüz'ün merkezi ise Tahtakale olup, her iki tarafta ticari yapıların yanında da önemli dini ve sosyal yapılar bulunmuştur. Kale içinde genellikle askeri-yönetici sınıfı otururken, kale dışında esnaf, zanaatkâr ve diğer meslek grupları varlık göstermişlerdir. Ticarî faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde nüfusta da yoğunluk olmuştur. 1522 yılında 73 mahalle varken, 1601 yılında mahalle sayısı 85'e ulaşmıştır. 1785-1840 yılları arasında ise 107'ye yükselmiştir. Ancak 1891'de bu gelişim tersine dönmüş mahalle sayısı 75'e inmiştir.[25]

0.4.1. Medreselerin Tarihi Süreci

İslam eğitim tarihinde, dini bilgilerin aktarımı Hz. Peygamber döneminde başlamıştır. Hz. Peygamber'in risaletinin başlangıcında, eğitim faaliyetleri Safa Tepesi'nin yanındaki Erkam'ın evinde (Darülerkam) gerçekleşmiş ve burası İslam dininin ilkelerinin öğretildiği önemli bir mekân haline gelmiştir.[26] Medine döneminde ise eğitim faaliyetleri daha da kurumsallaşmıştır. Mescid-i Nebevi'nin bir köşesi, eğitim faaliyetlerine tahsis edilmiş ve burada talebelere dini bilgiler aktarılmıştır. Böylelikle, Müslümanların ilk

[24] Abdülkerim Erdoğan-Gökçe Günel-Ali Kılcı, *Osmanlı'da Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları C. 2, Ankara 2008, s.37-52; Özdemir, *a.g.md.*, s. 207.
[25] Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 109; Şeyma Yapıcı, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Ankara Mahalleleri" *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, Sayı 4, 2020, s. 375-379.
[26] Zübeyda Kodaman, "İslâm Eğitim Modeline Bir Örnek: Dârü'l-Erkam", Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu 2019, s. 50.

üniversitesi olarak nitelendirilen "Suffe"nin temelleri atılmıştır. Suffe, İslami değerlerin, öğretilerin derinlemesine incelendiği ve talebelere çeşitli konularda eğitim verildiği bir merkez haline gelmiştir. İslam eğitim tarihinde Safa Tepesi'ndeki Darülerkam'dan başlayarak Mescid-i Nebevi'nin bir köşesindeki Suffe'ye kadar olan süreç, İslamiyet'te bilgi aktarımına ve eğitime verilen önemin göstergesi olarak İslam dünyasının bilgi ve eğitim geleneğinin temelini oluşturmuştur. [27]

Emevi ve Abbâsî dönemlerinde İslam dünyasında eğitim ve bilgi aktarımı, Mescid-i Nebevi'den esinlenen ders halkaları ve Küttâb adı verilen Kur'an öğretim müesseseleriyle başlamıştır. Abbâsîler döneminde kitapçıları ve tercüme faaliyetlerini destekleyen Beytülhikme müessesesi önem kazanmıştır. Ancak, Suffe sistemi gibi daha resmi nitelikli bir eğitim kurumunun varlığına dair kayıtlar bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Hz. Peygamber döneminden başlayarak Emeviler ve Abbâsîler dönemlerine kadar olan süreçte, genel olarak cami merkezli bir eğitim sistemi mevcut olmuştur. Medrese tarzı eğitim kurumlarının belirgin şekilde ortaya çıkması daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir.[28]

İslam dünyasında eğitim ve bilim tarihi, çeşitli medreselerin kurulması ve gelişimiyle şekillenmiştir. Bu medreseler arasında Ebû Bekir Ahmed b. İshak es-Sıbgî'nin Nîşâbur'da kurduğu ve hadis ilimlerinin okutulduğu Dârüssünne, Muhaddis İbn Hibbân'ın Büst'te yurt ve kütüphanesi bulunan medresesi ve Büveyhî veziri Ebû Nasr Sâbûr b. Erdeşîr'in fakihler için Bağdat'ta kurduğu medrese gibi önemli kurumlar bulunmaktadır. Ebû İshak İsferâyînî için Nîşâbur'da yaptırılan Beyhakıyye, İbn Fûrek'in Nişabur'daki medresesi ve Sultan Mahmud'un kardeşi Emir Sebuk Tekin'in Nişabur'da yaptırdığı Sa'diyye Medresesi gibi önemli eğitim kurumları bulunmaktadır. Hükümdarlar, eğitimin sürdürülebilirliği için çeşitli vakıflar kurarak eğitim faaliyetlerine destek olmuşlardır. Örneğin, Tamgaç İbrahim Han, medrese kurma ve sürdürme amacıyla vakıflar tesis etmiştir. Bu vakıflar, talebelere burs bağlama, müderrislerin maaşlarını karşılama ve medrese binalarının bakımını sağlama gibi çeşitli şekillerde eğitim faaliyetlerine destek olmuştur.[29] Bu bilgiler, Nizamiye Medresesi

[27] Ashab-ı Suffe hakkında yapılmış en geniş kapsamlı araştırmalardan biri için bkz. Mustafa Baktır, *İslam'da İlk Eğitim Müessesesi Suffa Ashabı,* İstanbul 1984.

[28] Bu dönemdeki eğitim kurumları, küttab, saraylar, kitapçı dükkanları, ulema evleri, edebiyat salonları, badiye, mescid ve Beytü'l-Hikme başlıkları altında tasnif edilmiştir. Ayrıntı için Bkz. Mustafa Köylü, "Medrese Öncesi Kurumlarda Eğitim", *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, ed. Mustafa Köylü ve Şakir Gözütok, İstanbul 2017, s. 72-106.

[29] Nebi Bozkurt, "Medrese", *DİA,* C. 28, Ankara 2003, s. 323-327; Şakir Gözütok, "İslam Medeniyetinin Öncü Eğitim Kurumları: Nişabur Medreseleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 185, 2010, s. 33-64; Tamgaç İbrahim Han'ın eğitim faaliyetleri hakkında bkz. Ömer Soner Hunkan, "Ortaçağ Semerkand'ında İlk Modern Türk Üniversitesi: Tamgaç Han İbrahim Medresesi", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* C. 4, Sayı 8, s. 14-44.

öncesinde de önemli eğitim kurumlarının kurulduğunu ve eğitim faaliyetlerinin farklı bölgelerde yürütüldüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, İslam dünyasında eğitim ve bilgi aktarımının çok yönlü ve zengin bir tarihi olduğunu göstermektedir.

İslam dünyasında medrese eğitim modelinin oluşmasında, Büyük Selçuklu Devleti'nin ve Orta Çağ İslam dünyasının en başaralı devlet adamlarından biri olan Vezir Nizamülmülk'ün kurduğu Nizamiye Medreseleri öncü bir rol oynamıştır. Nizâmülmülk, siyasi ve askeri mücadele yanında fikri mücadeleyi de önemsediği için medreselerin kurulmasına, 1065 yılından itibaren öncülük etmiştir. Nizamiye medreseleri, Fâtımîler tarafından kurulan Ezher'e karşı Sünni düşünceyi yaymak amacıyla kurulmuş ve dönemin eğitim faaliyetlerine damgasını vurmuştur. Devletin eğitimi bu şekilde desteklemesi ve denetim altına almaya yönelik adımlar atması, bu dönem eğitim faaliyetlerini Şii-Sünni rekabetiyle ilişkilendirmemize imkân tanımaktadır. Medreseler, Sünni anlayış doğrultusunda dini eğitimin ağırlıklı olduğu kurumlar olarak kabul edilmiş ve dört mezhebin öğretildiği yerler haline gelmiştir. Nizâmülmülk, medreselerin başarısı için coğrafi konumdan başlayarak seçkin öğretmenler ve iyi bir müfredat seçimine kadar birçok faktörü göz önünde bulundurmuştur. Ayrıca, her talebe için ayrı odalar tahsis ederek talebelerin ihtiyaçlarının karşılandığı bir yurt sistemi oluşturmuştur.[30]

Nizamiye Medreselerinde geliştirilen eğitim modeli ve müfredatı, çalışma konumuzu doğrudan ilgilendiren Osmanlı medrese anlayışının şekillenmesinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur.[31] Nizamiye Medreselerinde eğitim parasızdı ve talebeler ile müderrislerin temel ihtiyaçları karşılanıyordu. Temel müfredat, Şâfiî fıkhı, Kur'ân-ı Kerim, hadis, tefsir, kelam, feraiz, mezheb ve nahiv gibi dini ilimleri içeriyordu. Astronomi, fizik, tıp ve matematik gibi akli ilimlere dayalı dersler, genellikle medrese kütüphanelerinde bulunan eserlerdeki bilgilerle yetinilerek öğretilmekteydi. Medreselerde her talebenin uyması gereken bir program yoktu, ancak genellikle kurucusu veya müderrisi tarafından belirlenen bir programa göre eğitim yapılırdı. Eğitim dili Arapça olup, talebeler belirli kitapları öğrenip iyice kavradıktan sonra yeni kitaba geçerlerdi. Medreselerde müderrislerin yanı sıra nahiv

[30] Abdülkerim Özaydın, "Nizâmiye Medreseleri", *DİA,* C. 33, İstanbul 2007, s. 188-191; Cihan Piyadeoğlu, "Nizâmiye Medreselerinin Kuruluşu ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi,* Sayı 8 2018, s. 124-35; Ahmet Ocak, "Nizâmiye Medreseleri ve Büyük Selçuklular'da Eğitim", *Türkler Ansiklopedisi,* Cilt V, ed. Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.721-727.

[31] Nizamiye Medreselerinde oluşturulan eğitim modeli, daha sonraki medreselerin eğitim programlarının oluşmasında öncü rol oynamıştır. Bkz. Ömer Eryılmaz, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Ankara 2002, s. 5; Osmanlı medreselerinin eğitim programları hakkında literatür değerlendirmesi için bkz. Şükran Fazlıoğlu, "Osmanlı Medrese Müfredatına Dair Çalışmalar: Nereden Nereye?", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Cilt 6, Sayı 12, 2008, 593-609.

hocası, muîd, müfîd ve şeyh gibi görevliler bulunurdu. Nahiv hocası Arapça öğretiminden sorumlu olup, muîd derslerin tekrarı ve açıklamalarını yapardı. Müfîd, talebelere derslerinde yardımcı olurken, şeyh ise hadis öğretimi ve ezber yapan talebelerin denetimi ile ilgilenirdi. Eğitim metotları arasında hıfz ve tekrar etme, münâzara, imlâ, semâ ve kırâ'at bulunurdu. Hıfz ve tekrar etme, özellikle hadis öğreniminde sıkça kullanılan bir yöntemdi. Münâzara ile talebelerin fıkhî bilgilerini sergilemeleri ve farklı görüşlere karşı savunma yapmaları amaçlanırdı. İmlâ metodunda ise metinlerin yüksek sesle okunup ardından açıklamalar yapılırken talebeler imlâ yaparlardı. Semâ ve kırâ'at ile hadisleri dinleme ve rivayet etme yetkisi elde edilirdi. Nizamiye medreselerindeki eğitim-öğretim prensipleri, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemi medreselerinin tarihsel gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır.[32]

Anadolu Selçuklu Devleti ve sonrasında hüküm süren Anadolu Beylikleri, Osmanlılar döneminde kurulacak medreselere örnek olacak birçok medrese inşa etmişlerdir. Bu medreseler, bilim ve eğitim merkezleri olarak önemli roller üstlenmiş ve Osmanlı dönemindeki medrese geleneğini etkilemiştir. Anadolu Selçukluları döneminde, II. Kılıç Arslan zamanında Konya'da Şemseddin Ebu Saîd Altun Aba Medresesi,[33] daha sonra yine Konya'da Şerif Mes'ud Medresesi(1241), Sırçalı Medrese(1242-1243),[34] Karatay Medresesi'nin(1251-1252)[35] yanı sıra Sivas, Kayseri, Tokat, Afyon, Sinop, Aydın, Kastamonu gibi Anadolu'nun önemli merkezlerinde, beylikler tarafından medreseler inşa edilmiştir. Ayrıca, Dârulkurrâ, Dârulhadîs, Dâruşşifâ gibi belirli ihtisas alanlarına yönelik medreseler de zaman içinde kurulmuştur. Bu medreseler, İslam ilimlerinin yanı sıra felsefe, tıp, matematik, astronomi gibi alanlarda da eğitim vermişlerdir. Osmanlılar döneminde, medrese geleneği devam etmiş ve Osmanlı medreseleri de benzer şekilde bilim ve eğitim merkezleri olarak önemli roller üstlenmiştir. Dolayısıyla, Anadolu Selçuklu Devleti ve Anadolu Beyliklerinin kurduğu medreseler, Osmanlı dönemindeki medrese geleneğinin temelini oluşturmuştur.[36]

[32] Efe Yeşildurak, "Nizâmiye Medreseleri: Müfredat ve Öğretim Metotları", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, Sayı 8, s. 499-512.
[33] Şemseddin Atlun Aba ve Medresesi hakkında Bkz. Osman Turan, ''Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı'', *Belleten*, XI, s. 197-221.
[34] M. Zeki Oral, "Konya'da Sırçalı Medrese", *Belleten*, C. 25, Sayı 99, 1961, s. 355-378.
[35] Selçuk Mülayim, "Karatay Medresesi", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 475-476.
[36] Cahid Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, Cilt I, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul 2005, s. 66-69.

Osmanlılar medrese kurarken, Selçukluların Mısır ve Türkistan'da inşa ettikleri medreselerden aldıkları tecrübelerle sınırlı kalmamış, bunları geliştirmişlerdir. İslam hukukuna göre vakfın dokunulmaz olması nedeniyle, Selçuklular ve Anadolu beylikleri siyasi varlıklarını kaybetmiş olsalar da kurdukları vakıf-medreseler, Osmanlılara intikal etmiş ve asırlar boyunca yaşamaya devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Gazi döneminden itibaren medrese temelli bir eğitim seferberliği başlatılmıştır. Aynı yöndeki çabalar, Orhan Bey'in İzmit ve İznik gibi stratejik bölgelerde kurduğu medreselerle desteklenmiştir. Sultan I. Murat, medrese yapımında öne çıkan bir padişah olmuştur. Rumeli'deki fetihler sonrasında bu bölgelerde ve bilhassa Edirne'de birçok medrese inşa edilmiştir. Bu dönemde yapılan medreseler, Osmanlı'nın genişleyen sınırları içerisinde eğitim ve kültürün yayılmasına katkı sağlamıştır.[37] Diğer yandan, özellikle hadis ve kıraat ilimlerinde ihtisas medreselerinin yanı sıra camiler de eğitim kurumu olarak işlev görmüştür. Bu durum, eğitim alanındaki iş birliğinin ve cami-medrese birlikteliğinin bir göstergesidir.[38]

Osmanlı medreselerinde eğitim sürecinin organizasyonu oldukça katmanlı ve disiplinli bir yapıya sahip olmuştur. Fatih Sultan Mehmed dönemiyle birlikte Osmanlı medreseleri, yeniden yapılanma sürecine girmiş ve eğitim faaliyetlerinin organizasyonu revize edilmiştir. Sahn-ı Seman medreselerinin kurulması ve çıkarılan kanunnamelerle medreselerin müderrislerin maaşlarına göre sınıflandırılması bu dönemin önemli adımları arasındadır.[39] Süleymaniye medreselerinin kurulmasıyla birlikte, müderrislik unvanları da yeniden düzenlenmiş ve en üstün müderrislik sınıfı Dârulhadis olarak belirlenmiştir.[40] Müderrisler dışında, medresenin düzenli işleyişini sağlamak için çalışan diğer görevlilerden de ana hatlarıyla bahsetmek yerinde olacaktır. Müderrisin derslerini talebelere tekrar ettiren ve disiplinden sorumlu olan görevli, muîddir. Muidler, maaşlıdırlar ve vakfiyelere uygun niteliklere sahip olmaları beklenmektedir. Dersiâm olarak adlandırılan medrese hocaları,

[37] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988; Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1997, s. 9.

[38] Cahid Baltacı, "İslam Medeniyetinde Cami", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1985, Sayı 3, s. 239.

[39] Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 199-253; Cahid Baltacı, "Fatih Devri İlim Hayatı ve Sahn-ı Seman Medreseleri", *İstanbul Armağanı I*: Fetih ve Fatih, Haz. Mustafa Armağan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 237-252.

[40] Bu dönemde yapılan düzenlemeye göre müderrisler, ibtida-i hariçten başlayarak, hareket-i hariç, ibtida-i dahil, hareket-i dahil, musıla-i sahn, sahn-ı seman, ibtida-i altmışlı, hareke-i altmışlı, musıla-i Süleymaniye, havamis-i Süleymaniye, Süleymaniye ve dâru'l-hadis-i Süleymaniye'ye atanırlardı. Bkz. Yasin Yılmaz, "Osmanlı Örgün Eğitiminde ve Süleymaniye Medreselerinde Müderrisler", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 14, s. 99.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar camilerde halka açık dersler vermişlerdir. Hafız-ı kütüb, medreselerde kitaplardan sorumlu olan görevlidir. Medrese kütüphanelerinin düzenini sağlar ve kitap kayıtlarını tutardı. Bevvâb, medreselerde hizmet eden kapıcılardı ve diğer görevlilere yardım ederlerdi. Ferraş, temizlikten sorumlu görevlidir. Noktacı, müderrislerin, muîdlerin ve talebelerin derslere zamanında gelip gelmediklerini tespit eder ve disiplini sağlardı.[41]

0.4.2. Osmanlı Dönemi Eğitim Reformları ve Medreselere Etkisi

Kuruluşundan itibaren XVI. yüzyılın sonlarına kadar büyük bir devlet olarak kudret ve ihtişamını, hem toprak açısından genişleyerek hem de kurum ve teşkilatlarının etkin çalışmasıyla koruyan Osmanlı Devleti, bu tarihten sonra iç ve dış faktörlerde görülen değişim ve süreç nedeniyle bozulma sürecine girmiştir. Uzun süren savaşlar, iktisadi alanda yaşanan daralma ve huzursuzluklar, devlet adamlarının tutumu gibi unsurlar devletin içinde yaşanan bozulma göstergeleri olarak devam ederken, Avrupa'nın bazı yeniliklere ev sahipliği yapması, coğrafi keşiflerin etkisi ile ticaret yollarındaki değişim ile yeni ürünlere kolay ulaşımı, Batının teknolojik ve bilimsel gelişimi Osmanlı dış dünyasında yaşanan gelişmeler olmuş fakat Osmanlının bu gelişimin gerisinde kalması devletin zayıflamasına neden olan dış faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum devletim kurumlarına da sirayet etmiş, söz konusu zayıflama ve bozulmayı gidermek amacıyla çözümler aranmıştır. İlmiye teşkilatı da bu aksaklıklardan nasibini almış ve çözüm arayışlarında medreselerin ıslahı söz konusu olmuştur.

İlmiye Teşkilatında yapılan reformları III. Murad'ın bir fermanı başlatmış, bundan sonra da bu konuda fermanlar devam etmiştir. Ancak fermanlarda istenilen unsurların uygulanmasında meydana gelen sıkıntılar neticesinde reformlar istenilen neticeye ulaşamamıştır. XVIII. yüzyılda Avrupa'daki gelişmeler izlenmeye başlanmış ve çeşitli bölgelere elçiler gönderilerek gelişmeler dikkate alınmış fakat yenilikler daha çok askeri alanda takip edilmiştir. Bu durum askeri bir okulun eğitim vermesini gerekli kılarak 1734 yılında Hendesehâne'nin açılmasını sağlamıştır. 1773'te açılan Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun ile Avrupa tekniği ve metoduna hâkim olan subaylar yetiştirmek amaçlanmıştır. III. Selim'in 1795'te Nizâm-ı Cedîd kapsamında Kara Ordusuna teknik eleman yetiştirmek amacıyla açtığı Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun, 1871 yılına kadar eğitim faaliyetini

[41] Baltacı, *a.g.e.*, s. 25-46; Cahid Baltacı, "Medrese ve Elemanları", *Diyanet Dergisi*, C. 16, Sayı 3, 1977, s. 133-141 Mehmet İpşirli, "Dersiâm", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 185-186.

sürdürmüş, daha sonra Harbiye Mektebi'nin bünyesinde devam etmiştir. Medrese eğitiminden farklı şekilde eğitim tarzına sahip olan ve farklı program uygulayan bu okullar medreselerin amacından farklı olarak ve alternatif olarak askeri eğitim veren okullar olmuşlardır.[42]

Osmanlı medreseleri XIX. yüzyıla kadar ilim ve fikir hayatında etkili olmuş, devletin ilmiye teşkilatına çeşitli kademelerde memurlar yetiştirmiştir. Bununla birlikte hukuki mevzuatın tanzimi, idari ve askeri kurumlar ile beraber vakıf müessesesi gibi içtimai kurumların teşkilinde devletin yükünü hafifletmede sistemin bir parçası olarak faaliyet göstermiştir. Osmanlı dünya görüşü ve zihniyetinin oluşumunda devlet ile toplum, devlet ile asker ilişkilerinde denge unsuru olması ve uzlaştırıcı ortamın sağlanmasında dini ilimler ile birlikte fennî ilim alanlarındaki eserlerin okutulması ve telif edilmesi II. Murad ve II. Ahmed döneminde gelişme göstermiştir. Medreselerin ve ulemanın tercüme faaliyetlerinde, devlet kanunnamelerinin ve vakfiyelerin hukuki ve örfi uyum içinde düzenlenmesinde, ıslahat çalışmalarında önemli rolü ve katkısı olmuştur. Bu gelişmelerle birliklte zaman içinde medreseler, kendini yenileme, zihniyetini geliştirme, gelişim ve dönüşüm konusunda ilerleme gösterme gibi hususlarla esnekliğini kaybederek hantal bir vaziyete dönüşmüştür. 1826'da Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti teşkil edilip vakıf gelirlerinin devlet hazinesine aktarılmasıyla medreselerin ve ulemanın gelir kaynaklarında daralma olmuş, Nizamiye mahkemelerinin açılması ve hukuk mektebinin kurulmasıyla da yine medreseler ve ulema büyük oranda yargı alanından da uzak kalmış, yalnızca din hizmetleri veren bir konumda kalmıştır. Ancak XIX. yüzyılda, II. Mahmud ve II. Abdülhamid dönemlerinde yapılan eğitim ıslahatlarında medreseler ihmal edilmiştir. II. Abdülhamid'den sonra İttihat döneminde Şeyhülislam Musa Kazım ve Mustafa Hayri Efendilerin girişimiyle medrese ıslahına yönelme olmuş, *Islâh-ı Medâris Komisyonu* kurulup nizamnameler hazırlanmıştır. Medreseler üç kısma ayrılmıştır. Tali Kısm-i Evvel, Tali Kısm-i Sani ve Âlî olarak ayrılan bu bölümler, kendi içerisinde her biri dört yıla ayrılarak toplam 12 yıllık eğitim programı tasarlanmıştır. Geleneksel yapısından uzaklaşarak mektep tarzında yeni program Dârü'l-Hilâfe Medreselerinde uygulamaya konulmuştur. XX. yüzyıl başına gelindiğinde Medresetü'l-kudât, Medresetü'l-eimme ve'l-hutabâ, Medresetü'l-vâizîn, Medresetü'l-mütehassısîn, Medresetü'l-Hattâtîn gibi ihtisas alanları kurulmuştur. Medâris-i İlmiye

[42] Hamit Er, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Çağdaşlaşma Çabaları", *Marife Dini Araştırmalar Dergis*i, yıl 3, Sayı 1, 2003, s. 211-215; Zerrin Köşklü, *17 ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1999, s. 26-27, 40-45.

Nizamnâmesi ile medreselere matematik, geometri, fizik, kimya, astronomi, kozmografya, tarih, coğrafya, gibi daha önce çıkartılan ve bazı dönemlerde okutulmasına dahi gerek duyulmayan yeni dersler eklenmiştir. Çeşitli mecralarda medreseler için çözüm önerileri sunulsa da gerek I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi gerek imparatorluğun tasviyesi nedeniyle adı geçen okullar da uzun süreli eğitim verememiştir. 1924 yılında ise Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile medreseler Maarif Vekâleti'ne devredilmiş ve kısa bir süre sonra kapatılmıştır.[43] Söz konusu ıslahlardan 1914 Nizamnâmesi İstanbul medreselerini merkeze alırken 1921 Nizamnâmesi ise Darü'l-Hilâfe yani İstanbul medreseleri dışında kalan Medâris-i İlmiyeleri yani taşra medreselerini kapsamaktadır. Taşrada çeşitli nedenlerle kapanan ya da eğitime devam edemeyen medreselerin ihyası amaçlanmıştır.[44] Ankara medreseleri de bu düzenlemelerden nasibini almış ve XX. yüzyıl başlarına kadar eğitime devam edebilen medrelerde uygulaması söz konusu olmuştur.

0.4.3. Osmanlı'da Vakıflar ve Eğitim

Yardımlaşma ve iyilik kavramları, insanlık tarihi kadar eski olup, günümüzde de önemli değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değerler, toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarına katkıda bulunan vakıf sistemi ile somutlaşmıştır. İslam toplumlarında "vakıf" olarak bilinen bu kurumlar, iyilik yapmanın ve yardımseverliğin sürekliliğini sağlayan temel yapı taşlarıdır.[45]

İslamiyet'in öngördüğü sadaka verme, infak etme ve iyilik yapma anlayışı, tarih boyunca vakıf sisteminin gelişmesine ve kurumsallaşmasına öncülük etmiştir. Bu sistem, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar İslam ülkelerinde sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın önemli bir parçası olmuştur. Vakıf, kişinin sahip olduğu mal varlığını dinî, hayrî ve sosyal amaçlar doğrultusunda ebedî olarak tahsis etmesi olarak tanımlanabilir. İlk İslam devletlerinden Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine kadar vakıflar

[43] Mehmet İpşirli, "Medrese" *DİA*, C. 28, 2003, s. 330-333; Deniz Aşkın, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Medrese Eğitim Sistemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Eğitimin Konjonktürel Boyutu" *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, C. 6, Sayı 2, 2017, s. 984-987; Zeynep Altuntaş, "Islah-ı Medâris Nizamnâmesine Giden Yolda Medrese Islah Risaleleri" *Osmanlı Medreseleri; Eğitim, Yönetim, Finans*, Ed. Fuat Aydın, Mehmut Zengin, Kübra Cevherli, Yunus Kaymaz, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 525-536.

[44] Arzu Güldöşüren, "İki Farklı Merkez İki Farklı Nizamnâme:1914 Islah-ı Medâris ve 1921 Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi" *Osmanlı Medreseleri; Eğitim, Yönetim, Finans,* Ed. Fuat Aydın, Mehmut Zengin, Kübra Cevherli, Yunus Kaymaz, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2018, 491-495.

[45] Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, s. 21; Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 9; Halim Baki Kunter. "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd." *Vakıflar Dergisi*, Sayı 1, Ankara 1938, s. 103-129.

büyük bir önem kazanmış ve kamu hizmeti niteliğinde pek çok hizmet vakıflar aracılığıyla sunulmuştur. Osmanlı Devleti'nde vakıf sistemi, özellikle hanedan mensuplarının kurduğu selâtîn evkâfı, yüksek mevki sahibi vezirlerin kurduğu vüzerâ evkâfı ve saray ağalarının kurduğu ağayân evkâfı gibi büyük bütçeli vakıflar sayesinde topluma çeşitli hayır hizmetleri sunmuştur.[46]

Vakıf, Osmanlı İmparatorluğu sistemi içerisinde bir nevi bugünkü sosyal devlet fonksiyonunu yerine getiren, yaşamı bütünüyle kuşatan, bireysel teşebbüsle hayatiyet kazanan, ebediyen bu işlevi yerine getirmek üzere teşkilatlandırılan, dini, sosyal ve hukuki bir organizasyondur.[47] Osmanlılar, vakıf müessesesini selefi olan Türk-İslam devletlerinden tevarüs etmişler ve zamanın ihtiyaçlarına mütenasip olacak biçimde tarih sahnesine çıktıkları ilk devirden itibaren özgün katkılar sunarak geliştirmişlerdir. Cami, tekke, imaret, mektep, çeşme, aşevi, dükkân gibi bilişenlerden oluşan vakıf eserleri, toplumsal ihtiyaçların bütününü kuşatacak biçimde karşılamak için tesis edilmiştir. Osmanlılardaki vakıf eserlerinin, yerleşim birimlerinin fiziksel bakımdan gelişmesine ve ekonomik imkânların artmasına katkı sunduğu, bulundukları yeri bir cazibe merkezi haline getirdiği bilinen bir vakıadır.[48]

Vakıf tesis etmekteki temel motivasyon kaynağı, insana yarar sağlamaktır. Vakıf kurucuları, bu esas amacın yanında, kendi isimlerini sonsuza kadar yaşatmak ve ahiret hayatında fayda sağlayacak iyilikler biriktirmek amacıyla çeşitli hayır eserlerini bırakmışlardır. Osmanlı devlet ve toplum hayatında hanedan mensuplarından en ücra yerdeki sivil vatandaşa kadar geniş bir yelpazede cinsiyet fark etmeksizin pek çok kimse gelirleri nispetinde vakıf kurmuşlardır.[49] Osmanlı Devleti'nin iktisadî düzeninde önemli bir

---

[46] M. Fuat Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, haz. Orhan F. Köprülü, Ötüken Yayınları, İstanbul 1983, s. 351-408; Ömer Lütfi Barkan, "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. 1, Sayı 2, s. 235-377; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi (Osmanlı. Tatbikatında Vakıf)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankaras 1988, s. 16.

[47] Vakıf müessesesinin insan yaşamını tüm yönleriyle kuşatmasını konu alan şu ibareler alıntılanmaya değer niteliktedir: "Vakıflar sayesinde bir adam vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallardan yer içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir medresede hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır ve öldüğü zaman kendisi vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülür." Bkz. İsmet Kayaoğlu, *İslam Kurumları Tarihi,* Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayını, 1980, s.148.

[48] Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi,* C. VII, İstanbul 1968, s. 64; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar- Mülkler-Mukataalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1952, s. 160.

[49] Bahaeddin Yediyıldız, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800", *Osmanlı Araştırmaları,* C. III, İstanbul 1982, s. 146.

yere sahip olan vakıflar, cami, mektep, medrese, imaret ve darüşşifa[50] gibi kurumlarıyla toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Modern devlet anlayışına göre kamu hizmeti olarak sunulan yollar, köprüler, su tesisleri, hastaneler ve okullar gibi pek çok yapı, vakıflar tarafından kurulmuş ve sürekliliği sağlanmıştır. Vakıf müessesesinin çatısı altında faaliyetlerini yürüten ve toplumsal fayda üreten eğitim kurumları, Ankara merkezinde bulunan medreseler ve medreselerin vakıfları özelinde çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

[50] Tıp eğitiminin verildiği ve uygulandığı kurumlar olan Darüşşifa hakkında örnek oluşturması açısından bkz. A. Süheyl Ünver, "Süleymaniye Külliyesinde Dârüşşifa, Tıb Medresesi ve Dârülakakire Dair", *Vakıflar Dergisi*, C. II, Ankara, 1942, s. 195-208.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİ ANKARA MEDRESELERİ

Ankara tarih boyunca birden fazla medeniyete ev sahipliği yapmış kadim bir şehirdir. Ticaret yollarının kesişim noktasında bulunan şehir, farklı kültürlerin etkisinde kalarak zengin bir kültürel mirasa sahip olmuştur. Eğitim ve kültür zaviyesinden bakılacak olursa Ankara'da faaliyet gösteren medreseler, edinilen ilk bilgilerden yola çıkarak Selçuklu döneminden itibaren varlık göstermeye başlamıştır. Bu medreselerden bazıları kısa süreli olsa da bazıları Osmanlı dönemi boyunca eğitim hizmetine devam etmiştir.

1.1. KEYKAVUS MEDRESESİ

Keykavus Medresesi'nin yaptırılma kararı, Anadolu Selçuklu Sultanı Birinci İzzeddin Keykavus (sal. 1211-1220)'un kardeşi Birinci Alâeddin Keykubad (sal. 1220-1237)'a karşı yürüttüğü Ankara kuşatması sırasında olmuştur. Sultan, artan mukavemet karşısında kışı Ankara'da geçirme kararı alarak kendisine bir saray, surların etrafına beyler ve askerler için barakalar yaptırmıştır. Şehrin fethi gerçekleştiğinde vakıflar tesis ederek bir medrese yaptırmıştır.[51] Muhasara esneasında yaptırılan bir bina, şehir alındığında talebeler temin edilip vakıflar teçhiz edilerek medreseye dönüştürülecek; şehir alınamazsa bu bina saraya dönüştürülecekti. Sultan vermiş olduğu sözü tutsa da daha sonra Alaeddin Keykubad söz konusu evkafı iptal ettirmiştir.[52] Burada bahsi geçen medresenin hangi isimle anıldığı ve medrese için kurulan vakıfların neler olduğu hakkında bilgilere ulaşılamamıştır.

Bu kuşatma hakkında bilgi veren İbn-i Bibi, *Selçukname*'sinde Sultan I. İzzeddin Keykavus'un kuşatma sırasında şehir civarına medrese tesis edilmesini emrettiğini yazmaktadır. Sultan, şehrin zaptı gerçekleştiğinde medrese için mal ve arazi vakfetmeyi ve burada ilim tahsil edenler ile âlimleri müreffeh tutmayı düşünmektedir. Ankara zapt edilince medrese çalışmaları tamamlanmış ve bunun için vakıflar kurulmuştur. Ancak saltanat, kardeşi I. Alâeddin Keykubad'a geçtiğinde Sultan, medresenin kubbesinin yıkılmasını emretmiş ve medrese için kurulan vakıfları iptal etmiştir.[53]

[51] Osman Turan, "Keykâvus I" *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1977, s. 634.
[52] Galanti, *a.g.e.*, s. 65; Abdülkerim Erdoğan, *Unutulan Şehir Ankara*, s. 105.
[53] İbni Bibi, *Selçuknâme*, sadeleştiren; Mükrimin Halil Yinanç, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017, s. 47.

Medresenin yeri ile ilgili, Uzunçarşılı, Namazgâh adlı yerde bulunduğunu ifade ederek buraya Etnoğrafya Müzesinin yapıldığını belirtmiştir.[54] Sonraki yıllarda medrese yapısına ait kalıntılar ile mescit yaptırılmış; medreseye ait taş bir kaide, minber olarak kullanılmış, bazı taşlar ise musalla taşı olarak kullanılmıştır.[55] Keykavus Medresesi ile ilgili yapılan araştırmalarda edinilen bilgiler şimdilik bu kadarıyla sınırlıdır. Yapıldığı dönemde ne kadar ayakta kaldığı, faaliyete geçip geçmediği, varsa müderris ya da talebelerinin kimler olduğu gibi bilgilere ulaşılamamıştır.

1.2. KIZIL BEY MEDRESESİ

Anadolu Selçuklu Devleti emirlerinden Seyfeddin Kızıl Bey'in kurucusu olduğu Kızıl Bey Medresesi; Kızıl Bey Külliyesi içinde bulunan cami, muallimhane, türbe ve çeşme gibi yapılardan biridir ve bulunduğu mahalleye adını vererek buranın Kızıl Bey Mahallesi olarak anılmasına neden olmuştur. Bu medrese, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son zamanlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin varlığı boyunca devam etmiştir. Seyfeddin Kızıl Bey'in tarih sahnesinde olduğu dönemden yola çıkarak, Kızıl Bey Külliyesinin 1210-1237 yılları arasında, ağırlıklı olarak 1219 sonrasında yapılmış olabileceği düşünülmektedir.[56] Medresenin yapısı günümüze ulaşmasa da, Kızıl Bey Camii ile bitişik vaziyette, tek yapı halinde ve sade görünüşlü, boyuna dikdörtgen bir yapıda olduğu bilinmektedir.[57]

Kızıl Bey Medresesi adıyla kaydedilen ilk bilgiye 867/1463 tarihli Ankara Livası Defterinden ulaşılmaktadır.[58] 1522,[59] 1530,[60] 1571[61] yıllarına ait defterlerde de Kızıl Bey

[54] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s.25; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[55] "İzzeddin Keykavus Medresesi" *Kültür Envanteri,* https://kulturenvanteri.com/tr/yer/izzeddin-keykavus-medresesi/#17.1/39.932391/32.85533 (Erişim Tarihi: 08.10.2024)
[56] İbrahim Yavuz İşcen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler,* Cadde Anafartalar Kuyumcuları-Sincan Matbaası, s.180.
[57] Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 25; *Tarih İçinde Ankara*, s. 143, 144; Kadir Demirel, *, Ankara Kent Tarihine Bir Katkı: Kızıl Bey, Hayatı, Hayrâtı ve Vakıfları,* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 44.
[58] BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler MAD 9,* 867/1463 tarihli Ankara Livası Defteri, v. 49-a, çalışmanın sonraki kısmında bu defterden *MAD-9* şeklinde bahsedilecektir.
[59] Kızıl Bey Medresesi, 928/1522 tarihli deftere, "*Evkaf-ı Medrese ve Cami-i Kızıl Beg der nefs-i Ankara*…" şeklinde kaydedilmiştir. Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 30-b; ayrıca bkz. Emine Erdoğan, "Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri" *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* C. 6, Sayı 1, 2005, s. 259.
[60] 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defterinde, "*Ankara'da Kızıl Beg Medresesi ve Câmii*" olarak kayıtlıdır. Bkz. *438 numaralı MVAD,* s. 378.
[61] 1571 tarihli Ankara Evkaf Defterinde, "*Evkaf-ı Medrese ve Cami'-i Kızıl Beg der nefs-i Ankara*" şeklinde kaydedilmiştir. Bkz. *Ankara Vakıf Defteri 558,* v. 43-a.

Medresesi'ne ait kayıtlar bulunmaktadır. Ankara Şer'iyye Sicillerinde de Kızıl Bey Medresesi ile ilgili kayıtlara ulaşılmıştır.[62] Ankara Hurûfat Defterlerinde Kızıl Bey Vakfının görevli atamaları kaydedilmiştir.[63] Vakıf muhasebe kayıtlarında ise Kızıl Bey Camii Vakfı olarak kaydedilen vakıfta medresenin adı geçmemekte ancak bazı kayıtlarda müderrise ödenek olduğu görülmektedir.[64]

Kızıl Bey Medresesi yüzlerce yıl eğitime devam etmiş ve ayakta kalabilmesi için çeşitli bakım ve onarıma ihtiyacı olmuştur. 3 Şevval 1002/22 Haziran 1594 tarihinde, Kızıl Bey Medresesi'nin on senedir harap ve tamire ihtiyacı olduğu arz edilmiş ve buna karşılık gönderilen ferman ile medresenin tamirine karar verilmiştir. Bu iş için Kızıl Bey Vakfının nâzırı Hamza Efendi bir vekil tayin ederek medresenin müderrisi Mevlânâ Mehmed Efendi ile vakfın mütevellisi Mehmed birlikte medresenin tamir ihtiyacı ile ilgilenmişlerdir.[65] Yaklaşık iki ay sonra nâzırın kararıyla tayin edilen vekil ile mütevelli, kadı huzuruna çıkarak medresenin yıkılmak üzere olduğu, eğitime uygun olmadığı ve tamire ihtiyacı olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine gelen fermanda, medrese tamir edilip canlanıncaya kadar medrese gelirinden müderrise verilmemesi, tamirden sonra vakıf görevlilerinin hak ettikleri ücreti almaları emri verilmiştir. Söz konusu tamir masrafı için 8.000 akçeye ihtiyaç olduğu da keşif sonrasında tespit edilmiştir.[66] 5 Zilkade 1008/18 Mayıs 1600 tarihinde Ankara'da yaşanan depremden etkilenen medrese, depremden iki ay sonra harap olduğu ve tamire ihtiyaç duyulduğu şekliyle kayıtlara geçmiştir.[67]

XIX. yüzyılda Kızıl Bey Külliyesine ait yapılar hakkında Evkaf Müdürlüğünce birtakım tahkikatlar yapılmış ve raporlar hazırlanmıştır. Külliyedeki yapıların zamanla eskiyip kullanılamaz hale geldiğinde ve çevredeki insanlar tarafından kullanılmadığı dönemin belgelerine yansımıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kayıtlı olan 1 Cemaziyelahir 1257/21 Temmuz 1841 tarihli bir belgede, mütevellinin vefat ettikten sonra tevliyet vazifesinin boş kaldığı, Kızıl Bey Camii ve Medresesi'nin harap halde olduğu ve bu

[62] 15 Şaban 1156/4 Ekim 1743 tarihli sicil kaydında Kızıl Bey'in kurduğu vakıf, "*Medîne-i Ankara'da vâki Kızıl Ali Bey Câmi ve Medresesi Evkâfı"* olarak kaydedilmiştir. Bkz. VGMA, *AŞS, D.N. 808*, s.12; ayrıca 4 Zilkade 1178/25 Nisan 1765 tarihli sicil kaydında, "*Medîne-i Ankara'da vâki' ashâb-ı hayrâtdan merhûm ve mağfûru'n-leh Kızıl Ali Bey Vakfı"* şeklinde kayıtlıdır. Bkz. *AŞS, D.N. 633*, s. 53, sr. 206.

[63] XVIII. yüzyıla ait bazı atama kayıtlarında medresenin adı, "Ankara'da Kızıl Ali Bey câmi' ve medresesi vakfı" olarak kaydedilmiştir. Bkz. VGMA, *D.N. 1061*, s. 42 (110), sr. 4; bunun dışında "Ankara'da Kızıl Bey Medresesi dimekle ma'rûf medresenin…" şeklinde kayıtlar da bulunmaktadır. Bkz. VGMA, *D.N. 1061*, s. 41 (109), sr. 24; *D.N. 1068*, s. 10 (135), sr. 20.

[64] VGMA, *D.N. 1974*, s. 109, 110, 179.

[65] *AŞS 489*, 1/4 numaralı sicilden aktaran Demirel, *a.g.t.,* s. 44.

[66] *AŞS 489*, ?/1079'dan aktaran Kadir Demirel, *a.g.t.,* s. 46.

[67] Ergenç, *a.g.e.,* s. 170.

yapıların etrafının boş kaldığı kaydedilmiş ve cemaat olmamasından dolayı caminin metruk kaldığı ifade edilmiştir.[68] Külliyenin atıl kaldığını gösteren diğer bir kayıt 27 Cemaziyelevvel 1283/6 Kasım 1866 tarihlidir; Ankara Evkaf Müdürlüğünün yaptığı tahkikat raporuna göre medrese ve cami harap durumda olduğu için kullanılamaz durumdadır, bundan dolayı personel görevini yerine getirememektedir. Ayrıca Kızıl Bey Külliyesindeki kabristan ve mahalledeki evlerin durumu da harap vaziyettedir.[69] Üç yıl sonra Evkaf Müdürlüğü tarafından sunulan bir raporda, medresenin etrafındaki evlerin 50 senedir metruk ve harap olmasından dolayı medrese tamir edilse dahi şehrin kenarında kaldığı için işlevinin olmayacağı, bu yüzden tamire gerek kalmadığı ifade edilmiştir.[70]

19 Receb 1307/11 Mart 1890 tarihinde Kızıl Bey Vakfına ait olan ve Kızıl Bey Camii yakınında olan bir arazi, Duyun-ı Umumiye Nezaretine satılarak geliri Ankara Belediye Sandığına aktarılmıştır.[71] 31 Mayıs 1341/31 Mayıs 1925 tarihinde de Kızıl Bey Vakfı'na ait arazilerin Ziraat Bankası'na satış kararı alınarak dört sene içerisinde Kızıl Bey Külliyesinde bulunan yapıların yıktırılması ile yerine Ziraat Bankası inşa edilmiştir. 9 Ağustos 1931 tarihinde Kızıl Bey Camii arsasında bulunan bir miktar arazi de, Emlak ve Eytam Bankası'nın yapımı için satılmıştır.[72]Arşiv kaynaklarından elde edilen ve yukarıda bilgileri verilen kayıtlardan, medresenin inşa edildiği tarihten bu yana birçok tamir ve onarımdan geçtiği, böylece eğitime devam edebildiği anlaşılmaktadır. Medrese, XIII. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar zamana direnerek eğitime devam etmiş, Ankara'nın eğitim çehresinin gelişmesine katkı sunmuştur.

Özer Ergenç, Kızıl Bey Medresesi'nin *Hariç* Medreselerden olduğunu belirtmektedir.[73] Kızıl Bey Medresesi'nin müderrislerinin aldıkları ücretlerde zaman içinde değişiklikler görülmektedir. 25, 30 ve 40 akçe arasında değişen maaş ödemelerine göre medresenin hangi payede olduğu anlaşılamamaktadır.

Kızıl Bey Külliyesinden alınarak önce Topkapı Sarayı'na daha sonra Etnografya Müzesine getirilen bir taht bulunmaktadır. Ceviz ağacından yapılmış ahşap köşkün, medreseye ait olduğu düşünülmektedir. Tahtın korkuluğuna oyma tekniğinden rûmîler işlenmiş olup Selçuklu ahşap sanatında ender görülen eserlerdendir. Tahtın yan taraflarına

[68] VGMA, *EV-ZMT, D.N. 159*, s. 148; Demirel, *a.g.t.*, s. 51.
[69] VGMA, *D.N. 19522*, s. 115'ten aktaran Demirel, *a.g.t.*, s. 52.
[70] VGMA, *EV-MKT, D.N. 1695*, s. 186; Demirel, *a.g.t.*, s. 53.
[71] BOA, *DH-MKT, D.N. 1796*, s. 56; BOA, *DH-MKT*, 1-53.
[72] Demirel, *a.g.t.*, s. 54.
[73] Ergenç, *a.g.e.*, s. 25-26.

bir kitabe kuşanmıştır ve kitabenin okunabilen kısımlarında *el-mu'azzam şehinşâhü'l-a'zâm mülkü .... ebu'I-feth Keyhüsrev bin Kılıçaslan nâsırı emirü'l-mü'minîn* yazmaktadır.[74] Söz konusu tahtın kime ait olduğu, kim tarafından ne amaçla kullanıldığı bilinememektedir.

1.2.1. Kızıl Bey ve Hayrâtı

Anadolu Selçuklu Sultanları I. İzzeddin Keykavus (saltanatı 1211-1220) ve I. Alaeddin Keykubad (saltanatı 1220-1237)'a, uç beyi ve melik vazifelerinde bulunan Kızıl Bey, Sultan İzzeddin Keykavus'un kardeşi Alâeddin Keykubad'a karşı yürüttüğü Ankara kuşatmasında, Seyfeddin Emir Kızıl adıyla İzzeddin Keykavus'un yanında yer almıştır (1211-1212). Ankara'nın eşrafından ve önemli emirlerindendir. *Melikü'l-Ümera Seyfü'd-din Kızıl* adıyla anılmaktadır.[75] Sultan I. İzzeddin Keykavus'tan sonra, 1220 yılında Alaeddin Keykubad tahta çıktığında, yeni sultanın yanında yer almıştır.[76]

Kızıl Bey, Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli siyasi görevlerinde bulıunmuş, hayır sahibi kişiliğiyle de Ankara'da cami, medrese ve muallimhane gibi hayır eserleri yaptırmıştır. Bir külliyenin teşkilini oluşturan söz konusu hayır kurumlarının masraflarını karşılamak için de bir vakıf kurmuş ve Ankara'da bulunan bazı köy, mezraa ve arazilerin gelirlerini vakfetmiştir. XVIII. yüzyıla ait kayıtlarda, Kızıl Bey'in adı Kızıl Ali Bey olarak geçmektedir. 4 Zilkade 1178/25 Nisan 1765 tarihli kayıtta "Medîne-i Ankara'da vâki ashâb-ı hayrâtdan merhûm ve mağfûru'n-leh Kızıl Ali Bey Vakfı" şeklinde kaydedilmiştir ve buna benzer pek çok kayıt arşivdeki münferit belgeler de yer almıştır.[77]

1924 Ankara haritasına göre, Ankara'nın Ulus semtinde Kızıl Bey Mahallesi olarak bilinen yerde XX. yüzyılın başlarında Mekteb-i Sanayi ile Hariciye Vekâleti (Tuz Nazırlığı) bulunmaktadır. Bu haritada Kızıl Bey Külliyesindeki Kızıl Bey Camii ve türbesi yerine Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü yapıldığı yazmaktadır. Külliyeden geriye yalnızca Kızıl Bey Mahallesinin adının kaldığı anlaşılmaktadır.[78]

---

[74] Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılcı, *Tarih İçinde Ankara,* Ankara Büyükşehir Belediyesi-2008, s. 146.

[75] Kızıl Bey ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. *Selçukname,* s. 48; Faruk Sümer, "Keykavus I", DİA, C. 25, 2022, s. 352; *Selçuklu Tarihi*, editör: Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 358-359; Salim Koca, "Sultan I. İzzeddin Keykâvus ile Melik Alâeddin Keykûbad Arasındaki Otorite Mücadelesi", *Belleten,* C. LIV, S-211, 1990, s. 942.

[76] Tuncer Baykara, "Batı Anadolu'da bir Peçenek Begi: Kızıl Beg", *Belleten*, C. LXII, S. 235, Aralık 1998, s. 737-738.

[77] *AŞS, D.N. 633*, s. 53, sr. 206; *AŞS, D.N. 606*, s. 53, sr. 195.

[78] Gökçe Günel, Ali Kılcı, "Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski bir Haritada Ankara'yı Tanımak*", Ankara Araştırmaları Dergisi,* Sayı 3, s. 80, 92; İbrahim Yavuz İşçen, *Ankara Çeşmeleri,* Cadde Anafartalar Kuyumcuları-Sincan Matbaası, Ankara 2019, s. 98; Konyalı, *a.g.e.,* s. 65.

1.2.1.1. Kızıl Bey Camii, Muallimhanesi, Çeşmesi ve Türbesi

Kızıl Bey Camii'nin minber kitabesinde Kızıl Bey'in yaptırdığı caminin harap olmasından dolayı 699/1300 yılında Alişir oğlu Yakup Bey tarafından tamir ettirildiği yazmaktadır.[79] Ankara'ya ait 1463, 1522, 1530 ve 1571 yıllarının tahrir defterlerinde Kızıl Bey Camii (Mescidi) ve Medresesi birlikte kaydedilmiş ve vakfedilen gelirler bu iki kuruma ortak sarf edilmiştir. Kızıl Bey Camii'nin yüzlerce yıl hizmet verdiği, bu süre içinde birçok defa bakım ve tamirden geçtiği, yukarıda da bahsedildiği üzere arşiv belgelerinde söz konusu olmuştur. Zilkade 1008/Mayıs 1600 tarihinde Ankara'da meydana gelen depremde Kızıl Bey Camiinin zarar gördüğüne dair bir hüccette, caminin ihtiyacı olan masraflar belirtilmiş ve bir keşif istenmiştir.[80]

Hurûfât defterlerinde XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ait atama kayıtlarında yine *Kızıl Bey Camii ve Medresesi Vakfı* ifadesi ile görevli atamaları yapılmış,[81] Kızıl Bey Camii'nin metruk halde olmasından dolayı tamirinin yapılmasına ihtiyaç duyulmadığı kaydedilmiş böylece camiinin bu dönemde hizmet vermediği ortaya konmuştur.[82] 1931 yılında 8.801,75 TL'ye satılmıştır. Caminin ahşap kapısı ve minber parçaları Etnografya Müzesi'ndedir.[83]

Kızıl Bey'in vakıf hayrâtından bir diğeri Kızıl Bey Muallimhanesi'dir. XV ve XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde Kızıl Bey Muallimhanesine dair kayıtlara ulaşılamamış; ancak Rebiülâhir 1163/Mart 1750 tarihine ait bir hurûfât kaydında Kızıl Bey Vakfında muallim olan Abdullah'ın vefat ettiği ve vazifesinin Mehmed'e bırakıldığı kaydedilmiştir.[84] İki ay sonra bu karara itiraz edilmiş; "*Ankara'da Kızıl Bey mahallesinde mektebde mu'allim Abdullah fevt oldukda oğlu Seyid İbrâhîm vâr iken…*" diye devam eden kayıtta muallim Abdullah'ın Seyyid İbrahim adında oğlunun olduğu ve muallim vazifesinin Mehmed'den alınarak Seyyid İbrahim'e verildiği kaydedilmiştir.[85] Zilkade 187/Ocak 1774 tarihli bir atama kaydında da "*Ankara'da Kızıl Bey mahallesinde Kızıl Bey binâsı mu'allimhanede…*" diye başlayan kayıtta muallimhanenin Kızıl Bey tarafından yaptırıldığı açıkça ifade edilmiştir. Kayda göre, Muallim Seyyid Hafız İbrahim vefat etmiş; vazifesini bırakabileceği

[79] M. Yusuf Akyurt, *Türk-İslam Abideleri, Birinci Kısım-Ankara Kitabeleri*, C. XI, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1942, s. 48, (31b); İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Kültür Matbaacılık, Ankara 1978, s. 65.
[80] *AŞS 491*, 323/2293'den aktaran Kadir Demirel, *a.g.t.,* s. 26.
[81] VGMA, *D.N. 532*, s. 162, sr. 7.
[82] VGMA, *D.N. 1974*, s. 179, 110; *D.N. 1969*, s. 132.
[83] *Ankara Vakıf Eserleri*, Ankara Kalkınma Ajansı, Ankara 2019, s. 165; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Sayı 209, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2009, s. 93.
[84] VGMA, *D.N. 1061*, s. 50 (126), sr. 19.
[85] VGMA, *D.N.* 1061, s. 50 (126), sr. 25.

bir evladı bulunmamaktadır. Bu durumda vakfın mütevellisinin arzıyla Kızıl Bey Muallimhanesine muallim olarak önceki muallimle aynı isme sahip olan Seyyid Hafız İbrahim atanmıştır. Muallime bu vazifesi karşılığında günlük 23 kuruş ücret tayin edilmiştir.[86]

Kızıl Bey Muallimhanesinin masraflarının tedarik edilmesi hususunda mahalle sakinlerinin muallimhaneye para bağışları olmuştur (8 Cemaziyelevvel 1167/3 Mart 1754). Mütevelli, Muallim Abdullah'ın vakfedilen paradan 60 kuruşu kendi üzerine aldığını iddia etmiş ve Abdullah Efendi vefat edince terekesinden bu para istenmiştir. Abdullah Efendi'nin oğlu İbrahim Halife, bu parayı ödemekten kaçınmış ayrıca muallimhanenin yakınındaki bazı yerleri yıkarak buradan kendisine gelir elde etmiştir. Bu durum neticesinde mahkemenin aldığı karar, İbrahim Halife'ye babasının borcunu ödemesi ve yıkılan yerleri ihya etmesi konusunda tembih şeklinde olmuştur.[87] Kızıl Bey Muallimhanesi'nin vakıf gelirleri arasında, Fatma Hatun'un vakfettiği, Ankara'nın Ayvalı semtindeki üzüm bağı da yer almaktadır. Fatma Hatun, söz konusu üzüm bağından elde edilen gelirin Kızıl Bey Muallimhanesi'nde muallim olanlara sarf olunması şartını koşmuş, tevliyeti de muallimlerin üzerine bırakmıştır.[88]

Kızıl Bey Külliyesinin bir diğer vakıf eseri de çeşmedir. Selçuklu döneminde yapılmış olan bu çeşme, Kızıl Bey Camii'nin yanında konumlanarak XIX. yüzyıla kadar varlığını korumuştur. Kızıl Bey Çeşmesi için vakfedilen gelirler ve çeşmenin masrafları için sarf edilen ücretler kayıtlara geçmiştir.[89]

Kızıl Bey Külliyesini oluşturan yapılar arasında Kızıl Bey Türbesi de bulunmaktadır. Türbe Kızıl Bey Camii'nin doğu tarafındadır ve üzeri kubbeli bir yapıdır. Seyfeddin Kızıl Bey'e ait olan bu türbenin etrafında külliyenin haziresi bulunmaktadır. Kızıl Bey Vakfı'na ait olan arazide, külliye büyük bir alana yayılmış durumdadır ve bu alanın bir bölümünü Kızıl Bey Kabristanı kaplamaktadır.[90] Abbas kızı Saliha adlı bir kimse bir türbeye 24.000 akçe vakfetmiş; Ahmed Bey ve eşi Fatıma Hanım'ın ruhları için türbede Kur'an-ı Kerîm

[86] VGMA, *D.N.* 1059, s. 11 (25), sr. 12.
[87] *AŞS, D.N. 621*, s. 209, sr. 123.
[88] *AŞS 654*, 4/10'dan aktaran Demirel, *a.g.t.*, s. 94.
[89] Ongan, *1 numaralı...,* s.42; İşçen, *Ankara Çeşmeleri,* s. 98.
[90] Yavuz İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*, Cadde Anafartalar Kuyumcuları, Ankara 2019, s. 182.

okunmasını şart koşmuştur. Türbenin adı verilmemiş, ancak Kızıl Bey Camii yakınında olduğu belirtilmiştir.[91]

1.2.2. Kızıl Bey Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Kızıl Bey Külliyesi Vakfının gelirlerine dair ilk bilgiler 867/1463 tarihli Ankara Livası Defterinden öğrenilmektedir. Ankara'da bulunan Güvercinlik (Gögercinlik) köyünden alınan 1.460 akçe ile Tahir köyünden alınan 1.460 akçe gelirin Kızıl Bey Mescidi ve Medresesi'nin tasarrufundadır. Bu gelirin öşrü vakfa sarf olunurken kalanı Emirza oğlu Hamza ile diğer üç şahıs mutarasarrıflığındadır.[92] Bu tarihte Kızıl Bey Vakfının toplam geliri 2.920 akçedir ve bu gelir mescit ve medreseye ortak sarf edildiğinden gelirin ne kadarının medreseye tahsis edildiği ya da medresede hangi cihetlere tasarruf edildiği bilinememektedir.

1522 tarihli Ankara Evkaf Tahrir defterine "Evkaf-ı medrese ve cami-i Kızılbeg der nefs-i Ankara" başlığı altında vakfın gelirleri kaydedilmiştir. Güvercinlik köyünden alınan 680 akçe öşür vergisi, Kasaba kazasına bağlı Tahir mezraasının yine öşür vergisi 680 akçe geliri, şehirde Kârhâne Yeri ve Değirmencik Harimi diye bilinen mezraalardan alınan 500 akçe Kızıl Bey Vakfının gelirlerindendir.[93] Bunların dışında geliri 6.158 akçe olan Murtazaabad Kazasına bağlı Miranos Köyünün yarım hissesi de vakıf akarıdır. I. Murad zamanında Kırşehir'deki Lala Mescidine vakıf olan bu köyün yarım hissesi 1522 yılına gelindiğinde 3.079 akçe olarak Kızıl Bey Vakfının geliri olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte vakfın toplam geliri 4.939 akçedir.[94] 1530 yılında Miranos Köyünün 6.158 kuruş gelirinin

---

[91] *Ankara Vakıf Defteri 558*, v. 27b; Hüseyin Çınar, "Osmanlı Döneminde Ankara'da Vakıf Kuran Kadınlar", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu-Bildiriler*, C. I, Ankara 2012, s. 299, 300.

[92] "*Karye-i Gügercinlik, Kızıl Beg Mescidinin ve Medresesi'nin vakfıdır, öşri vakfa sarf olunur ve kalan bid'âtınun nısfın Emirza oğlu Hamza ve nısfın Yahşi ve Yusuf ve Şahin mutasarrıflardır. Hüdavendigar zamanında Hacı Ömer ve İvaz yirlermiş, mezkûr Şahin nöbetine geç geldi hissesi mezkûr Hamza oğlu İlyas'a ve Hızır'a ve Dede'ye verildi; Karye-i Tâhir Kızıl Beg Mescidinin ve Medresesin vakfıdır. Öşri vakfa tasarruf olunur ve kalan bid'atı yukarı zikr olındığı üzre mezkûrân mutasarrıflardır."* Bkz. *MAD 9*, v. 49a-b.

[93] "*Evkâf-ı medrese ve cami-i Kızıl Beg der nefs-i Ankara, El-an müderris Mevlânâ Şemseddin bâ-berât-ı hümâyûn. Karye-i Güğercinlik, öşr-i şer'iyye vakf-ı câmi' ve medrese-i mezkûre, hâsıl 680. Mezra'a-i Tahir tâbi'i Kasaba öşr-i şer'iyye vakf-ı câmi'-i ve medrese-i mezkûre, hâsıl 680. Mezra'a-i şehr civârında Hânehâne yeri deyü ve Değirmencik Haremi dimekle meşhûr mezra'alar, hâsıl 500, yekün 1.860."* Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 30-b; Semiha Nurdan, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Ankara Şehri Vakıfları*, Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 157.

[94] "*Hisse-i nısf-ı karye-i Miranos hisse-i mezbûre Kırşehri'nde Lala Mescidine vakf imiş amma Hüdavendigar zamânında vakfiyet üzere Feriduddin mutasarrıfmış. Şimdiki halde Şehabeddin Çelebi tasarruf ider. Merhûm Sultan zamânında Kutbeddin Çelebi tasarruf idermiş. Elinde Sultan Murad Han'dan mektûbu vardır deyü kayd olunmuş der defter-i akdem. Andan sonra Ankara'da Kızıl Bey Medresesi'ne ve Câmiine vakf olmak üzere merhûm Sultan Mehmed'den ve pâdişâhımızdan hükm-i hümâyûnları vardır. Müderris Mevlânâ Muhyiddin elinde deyü defter-i köhnede mastûrdır. Yine vakfiyet üzere mukarrer."* Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v.138a-b

yarım hissesi ile Güvercinlik Köyünden 680 akçe, Tahir Mezraasından 680 akçe ve Çârhane zemininden 500 akçe olmak üzere, toplam 4.939 akçe gelir sağlanmıştır.[95] 1571 tarihinde Güvercinlik köyünün 680 akçe geliri, Tahir Mezraasının 680 akçe geliri, Kârhane yeri ve Değirmencik Haremi denilen mezraaların 500 akçe geliri[96] ve Miranos Köyünün yarım hissesinin 3.079 akçe geliri[97] olan toplam 4.939 akçe kaydedilmiştir. Bu gelir, Kızıl Bey Cami ve Medresesi için ortak kaydedilmiş ve medreseye ne kadarının tasarruf edildiği belirtilmemiştir.

Tablo 1. Tahrir Defterlerine Göre Kızıl Bey Camii ve Medresesi Vakfının Gelirleri

Tahririn Yapıldığı Yerleşim Birimi	**Yıllara Göre Gelirler (Akçe)**			
	867/1463	**928/1522**	**936/1530**	**978/1571**
Güvercinlik Köyü (Kasaba)	1.460	680	680	680
Tahir Köyü (Kasaba)	1.460	680	680	680
Kârhane ve Değirmencik Mezraları (Merkez)	-	500	500	500
Miranos Köyü (Murtazaâbad)	-	3.079	3.079	3.079
Toplam	**2.920**	**4.939**	**4.939**	**4.939**

[95] *438 MVAD*, s. 367, 378.

[96] "*Evkaf-ı medrese ve cami'-i Kızıl Beg der nefs-i Ankara. Mevlânâ Şemseddin Müderris bâberât-ı hümayûn deyû mukayyed der-defter-i atîk. Karye-i Gügercinlik öşr-i şer'iyye vakf-ı cami' ve medrese-i mezbûre, hâsıl 680. Mezrâ'a-i Tâhir tâbi' -i Kasaba öşr-i şer'iyye vakf-ı cami' ve medrese-i mezbûre, hâsıl 680. Mezrâ'a şehr civârında Çârhâne yiri deyü ve Değirmencik Harimi dimekle meşhûr mezrâ'alar, hâsıl 500. Yekûn 1.860."* Bkz. *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara, 558,* v. 43a; İbrahim Köse, "Ankara Evkâf Defteri (1571)," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 172; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi*, Gazi Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 192.

[97] "*Vakf-ı nısf-ı der karye-i Miranos, hisse-i mezbûre Kırşehri'nde Lala Mescidine vakf itmiş amma Hüdâvendigâr zamânında vakfiyet üzere Kudbeddin mutasarrıf imiş. Şimdi Şehâbeddin Çelebi tasarruf ider. Merhûm Sultan zamânında Kudbeddin Çelebi tasarruf idermiş. Elinde Sultan Murad Hân'dan mektubu vardır deyü kayd olmuş der-defter-i akdem. Andan sonra Ankara'da Kızıl Beg Medresesi'ne ve Camiine vakf olmak üzere merhûm Sultan Mehmed'den ve Pâdişâhımızdan hükm-i humayûnları vardır. Müderris Mevlânâ Muhyiddin elindedir deyü defter-i köhnede mastûrdur. Yine vakf-ı mukarrer kemâkân deyü mastûr der-defter-i atîk. Hâsıl 6.158."* Bkz. *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara, 558,* v. 106a-b; Köse, *a.g.t.*, s.275-276; Erdoğan, *a.g.t.*, s. 192.

Kızıl Bey Vakfının XV ve XVI. yüzyıla ait bilgileri Ankara Tahrir Defterlerinden edinilmektedir. Buna göre vakfın XV. yüzyıldaki akarı yalnızca Güvercinlik ve Tahir köylerinden elde edilen gelirler iken XVI. yüzyılda bu gelirlere Kârhane ve Değirmencik Haremi denilen yer ve Miranos Köyünün yarım hisse geliri de eklenmiştir. XVI. yüzyıl boyunca vakfın gelirinde değişiklik olmadığı görülmüştür. Kızıl Bey Vakfının gelirleri, Kızıl Bey Camii ve Kızıl Bey Medresesi'nin masraflarına sarf edilmiştir.

Kızıl Bey Medresesi'ne gelir sağlayan yerlerin kiralanması hususunda mahkemeye intikal eden şikâyetler olmuştur. 10 Şevval 1113/10 Mart 1702 tarihli bir hüccette, Kızıl Bey Medresesi müderrisi Seyyid Hüseyin oğlu Seyyid Ahmed Efendi, vakfa ait bir çayırın *îcâre-i mu'accele ve mü'eccele* ile 20 kuruşa kiralanması gerekirken mütevelli Mahmud Ağa tarafından Hızır Ağa'ya iki kuruşa kiraya verildiğini arz etmiştir. Vakfın gelirlerine zarar vereceği gerekçesinden dolayı kira anlaşması feshedilmiş ve 20 kuruşa kiracı Hızır Ağa'ya yeniden kiralanmasına karar verilmiştir.[98] Mahkemeye yansıyan diğer konu, Şaban 1198/Haziran 1784 tarihli şer'î sicil kaydından öğrenmekteyiz. Murtazaabad Nahiyesine tabi Miranos Köyü'nün yarım hissesi Kızıl Bey Medresesi ve Camii Vakfının diğer yarısı ise ve Yahudi reayanın tasarrufundadır. Reayadan ispençe vergilerini toplayan voyvodanın Miranos Köyünün gelirine taarruzu ve Kızıl Bey Vakfının gelirine müdahalesi olmuştur. Yapılan inceleme neticesinde, mahkemeden zımmi ve Yahudi taifenin taarruzlarının men edilmesi kararı alınmıştır.[99]

Kızıl Bey Vakfının 1252/1837 tarihinden itibaren üç yıllık geliri 3.583 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu gelir Miranos, Tahir ve Güvercinlik köylerinden elde edilmiş; vazife ücreti olarak müderris, hatip, imam, müezzin ve kayyımın ücretleri verilmiştir.[100] 1269/1852 senesine ait muhasebe kaydında, vakfın bir yıllık geliri 4.292 kuruş olarak kaydedilmiş; söz konusu gelirden müderrise 1.100 kuruş, hatibe 700 kuruş, mütevelliye 1.200 kuruş, hazine masraflarına ise 1.000 kuruş sarf edilmiştir.[101] 1279/1862 senesi muhasebesinde ise yıllık gelir 7.238 kuruş 20 para kaydedilmiştir. Bu tarihte Kızıl Bey Camii metruk halde olduğu, tamir ve inşaatına lüzum görülmediği ve vakfın gelirinden 1.738 kuruş 20 paranın, ihtiyaç sahibi olmasından dolayı tevliyet vazifesi olarak mütevelliye verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin talimatnamesinin 27. Bendine göre alınmıştır. Vakfın gelirinden kalan 5.550 kuruş metruk vazife adıyla Evkaf-ı Hümayun Hazinesine

[98] *AŞS, D.N. 564*, s. 203, sr. 552.
[99] *AŞS, D.N. 175*, s. 176.
[100] VGMA, *EV-ZMT, D.N. 159*, s.148.
[101] VGMA, *D.N. 1969*, s. 132.

aktarılmıştır.[102] Söz konusu muhasebe kaydında medreseye dair ya da medrese görevlilerine ait bir kalem olmadığı dikkati çekmektedir. 1280,1281/1863,1864 yıllarına ait muhasebe kayıtlarında da aynı gelir miktarının aynı kalemlere sarf edildiği kaydedilmiştir. [103]

27 Cemaziyelevvel 1283/6 Kasım 1866'da Kızıl Bey Vakfına tahkikatta bulunulmuştur. Yapılan tahkikatta, vakfın geliri, medresenin görevlilerinin vazifelerine devam edip etmediği ve medresenin harap durumunun incelendiği tahkikata göre; medrese ve caminin atıl olmasından dolayı kullanılamadığı, bundan dolayı personelin görevini yerine getiremediği ve Kızıl Bey Külliyesindeki kabristanın ve mahalledeki evlerin de harap olduğu tespiti yapılmıştır. Ayrıca vakfın yıllık gelirinin 7.238,5 kuruş olduğu belirtilerek mütevelliye 1.738,5 kuruş sarf edildikten sonra kalanın Evkaf-ı Hümayun Hazinesine aktarıldığı da kaydedilmiştir.[104]

Tablo 2. Kızıl Bey Medresesi'nin XIX. yüzyıl Gelir ve Harcamaları

Tarih (Rumi/Miladi)	**1252/1837**	**1269/1852**	**1279/1862**	**1283/1866**
Toplam Gelir (kuruş)	3.583	4.292	7.238	7.238
Müderris Maaşı (kuruş)		1.100		
Hatip Ücreti (kuruş)		700		
Mütevelli Ücreti (kuruş)		1.200	1.738	1.738
Hazineye aktarılan (kuruş)		1.000	5.550	5.550

1.2.2.1. Kızıl Bey Medresesi'nin Müderrisleri

Kızıl Bey Medresesi'nin müderrislerinin, eğitim hizmetleri ile beraber tevliyet, imamet ve vaizlik vazifelerini de yerine getirdikleri durumlar olmuştur.[105] Kızıl Bey Medresesi'nin müderrisleri hakkında ulaşılan ilk kayıt 1522 tarihli Ankara Evkaf Tahrir

[102] VGMA, *D.N. 1974*, s. 109.
[103] VGMA, *D.N. 1974*, s. 110, 179.
[104] VGMA, *D.N. 19522*, s. 115'ten aktaran, Demirel, *a.g.t.*, s. 52.
[105] Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara,* T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 1998, s. 204, 205.

Defteridir. Medresenin bu tarihteki müderrisi Mevlânâ Şemseddin'dir. Ondan önce Mevlana Muhyiddin'in adlı müderrisin burada müderrislik yaptığı kaydedilmiştir.[106] 1571 yılında eski müderris bilgisi verilerek Mevlana Şemseddin'in Kızıl Bey Medresesi'nde müderris olduğu tekrar edilmiştir. [107] Bu durumda 1571'de müderris Mevlânâ Şemseddin görevine devam etmekte midir yoksa önceki defterdeki bilgiler mi nakledilmiştir anlaşılmamaktadır. Yine 1571 yılına ait defterdeki başka bir kayıtta Miranos Köyünün Kızıl Bey Vakfının tasarrufunda olduğu belirtilmiştir.[108]

20 Cemaziyelevvel 997/6 Nisan 1589 tarihli şer'i sicil kaydına göre Müderris Mevlânâ Ahmed, Anadolu Kazaskeri Hüseyin tarafından Kızıl Bey Medresesi müderrisliğine günlük 30 akçe ile tayin edilmiştir.[109] 3 Şevval 1002/22 Haziran 1594 tarihli bir hüccet kaydında, Kızıl Bey Medresesi'nin on senedir harap olduğu ve tamire ihtiyacı olduğu arz edilmiş ve buna karşılık gönderilen ferman ile medresenin tamirine karar verilmiştir. Bu iş için Kızıl Bey Vakfının nâzırı Hamza Efendi bir vekil tayin ederek medresenin müderrisi Mevlânâ Mehmed Efendi ile vakfın mütevellisi Mehmed medresenin tamir ihtiyacı karşılanmasını sağlamışlardır.[110]

19 Safer 1014/16 Temmuz 1605 tarihinde Kızıl Bey Medresesi müderrisi Mevlânâ Seyyid Mehmed Efendi'nin vazifesi yenilenerek görevine devam etmiştir; müderrise günlük 25 akçe ücret tayin edilmiştir. 12 Receb 1027/5 Temmuz 1618'de müderrislik, günlük 30 akçe ile Mevlânâ Mustafa'ya verilmiştir.[111] Bir yıl sonra medreseye Mevlânâ Şeyh Mehmed, günlük 40 akçe ile göreve getirilmiştir (10 Safer 1028/27 Ocak 1619).[112] 1 Zilhicce 1111/20 Mayıs 1700 tarihinde Kızıl Bey Medresesi'nin müderrisinin adı Hüseyin oğlu Lütfullah'tır.[113]

---

[106] "*Evkâf-ı medrese ve cami-i Kızılbeg der nefs-i Ankara, El-an müderris Mevlâna Şemseddin bâ-berât-ı hümâyûn*." Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 30-b; "*Ankara'da Kızıl Bey Medresesi'ne ve Câmiine vakf olmak üzere merhûm Sultan Mehmed'den ve pâdişâhımızdan hükm-i hümâyûnları vardır. Müderris Mevlânâ Muhyiddin elinde deyü defter-i köhnede mastûrdır yine vakfiyet üzere mukarrer…*" Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v.138a-b.

[107] "*Evkaf-ı medrese ve cami'-i Kızıl Beg der nefs-i Ankara. Mevlânâ Şemseddin Müderris bâberât-ı hümayûn deyü mukayyed der-defter-i atîk*" *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara, 558*, v. 43a.

[108] "*Ankara'da Kızıl Beg Medresesi'ne ve Camiine vakf olmak üzere merhûm Sultan Mehmed'den ve Pâdişâhımızdan hükm-i humayûnları vardır. Müderris Mevlânâ Muhyiddin elindedir deyü defter-i köhnede mastûrdur. Yine vakf-ı mukarrer kemâkân deyü mastûr der-defter-i atîk…*" Bkz. *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara, 558*, v. 106a-b.

[109] Demirel, *a.g.t.,* s. 59.

[110] Demirel, *a.g.t.,* s. 44.

[111] "*İşbu sene seb'a ve ışrîn ve elf Recebi'nin on ikinci gününde yevmî otuz akçe ile Ankara'da Kızıl Bey Medresesi sana sadaka olunmuşdur. Gerekdir ki ba'de'l-yevm medrese-i mezbûreye mutasarrıf ve merâsim-i tedrîsi murâ'î olub ihrâc-ı berât eyleyesin ve's-selâm*." *AŞS 501*, 236/962'den aktaran Demirel, *a.g.t.,* s. 59.

[112] Demirel, *a.g.t.,* s. 60.

[113] AŞS, *D.N. 563,* s. 158, sr. 322.

Kızıl Bey Medresesi müderrislerinin kendileri ya da vakıfla ilgili konularda mahkemeye başvuruları söz konusu olmuştur. 10 Şevval 1113/10 Mart 1702 tarihli bir mahkeme kaydında, Kızıl Bey Medresesi'nin müderrisi Seyyid Hüseyin oğlu Seyyid Ahmed Efendi, vakfa ait bir çayırın normalden daha az bir ücrete kiraya verilerek vakfın gelirlerinde azalmaya neden olduğu konusunda mahkemeye başvurmuş ve kadının verdiği karar müderrisin arzı şeklinde olmuştur.[114] 23 Zilhicce 1127/20 Aralık 1715 tarihinde Kızıl Bey Medresesi müderrisi Lütfullah Efendi, kendisine ödenmesi gereken ücret ile ilgili bir sorundan dolayı vakfın mütevellisinden davacı olmuştur. Bu şikâyette, Müderris Lütfullah Efendi on senedir medresede müderrislik yapmasına rağmen vakfın gelirinden her yıl müderrise 200 kuruş ücret verilmesi gerektiği halde, kendisine ücret ödenmediği belirtilmiştir. Lütfullah Efendi bu süre zarfında alması gereken toplam 2.000 kuruşun 200 kuruşunu istemiş, kalan miktardan da feragat ettiğini ifade etmektedir. 200 kuruşun ise her sene 20 kuruş olmak üzere on senede ödenmesi istenmiştir. Mütevelli, vakfın gelirinin eskiden beri on hisseye bölünerek altısının müderris ve talebelere verildiğini, dördünün ise hatip, müezzin ve mütevelli arasında paylaşıldığını söyleyerek Müderris Lütfullah Efendi'nin talebi konusunda anlaşmaya varmışlardır.[115]

XVIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde müderrislik hissesinin tasarrufunda bölünmeler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte müderrislerin tevliyet vazifesini de yerine getirmeleri söz konusudur. Cemaziyelâhir 1156/Temmuz 1743 tarihli bir beratta, Miranos Köyünün gelirinin yarısı Kızıl Bey Medresesi'nin müderrislerinin tasarrufunda olduğu belirtilerek Müderris Ali'nin vefat etmesinden dolayı bu vazife oğulları Mehmed ve Mahmud'a tevcih olunmuştur. Müderrisler eğitim hizmeti ile birlikte vakfın tevliyet işlerini de yapmaktadır.[116] Cemaziyelâhir 1158/Temmuz 1745 tarihinde, Kızıl Bey Medresesi'nin müderrisi Mustafa Halife'dir.[117] 20 Receb 1160/28 Temmuz 1747 tarihli bir hüccette, Kızıl

[114] *AŞS D.N. 564*, s. 203, sr. 552
[115] *AŞS 574*, ?/161'den aktaran Kadir Demirel, *a.g.t.*, s. 49.
[116] VGMA, *D.N. 1061*, s. 41 (109), sr. 24; *D.N. 1061*, s. 42 (110), sr. 4; VGMA, *AŞS, D.N. 808*, s. 12.
[117] VGMA, *D.N. 1061*, s. 44 (114), sr. 17.

Bey Medresesi'nin müderrislerinin vazifeleri karşılığında yirmi keyl buğday[118] ve on keyl arpa[119] aldıkları kaydedilmiştir.[120]

XIX. yüzyılın başlarında Kızıl Bey Medresesi Müderrisi Hüseyin oğlu Mustafa'nın evladı olmadan vefat etmesi üzerine bu görev Ömer oğlu Mehmed'e tevcih olunmuştur (1 Safer 1224/29 Mart 1809).[121] Ömer oğlu Mehmed yaklaşık iki buçuk yıl sonra kendi isteği ve arzusuyla müderrislik vazifesini Hacı Halil oğlu Hacı Mustafa'ya bırakmıştır (29 Zilkade 1226/15 Aralık 1811).[122] 17 Muharrem 1224/4 Mart 1809 tarihinde ise Hüseyin oğlu Mustafa'nın vefatıyla yerine Hacı Halil oğlu Hancızâde? Seyyid Ahmed müderris tayin edilmiştir.[123] 1 Cemaziyelahir 1257/21 Temmuz 1841 tarihinde Kızıl Bey Medresesi'nin müderrisi Mustafa Efendi'dir.[124] 7 Safer 1263/25 Ocak 1847 tarihinde de müderrislik vazifesinin ortak olarak Mehmed Emin Efendi, Hüseyin ve İsmail Efendilere tevcih edildiği belirtilmiştir.[125]

27 Cemaziyelevvel 1283/6 Kasım 1866'da medresenin ortak müderrisleri Hüseyin Efendi ile İsmail Efendi'nin talepleri üzerine Ankara Evkaf Müdürlüğü Kızıl Bey Vakfına tahkikatta bulunmuştur. Vakfın geliri, medresenin görevlilerinin vazifelerine devam edip etmediği ve medresenin harap durumunun incelendiği tahkikata göre; medrese ve caminin âtıl olmasından dolayı kullanılamadığı, bundan dolayı personelin görevini yerine getiremediği ve Kızıl Bey külliyesindeki kabristanın ve mahalledeki evlerin de harap olduğu kaydedilmiştir.[126] 1286/1869 tarihinde Evkaf Müdürlüğü tarafından yapılan diğer incelemede, medresenin etrafındaki evlerin harap halde ve metruk olmasından dolayı medresenin şehrin kenarında kaldığı ve bu sebeple, eğitime devam edemeyeceğinden medresenin de tamir edilmesine gerek duyulmadığı ifade edilmiştir. Bu tarihte medresede üç müderrisin görevli olduğu ancak medresenin işlevinin kalmamasından dolayı vazifelerini yapamadıkları böylece başka iş alanlarına yöneldikleri belirtilmiştir. Söz konusu

[118] Keyl, Osmanlı döneminde kullanılan hububat ölçeğidir. Arapça 'ölçmek' anlamına gelmektedir. İstanbul kilesi (keyl) XVI. yüzyılda 20 okka yani 25,6589 kğ. buğdaydır. Buna göre, Kızıl Bey Medresesi'nin müderrislerinin tasarrufunda olan 20 keyl buğday 513,178 kğ. etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Kile", *DİA,* C. 25, 2022, s. 567.

[119] İstanbul kilesi ölçülerine göre bir keyl arpa 23,093 kğ.dır. 10 keyl arpa ise 230,93 kğ.'a tekabül etmektedir. Bkz. Kallek, *a.g.md.*, s. 567-568.

[120] "*Vakf-ı mezkûrdan hâsıl olan a'şâr-ı şer'iyye ve icâre-i bostan ve resm-i ispençe ve sâ'ir cüz'î ve küllî hâsıl olan îrâd-ı vakfı ba'de'l-ahz ve'l-kabz a'şâr-ı mezkûrdan senede yirmi keyl hınta ve on keyl şa'îr medrese-i mezkûr müderrisine…*" Bkz. *AŞS 613, ?/145'ten* aktaran Kadir Demirel, *a.g.t.*, s. 62.

[121] Demirel, *a.g.t.*, s. 60.

[122] BOA, *AŞS, D.N. 212*, s.148.

[123] BOA, *AŞS, D.N.* 202, s. 185.

[124] VGMA, *EV-ZMT, D.N. 159*, s.148.

[125] VGMA, *EV-MKT, D.N. 1695*, s. 191; VGMA, *EV-BKB, D.N. 176*, s. 156.

[126] VGMA, *D.N.19522*, s. 115.

müderrislerden Mehmed Emin Efendi'nin Tersane-i Amire müfettişliği yaptığı, müderris İsmail Efendi'nin İstanbul'da Mahmud Paşa Medresesi'nde eğitim gördüğü, müderris Hüseyin Efendi'nin Muhasebe-i Vilayet Kalemi'nde kâtiplik yaptığı ve bunların müderris vazifesini devam etmeye uygun olmadıkları kaydedilmiştir.[127]

Arşiv kaynaklarında Kızıl Bey Medresesi ile ilgili kayıtlar incelendiğinde müderrislere ödenen ücretler hakkında çok az bilgiye ulaşılmıştır. 1269/1852 senesine ait muhasebe kaydında, Kızıl Bey Vakfının bir yıllık geliri 4.292 kuruş olarak kaydedilmiş; müderrise de 1.100 kuruş vazife ücreti verilmiştir.[128] Bazı belgelerde Miranos Köyünün gelirinin yarısının müderrisin tasarrufunda olduğu ifade edilmiştir.[129]

1.2.2.2. Kızıl Bey Medresesi'nin Muidleri ve Talebeleri

Medreselerde müderrisin okuttuğu dersi talebelere tekrar ederek müderrise yardımcı olan öğretim elemanına muîd denilmektedir.[130] Kızıl Bey Medresesi'nde müderristen sonra ikinci eğitim görevlisi muiddir. Şevval 1116/Ocak 1705 tarihli kayda göre Kızıl Bey Medresesi'nde Seyyid Mustafa muid vazifesindeyken müderrisin arzı ile bu görev Mehmed'e verilmiştir.[131]

Kızıl Bey Medresesi'nin talebeleri, medresenin içinde bulunan odalarda (hücre) yatılı olarak kalmışlardır. Yıllık 20 keyl buğday[132] talebelerin ihtiyaçlarının karşılanması için vakıf tarafından tahsis edilmiştir.[133] Molla Ali adlı bir şahıs, eğitim için Beypazarı'ndan Kızıl Bey Medresesi'ne gelmiş, bir süre burada eğitim almış ve tahsili sırasında vefat etmiştir. Molla Ali'ye ait 18 Cemâziyelevvel 1199/29 Mart 1785 tarihli tereke kaydında 13 kitap adına ulaşılmaktadır. Söz konusu kitaplar şöyle listelenmektedir: *Tarikat, Mecmu'a-i Ferâ'iz, Kitâb-ı Kâfiye, İzhar, Molla Câmi, Hüseyniye, Sirâc, Ferâ'iz-i Seydî, Tecdîd, Sarf Cümlesi, Sadrü'ş-şer'iyye, Tasavvurat, Türkî Manzûme*.[134] Kızıl Bey Medresesi'nde öğrenci olan Molla Ali'nin terekesinde kayıtlı kitap isimlerinden yola çıkarak medresede nahiv, sarf,

[127] VGMA, *EV-MKT, D.N. 1695*, s. 186.
[128] VGMA, D.*N. 1969*, s. 132.
[129] *AŞS, D.N. 606*, s. 53, sr. 195; *AŞS, D.N. 808*, s. 12; VGMA, *D.N. 1061*, s. 41 (109), sr. 24; *D.N. 1061*, s. 42 (110), sr. 4.
[130] Sâmî es-Sakkâr, "Muîd" DİA, C. 31, 2020, s. s. 86.
[131] "*Ankara'da Kızıl Ali Bey Medresesi'nin mu'îdi Seyyid Mustafa üzerinden Mehmed almağla bâ-arz-ı müderris ibkâ-yı inâyet…*" Bkz. VGMA, *D.N. 1067*, s. 169.
[132] Keyl, Osmanlı döneminde kullanılan hububat ölçeğidir. Arapça 'ölçmek' anlamına gelmektedir. İstanbul kilesi (keyl) XVI. yüzyılda 20 okka yani 25,6589 kğ. buğdaydır. Buna göre, Kızıl Bey Medresesi'nin müderrislerinin tasarrufunda olan 20 keyl buğday 513,178 kğ. etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Kile", *DİA,* C. 25, 2022, s. 567.
[133] *AŞS 613*, ?/145'ten aktaran Demirel, *a.g.t.*, s. 68.
[134] Kitapların içerikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Demirel, *a.g.t.*, s. 68-70.

fıkıh, ilmihal, mantık, İslam Miras Hukuku derslerinin Kızıl Bey Medresesi'nin müfredatındaki dersler olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

1.2.2.3. Kızıl Bey Medresesi Vakfının Tevliyeti

Vakıf kurumunda, tevliyet görevi ile ilgili bilgiler vâkıfın belirttiği vakfiyelerine kaydedilmektedir. Burada mütevellinin kimler olabileceği, alacağı ücret, yapacağı görevler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Kızıl Bey Vakfının vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır ve tevliyet şartları da tam olarak bilinemediğinden tevliyet hususunda yıllar süren tartışmalar yaşanmıştır. Bazen Kızıl Bey Medresesi'nin müderrisleri, tevliyete tasarruf hakları olduğunu söylemişler, bazen de vâkıfın soyundan gelenler hak talep etmişler ve bu durum mahkeme yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Kızıl Bey Vakfının tevliyeti ile ilgili 25 Zilkade 1002/12 Ağustos 1594 tarihli şer'î sicil kaydında vakfın mütevellisi Mustafa oğlu Mehmed olduğu yazmaktadır.[135] 1008/1599 yılında ise Mustafa oğlu Ahmed'dir. [136] Mütevellilerin baba isimlerinin aynı olmasından dolayı *evlâdiyet* şartının yerine getirildiği düşünülmektedir.

XVIII. yüzyıla ait bazı kayıtlarda Kızıl Bey Vakfının tevliyet atamalarında bazı düzensizlik, usulsüzlük ve anlaşmazlıkların olduğu gözlenmiştir. Ankara Hurufat Defterlerinde Kızıl Bey Camii ve Medresesi Vakfının tevliyet atamalarına dair kayıtlar bulunmaktadır. Şaban 1144/Ocak 1732 tarihli bir hurûfât kaydında mütevelli Mirza Derviş iken bu görev oğulları Ali ve Mehmed'e verilmiştir.[137] Kızıl Bey Vakfının tevliyeti vâkıfın şartı gereği evlâdiyet üzere olduğu belirtilmiş ancak daha sonraki tarihlerde tevliyet hakkında bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Kızıl Bey Vakfının tevliyetinin 200 seneden fazla bir süredir evlâdiyet usulü ile devam ettiği kaydedilen Cemaziyelâhir 1158/Temmuz 1745 tarihli belgede, medresenin müderrisinin tevliyet tasarrufuna müdahale ettiği yer almaktadır. Mehmed ve Mahmud Halifeler'in 15 yıldır vakfın mutasarrıfı oldukları, vazifelerini yerine getirmede yanlış bir durum olmadığı halde Kızıl Bey Medresesi'nin müderrisi Mustafa Halife, mutasarrıfların vakfa hıyanet ettiklerini beyan etmiş ve mutasarrıf beratını kendi üzerine aldırmıştır. Daha sonra müderrisin hile ve yalan ifadeleri açığa çıkmış; mağduriyetleri anlaşılan Mehmed ve Mahmud'un evlad-ı vâkıftan olduğu teyit edilerek tasarruf hakkı beratı tekrar kendilerine verilmiştir.[138]

[135] *AŞS 489*, ?/1079'ten aktaran Demirel, *a.g.t.*, s. 26.
[136] *AŞS, D.N. 491*, s. 323, sr. 2293.
[137] VGMA, *D.N. 1068*, s. 10 (135), sr. 20.
[138] VGMA, *D.N.1061*, s. 44 (114), sr. 17.

Vakfın tevliyeti hususunda haksız durumun kaydedildiği diğer kayıt Cemaziyelâhir 1156/Temmuz 1743 tarihlidir. Burada, Murtazaabad Kazasına bağlı Miranos Köyünden elde edilen gelirin yarısı medresede müderris olanların tasarrufunda olduğu, Ali adlı şahsın vefat etmesiyle oğulları Mehmed ve Mahmud'un bu hisseyi tasarruf etmeye başladığı ancak daha sonra bu şahısların tasarruflarının hükümsüz kalması ve feshedilmesinden dolayı medresenin müderrisi Şeyh Mustafa'ya berat verilerek bu tasarrufa sahip olduğu kaydedilmiştir.[139] Bu tarihten üç ay sonrasına ait başka bir kayıtta ise medresenin vakıf şartları gereği tevliyetinde evladiyet üzere Mahmud ve Mehmed mutasarrıf iken medresenin müderrisi Mustafa'nın vâkıfın şartlarına aykırı şekilde berat aldığı belirtilmiş; beratın hükümsüz kalmasından dolayı tasarruf hakkı tekrar Mahmud ve Mehmed'e beratla verilmiştir.[140] Vakfın tevliyeti tartışması beş yıl sonra tekrar gündeme gelmiş ve Kızıl Bey Vakfının işlerini kadimden beri müderrislerin yaptığını, bu durumun *Defter-i Hâkâni*'de kayıtlı olduğu bildirilmiştir. Ayrıca, evladiyet üzere tevliyet kaydının olmadığı ve vakfın *icâresinden* olan Ali adlı şahsın vakfın tevliyeti *evlâda meşrûtadır* diyerek bazı hilelerle vakıf evladı olduğunu iddia etmiş tevliyet vazifesine oğulları Mehmed ve Mahmud'u başlatmıştır. Ankara ve Mürtazaabad naiblerinin kararlarıyla tevliyet Müderris Mustafa Efendi'ye verilse de bir süre sonra tekrar Mehmed ve Mahmud *hilâf-ı şart-ı vâkıf* olarak göreve gelmişler, ancak sonra yine tevliyetten uzaklaştırılmışlardır (Cemaziyelevvel 1161/Nisan 1748).[141]

Şabân 1171/Nisan 1758 tarihine gelindiğinde Mütevelli Mahmud ve Mehmed Halife'nin tevliyet vazifelerinin yenilendiğine dair berat verildiği görülmektedir.[142] Şabân 175/Şubat 1762'ye gelindiğinde Mütevelli Mahmud Halife'nin vefat etmesiyle tasarruf hakkı kardeşi Mehmed Halife'ye geçmiştir.[143] Zilkade 1190/Aralık 1776 tarihinde tevliyeti tek hisse tasarruf eden Mehmed Halife hissesinden feragat etmiş ve tasarruf hakkını kardeşinin oğulları Ali ve Mehmed Emin'e bırakmıştır. Bu yıllarda mütevelliler vazifeleri karşılığında günlük 14 kuruş ücret almaktadırlar.[144]

Vakfın tevliyetinde yaşanan başka bir sıkıntılı durum ise şu şekildedir; Rebiülevvel 1202/Aralık 1787 tarihinde mütevelli Ali ve Mehmed Emin kardeşlerin vefat etmeleriyle İstanbul'da bulunan Saime Hatun adlı kimse tevliyeti kendi üzerine berat ettirmiş ancak bir

[139] VGMA, *D.N.* 1061, s. 41 (109), sr. 24.
[140] VGMA, *D.N.* 1061, s. 42 (110), sr. 4; VGMA, AŞS, D.N. 808, s. 12.
[141] VGMA, *D.N.* 1061, s. 49 (125), sr. 2.
[142] VGMA, *D.N.* 1063, s. 47 (98), sr. 7.
[143] VGMA, *D.N.* 1057, s. 17 (40), sr. 10.
[144] VGMA, *D.N.* 1071, s. 21 (47), sr. 12.

süre sonra mütevellilerin vefat etmediği anlaşılınca Saime Hatun hakkından feragat edip tevliyet hakkı yine eski mutasarrıflara bırakılmıştır.[145] Beş yıl sonra mutasarrıf Ali vefat etmiş ve hissesini bırakabileceği evladı olmadığından hissesi kardeşi Mehmed Emin'de kalmıştır. Mütevelli, vazifesi karşılığında da günlük 9 kuruş ücret almıştır.[146] Kızıl Bey Vakfının tevliyet meselesi, XIX. yüzyıl muhasebe kayıtlarında da kendisini göstermektedir. 1281/1864 senesine ait kayıtta, vakfın *evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere* idare edildiği iki defa kaydedilerek, kararın Meclis-i Kebir'de alındığı vurgulanmış, mütevellinin Mustafa Efendi olduğu belirtilmiştir.[147]

Kızıl Bey Camii ve Medresesi Vakfının tevliyetinde mütevellilerin genellikle yaşamları boyunca görevlerini ifa ettikleri görülmektedir. Vakfın işleyişi konusunda tevliyet sorunu yaşanmamış, mütevelliler vakfın işlerini zamanında ve tam yapmışlarıdır. Ancak vakfın tevliyet cihetinin tasarrufunda bazı anlaşmazlıklar ve usulsüzlükler olduğu dikkati çekmektedir. Kızıl Bey Vakfının tevliyetinde *evlâdiyet* usulü ya da müderris tasarrufu olduğu konusunda bazı belirsizlikler yaşanmıştır. Bu belirsizlik vakfiyesinin günümüze ulaşmamış olmamasından kaynaklanmaktadır. Naib tarafından zaman zaman müderrislere verilen tevliyet beratı çeşitli arzlar ile tekrar evlat olanlara tevcih edilmiştir. Kayıtlarda görülen bilgilere göre uygulamada daha çok vâkıfın soyundan gelenlerin tevliyet hakkını tasarruf ettikleri anlaşılmaktadır.

1.3. SARAÇ/SERRAC SİNAN MEDRESESİ

Osmanlı Devleti, bulunduğu coğrafyada mirasçısı olduğu devletlerden bazı sosyal, kültürel ve idari yapıları devralmış; bunlara kendinden de bir şeyler ekleyerek varlığını devam ettirmiş ve sonraki devletlere miras bırakmıştır. Bu mirası taşımada şahıslar ve kurumlar en önemli unsurlar olmuşlardır. Hacı Sinânüddin Yusuf, Selçuklu mirasını, Ankara'da vakıf kurumu aracılığıyla Osmanlı'ya taşıyan önemli isimlerdendir. Hacı Sinânüddin Yusuf, Saraç/Serrac Sinan olarak da bilinmektedir. Saraç Sinan, Ankara Kalesi'nin doğu tarafında Kayabaşı Mahallesi'nde bir mescit, medrese, çeşme ve türbe yaptırmıştır. Bu yapılara ait vakfiye 687/1288 tarihlidir.[148] Ankara şehrinin Kayabaşı

[145] VGMA, *D.N. 1060*, s. 29 (165), sr. 13.
[146] VGMA, *D.N. 530*, s. 183 (186), sr. 3.
[147] VGMA, *D.N. 1974*, s. 179.
[148] VGMA, *D.N. 592*, s. 49, sr. 45.

Mahallesi'nde[149] bulunan medrese beş odadan oluşmaktaydı ve yine vâkıfın yaptırdığı mescit ile bitişik olarak türbesi ve çeşmesinin yer aldığı bir külliyenin içindedir. Günümüze kadar ulaşamayan medresenin Altındağ İlçesi, Kale Mahallesi, At Pazarı ile Berberler sokaklarının kesişim noktasında olduğu tespit edilmiştir.[150]

Vâkıf Hacı Sinânüddin Yusuf, vakfiyede, medresenin kendi adıyla anılmasını istemiş,[151] medresenin adını *Saraç Sinan Medresesi* veya *Şeyh Yusuf Sinâneddin Medresesi* şeklinde isimlendirilmiştir.[152] Kurulduğu tarihten sonra 1522 tarihli Ankara Evkaf Defteri'ndeki bilgiye kadar medrese hakkında bilgiye ulaşılamamış, ancak bu tarihten sonra eğitime ara vermeden devam ettiği müderris atamalarından ve muhasebe kayıtlarından anlaşılmaktadır. Saraç Sinan Medresesi çeşitli tamir ve onarımdan geçerek XX. yüzyıl başlarına kadar eğitime devam etmiştir.[153] Medrese hakkında ulaşılan son belge, 14 Muharrem 1331/24 Aralık 1912 tarihli müderris atamasının yer aldığı belgedir.[154] 2008 yılında yapılan onarım sırasında yıkılarak yerine günün ihtiyaçlarına yönelik bir oda, tuvalet ve abdest alma yeri yapılmıştır.[155]

1.3.1. Hacı Sinânüddîn Yusuf ve Hayrâtı

Âlim, seyyid, şeyh ve hacı unvanlarıyla anılan Sinanüddin Yusuf'un babasının adı Hasan, küçük oğlunun adı ise Sinânüddîn'dir.[156] Hacıgökmen, Saraç Sinan'ın XIII. yüzyıl

---

[149] *"Ankara Eyâleti'ne tâbi' Nefs-i Ankara Kasabası'nda Kayabaşı Mahallesi'nde kâin Saraç Sinan Medresesi Vakfı…"* R. 1280/1864 yılına ait belge için Bkz. VGMA, *D.N. 1974*, v. 173. Medresenin bulunduğu mahalle bazı kaynaklarda Saraç Sinan Mahallesi olarak geçmektedir. 10 Nisan 1326/23 Nisan 1910 tarihli şer'i sicil kaydı için bkz. VGMA, A*ŞS, D.N. 1236*, s. 13; 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 23.

[150] Güray Kırpık, Abdülkerim Erdoğan vd…, *Şehr-i Kadim Ankara*, Cilt 1, s. 275,276; Özdemir, *a.g.e.*, s. 58; Cemile Feyzan Bölükbaşı, *House Plots (Menzils) and Neighborhood Formatıon in Seventeenth Century Ottoman Ankara*, School of Social Sciences of Middle East Technical University, July 2022, s. 136, 229, 230. Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.

[151] *"…binâ eylediğim mescid ve ittisâlindeki medrese dahi nâmımla müsemmâ…"* Vakfiye için bkz. VGMA, *D.N. 592*, s. 49, sr. 45.

[152] Gurre-i Şevval 320/1 Ocak 1903 tarihli belge için bkz. BOA, *DH-MKT, D.N. 619*, s. 33.

[153] Gurre-i Şevval 320 /1 Ocak 1903 tarihinde medresenin Dahiliye Mektub-i Kaleminden Ankara Vilayetine gelen bir yazıda, medresenin bakım ve tamir ihtiyacı söz konusu olmuş, inşa masrafları için Saraç Sinan Medresesi Vakfının akarı olan Atpazarı'nda bulunan zeminlerin kira geliri kullanılmıştır. Bu zeminler belediye tarafından kullanılmaktadır ve medresenin tamiri için beş senelik kirasının vakfa tesviyesi uygun bulunmuştur. Bkz. BOA, *DH-MKT, D.N. 619*, s. 33. Ayrıca 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde ise Saraç Sinan Medresesi'nin binasının bir süredir boş halde olduğu ve yeniden yapılarak inşa edildiği bilgisi verilmiştir. Bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 23.

[154] Bahsi geçen belge, Saraç Sinan Medresesi ile ilgili ulaşılan en son tarihli belgedir. Bkz. VGMA, *D.N. 224*, s. 292, 293, sr. 3344.

[155] *Şehr-i Kadim Ankara*, C. 1, s. 278; İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler,* s. 43.

[156] *"…Ankara'da sâkin sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve'l-meberrât ma'detü'l-ulemâ ve'l-fâzıl ve seyyidü'l meşâyih el-Hâc Sinânüddîn Yusuf bin Hasan sulbî sağîr oğlu olub meclis-i şer'-i şerîf-i Ahmedî ve mahfel-i dîn-i mübîn-i Muhammedide vakfiyetine li-ecli't-tescîl mütevelli nasb olunan Sinânüddîn bin Yusuf mahzarında ikrâr-ı sahîh-i şer'i sahîh-i şer'i ve itirâf-ı sarih-i mer'-î idüb vakf-ı hâl-i zikrde sudûruna değin her biri bi't-*

Ankara ahîlerinden olduğunu ifade ederek *Serraç Sinan* olarak bahsetmektedir. İbrahim Köse'nin Ankara Evkaf Defteri çalışmasında da Serrac Sinan olarak yazılmış ve ahî olduğu ifade edilmiştir.[157] Hacıgökmen, Saraç Sinan Mescidi'nin kitabesinde yazan ve mescidi yaptıran kişi olan Hasan oğlu Yusuf'un Saraç Sinan olabileceğini belirtmektedir.[158] Hacı Sinânüddin Yusuf, saraçlık[159] mesleğine mensup olmasından dolayı daha çok Saraç Sinan adıyla meşhur olmuştur.[160] Bazı kaynaklarda *Ahî Saraç Sinan* olarak da geçmektedir.[161] Akyurt, *Ankara Kitabeleri* çalışmasında Saraç Sinan Mescidini ve Medresesini yaptıranın adını *Sirac Sinan* olarak vermektedir.[162]

Saraç Sinan, 687/1288 yılında bir mescit ve medrese yaptırarak bunların masraflarının karşılanabilmesi için bazı mülklerini vakfetmiştir.[163] Türbesinde bulunan kabirlerden birinin kitabesinin baş kısmında, *"el-merhûm el-Hâc Sinânüddin bin Yusuf ibni Hasan alâ Rahmetullahi Teâlâ"* yazmakta, ayak taşında ise vefat tarihi 771/1370 yılı yer almaktadır.[164] Mezar sahibinin, vakfın mütevellisi ve aynı zamanda vâkıfın oğlu olan Sinanüddin olduğu düşünülmektedir. Ancak vâkıfın vefat tarihine ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır. Türbenin yapılışı mescitle aynı tarihtedir (687/1288). Türbe içinde sekiz mezar bulunmaktadır ve Kale Mahallesi'nde Saraç Sinan Mescidine tek çatı halinde bitişiktir. [165]

Vâkıfın hayrâtından olan Saraç Sinan Mescidi, Ankara'da Bozkır Mahallesi,[166] At Pazarı Yokuşu ile Berber Sokağı'nın kesiştiği yerde, bir külliye dâhilinde bulunmaktadır. II. Gıyâseddin döneminde yaptırılan mescit, Saraç Sinan Türbesi ile bitişik haldedir. Dikdörtgen planlı mescidin minaresi yoktur, büyük taş bloklardan yapılmış ve ahşap tavanlıdır. Mescidin Arapça kitabesinde Türkçe olarak; "*Şüphesiz mescitler Allah içindir. Artık Allah ile beraber başka bir kimseye ibadette bulunmayınız. Aciz Kul Hasan oğlu Yusuf*

---

temlîknâme müstakilen silk-i mülk-i sahîhimden münselik ve taht-ı tasarrufumda olub…" Vakfiye için bkz. VGMA, *D.N. 592*, s. 49, sr. 45.

[157] Köse, *a.g.t.*, s. 76, 86.

[158] Hacıgökmen, *a.g.e.*, s. 25-85.

[159] Saraç; at ve sair hayvanlara eyer, yular, koşum gibi alet ve eşyaları yapan sanatkâr demektir. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-3*, MEB Yayınları, Ankara 1983, s. 125.

[160] Abdülkadir Erdoğan, *Manevi Mimarlarıyla Ankara,* Ankara Büyükşehir Belediyesi 2008, s. 34.

[161] Abdülkadir Erdoğan-Gökçe Günel, Ali Kılcı, *Osmanlı'da Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi 2008, s. 17.

[162] Akyurt, *a.g.e.*, s.9, (7a).

[163] Öney, *a.g.e.*, s. 24-25; Konyalı, *a.g.e.*, s. 82,83; Akyurt, *a.g.e.*, s. 9.

[164] Akyurt, *a.g.e.*, s. 10-11.

[165] Akyurt, *a.g.e.*, s. 10-11, (7b-8a); Öney, *Ankara'da Türk Devri*…, s. 120; *Şehr-i Kadim Ankara*, C. I, s. 277.

[166] Saraç Sinan Mescidinin yeri çeşitli kaynaklarda Kale Mahallesi, Nazım Bey Mahallesi, Bozkır Mahallesi, Sarı Sinan Mahallesi gibi farklı yer adları ile ifade edilmiştir. Bkz. *Ankara Vakıf Eserleri,* s. 76; Konyalı, *a.g.e.*, s. 82; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. I, s. 342; Akyurt, *a.g.e.*, s. 9.

bu mescidi 687/1288 senesinde bina etti." İbaresi yer almaktadır.[167] 1522 tarihli Ankara Evkaf Defterindeki, mescidin Hacı Siraceddin yani Saraç Sinan adlı şahıs tarafından yaptırıldığı kaydedilmiştir. Abdülvâsi Zaviyesi yakınında bulunan üç müd ölçüsündeki yerin kirası vakfedilmiş ve buradan alınan kira bedelinin mescidin imamı tarafından tasarruf edilmesi istenmiştir. Yine aynı kayıtta, Emre adlı şahıs, 2.000 akçe vakfetmiş ve Saraç Sinan Mescidi imamının Pazartesi ve Perşembe günleri Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okumasını şart koşmuştur. Bula Hâtun adlı bir kadın, bu mescit için 3.000 akçe vakfetmiş ve günde kendi ruhu için bir cüz Kur'ân-ı Kerîm okunmasını istemiştir. Ayrıca isimleri kaydedilmeyen bazı kişiler 1.700 akçe vakfetmişler ve bu paranın işletilmesi sonucunda elde edilen 170 akçe gelirin mescitteki dört kandilin yağı için sarf edilmesini istemişlerdir.[168] 1530 yılına ait kayıtta, bir dükkân ve bir kervansaraydan alınan kira gelirinin mescidin masraflarına tahsis edildiği, bunlardan yıllık elde edilen gelirin de 400 akçe olduğu belirtilmiştir.[169] 1571 yılında ise mescidin geliri üç dükkân kirası, bir kervansaray kirası, bir arazi hissesi ve para vakıflarından elde edilen gelirlerdir ve bunlardan sağlanan gelirden mescidin imamına, müezzinine ve aydınlatma masraflarına pay ayrılmıştır.[170] Para vakfeden şahıslar, vakfettikleri paralar karşılığında çoğu kez kendileri ve yakınlarının ruhları için camideki görevliler tarafından Kur'an-ı Kerîm okunmasını istemişlerdir. Cemaziyelûlâ 1139/Aralık 1726 tarihli bir hurûfât kaydına göre mescidin kayyım ciheti boş kalmış ve bu vazife ile Abdullah Halife görevlendirilmiştir. Bu kişi aynı zamanda vakfın mütevellisidir.[171] Ramazan 1139/Nisan 1727 tarihinde Mustafa Efendi mescitte müezzinlik vazifesine getirilmiş;[172] dokuz sene günlük nim (yarım) akçe ile bu vazifede kalmış ve vefatından sonra bu görev Hafız Ali'ye bırakılmıştır.[173] Hafız Ali ise 14 sene bu vazifeyi devam ettirmiş ve

---

[167] VGMA, *D.N. 592*, s. 49, sr. 45; Öney, *Ankara'nın Dini ve Sosyal Yapıları*, s. 24; Konyalı, *a.g.e.*, s. 82-85, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, s. 341, 342; *Ankara Vakıf Eserleri*, Ankara Kalkınma Ajansı, Ankara 2020, s. 76.

[168] *"...Evkâf-ı Sinan Saraç der Ankara mezkûr Sinan Saraç nefs-i şehr-i Ankara'da bir medrese ve bir mescid binâ idub vakf itdügi evkâf-ı mufassal budur ki zikr olunur... Abdulvâsi Zâviyesi kurbunda üç müdlük yer vakfiyet üzere tasarruf olunurmuş cihet-i imâmet deyü, hâsıl ma'a icâre 200...Vakf-ı Emre nâm kimesne 2000 akçe vakf itmiş ve şart itmiş ki imâm olan her düşenbede ve pençşembede bir cüz okuya deyû, ani'r-ribh 200."* Bkz. *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri,* v. 26b-27a.

[169] *MVAD-438*, s. 363.

[170] *TKGMA-558*, v. 21b, 38a, 38b; Köse, *a.g.t.*, s. 6.

[171] Ankara Hurûfat Defterlerinde Saraç Sinan Mescidi görevlilerinin atamaları hakkında bazı kayıtlar bulunmaktadır. *"Ankara'da Saraç Sinan Mahallesi Mescidi'nde kayyım olmayub lazım olmağla ber-vech-i hasbi Abdullah Halife'ye inâyet buyruldu."* Bkz VGMA, *D.N. 1143*, s. 45 (81), sr. 16; *"Ankara'da Saraç Sinân Mescidinde ber vech-i hasbî mütevellî olan Mehmed bilâ berât mutasarrıfken fevt mahlûlünden Hâfız Abdullah Halifeye inâyet. Şaban 1157."* Bkz. VGMA, *D.N. 1061*, s. 40.

[172] VGMA, *D.N. 1143*, s. 82.

[173] VGMA, *D.N. 1068*, s. 153.

Safer 1163/Ocak1750'de vefat edince yerine oğlu Sâdeddin Halife getirilmiş;[174] o da 1777 yılına kadar bu vazifesine devam etmiştir.[175]

Saraç Sinan Çeşmesi, Saraç Sinan Mescidi'nin batı tarafında bulunmaktadır. Elmadağ su hattı üzerinde olan çeşmenin ayna taşı ve yalak taşı toprak altında kalmıştır ve bir kısmı görünmektedir. Çeşmenin ön tarafına beton malzemeden eklemeler yapılmıştır. Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır ancak mescidin önünde bulunan su haziresi/terazisi varlığını korumaktadır.[176]

1.3.2. Saraç Sinan Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Saraç Sinan, yaptırdığı mescit ve medrese için Ankara'da Çoryük Mezraası'ndaki dört çiftlik yeri, şehrin alt sınırı olarak tarif edilen bölgede 40 müdlük yer ile iki çiftlik yeri ve 22 dönüm yeri vakfederek mescit ve medresenin bakım ve tamiri karşılandıktan sonra, günlük bir akçe müderrise, bir akçe imama ve bir akçe de mütevelliye verilmesini vakfiyesinde şart koşmuştur.[177]

Saraç Sinan Medresesi ile ilgili arşiv kaynakları araştırmasında, Ankara'nın bilinen ilk tahrir defteri olan 1463 yılı Mufassal Tahrir Defterinde bir kayıt bulunamamıştır. 1522 tarihli Ankara vakıf tahrir defterinde ise *Evkaf-ı Sinan Saraç der Ankara…* başlığı altında bulunmaktadır ve vakfın akarı şöyledir:[178]

- Kale Kapısı'nda At Pazarı denilen çarşıdaki sekülerden[179] yıllık 400 akçe,
- Sekülerden Yusuf oğlu Mevlânâ'nın vakfettiği dört dükkânından yıllık 48 akçe,

---

[174] VGMA, *D.N.* 1061, s.126.
[175] VGMA, *D.N. 1063*, s. 37.
[176] İşçen, *Osmanlı Döneminde Ankara'nın Mahalle Çeşmeleri*, s. 105.
[177] VGMA, *D.N. 592*, s. 49, sr. 45.
[178] *"Evkaf-ı Sinan Sarac der Ankara mezkûr Sinan Sarac nefs-i şehr-i Ankara'da bir medrese ve bir mescid binâ idüb vakf itdügi evkaf-ı mufassal budur ki zikr olunur. Hisar kapusundaki Bâzâr-ı Esb der seküler mukâta'asında, fî sene 400 ve zikr olan sekülerden Yusuf oğlu Mevlânâ Kemal dört dükkân binâ idüb yılda icâre, fî sene 48. Mukâta'a-i zemîn-i dekâkin der kurb-ı Kârbânsarây-ı Murad Beg, hâsıl 100. Mukâta'a-i zemîn-i dekâkin der Bâzâr-ı Esb Serrac Sinan ensâbıyla muarrifdir, hâsıl 360. An icâre-i dükkân der bâzâr-ı mim, bâb 1, fî sene 72. Ber Mukâta'a-i zemîn-i dekâkin der Sûk-ı Çerağ Bâb 5, hâsıl 200. Doğan oğlu kârbân sarâyında ulvî ve suflâ on iki hücre ve iki dükkân yiri mukâta'asından, fî sene 140. Ber mukâta'a-i zemîn-i dekâkin der Tahte'l-Kal'a, fî sene 120. Ve Abdulvasi Zâviyesi kurbunda üç müdlük yer vakfiyet üzere tasarruf olunurmuş cihet-i imâmet deyü, hâsıl ma'a icâre 200. An icâre-i dükkân der Bâzâr-ı Ganem, ma'mûr 1, harâb 1. İcâre-i zemîn hânehâ der kurb-ı Bâzâr-ı Esb, bâb 5, hâsıl icâre-i 50. İcâre-i zemîn der Bâzâr-ı Esb, bâb 7, fî sene 180. Ve Emre nâm kimesne 2.000 akçe vakf itmiş ve şart itmiş ki imâm olan her düşenbede ve pençşembede bir cüz okuya deyü, ani'r-ribh 200. Ve Hâtûn Bula nâm Hâtûn 3000 akçe vakf idüb şart itmiş ki yevmi bir cüz okuya, ani'r-ribh 300. Ve bazı kimesneler 1700 akçe vakf itmiş ki mescid-i mezkûre dört çerâğ-ıyağa, ani'r-ribh 170. Mukarrer be-hükm-i cihân mutâ'a deyü köhne defterde mastûr hâliyâ Hızır Şah Çelebi fevt olub karındaşı Hunze Hâtûn müntakil olmak el-an ol mutasarrıfdır. Yekûn 2.540."* Bkz. *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 26b-27a.
[179] Buradaki sekü ifadesinden anlaşılan, müstakil mamur bir dükkândan ziyade eğreti bir yapıyı ifade eden baraka türü dükkânların kastediliyor olması muhtemeldir.

- Murad Bey Kervansarayı önündeki dükkânlardan 100 akçe kira geliri,
- At Pazarında Saraç Sinan nesebinden gelenlerin tasarruf ettiği bilinen dükkânların kirası 360 akçe,
- At Pazarı'nda bir dükkân kirasından alınan yıllık 72 akçe,
- Çerağ Çarşısında bulunan beş odalı dükkândan alınan 200 akçe gelir,
- Doğanoğlu Kervansarayında 12 hücre ve iki dükkân yeri mukâta'asından yıllık 140 akçe,
- Kale altındaki dükkânlardan alınan yıllık 120 akçe,
- Abdülvâsi Zaviyesi yakınında üç müdlük yerin yıllık 200 akçe,
- Koyun Pazarında bir bakımlı bir de harap halde olan iki dükkân kirası,
- At Pazarı yakınında toplam 5 odası bulunan evlerden alınan kira geliri yılık 50 akçe,
- At Pazarı'nda 7 odası olan dükkânlardan alınan kira geliri yıllık 180 akçe.

Saraç Sinan Medresesi ve Mescidine vakfedilen menkul ve gayrimenkullerin bir arada verildiği bu kayıtta, vakfedilenlerden elde edilen yıllık gelir 2.540 akçe olarak kaydedilmiştir. Bunların dışında, dört çiftlik yeri tasarruf edilen Çoryük adlı bir mezraa da vardır. Buradaki arazi sahibi altı şahısdan 37'şer akçe çift vergisi alınmış ve toplamda 222 akçe gelir sağlanmıştır. İbrahim oğlu Piri'ye ait iki müdlük yerden alınan yıllık 60 akçe gelir de bunlara eklenmiştir. Buğday vergisinden alınan 8 müd-480 akçe; arpa vergisinden 7 müd-350 akçe vakfa gelir olarak kaydedilmiştir. Çoryük Mezraasından toplam 1.112 akçe gelir elde edilmiştir.[180] Sözü edilen gelirin tasarrufuna mescidin imamının müdahalesi olmuş ancak mahkeme tarafından reddedilmiştir. Bu konuda defter-i köhnede mukarrername olduğu 1522 tarihli deftere kaydedilmiştir.[181] Ankara'nın merkezinde bulunan bazı dükkânların/sekülerin gelirleri, birkaç evin kiraya verilmesi ile elde edilen gelirler, yukarıda belirtilen arazi ve çiftliklerden alınan kiralar ve bazı şahısların vakfettiği paralardan elde edilen kârın hepsi Saraç Sinan Medresesi ve Mescidi için tasarruf edilmiştir. Bu gelirlerin yarısının medrese için yarısının ise mescit için sarf edildiği kaydedilmiştir. Buna göre 1522 yılı kayıtlarında, elde edilen toplam gelir 3.652 akçedir; kayıtlarda geçen yarısının medreseye ayrıldığı ifadesinden anlaşıldığına göre medresenin yıllık geliri 1.826 akçedir.

[180] *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 27a.

[181] "*Cümle bu zikr olan vakf-ı mahsûlat defter-i köhnede tasnif olınub nısfı medreseye ve nısfı mescide ta'yîn olmak üzere kayd olınmuş imâm mescid-i vakıfnâme mûcebiyle mu'ârıza idüb mezkûr medrese Çoryük'de kayd olınan mezâri'in mahsûllâtından nısfı ta'yîn olınmuşdur ve bâki mahsûllâtda medhal yokdur deyü teftiş itdürüb mûceb-i mezkûrunda cihet-i şer'iyye olub ol mûceb üzre mukarrernâme-i pâdişâhî vardır deyü defter-i köhnede mastûr yine kemâkân mukarrer."* Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 27a.

1530 yılına ait defterde; At Pazarı'ndaki sekülerden yıllık 400 akçelik kira geliri, dükkân yerlerinden alınan yıllık 780 akçe, mukaata bedeli alınan hücrelerden yıllık 140 akçe, Kale altında bulunan dükkân yerlerinden alınan yıllık 120 akçe, üç müdlük yerden alınan yıllık 200 akçe, bazı dükkân ve evlerden alınan 230 akçe kira geliri Saraç Sinan Mescidi ve Medresesi'nin akarı arasındadır. Bunların dışında 6.700 liranın vakfedildiği paradan sağlanan 670 akçe gelir ve Çoryük Mezraasının hâsılı 1.112 akçe vakfın gelir kalemlerindedir. Bu yılın kayıtlarında Saraç Sinan Medresesi ve Mescidine kaydedilen gelir toplam 2.540 akçedir.[182] 1571 yılına gelince Saraç Sinan Mescidi ve Medresesi'nin gelirlerinde değişikliğin olmadığı görülmektedir. Bu tarihte yıllık 3.652 akçe gelir kaydedilmiştir.[183]

XVIII. yüzyıla gelindiğinde, At Pazarındaki dükkânlardan bazılarının gelirinin Saraç Sinan vakfına gelir sağlamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. 1156/1745 yılında kiracılara 30 akçeye kiralanan bir eskici dükkânı[184]ile Semerciler Çarşısında Müderriszâde Hanındaki dükkânlar vakfın akarındandır. 1129/1717 yılında kirası 60 kuruşa bir semerci dükkânının işletim hakkı 90 kuruşa Abraham adlı zimmiye devredilmiştir.[185]

---

[182] *"Vakf-ı medrese-i ve mescid-i Serrac Sinan der nefs-i Ankara, an mukatâ'-i seküler der bazâr-ı Esb fi sene 400, an mukâtâ'-i zemin-i dekâkin ma'a icare fi sene 780, an mukâtâ'-i hücerât-ı ulvî ve suflî fi sene 140, an mukâtâ'-i zemin-i dekâkin der taht'el-kal'a fi sene 120, zemin üç müdlük hasıl-ı an icâre 200, icâre-i zemin-i dekâkin ve hânehâ 230, nukud akçe 6.700 an-rubh 670, mezrâ-i Çoryük dörd çiftlik yirdir der nezd-i sınır-ı şehr, hâsıl 1.112, yekün 2.540."* Bkz. *MVAD-438*, s. 365.

[183] "*Vakf, Emre, mezkûr iki bin akçe vakf idüb imam olan düşenbe ve pençşenbe günlerinde bir cüz okuya deyü şart itmiş, ani'r-nbh 200. Vakf, Hatun Bula, mezkûr üç bin akçe vakf idub imam olan günde bir cüz okuya deyü şart eylemiş, ani'r-nbh 300. Ve ba'zı kimesneler bin yedi yüz akçe vakf itmiş ki mescid-i mezbûrda dörd çerağ yana, ani'r-nbh 170.*
Mezra'a-i Çoryük ber mûceb-i defter-i köhnede dörd çiftlik yirdir der nezd-i sınur-ı şehr.
İcare-i zemin-i Hüseyin Çelebi veled-i İbrahim, kırk müdlük yirdir, fi sene 111.
İcare-i zemin-i Abdi veled-i İbrahim Fakih, 15 müdlük, fi sene 111.
İcare-i zemin-i İbrahim, dönüm 22.
İcare-i Mehmed veled-i Halil dönüm 100.
İcare-i zemin-i Mehmed, iki çiftlik yirdir, fi sene 74.
İcare-i zemin-i Mehmed veled-i Cafer, müdlük 10 fi sene 38.
İcare-i zemin-i Halil veled-i Mehmed,12 müdlük, fi sene 43.
İcare-i zemin-i İsa Balı, 12 müdlük, fi sene 43.
İcare-i zemin-i Hasan Balı veled-i Mustafa, 12müdlük, fi sene 43.
İcare-i zemin-i Ahmed veled-i Mustafa, müdlük 10, fi sene 37.
İcare-i zemin-i Mehmed veled-i Cafer, fi sene 43.
Zemin-i Mehmed ve Halil, dönüm100.
Zemin-i İbrahim dönüm 22. Cümle bu zikr olan vakf-ı mahsûlat defter-i köhnede tasnif olınub nısfı medreseye ve nısfı mescide ta'yîn olmak üzere kayd olınmuş imâm-ı mescid vakıfnâme mûcebiyle mu'âraza idüb mezkûr medrese Çoryük'te kayd olınan mezâri'in mahsûllâtından nısfı ta'yîn olınmuşdur ve bâki mahsûllâtda medhal yokdur deyü teftiş itdürüb mûceb-i mezkûrunda cihet-i şer'iyye olub ol mûceb üzre mukarrernâme-i pâdişâhî vardır deyü defter-i köhnede mastûr yine kemâkân mukarrer deyü mastur der defter-i 'atîk hâliyâ bikarar-ı sâbık-ı mukarrer kılındı." Bkz. *TKGMA. 558*, v. 38a-b.

[184] *AŞS, D.N. 122*, s. 40.

[185] *AŞS, D.N. 91*, s. 71.

Saraç Sinan Medresesi ve Mescidi Vakfının, XIX. yüzyılda da muhasebesi görülmüş ve Mart 1268/Mart 1852-Şubat 1269/Mart 1854 tarihlerine ait iki yıllık muhasebe kaydına ulaşılmıştır. Buna göre vakfın geliri 600 kuruştur ve bu gelirin tamamı mescidin masrafları için sarf edilmiş, medreseye ait bir kalem belirtilmemiştir.[186]

Vakfın gelir kaynaklarıyla ilgili bazı sorunlar yaşanmış ve mahkemeye intikali söz konusu olmuştur. 11 Receb 1217/7 Kasım 1802 tarihinde Ankara'da Şeyh Yağmur Ovası adlı yerde bir arazi, Hacı Bayram Veli evladına vakfedilmişken Saraç Sinan Vakfı mütevellisi tarafından taarruz edilmiş ve bu müdahale mahkemeye taşınmıştır.[187] 18 Rebiülahir 1243/8 Kasım 1827 tarihinde Saraç Sinan Vakfı bu müdahaleden men edilmiştir.[188] Benzer bir müdahale aksi şekilde gerçekleşmiştir.10 Muharrem 1218/2 Mayıs 1803 tarihli bir hükümde, İstanbul'un fethinden beri Saraç Sinan Vakfına ait olan Ankara Kazasında Kasaba Nahiyesinde bulunan Uzunyazı adıyla anılan arazi, Hacı Bayram Veli Vakfının mütevellisi Tayyib Baba Efendi'nin oğlu tarafından gasp edilmiştir. Söz konusu müdahale ile ilgili gerekli işlemler yapılmış ve adı geçen şahıs müdahaleden men edilerek, arazi hak sahibi Saraç Sinan Vakfına iade edilmiştir.[189]

1.3.2.1. Saraç Sinan Medresesi'nin Müderrisleri

Saraç Sinan, yaptırdığı medresenin müderrisine günlük bir akçe maaş verilmesini şart koşmuştur. Ayrıca kendi soyunun inkırazı durumunda müderrislerin vakfın tevliyet işlerini yapmalarını da istemiştir.[190] Saraç Sinan Medresesi müderrisinin adının geçtiği ilk kayda 09 Ramazan 1092/22 Eylül 1681 tarihli bir arzuhal kaydından ulaşılmıştır.[191] Burada, medresenin müderrisi Mahmud Efendi'nin vefat etmesinden dolayı Mehmed Efendi adlı

[186] *"Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn Mülûkâneye mülhak Evkâfdan Ankara da vâki' Saraç Sinan Medresesi ve Mescid-i Şerîf Vakfının vazîfe-i mu'ayyene ile imâmet cihetine mutasarrıf olan Ali Avnî Halife hâzır oldukları halde 1268 senesi ibtidâsından 69 senesi Şubatı gayetine kadar vakf-ı mezbûrun iki senelik muhâsebesi ma'rifet-i şer'le bâ-ru'yet cânib-i Nezâret-i Celile-i Evkâf-ı Hümâyûn'a takdîm kılınmak üzere tanzîm olunan bir kıt'a defter-i muhâsebedir. Fi 19 Cumâdelûlâ sene 1270. Ber-vech-i iltizâm 1268: 300 kuruş, 1269: 300 kuruş, Yekûn:600 kuruş. Minhâ el-Mesârıf-ı vakf-ı mezbûr, Vakf-ı mezbûrun Mescid-i Şerîfinde îkâd olunan revgan ve şem' ve zir mesârif: 2 sene/200 kuruş. Muhâsebe 50 kuruş, Berây-ı Vazîfe-i İmâm: 2 sene/ 350 kuruş, yekûn 600 kuruş."* Bkz. VGMA, *D.N. 1969*, s. 97.

[187] BOA, *C.EV, D.N. 155*, sr. 7701.

[188] BOA, *C.EV, D.N. 225*, sr. 11227.

[189] BOA, *AE.SSLM.III, D.N. 156*, sr. 9331.

[190] VGMA, *D.N. 592*, s. 49, sr. 45.

[191] Ankara'ya ait tahrir defterleri ve vakıf defterlerinde, Saraç Sinan Vakfı ile ilgili kaynaklarda; vakfın akarı, mescidin giderleri, mescidin imamı, mütevellisi, mutasarrıfları ve bunlara verilen maaşlar söz konusu olmuş ancak medresenin giderleri ve müderrisleri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Defterlerde medrese hakkında geçen ibâre, Saraç Sinan Mescidi ve Medresesi Vakfının gelirinin mescit ve medreseye harcanması şeklindedir.

şahıs bu görevin kendisine verilmesini istemiş, vazifenin onayı buyruldu ile kendisine ulaştırılmıştır.[192]

Vakfın tevliyetinin eskiden beri medresede müderris ve mescitte imam olanlara verildiğini teyit eden Ramazân 1160/Ekim 1747 tarihli kayıtta, tevliyet görevini babasının vefatından sonra Zeynelâbidîn Halife ifa ettiği fakat kadı naibinin arzıyla tevliyet görevinin imam ve müderrise tevcih edildiği ifade edilmiştir. Saraç Sinan Medresesi'nin müderrisinin adı burada Mevlânâ Abdullah olarak kaydedilmiştir.[193] Rebiülahir 1168/Ocak 1755 ve Rebiülahir 1171/Aralık 1757 tarihli kayıttan medresenin müderrisinin Abdullah Efendi olduğu anlaşılmaktadır.[194] 29 Şaban1194/30 Ağustos 1780 tarihinde Hafız Abdullah Halife, Saraç Sinan Medresesi'ndeki müderrislik vazifesinden feragat ederek görevini oğlu Abdurrahman Halife'ye bırakmıştır.[195] Şaban 1210/Şubat 1796 tarihinde, önceki yıllarda olduğu gibi mescit ve medresenin vakfının tevliyeti, medresede müderris ve mescitte imam olanlara müşterek olarak verilmesi şartı bulunmaktadır. Buna göre nim/yarım akçe ile görevlendirilen Abdullah oğlu Abdurrahman vefat etmiş ve evladı olmadığından onun görevi medresenin müderrisi Seyyid Ali oğlu Seyyid Mehmed Şâkir'e tevcih olunmuştur.[196] Müderris, 1235/1820 yılında evladı olmaksızın vefat etmiş, boş kalan bu vazife hissesi, medresenin diğer müderrisi Ali Ankaravî oğlu Ali Avnî'ye tevcih olunmuştur.[197]

---

[192] BOA, *D.N. 9*, 1080.

[193] *"Ankara'da vâki' Sarac Sinân evkâfı tevliyeti vâkıfın Medresesi'nde müderris ve mescidine imâm olanlar münâsafaten(?) mutasarrıflar olmak üzere meşrût ve kadîmü'l-eyyâmdan beru şart-ı mezbûre üzere bâ berât zabt idegelmişler iken bundan akdem müderris Ahmed nâm hilâf-ı şart yalnız kendüye berât üzerine iken fevt oldukda Mustafâ nâm kimesneye berât ve kâsdîrinden İsmâil nâm kimesneye tevcîh mezbûr dAhî fevt oldukda mahlûlünden sağîr oğlu Zeynelâbidîn Halifeye Nâib Mustafâ Sâlim Efendi arzı mûcibince tevcîh ve berât olunub * ecânibin mutasarrıfı kadîme muğâyir olmağın vukûfı olan müslimînden cemm-i gafîr mücemmi-i kesîr mecâlis-i şer'de haber virmeleriyle mezbûr Zeynelâbidîn'in ref'inden vâkıf-ı mezbûrun mescidinde İmâm Hüseyin Halîfe ibn Mustafâ ile Medresesi'nde müderris Mevlânâ Abdullah'a ber vech-i iştirâk Nâib mezbûrun arziyle tevcîh olundu. Ramazân 160."* VGMA, *D.N. 1061*, s. 47 (121), sr. 8.

[194] "*Ankara'da Saraç Sinân medresesi ve mescidi vakfının bir akçe ile tevliyeti ve medrese-i mezbûrede müderris ve mescide imâm olanlara meşrût olmağla ber vech-i muharrer mütevellî olan Müderris Abdullah ve İmam Hüseyin tahrîr."* Bkz. VGMA, *D.N. 1063*, 37.

[195] BOA, *C. MF, D.N. 150*, 7482.

[196] *"Ankara'da Saraç Sinân nâm vakfın medine-i mezbûrda binâsı medrese ve mescidi evkâfının tevliyetini medrese-i mezbûrede müderris ve mescid-i mezkûrede imâm olunmak meşrût ve ber vech-i iştirâken mutasarrıflar * şart ve ta'yîn itmekle ber mûceb-i şart-ı vâkıf vakf-ı mezbûrun nim akçe ile nasb-ı mütevellîsi olan Abdurrahmân bin Abdullah bilâ veled fevt mahlûlünden medresede müderris olan es-Seyyid Mehmed Şâkir bin es-Seyyid Ali'ye Nâib Ahmed Râşid arziyle tevcîh buyuruldu."* Bkz. VGMA, *D.N. 531*, s. 107 (109), sr. 6.

[197] *"Ankara'da Saraç Sinân nâm vakfın medîne-i mezbûrede binâsı medrese ve mescidi evkâfın tevliyeti medrese-i mezbûrede müderris ve mescid-i mezbûrede imâm olanlara bâ meşrûta * müştereken mutasarrıflar olmak üzere şart ve ta'yîn itmeğin ber mûceb-i şart-ı vâkıf mevkûf-i mezbûrun yevmî dört(?) akçe vazîfe ile nısf hisse * mutasarrıf olan medrese-i mezkûrun müderrisi Seyid Mehmed Şâkir bin Seyid Ali bilâ veled fevt mahlûlünden medrese-i mezkûrun yine müderrisi Ali Avnî bin Ali Ankaravî zîde kadruhûya tevcîh buyurulmak bâbında istid'â-yı inâyet itmeğin medine-i mezbûrede zikr olunan Sarâc Sinân medresesi müderrisligi Seyyid Mehmed Şâkir mahlûlünden sâhib-i arz-ı hâl Ali Avnî Efendiye bâ berât-ı aliye tevcîh olundu ancak medrese-*

XIX. yüzyıla gelindiğinde tevliyet, tedris ve imamet görevlerinin tek kişi üzerinde olduğu görülmektedir. 1281/1865 yılında medresenin müderrisi Mehmed Tahir aynı zamanda Saraç Sinan Mescidinin imamet vazifesini ve vakfın tevliyet vazifesini sürdürmektedir. Bu vazifeleri için Mehmed Tahir'e yıllık 253 kuruş 10 para ücret sarf edilmiştir.[198] Bir yıl sonra Mehmed Tahir aynı görevleri yapmaya devam etmektedir.[199] 20. yüzyılda Saraç Sinan Medresesi'nin müderris atamalarının devam ettiği görülmektedir. 24 Şaban 326 /221 Eylül 1908 tarihinde medresede müderris olmadığı ifade edilerek Hamza Efendi'nin müderrisliğe tayin olunduğu kaydedilmiştir. Ancak 10 Nisan 326/23 Nisan 1910 yılında vakfın mütevelliyesi Cemile Hanım müderris tayinine müdahale ederek tedrisin oğulları Osman ve Yusuf'un üzerinde olması gerektiği konusunda mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme tarafından bu tayinin uygun olmadığı anlaşılmış ve müderrislik ciheti Hamza Efendi'nin üzerinde kalarak devam etmiştir.[200] 14 Muharrem 1331/24 Aralık 1912 tarihli bir kayıtta Saraç Sinan Medresesi müderrisi Molla Abdullah bin Hayri'nin vefat ettiği, yerine gelen oğulları İsmail ve Tevfik'in de vefat ettiği, böylece müderrislik vazifesinin Hamza Efendi tarafından devam ettirildiği kaydedilmiştir. Hamza Efendi'nin ise müderrislik beratı olmadığından bu vazifeden feragat etmesi üzerine müderrislik Cafer Efendi'ye tevcih olunmuştur.[201]

1.3.2.2. Saraç Sinan Medresesi Vakfının Tevliyeti

Vâkıf Sinanüddin, medreseye müderris olanlara bir akçe gelir tayin edilmesini şart koşmuş ayrıca vakıfta mütevelli olanların kendi soyundan devam etmesini, soyunda inkıraz olması halinde müderrisin mütevelli vazifesini devam ettirmesini istemiştir.[202]

1522 tarihli defterde, daha önceki bir tarihte yapılan tahrir defterine *defter-i köhne* denilerek atıf yapılmıştır; önceki defterde mutasarrıfın adı Hızır Şah Çelebi olarak kaydedilmiş ancak 1522'de bu şahsın vefat etmiş olmasından dolayı sözü edilen vakıf gelirlerini kardeşi Honde/Hunde/Hunze Hatun'un tasarruf ettiği kaydedilmiştir.[203] Hunze

---

i mezbûrede müderris olanlara vakfın nısf tevliyeti şurût olub şurûtiyet üzere selefi müteveffâ Seyyid Mehmed Şâkir'in askeriye üzerinde olmağla şart-ı vâkıf üzere nısf hisse-i tevliyet-i mezbûre dahî selefi müteveffânın mahlûlünden merkûma tevcîh ve kılınan berât i'tâsına müsâ'ade-i aliyeleri buyurulur ise muktezâsı ru'ûs-i hümâyûndan ezkâr olunmak ezkârı mûcebince nısf hisse-i tevliyet-i mezkûre dahî selefi müteveffâ-yı merkûm mahlûlünden şürutiyet üzere sâhib-i arz-ı hâle tevcîh ve kılınan berât i'tâ olunmak 1235 târihiyle sadır olan fermân-ı alî mûcebince merkûm tevcîh buyuruldu." Bkz. VGMA, *D.N. 534*, s. 132 (133), sr. 8.

[198] VGMA, *D.N. 1974*, s.174.

[199] VGMA, *D.N. 1974*, s.173.

[200] BOA, *MŞH, ŞSC, D.N. 1068*, s. 10; BOA, *MŞH, ŞSC, D.N. 1236*, s. 13; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.

[201] VGMA, *D.N. 224*, s. 292, 293, sr. 3344.

[202] VGMA, *D.N. 592*, s. 49, sr. 45.

[203] *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 26b-27a.

Hatun, arşiv kaynaklarında *Vakf-ı Hunze Hatun binti Emre Çelebi*[204] adıyla geçmektedir. Ankara'da hayırsever vâkıfelerdendir. Kendi kurduğu muallimhane vakfının tevliyetini oğlu Ali Bey'e bırakmıştır. Hızır Şah Çelebi, Hunze Hatun'un kardeşidir ve babaları Emre Çelebi'dir, Kadıasker/Kadı Çelebi'nin soyundan geldikleri bilinmektedir.[205]

1109/1697 tarihinde medresenin mütevellisi Seyyid Ömer vefat ettiğinden vazifesi bir akçe karşılığında Ahmed Efendi'ye bırakılmıştır.[206] Cemaziyelahir 1156/Temmuz 1743 tarihli bir kayıtta, "*Ankara'da vâki' es-Seyyid Sarâc Sinân medresesi evkâfının bâ-mu'ayyene mütevellîsi olan Ahmed fevt Mustafa'ya İbrâhîm inâyet"* ifadesine göre, medresenin mütevellisi Ahmed Efendi vefat etmiş ve onun yerine bu vazifenin Mustafa Efendi'ye verilmiştir.*[207]* Bir yıl sonra bu görev Mustafa Efendi'nin kendi rızasıyla İsmail Halife'ye verilmiş ve bu vazife karşılığında bir akçe tayin edilmiştir.[208] Rebiülevvel 1160/Mart 1747 yılında İsmail Efendi vefat edince oğlu Zeynelâbidin bu göreve bir akçe ile getirilmiştir.[209] Bu tarihten yedi ay sonra kadı naibinin arzıyla tevliyet vazifesinde değişikliğe gidilmiş; vakıf şartlarındaki tevliyetin imam ve müderris olanlara verilmesi şartına uygun hareket edilmediği anlaşılarak tevliyet, Zeynelâbidin Halife'den alınarak İmâm Mustafa oğlu Hüseyin Halîfe ile müderris Mevlânâ Abdullah'a verilmiştir.[210] Bu karar Receb 1167/Nisan 1754 tarihinde yenilenmiş ve tevliyet, Müderris Hacı Mehmed oğlu Abdullah Efendi ve imâm Mustafa oğlu Hüseyin Halife'nin tasarruflarında devam etmiştir.[211] Receb 1166/Mayıs 1753 tarihli şer'i sicil kaydına göre vakfın tevliyetine müdahale olmuş; tevliyet Zeynelabidin Halife'nin tasarrufundayken İmam Hüseyin ve Abdullah Efendi adlı şahısların kendi üzerlerine tevliyet beratı almışlardır. Mahkemenin kararıyla tevliyet beratı tekrar Zeynelabidin Halife'ye verilmiştir.[212] Rebiülahir 1168/Ocak 1755 ve Rebiülahir 1171/Aralık 1757 tarihlerinde ise vakfın tevliyetinin bir akçe ile tekrar Müderris Abdullah ile İmam Hüseyin'in üzerinde olduğu görülmektedir.[213] Şaban

[204] *TKGMA-558,* v. 148a.
[205] Çınar, "Osmanlı Döneminde Ankara'da Vakıf Kuran Kadınlar", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, C. I, Ankara 2012, s. 297.
[206] VGMA, *D.N.1140*, s. 25 (57), sr. 26.
[207] XVIII. yüzyıla kadar Saraç Sinan Medresesi ve Mescidine ait bilgiler bir arada verilmişken, hurufat defterlerinde Saraç Sinan medresesi vakfının mescitten ayrı kaydedildiği görülmüştür. Bkz. VGMA, *D.N. 1061*, 40.
[208] VGMA, *D.N. 1061*, s. 40.
[209] *"Ankara'da vâki' Sarâc Sinân Medresesi Vakfının yevmî bir akçe ile mütevellîsi İsmail fevtinden oğlu Zeynelâbidin'e Nâib Mustafâ. Rebiülevvel 160*."Bkz. VGMA, *D.N. 1061*, s. 47 (120), sr. 7.
[210] VGMA, *D.N. 1061*, s. 47 (121), sr. 8.
[211] VGMA, *D.N. 1061*, s. 52 (132), sr. 17.
[212] BOA, *MŞS, ŞSC, D.N. 823*, s. 10.
[213] VGMA, *D.N. 1063*, s. 37.

1210/Şubat 1796 tarihli bir kayıtta Saraç Sinan Medresesi vakfının tevliyetinin yarı hissesi nim (yarım) akçe ile medresenin müderrisi Seyyid Ali oğlu Seyyid Mehmed Şâkir'e tevcih olunmuştur.[214]

1235/1820 yılına ait kayıtta, Saraç Sinan Vakfının tevliyet vazifesinin mescitte imam olanlara ve medresede müderris olanlara verildiği bilgisi tekrar edildikten sonra, yarım hisse ile günlük dört akçe karşılığında görevli olan medresenin müderrisi Seyid Ali oğlu Seyid Mehmed Şâkir vefat ettiği kaydedilmiş, yerine görevini bırakabileceği evladı olmadığından boş kalan bu vazife hissesi, medresenin diğer müderrisi Ali Ankaravî oğlu Ali Avnî'ye tevcih olunmuştur.[215] 19 Cemaziyelahir 1270/19 Mart 1854 tarihli muhasebe kaydında vakfın mutasarrıfı Ali Avni Halife olarak kaydedilmiştir.[216]

Evkaf-ı Hümayun Hazinesi'ne ait 1280/1864 yılına ait muhasebe kaydında Saraç Sinan Medresesi Vakfının gelir ve giderleri verilmektedir. Vakfın geliri iltizamdan alınan öşür bedeli 289 kuruş 20 paradır. Masraf olarak kaydedilenler ise *Ma'âşı Muharrere* 29 kuruş, muhasebe harç masrafları için 7 kuruş 10 para; mütevelli, müderris ve imam vazifesini yapan Mehmed Tahir'e ise 253 kuruş 10 para sarf edilmiştir.[217] Bir yıl sonrasına ait muhasebe kaydında da medrese vakfının gelir-gider tablosu aynıdır; tevliyet, müderris ve imamet vazifesi Mehmed Tahir'in uhdesindedir ve gelir ve giderler eşit olarak verilmiştir.[218] 1281/1865 yılına ait muhasebe kaydında Saraç Sinan Medresesi Vakfının gelir ve giderleri kaydedilirken medresenin müderrisi Mehmed Tahir olarak belirtilmiştir, bu kişi aynı zamanda mescidin imamet vazifesini ve vakfın tevliyet vazifesini sürdürmektedir. Bu vazifeleri için Mehmed Tahir'e 253 kuruş 10 para ücret sarf edilmiştir.[219] Bir yıl sonrasına

---

[214] VGMA, *D.N. 531*, s. 107 (109), sr. 6.

[215] *"Ankara'da Sarâc Sinân nâm vakfın medîne-i mezbûrede binâsı medrese ve mescidi evkâfın tevliyeti medrese-i mezbûrede müderris ve mescid-i mezbûrede imâm olanlara bâ meşrûta * müştereken mutasarrıflar olmak üzere şart ve ta'yîn itmeğin ber mûceb-i şart-ı vâkıf mevkûf-i mezbûrun yevmî dört(?) akçe vazîfe ile nısf hisse * mutasarrıf olan medrese-i mezkûrun müderrisi Seyid Mehmed Şâkir bin Seyid Ali bilâ veled fevt mahlûlünden medrese-i mezkûrun yine müderrisi Ali Avnî bin Ali Ankaravî zîde kadruhûya tevcîh buyurulmak bâbında istid'â-yı inâyet itmeğin medine-i mezbûrede zikr olunan Sarâc Sinân medresesi müderrisligi Seyid Mehmed Şâkir mahlûlünden sâhib-i arz-ı hâl Ali Avnî Efendi'ye bâ berât-ı aliye tevcîh olundu ancak medrese-i mezbûrede müderris olanlara vakfın nısf tevliyeti şurût olub şurûtiyet üzere selefi müteveffâ Seyid Mehmed Şâkir'in askeriye üzerinde olmağla şart-ı vâkıf üzere nısf hisse-i tevliyet-i mezbûre dahî selefi müteveffânın mahlûlünden merkûma tevcîh ve kılınan berât i'tâsına müsâ'ade-i aliyeleri buyurulur ise muktezâsı ru'ûs-i hümâyûndan ezkâr olunmak ezkârı mûcebince nısf hisse-i tevliyet-i mezkûre dahî selefi müteveffâ-yı merkûm mahlûlünden şürutiyet üzere sâhib-i arz-ı hâle tevcîh ve kılınan berât i'tâ olunmak 1235 târihiyle sadır olan fermân-ı alî mûcebince merkûm tevcîh buyuruldu."* Bkz. VGMA, *D.N. 534*, s. 132 (133), sr. 8.

[216] VGMA, *D.N. 1969*, s. 97.

[217] 17 Rebiülahir 1282/9 Eylül 1865 tarihi belge için Bkz. VGMA, *D.N. 1974*, s.174.

[218] VGMA, *D.N. 1974*, s.173.

[219] VGMA, *D.N*. 1974, s.174.

ait muhasebe kaydında da medrese vakfının gelir-gider tablosu aynıdır; tevliyet, müderris ve imamet vazifesi Mehmed Tahir'in uhdesindedir.[220]

[220] VGMA, *D.N.1974*, s.173.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ERKEN DÖNEMİNDE ANKARA MEDRESELERİ

Ankara'da kurulan ve faaliyet gösteren medreseler incelenirken, araştırmanın verimli hale gelmesi ve anlaşılması amacıyla bazı zaman ve dönem sınıflandırılması icap etmiştir. Birinci bölümde Osmanlı hâkimiyeti öncesinde faaliyet gösteren Ankara medreseleri çalışılmıştır. Bu bölüm ve bundan sonraki bölümde Osmanlı dönemi medreselerini kendi içinde bazı adlandırmalarla ayırmak zaruri olmuştur. Osmanlı erken dönemi olarak belirtilen ifade ile Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren XVI. yüzyıla kadar geçen zaman kast edilmiştir. Bu süre zarfında Ankara'da kurulan 6 medresenin bilgileri aşağıda kronolojik olarak işlenmiştir.

2.1. MELİKE HATUN MEDRESESİ

XIV. yüzyılda yaşadığı bilinen Melike Hatun tarafından yaptırılan medrese, Kirişçiyan Mahallesi'nde cami ile bitişik halde iki katlı bir yapıdan oluşmakta ve dokuz hücreden oluşmaktaydı.[221] Melike Hatun Medresesi; bünyesinde cami, çeşme, türbe, hamam ve bahçeyi içine alan külliye içindeydi. Medresenin karşı köşesinde Melike Hatun çeşmesi vardı, arka tarafında ise Melike Hatun'un mezarı bulunmaktadır. Medresenin biraz ilerisinde ise Melike Hatun'un, yapımına maddi imkân sağladığı Eyne Bey Hamamı yer almaktadır.[222] Melike Hatun Külliyesinde bulunan yapılar içerisinden türbe ile çeşme günümüze kadar ulaşan yapılardır. Günümüzde Melike Hatun türbesi ile çeşmesi bitişik halde Altındağ'da Taşçılar Sokakta bulunmaktadır.[223]

Medresenin ne zaman yapıldığı hakkında kesin bilgiye ulaşılamasa da Murad Hüdavendigar zamanından beri var olduğunu ifade eden arşiv kaynakları bulunmaktadır. Vakıf kayıtları incelendiğinde Melike Hatun Medresesi'nin yapıldığı dönem, Sultan I. Murad zamanıdır (1362-1389). 1463 tarihli MAD 9 olarak bilinen Ankara Livası Mufassal Tahrir Defterindeki kayıtta Melike Hatun Medresesi için, *"*Hüdavendigar zamanından berü

[221] *"…Nefs-i Ankara'da vâki' Koca Beg nâm-ı diger Melike Hâtun Medresesi'nin inde't-tahmîs on bin elli kuruş bedeli bulduğu hâlde tahtânisinde bulunan talebe odaları harâba temâyül itmiş fevkânîsi bütün bütün yığılub mahv olmuş ve şimdiye kadar aslâ ta'mîr görmemiş olduğundan makâm-ı âlî vilâyetpenâhî takdîm eyledigim müzekkere çekeri meclis-i idâre vilâyetce ba'de't-tezkere…" Bkz. BOA, EV-MH, D.N. 2126, s. 152; "Vakf-ı Mescid-i Melike Hâtun der-mahalle-i Kirişciyan…"* Bkz. *MVAD 438*, s.360, "Vakf-ı Mescid-i Melike Hâtun der mahalle-i Kirişciyan ve vakf-ı mezâr el-mezbûr…" Bkz. *Ankara Vakıf Defteri 558*, v. 5-a; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 2

[222] Kılcı, "Ankara'da Ak Medrese ve Kara Medrese", s. 141; Şahin, "Hacı Bayram-ı Veli'nin Müderrisliği ve Melike Hatun", s. 124.

[223] Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.

vakfiyyet üzere tasarruf olagelmiş" ifadesi kullanılmıştır.[224] Ancak aynı defterdeki başka bir ifadede *"…kadimü'z-zamandan vakfiyyet üzere tasarruf olunurmuş…"* denilmiştir. Buradaki *kadimü'z-zaman* ifadesinden tam olarak hangi tarihin kastedildiği anlaşılamamaktadır.[225] Özer Ergenç, Melike Hatun Medresesi'nin yapılmış olduğu tarihi XIV. yüzyıl sonu veya XV. yüzyıl başı olarak tarihlendirmiştir.[226]

Ankara'ya ait çeşitli arşiv kaynakları incelendiğinde XV ve XVI. yüzyıllarda medresenin adının Melike Hatun Medresesi olarak anıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Ankara Sancağına ait 1463, 1522 ve 1530 tarihli defterlerde Melike Hâtun Medresesi'nin geçtiği isim *Vakf-ı Medrese-i Melike Hâtun* ifadesiyledir.[227] XVII. yüzyıl şer'iye sicillerinde, *Melike Hâtun binâ itdügi Cedîde nâm Medrese…* ifadesine rastlanmıştır.[228] Şevval 1143/Nisan 1731 tarihli Ankara Hurufat Defterindeki kayıtta, *"Ankara'da medrese-i Cedîd dimekle ma'rûf Melek Hâtûn binâ idüb Koca Bey ta'mîr eylediği medresede…"* [229] ifadesine göre Cedid Medresesi denilen medreseyi Melike Hatun yaptırmıştır ve Koca Bey tamir ettirmiştir. Medresenin tamir işlemi görmesinden sonra *Cedîd/Yeni* olarak anılması söz konusu olmuştur ve bu tarihten sonra medrese Koca Bey Medresesi adıyla da anılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyıl başlarında 1217/ 1802 tarihli bir belgede *"Ankara'da vâki' Sevdâviye*[230] *dimekle ma'ruf Melike Hâtun binâ itdiği medrese…"*[231] şeklinde geçen kayıtta Melike Hâtun Medresesi'nin diğer adından yani *Sevdâviye* adından bahsedilmiştir. Melike Hatun Medresesi'nin halk arasında Kara Medrese olarak anıldığı da bilinmektedir. Medresenin yapımında Ankara'ya özgü bir taş olan Ankara taşının kullanılması, bu taşın koyu renkte olmasından dolayı medresesin görünümünde olan siyahlık, halk arasında medresenin *Kara Medrese* olarak anılmasına neden olmuştur.[232] Ayrıca Melike Hâtun evkafından olan köyler

---

[224] *"Karye-i Busaklar tabi-i Çubuk hisse Melike Hâtun Medresesi'nin vakfıdır. Hüdavendigar zamanından berû vakfiyet üzere tasarruf olagelmiş. Elhâlet-i hâzihî sülaletü'l-ârifîn Şeyh Baba mutasarrıfdır, elinde Padişahımız hükmü vardır."* Bkz. *MAD 9*, v. 220a.

[225] "*Karye-i Girindos Melike Hatun Medresesi'nin vakfıdır, kadîmü'z-zamandan vakfiyet üzere tasarruf olunurmuş, şimdiki cihetde medrese-i mezkûrun müderrisi Mevlânâ Emir Çelebi mutasarrıfdır."* Bkz. MAD 9, 216a-b.

[226] Ergenç, *Ankara ve Konya*, s. 25.

[227] *"Mezrâ-i Kilisacık, Melike Hatun Medresesi'nin vakfıdır." Bkz. MAD 9, v. 221-a; "Evkaf-ı medrese-i Melike Hatun der nefs-i Ankara…"* Bkz. 928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri, v. 18-b; *"Vakf-ı medrese-i Melike Hatun der nefs-i Ankara", MVAD 438*, s. 390.

[228] Ramazan 1027/Ağustos 1618 tarihli AŞS, 703.0016 Ankra Şer'iye Sicilinden aktaran, Çınar, *a.g.m.*, s, 39; Ayrıca bkz. Muharrem 1138/Eylül 1725 tarihli belge, *AŞS, D.N.787*, s. 52.

[229] VGMA, *D.N. 1068*, s. 60; 21 Receb 1298/19 Haziran 1881 tarihli başka bir belgede "*Nefs-i Ankara'da vâki' Koca Beg nâm-ı diger Melike Hâtun Medresesi…"* olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA, *EV-MH, D.N. 2126*, s. 152.

[230] Sevdâiye, Sevdâviye, Sevdâî, Sevdâ şeklinde de okumak mümkündür.

[231] BOA, *C-MF, D.N. 97*, sr. 4814.

[232] Abdülkerim Erdoğan, *Unutulan Şehir Ankara*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 146.

ile *Kara Medrese* olarak belirtilen medresenin evkafı ve gelirlerinin aynı olması da bu iki ismin aynı medreseye verildiğini göstermektedir.[233] *Kara* kelimesinin Arapçada karşılığı *sevda* kelimesidir ve medresenin adlarından biri de sevda/sevdaviyedir.[234] Melike Hatun Medresesi'ne verilen isimlerden Cedîd Medresesi, Kara Medrese, Yeni Medrese, Sevdaviye Medresesi ve Koca Bey Medresesi gibi adlar, aynı medreseleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu farklı isimlendirmenin nedeninin, bu medresenin geçirdiği süreç içerisindeki farklılıklardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Medresenin yapısında kullanılan taşın aldığı renkten dolayı *Kara Medrese*, kara kelimesinin Arapça karşılığından dolayı ve Türkçede de bu kelimenin yaygın olarak kullanılmasından dolayı *Sevda Medresesi*,[235] tamir işini yaptıran kişinin adından dolayı *Koca Bey Medresesi* ve medresenin yenilenmesinden dolayı *Cedid (Yeni) Medrese* olarak tanınan Melike Hatun Medresesi'nin muhtelif isimleri olsa da Ankara'da önemli bir eğitim kurumu olduğu, yüzlerce yıl eğitime devam ettiği ve nitelikli bir eğitim verdiği, sözü edilen belgeler yardımıyla anlaşılmaktadır.

Melike Hatun Medresesi'nin yeri ile ilgili farklı betimlemeler de mevcuttur. Ulaşılan iki belgede medresenin Ankara'da Zir Kazası'nda olduğu kaydedilmiştir. Bu belgeler dışındaki çalışılan diğer belgelerin tamamında medresenin yeri ile ilgili Ankara'nın merkezinde olduğu kaydedilmişken sözü edilen belgelerde …*Ankara Sancağında kâ'in Zîr kazâsında Kocabeg nâm-ı diger Melek Hâtûn Medresesi*….[236] ve …*Ankara Sancağında Zîr Kazasında Kocabeg nâm-ı diğer Melike Hatun Vakfı'na merbut kurâ*… [237] şeklinde ifade edilmiştir. Belgeler 1901 ve 1903 yıllarında kaydedilmiştir. Ankara Sancağı ile ilgili defterlerde XV. yüzyıldan itibaren medresenin yerinin Ankara merkezinde olduğu yukarıdaki ifadelerde belirtildiği üzere, Zir Kazasında olamayacağı anlaşıldığından, sözü edilen ifadelerin sehven yazıldığı düşünülmektedir. Pek çok belgede merkezde olduğu ifade edilmesine rağmen yalnızca bu iki belgede Zir Kazasında olduğunun kaydedilmesi bu ifadelerin hatalı yazım olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, 1317/1900 tarihli Maarif salnamesinde Sevdâviye Medresesi'nin Hacı Bayram Veli Mahallesinde olduğu kayıtlıdır.[238] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli Ankara Medreselerinin kaydedildiği

[233] Mecdî, *a.g.e.*, s. 77; Şahin, *Melike Hatun Vakıfları*, s. 78; Ergenç, "XVII. yy Başlarında…", s. 99.
[234] Çınar, *a.g.e.*, s, 50; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2006, s. 1497-1498.
[235] "Zilkade 1159/Kasım 1746 tarihinde "*Ankara'da Medrese-i Sevdâ dimekle ma'rûf medrese evkâfı * muzâri' olub mütevellîye muhtâc olmağla müderrisi olan Hâfız Mehmed Halife ibn Kasım'a bir akçe ile müceddiden Nâib Mustafâ Efendi arziyle…*" şeklinde kaydedilen belge için bkz. VGMA, *D.N. 1063*, s. 37 (79), sr. 2; VGMA, *D.N. 1061*, s. 46 (118), sr. 9.
[236] VGMA, *D.N. 2465*, s. 26.
[237] BOA, *EV-MKT, D.N. 2663*, s. 23.
[238] *Salnâme-i Maârif-i Umumiye, 1317*, s. 956.

bir belgede Sevdâviye Medresesi'nin Hacı Bayram-ı Velî Mahallesinde olduğu kaydedilmiştir.[239] XX. yüzyıl başlarında medresenin yeri bu şekilde ifade edilse de günümüzde Hacı Bayram Mahallesi bu kadar geniş alanı kapsamamaktadır.

Melike Hatun Medresesi'nin zaman içinde bakım ve tamire ihtiyacı olmuştu ve vakıf tarafından bu ihtiyacı karşılanmıştır. Çoğunlukla XIX. yüzyılda karşımıza çıkan tamir bilgilerine[240] 20 Kanun-ı Evvel 1319/2 Ocak 1904 tarihli bir belgede Koca Bey nâm-ı diğer Melike Hatûn Medresesi'nin eğitime devam ettiği, bakımlı olduğu ve talebelerin eğitim aldığı yazmaktadır. Medrese binasının tamir ve bakımı yapılmıştır.[241] 10 Şaban 1326/8 Ağustos 1908 tarihinde yapılan mahkemede medresenin müderrisinin tamir talebi olmuştur. 1316/1898 yılında göreve gelen müderris, medresenin rutubetten dolayı harap durumda olduğunu; döşemelerin ve duvarların rutubetten etkilendiğini hatta yağmurun medresenin taş temellere kadar sirayet ettiğini beyan etmiştir. Bu beyana göre medrese iskân olunamayacak durumdadır. 9.000 kuruş karşılığında medresenin bazı mahalleri tamir edilmiş fakat kâfi gelmemiştir. Bu durumda müderris, vakfın gelirinin önce medresenin duvarları, hücreleri, çatısı, kuyularının tamiri için ayrılması daha sonra görevlilerin maaşının ödenmesi için 14.200 kuruş gerektiğini ifade ederek vakfın mütevellisinden taleplerin karşılanmasını istemektedir.[242] 26 Ağustos 1329/8 Eylül 1913 tarihli müzekkereye göre Melike Hatun Medresesi'nin tamiri hakkında incelemede bulunulmuş ve tamir işinin usulüne uygun olarak düzenlenmediği anlaşılmıştır. Bu durumun düzeltilmesi için medreseye ait mufassal harita, kullanılacak malzemeler ve bunların cinsinin bildirilmesi istenmiştir.[243] Bu bilgiler bizlere medresenin bu tarihlerde hala ayakta olduğu ve tamiri sağlanarak eğitime devam etme çabası güdüldüğünü göstermektedir.

2.1.1. Melike Hatun ve Hayrâtı

Melike Hatun, Ankara'da bulunan külliyesi, vakıf ve hayrâtı ile tanınan Müslüman hayırsever bir Türk kadınıdır. Selçuklu hanedanına dayanan soyundan gelen bir gelenekle hayır hizmetlerine devam ederek Ankara'ya çeşitli hayır işleri bırakmış bu sayede Ankara'da adının yüzyıllarca anılmaya devam etmesini sağlamıştır. Arşiv kaynaklarında Melike Hatun'un yaptırdığı hayır işleri hakkında pek çok bilgi mevcuttur fakat onun kim olduğu,

[239] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 2.
[240] VGMA, *D.N. 1969*, s. 81. VGMA, *D.N. 2109*, s. 89; BOA, *EV-MH, D.N. 1268*, s. 67; VGMA, *D.N. 1955*, s. 90; BOA, *EV-MKT, D.N. 147*, s. 16.
[241] VGMA, *D.N. 2465*, s. 26.
[242] AŞS, *D.N.1068*, s. 8.
[243] BOA, *EV-MKT, D.N. 147*, s. 16; Erdoğan, "Ankara'da Selçuklu Melikesi Melike Hatun", s. 324.

ailesi ve yaşamı hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Ankara'da kendi adıyla anılan bir vakfı, kervansarayı, mescidi, medresesi, çeşmesi ve türbesi vardır. Melike Hatun adı, Arşiv kaynaklarında bazı yerlerde Melek, bazı yerlerde ise Melike Hatun olarak geçmektedir. Hakkında bilgi alınabilecek en erken tarihli bilgi, 1463 yılına ait defterdir, burada adı Melike Hatun olarak kaydedilmiştir.[244]

Yaşadığı dönemi tespit edebilmek için incelenen 1463 tarihli defterde Melike Hatun'un, Ankara'da Binâri İli'ne bağlı Çardak köyünde bulunan ve Çırak Fakih elinde olan bir mezraayı Murad Hüdavendigar zamanında vakfettiği kaydedilmiştir. Bu yeri daha sonra Çırak Fakih'in oğulları tasarruf etmiştir. Melike Hatun'un bu mezraayı hangi sebeple Çırak Fakih'e vakfettiği ve Çırak Fakih'in kim olduğu ya da Melike Hatun'la yakınlık derecesi bilenemese de bu kayıttan Melike Hatun'un Murad Hüdavendigar döneminde hayatta olduğu anlaşılmaktadır.[245] Hüdavendigar dönemine giden diğer kayıtta, Ankara Sancağında has gelirler arasında bulunan Bil-Ömer Köyü'nün Süleyman adlı kimsenin tımarı olduğu ve I. Murad zamanında bu köyün Melike Hatun'un tasarrufunda olduğu kaydedilmiştir. Melike Hatun buradan aldığı öşür vergisini vakfetmiş kalanı ise has olarak tasarruf olunmuştur. Bu bilgilerden yola çıkarak Melike Hatun'un Murad Hüdavendigar zamanında (1362/1389) hayatta olduğu kanaatine ulaşılmaktadır. [246]

Ramazan 1027/Ağustos 1618 tarihli bir emr-i şerifte Melike Hatun'un babasının adı geçmektedir. Ulaşılan kaynaklar arasında babasının adının geçtiği tek kayıttır. Ankara'dan, başkente gönderilen bir mektubun söz konusu olduğu belgede, Melike Hâtun vakfının tevliyetine haksız bir şekilde müdahale edildiği ihbar edilmiştir. Buna binaen gelen Padişah emri şu cümle ile başlamaktadır: "*Ankara Kazâsı'nda nâib-i şer' olan Âl-i Dergâh-ı Mu'allâm'a mektub gönderüb Ankara'da merhûm Sultan Alâeddîn kızı merhûme Melike Hâtun binâ itdüği Cedîde nâm Medrese'nin*…"[247] Burada Melike Hatun'un babasının Sultan Alaeddin olduğu yazmaktadır ancak tarihte birden fazla Sultan Alaeddin olduğundan Melike Hatun'un babasının hangisi olduğu merak konusudur. Bu konuya açıklık getirmeye çalışan

[244] *"Taallukât-ı Çubuk, karye-yi Delüviran ki Melike Hatun karbansarayının vakfıdır… Sultan Murad zamanında Ali ve Hamza ve Ulugbeg yirler imiş…"* Bkz. *MAD-9*, 29-a.
[245] *"Mezraa, Çardak köyünde tâbi'-i Binâri İli, kadîmî mülk-i issî Melike Hâtun Çırak Fakih elindeki beş müdlük yiri vakf eylemiş. Gazi Hüdâvendigar zamanından beru vakfiyyet üzere tasarruf olunurmuş, andan sonra vakf-ı mezkûru Çırak Fakih oğlu Yusuf ve Müslim mutasarrıflardır….. Hâsıl 400."* Bkz. *MAD 9*, v. 233a; Çınar, *a.g.m*, s. 42-43.
[246] *"Karye-i Bil-Ömer hassa-i sancak, tımar-ı Süleyman Beg, Hüdâvendigar zamanında Melike Hâtun yirmiş zaman-ı mezkûrdan Melike Hâtun alıb öşrin vakf itmiş bâkî bid'atın hassa tasarruf olunur ol vakitden tâ bu vakte gelince…,"* Bkz. *MAD 9*, 1-b.
[247] *Ankara Şer'iye Sicili*, 703.0016. A. 991'den aktaran, Çınar, *a.g.m*, s. 39.

Çınar, söz konusu belgeden yola çıkarak Melike Hatun'un babasının ve kendisinin Selçuklu Hanedanından olduğu sonucuna ulaşmıştır.[248] Selçuklu tarihi boyunca Sultan Alaeddin adını alan dört isim üzerinde duran Çınar'ın konu hakkındaki tespitleri şöyledir; Sultan Alaeddin adını taşıyan şahsiyetlerden ilki, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın(1220-1237), Melike Hâtun adında kızı olduğu ve XIII. yüzyılda yaşadığı kaynaklarda ifade edilmektedir ancak vâkıfe Melike Hatun'un XIV. yüzyılda yaşamış olduğu düşünülmektedir. İkincisi, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in oğlu II. Alâeddin Keybukad'dır (1249-1254); II. Alaeddin ile Melike Hatun'un yaşadığı dönemlerde bir zaman uyuşmazlığı söz konusudur. Üçüncüsü II. İzzeddin Keykâvus'un torunu III. Alâeddin Keykubad'dır (1298-1302); Abdulkadir Erdoğan, Melike Hatun'un babasının Sultan III. Alaeddin olduğu kanaatindedir[249] ancak bu oldukça zayıf bir ihtimaldir çünkü Sultan III. Alaeddin'in ölüm tarihi 1302 yılı olduğu bilgisinden hareketle, Melike Hatun'un ölüm tarihi tahmin edilen 1395 yılı arasında kronolojik uzaklık söz konusudur. Melike Hatun'un babasının Sultan III. Alaeddin olabileceği varsayımına göre Melike Hatun babası öldüğünde yeni doğmuş olsa dahi 100 yıla yakın bir ömür sürdüğünü düşünmek icap eder ki bunun zayıf bir ihtimal olduğu düşünülmektedir. Selçuklu tarihinde Sultan Alaeddin adını alan dördüncü şahsiyet; Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından uç beyliği olarak devam eden Şehzade Sultan Alâeddin Keykubad'dır. Çınar, bu konuyu geniş bir şekilde ele aldıktan sonra ağırlıklı olarak dördüncü ihtimal olan Şehzade Alaeddin üzerinde durmuştur. "Sultan Alâeddin bin Süleyman-şah bin Melik Rükneddin bin Sultan Gıyâseddin bin Sultan Alâeddin Keykûbad" namıyla anılan ve ölüm tarihi 765/1365 olan şehzade Sultan Alaeddin ile Melike Hatun, tarihsel açıdan bakıldığında çağdaştırlar.[250] Şehzâde Sultan Alaeddin'in Melike adında kızının olup olmadığı bilinmemektedir, ancak kronolojik uygunluk açısından Şehzâde Sultan Alaeddin'in Melike Hatun'un babası olması kuvvetli ihtimaldir. Yapılan incelemeler neticesinde Melike Hatun'un ölüm tarihi 1395 yılı olarak ifade edildiğinden her ikisinin ölüm tarihleri arasında 30 sene geçmektedir, bu da bizi onun Melike Hatun'un babası olduğu varsayımına yaklaştırmaktadır. Selçuklu tarihinde adı geçen Sultan Alaeddin adındaki dört hanedan mensubundan, Melike Hatun'un babası olabilecek en yakın ve en uygun sultan, Şehzâde Sultan Alaeddin'dir. Bu tartışmadan ulaşılacak sonuca göre ve söz konusu

[248] Çınar, *a.g.m*, s. 37-39.
[249] Erdoğan, "Ankara'da Selçuklu Melîkesi…", s. 317; Erdoğan, *Unutulan Şehir Ankara*, s. 145; *Şehr-i Kadîm Ankara*, Haz. Güray Kırpık - Abdülkerim Erdoğan - Mevlüt Çam vd, Cilt 3, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2016, s. 425.
[250] Çınar, *a.g.m*, s. 40-42.

belgedeki ifadelere göre Melike Hatun'un Selçuklu Hanedanından geldiği ve bir sultan olduğu aşikârdır.

Melike Hatun'un ölüm tarihi ile ilgili bir mezar taşından yola çıkarak yapılan tartışmalardan elde edilen bazı sonuçları aktarmak yerinde olacaktır. Melike Hatun'un Doğan Bey Mahallesinde bulunan türbesi zamanla yıpranmış ve hayır sahibi bazı kimseler tarafından yaptırılmak istenmiştir. Bu esnada bir mezar taşı bulunmuştur. Mezar taşının kime ait olduğu bilenmemektedir ancak Melike Hatun'un mezarı civarında bulunduğu için ona ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu mezar taşında Arapça kitabe vardır. Kitabenin üzerinde, *"Allâhümme'l-hakkı li-mevtihi târih ve kīle felehu selâmün min Rabbi'r-Rahîm"* yazmaktadır. Şahin, kitabede yer alan bilgilerden yola çıkarak "*selâmün min Rabbi'r-Rahîm"* ifadesinin ebced hesabıyla Melike Hatun'un ölüm tarihini verdiği söyleyerek bu ifadeyi tarihe çevirip Melike Hatun'un ölüm tarihini 682/1283 bulmuştur.[251] Erdoğan'ın yapmış olduğu ebced hesabında ise Melike Hatun'un ölümü 795/1393 olarak tarihlendirilmiştir. Çınar ise ebced hesabındaki bir nüanstan yola çıkarak Melike Hatun'un ölüm tarihinin 797/1394-1395 olabileceğini öne sürmüştür.[252]

Melike Hâtun'un akrabaları ya da yakınlarının kimler olabileceği hakkındaki 1463 yılına ait tahrir defterinde bilgiler vardır. Buna göre, Melike Hâtun'un vakıf köyleri arasında; Oyum İğde, Delü Virân, Kışla, Akçain, Ayvaluca köyleri vardır. Oyum İğde köyünün mutasarrıfları Ali, Hamza ve Ulu Beg adlı şahıslar iken, Necib oğlanları Edhem, Mustafa, Hüseyin ve Hızır'ın tasarrufuna geçtiği kaydedilmiştir. Bu deftere göre, Delüviran köyü Melike Hatun'un kervansarayının vakfı olarak görülmektedir ve köyün tasarrufu yine Necib oğlanları Edhem, Mustafa, Hüseyin, Hızır adlı şahıslardadır. Bu kişilerden önce Ali, Hamza ve Hızır adlı kişilerin tasarrufunda olduğu kaydedilmiştir.[253] Özer Ergenç, bu kayıtta adı geçen *oğulları* ifadesinden yola çıkarak adı geçen şahısların Melike Hatun'un oğulları olduğunu söylemiştir.[254] Belgedeki, *Karye-i Delü Virân Melike Hâtun Karbansarayının vakfıdır. Şimdiki halde mezkûr Necib oğlanları Edhem ve Mustafa ve Hüseyin ve Hızır*

[251] Şahin, "Ankara'da Melike Hatun Vakıfları", s. 78.
[252] Çınar, *a.g.m*, s. 40-41.
[253] *"Karye-i Oyum İğde ki Melike Hatun vakfıdır, el haletü hâzihî Necib oğlu Edhem ve Mustafa ve Hüseyin ve Hızır mutasarrıflardır. Evvelden Ali, Hamza ve Ulu Beg yirler imiş, cem'an 1905….. Karye-i Delü Virân Melike Hâtun Karbansarayının vakfıdır. Şimdiki halde mezkûr Necib oğlanları Edhem ve Mustafa ve Hüseyin ve Hızır yirler, Sultan zamanında Ali ve Hamza ve Hızır yirler imiş, koyun kışlasıymış, cem'an 1.570"* Bkz. *MAD 9*, v. 29a-b.
[254] Ergenç, "XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", Osmanlı Araştırmaları-I, İstanbul 1980, s. 99, dipnot 88.

yirler[255] ifadesinden, oğulları/oğlu ifadesi Necib'in oğullarına gitmektedir. Necib'in ise Melike Hatun ile irsiyet bağı olup olmadığını bu bilgilerden yola çıkarak ispatlamak imkân dâhilinde değildir. Melike Hatun Vakfının vakfiyesi günümüze ulaşmadığından bu vakfın evlatlık olup olmadığı bilgisine ulaşılamamış, yukarda geçen şahıslarla irsiyet bağı olup olmadığı anlaşılamamıştır. Öyle ise adı geçen bu şahıslar kimlerdir? Babaları olan Necib adlı kişi ile Melike Hâtun'un yakınlığı nedir? Melike Hatun'un vakıf köylerini niçin bu şahıslar tasarruf etmektedir? gibi sorulara cevap bulmak, şimdiye kadar ulaşılan bilgiler neticesinde mümkün gözükmemektedir.

Melike Hâtun'un yakınları ya da evladından olduğu düşünülen isimlerden biri de Yâkub Bey'dir. 1463 tarihli Ankara tahrir defterindeki, "*Karye-i Milân? tâbi'-i Yabân Ovası, timar-ı Sevindik, Hüdâvendigâr zamanında Yakûb Beg atası Melike Hâtûn yirmiş…*" ifadesinden anlaşıldığı üzere Melike Hatunun, Yakub Bey'in atası olduğu yani annesi olduğu anlaşılmaktadır.[256]Adı geçen Yakup Bey'in kim olduğu araştırıldığında ise Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in Ankara sancak beyi olarak vazifelendirdiği ve Timur'un Ankara kuşatmasında Ankara Kalesi'ni savunmasıyla meşhur kale komutanı olduğu bilgisine ulaşılmıştır.[257] 805/1402 yılında vefat eden Yakup Bey'in Ankara'nın merkezinde bir türbesinin olduğu 1522 tarihli evkaf defterinden öğrenilmektedir; "*Karye-i Delüler tâbi'-i Kasaba, karye-i mezkûrenin rusûm-ı örfiyyesi timârdır ve öşr-i şer'iyye vakf-ı Mezâr-ı Yakûb Beg ber mûceb-i defter-i köhne. Hâsıl 3240 (akçe)"*[258] şeklinde geçen ifadeden Yakup Bey'in mezarı (türbesi) vakfına Delüler köyünün öşür vergisi gelirinin sağlandığı görülmektedir. Yusuf Akyurt'un Ankara kitabelerini incelediği çalışmasında, Yakup Bey'in kabrinin Yediler Kabristanında olduğunu söylemiş ve istif bir halde olan kitabesini "*Yakup bin Mehmed sekiz yüz beş senesi Safer ayında vefat etti"* şeklinde okumuştur.[259] Yakup Bey'in mezarı günümüze kadar ulaşamamıştır ancak elde edilen bilgiler ile onun babasının Mehmed Bey olduğu, Ankara Savaşı'nda kale komutanı görevinde bulunduğu ve 805/1402 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler bizleri Melike Hatunun eşinin adının Mehmed Bey, oğlunun adının ise Yakup Bey olduğu sonucuna götürmektedir.

[255] *MAD 9*, v. 29a-b.
[256] *MAD 9*, 152b.
[257] Erdoğan, "Ankara'da Selçuklu Melîkesi Melike Hâtun", s. 318; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, C. 1, yalınlaştıran; İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 263-275.
[258] *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 23b; Erdoğan, "Ankara'da Selçuklu Melikesi..", s. 318.
[259] M. Yusuf Akyurt, *Türk-İslam Kitabeleri,* Birinci Kısım Ankara Kitabeleri, C. XI, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1942, s. 69.

Vakıf kayıtlarından elde edilen bilgilerden yola çıkarak Melike Hâtun'un 14. yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır. Kendi adıyla anılan bir vakfının olması ve hayratının bulunması onun hayır işlerinde Ankara'da aktif bir rol aldığını göstermektedir. Ankara'nın bazı köylerinin onun vakfının tasarrufunda olduğunun bilinmesi ise onun Ankara'da yaşadığını ve nüfuzlu bir aileye mensup olduğunu açıklamaktadır. Türbesinin Ankara'da olması onun Ankaralı olduğunu düşündürmektedir. Yukarıda yapılan tartışmadan yola çıkarak Melike Hatun'un babasının Şehzade Sultan Alaeddin olduğu kanaatine varılmıştır. Melike Hatun'un oğlu Yakup Bey, eşi Mehmed Bey'dir. Bu durumda Mehmed Bey, Şehzade Sultan Alaeddin'in damadı, Yakup Bey ise torunudur.

2.1.1.1. Melike Hatun Câmii (Mescidi) ve Çeşmesi

Ankara'da Hacı Doğan/Doğanbey Mahallesi, Taşçılar sokakta bulunmaktadır. Hatuniye Câmii, Hatunî Camii[260] ya da Öğle Câmii gibi isimlerle de anılmaktadır.[261] Caminin alt kısmı taş, üst kısmı kerpiçtir ve minaresi şerefesizdir.[262] Bu câmii günümüze kadar ulaşmadığından ve kitabesi bulunamadığından hakkındaki bilgiler diğer kaynaklardan öğrenilebilmektedir.

Ankara'da bulunan Bil-Ömer köyünün öşür vergisi Melike Hatun Mescidine gelir olarak aktarılmıştır.[263] Mescide ayrılan diğer gelir kalemi Saka değirmeninden elde edilen gelirdir. Değirmenin yıllık geliri 3.600 akçedir ve bunu mescidde görev yapan hafızlar tasarruf etmektedir. "*Eski defterde bu veçhe üzere yazılmıştır*," ifadesinden anlaşılacağa üzere bu vakfın tarihi 1463 yılından daha eskilere gitmektedir ve söz konusu tarihten evvel de tahrir yapıldığı ve deftere kaydedildiği anlaşılmaktadır. Ancak böyle bir deftere erişilememiş olduğundan Ankara Sancağı'nın ulaşılan ilk tahrir defteri, 1463 tarihli defter olarak kabul edilmektedir.

1522 yılına gelindiğinde Melike Hâtun Mescidi için Eyne Bey Hamamı'ndan gelir tahsili olmuştur. Melike Hâtun, Eyne Bey hamamının yapımına 1.000 eşrefî altın yardımda

---

[260] Özdemir, *a.g.e.*, s. 50.
[261] Çınar, *a.g.m*, s. 45; Erdoğan, *Unutulan Şehir Ankara*, s. 146; *Ankara Vakıf Eserleri,* s. 310.
[262] Konyalı, *Ankara Camiileri*, s. 52.
[263] *"Karye-i Bil-Ömer, hassa-i sancak timar-ı Süleyman Beg Hüdavendigar zamanında Melike Hâtun yir imiş, zaman-ı mezkûrdan Melike Hâtun alub öşrün vakf itmiş bâkî bid'atin hassa tasarruf olunır ol vakitden tâ bu vakde gelince…" MAD-9, v. 1b; "Ankara'da Hâtûniye mahallesinde Kişikciyân mescidi dimekle ma'rûf Melek Hâtûn ta'mîr eylediği câmi'-i şerîfde imâm olanlara kazâ-i mezkûrede Kasaba nâhiyesinde Bil-Ömer mezra'sı mahsûlünden sekiz keyl hınta vazîfe ile imâm olan Ali bin İbrâhîm Halifeye berât-ı atîk mûcibince tecdid buyuruldu."* Rebiülâhir 172/ Aralık 1758, VGMA, *D.N. 1063,* s. 49 (103), sr. 2.

bulunmuş, bunun karşılığında Subaşı Eyne Bey, Melike Hatun'a hamamın gelirinden günde 17 akçe tahsis etmiştir. Melike Hatun bu gelirin 4 akçesini kendi mescidine vakfetmiştir.[264]

1530 yılında Melike Hâtun Mescidine gelir olarak Bil-Ömer Köyünün öşür vergisi devam etmektedir.[265] 1571 yılındaki kayıtlara göre Melike Hâtun mescidine 28 kişinin vakfettiği yeni gelirler eklenmiştir. Bu gelirler yukarıda ifade edilen Eyne Bey Hamamı geliri, Saka Değirmeni ve Bil-Ömer Köyü öşrüne ilave gelirlerdir. Sözü edilen yeni gelirler, vakıflar aracılığıyla mescitte görevli olan imam ve müezzin ile aydınlatma gibi ihtiyaçlar için tahsis edilmiştir. Mescit için elde edilen toplam gelir 5.785 akçedir.[266]

1129/1717 yılındaki kayıtta Melike Hâtun Camiinden görev tahsisi için bahsedilmiştir.[267] Buradan anlaşıldığına göre XVIII. yüzyılda Melike Hâtun Camii hizmete devam etmektedir. Ramazan 1139/Nisan 1727 tarihli kayıtta, *Ankara Mahallatından Hâtuniye Mahallesi'nde vâki' Hâtuniye Câmii* ifadesinden mescidin adının Hâtuniye Câmii olarak geçtiği anlaşılmaktadır.[268] Receb 168/Mayıs 1755 tarihli kayıtta *Kirişciyân nâm-ı diger Melek Hâtûn Câmi* yazmaktadır.[269]

1740 yılında Melike Hatun mescidinin adı Kirişçiyan Mescidi olarak anılmakta ve bu mescidi Melike Hatun'un tamir ettiğinden bahsedilmektedir.[270] Bu mescit Kirişçiler Mahallesindedir ve zaman içinde Melike Hâtun'un hayır işlerinden dolayı Kirişçiler yerine Hâtuniye Mahallesi denilmiştir. Mescit ise Hâtuniye Mahallesinde olması ve tamirini Melike Hâtun'un yaptırmasından dolayı sonraki yıllarda *Melike Hâtun Mescidi* olarak anılmıştır.

---

[264] "*Vakf, Melike Hâtûn merhûm Eyne Beg Subaşısı Hamamından kendüye ta'yîn olunan 17 akçeden kendünün mescidine 4 akçesin vakf idüb ta'yîn itmiş 2 akçesin Seyyid Yaban ve 2 akçesin Seyyid Mahmud'a ve 2 akçesin kal'ada olana. Câmi' imâmı ta'yîn olunmuş*" Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v.19a-b, v. 38a; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi*, Gazi Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 189-190.

[265] "*Vakf-ı Mescid-i Melike Hâtun der-Mahalle-i Kirişciyan. An Karye-i Bil-Ömer, öşr-i şer'iyye vakf-ı mescid-i mezbûr hâsıl hisse 1.710, An Hammam-ı Eyne Beg yevmi 4, fî sene 1.440, Yekûn 3.150."* Bkz. *MVAD/438*, s.360.

[266] TKGMA, 558, v. 5a, b; ayrıca bkz. Köse, *Ankara Evkaf Defteri*…, s. 18.

[267] "*Ankara'da medfûne Melek Hâtûn câmi'inde iki akçe ile Muarrif Ahmed Dede fevtinden Musâ'ya inâyet."* VGMA, *D.N. 1067*, s. 109.

[268] "*Ankara Mahallatından Hâtûniye Mahallesi'nde vâki' Hâtûniye Câmii'nde yevmi bir akçe ile müezzin olan Mehmed fevt Seyyid İbrahim'e Naibi Abdulfettah el-Hüseyni arzı inayet."* Bkz. VGMA, *D.N. 1143*, s. 82.

[269] "*Ankara'da Hâtûniye Mahallesinde Kirişciyân nâm diger Melek Hâtûn Câmi'inde imâm olanlara kasaba-i ? nâhiyesine tâbi' Bil-Ömer mezrâ'sı mahsûlünden on iki keyl mahsûl ile imâm Seyyid * bin Seyyid Musâ'ya tahrîr. Receb 168."* Bkz. VGMA, *D.N. 1063*, s. 37,

[270] "*Ankara'da Hâtûniye Mahallesi'nde Kirişçiyan Mescidi dimekle mâ'ruf Melike Hâtûn ta'mir eylediği Câmiide…"* Bkz. VGMA, *D.N. 1068*, s. 78, sr. 13; Ayrıca Bkz. Rebiülâhir 172/Aralık 1758 tarihli belge, *D.N. 1063*, s. 49 (102), sr. 12.

Mescide gelir tahsil edilen Eyne Bey Hamamına aynı zamanda Öğle Hamamı denilmekteydi ve bu hamamın mescide yakınlığından dolayı, mescide Öğle Camii denildiği de olmuştur.[271]

Mimari açıdan bakıldığında, caminin yapısında taş ve kerpiç malzemeler bir arada kullanılmıştır. Yedi pencereden oluşan caminin kısa ve şerefesiz minaresi bulunmaktadır ve câminin önünde iki yan duvara tutunan saçak vardır.[272] 1835 ve 1910 yıllarında bakım ve onarımı yapılan câmi, 1924'te Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresine girmiştir. Hangi tarihte yıkıldığı bilinmeyen caminin yerinde işyerleri mevcuttur.[273] Sonuç olarak, Kirişçiler Mescidi, Melike Hatun Mescidi, Hatuniye Câmii ve Öğle Camii olarak belirtilen yerlerin hepsi aynı mescidi ifade için kullanılmaktadır. Bu cami yüzyıllarca Müslümanlara hizmet etmiş ancak kalıntıları günümüze ulaşmamıştır. 2017 yılında Ulus'ta Opera Meydanına yapılan camiye Melike Hatun adı verilmiştir. Caminin yeri Melike Hatun Külliyesine yakın bir konumdadır. Melike Hatun adının camiye verilmesi bu nedenledir.

Melike Hâtun hayrâtından biri de kendi adıyla anılan çeşmesidir. Melike Hatun külliyesi içinde bulunan çeşme üç metre boyunda ve üç metre enindedir. Kitabesi zamanla okunamayacak hale gelmiştir, tek kurnalıdır ve önünde oluğu vardır.[274] Melike Hatun'un mezarına bitişik olan çeşme Doğan Bey Mahallesindedir.[275]

2.1.1.2. Melike Hâtun Türbesi

Melike Hatun'un mezarı; içinde mescidi, medresesi ve çeşmesinin olduğu külliyesi içinde bulunmaktadır. Bu külliye Melike Hatun'un kendi vakfettiği bahçe içindedir ve Hacı Doğan Mahallesindedir. [276] 1463 tarihli defterde Girindos Köyündeki, Melek Yeri adlı bir bahçeden elde edilen 1.400 akçe gelirin Melike Hatun türbesine tasarruf edildiği kaydedilmiştir.[277] 1522 tarihli defterde geçen ibare; "*Karye-i Çoryük nâm-ı diğer Baba Yakub Zâviye-i Şeyh Seydi Ali, Bağçe-i Melike Hâtun vakf-ı mezâr-ı mezkûredir nefs-i Ankara. yevmî bir cüz kırâat oluna el'ân der-tasarruf-ı Muhiddin Fakîh bâ-berât-ı hümâyûn, hâsıl; 1500."*[278] İfadeye göre bu tarihte, mezarın Melike Hatun bahçesinde bulunduğu,

[271] Çınar, *a.g.m.*, s. 45.
[272] Konyalı, *Ankara Camileri*, s. 52.
[273] *Ankara Vakıf Eserleri*, s. 176.
[274] Şahin, *a.g.e.*, s. 79.
[275] Erdoğan, "Ankara'da Melike Hatun Vakıfları", s. 79.
[276] *Şehr-i Kadîm Ankara*, C. 3, s.425; Çınar, a.g.m, s. 58-59.
[277] "*Karye-i Girindos, Melike Hâtûn Medresesi'nin vakfıdır…… ve şehirde Melek Yeriyle maruf bir bağçe Melek Hatun türbesinin vakfıdır. Mahsul 1.400 akçe." MAD 9*, v. 216 a-b,
[278] *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 18b; Nurdan, *a.g.t.*, s. 52.

buraya 1.500 akçe gelir sağlandığı ve Melike Hatun'un ruhu için günde bir cüz Kur'an-ı Kerim okunduğu anlaşılmaktadır.

1571 tarihli defterdeki kayda göre Ankara'da Melike Hâtun mezarı için günlük bir cüz Kur'an-ı Kerim okunması istenmiştir ve buraya ayrılan gelir yine 1.500 akçedir.[279] Melike Hâtun Mescidinin imamı ve hâfızları bu kıraat hizmeti için görevlendirilmişlerdir; hizmetleri karşılığında Eyne Bey Hamamı'nın geliri olan 4 akçenin 3 akçesi mescidin imamı ve 1 akçesi müezzinin tasarrufuna verilmiştir.[280]

XVII. yüzyıla gelindiğinde belgelerde Melike Hatun mezarına türbe denilmiştir. 1698 tarihli fermana göre, Ankara'nın Kasaba nahiyesine bağlı Bil-Ömer mezraasının gelirlerinden olan öşür vergisinden günde beş akçe karşılığında, Melike Hâtun Türbesi'nde her gün bir cüz okunmak üzere vakf olunmuştur.[281] XVIII. yüzyıl kayıtlarında Melike Hatun türbesinde Kur'an-ı Kerim okumakla görevli kimseler için görev değişikliği söz konusu olduğundan bahsedilmektedir.[282]

Melike Hâtun'un mezarı zamanla yıpranıp tahrip olmasından dolayı hayır sahibi bazı kimseler tarafından yeniden yaptırılmak istenmiş ve bu esnada burada bir mezar taşı bulunmuştur. Sonradan mezarın baş tarafına dikilen bu taş sekiz köşelidir ve üç kartuşunda bulunan Arapça kitabede Melike Hatun ile ilgili bazı bilgilere ulaşılmıştır.[283] Söz konusu kitabe ile ilgili bilgiler *Melike Hatun ve Hayrâtı* başlığında incelendiğinden burada tekrar edilmemiştir.

2.1.1.3. Melike Hatun Kervansarayı

1463 yılı tahrir defterinden varlığı öğrenilen kervansaray için Çubuk Kazası'nın Delüviran, Oyumiğde, Kapaklı, Kışla, Ayvaluca, Karakeçili, Yavsal, Yağmurlu köylerinin

---

[279] "*…Bağçe-i Melike Hâtûn, vakf-ı mezâr-ı mezkûre der nefs-i Ankara. Yevmi bir cüz kırâat ola, el-an der tasarruf-ı Muhyiddin bin Dede bâberât-ı hümayûn deyü mukayyed der defter-i atîk, hâsıl 1.500*." *TKGMA 558,* v. 30a.

[280] "*Vakf-ı Melike Hâtûn der-Mahalle-i Kirişciyan ve vakf-ı mezar el-mezbûr berây-ı kırâat-ı Kur'ân hükm-i Padişâhî mukarrer şod der-tasarruf-ı imâm-ı mescid ve huffâz-ı mezâr el-mezbûr der defter-i atîk hâliyâ yine mukarrer. An-Karye-i Bil-Ömer öşr-i şer'iyye vakf-ı mescid-i mezar el-mezbûr. Hâsıl: Vakf-ı diğer-i mezkûre Melike Hâtun merhûm Eyne Bey Subaşı Hammâmı'ndan kendüye ta'yîn olunan on yedi akçeden kendünün mescidine dört akçesin vakfa tayin etmiş hükm-i Padişahî mukarrer deyü mukayyed der-defter-i atîk. İmam yevmî 3, fî sene 1.440, müezzin yevmî 1. Yekûn: 3.550." TKGMA 558,* v. 5a-b.

[281] Çınar, *a.g.m.,* s. 60.

[282] "*Ankara'da Melek Hâtûn türbesinde icrâ-i şerîf tilâvet iden…bir akçe ile ale'l-iştirâk türbe-i mezbûrede icrâ-hân olan Mehmûd ve Abdulhâdi…mezbûrdan Mahmûd ve Ali müte'âkiben fevt müteveffâ-yı mezbûrun…*; Ramazan 1152/Aralık 1739 tarihli belge için Bkz. VGMA, *D.N., 1068,* s. 60.

[283] Kitabedeki yazı; *küllü şey'in hâlikün illâ vechehû lehu'l-hükmü ve ileyhi turceûn. Gaffar'Allahu lehu birahmetihi ve lehu ravz-ı cennet-i nâim. Allâhümme'l-hakkı li-mevtihi târih ve kīle felâhu selâmun min Rabbi'r-Rahîm.* Bkz. *Şehr-i Kadîm Ankara*, C. 3, s. 425; Şahin, "Ankara'da Melike Hatun Vakıfları", s. 78.

gelirleri vakfedilmiştir.[284] Kervansarayın nerede olduğu bilgisine ulaşılamamıştır. 1522 yılına ait tahrir defterinde ise bu köylerin gelirleri kervansaray için tasarruf edilmemiş, tımar olarak kaydedilmiştir. Buna göre kervansaray bu tarihte artık kullanılmamaktadır ya da vakıf statüsünden çıkarılmıştır. Bu tarihten sonraki arşiv kaynaklarında da Melike Hatun Kervansarayına ait bilgiye ulaşılamamıştır.[285]

Melike Hatun'un, külliyesi içinde bulunan hayır eserlerinden başka diğer katkısı Hacı Doğan Mahallesinde bulunan Eyne Bey hamamının yapımına olmuştur. Melike Hatun'un vakıf hayratı arasında doğrudan olmayan fakat yapımına katkıda bulunduğu eserlerinden olan bu hamam günümüze ulaşmayı başarmıştır ve halen kullanılmaktadır. Hamam Eyne Bey tarafından yaptırılmıştır ve bu isimle anılmıştır. Eyne Bey, I. Murad'ın subaşısıdır ve Melike Hatun ile çağdaştır.[286] Bu hamamın Melike Hatun ile ilgisi ise kendisinin hamamın yapımına katkıda bulunması ve bunun karşılığında Eyne Bey'in Melike Hatun'a hamamın gelirinden pay ayırmasındandır. 1530 tarihli vakıf kaydına göre, Melike Hâtun bu hamamın yapımında 1.000 altın yardımda bulunmuş, bu yardım karşılığında günde 17 akçelik vakıf hissesine sahip olmuştur. Bu hisseden 4 akçesini kendi mescidi için ayırmış, 2 akçesini Seyyid Sinan adlı kimseye, 2 akçesini Seyyid Mahmud'a ve 2 akçesini ise Ankara Kalesi'nde bulunan caminin imamına verilmek üzere vakfetmiştir.[287]

1571 yılına ait kayıtlarda, söz konusu 17 akçeden 4 akçesi mescide tasarruf olunmuş, 3 akçesi bu mescidin imamına ve 1 akçesi müzezzinine tayin olunmuştur. Buradan elde edilen yıllık gelir 1.440 akçedir.[288] XVI. yüzyılda bu gelirden Ankara'daki Baba Mansur Kalenderhane Vakfı'na, Ahî Evran Zaviyesi Vakfı'na ve Ahî Ozan Zaviyesine[289] tahsisat

[284] *MAD 9,* v. 29a-b ve 36a-b.
[285] Erdoğan, "Ankara'da Selçuklu Melikesi.." s. 320, 321; Çınar, *a.g.m.*, s. 56-58; Emine Erdoğan, *a.g.t.,* s. 191, 192, 193.
[286] Çınar, *a.g.m*, s. 61.
[287] "*Nefs-i Ankara'da merhûm Eyne Bey Subaşının binâ itdügi hamamın Melike Hâtun'a bin eşrefî mukabelesinde virdiği on yedi akçeden gayri ki vakf itmişdir. Merhum Eyne Bey Subaşısı Hamamından kendüye tayin olunan on yedi akçeden kendünün mescidine 4 akçesin vakf idüp tayin etmiş. 2 akçesin Seyyid Sinan'a, 2 akçesin Seyyid Mahmud ve 2 akçesin Kal'a'da olan câminin imâmına ta'yîn olunmuş,"* Bkz. *MVAD 438 numaralı Muhasebe Defteri*, s.364, 369.
[288] "*Vakf-ı diger mezkûre Melike Hâtun merhum Eyne Beg Subaşısı Hamamı'ndan kendüye ta'yîn olunan on yedi akçeden kendünün mescidine dört akçesin vakfa ta'yîn itmiş be-hükm-i Pâdişahî mukarrer deyü mukayyed der defter-i atîk İmâm yevmî 3, fî sene 1.440, müezzin yevmî 1."* Bkz. TKGMA 558, v. 5-b.
[289] "*An mahsûl-ı Hammâm-ı İne Beg Subaşı an hisse-i Melike Hâtun, fi sene 426."* Bkz. *TKGMA 558, v.36-a; "Evkaf-ı Kalenderhane-i Baba Mansur, An hamam ine Beğ Subaşı an hisse-i Melike Hatun, fiyevm 3, fi sene 1080.*" Bkz. *TKGMA 558,* v. 42-b; Çınar, *a.g.m*, s. 62.

yapılmıştır. 1731 yılında Eyne Bey hamamından Melike Hatun'a gelir tahsisi devam etmektedir.[290]

Melike Hatun'un hayır işlerinden biri de Ankara'da bulunan Baba Mansûr Kalenderhânesi'ne yaptığı yıllık katkıdır; Eyne Bey Hamamından aldığı yıllık gelirden, yılda 1.080 akçe Baba Mansur Kalenderhanesi'ne Melike Hatun tarafından vakfetmiştir.[291] Bu hayır işi ile ilgili, bu ifade dışında başka bir kayda ulaşılamamıştır. Bu da Melike Hatun ile Baba Mansur Kalenderhanesi arasındaki ilişkinin tam olarak nasıl ve neden olduğu sorusuna cevap bulmak için yeterli bulunmamaktadır.

2.1.2. Melike Hatun Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Melike Hatun Medresesi'ne gelir sağlaması için Ankara'nın Çubuk kazası, Murtazaâbâd Kazası ve Kasaba Nahiyesindeki bazı köylerin vergi gelirleri vakfedilmiştir. Kasaba nahiyesine bağlı *Solfâzl/Solfâzıl/Solfasol* köyü, sözü edilen vakıf köyleri arasındadır ve yılda 1.590 akçe gelir sağlanmaktadır. Solfasol köyünün vergi geliri Baba veled-i Şeyh Bayram adlı kişi tarafından tasarruf edilmektedir.[292] Murtazaâbâd kazasına bağlı, yılda 8.130 akçe vergi geliri olan *Girindos/Girendos/Fethiye* köyü de Melike Hâtun Medresesi'nin vakıf köylerindendir. Bu köyün vergi gelirinin ne zamandan beri tahsil edildiği konusunda bilgi bulunmamaktadır ve 1463 yılında *kadîmü'z-zamandan beri* ibaresiyle kaydedilmiştir. Medresenin müderrisi Mevlânâ Emir Çelebi'dir. Buradaki gelirden günde 8 akçe Melike Hâtun Medresesi'nin talebelerine ayrılırken geriye kalan ise müderrise bırakılmıştır.[293] Çubuk kazasına bağlı *Pursaklar/Busaklar* köyünün vergi gelirinin yarısı medreseye gelir olarak vakfedilmiştir. Bu köyün hissesi Hüdâvendigar zamanından beri tasarruf olunmuştur ve 1463 yılında mutasarrıflığını Şeyh Baba yapmıştır.[294] Pursaklar köyünden ne kadar gelir elde edildiği bilgisine ulaşılamasa da bu köyün medresenin vakıf köyleri arasında olduğu anlaşılmaktadır. Ankara'nın Ravlı Köyü/Akyurt geliri de Murad Hüdâvendigar zamanından

---

[290] "*Ankara'da Eyne Bey Subaşı binâ eylediği hamamdan Melek Hâtûn içün ta'yîn eylediği akçeden dört akçe vazîfeye mutasarrıf olan Mehmed fevt sulbî oğlu Mûsâ Halifeye Nâib Mehmed arziyle berât."* Bkz. VGMA, *D.N. 1068*, s. 60.

[291] *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 31-a; Erdoğan, "Ankara'da Selçuklu Melikesi.." s. 328.

[292] "*Karye-i Solfâzl, vakf-ı Medrese-i Melike Hâtun el-hâletü hazihi sülâtü'l-muhakkikîn Baba veled-i Şeyh Bayram nevverallahû kabrehû mutasarrıfdır. Elinde pâdişahımız hükmü vardır*." Bkz. *MAD 9*, v. 214a-b.

[293] "*Karye-i Girindos, Melike Hâtun Medresesi'nin vakfıdır. Kadîmü'z-zamandan vakfiyyet üzere tasarruf olunurmuş. Şimdiki cihetde medrese-i mezkûrun müderrisi Mevlânâ Emir Çelebi mutasarrıfdır*." Bkz. *MAD 9*, v. 216a-b.

[294] "*Karye-i Busaklar, tâbi'-i Çubuk hisse Melike Hâtun Medresesi'nin vakfıdır. Hüdâvendigar zamânından beri vakfiyyet üzere tasarruf olagelmiş el-hâletü hâzihi sülâletü'l-ârifîn Şeyh Baba mutasarrıfdır. Elinde pâdişahımız hazretleri hükmi vardır*." Bkz. *MAD 9*, v. 220a-b.

beri Melike Hâtun Medresesi'ne vakfedilmiştir. Mutasarrıflığını Şeyh Baba'nın yaptığı bu gelirin mahsulü yıllık 3.080 akçedir.[295]

Melike Hâtun Medresesi'nin vakıf köylerinden diğeri Beycügez köyüdür. Hüdâvendigar zamanında Mevlânâ Feridüddin'in tasarrufunda iken 1463 tarihine gelindiğinde Şeyh Baba, vakfiyede belirtildiği ifadesiyle mutasarrıf olmuştur.[296] Medreseye vakıf geliri olarak tahsis edilen diğer gelir kaynağı ise Kilisacık Mezraasının geliri olan 830 akçedir. Hüdavendigar zamanında Mevlânâ Feridüddin'in mutasarrıfı olduğu Kilisecik Mezraası, 1463 yılına gelindiğinde Şeyh Baba tarafından tasarruf edilmiştir.[297] Çubuk Kazasına bağlı olan ve Şeyh Baba'nın tasarrufunda olan Pursaklar, Ravlı, Beycügez ve Kilisecik Köylerinden toplam elde edilen gelir yıllık 5.550 akçedir. Balgat Köyü ise Melike Hatun Medresesi'nin vakıf köylerinden olmasına karşın gelirinin yarı hissesi timar, diğer yarı hissesi Ahi Şerafeddin Camii vakfına kayıtlıdır, geliri 810 akçedir.[298] 1463 tarihli defterde kayıtlı verilere göre vakıf köylerinden elde edilen yıllık toplam gelir 15.270 akçedir.

Ankara Sancağının 1522 tarihli tahrir defteri incelendiğinde Melike Hatun Medresesi ile ilgili kayıtlara ulaşılmış ve burada kayıtlı olan bazı köylerin vakıf geliri olarak tahsis edildiği bilgisine ulaşılmıştır. Melike Hatun Medresesi'ne tahsis edilen köyler; Ankara'nın Solfasol köyü,[299] Ravlı Köyü,[300] Beycügez Köyü,[301] Kilisacık Köyü,[302] Girindos Köyü,[303]

---

[295] "*Karye-i Ravlı, Melike Hâtun Medresesi'nin vakfıdır. Hüdâvendigar zamânından beri vakfiyyet üzere tasarruf olagelmiş el-hâletü hazihi sülâletü'l-ârifîn Şeyh Baba mutasarrıfdır. Elinde pâdişahımız hazretleri hükmü vardır*." Bkz. *MAD 9*, v. 220a-b.

[296] "*Karye-i Beycügez Melike Hâtun Medresesi'nin vakfıdır. Hüdâvendigar zamanında Mevlânâ Feridüddîn tasarruf idermiş el-hâletü hazihi Baba veled-i Şeyh Hacı Paşa nevverallahu kabrehû vakfiyyet üzere mutasarrıfdır. Elinde pâdişahımız hükmü vardır*." Bkz. *MAD 9*, v. 220a-b.

[297] "*Mezrâ-i Kilisacık, Melike Hâtun Medresesi'nin vakfıdır. Hüdâvendigar zamanında Mevlânâ Feridüddîn tasarruf idermiş el-hâletü hazihi Şeyh Baba mezkûr vakfiyyet üzere mutasarrıfdır. Elinde pâdişahımız hükmü vardır*." Bkz. *MAD 9*, v. 221a.

[298] "*Karye-i nısf-ı Balgat, timâr-ı İskender, Hüdâvendigar zamanında tamamı Yazıcı İskender yirmiş*," Bkz. *MAD* 9, v. 53a; "*Karye-i nısf-ı Balgat, Hüdâvendigar zamanında yazıcı İskender yirmiş, Timur gelince sonra karındaşı Hacı yimiş. Merhum Sultan Mehmed, Musa Çelebi'yi basınca ol vakit yarısın Ahî Paşa'ya virmiş, ziyâde Ahî Şerefeddin Zâviyesi'nin vakfıymış, Mahsûl: 810*." Bkz. *MAD 9*, v. 65a.

[299] "*Evkâf-ı Medrese-i Melike Hâtun der-nefs-i Ankara karye-i Solfasıl vakf-ı medrese-i mezkure tabi-i Kasaba. Çiftlik-i hassa, kıt'a: 1, hasıl 200. Çiftlik der-yed-i Edhem Baba ber mûceb-i defter-i köhne kıt'abân. Asiyâb-ı hassa kıt'a 1, hâsıl: 4.831*." Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri,* v. 18b-19a; Nurdan, *a.g.t.*, s. 40.

[300] "*Karye-i Ravlı vakf-ı medrese-i Melike Hatun der nefs-i Ankara. Hâsıl: 3.863*." Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri,* v. 87a.

[301] "*Karye-i Beycügez vakf-ı medrese-i mezkure. Hasıl: 2.169*." Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 87b.

[302] "*Karye-i Kilisacık tâbi'-i m. vakf-ı medrese-i mezkure."* Bkz. *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 87b.

[303] Murtazaâbâd Kazasına bağlı olan Girindos köyü ile ilgili 1522 tarihli tahrir defterindeki kayıt şu şekildedir: "*Karye-i Girindos vakf-ı medrese-i Melike Hâtun kadîmü'z-zamandan vakfiyyet üzere tasarruf olunmuş. Mevlânâ Emir Çelebi mutasarrıf deyü kayd olunmuş der defter-i köhne. El-Hâletü hazihî müderris Mevlânâ Muhyiddîn mutasarrıfdır elinde padişahımız berâtı var ve karye-i mezkûrenin mahsûlâtı tevzi' olunub yevmî iki akçe cihet-i talebe bâkî mahsûlât müderrise ta'yîn olunub deyü defter-i köhnede mastûr hâliyâ pâdişâhımız berâtıyla Mevlânâ Muhyiddîn'e virilmiş. Hâsıl: 4.677*." Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri, v*. 139a.

Balgat[304] ve Busaklar Köyüdür.[305] Busaklar Köyünün hissesinin yarısı Melike Hatun Medresesi'ne vakıf geliri olarak verilirken yarı hissesi de tımar olarak ayrılmıştır. 1522 tarihli tahrir defterinde köyler ve gelirleri hakkında sınırlı bilgiler bulunurken Girindos Köyü ile ilgili tafsilat söz konusudur; bu köyün ne zamandan beri vakıf köyü olduğu sorusu, *kadîmü'z-zamandan beri* şeklinde yanıtlanmıştır. 1463 tarihli defterde, Girindos Köyünün *Mevlânâ Emir Çelebi* tasarrufunda olduğu 1522 tarihli defterde yinelenmiş fakat 1522'de artık tasarruf eden kişi *Mevlânâ Muhyiddîn'dir,* bu kişi aynı zamanda medresenin müderrisidir. Köyün gelirinden günlük 2 akçe medresenin talebelerine, kalanı ise müderrise verilmektedir. Köylerden elde edilen gelirler incelendiğinde en yüksek gelire sahip köyün yıllık 4.831 akçe gelirle Solfasol Köyü olduğu tespit edilmiştir. Girindos Köyünün yıllık geliri 4.677 akçe, Ravlı'nın 3.863, Beycügez'in 2.169, Busaklar Köyünün yıllık geliri ise 1.456 akçedir. 1522 tarihli defterde Kilisacık'a ait gelir bilgisi bulunmamaktadır. Köylerden elde edilen toplam gelir 18.818 akçedir.

1530 tarihli Anadolu Muhasebe Defterindeki bilgilere göre, Melike Hatun Medresesi'ne gelir olan vakıf köyleri; Kozpınar Köyü[306], Beycügez Köyü, Girindos, Balgat, Solfasol, Kilisacık ve Busaklar Köyüdür.[307] Ankara'nın Çubuk Kazasına bağlı olan Kozpınar Köyünden elde edilen gelir 828 akçedir. Beycügez Köyünün geliri yıllık 2.169 akçe, Kilisacık Köyünün geliri 994 akçe, Busaklar Köyünün yıllık geliri 1.406 akçedir fakat köyün yarı hissesi medrese için vakfedilmiştir. Solfasol Köyündeki 25 vakıf reayasından[308] elde edilen gelir 4.831 akçedir. Girindos Köyünün 73 hanesinin yıllık geliri ise 4.677 akçe iken[309] Balgat Köyündeki 10 vakıf hanesinden elde edilen gelir 2.078 akçedir. Balgat'ın geliri önceki yıllarda medreseye aktarılmazken 1530 yılında gelirinin tamamı Melike Hatun Medresesi'nde görünmektedir.[310] Balgat Köyünün 1463, 1522 ve 1571 yılı tahrir defterlerinde yarı hissesinin tımar, yarı hissesinin de Ahi Şerefeddin Camii vakfına ait

[304] "*Karye-i Balgat, nısfı timar defterinde timar kayd olunub ve bir nısf-ı âharı vakf-ı Câmi'-i Şerefeddin" kaydedilmiştir. Hâsıl 2.078*," Bkz. *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 19a.
[305] "*Karye-i Busaklar nısfı vakf-ı medrese-i mezkûre ve nısf-ı âharı tımar. Hâsıl: 1.456."* Bkz. 9*28/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri,* v. 87b.
[306] "*Mezraa'-i Kozpınar, tımar-ı İvaz, Hüdavendigar zamanında İvaz atası ve dedesi vakfetmiş. Kimesneye karşu gelmedik, şimdiki halde mukarrer vakıf dutuldu deyü eski defterde yazılmış. Amma şimdiki halde mezkûr Şeyh vakf-ı mezkûru vakfiyyet üzere mutasarrıfdır. Elinde padişahımız hazretleri tevki'i vardır*." Bkz. *MAD 9,* v. 17b.
[307] "*Vakf-ı medrese-i Melike Hatun der nefs-i Ankara; Karye-i Kozpınar, 20 nefer, hane 9, hâsıl 828. Karye-i Beycügez nefer 12, hane 9, hâsıl 2169. Karye-i Kilisacik hane 1, hâsıl 994. Karye-i Busaklar 1406, Nefer 9, hane 6*." Bkz. *MVAD 438*, s. 390.
[308] "*Vakıf reayası, arazisi hangi vakfa tahsis edilmişse öşür ve resmini o vakfın mütevellisine verir ve o da vakıfnamesi mucibince bunu icabeden yerlere sarf ederdi."* Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. I, s. 505.
[309] *MVAD 438*, s. 378.
[310] *MVAD 438*, s. 364.

olduğu kaydedilmiştir. 1571 tarihli Ankara Sancağına ait vakıf tahrir defterinde Melike Hatun Medresesi'ne ait vakıf köyleri arasında Solfasol Köyündeki 50 reayadan alınan yıllık gelir 4.831 akçedir.[311] Diğer köyler; 50 reayadan alınan yıllık 3.863 akçe gelirle Ravlı Köyü,[312] 26 reayadan alınan 2.169 akçe gelir ile Beycügez Köyü,[313] yıllık 1.004 akçe geliri olan Kilisacık Mezraasıdır.[314] 26 vakıf reayasından elde edilen yıllık 1.456 akçe gelirinin yarısı medreseye ait olan Busaklar Köyüdür, buradan alınan yarı hisse 728 akçe tutarındadır ve diğer yarısı tımar olarak ayrılmıştır.[315] 160 reayadan alınan yıllık 8.677 akçe geliri olan Girindos Köyü de Melike Hatun Medresesi'nin vakıf köyleri arasındadır.[316] Balgat Köyünün ise gelirinin yarısı tımar diğer yarısı ise Şerafeddin Cami vakfına ayrılmıştır.[317]

Tablo 3. Tahrir Defterlerine Göre Melike Hatun Medresesi'nin Vakıf Köyleri ve Gelirleri

	Köy Adları	**Kazası**	**867/1463**	**928/1522**	**936/1530**	**978/1571**
1	Solfasol	Kasaba	1.590	4.831	4.831	4.831
2	Girindos	Mürtezaaabad	8.130	4.677	4.677	8.677
3	Busaklar	Çubuk		1.456	703	1.456
4	Ravlı	Akyurt	3.080	3.863	3.863	3.863
5	Beycügez	Çubuk		2.169	2.169	2.169
6	Kilisacık	Çubuk	830	994	994	1.004
7	Balgat				2.078	
8	Kozpınar	Çubuk		828	828	
Toplam			15.270[318]	18.818	20.143[319]	22.000

[311] *TKGMA 558,* v. 30b, 31a.
[312] *TKGMA 558,* v. 79a; İbrahim Köse, bu köyün adını Zaveli olarak okumuştur. Bkz. Köse, *a.g.t.*, s. 66.
[313] *TKGMA 558,* v. 79a.
[314] *TKGMA 558,* v. 79a.
[315] "karye-i Busaklar nısfı vakf-ı medrese-i mezkûre ve nısf-ı âhârı tımar tâbi'-i Çubuk." *TKGMA 558,* v. 80a.
[316] *TKGMA 558,* v. 106b-108a.
[317] "Karye-i Balgat, nısfı timar defterinde timar kayd olunub ve bir nısf-ı âharı vakf-ı Câmi'-i Şerafeddin deyü mukayyed der-defter-i atîk. Yine kemâkân mukarrer. Hâsıl 2.278." Bkz. *TKGMA 558,* v. 31a.
[318] 1463 tarihli tahrirde Çubuk kazasına bağlı köylerden Ravlı'nın geliri 3.080, Kilisacık Mezraasının geliri 830 akçe olarak ayrı ayrı belirtilse de Busaklar, Ravlı, Beycügez ve Kilisacık'tan elde edilen toplam gelir 5.550 akçe olarak verilmiştir ve bu köyler Şeyh Baba'nın tasarrufundadır.
[319] Balgat köyü; 1463, 1522 ve 1571 yılı defterlerinde Melike Hatun Medresesi vakıf köyleri arasında yer almış fakat gelirinin yarısı timara yarısı ise Şerafeddin Camiine aktarılmıştır. 1530 kayıtlarında bu durum açıklanmamış ve köyün geliri medreseye sarf edilmiş görünmektedir. Bu durum bu şekilde düşünüldüğünde toplam gelir 20.143 akçe durumunda iken aksi düşünülürse yani 1530 yılı kayıtlarında bir yanlışlık olduğu var sayılırsa o zaman toplam gelir 18.065 akçe olacaktır. Yanlışlık olduğunun düşünülmesine sebep; diğer defterlerde geçen aynı ifadelerin 1530 tarihli defterde farklılaşmasından ötürüdür.

Melike Hatun Medresesi hakkında 1571 yılına kadar ulaşılan arşiv kaynakları bilgileri yukarıdaki tablo 3'te veri haline getirilmiştir. 1530 yılında medresenin toplam gelirini İbrahim Köse 16.982 akçe; 1571 yılındaki gelirlerini ise 21.272 akçe şeklinde hesaplamıştır.[320] Tahrir defterlerinden elde edilen bilgilere göre medresenin vakıf köyleri aynı olmakla beraber elde edilen gelir artarak devam etmiştir. Müderrisler hakkında çok az bilgi bulunan defterlerde 1463, 1522, 1530 ve 1571 verileri sıralanmıştır. 1530'daki istatistiksel verilerin 1522 tapu tahrir defterinden alınarak tahrir yapıldığı bilinmektedir.[321] Buna göre tablo 3'de 1530 yılına ait boş olan yerler 1522'den tamamlanmıştır. XVI. yüzyıl sonlarından XVIII. yüzyıl sonlarına kadar Melike Hatun Medresesi'nin gelir-giderlerine dair belge ya da defter kaydına ulaşılamamıştır ve bu döneme dair bilgi akışında bir boşluk söz konusudur.

Ankara Hurûfat Defterinden elde edilen kayıtlardan personele sarf edilen ücretler öğrenilmektdir. 1204/1789 tarihinde *Melek Hatun Medresesi* vakfının mütevellisi için günlük 29 kuruş verilmesi istenmiştir.[322] Bir yıl sonra mütevelli ile müderris olan kişi için günlük 30 kuruş ayrılmıştır.[323] 1793 yılında Müderris Seyyid Ahmed'in üstlendiği tevliyet görevi için günlük 3 kuruş ayrılmıştır.[324] 1809 yılında da aynı şekilde tevliyet vazifesi müderris Seyyid İshak'a günlük 5 kuruş karşılığında verilmiştir.[325]

Ankara Vakıf Muhasebe Defterinde Mart 1258/Mart 1842 tarihinden Şubat 1269/Şubat 1854 tarihine kadar 12 senelik muhasebe kaydı bulunmaktadır. 12 yılda elde edilen toplam gelir 15.140 kuruştur. Bu süre zarfında medresenin odalarında tamir ihtiyacı olmuş ve tamir masrafları için 5.000 kuruş sarf edilmiş, talebeler için 2.000 kuruş ve

---

[320] Köse, *a.g.t.,* s. 25, 29.

[321] Sıddık Çalık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni,15.-16. yüzyıllar,* Bosna Hersek Dostları Vakfı, İstanbul 2005, s. 49.

[322] *"Ankara'da Melek Hâtûn binâsı medresesi vakfının hasbî mütevellîsi olan Seyid Mustafâ ve Seyid Mehmed mutasarrıflar iken mezbûr Seyid Mehmed fevt mahlûlünden ve Seyid Mustafâ'nın ferâğından Seyid Abdulhamîd Babaya bâ berât tevcîh. Yevm 29."* Bkz. *VGMA, D.N., 530,* s. 90.

[323] "*Ankara'da Melek Hâtûn binâsı medresesi vakfının hasbî nısf tevliyetine mutasarrıf olan Seyid Abdulhamîd Baba câmi'den(?) inâyet(?). Yevm 11…. müderris-i merkûm Seyid Mustafâ'ya ber mûceb-i şart-ı vâkıf Nâib Ahmed Hulûsî arziyle tevcîh. Yevm 19*. Safer 1205/Ekim 1790 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 530,* s. 90.

[324] "*Ankara'da Melek Hâtûn binâsı medresenin tevliyetini müderris olanlara meşrût olmağla hasbî mütevellîsi olan Seyid Mustafâ fevt mahlûlünden medrese-i mezkûre müderrisi Seyid Ahmed bin Seyid Sâlih bilâ veled * vâki' inâyet. Yevm 3*." Rebiülâhir 1208/Kasım 1793 tarihli belge için Bkz. VGMA, *D.N. 530*, s. 90.

[325] "*Ankara'da Melek Hâtûn binâsı medresenin tevliyeti müderris olanlara meşrût olmağla ber vech-i hasbî mütevellîsi olan Seyid Ahmed bin Seyyid Sâlih bilâ veled fevt mahlûlünden medrese-i mezkûrun müderris ve karındaşı Seyyid İshâk(?) bin Seyid Sâlih'e inâyet buyuruldu. Yevm 5."* Zilhicce 1223/Ocak 1809 tarihli belge için Bkz. VGMA, *D.N. 533,* s. 23.

müderris ücreti için 8.140 kuruş gider masrafı olmuştur. Medresenin gelir ve giderleri eşit durumdadır.[326]

Rûmi 1 Mart 1275/Miladi 13 Mart 1859 dan 28 Şubat 1276/12 Mart 1861 tarihine kadarki iki senelik muhâsebe kaydına göre 875 kuruş fazla gelir sağlanmış, bu meblağ Evkâf-ı Hümâyûn müfettişi Seyyid İbrâhim Ferid Efendi'nin onayıyla müderrisler için sarf edilmiştir.[327] Mart 1278/Mart 1862 yılı muhasebesine göre medresenin geliri olan 7.030 kuruşu mütevelliler Abdülhalim Efendi, Osman Efendi ve Ahmed Efendi kayıt altına almıştır.[328] Vakfın 1279/1863 tarihine ait bir yıllık muhasebesine göre gelir 7.030 kuruş iken bu gelirden 2.430 kuruş medresenin tamir ve termimi, 200 kuruş talebeleri, 4.400 kuruş müderrisler için sarf edilmiştir.[329]

1280/1864 yılına ait muhasebe kaydında 1.485 kuruş medresenin tamiri, 200 kuruş medresedeki talebelere, 5.345 kuruş[330] medresede müderris ve mütevelli görevinde olanlara sarf edildiği belirtilmiştir. Medresenin geliri iltizamdan alınan öşür bedeli olan 7.030 kuruştur. Bu yılın gider kalemleri ise toplam 7.030 kuruştur.[331] 1281/1865 yılı Mart ayının bir aylık muhasebesine göre medresenin ferağ ve intikal kaydı; hazineye 227,24 kuruş, kâtibe 71,05 kuruş, cabiye 71,05 kuruş, baha-i varaka 159 kuruş ve kalemiye için 53 kuruş sarf edilmiştir.[332] Bu yıla ait; Abdülhalim, Ahmed ve Mustafa Efendilerin mütevelli olarak kaydettiği muhasebeye göre 7.030 kuruş gelirin 2.500 kuruşu medresenin tamir masraflarına, 200 kuruş talebelere ve 4.330 kuruş medresenin müderris ve mütevelli vazifesinde bulunan üç kişiye taksimi ile sarf edilmiştir.[333]

Melike Hatun Medresesi'nin mütevellisi aynı zamanda müderrisi olan Ahmed Tevfik'in Mart 1282/Mart 1866 tarihine ait kayıt altına aldığı muhasebe bilgilerine göre medresenin geliri 10.337 kuruştur. İltizamdan alınan öşür bedeli 7.030 kuruş[334] ile Girindos Köyünün geliri 3.307 kuruştan oluşan bu gelirden 2.400 kuruş medresenin tamir masraflarına ayrılmış, 200 kuruş talebelere verilmiş, 7.737 kuruş ise medresedeki üç

[326] VGMA, *D.N. 1969*, s. 81.
[327] BOA, *EV-MH, D.N. 838*, s. 105.
[328] BOA, *EV-MH, D.N. 907*, s. 47.
[329] VGMA, *D.N. 2109*, s. 89.
[330] BOA, *EV-MH, D.N. 1268*, s. 67'de kayıtlı belgeye göre 1280 yılı muhasebesinde 5.345 kuruş fazlanın olduğu kaydedilmiş, bu miktarın Osman ve Ahmed Efendi adlı müderrisler tarafından kullanılması uygun bulunmuştur.
[331] VGMA, *D.N. 1974*, s. 82; BOA, *EV-MH, D.N. 1268*, s. 67.
[332] BOA, *EV, 19350*, s. 3,4.
[333] VGMA, *D.N. 1974*, s. 165.
[334] BOA, *EV-MH, D.N. 1192*, s. 115.

müderrise vazifeleri karşılı harcanmıştır.[335] Aynı sene, Seyfiye ve Sevdaviye Medreselerine toplam 16.000 kuruş para yardımı yapılmış, bu paranın işletilmesiyle elde edilen gelirden, medreselerde mu'in derecesindeki talebelere ve medreselerin levazımatına harcandığı Evkaf Muhasebesi Kalemince kayıt altına alınmıştır. Vakfedilen 16.000 kuruş paranın gelirinden dörtte biri bu medreselerdeki 16 mu'in için ayrılmıştır ve her ay onar kuruş verilmektedir. Sözü edilen gelirden ayrıca bu medreselerde bevvab olarak görevli iki kişiye her ay üçer kuruş verilmektedir. 16.000 kuruş vakfeden vâkıf Seyyid Ali Efendi ise tevliyet görevini yapmasından dolayı 10 mecidiye[336] kendisi için ayırmıştır.[337]1283/1866 yılında medresedeki tevliyet görevinin yerine getirildiği ve bu vazife karşılığında ücret alınmadığı kaydedilmiş,[338] bu yılın Mart ayından Mayıs ayına kadar üç aylık muhasebe kaydında toplam gelir 290,20 kuruştur; bu hâsıldan 17,20 hazineye, 8,30 tevliyete, 4-15 kitabete, 4,15 cabiyete, 7 kuruş dellaliye, 4 kuruş kalemiye kâğıt baha ve 17,20 harc-ı istifaya sarf edilmiştir.[339]1282/1866 Temmuz ayında Melike Hatun Medresesi vakfının müsakkafat ve müstegallatını tasarruf edenlerin ferağ ve intikallerinden (alım-satım), vakfa gelir olarak 891 kuruş harç kaydedilmiştir. Bu gelirin beşte biri yani 78,12 kuruş muhasebe müdürüne verilmiş, 195,30 kuruş tevliyete sarf edilmiştir. Müdüre ve tevliyete toplamda 274 kuruş 2 para ayrıldıktan sonra vakfa kalan gelir 616 kuruştur. Bundan 313 kuruş 8 parası hazineye, 97,35 kâtibe, 97,35 cabiye verilmiştir. Ayrıca varaka bahası olarak 81 kuruş, kalemiyeye ise 27 kuruş medreseye kalan gelir olan 616 kuruş içerisinden sarf edilmiştir.[340]

Melike Hatun Medresesi Vakfının Mart 1283/Mart 1867 yılına ait bir yıllık muhasebeyi gösteren belgeye göre, medresenin 7.030 kuruş geliri vardır; bu gelirden 500 kuruş medresenin tamir masrafına, 200 kuruş talebelere, 3.165'er kuruş medresenin iki müderrisine sarf edilmiştir.[341] Bir yıl sonrasının muhasebe kaydında ise gelir 3.030 kuruş iken gider tablosu önceki yıl ile aynıdır.[342] 1284/1868 yılı Haziran ayının muhasebesinde ise Melike Hatun Vakfından hazineye 11 kuruş, tevliyet için 5,20 kuruş, kitabet 2,30 kuruş,

[335] VGMA, *D.N. 1955*, s. 14.
[336] Osmanlı Sultanı Abdülmecid'in adına basılan altın ve gümüş paraların genel adıdır. Bkz. DİA, "Mecidiye", C. 28, 2003, https://islamansiklopedisi.org.tr/mecidiye , (Erişim Tarihi: 02.11.2022)
[337] BOA, *EV-BKB, D.N. 200*, s. 38.
[338] "…*Ankara'da Meleke Hatun Medresesi'nin ber vech-i hasbî tevliyeti 23 Receb 283/*01 Aralık 1866 *târîhinde es-Seyyid Ahmed ve es-Seyyid Osman'a tevcîye olunduğunu mübeyyin berât-ı âlî verildiği*…," BOA, *EV-MKT, D.N. 2661*, s. 46; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 127*, s. 214.
[339] BOA, *EV-MH, D.N. 1296*, s. 15.
[340] BOA, *EV, D, 19973*, s. 2,3,4.
[341] VGMA, *D.N. 1955*, s. 90.
[342] VGMA, *D.N. 1975*, s. 189.

cabiyet 2,30 kuruş ve kalemiye ile kâğıt ücreti için 16 kuruş verildiği kaydedilmiştir.[343] Mart 1285/Mart 1869 tarihindeki bir yıllık muhasebe kaydında ise gider kalemlerinde değişiklik olmuş; gelir olarak iltizamdan alınan öşür bedeli yine 7.030 kuruş iken 6.830 medresede görevli iki müderrise, 200 kuruş talebelere sarf edilmiştir. Buna göre önceki yıllarda medresenin tamir masrafları için gider ayrılırken bu yıl böyle bir gider kalemi oluşturulmamıştır. Bununla birlikte önceki yıllarda iki müderris için toplam 6.330 kuruş ayrılırken bu sene 6.830 kuruş verilmiştir.[344] 1286/1870 Temmuz ayının bir aylık alım-satım işleminin kaydedildiği belgede; hazineye 103, tevliyete 640 kuruş sarf edildiği kaydedilmiştir.[345]

21 Receb 1298/19 Haziran 1881 tarihinde Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret'ine gönderilen bir belgede Melike Hatun Medresesi'nin işleyişindeki bir sorun dile getirilmektedir. Hocazâde Ahmed Efendi ile Osmân Refîk Efendi adlı müderrislerin uhdesinde aynı zamanda medresenin tevliyet görevi de vardır. Ancak belgedeki ifadelere göre medresenin eğitimi için müderrisler vazifelerini yapmamaktadır ve tamiri yapılmadığından medrese harap durumdadır. Ayrıca medreseye gelir olan 10.050 kuruş geliri bu müderrisler kendileri için kullanmışlar. Bir yıl sonra Ankara Evkaf Muhasebesinden bu duruma cevaben bu mütevellilerin derhal medresenin tamiri ve bakımı için 2.500 kuruş masrafı karşılamaları ve 1296/1880 yılına ait bir yıllık muhasebesini de gördürmeleri istenmiştir.[346]

20 Kanun-ı Evvel 1319/2 Ocak 1904 tarihli bir belgede *Koca Bey nâm-ı diğer Melike Hatûn Medresesi'nin* eğitime devam ettiği, bakımlı olduğu ve talebelerin eğitim aldığı yazmaktadır. Müderrislere, medrese vakfı gelirlerinden yıllık öşür geliri ücret olarak verilmektedir. Vakfın geliri 5.361 kuruş 14 paradır.[347] 1316-1318/1898-1900 arası yıllarda vakfın toplam geliri 41.390 kuruş olarak kaydedilmiştir.[348]

[343] BOA, *EV-MH, 1472*, s. 54.
[344] BOA, *EV-MH, 1412*, s. 216.
[345] BOA, *EV-D, 21658*, s. 3.
[346] BOA, *EV-MH, 2126*, s. 152.
[347] VGMA, *D.N. 2465*, s. 26.
[348] 7 Şaban 326/4 Eylül 1908 tarihli kayıt için bkz. AŞS, *D.N. 1068*, s. 7.

Tablo 4. Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre Melike Hatun Medresesi Vakfının Gelir ve Harcamaları

Tarih/Rumi	Gelir/Kuruş	Müderris	Talebe	Tamir
1258/1842 (12 yıllık)	15.140	8.140	2.000	5.000
1279/1863	7.030	4.400	200	2.430
1281/1865	7.030	4.330	200	2.500
1283/1867	7.030	6.330	200	500
1285/1869	7.030	6.830	200	
1298/1881	10.050			2.500
1316/1898 (3 yıllık)	41.390			
1319/1904	5.361			

Vakfın gelirine ve harcamalarına dair elde edilen bilgiler yukarıda detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ancak tablo 4'teki verilerde belli aralıktaki tarihler seçilmiştir. Vakfın geliri ve harcamaları hakkında genel yapının anlaşılması için bu yola gidilmiştir. Buna göre XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyıl başlarında vakfın muhasebesinin düzenli yapıldığı ve personel ödemelerinin karşılandığı görülmektedir. Medresenin bakım ve tamir ihtiyacı giderilmiş, bunun için bütçe ayrılmıştır.

2.1.2.1. Melike Hatun Medresesi'nin Müderrisleri

1463 yılında Melike Hatun Medresesi'nin müderrisi Mevlânâ Emir Çelebi adıyla kaydedilmiş ve medresenin vakıf köylerinden Girindos Köyü'nün geliri müderrisin tasarrufuna bırakılmıştır. Diğer vakıf köyleri Solfasol, Busaklar, Ravlı, Beycügez ve Kilisacık, Hacı Bayram Veli Hazretlerinin evladı Şeyh Baba'nın tasarrufuna bırakılmıştır ancak burada Şeyh Baba, Melike Hatun Medresesi'nde müderrislik yapıp yapmadığı anlaşılmamaktadır.[349] 1522 yılında Melike Hatun Medresesi'nin müderrisi Mevlânâ

[349] "*Karye-i Girindos, Melike Hâtun Medresesi'nin vakfıdır. Kadîmü'z-zamandan berû vakfiyyet üzere tasarruf olunurmuş şimdiki cihetde medrese-i mezkûrın müderrisi Mevlânâ Emir Çelebi mutasarrıfdır."* Bkz. *MAD* 9, v. 216a-b, 217a; "*Karye-i Solfazıl, Vakf-ı Medrese-i Melek/Melike Hatun el-halet-ü hazihi sülalet'ül-muhakkikîn Baba veled-i Şeyh Hacı Bayram nevverallahû kabrehû mutasarrıfdır. Elinde Padişahımız hükmi vardır, hasıl 1590."* Bkz. *MAD* 9. 214 a-b; "*Karye-i Busaklar tabi-i Çubuk hisse Melike Hatun Medresesi'nin*

Muhyiddin adıyla kaydedilmiştir. Bu tarihte müderrise ayrılan gelir yine Girendos Köyü'nden elde edilen gelirdir ve yıllık 4.677 akçedir. Ancak bu gelirden günlük iki akçesi talebelere verildikten sonra kalan miktarı müderris tasarruf edebilmektedir.[350] 1571 yılında müderris yine Mevlânâ Muhyinddin'dir fakat mutasarrıf olduğu Girindos Köyü'nün gelirinde değişiklikler olmuştur. Bu tarihte köyün yıllık geliri 8.677 akçeye yükselmiştir ve müderris bu gelirden günlük sekiz akçe talebelere ayırdıktan sonra kalanını tasarruf edebilecektir.[351] 1003/1594 yılında Sefer Efendizâde Yahya adlı müderris *Melike Hatun Medresesi'nin* müderrisidir.[352] Bıçakcızâde Ahmed, 1017/1608 yılında *Kara Medreseye* müderris olmuştur.[353]

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Melike Hatun Medresesi'ne müderris atamaları devam etmiştir. Ancak bu dönem atamalarında müderrislerin aynı zamanda tevliyet işlerini yürüttükleri görülmektedir. 25 Recep 1020/3 Ekim 1611 tarihinde, *Kara Medrese* müderrisinin adı Ahmed Efendi bin Mahmud olarak kaydedilmiştir.[354] 19 Şaban 1020/27 Ekim 1611 senesinde Mevlânâ Mustafa Efendi günlük 50 akçe ile tevcih olunmuştur.[355] Zilkade 1149/Mart 1737 tarihli atamada Hasan ile Ali'nin müşterek olarak mutasarrıf olduğu ifade edilerek Hasan'ın vefatı ile hissesinin Şaban Halifeye verildiği kaydedilmiştir. Ali ise hissesinden feragat ederek vazifesini Şaban bin Ali'ye bırakmıştır, ayrıca vakfın tevliyetinin müderrisler tarafından gönüllü olarak yapıldığı kaydedilmiştir.[356] Şabân bin Ali'nin

---

vakfıdır. Hüdavendigar zamanından berü vakfiyyet üzere tasarruf olagelmiş. Elhalet-ü hazihi sülaletü'l-arifin Şeyh Baba mutasarrıfdır, elinde Padişahımız hükmü vardır." Bkz. *MAD 9*, 220a; **"***Karye-i Ravlı, Melike Hatun Medresesi'nin vakfıdır, kadimüzzamandan vakfa tasarruf olunurmuş şimdiki halde sülatü'l-evliya Şeyh Baba mutasarrıflardır, elinde Padişahımız hazretleri hükmü vardır, hâsıl 3080*." Bkz. *MAD 9*, 220 a-b; "*Karye-i Beycügez, Melike Hatun Medresesi'nin vakfıdır. Hüdavendigar zamanında Mevlana Feridüddin yirmiş. El-Halet-i hazihi Baba veled-i Şeyh Hacı Paşa nevverallahu kabrehu vakfiyyet üzere mutasarrıfdır elinde Padişahımız hükmü vardır*," Bkz. *MAD 9*, v. 220b; "*Mezra'a-i Kilisacuk, Melike Hatun Medresesi'nin vakfıdır. Hüdavendigar zamanında Mevlana Feridüddin tasarruf idermiş El-Halet-i hazihi Şeyh Baba mezkûr vakfiyyet üzere mutasarrıfdır elinde Padişahımız hükmü vardır, hâsıl 5550*." Bkz. *MAD 9*, v. 221a.

[350] *928/ 1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 139a, 140a.

[351] "*Karye-i Girindos Vakf-ı Medrese-i Melike Hatun kadîmü'z-zamandan vakfiyet üzere tasarruf olunurmuş Mevlânâ Emir Çelebi mutasarrıfdır deyü kayd olunmuş der-defter-i köhne. El-hâletü hazihi Müderris Mevlânâ Muhyiddin mutasarrıfdır elinde Padişahımız berâtı var ve karye-i mezkûrenin mahsûlâtı tevzi' olunub yevmî sekiz akçe cihet-i talebe, bâkî mahsûlâtı müderrise ta'yîn olundu deyü defter-i köhnede mastur. Hâliya Padişahımız beratıyla Mevlânâ Muhyiddin'e virilmiş deyü mastur der-defter-i atîk. Hâsıl 8.677."* Bkz. *TKGMA, 558*, v. 106b-107b.

[352] Sefer Efendizâde Yahya, önce Seyfiye Medresesi'ne sonra Melike Sultan Medresesi'ne müderris olmuştur. Sahn hükmü verilen müderris daha sonra Sarı Hatip Medresesi müderrisi olmuştur. Müderrisin bu medreselerdeki müderrislik tayininin tarihi tam olarak bilinememektedir. 1018 yılında Ankara Müftüsü olmuş, 1021 yılında ise vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*, s. 1804.

[353] Müderris, Küçük Ahmed adıyla da şöhret bulmuştur. Bkz. *Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli,* s. 1804.

[354] *AŞS, D.N.19*, s. 145; ayrıca Bkz. Çınar, *a.g.t.,* s. 47, 133.

[355] Bu belgede medresenin adı, *Medrese-i Cedide* olarak kaydedilmiştir. Bkz. *AŞS 87/683'* den aktaran, Çınar, *a.g.t.,* s. 47.

[356] "*Ankara'da Medrese-i Cedîd dimekle ma'rûf Melek Hâtûn binâ idüb Kocabey ta'mîr eylediği medresede Hasan ve Ali ale'l-iştirâk mutasarrıflar iken Hasan fevtinden hissesi Şabân Halifeye tevcîh olunub mezbûr Ali*

mütevelli/müderris vazifesi Cemaziyelâhir 1172/Ocak 1759 yılında yenilenmiştir.[357] Zilkade 1159/Kasım 1746 tarihinde vakfın mütevelliye ihtiyacı olduğu ifade edilerek bu vazifenin medresenin müderrisi Hafız Mehmed Halife bin Kasım'a verildiği kaydedilmiştir.[358]

1176/1762 yılında Şabân bin Ali'nin vefat etmesi nedeniyle söz konusu vazifelerin oğulları Seyyid Mustafa ve Seyyid Mehmed'e verildiği kaydedilmiştir.[359] Rebiülevvel 1204/Kasım 1789'da Seyyid Mehmed'in vefat ettiği, Seyyid Mustafa'nın görevinden feragat ettiği ifade edilerek yerlerine Seyyid Abdulhamîd Baba tevcih olunarak günlük 29 kuruş ücret verileceği kaydedilmiştir.[360] Bu dönemde medresenin müderrislik hissesinin dört parçadan oluştuğu görülmektedir. 1207/1793 yılında dört hisseden biri Seyyid Mustafa Halîfe bin Ali'de, diğeri Seyyid Mustafâ Halîfe bin Şabân'dadır. Kalan iki hisselik müderrislik vazifesi Seyyid Ahmed Efendi bin Sâlih'in tasarrufundadır ve bu şahıslar aynı zamanda medresenin tevliyetini yürütmektedirler. Seyyid Mustafa Halîfe bin Ali ve Seyyid Mustafa Halîfe bin Şaban vefat edince onların hisseleri Seyyid Ahmed Efendi bin Salih'e tevcih olunmuştur. Böylece müderrislik vazifesi tek kişide ve tek hisse olarak günlük 3 kuruş karşılığında devam etmektedir.[361]

XIX. yüzyılda medresenin müderris atamaları devam etmektedir. Seyyid Ahmed Efendi 1809'a kadar görevinde kalmış fakat bu tarihte vefatından dolayı yerine kardeşi Seyyid İshak bin Salih geçmiştir. Tevliyet görevinden ücret almayan Seyyid İshak, müderris vazifesinden günlük 5 kuruş almaktadır.[362] Seyyid İshak Efendi'nin vefatından dolayı 26 Safer 1278/02 Eylül 1861 tarihinde oğulları Abdülhalim, Ahmed ve Osman Efendilere

---

ile iştirâken hasbî tevliyetine mutasarrıflar olub berâtı tecdîd…. Ankara'da merhûm Melek Hâtûn binâ eylediği medresenin müderrisi ve evkâfının bâ-mu'ayyene mütevellîsi Ali ferâğından Şabân ibn Ali Nâib Seyyid Ali arziyle buyuruldu." Zilkade 1149/Mart 1737 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 1068*, s. 60; *AŞS, D.N.* 787, s. 52.

[357] "*Ankara'da Melek Hâtûn Medresesi'nin mütevellîsi olan Şabân bin Ali'ye tecdid. Cemaziyelâhir 1172*/Ocak 1759." Bkz. VGMA, *D.N. 1063*, s. 37.

[358] VGMA, *D.N. 1061*, s. 46 (118), sr. 9.

[359]"*Ankara'da Melike Hâtûn Medresesi'nin tevliyetine mutasarrıf olan Şabân bin Ali fevt olub mahlûlünden oğulları Seyyid Mustafâ ve Seyyid Mehmed nâmân karındaşlar ber vech-i iştirâk bâ arz-ı hâl tevcîh buyuruldu. 1176/*1762." Bkz. VGMA, *D.N. 1057*, s. 16.

[360]"*Ankara'da Melek Hâtûn binâsı medresesi vakfının hasbî mütevellîsi olan Seyid Mustafâ ve Seyid Mehmed mutasarrıflar iken mezbûr Seyyid Mehmed fevt mahlûlünden ve Seyyid Mustafâ'nın ferâğından Seyyid Abdulhamîd Babaya bâ berât tevcîh. Yevm 29. Rebiülevvel 1204*/Kasım 1789." Bkz. VGMA, *D.N. 530*, s. 90.

[361] "*Ankara'da Melek Hâtûn binâsı medresenin tevliyetini müderris olanlara meşrût olmağla hasbî mütevellîsi olan Seyyid Mustafâ fevt mahlûlünden medrese-i mezkûre müderrisi Seyid Ahmed bin Seyid Sâlih bilâ veled * vâki' inâyet. Yevm 3. Rebiülâhir 1208*/Kasım 1793." Bkz. VGMA, *D.N. 530*, s. 90; VGMA, *D.N. 266*, s. 52.

[362] "*Ankara'da Melek Hâtûn binâsı medresenin tevliyeti müderris olanlara meşrût olmağla ber vech-i hasbî mütevellîsi olan Seyyid Ahmed bin Seyid Sâlih bilâ veled fevt mahlûlünden medrese-i mezkûrun müderris ve karındaşı Seyyid İshâk(?) bin Seyyid Sâlih'e inâyet buyuruldu. Yevm 5. Zilhicce 1223*/Ocak 1809." VGMA, *D.N. 533*, s. 23.

müderrislik beratı verilmiştir.[363] Böylece müderrislik tekrar üç hisseye bölünmüştür. Mart 1279/Mart 1863 tarihli yıllık muhasebe kaydında vakfın geliri olan 7.030 kuruştan 4.400 kuruşun adı geçen müderrislere sarf edildiği kaydedilmiştir.[364] Bir yıl sonraki muhasebe verilerinde ise vakfın geliri 7.030 kuruş iken müderrislere 5.345 kuruş ödeme yapılmıştır.[365] Mart 1282/Mart 1866 tarihinde Abdülhalim, Ahmed ve Ali Efendilerin müderrisliğe devam ettikleri görülmektedir. Vakfın geliri olan 10.337 kuruştan müderrislere 7.737 kuruş verilmiştir.[366] Bu tarihten üç ay sonrasına kayıtlı bir belgede müderris Abdülhalim Efendi'nin vefatı kaydedilmiş ve evladı olmamasından dolayı müderrislik hissesi Ahmed ve Osman Efendi'lere bırakılmıştır.[367] Müderrisler günlük 5 kuruş ücret alıyorlarken vefat eden Abdülhalim Efendi'nin hissesi de diğer müderrislere devredilmiştir.[368]

Mart 1283/Mart 1867 tarihinde Müderris Ahmed Tevfik ve Osman Refik Efendiler, medresenin gelirini 7.030 kuruş olarak hesapladıktan sonra müderris ücreti olarak 6.330 kuruşun kendi tasarruflarında olduğunu kaydettirmişlerdir.[369] Sonraki yılın muhasebe verilerinde de aynı ücret müderrislere ödenmiştir.[370] 1285/1869 yılında da aynı müderrislere 6.830 kuruş sarf edilmiştir.[371] 21 Receb 1298/19 Haziran 1881 tarihinde Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret'ine gönderilen arza göre, Müderris Ahmed ve Osman Efendiler vazifelerini yapmamaktadırlar. Bu şahıslar hem tedris hem de tevliyet vazifesinde olmalarına rağmen ne medresenin tamir ve bakımı ile ilgilenmişler ne de talebelerle ilgilenip eğitime devam etmişlerdir. Medrese neredeyse kullanılamayacak durumda ve bakımsızdır. Talebeler kendi imkânlarıyla tamir etmeye çalışsalar da yeterli olmamış, eğitime Kulaksızzade Nuh Efendi gönüllü olarak devam etmiş fakat kâfi gelmemiştir. Neticede bu durumun düzeltilmesi için müderrislere ikazlarda bulunulmuş ve gerekli işlerin tamamlanması için süre verilmiştir.[372] 1900 yılına ait bir belgede Osman Efendi'nin Haymana Kazasında niyabet görevinde bulunması nedeniyle müderrislik vazifesindeki hissesi Ahmed Efendi'ye ilhak olmuştur.

[363] BOA, *EV-MH, D.N. 838*, s. 105; BOA, *EV-MH, D.N. 1192*, s. 115; BOA, *EV-MH, D.N. 907*, 47.
[364] VGMA, *D.N. 2109*, s. 89.
[365] Mart 1280/Mart 1864 tarihli belge için Bkz. VGMA, *D.N. 1974*, s. 82.
[366] VGMA, *D.N. 1955*, s. 14.
[367] Buradaki üç müderrris Abdülhamid, Ahmed ve Ali Efendiler iken Abdülhamid Efendi'nin vefatıyla müderrislik hissesinin beratı yenilenmiş ve müderrislerin isimleri Ahmed ve Osman Efendi olarak kaydedilmiş. Üç ay öncesindeki Ali Efendi yerine Osman Efendi kaydedilmiştir. Ali Efendi adlı müderrisin başka belgelerde görülmediğinden dolayı bu ismin sehven yazılmış olduğu ve Ali yerine Osman Efendi'nin doğru olduğu düşünülmektedir. VGMA, *D.N. 2109*, s. 198; BOA, *EV-MH, D.N. 1190*, s. 57.
[368] BOA, *EV-MH, D.N. 1268*, s. 67.
[369] VGMA, *D.N. 1955*, s. 90.
[370] VGMA, *D.N. 1975*, s. 189.
[371] BOA, *EV-MKT, D.N. 2661*, s. 46; BOA, *EV-MKT, D.N. 2663*, s. 23; BOA, *EV-MH, D.N. 1412*, s. 216.
[372] BOA, *EV-MH, D.N. 2126*, s. 152.

Ancak Ahmed Efendi'nin vefat etmesi ve müderrislik vazifesini devam ettireceği evladı bulunmadığından bu vazife mahkeme kararı ile Hacı Mustafa Efendi bin Halil'e verilmiştir.[373]

25 Receb 1310/27 Ocak 1893 tarihli şer'i sicil kaydında *Sevdaviye Medresesi* müderrisi ve mütevellisi Şeyhzâde Ahmed Efendi bin Osman Efendi'nin vefat ettiği yazmaktadır. Söz konusu vazifeler vefat eden müderrisin evladı 28 yaşındaki Osman, 23 yaşındaki Mehmed Halid ve 16 yaşındaki Muhyiddin için uygundur. Ancak Osman Efendi'nin başka bir görevde memuriyeti olmasından dolayı hissesini biraderlerine bırakmıştır. Mehmed Halid Efendi'de kendi rızasıyla hissesini küçük kardeşi Muhyiddine bırakmıştır. Muhyiddin Efendi, Hacı Musa Mahallesinde ikamet etmektedir ve henüz 16 yaşında olmasından dolayı müderrislik için uygun değildir. Müderrislik için ehliyet kazanıncaya dek Hacı İbrahim Efendi bin Abdülkerim naib olarak müderrislik yapacaktır. Naib, Bala Kazası Afşar Köyünde ikamet etmektedir ve 80 yaşındadır.[374]

Gurre-i Cemaziyelevvel 1326/Haziran 1908 tarihli şer'i sicil kaydında Melike Hatun Medresesi'nin[375] yarım hisse müderrisi Hacı İsmail Efendi'nin vefat ettiği yerine küçük oğlu Mehmed Ali Efendi'nin geçmesi gerekirken yaşının reşit olmamasından dolayı bu vazifeye naib olarak Çakallızâde Hacı Süleyman Efendi[376] getirilmiştir. Ancak Hacı Süleyman Efendi bu vazifeyi terk ettiğinden Zeynelabidin Efendi'nin müderrisliği tescil olunmuştur.[377] 11 Cemaziyelevvel 326/11 Haziran 1908 tarihli başka bir mahkeme kaydında müderrisin adı Hacı Mustafa Efendi bin Halil olarak kaydedilmiş ve müderrisin bu göreve 10 sene önce tayin edildiği ifade edilmiştir.[378]

2.1.2.2. Melike Hatun Medresesi'nin Talebeleri

Melike Hatun Medresesi'nin talebeleri hakkında ilk bilgiye 1522 tarihli tahrir defterinden ulaşılmaktadır. Girindos Köyü adlı vakıf köyünden elde edilen gelir müderrisin tasarrufundadır ve müderris bu gelirden günlük iki akçe talebelere verecektir. Bu tarihte

[373] VGMA, *D.N. 891*, s. 167.
[374] *AŞS, D.N. 986*, s. 13.
[375] Belgede medresenin adı Sevdâviye Medresesi olarak kaydedilmiştir. Bkz. *AŞS, D.N. 1065*, s. 2.
[376] Hacı Süleyman Efendi, aynı tarihte Yeşil Ahi Medresesi'nde de müderrislik yapmaktadır. Bkz. *AŞS, D.N. 1065*, s. 2; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.
[377] *AŞS, D.N. 1065*, s. 2.
[378] *AŞS, D.N. 1068*, s. 7.

medresede kaç talebe olduğu bilinememektedir.[379] 1571 tarihli tahrir defterinde de Girindos Köyünün gelirinden talebelere günlük sekiz akçe verileceği kaydedilmiştir.[380]

Melike Hatun Medresesi Vakfının Mart 1258/Mart 1842 tarihinden Şubat 1269/Şubat 1854 tarihine kadar 12 senelik muhasebesinde vakfın toplam geliri 15.140 kuruş kaydedilmiştir. Bu gelirden talebeler için 2.000 kuruş ayrılmıştır.[381]1279/1863 yılının muhasebesinde ise vakfın yıllık geliri 7.030 kuruş iken talebelere 200 kuruş sarf edilmiştir.[382] Mart 1282/Mart 1866 yılı muhasebesinde vakfın geliri 10.337 kuruştur ve talebelere 200 kuruş ayrılmıştır.[383]

Seyyid Ali Efendi adlı şahsın, Seyfiye ve Sevdaviye (Melike Hatun) medreselerine vakfettiği 16.000 kuruşun işletilmesiyle elde edilen gelirden, medreselerde bulunan mu'in derecesindeki 16 talebeye her ay onar kuruş verilecektir.[384] Mart 1283/Mart 1867 tarihinde vakfın gelirini 7.030 kuruş olarak ifade edilmiş ve 200 kuruş talebelere sarf edildiği kaydedilmiştir.[385] Bu tarihten sonra iki yıl boyunca da vakfın geliri değişmemiş talebelere yine 200 kuruş verilmiştir.[386] 10 Şaban 326/8 Ağustos 1908 tarihinde medresenin tamir ihtiyacını havi şer'i sicil kaydında medresenin on hücresi olduğu ifade edilmiştir.[387] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Sevdâviye Medresesi'nde dokuz hücre olduğu kaydedilerek medresenin eğitime devam etmekte olduğu ifade edilmiştir.[388]

2.1.3. Melike Hatun Medresesi ve Hacı Bayram Velî

Hacı Bayram Velî (1352-1430), Ankara'da Solfasol köyünde doğan bir Türk mutasavvıfıdır.[389] Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad devirlerini idrak eden Hacı Bayram, Bayramîlik tarikatının kurucusudur. Anadolu'nun maneviyatının şekillenmesinde büyük katkıları olmuş ve Ankara'da vefat etmiştir.[390]

---

379 *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 139a.
380 *TKGMA 558*, v. 106b-107b.
381 VGMA, *D.N. 1969*, s. 81.
382 VGMA, *D.N. 2109*, s. 89.
383 VGMA, *D.N. 1955*, s. 14. BOA, *EV-MH, D.N. 1192*, s. 115.
384 Zilhicce 1282/Mayıs 1866 tarihli belge için Bkz. BOA, *EV-BKB, D.N. 200*, s. 38.
385 VGMA, *D.N. 1955*, s. 90.
386 VGMA, *D.N. 1975*, s. 189; BOA, *EV-MKT, D.N. 2661*, s. 46; BOA, *EV-MKT, D.N. 2663*, s. 23; BOA, *EV-MH, D.N. 1412*, s. 216.
387 *AŞS, D.N.1068*, s. 8.
388 BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 2.
389 Seyfettin Erşahin, "Ankara: Hacı Bayram Veli'yi Yetiştiren Şehir" *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Ahmet Cahid Haksever, s.2.
390 Nihat Azamat, "Hacı Bayram-ı Veli", DİA, C. 14, 1996, s. 442-443; Umay Günay, "Hacı Bayram Veli'nin Hayatı ve Eserleri", *I Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Ankara Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları-3, 1990 Ankara, s. 72, 73.

Tasavvufa intisap etmeden önce müderrislik vazifesinde bulunan Velî, Melike Hâtun Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Bir süre bu vazifesine devam ettikten sonra davet üzerine Kayseri'ye Somuncu Baba ile görüşmeye gitmiş ve görüşme neticesinde müderrislikten ayrılarak tasavvuf yoluna intisap etmiştir.[391] Hacı Bayram'ın Melike Hatun Medresesi'nde müderrislik yaptığı bilgisinden başka; verdiği eğitim niteliği, okuttuğu kitaplar ya da talebelerinin kimler olduğu konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Hacı Bayram ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, genel olarak o dönemde medreselerde okutulan kitaplardan yola çıkarak Melike Hatun Medresesi'nde verdiği dersler ve okuttuğu kitapların neler olduğu tahmin edilebilmektedir. Bu dönemde Arapça, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, Akaid ve Mantık gibi dersler ile eğitim-öğretim yapılmaktaydı, dolayısıyla Hacı Bayram Velî'nin de bu dersleri okuttuğu düşünülebilir.[392]

Hacı Bayram Velî'nin Melike Hatun Medresesi'nde müderrislik yapması dışında başka bir bağ ya da iletişimleri var mıydı bilinmemektedir. Ancak Ankara Sancağı'na ait tahrir defterlerinde dikkati çeken bir husus, kullanılan isimler ve bu isimlerin unvanları konu hakkında ipuçları vermektedir. 1463 yılına ait defterdeki unvanın yer aldığı kayıt şu şekildedir: "*Karye-i Solfâzıl, vakf-ı Medrese-i Melike Hâtun el-hâletu hâzihî sülâletü'l-muhakkikîn Baba veled-i Şeyh Bayram nevverallahû kabrehû mutasarrıfdır, Elinde pâdişahımız hükmi vardır."*[393] Solfasol köyünde adı geçen Baba veled-i Şeyh Bayram yani Şeyh Bayram'ın oğlu Baba kimdir? İsmin önündeki *sülâtü'l-muhakkikîn* ifadesi ile ne kastedilmiştir? Melike Hatun Medresesi'nin vakıf köylerinden olan Pursaklar köyü ile ilgili kayıtta geçen ifade de *sülâletü'l-ârifîn Şeyh Baba* şeklindedir ve aynı ifade Ravlı köyü ile ilgili kayıtta da vardır.[394] Baba veled-i Şeyh Hacı Paşa ismi Beycügez köyünde, Şeyh Baba ismi ise Kilisecik adlı mezraanın kayıtlarında geçmektedir.[395] *Sülâletü'l-ârifîn Şeyh Baba ve sülâletü'l-muhakkikîn Baba veled-i Şeyh Bayram* gibi unvanlarda, bir sülalenin varlığı söz

[391] İsa Çelik, "Hacı Bayram-ı Veli'nin Yaşadığı Dönemde Tasavvufi Hayata Genel bir Bakış," *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* 2016, s. 42.
[392] Mecdi, *a.g.e.*, s.77; Ethem Cebecioğlu, "Hacı Bayram Veli'nin İlmi Birikimi", *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2016, s, 100.
[393] *MAD 9*, v. 214a-b.
[394] "*Karye-i Busaklar, tâbi'-i Çubuk, hisse-i Melike Hatun Medresesi'nin vakfıdır. Hüdâvendigar zamânından berü vakfiyet üzere tasarruf olagelmiş el-hâletü hâzihi sülâletü'l-ârifîn Şeyh Baba mutasarrıdır. Elinde Pâdişahımız hazretleri hükmi vardır."* Bkz. *MAD 9*, v. 220b; "*Karye-i Ravlı, Melike Hâtun Medresesi'nin vakfıdır Hüdâvendigar zamânından beru vakfiyet üzere tasarruf olagelmiş el-hâletü hazihi sülâletü'l-ârifîn Şeyh Baba mutasarrıfdır. Elinde pâdişahımız hazretleri hükmi vardır*." Bkz. *MAD 9*, v. 220a-b.
[395] "*Karye-i Beycügez Melike Hâtun Medresesi'nin vakfıdır. Hüdâvendigar zamânında Mevlânâ Feridüddîn tasarruf idermiş el-hâletu hâzihi Şeyh Baba mezkûr vakfiyet üzere mutasarrıfdır."* Bkz. *MAD 9*, v. 220a-b; "*Mezra'a-i Kilisacık Melike Hâtun Medresesi'nin vakfıdır. Hüdâvendigar zamânında Mevlânâ Feridüddîn tasarruf idermiş el-hâletü hazihi Şeyh Baba mezkûr vakfiyet üzere mutasarrıfdır."* Bkz. *MAD 9*, v. 221a.

konusudur ve öyle anlaşılıyor ki bir akrabalık silsilesi söz konusudur. *Muhakkikîn* kelimesi, hakikat âlimi ve büyük İslam âlimi anlamlarına gelmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda bir sülalenin varlığı düşünülürse ve bu sülalenin bir İslam âliminden geldiği biliniyorsa, belgelerde geçen *Baba* ya da *Şeyh Paşa* olarak anılan bu kişinin Hacı Bayram Velî'nin olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Bayram-ı Velî, Melike Hatun Medresesi'nde müderris vazifesinde bulunmuştur. Bu vazife ile Melike Hatun Medresesi'nin ünü artmış ve makbul bir eğitim seviyesine ulaşılmıştır.[396] Kayıtlarda ifade edilen sülalenin ise Hacı Bayram Velî'nin soyundan gelenler olduğu anlaşılmaktadır. Bu sülale, Melike Hâtun Medresesi'nin vakıf köylerinde tasarrufu olan kimselerdir aynı zamanda medresenin müderrisliği bu sülale tarafından uzun yıllar devam etmiştir.[397]

2.2. YEŞİL AHÎ MEDRESESİ

XV. yüzyıl başlarından XX. yüzyıl başlarına kadar eğitime devam eden medrese, 842/1439 yılında Hacı Şemseddin Ahî Ahmed tarafından yaptırılmıştır. Hacı Murad Mahallesinde[398] bulunan ve beş hücreden oluşan medresenin güney kısmında bir mezarlık, doğusunda vâkıfın dedesi Ahî Hacı Hüsam'ın zaviyesi vardır. Vâkıf, medresenin masraflarını karşılayabilmek için bir vakıf kurarak kendi tasarrufunda olan bazı köylerin ve mezraaların gelirlerini vakfetmiştir.[399] Çeşitli kayıtlarda medresenin adı, *vakf-ı medrese-i Ahî Yeşil der nefs-i Ankara/Ankara'da Yeşil Ahî nâm vakıf* şeklinde kaydedilmiştir.[400] 1924 tarihli Ankara Haritasında *Yeşilhane Medresesi* olarak kaydedilmiştir.[401] Bazı kaynaklarda *Yeşil Ağa Medresesi* olarak anılmaktadır.[402]

Avram Galanti, *Ankara Tarihi* adlı eserinde Yeşil Ahî Medresesi'nden Diyanet İşleri Reisliği memurin ve sicil müdürü tarafından verilen medrese cetveli içerisinde yalnızca

[396] Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı, Soyu, Vakfı*, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983, s.11-25.
[397] Ahî Baba, Hacı Paşa gibi isimleri ve unvanları da kullanan Hacı Bayram-ı Velî'nin ismi bilinen çocukları; Hayrünnisa Hanım, Ahmed Baba, Ethem Baba, Baba Sultan, İbrahim ve Ali'dir. Bkz. Muhammed Ali Yıldız, "Hacı Bayram Velî ve En Meşhur Halifesi Akşemseddin", *Uluslararası Hacı Bayram-I Velî Sempozyumu (25-26 Mayıs 2016) Bildiriler Kitabı*, ed. Ahmet Cahid Haksever, s. 485-486.
[398] Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[399] Vakfiye için Bkz. VGMA, *D.N. 581*, s. 426, sr. 411; vakfiyenin çeviri yazısı için bkz. *Tarih İçinde Ankara*, s. 191-194; 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli belge için bkz. BOA, EV-MKT, *D.N. 3326*, s.168, sr. 16.
[400] *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 29-b; *MVAD 438*, s. 366.
[401] İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*, s. 146-148.
[402] *Tarih İçinde Ankara*, s. 202.

adından bahsetmektedir.[403] Özdemir, Yeşil Ahî Medresesi Vakfının tevliyetinin 1109/1697 tarihinden 1217/1802 tarihine kadar geçen 106 yıllık sürede metruk bırakıldığını ve 1802'den sonra medresenin müderrislerinin vakfa sahip çıktıklarını ifade etmektedir. Ona göre bu süre içerisinde medresede yürütülen eğitim ve öğretimin faaliyetlerinin de durmuş olması mümkündür.[404] Ancak belirtilen zaman aralığında medreseye yapılan müderris atamaları, medresenin eğitime devam ettiğini göstermektedir.

Osmanlı medreselerinin eğitim dereceleri, müderrislere ödenen ücrete göre ya da medresede okutulan kitaplara göre belirlenmektedir.[405] Müderrislerin aldığı ücretler bakımından değerlendirildiğinde Yeşil Ahi Medresesi'nin yirmili medrese statüsüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kanunnamelerde medreselerin derecelerine göre hangi dersleri vereceği ve ne tür kitaplar okutulacağı belirlenmiştir. Yirmili medreselerde Kelam, Fıkıh ve Belagat dersleri verilmiş, Hâşiye-i Tecrîd, Şerh-i Ferâiz ve Mutavvel adlı kitaplar talebelere okutulmuştur.[406] Bu bilgilerden yola çıkarak Yeşil Ahi Medresesi'nde de söz konusu derslerin verildiği ve kitapların okutulduğu düşünülmektedir. 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde Yeşil Ahi Medresesi'ne yer verilmiştir.[407] Medrese ile ilgili ulaşılan en son tarihli belge 1325/1909 yılına aittir. Medresenin durumu, hücreleri ve müderrisin eğitime devam ettiği bilgisi verilen belgeye göre söz konusu tarihte medrese eğitime devam etmektedir fakat ne zamana kadar devam ettiği bilinememektedir. [408]

2.2.1. Hacı Şemseddin Ahî Ahmed ve Hayrâtı

Yeşil Ahî olarak tanınan Hacı Şemseddin Ahî Ahmed, Ankara ahîlerinden olmakla beraber kurduğu vakıf ve hayrâtı ile tanınmaktadır. Ahî Ahmed'in ne zaman doğduğu, kim olduğu, yaşamı ve vefatı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak *Hacı Şemseddin Ahî Ahmed ibni Ahî el-hac Murad ibni Ahî el-hac Hüsam* olarak ifade edilen kayıttan vâkıfın babasının adının Ahî Hacı Murad olduğu, dedesinin ise Ahî Hacı Hüsam olduğu anlaşılmaktadır.[409] Evâsıt-ı Zilkade 842/4 Mayıs 1439 tarihinde Yeşil Ahî Medresesi'ni

[403] Galanti, *a.g.e.,* s. 221.
[404] Özdemir, *a.g.e.*, s. 52; *AŞS, D.N. 215*, s. 41, *D.N. 216*, s. 162, *D.N. 217*, s. 97.
[405] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı,* s. 48; Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri*, s. 238.
[406] Mefail Hızlı, *a.g.m.*, s. 30; Baltacı, a.g.e, s. 38-44.
[407] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 958.
[408] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 16.
[409] Ahî Ahmed'in Varna şehidi Karacabey'in neslinden geldiğine dair bazı iddialar bulunmaktadır. Mahkemeye intikal etmiş 23 Rebiülevvel 1331/2 Mart 1913 tarihli vakfın tevliyet sorunu ile ilgili şer'î sicil kaydında, *Karaca Paşa-yı Veli mahdumi müşarun ileyh Ahmed Bey/Yeşil Ahi dimekle maruf Karaca Paşa-yı Veli mahdumi Ahmed Bey* ifadeleri kullanılmıştır. Aynı kayıtta, Esat Efendizâde Hüsrev Efendi'nin evladdan

yaptırmış, dedesinin zaviyesine bazı gayrimenkullerini vakfetmiştir.[410] Dedesi Ahî Hüsam'ın Ankara'da bir zaviyesi[411] vardır ve Yeşil Ahî Medresesi bu zaviyenin yanına yapılmıştır. Vakfiyede tevliyet ile bilgiler verilirken vâkıfın kardeşlerinin adlarına ulaşılmıştır; vâkıf hayatta iken tevliyetin kendisinde olacağı, vefatından sonra kendi neslinden devam edeceği, nesli inkıraza uğradığında ise tevliyetin vâkıfın kardeşleri üzerinden devam edeceği şartı koşulmuştur. Burada vâkıfın kardeşleri Hüseyin oğlu İbrahîm Bey ve Ahî Adil oğlu Tura Bey'dir. Ahî Ahmed'in kızının adı Hunze Hatun'dur, vakfın tevliyeti kızına bırakılmıştır.[412]

Arşiv kaynaklarında *Ahî Ahmed* olarak geçen hayır sahîbi kişinin isminin önündeki Ahî lakabından onun meslek sahîbi olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyesinde *Hacı Şemseddin Ahî Ahmed ibni Ahî el-hac Murad ibni Ahî el-hac Hüsam* ibaresinde görüldüğü gibi vâkıfın babası ve dedesi de Ahî unvanına sahiptir. Bu da onun Ahî geleneğinden geldiğini göstermektedir ancak söz konusu Ahî ailesinin hangi mesleği yaptıkları bilinmemektedir.

Ahî Ahmed'in vakfettiği köyler, mezraalar ve mengeneden elde edilen gelirin üçte birini tevliyet hakkı olarak mütevelliye verilmesini şart koşmuştur, diğer üçte birlik kısmı kurmuş olduğu medresenin rakabesine ve son üçte birlik hissenin ise müderrise sarf olunmasını istemiştir. Rakabeden artan miktarın dedesi Ahî Hacı Hüsam'ın zaviyesinin ihtiyaçlarına ve zaviyeye gelenlere tasarruf edilmesi de şartlar arasındadır. Vakfedilen mengeneden alınan gelirin yarısı medresenin talebelerine kandil yağı için, diğer yarısı ise medresenin aydınlatmasına kandil yağı için sarf olunacak, kalan miktar ise mütevelliye kalacaktır.[413]

Vâkıfın hayrâtından diğeri Yeşil Ahî Câmii (Mescidi)'dir. Ankara'da Akalar Mahallesi, Sarıca Sokak'ta bulunmaktadır. Yeşil Ahî Camiinin bulunduğu mahallenin adı zamanla değişikliğe uğramış ve Yeşil Ahî Mahallesi olarak anılmaya başlamıştır. "*Ahî*

olduğunu söylemesi ve Karaca Ahmed Vakfı ile Abdülhadi Vakfına mütevelli olma talebi olduğu da kaydedilmiştir. Bkz. VGMA, *AŞS, D.N. 1092*, s. 4.

[410] VGMA, *D.N. 581*, s. 426, sr. 411.

[411] "*Şeyh Hüsâme'd-dîn vilâyet-i Ankara'dandır. Ahmed-i Sârbân'dan tekmîl-i tarîk ve mehâr-ı irâdetin teslîm-i yed-i mü'eyyed-i bâhirü't-tevfîk iden fuhûldendur. Şeyhi vefâtından sonra seccâde-nişîn-i ḫilâfet olup cezbesi gâlib ve ateş-engîz-i şevk-ı ṭâlib olmağın teftîşine emr-i 'âlî vârid olub 'alâ ru'ûsi'l-eşhâd, itmâm-ı mürâ'ât-ı şer'-i şerîf ve işhâd-ı maslahatı içun Ankara Kal'ası'nda habs olındukda seheri meyyid bulınub Ankara havâlîsinde vâki' zâviyesi sâhasında defn olındı. On iki sene halîfe olup dokuz yüz altmış dört senesinde fevt oldı."* Bkz. Nev'îzâde Atâyî, *a.g.e.* s.396.

[412] "*Karye-i Bayındır, tımâr-ı Ahî Tura Beg ve Ahî Ahmed, Hüdâvendigâr zamanında dahi yirlermiş amma Ahî Ahmed kendü hissesin Ankara Şehri'nde binâ itdügü medreseye vakfetmiş, kızı Hunze? Hatunu mütevelli kılmış kim ber vech-i tevliyet tasarruf idub*…", Bkz. *MAD 9*, v. 45a.

[413] VGMA, *D.N. 581*, s. 426, sr. 411.

Hüsameddin bin el-Hac Ebubekir bin Muhammed bin Muslihiddin bin Muhammed bin Hüsameddin" adlı bir şahıs Ankara'da bulunan Köpek Köyü adlı bir köydeki arazilerini ve Bademli mezraasının gelirlerini 29 Zilhicce 761/10 Kasım 1360 tarihinde Yeşil Ahî Mescidine vakfetmiştir.[414] Mübarek Galip, caminin kitabesi ve vakfiyesi bulunamadığı için yapılış tarihi hakkında kesin bilgi olmadığını söyleyerek camiyi Ahî Hüsameddin'in 750-795/1349-1392 yılları arasında yaptırdığını kaydetmiştir.[415] Caminin yapılış tarihi, yanındaki Ahî Yeşil Medresesi'nin yapım bilgileri esas alınarak belirlenecek olursa medresenin bânisi Ahî Ahmed; Ahî Hacı Murad'ın oğlu, Ahî Hüsam'ın da torunudur. Ahî Hüsameddin Yeşil Ahî Camii'ni yaptırmış daha sonra da torunu Ahî Ahmed medreseyi inşa ettirmiştir. Bu bilgilerle cami ve medresenin XIV. yüzyıl sonu ya da XV. yüzyıl başında yapıldığı düşünülmektedir. Yeşil Ahî Camii zaman içinde yıpranınca XVII. yüzyıl sonu ya da XVIII. yüzyıl başında eski yapı yıkılarak yeni bir cami inşa edilmiştir.[416] Caminin yapılış stiline göre de XVII. yüzyıl sonu veya XVIII. yüzyıl başına tarih vermek mümkündür.[417] Yeşil Ahî Camii'nin adı bazı kaynaklarda Hacı Murad Camii[418] ya da Yeşil Ağa Camii[419] olarak kaydedilmiştir. 1924 Ankara Haritasında caminin bulunduğu mahalle, *Hacı Murad Mahallesi olarak*, caminin adı da *Hacı Murad Cami* olarak kaydedilmiştir. Yusuf Akyurt, Yeşil Ahî Camiinin kitabesi ve vakfiyesi olmadığı, tavanının ağaçtan nakışlı olduğu, mihrabının ise alçıdan kabartmalı olduğu bilgisini vermiştir.[420] Dikdörtgen planlıdır, duvarların bir kısmı tuğla bir kısmı kerpiçtendir, çatısı kiremit ile örtülüdür. Ahşap tavanlıdır ve minaresi bulunmaktadır. Cami, 1953, 1959 ve 1975 yıllarında onarım görmüştür.[421]

[414] Yeşil Ahî Mescidi ile ilgili ulaşılabilen ilk belgedir. BOA, *AE-SMRD-I,* 1-13.

[415] Mübarek Galib, Yeşil Ahî Camiini Ankara Ahilerinden Ahi Hüsameddin'in yaptırdığını belirtmektedir, ancak Ahi Hüsameddin'in Miladi 1224-1296 yılları arasında yaşadığı bilindiğinden, caminin de bu tarihler arasında yapılmış olması gerektiği ifade etmektedir. Ancak bu bilgi, cami hakkındaki diğer bilgilerimiz ile uyuşmamaktadır. Caminin tarihlemesi, yanında bulunan (günümüze ulaşmamış) Yeşil Ahi Medresesi'nin yapım bilgileri esas alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. Muhtemelen Ahi Hacı Murad, Yeşil Ahi Camii'ni yaptırmış, ardından da oğlu Ahi Ahmed medreseyi inşa ettirmiştir. Bu bilgiler ışığında cami ve medresenin XIV. yüzyıl sonu ya da XV. yüzyıl başında yapıldıklarını söylemek yanlış olmaz. Bugün gördüğümüz Yeşil Ahi Cami, Ahi Hacı Murad'ın yaptırdığı tahmin edilen, XIV. ya da XV. yüzyıl yapısı değildir. İlk cami zaman içinde yıpranmış ve harap hale gelmiştir. Bunun üzerine XVII. yüzyıl sonu ya da XVIII. yüzyıl başında eski yapı yıkılarak aynı yere yeni bir cami inşa edilmiştir. Bkz. Mübarek Galib, *a.g.e.*, s. 50; Gönül Öney, bugün gördüğümüz caminin cephe düzeni, mihrap ve tavan stili açısından XVII. yüzyıl sonu ya da XVIII. yüzyıl başına ait olabileceğini belirtmektedir. Bkz. Öney, *a.g.e.,* s.82.

[416] İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*, s. 146-148.

[417] Öney, *a.g.e.,* s. 81-82.

[418] İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler,* s. 146.

[419] Konyalı, *a.g.e.*, s. 103.

[420] Yusuf Akyurt, *a.g.e.*, s. 32 (29a).

[421] *Ankara Vakıf Eserleri,* s. 95*; Türkiye'de Vakfı Abideleri ve Eski Eserler,* s. 359.

Cemaziyelûla 1174/Aralık 1760 tarihinde, camiin hatibi Hasan oğlu Mustafa vefat etmiş yerine Osman oğlu Hafız Mahmut getirilmiştir.[422]Zilhicce 1225/Aralık 1810 tarihinde, Ahî Murad Mahallesinde Yeşil Ahî Camiinin hatibi olan Osman Mahmud'un vefat etmesiyle yerine oğlu Hasan, günlük 24 akçe ile getirilmiştir.[423]

Ahî Yeşil Çeşmesi, Yeşil Ahî Camiinin avlusuna girmeden giriş kapısının sağında bulunmaktadır. Kitabesi olmayan çeşmenin, cami ile eş zamanlı olarak XVII. yüzyıl sonu ya da XVIII. yüzyıl başı yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Ankara taşından yapılmıştır ve sade görünümlüdür. Lülesi (musluğu) yoktur, ayna taşı mermerdir. Son dönemlerde camiin su deposu olarak kullanılmıştır. Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Yalak taşı asfalt seviyesi altında kalmıştır.[424]

2.2.2. Yeşil Ahî Medresenin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

842/1439 tarihli vakfiyede, Ahî Şemseddin Ahmed Vakfının akarı olarak kaydedilen köyler şu şekildedir: [425]

- Husunlar adlı köyün yarım hissesi,
- Bayındır köyündeki yarım hissesi,
- Dumlupınar adlı harap bir köyün yarım hissesi,
- Bektaş köyünün yarım hissesi,
- Hamurcuk köyünün yarım hissesi,
- Yaşpınar adlı harap bir köydeki hissesinin tamamıdır.
- Ankara'ya bağlı Mürtedovası Nahiyesinden İsmail köyünün yarım hissesi,
- Mürtedovası Nahiyesine bağlı Alpagut köyünün üçte bir hissesi,
- Mürtedova Nahiyesinde bulunan Habibviranı mezraası,
- Mürtedova'da Piyamlu mevziinde bulunan, güneyi ve doğusu Ahî Ali mülkü, kuzeyi Sarmiye Medresesi Vakfı, batısı cadde ile çevrili mezraanın tamamı.
- Ankara merkezinde Koyun Pazarı'nda bulunan mengene (masura)[426] nin tamamıdır.

---

[422] "*Ankara'da Ahî Hâce Murad mahallesinde kâ'in Yeşil Ahî câmi' dimekle arîf câmi'-i şerîfinde bâ mu'ayyene hatîb olan Mustafâ bin Hasan fevt olub mahlûlünden Hâfız Mahmûd bin Osmân Halifeye Nâib Veliyüddîn arziyle tevcîh. Cemaziyelula 174*." Bkz. VGMA, *D.N. 1063*, s. 52 (109), sr. 13.

[423] "*Ankara'da Ahî Murâd Mahallesinde Yeşil Ahî câmi'inde yevmî beş akçe ile hatib olan Osmân bin Mahmûd fevt mahlûlünden sulbî oğlu Hasan bin Osmân'a Nâib Kadızâde Mehmed Ârif arziyle tevcîh buyuruldu. Yevm 24*." Bkz. VGMA, D.N. 534, s. 127 (128), sr. 3.

[424] İşçen, *Ankara Çeşmeleri*, s. 73; İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*, s. 148.

[425] VGMA, *D.N. 581*, s. 426, sr. 411.

[426] Akarsu ölçüsünde kullanılan vahid-i kıyasinin adıdır. Evkaf Nizamnamesine gereği suların her masurasına yıllık 30 kuruş icare-i muaccele tahsis edilirdi. Suların kanavatı gayr-i menkul mallardan ma'dut olduğu cihetle intikal kararnamesinden önceki yıllarda tasarruf edilen bir masura suya kararname tarihine kadar yıllık 30

Vakıf şartlarına göre vakfedilen bu yerler; satılamaz, hibe olunamaz, rehin olunamaz. Başka bir vakıf mülküyle ya da başka bir şeyle değiştirilemez. Vakfedilen yerler, bir seneden fazla süreyle kiraya verilemez.

1463 tarihli tahrir defterinde, Ahî Tura Bey[427] ve Ahî Ahmed'in timarı olan Bayındır köyü ve bu köydeki İlyas adlı mezraa, Hüdavendigar zamanından beri tasarruf edildiği kaydedilmiştir. Ahî Ahmed buradaki hissesini yaptırdığı medreseye vakfetmiştir. Bayındır köyünden elde edilen toplam gelir 2.267 akçedir.[428] 1463 tarihli defterde kayıtlı olan Husunlar Köyü,[429] Çubuk kazasına bağlı Dumlupınar köyü, Alpagut Köyü ve Ahî İsmail Köyü de aynı şahısların tasarrufundadır ve Dumlupınar'dan 2.970 akçe, Alpagut'tan 1.535 akçe, Ahî İsmail Köyünden 7.491 gelir elde edilmiştir. Söz konusu gelirler ikiye bölünerek yarım hissesi Ahî Turabegin tasarrufuna bırakılmış, diğer yarısı ise Ahî Ahmed'in tasarrufunda medreseye vakfedilmiştir.[430]

1522 tarihli evkaf defterinde, *vakf-ı medrese-i Ahî Yeşil der nefs-i Ankara* başlığı altında toplanmıştır. Bu tarihte mutasarrıf Mevlânâ Dede'dir, tevliyet ise Ali Paşa oğlu Seyyid Mehmed tasarrufundadır. Medreseye bazı köy, mezraa ve zeminler vakfedilmiş bunlardan elde edilen 3.918 akçe gelir ile medresenin ihtiyaçları karşılanarak eğitimin devam etmesi sağlanmıştır. Söz konusu akarlar şöyledir;

- Kasaba'da Yarmalu köyünden elde edilen 100 akçe,
- Habibviran mezraasından 150 akçe,
- Ahî İsmail köyünün yarım hissesi zemin gelirinden 386 akçe,
- Kasaba'ya bağlı Bayındır köyünün yarım hisse zemininden 1.392 akçe,
- Murtazabad kazasına bağlı Alpagud köyünün yarım hisse zemininden 642 akçe,
- Vakf-ı Nemek (tuz) Kayasında bir parça mezraa, hâsıl 60.

---

kuruş, kararname tarihinden sonra da kıymetinden binde iki buçuk nispetinde icare hesap edilir ve nispet dairesinde icare miktarı da tapuya geçirilirdi. Taşrada alınıp satılan suların satışı sırasında idare meclislerince kıymetleri tayin ettirilir, tayin olunan kıymet üzerinden harç alınırdı. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-2*, MEB 1983, s. 414.

[427] Vakfiyede Tura Bey, Ahi Ahmed'in kardeşi olarak kaydedilmiştir. Buradaki Tura Bey'in de aynı kişi olduğu tahmin edilmektedir.

[428] "*Karye-i Bayındır, timâr-ı Ahî Turabeg ve Ahî Ahmed, Hüdâvendigâr zamanında dahi yirlermiş amma Ahî Ahmed kendü hissesin Ankara Şehri'nde binâ itdügü medreseye vakfetmiş, kızı Hunze Hatunu mütevelli kılmış kim ber vech-i tevliyet tasarruf idüb yılda iki buçuk eşkinci eşdire zirâ mülküymüş bu veche üzere elinde Pâdişâhımız hazretleri hükmi var ve Ahî Turabeg dahi hissesin kendü ihtiyâriyle pîr olduğu sebebden gûyegîsu Edhemoğlı Emirhân'a virdi kim Emirhân kendü yarayınca yılda iki buçuk eşkinci eşdire deyü beglerbegimiz İshâk Paşa emriyle deftere sebt olındı. Mahsul 2.267; mezra'a-i İlyas tabi'-i Bayındır, tımar-ı mezkûrân kazıyyeler yukarı zikr olunmuşdur. Beş çiftlik muattal yirdir*." Bkz. *MAD 9*, v. 45a.

[429] *MAD 9*, v. 45b, 46a.

[430] *MAD 9*, v. 45a-b, 46a-b.

- Husunlar köyünün yarım hisse geliri, hâsıl Yeşil Ahî.
- Köpek adlı bir köydeki bahçeden elde edilen 50 akçe.[431]

1530 tarihinde Ahî Yeşil Medresesi'nin vakıf köyleri; Husunlar, Bayındır, Ahî İsmail, Alpagut, Habibviranı, Köpek, Yarmalu köyleri ve yeri belirtilmeyen bir kıta yerdir. Bu emlak ve akarların toplam geliri 3.918 akçe kaydedilmiştir.[432] 1571 tarihinde ise vakfa akar olarak Habibviranı mezraasının 150 akçelik geliri, Yarmalu köyünün 100 akçe geliri, Ahî İsmail Köyünün yarım hisse gelirinden 386 akçe, Bayındır Köyünden yarım hisse zemini 1.392 akçe, Alpagut köyünün 642 akçe gelirinin yarım hissesi, Nemek Kayası adlı yerde bir parça mezraadan elde edilen 60 akçe gelir vakfedilmiştir.[433] Bunlara ek olarak Husunlar[434] köyünün 1.138 akçe gelirinin yarım hissesi, Köpek köyündeki bir bahçenin 50 akçelik geliri de vakfın akarları arasındadır.[435] Mevlânâ Lütfi'nin tasarrufunda olan Çubuk Kazasına bağlı Karay köyü[436] Mevlânâ Süleyman oğlu Şemseddin'e sadaka olunmuştur. Buranın daha önceden suyoluna vakfedildiği kaydedilmiştir.[437]

---

[431] "*Vakf-ı Medrese-i Ahi Yeşil der nefs-i Ankara, el'ân der tasarruf-ı Mevlana Dede bâ-berât-ı hümâyûn ve tevliyet der tasarruf-ı Seyyid Mehmed bin Ali Pâşâ bâ-berât-ı hâkânî. An karye-i Yarmalu tâbi'-i Kasaba, hâsıl 100. An mezrâ'a-i Habibvirân tâbi'i şehr, hâsıl 150. Der zemîn-i nısf-ı an karye-i Ahî İsmail ma'a cebelü, hâsıl 386. Der zemîn-i nısf-ı an karye-i Bayındır tâbi'-i kasaba ma'a harc-ı cebelü, hâsıl nısf-ı 1.392, Der zemîn-i nısf-ı an karye-i Alpagud tâbi'-i Murtazabad, hâsıl 642. Vakf-ı ..... Kayasında bir pâre mezra'a hâsıl 60. Der zemîn-i nısf-ı an karye-i Husunlar tâbi'i mim ma'a harc-ı cebellü, hâsıl 1.138. An bağçe-i der karye-i Köpek, hâsıl 50. Yekün 3.918*." Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 29b; Nurdan, *a.g.t.*, s. 153.

[432] "*Vakf-ı Medrese-i Ahi Yeşil der nefs-i Ankara, hisse-i der karye-i Yarmalu hâsıl 100, mezra'a-i Habibviranı hâsıl 150, karye-i Ahî İsmail nısf-ı 386, karye-i Bayındır tâbi'-i Kasaba nısf-ı 1.392, karye-i Alpagud tâbi'-i Murtazabad, nısf-ı 642, karye-i Husunlar nısf-ı 1.138, bağçe-i der karye-i Köpek, fi sene 50, zemin-i kıt'a 1, 60, yekün 3.918*." Bkz. *MVAD 438*, s. 366.

[433] İbrahim Köse, Ahi Medresesi vakfı demiştir. Bkz. Köse, *a.g.t.*, s. 169.

[434] İbrahim Köse *Hunad* okumuştur. Bkz. Köse, *a.g.t.*, s. 169.

[435] "*Vakf-ı Medrese-i Ahî Yeşil der nefs-i Ankara el-ân der tasarruf-u Mevlânâ Dede bâberât-ı hümâyûn ve tevliyet der tasarruf-u Seyyid Mehmed bin Ali Paşa bâberât-ı hâkânî deyü mukayyed der defter-i atîk. Mezrâ'a-i Habibvîrânı, tâbi'-i şehr hâsıl 150. Der zemin-i an Karye-i Yarmalu tâbi'-i Kasaba. Hâsıl 100. Der zemin-i nısf-ı an Karye-i Ahi İsmail ma'a cebelü hâsıl 386. Der zemin-i nısf-ı an Karye-i Bayındır tâbi' -i Kasaba ma'a harc-ı cebelü hâsıl 1392 nısf. Der zemin-i nısf-ı an Karye-i Alpagud tâbi' -i Murtazâbâd hâsıl 642. Ve Nemek Kayasında bir pâre mezrâ'a hâsıl 60. Der zemin-i nısf-ı an Karye-i Husunlar tâbi' -i ma'a harc-ı cebelü hâsıl 1.138. An bağçe-i der Karye-i Köpek hâsıl 50 yekûn 3.918*." Bkz. *TKGMA, 558*, v. 40b-41a.

[436] Karay Köyünün okunuşunda farklılıklar vardır. İbrahim Köse ve Hüseyin Çınar *Karı Köyü* okumuş, Rifat Özdemir *Kayra Köyü* okumuştur. Bkz. Köse, *a.g.t.*, s. 27; Çınar ve Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 245, 246; Özdemir, *a.g.t.*, s. 52.

[437] "*Karye-i Karay vakıfdır, evvelde Sultan kulları Mikail ve Emreddin şehre gelen suyoluna vakf itmişler. Hüdavendigar zamanında Mevlana Bahaeddin ve Mevlana Ferideddin tasarruf idermiş. Mezkûrlardan sonra Mevlânâ Kudbeddin tasarruf idermiş ve ba' de Mevlânâ Yusuf Şah tasarruf ider deyü kayd olmuş der defter-i köhne. El-hâletü hâzihî Mevlânâ Lütfi tasarruf ider. Elinde Padişahımız berâtı var der defter-i köhne mastûrdır. HâIiya Mevlânâ Süleyman oğlu Şemseddin'e sadaka olunmuş ve vakfiyet üzere berâtı hümâyûnu var. Bâ'de Yeşil Ahi Medresesin zımmına virilmişdir deyü mukayyed der defter-i atîk. HâIiya ber karâr-ı sâbık yine mukarrer. Hâsıl 2.282."* Bkz. *TKGMA, 558*, v. 80a; Köse, *a.g.t.*, s. 232; Emine Erdoğan, *a.g.t.*, s. 198; Rifat Özdemir ise bu köyün, medresenin müderrislerinin tasarrufunda olduğunu söylemiştir. Bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 52.

R.1268/1852 tarihli muhasebe kaydında Yeşil Ahî Vakfının gelir-gider tablosu verilmiştir. Buna göre bu tarihte vakfın toplam geliri 5.350 kuruştur. Bu gelirden müderrisler, cüzhan ve mütevelliye 1.242 kuruş 5 para sarf edilmiştir. Talebelere 124 kuruş 2.5 para ayrılmıştır. Ayrıca hazine harç giderleri de bu gelirden harcanmıştır.[438] R.1270/1854 tarihli Yeşil Ahî Vakfının bir yıllık muhasebesinde, vakfın mutasarrıfı Hüseyin Hamid Efendi olarak kaydedilmiştir. Buna göre vakfın yıllık geliri 7.300 kuruştur; bu gelirden mütevelli, müderris, cüzhan ve talebelere olmak üzere her birine 1.575 kuruş sarf edilmiştir. Ek olarak muhasebe harç masrafı için 1.000 kuruş ayrılmış ve toplam gider 7.300 kuruş olmuştur.[439]

Yeşil Ahî Medresesi Vakfının XIX. yüzyıl muhasebe kayıtlarında, R.1280/1864 yılında toplam gelir 20.096 kuruş kaydedilmiştir. Bu gelir; medresenin tevliyet ücretine, müderrislere, talebelere ve cüzhana sarf edilmiştir. Muhasebe harç masrafları da çıkarıldıktan sonra 1.600 kuruş fazla kalmıştır.[440] R.1281/1865 yılına ait muhasebe kaydında Yeşil Ahî Camii ve Medresesi'nin bir yıllık gelir ve giderleri birlikte verilmiştir. Vakfın yıllık geliri 17.219 kuruştur ve bu gelir mütevelli, müderris, cüzhan ve talebeler için sarf edilmiştir. Ayrıca medresenin tamir masrafına 200 kuruş ayrılmış ve muhasebe harç giderleri için de harcama kalemleri belirtilmiştir.[441] R.1282/1866 yılının geliri 17.219 kuruş 20 paradır. Bu gelirin 4.428 kuruşu tevliyet vazifesinde olanlara, 4.428 kuruş müderrislere, 3.444 kuruşu cüzhan vazifesinde olanlara, 700 kuruş talebelere sarf edilmiştir. Buna ek olarak 96 kuruş Ankara Mal Sandığına cebelü bedeli, 1.190 kuruş 15 para medresenin tamir masrafı,1.883 kuruş 28 para çeşitli maaşlar, 220 kuruş 37 para muhasebe harcına sarf edilmiştir. Tüm masraflar karşılandıktan sonra 828 kuruş 20 para fazla kalmıştır.[442] 1283/1867 tarihli muhasebe verileri önceki sene ile aynıdır.[443] 19 Zilkade 1316/31 Mart 1899 tarihinde Yeşil Ahi Vakfının mülkü olan Bâlâ Kasabasına tabi Kesik Köprü adlı köyde bulunan 7.500 dönüm arazinin satışı söz konusu olmuştur. Adı geçen arazinin eskiden beri ziraatı yapılmamaktadır ve korunaksız kalmıştır. Bundan dolayı mütevellinin arzıyla, vakfiyeye aykırı olması gerekçesiyle satışına karar verilmiştir. Bu satıştan 3.681 kuruş vakfa gelir sağlanmıştır.[444]

[438] VGMA, *D.N. 1969*, s. 2.
[439] VGMA, *D.N. 1969***,** s. 155.
[440] VGMA, *D.N. 1974*, v, 33.
[441] VGMA, *D.N. 1974*, v. 167.
[442] VGMA, *D.N. 1954*, v. 122.
[443] BOA, *EV-MH, 1581*, s. 501.
[444] BOA, *D.N. 394*, s. 124.

Tablo 5. Yeşil Ahi Vakfının Tarihlere Göre Gelir Dağılımı

Tarih	M.1463	M.1522	M.1571	R.1268/1852	R.1270/1854	R.1280/1864	R.1283/1867
Gelir	7.131 akçe	3.918 akçe	3.918 akçe	5.350 kuruş	7.300 kuruş	20.096 kuruş	17.219 kuruş

Edinilen bilgilerin tamamı vakfın gelir tablosuna eklenmemiş yalnızca sürecin takip edilebilmesi için belli aralıktaki veriler tablo 5'te gösterilmiştir. XVII ve XVIII. yüzyıla ait muhasebe verilerine ulaşılamadığından tablo 5'te bu döneme ait bilgiler bulunmamaktadır. Vakfın kurulduğu tarihte gelir, akçe cinsinden alınırken; uzun yıllar ayakta kalan vakfın XIX. yüzyıldaki ödemeleri kuruş olarak devam etmiştir. Yalnızca tablo 5'teki veriler üzerinden değerlendirme yapılacak olursa vakfın gelirinde dalgalanmalar olduğu görülmektedir.

2.2.2.1. Yeşil Ahî Medresesi'nin Müderrisleri

Vakfın akaratından elde edilen toplam gelir üçe bölünerek bir hissesi müderris maaşı için tahsis edilmiştir. Yeşil Ahî Medresesi'nin müderrisine dair ulaşılan ilk kayıt 23 Rebiülahir 1009/1 Kasım 1600 tarihli bir sicil kaydıdır ve Yeşil Ahî Medresesi müderrisi Ali Efendi'nin Bayındır Köyü kethüdasından vazifesini aldığı beyan edilmiştir.[445] 25 Zilkade 1020/29 Ocak 1612 tarihinde günlük 30 akçe vazife karşılığında müderrisliğe Seyyid Ahî Rıdvan Efendi tayin olunmuştur.[446] 6 Rebiülevvel 1134/25 Aralık 1721 tarihinde müderrislik Seyyid Hüseyin Efendi bin Seyyid Hacı Üveys üzerindeyken, vâkıfın soyundan gelen Seyyid Abdülhâdi Efendi vekâleten bu vazifeyi üzerine almış ve müderrisin hissesi olan 20 kuruş cebeliyi talep etmektedir. Müderris ile vekili arasında hisse meselesinden kaynaklanan bazı sorunlar mahkemeye intikal ederek çözülmüştür.[447]

7 Zilkade 1214/2 Nisan 1800 tarihinde Yeşil Ahi Medresesi'nin müderrislik cihetine bir arzuhal sunularak medresenin müderrisi Ahmed oğlu Ahmed Efendi'nin vefat etmesiyle boş kalan bu göreve Mustafa Asım adlı müderrisi talip olmuş ve arzuhalinden sonra bu göreve gelmesi uygun bulunmuştur.[448] 15 Cemaziyelevvel 1230/25 Nisan 1815 tarihli bir

[445] Ergenç, *a.g.e.*, s. 171.
[446] Çınar, *a.g.t.*, s. 47.
[447] *AŞS, D.N. 97*, s. 6, sr. 11.
[448] BOA, *C-MF, D.N. 43*, sr. 2135.

ilamda Yeşil Ahi Medresesi'nin müderrisi Mustafa Ataullah Efendi ibn Mehmed Efendi'nin vefat ettiği yerine Seyyid Ali Efendi ibn Seyyid Mehmed'in getirildiği kaydedilmiştir.[449] 14 Cemaziyelahir 1230/24 Mayıs 1815 tarihli başka bir şer'i sicil kaydında ise müderris Mustafa Ataullah'ın vefat etmesi sonucu Seyyid Hacı İbrahim bin Hacı Mustafa'ya tevcih edildiği kaydedilmiş ancak müderris bir sene sonra vazifesinden feragat ederek yerini Seyyid İbrahim bin Seyyid Abdullah'a bırakmıştır.[450]

Yeşil Ahi Medresesi'nde birden fazla müderrisin aynı anda görev yaptığı da görülmektedir. 25 Zilkade 1251/13 Mart 1836 tarihinde müderris Seyyid Abdullah oğlu Seyyid İbrahim Efendi, vazifede bulunduğu müderrislik görevinden feragat ederek kendi rızasıyla üç oğluna bırakmıştır. Yeşil Ahi Medresesi'nin bu tarihten sonraki müderrisleri Seyyid Abdurrahman, Seyyid Mehmed Emin ve Seyyid Hasan Rıza olmuştur.[451] R.1268/1852 tarihli muhasebe kaydına göre Yeşil Ahî Vakfının yıllık geliri 5.350 kuruştur ve bu gelirden medresenin müderrislerine 1.242,5 kuruş sarf edilmiştir.[452] Müderrislerin isimleri kaydedilmemiştir. 1270/1854 tarihli muhasebede, vakfın yıllık geliri 7.300 kuruştan 1.575 kuruşu müderrisler için sarf edilmiştir.[453]1280/1864 yılına ait muhasebe kayıtlarında toplam gelir 20.096 kuruş kaydedilmiştir. Bu gelirden 4.500 kuruş müderrisler için sarf edilmiştir. Bu tarihte medresenin müderrisleri Seyyid Ahmed, Seyyid İbrahîm ve Seyyid Emin Efendilerdir.[454] 1281/1865 yılında, Yeşil Ahî Camii ve Medresesi'nin bir yıllık toplam geliri 17.219 kuruşken müderris Ahmed Efendi ve İbrahîm Efendilere toplam 4.428 kuruş sarf edilmiştir.[455] Ertesi sene de aynı müderrislere aynı miktar maaş ödemesi yapılmıştır.[456]

Medreseye yarım hisse ile müderris olan Hacı Süleyman Efendi vazifesini terk etmiş ve yerine Zeynelabidin Efendi'nin müderrisliği Cemaziyelevvel 326/Haziran 1908 tarihinde tasdik olunmuştur.[457] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde medresenin müderrisleri, Pilavzâde Abidin Efendi ile Sagir Rasih Efendi olarak kaydedilmiştir ancak Sağir Rasih'in yaşı buluğa erinceye kadar niyabeten Abidin Efendi müderrislik yapacaktır.[458]

[449] BOA, *AŞS, D.N. 215*, s. 41.
[450] BOA, *AŞS, D.N. 216*, s. 162; BOA, *AŞS, D.N. 217*, s. 97.
[451] BOA, *C-MF, D.N. 158*, sr. 7866.
[452] VGMA, *D.N. 1969*, s. 2.
[453] VGMA, *D.N. 1969*, s. 155.
[454] VGMA, *D.N. 1974*, v. 33.
[455] VGMA, *D.N. 1974*, v. 167.
[456] VGMA, *D.N. 1954*, v. 122.
[457] VGMA, *AŞS, D.N. 1065*, s. 2.
[458] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 16.

2.2.2.2. Yeşil Ahî Medresesi'nin Talebeleri

Yeşil Ahî Medresesi'nde beş hücre bulunmaktadır.[459] Vakfiyede belirtilen ifadelere göre, Ankara merkezinde Koyun Pazarı'nda bulunan, mengene (masura)nin tamamı medreseye vakfedilmiştir. Bu mengene mahsulünün yarısı medresede eğitim gören ve yatılı kalan talebelere sarf olunması şartı getirilmiştir. Mengene mahsulünün diğer yarısı ise her sene medrese kandil yağı için dört batman sarf olunduktan sonra kalanının mütevelliye verilmesi istenmiştir. XIX. yüzyıla ait muhasebe kayıtlarında Yeşil Ahi Medresesi'nin talebelerine dair bilgiler bulunmaktadır. 1268/1852 tarihli kayıtta, talebelere 1.242 kuruş 20 para sarf edilmiştir.[460] 1270/1854 yılında talebelere 1.575 kuruş sarf edilmiştir.[461]1280/1864 yılında 700 kuruş medresede eğitim gören talebelere sarf edilmiştir.[462] 1281/1865 yılına ait muhasebe kaydında Yeşil Ahî Camii ve Medresesi'nin bir yıllık toplam geliri 17.219 kuruştur. Bu gelirden medresenin talebelerine 700 kuruş sarf edilmiştir.[463] 1282/1866 yılına ait muhasebe kaydında Ahî Yeşil Medresesi vakfının gelir-gider bilgileri verilirken, vakfın yıllık geliri 17.219 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bu gelirden talebelere bir yıl içinde 700 kuruş sarf edildiği kaydedilmiştir. Talebelere günlük 20 kuruş verilmiştir.[464]

2.2.2.4. Yeşil Ahi Medresesi Vakfının Tevliyeti

Hacı Şemseddin Ahî Ahmed, yaptırdığı medresenin vakfının tevliyetini hayatta olduğu sürece kendi üzerine almıştır. Vefatından sonra ise tevliyetin kız ve erkek evladı üzerinden devam eden neslinde olması şartını koşmuştur. Şayet nesli kesilir ve tevliyet vazifesi kendi neslinden devam etmezse vâkıfın kardeşi Hüseyin'in oğlu İbrahîm Bey'in mütevelli olmasını ve tevliyetin onun nesli üzerinden devam etmesini istemiştir. Kardeşinin neslinde de bir inkıraz olursa vâkıfın diğer kardeşi Ahî Adil'in oğlu Tura Bey'in üzerinden tevliyetin devam etmesi şartı koşulmuştur. Burada da bir nesil kesintisi olursa tevliyetin, Ahî Mamak oğlu Ahî Mahmud'un oğluna ve soyundan gelenlere verilmesi istenmiştir. Şayet bunların da soyu kesilirse Ankara şehrinin hâkimine vakfın tevliyet vazifesinin verilmesi şart kılınmıştır.

Vakıfnamede, vakfedilen akarlardan hâsıl olan gelirlerin üçte biri tevliyet vazifesi için mütevelliye sarf olunması şartı getirilmiştir. Diğer üçte bir hissenin ise mütevellinin

[459] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 16.
[460] VGMA, *D.N. 1969*, s. 2.
[461] VGMA, *D.N. 1969*, s. 155.
[462] VGMA, *D.N. 1974*, v. 33.
[463] VGMA, *D.N. 1974*, v. 167.
[464] VGMA, *D.N. 1954*, v. 122.

sorumluluğunda medresenin masraflarına sarf edilmesi ve kalanının vâkıfın dedesi Ahî Hacı Hüsam'ın zaviyesinin masraflarına ve bu zaviyeye gelenlere sarf olunmasını şart koşmuştur. Vakfın gelirlerinden son hissenin ise müderrise sarf olunmasını istemiştir. Vakfedilen masura mahsulünün yarısı medresede eğitim gören ve yatılı kalan öğrencilere kandil yağı için, diğer yarısının ise medresenin yıllık kandil yağının karşılanması için dört batman sarf olunması istenmiştir. Masura gelirinden bu ihtiyaçlar karşılandıktan sonra kalanın mütevelliye sarf olunması vakıf şartları arasındadır.

1463 yılında tevliyet Ahî Ahmed'in kızı Hunze Hatun'un tasarrufundadır.[465] 1522'de vakfın mutasarrıfı Mevlânâ Dede'dir, tevliyet ise Ali Paşa oğlu Seyyid Mehmed'dedir.[466] 1571 yılında ise yine aynı görevlerin aynı şahısların uhdesinde devam ettiği görülmektedir.

29 Şaban 1138/2 Mayıs 1726 yılında Ahî Yeşil vakfının mütevellisi Seyyid Muslı iken vefat etmesinden dolayı bu vazife kardeşi müderris Abdülhâdi Efendi'ye verilmiştir.[467] Bir yıl sonra ise tevliyet vaizfesi Seyyid Mehmed Said Efendi'ye verilmiştir.[468] 1142/1730 yılında ise tevliyet görevi Mehmed Said'e verilmiştir.[469] Yeşil Ahî Vakfının tevliyeti vâkıfın neslinden devam ettiği bildirilen Şevval/1179/Mart 1766 tarihli hurufat kaydında, mütevelli Seyyid Mehmed Abdülhâdi oğlu Seyyid Ali'nin vefat etmesinden dolayı bu vazife kardeşi Seyyid Mehmed'e verilmiştir.[470]

1268/1852 tarihli muhasebe kaydına göre Yeşil Ahî Vakfını tasarruf edenlerin vâkıfın evladı olduğu şartı yinelenmiş ve bu tarihte vakfın mutasarrıfesinin Şerife Halife Hatun olduğu bilgisi verilmiştir. Vakfın bir yıllık muhasebesi, mutasarrıfenin vekili olan oğlu Ahmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. Vakfın yıllık geliri 5.350 kuruştur ve bu gelirden tevliyet vazifesi için 1.242,5 kuruş sarf edilmiştir.[471] 1270/1854 tarihli muhasebede, vakfın mutasarrıfı Hüseyin Hamid Efendi olarak kaydedilmiştir. Buna göre vakfın yıllık geliri 7.300 kuruştur; bu gelirden tevliyet masrafı için 1.575 kuruş sarf edilmiştir.[472]

---

[465] *MAD 9*, v. 45a;
[466] *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 29b.
[467] "*Ankara'da tevliyeti evlada meşruta Yeşil Ahi Vakfı mütevellisi Seyyid Musalli vefatile mahlûl olan tevliyetinin kardeşi müderris Abdülhâdi Efendi'ye tevcihi*." Bkz. BOA, *C-EV, D.N. 497*, sr. 25145.
[468] BOA, *AE-SAMD-III, D.N. 119*, sr. 11695.
[469] BOA, *C-EV, D.N. 494*, sr. 24994.
[470] "*Ankara'da Yeşil Ahî nâm vâkıf vakfiye-i ma'mûl bahâsında vakfının tevliyetini evlâdının batn-ı evvel ve aslah ve ekberine şart ve ta'yîn idüb ber mûceb-i şart-ı vâkıf evlâdiyet ve şurûtiyet üzere evlâd-ı vâkıfda mütevellîsi olan Seyyid Ali bin Seyyid Mehmed Abdülhâdi fevt mahlûlünden evlâd-ı vâkıf-ı mezkûrden derece-i evlâda aslah ve ekber müteveffâ-yı mezbûrun li-ebeveyn er karındaşı Seyyid Mehmed'e bâ mu'ayyene Nâib Tatarzâde Mehmed Emîn arziyle tevcîh buyuruldu. Şevval 179*." VGMA, *D.N. 1057*, s. 21 (46), sr. 13.
[471] VGMA, *D.N. 1969*, s. 2.
[472] VGMA, *D.N. 1969***,** s. 155.

1280/1864 yılına ait 20.096 kuruş gelirden 4.592 kuruş, Abdülgani Efendi, Salih Efendi ve Salim Efendi uhdelerinde olan tevliyet vazifesi için sarf edilmiştir.[473] 1281/1865 yılına ait muhasebe kaydında Yeşil Ahî Camii ve Medresesi'nin bir yıllık gelir ve giderleri birlikte verilmiştir. Vakfın geliri 17.219 kuruştur. Vakfın mütevellileri Abdülgani Efendi, Salih Efendi ve Meryem Hanımdır ve tevliyet vazifesi için toplam 4.428 kuruş almışlardır.[474] 1282/1866 yılına ait muhasebe kaydında, Ahî Yeşil Medresesi Vakfının mütevellileri Abdülgani Efendi, Salih Efendi, Salim Efendi ve Meryem Hanım'dır. Vazifeleri karşılığında mütevellilere bir yılda toplam 4.428 kuruş sarf edilmiştir. Vakfın toplam geliri ise 17.219 kuruştur.[475]

Özdemir, Yeşil Ahî Medresesi Vakfının tevliyetinin 1109/1697 tarihinden 1217/1802 tarihine kadar geçen 106 yıllık sürede metruk bırakıldığını ve 1802'den sonra medresenin müderrislerinin vakfa sahîp çıktıklarını ifade etmektedir.[476] Ona göre bu süre içerisinde medresede yürütülen eğitim ve öğretimin faaliyetlerinin de durmuş olması mümkündür.[477] Ancak yapılan araştırmalar neticesinde ve yukarıda verilen bilgiler dâhilinde metruk olduğu ifade edilen tarihlerde vakfın muhasebe kayıtlarına ulaşılmış, medreseye müderris atamaları yapılmıştır. İlgili başlıklarda bu konu incelenmiş olup burada detay verilmemiştir.

2.3. YEĞEN BEY MEDRESESİ

XV. yüzyıl medreselerinden olan Yeğen Bey Medresesi Ankara'nın Eşenhor/Eşhor Mahallesi'nde,[478] Yeğen Bey Camiinin yanında yer almaktaydı. II. Murad devrinde 842/1438-39 yılında, Yeğen Bey tarafından, cami ile birlikte yaptırılmıştır.[479] Günümüzde

[473] VGMA, *D.N. 1974*, v. 33.
[474] VGMA, *D.N. 1974*, v. 167.
[475] VGMA, *D.N. 1954*, v. 122.
[476] Özdemir, *a.g.e.*, s. 52; *AŞS, D.N. 196*, s. 147.
[477] Özdemir, a.g.e, s. 52; *AŞS, D.N. 215*, s. 41; *D.N. 216*, s. 162; *D.N. 217*, s. 97.
[478] 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde medresenin yeri Yeğen Bey Civarı olarak ifade edilmiştir. Bkz. *Salnâme-i Maârif-i Umûmî, 1317*, 1318, s. 958; Rifat Özdemir, Aşhor Mahallesinin yerini bugünkü Yeğen Bey Vergi Dairesinin karşısı olarak tarif etmiştir. Bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 62; ayrıca bkz. Bölükbaşı, *a.g.t.*, s. 136, 174, 175.
[479] Yeğen Bey Vakfının vakfiyesine ulaşılamadığından medrese hakkındaki temel bilgilere sahip olunamamaktadır. Medrese hakkındaki bilgiler, bazı telif eserler ve çeşitli arşiv kaynaklarından öğrenilmektedir.

Anafartalar Caddesinde eski adliye binasının olduğu yere denk gelmektedir ancak medrese yapısı günümüze kadar ulaşmamıştır.[480]

Yeğen Bey, XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başında Ankara'da yaşamış bir emir olan Turasan Beyin yeğenidir, bu sebeple Yeğen Bey adıyla şöhret bulmuştur. Asıl adı Hızır oğlu Hacı Ahmed'dir ve annesinin adı Fatma Hatun'dur. Turasan Beyin vakfiyesinde, oğulluk edinip yetiştirdiği ifade edilerek öz kız kardeşinin oğlu olduğu kaydedilmiştir. Yeğen Bey diye anılan Hızır Bâli'ye vakfın tevliyet görevi de bırakılmıştır. Yeğen Bey'in Mustafa ve Mehmed adında oğulları, Hundi Hatun adında kızı vardır.[481] Turasan Bey Ankara'da bir hamam, zaviye ve cami yaptırmış, Yeğen Bey ise bu hayır işlerine ek olarak Ankara merkezinde bir cami, medrese ve zaviye yaptırmıştır. Yeğen Bey Camii kitabesinde, Hacı Ahmed bin Hızır'ın, Yeğen adıyla meşhur olduğu ve 842/1428 yılında camiyi yaptırdığı yazmaktadır. [482] Yeğen Bey Camii'ne imam, müezzin, devirhan, şeyhülkurra, vaiz ve nasih gibi görev atamaları gerçekleştirilmiştir.[483] Medresenin de cami ile birlikte yaptırıldığı düşünülmektedir.

Kılcı, Turasan Bey ile Yeğen Bey Vakıflarını incelemiş ve Yeğen Bey Medresesi'nin zamanla harap olduğunu, yerine Fazliye Medresenin yapıldığını ifade etmiştir.[484] Fazliye Medresesi'nin vakfiyesi 20 Cemaziyelahir 1159/10 Temmuz 1746 tarihinde tescil edilmiştir. Medresenin kurucusu Abdülkerimzâde Seyyid Fazlullah Efendi, medresenin yerini Eşenhor Mahallesinde diye tarif ederek beş oda ve bir dershaneden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Vakfiyede vakfın şartları, medresenin işleyişi ve diğer hayır işleri hakkında bilgi verilmiş ancak Fazliye Medresesi'nin, Yeğen Bey Medresesi yerine yapıldığı veya Yeğen Bey Vakfı ile ilgili herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir.[485] Fazliye Medresesi'nin XIX. yüzyıldaki müderris atamalarında medresenin yeri, Ankara'nın Yeğen Bey Mahallesi olarak kaydedilmiştir.[486] Bu bilgilerden yola çıkarak, Fazliye Medresesi Yeğen Bey Medresesi'nin

[480] Kılcı, *Ankara'da Bir Alperen*.., s. 165; Öney, *a.g.e.*, s. 94; Ergenç, *a.g.e.*, s. 26; Konyalı, *a.g.e.*, s. 91; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[481] 826/1423 tarihli vakfiye için bkz. VGMA, *D.N. 2113*, s. 328, sr. 63; Kılcı, *Ankara'da bir Alperen*…, s. 52, 59-61.
[482] Kılcı, *Turasan Bey*.., s. 96; Öney, *a.g.e.* s. 95; Çuhadar, *a.g.t.*, s. 8.
[483] "*Ankara'da Yegenbeg binâsı câmi'de bir akçe ile vâ'iz ve nâsih olan Seyyid Ali bin Veliyüddîn bilâ veled fevt mahlûlünden ve ulemâdan Ali Avnî ibn Ali İstid'âsı…"* 1222/1807 tarihli atama kaydı için bkz. VGMA, *D.N. 534*, s. 130 (131), sr. 9; *" Ankara'da Yegenbey câmi'inin şeyhü'l-kurrâlığına meşrût evkâfdan olub…"* Rebiülâhir 226/Nisan 1811 tarihli atama kaydı için bkz. VGMA, *D.N. 533*, s. 60 (62), sr. 7.
[484] Kılcı, *Ankara'da Bir Alperen*.., s. 180, 181; Çuhadar, *a.g.t.*, s. 96.
[485] VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.
[486] VGMA, *D.N. 2169*, s. 11, sr. 44; *D.N. 1983*, s. 22, sr. 79.

yerine mi yapılmış yoksa aynı mahallede bulunan ve farklı tarihlerde yapılmış iki ayrı medrese mi anlaşılamamaktadır.

2.3.1. Yeğen Bey Medresesi Vakfının Geliri, Harcamaları ve Görevlileri

Turasan Bey Vakfı ile Yeğen Bey Vakfının tevliyet işlerini sağlığında Yeğen Bey idare etmiş vefatından sonra ise çocukları ve torunları tarafından devam ettirilmiş, bu nedenle bu iki vakıf birlikte anılmıştır.[487] Bu durum XX. yüzyılda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından vakıfların mazbut vakıf haline getirilmesine kadar devam etmiştir.[488] Yeğen Bey Vakfının gelirinin temelini Turasan Bey'in vakıf gelirleri oluşturmaktadır. Turasan Bey'in vakfiyesinde Yeğen Bey'e tahsis edilen vakıf mülkleri kaydedilmiştir. Buna göre; Bendderesinde su değirmenine giden köprünün üstündeki hamamın gelirinin yarısı, Bendderesi'nde bulunan Çukurpare/Hasan yeri olarak bilinen arazi, Bağviran Köyünde bulunan üzüm bağının tamamı, Avdan diye meşhur olan av arazisinin tamamı Yeğen Bey'e vakıf olarak verilmiştir. Söz konusu mülkler Yeğen Bey'den sonra nesline intikal edecek, inkıraz durumunda ise Müslüman fukaraya vakıf olacaktır.[489] Yeğen Bey Vakfına gelir sağlayan yerler arasında Cücükler Köyü, Yalakcılar Mezraası, Yarımca Mezraası, Attarlar Çarşısında bir dükkân da bulunmaktadır.[490]

1198/1784 yılına gelindiğinde Yeğen Bey Vakfına gelir sağlayan yerlerden olan Arasta Çarşısında bulunan bazı dükkân arsaları Mimarzâde Mehmed Şakir Efendi tarafından satın alınarak bazı hayır işleri için sarf edilmiştir. Mimarzâde Mehmed Şakir Efendi'nin vakfiyesindeki bilgilere göre, Yeğen Bey Vakfı mülhakatından olan ve yıllık 75 para zemin kirası olan dükkân yerlerinin misli bedel ile satın alındığı kaydedilmiştir.[491]

---

[487] Arşiv kaynaklarında söz konusu iki vakfın adları çoğunlukla birlikte kaydedilmiştir, örneğin 8 Cemaziyelâhir 1302 tarihli belgede, "*Ankara Vilayetine tabi Yabanâbâd Kazâsında vâki' Yeğen Bey ve Turhasan Bey Vakıflarının vazife-i muayyene ile ber-vech-i meşrûtâ tevliyet cihetine mutasarrıf….*" şeklinde kayıt bulunmaktadır. Bkz. BOA, *EV-MKT,1305*, 308; "*… Ankara ve Yabanâbâd'da vâki' merhûman Yeğen Bey ve Turasan Bey Vakfının…"* 7 Receb 1284 tarihli Belge için Bkz. BOA, *EV-MKT,* 1305, 302.

[488] Kılcı, *Ankara'da Bir Alperen…*, s. 72, 75, 88.

[489] Kılcı, *Ankara'da bir Alperen…,* s. 165.

[490] BOA, *D.N. 438*, s. 388; VGMA, *D.N. 35*, s. 125; TKGMA, *558*, s. 68; Kılcı, *Ankara'da Bir Alperen…*, s, 166.

[491] "*…Arasta Sûkunda kâin Yeğen Beg Vakfı mülhakâtından senevî cânib-i vakf yetmiş beş para icâre-i zemîni olan binası mülk dekâkin yerlerini ashâb-ı ebniyeden semen-i misli ile iştirâ idub bâ'de'l-iştirâ izn-i mütevelli ile arsa-i sırfa üzere müceddeden bina eylediğim beş aded dekâkîn ve bir bab kahvehâne üzerine müceddeden binâ ve ihyâ eylediğim câmi-i şerîfe iki vakit imamına iki akçe vazife…"* Mimarzâde Şâkir Efendi'nin 15 Cemâziyelevvel 1198/6 Mayıs 1784 tarihli vakfiyesi için Bkz. VGMA, *D.N. 611*, s. 117, sr. 116.

2.3.1.1. Yeğen Bey Medresesi'nin Müderrisleri

Yeğen Bey Medresesi'nin müderrisleri hakkında ulaşılan ilk bilgiye 18 Ramazan 1020/24 Kasım 1611 tarihli sicil kaydından ulaşılmaktadır. Yeğen Bey Medresesi'nin müderrisi ve vakfın mütevellisi olan Durhasan oğlu Abdurrahman mahkeme huzurunda bir şikâyette bulunarak önceki mütevelli Mahmud'un vakfa ait olan buğdaya el koyduğunu söylemiştir. [492]

İbrahim Hakkı Konyalı, Diyanet İşleri eski Reisi Rifat Börekçi'nin Yeğen Bey Camiinin önündeki medresede müderrislik yaptığını ifade etmiştir. Rifat Börekçi, İstanbul'da eğitimini tamamladıktan sonra açılan bir imtihanı kazanarak 17 Şubat 1890'da Fazliye Medresesi'nde müderrislik yaptığı bilinmektedir. [493] Hurufat defterlerinde, Yeğen Bey Caminin görevlileri hakkında birçok atama kaydı bulunmaktadır. Ancak müderris ataması ile ilgili bir kayda ulaşılamamıştır.[494]

2.4. AK MEDRESE/HACI BAYRAM VELÎ MEDRESESİ

Hacı Bayram Külliyesi olarak bilinen yapı bünyesinde cami, medrese, şadırvan, tekke, muvakkithane, muallimhane ve hazire bulunmaktadır. Hacı Bayram Mahallesinde bulunan külliyenin bir parçası olan medreseye ait bir vakıfname kaydına ulaşılamamıştır, bu nedenle medresenin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı, medresenin eğitimi ve idaresi ile ilgili şartlar bilinememektedir.[495]

Ankara'da, Frig yerleşmesi[496] olan bölgede bulunan ve Roma döneminde pagan tapınağı olarak kullanılan Augustus Tapınağı, Bizans döneminde Hristiyanlığın kabulü ile kiliseye dönüştürülmüştür. Bu yapı, Türk döneminde Ak Medrese adıyla eğitim hizmeti vermeye başlamıştır. Yapılış tarihi tam olarak bilinemese de 831/1427 yılında yapılan Hacı

[492] Hüseyin Çınar, *H. 1020-1021 Tarihli 13 Numaralı Ankara Şer'iye Sicili -Transkripsiyon ve Değerlendirme,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993, s. 190; Çuhadar, *a.g.t.,* s. 96; Kılcı, *Ankara'da bir Alperen*…, s. 89.
[493] Konyalı, *a.g.e.*, s. 91; Veli Ertan, "Börekçi, Rifat", *DİA,* C. 6, İstanbul 1992, s. 325.
[494] VGMA, *D.N. 532,* s. 157; *D.N. 534*, s. 128; *D.N. 535,* s. 98; *D.N. 1061*, s. 118.
[495] Özer Ergenç, Ak Medresenin bulunduğu mahallenin adını Ak Medrese Mahallesi olarak anıldığını belirtmektedir, Özer Ergenç, *Ankara ve Konya,* s. 25; Yekta Ayna, *Fotoğraflara Göre Günümüze Ulaşamayan Türk Devri Yapıları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ABD, basılmamış yüksek lisans tezi, s. 265; Kamil Şahin, Ak Medresenin, Hacı Bayram Veli'nin hocası olan Ak Şemseddin lakaplı Şeyh İzzettin tarafından yaptırılmış olabileceğini ifade etmektedir, Kamil Şahin, "Ankaralı Şeyh İzzettin Vakıfları ve Ak Medrese (Ogüst Mabedi)", *Vakıflar Dergisi*, sayı XXIX, s. 47; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[496] *Şehr-i Kadim Ankara,* s. 164.

Bayram Veli Camiinden sonra yapıldığı çeşitli arşiv kaynaklarının verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır.[497] Kılcı, medrese yapısındaki Türk etkisi özelliklerinden yola çıkarak yapının Selçuklu devrinde medreseye tebdil edildiğine ihtimal verdiğini ifade etmektedir.[498] Baltacı, XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı medreseleri ve müderrisleri hakkında bilgi verirken Ak Medreseyi yirmili medreseler sınıfında saymıştır.[499] Ergenç, XVI. yüzyıl Ankara'sını incelediği çalışmasında 1463 tarihli tahrir defterinde Ak Medreseye dair bilgiye rastlanmadığı gerekçesinden dolayı, medresenin 1462'den sonra Fatih Devri sonlarında ya da II. Bayezid döneminde yaptırıldığını tahmin ettiğini belirtmiştir.[500] Özdemir, XIX. yüzyılda Ankara'yı anlatırken Beyza Medresesi'nin ne zaman ve kim tarafından kurulduğunun bilinmediğini ifade etmektedir.[501]

August Tapınağı medreseye dönüştürülürken arkasında bulunan; alt katı türbe, üstü dershane olan eyvan, medreseye eklenmiştir. On hücreden oluşan medrese, açık avlulu, kerpiç duvarlı ve sade bir yapıdadır.[502] Osmanlı döneminde medreseler genellikle bir dershane ve hücrelerden oluşmaktaydı. Önceleri camiler medrese olarak kullanılmış zamanla müstakil medreseler yapılmıştır. Medreseler genellikle camilerin etrafında kurulmuşlar ancak bazı durumlarda başka amaçlar için kullanılan yapıların da medrese olarak kullanıldığı da görülmüştür. Buna örnek olan Ak Medrese, Hacı Bayram Camii'ne bitişik olan Augustus Mabedi'nin harabesinin bulunduğu yere, bütün mermer malzemeler kullanılarak ve kıymetli taşlarla bezenerek yapılmıştır.[503]

Medresenin adı çeşitli kaynaklara farklı isimlerle kaydedilmiş, zaman içinde de değişik isimlerle anılmıştır. Ak Medrese adına ilk defa 1463 tarihli Ankara Mufassal Tahrir Defterinden ulaşılmaktadır.[504] 1522, 1530 ve 1571 tarihli defterlerde medresenin adı Ak

---

[497] Medresenin tapınak üzerine kurulması bazı arşiv kaynaklarına da konu olmuştur: "*Ankara vilâyet-i celilesinde işbu tahrîrâtla derkenârlar komisyonda mutâlaa olunan hulâsa-i hâl-i iş'âr Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin türbe-i şerifenin ittisâlinde olub harcsız, bütün mermerden ve gâyetle musanna' olarak Roma imparatorlarından ve abduh-i esnâmdan Ağustus nâm hükümdârın inşâsı olan ve fütuhât-ı İslâmiye'de medrese-i hey'et konulan Beyzâ'iye medresesi…"* BOA, *EV-IDM, D.N. 2,* s. 20, ayrıca bkz. M. Baha Tanman, "Hacı Bayram Veli Külliyesi" *DİA*, C. 14, İstanbul 1996,

[498] Kılcı, "Hacı Bayram-ı Veli Döneminden…" s. 134.

[499] Baltacı, *a.g.e.*, s. 74.

[500] Ergenç, *a.g.e.*, s. 25.

[501] Özdemir, *a.g.e.*, s. 61.

[502] Ali Kılcı, "Hacı Bayram-ı Veli Döneminden Ankara'da Ak Medrese ve Kara Medrese" *Uluslararası Hacı Bayram Veli Sempozyumu-Bildiriler Kitabı,* 2016, s. 130.

[503] 29 Receb 1290/22 Eylül 1873 tarihli belge, "…*Hâcı Bayrâm-ı Velî hazretlerinin türbe-i şerîfeleri ittisalinde olub bütün mermerden ve gâyetle murassâ' olarak mukaddemâ Roma hükümdarlarından ve ibret-i esnâmdan Ağustus nâm hükumdârın inşâ-kerdesi olan İslâmiye'de medrese hey'etine konularak Beyzâiye? ismiyle tesmiye kılınan medresenin…*" Bkz. BOA, *A-MKT-MHM, D.N. 460,* s. 34, *…;* BOA, *EV-IDM,* s. 2, sr. 20; Ayrıca bkz. Baltacı, *a.g.e.*, s. 25,74; Kılcı, "Hacı Bayram-ı Velî Döneminden…" s. 129.

[504] MAD 9, v. 221-b.

Medrese olarak kaydedilmiştir. Hurufat defterlerinde, 1111/1699 tarihli mütevelli atamasında ve 1113/1701 tarihli müderris atamasında medresenin adı *Beyzâ Medresesi* olarak kaydedilmiştir.[505] Arapça bir kelime olan *Beyzâ* kelimesi anlam olarak incelendiğinde Türkçeye *beyaz/ak* anlamlarıyla çevrilmiştir. Medresenin bu adı almasındaki diğer neden, Hacı Bayram Veli'nin hocası Şeyh İzzeddin'in lakabı olan Ak Şemseddin adına ithâfen kaynaklandığı düşünülmektedir.[506] Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde Ankara ile ilgili verdiği bilgilerde Taşköprüzade Medresesi'nden bahsetmiş, Ak Medreseye değinmemiştir. Ak Medrese müderrislerinden Taşköprülü Muslihiddin Mustafa'dan dolayı medreseyi bu adla andığı düşünülmektedir.[507] Araştırmalar neticesinde Ankara'da Taşköprü adıyla bir medrese kaydına ulaşılamamıştır. XIX. yüzyıl arşiv kaynaklarında bazı münferit belgelerde medresenin adı bazen *Beyzâiye/Beyza Medresesi*[508] bazen *Ak Medrese*[509] bazen de *Hacı Bayram Medresesi*[510] olarak kaydedilmiştir. 11 Cemaziyelûla 1270/9 Şubat 1854 tarihli bir muhasebe kaydında ise *Beyâziddin Medresesi* adıyla kaydedilmiştir.[511] Özdemir, XIX. yüzyılda Ankara'yı anlatırken *Beyzâ Medresesi* dediği medresenin ne zaman ve kim tarafından kurulduğunun bilinmediğini ifade etmiştir.[512] Galanti, medresenin adını hem *Ak Medrese* hem de *Hacı Bayram Medresesi* olarak tanımlayarak medresenin faaliyet gösterdiği zaman ve müderrisleri hakkında bilgi vermiştir.[513] Öney de medreseye *Hacı Bayram Medresesi* diyerek hakkında bilgiye ulaşamadığını kaydetmiştir.[514]

XIX. yüzyıl Ak Medrese için çeşitli sorunların ve zorlukların yaşandığı bir dönemdir. Medresenin harap halde ve kullanılamaz durumda olmasından dolayı akıbetinin söz konusu olduğu bazı yazışmalar arşiv belgelerinde kendini göstermektedir; 1834 yılına ait kayıtta Edhem Baba, hamam yapılması amacıyla zaten harap olan medreseyi yıktırmak istemiş ancak çok az bir kısmı yıkıldıktan sonra durdurulmuş ve soruşturma başlatılmıştır.[515] 24 Cemaziyelevvel 1290/20 Temmuz 1873 tarihli kayda göre, Hacı Bayram Dergâhı şeyhlerinden Muhlis Baba, harap haldeki medresenin bazı kısımlarını yıktırıp buradan aldığı

[505] VGMA, *D.N.1140*, s. 26 (60), sr. 24; *D.N. 1138*, s. 7, sr. 40.
[506] Şahin, *a.g.m.*, s. 45-47.
[507] Baltacı, *a.g.e.*, s. 74, 388, 389.
[508] BOA, *MKT-MHM, D.N. 460*, s. 34; BOA, *C-MF, D.N. 59*, sr. 2908.
[509] "*Hacı Bayram-ı Veli hazretlerinin câmi'-i şerifi kurbunde vâki Ak Medrese nâmındaki âsâr-ı atikenin…*" Bkz. BOA, *BEO, D.N. 62*, sr. 4608
[510] BOA, *İ-TAL, D.N. 75*, s. 36.
[511] VGMA, *D.N. 1969*, s. 102.
[512] Özdemir, *a.g.e.*, s. 61.
[513] Galanti, *a.g.e.*, s. 219.
[514] Öney, *a.g.e.*, s. 131.
[515] BOA, *A-MKT-MHM, D.N. 460*, s. 34.

taşları bahçeye yığmıştır.[516] Ancak böyle kıymetli ve kadim bir eserin bu duruma layık olmadığı beyan edilerek medresenin tamir edilerek ıslâhhâne ve nümûnehâneye dönüştürülmesi uygun bulunmuştur. Vakfın yıllık geliri olan 1.378 kuruş, medresenin müderrisleri için sarf ediliyorken, bu durumda tamir masraflarına harcanılması istenmiştir. Yaklaşık iki ay sonra Evkaf-ı Hümayun Nezaretinden gelen yanıtta medresenin gelirinin Beyzaiye Medresesi Vakfının malı olduğu, hazineye alınamayacağı kesin olarak ifade edilerek memleketin medreseye ihtiyacı olduğu, medreseye ihtiyaç yoksa mektep olarak kullanılması gerektiği kaydedilmiştir. Şayet mektebe de lüzum görülmüyorsa ıslahhane yapılması konusunda hangisi daha ehemmiyetli ve elzem ise onun yapılmasının münasip olacağı ifade edilmiş, bunun için bir keşif gönderilerek durumun ve masrafın tespit edilmesi istenmiştir (29 Recep 1290/22 Eylül 1873).[517]

8 Safer 1310/1 Eylül 1892'de BabıAli'den Maarif Nezareti'ne gönderilen emirnameye göre Ak Medrese olarak anılan yapının harap halde olduğu ancak Roma imparatorlarından meşhur Ogustus'un Latin lisanı ile vasiyetnamesinin yazıldığı taşların asla bozulmayacağı, muhafaza edileceği ve itina ile korunacağı bildirmiştir.[518] Söz konusu tarihi eserin korunmasına dair bir emirname de Ankara Vilayeti'ne gönderilmiştir (13 Muharrem 1310 /7 Ağustos 1892).[519] Emirnamelerden anlaşılan o ki Ak Medrese bu dönemde yıkılmış, harap olmuş bir durumdadır fakat 3 Şevval 1312/30 Mart 1895 tarihinde Ak Medrese müderrisinin, üstün hizmetleri karşılığında Padişah tarafından nişan ile şereflendirilmesinden anlaşıldığı üzere XIX. yüzyıl sonlarında medresede eğitim hizmetleri devam etmektedir.[520] Medrese özelliğinin değiştirilemeyeceğinden dolayı ıslahhaneye ya da müze dönüştürülme talepleri de uygun bulunmayan Ak Medrese, Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'da kurulmakta olan müzenin deposu olarak kullanılmıştır. 1929 yılında, medresenin bulunduğu arazinin tapusu, belediyeye kayıtlıyken daha sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne tescil edilmiştir.[521]

[516] Medrese yıkıntısından taşların alınması ile ilgili yapılan inceleme sonucunda, medreseden alınan 12 adet taşın ehemmiyetsiz olduğu, yapının geneline zarar vermediği ve Hacı Bayram Külliyesine yapılmakta olan şadırvan ve çeşmenin inşası için kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bkz. BOA, *BEO, D.N. 48*, sr. 3533; ayrıca bkz. Fahmettin Aydın, "Ak Medrese'den Kara Medrese'ye Hacı Bayram-I Veli" *Uluslararası Ankara Sempozyumu Tebliğler Kitabı I*, Ulum Yayınları, 2020, s. 248.
[517] BOA, *A-MKT-MHM, D.N. 460*, s. 34; Kılcı, *a.g.e.*, s. 138-139.
[518] BOA, *BEO, D.N. 62*, sr. 4608.
[519] BOA, *BEO, D.N. 48*, sr. 3533; Aydın, *a.g.e.*, s. 247.
[520] BOA, *İ-TAL, D.N. 75*, s. 36.
[521] Kılcı, *a.g.e.*, s. 139,140.

Etnografya Müzesi'nde Hacı Bayram Veli Camii minaresinden getirilen mermer bir kitabe bulunmaktadır ve müze envanter listesine medrese kitabesi olarak kaydedilmiştir. Kitabe üç satırdan meydana gelmektedir ve aşınmasından dolayı tamamını okumak mümkün olmamıştır. Kitabeden, Hemedanlı Mehmed bin Ebubekir adlı hayır sahibinin medreseyi tamir ettirdiği anlaşılmaktadır ancak kitabenin tamamı okunamayıp anlaşılmadığından daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.[522]

2.4.1. Hacı Bayram Veli ve Külliyesi

Türk mutasavvıfı Hacı Bayram Veli, Ankara'nın Solfasol Köyünde dünyaya gelmiştir. 1348-1350 yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir. Bayramî tarikatının kurucusudur. *Hacı Paşa, Bayram, Veli* gibi unvanlar alması, müridlerini el emeği ile geçinmeye teşvik etmesi ve tarikatın bazı prensiplerinden dolayı Hacı Bayram'ın yaşam tarzı Türk-ahî geleneğine benzetilmektedir.[523]

Hacı Bayram'ın asıl adı Nûman'dır, ailesi ve yaşamı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Yaşadığı dönemde medreselerde okutulan eserler incelendiğinde, onun hendese, hesap, mantık, belagat, kelam, fıkıh, hadis, tefsir gibi dersler aldığı düşünülmektedir. Yaşadığı dönemde Ankara'da, Kızıl Bey Medresesi, Saraç Sinan Medresesi ve Melike Hatun Medresesi (Kara Medrese) bulunmaktadır ve Melike Hatun Medresesi'nde 1392'ye kadar müderrislik yapmıştır. Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde de müderrislik yapmıştır.[524] XIV. yüzyılın sonlarında tasavvufa yönelmiş ve müderrisliği bırakmıştır. Ebu Hamidüddin Aksarayî'ye (Somuncu Baba) intisab eden Hacı Bayram, bu tarihten sonra şeyhiyle kavuşmasına atıf olarak ve Kurban Bayramı'na denk gelmesinden dolayı Numan yerine Bayram adını kullanmaya başlamıştır.[525] Şeyhi ile birlikte Bursa ve Aksaray'da ikamet etmiş, birlikte hacca gitmişlerdir. Yaklaşık 12 sene şeyhine hizmet edip manevi terbiye almış ancak 1412 yılında şeyhi vefat edince Ankara'ya şeyh olarak dönmüştür.[526]

Hacı Bayram Veli'nin müderrislik yaptığı Melike Hatun Medresesi Vakfına ait bazı köyler Hacı Bayram Veli'nin ve onun soyundan gelenlerin tasarrufuna bırakılmıştır. 1571

---

[522] "*ve men dâru'l-âhireti ve selehâ sâ'yuhâ fe ulâike kâne sa'yuha meşkûra ceddede i'mâreti hâze'l-medreset'il-mubareketi el-abd Mehmed bin Ebû Bekri'l-Hemdanî".* Bkz. Kılcı, *a.g.e.*, s. 135.
[523] Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara,* s. 71-72; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı*, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 105.
[524] Mehmed Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakâyık-ı Nu'mâniyye*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1269, s. 77; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 109-110; Kılcı, "Hacı Bayram-ı Veli Dönemi…" s. 129, 130.; Bayramoğlu, *a.g.e.*, C. I, s. 14, 15.
[525] Bayramoğlu, *a.g.e.*, C. I. s. 11, 19; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 118.
[526] Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 130-135.

yılı tahrir kaydında Melike Hatun Vakfına ait Binari İlinde bulunan Çardak Köyündeki bir mezraanın Hacı Bayram Veli'nin tasarrufunda olduğu kaydedilmiştir.[527] Melike Hatun Vakfının, vakıf köylerinden olan Solfasol köyü *sülâletü'l-muhakkikîn* ifadesiyle *Baba veled-i Şeyh Bayram'a* verildiği kaydedilmiştir. Pursaklar Köyünün yarı hissesi ile Ravlı Köyü ise *sülale-i ârifîn* ifadesiyle *Şeyh Baba veled-i Şeyh Hacı Paşa'*nın tasarrufuna bırakılmıştır. Kayıtlarda geçen Baba ve Şeyh Baba olarak bilinen şahıslar Hacı Bayram Veli'nin oğullarındandır.[528]

Hacı Bayram Velî adıyla özdeşleşen külliye içinde bulunan yapıların bazıları Hacı Bayram Velî tarafından yaptırılmış, bazıları ise çeşitli hayırseverler tarafından inşa edilmiştir. Bayramîlik tarikatının külliyesi olarak bünyesinde barındırdığı imarethane, zaviye, harem binası, medrese, hamam, çeşme ve şadırvan ile Ankaralılara yüzlerce yıl hizmet vermiştir. Külliyenin vakıfları ve gelirleri; padişahlar, hanedan mensupları tarafından desteklenmiş, böylece Osmanlı'da en geniş kapsamlı vakıflar arasına girmiştir.[529] Hacı Bayram Veli Vakıfları *evkâf-ı müstesnâ* olarak tanımlanan vakıflardandır. Az sayıda olan müstesna vakıflardan biri de Hacı Bayram Veli Vakıflarıdır. Müstesna vakıflar bir hükümdar tarafından kurulan daha sonra hanedan tarafından idaresi sürdürülen vakıflardır ve devletin sadece kamu hukuku gereğince genel hükümlere göre denetleyebileceği vakıflardır. Vakıfname kaydı bulunmayan Hacı Bayram Vakfını kuranın II. Murad olduğu ileri sürülmektedir. Oğlu II. Mehmed ve onun da oğulları, vakfa saygı ve itibar göstermeye devam etmişlerdir.[530]

Hacı Bayram Külliyesinin içinde bulunan cami, Ankara'nın Ulus semtindedir. Gönül Öney'in verdiği bilgilere göre cami, 831/1427 yapılmıştır.[531] Hacı Bayram Veli tarafından, vefatından (833/1430) iki yıl önce yaptırılmıştır.[532] Başlangıçta cami-zaviye olarak yapılan ve kullanılan yapı, 1925 yılında tekkelerin kapatılması kararından sonra camiye tebdil edilmiştir.[533] Hacı Bayram Vakfının gelirleri incelendiğinde 1571 yılında Caminin geliri 2.272 akçedir.[534] 1126/1714 tarihinde Hacı Bayram Velî'nin torunlarından Mehmed Baba tarafından onarılan caminin,[535] 1941 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce bakım ve

[527] *Ankara Vakıf Defteri 558*, v. 76-a.
[528] Çınar, *Ankara'da Hayırsever bir Sultan…,* s. 51, 52.
[529] Tanman, aynı madde, s. 448.
[530] Bayramoğlu, *a.g.e.*, s. 5.
[531] Öney, *a.g.e.,* s. 66.
[532] *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*, s. 61.
[533] Cebecioğlu, *a.g.e.,* s. 54, 133.
[534] Erdoğan, *a.g.t.*, s. 200.
[535] Akyurt, *a.g.e.*, s. 18 (22a); Konyalı, *a.g.e.*,, s. 41-43; Öney, *a.g.e.*, s. 69.

onarımı yapılmıştır. Kuzeyindeki ek ibadet mekânı 2010-2011 yıllarında gerçekleştirilen son onarımda yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Uzunlamasına planı olan cami; taş kaideli, tuğla duvarlı, kiremit çatılıdır ve doğu tarafında Augustus Mabedi duvarına, güneyde Hacı Bayram Türbesi'ne dayanmıştır.[536]

Hacı Bayram Camii Şadırvanı, Hacı Bayram Camii avlusunda bulunmaktadır. Hacı Bayram Veli Türbesinin önünde olduğu bilinen şadırvan günümüze ulaşmamıştır. Şadırvanın ne zaman kaldırıldığı bilinmemektedir, cami avlusunda yapılan düzenlemeler esnasında 1940'lı yılların başında kaldırılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Kaynaklarda Hacı Bayram Camiinde, Hacı Bayram Velî Çeşmesi adıyla anılan bir çeşmeden bahsedilmektedir. Çeşmenin yerine sonraki yıllarda şadırvan yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Hacı Bayram Çeşmesinin adı, üzerinde Padişah III. Ahmed'in tuğrası bulunan 1132/1719 tarihli bir fermanda anılmaktadır. Fermanın konusu Tahtakale Hamamı'nın suyolu ile ilgilidir.[537]

833/1429 yılında Hacı Bayram'ın vefatına tarihlenen türbe, Hacı Bayram Camiinin güney duvarına bitişiktir. Türbe içinde Hacı Bayram Veli'nin sandukası ile birlikte Bayramilik tarikatına mensup şeyhlere ait dokuz sanduka bulunmaktadır.[538] 1947 ve 2004'te Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir edilmiştir.[539] Kare planlı türbenin üzeri sekizgen kasnağa oturan kubbe ile örtülüdür. Türbenin derin oyma tekniği ile yapılmış ahşap kapı kanatları Etnografya Müzesi'ne götürülmüş, mevcut kapı sonradan takılmıştır.[540] Gönül Öney, türbenin planı ve kubbesinden dolayı XV. yüzyıl Ankara'sında tek olduğunu ifade etmektedir.[541]

Hacı Bayram Veli Külliyesi içinde bulunan hazire, caminin kuzeyi ve doğusunda olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Doğu kısmı, Augustus Tapınağı'nı içine almaktadır, geniş bir alanı kaplamaktadır ve eski mezarlar bulunmaktadır. 1940-1941 yıllarından yapılan düzenlemeler ile bu hazireler kaldırılmış ve buradaki mezarlar çeşitli mezarlıklara nakledilmiştir.[542] Külliye içinde bulunan muvakkithane, türbenin batısında bulunmaktadır. XVIII. yüzyıla tarihlenmektedir ve mihrabı bulunmadığından türbe olması

[536] *Ankara Vakıf Eserleri,* s. 42.
[537] *Ankara Çeşmeleri,* s. 89-91; Konyalı, *Karacabey Mamuresi*, s.107.
[538] Akyurt, *a.g.e.*, s. (23a).
[539] Öney, *a.g.e.*, s. 115.
[540] *Ankara Vakıf Eserleri,* s. 43.
[541] Öney, *a.g.e.*, s. 127.
[542] *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler,* s. 68-69; Tanman, a.g.m., s. 450.

amacıyla yapıldığı ancak muvakkithane olarak kullanıldığı düşünülmektedir. 1921 yılından itibaren bir süre İsmail Fazıl Paşa'nın kabri olarak kullanılmıştır.[543]

Hacı Bayram Veli Vakfının ve külliyesinin bir parçası olan muallimhane ile ilgili Ankara Hurufat Defterlerinde bazı kayıtlara ulaşılmıştır. "*Ankara'da Hâcı Bayram Velî Vakfı Mu'allimhanesinin bâ mu'îne mu'allim-i sıbyânı olan Mehmed bin Ahmed fevt mahlûlünden Ali Osmân'a berât tevcih…,"* ifadesine göre vakfın hayrâtından olan muallimhanede, muallim ataması gerçekleştirilmiştir (Muharrem 1193/Ocak 1779).[544] Rebiülevvel 1172/Kasım 1758 ve Rebiülâhir 1221/Haziran 1806 yıllarında da muallimhaneye muallim ataması gerçekleştirilmiştir.[545] Bu bilgiler dışında bir kayda ulaşılamayan muallimhanenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı ya da ne zamana kadar mevcut olduğu bilinememektedir.

2.4.2. Ak Medrese'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

1463 tarihli Ankara Sancağı Tahrir Defterinde; Mürtedova'da Beg Zaviyesi'ne ait bir zemininden elde edilen gelir medresenin akarı olarak kaydedilmiştir. Buradaki bir çiftlikten aylık 200 akçe, küçükbaş hayvanlar için alınan 125 akçe vergi geliri, bir çayırdan 70 akçe, arus (düğün) vergisinden 60 akçe Ak Medreseye gelir olarak kaydedilmiş, vakıf akarından olan iki çiftlik yerinin ise kullanılmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca şehir merkezinde bulunan bir hamamın hissesi de medresenin vakıf gelirlerine eklenmiştir. Toplam 21.440 akçe geliri olan bu akarlardan eğitim masrafları için 42 akçe, tevliyet için 2 akçe, 10 akçe şeref sahibi büyük kimselere (*e'âli*) ayrılarak toplamda günlük 54 akçenin sarf edildiği kaydedilmiştir.[546]

1522 tarihli vakıf tahrir defterinde, Ak Medrese'ye akar olarak bazı gelirler kaydedilerek medresenin müderrisi, mütevellisi ve muidin tasarrufuna bırakılmıştır. Bu

[543] *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler,* s. 68.
[544] VGMA, *D.N. 1071*, s. 24 (52), sr. 2.
[545] "*Ankara'da vâki' Hâcı Bayrâm Velî kaddese sırrahû'l-azîz hazretlerinin vakfı mu'allimhânenin bâ mu'ayyene ile mu'allim-i sıbyân olan Osmân bin Mehmed bilâ veled fevt mahlûlünden Ömer bin Mehmed Peyri zîr-i salâha fitre vâki' * kaydı derciyle bâ berât tevcîh buyuruldu. Rebiülâhir 221"* Bkz., VGMA, *D.N. 532*, s. 16, sr. 4; "*Ankara'da el-Hâc Bayrâm Velî vakfı olan mu'allimhânede mu'allim olan Mehmed bin Ahmed Halife bî berât olmağla müceddiden vazîfe-i mu'ayyenesiyle Nâib el-Hâc Emrullah arziyla tevcîh buyuruldu. Rebîu'levvel 172"* Bkz, VGMA, *D.N. 1063, s. 49 (102),* sr. 4.
[546]"*Zemîn-i zaviye-i Beg tâbî-i Mürtedova Ak Medresenin vakfıdır kadîmü'z-zamandan el-hâlet-i hâzihî Müderris Mevlânâ Emîr Sultan mutasarrıfdır, elinde Pâdişâhımız Hazretleri hükmü vardır. Bir hassa çiftlikten ayda 200 akçe, resm-i ganem 125 akçe, an çayır-ı hassa 70 akçe, resm-i ârusî 60 akçe, iki çiftlik muattal ve şehirde hisse-i hamam medrese-i mezkurenin vakfıdır cihet-i tedris 42 akçe ve cihet-i e'âli 10 akçe ve cihet-i tevliyet 2 akçe fi yevm 54. Mahsul 21.440."* Bkz. *MAD 9*, v. 221-b, 222-a.

tarihte medresenin geliri 17.620 akçedir; şehir merkezinde bulunan bir hamam[547] hissesinin mukataa gelirinden yıllık 15.120 akçe, Beg Zaviyesine ait bir zeminden elde edilen 2.500 akçe medreseye gelir olarak kaydedilmiştir. 10 akçe şerefli ve yüce kimselere (*e'âli*), iki akçe tevliyete sarf edilecek, kalan mahsulün ise müderris tarafından tasarruf edilmesi şartı getirilmiştir.[548] 1530 yılına ait icmal defterde Ak Medrese'nin geliri hamam hissesinden ve Mürtazabad'da Beg Zaviyesi köyü gelirinden elde edilmiştir. Toplam gelir 17.620 akçedir ve önceki defterlerde olduğu gibi müderrise ve mütevelliye sarf edilmiştir.[549]

1571 tarihli vakıf tahrir defterinde, şehir merkezinde bulunan bir hamamdan elde edilen gelir günlük 42 akçe üzerinden yıllık 15.120 akçe, Mürtezabad'da Beg Zaviyesi adlı köyden elde edilen gelir ise 2.500 akçe olarak kaydedilmiştir.[550] Zaviye Köyü adlı yerden elde edilen 1.463 akçe defterin başka sayfasına tekrar kaydedilmiştir.[551] Danişmend Mezraasında iki çiftlik yeri önceden tasarruf eden şahısların isimleri yazılmış ancak 1571 yılı kayıtlarında Ankara Kadısının arzıyla bu çiftlik yeri Kul Derviş adlı şahıs ile Ak Medresenin tasarrufunda yarı yarıya paylaştırılmıştır. Söz konusu çiftlikten ne kadar gelir sağlandığı kaydedilmemiştir.[552]

---

[547] Özer Ergenç, 1522 tarihli vakıf tahrir defterinde hamamın adını Çifte Hamamı olarak okumuş ve bu hamamın Debbağhane Hamamı olduğunu ifade etmiştir. Debbağlar Mahallesinde bulunmasından dolayı Debbağ-Hane Hamamı denildiğini söylemekte ve parantez içi bilgi olarak Kaledibi adını vermiştir. Bkz., Ergenç, *Ankara ve Konya*., s. 169; Ergenç, "XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları* I, İstanbul 1980, s. 105; Ayrıca Hülya Taş, Ak Medrese Evkafından olan hamamın adına Kaledibi Hamamı demiştir. Bkz. Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Ankara 2004, s. 218-219; Ali Kılcı, XVII. yüzyılda bu hamamın adının Kaledibi olduğu kanaatine ulaşmıştır. Bkz.,Kılcı, *Ak Medrese Kara Medrese*, s. 136.

[548] "*Evkâf-ı Ak Medrese der Ankara der tasarruf-u Mevlânâ Muhiddin el-müderris fî medrese el-mezbûre ve mütevellî Hacı Bali bin Hacı Mehmed ve mu'ideş Mevlânâ Taceddin bâberât-ı hümâyn.*
Mukâta'â-i hammâmı hisse/çifte? der şehr-i Ankara fî yevmî 42, fî sene 15.120.
Der zemîn-i karye-i? Zâviye-i Beg? Der tevâbi-i Murtazâbâd, Hâsıl 2.500.
Defter-i kadîmde cihet-i e'âli yevmî on akçe ve cihet-i tevliyet yevmî iki akçe kayd olunub bâki mahsûl cihet-i müderris deyü kayd olmuşdur defter-i köhnede yine kemâkân. Yekûn 17.620." Bkz. *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri,* v. 30b

[549] "*Vakf-ı Ak Medrese der Ankara, mukatâ'a-i hammam-ı hisse der şehr-i Ankara fî yevmî 42 fî sene 15.120. Zemîn-i an karye-i Zaviye-i Beg der tevâbi-i Mürtazâbâd 2.500. yekûn 17.620. Cihet-i e'âli yevmi 10, cihet-i tevliyet yevmî iki, bakisi cihet-i tedrisatdır." 438 numaralı MVAD*, s. 367.

[550] "*Evkâf-ı Ak Medrese der Ankara, der tasarrûf-ı Mevlânâ Muhyiddîn el-müderris fî medrese el-mezbûre ve mütevelli Hacı Bali bin Hacı Mehmed ve mu'ideş Mevlânâ Tâceddin bâ-berât-ı hümayûn deyü mukayyed der defter-i atik. Mukâtâ'-i hamam-ı hassa der şehr-i Ankara fî yevm 42 fî sene 15.120. Der zemîn-i an karye-i Zâviye-i Beg der tevâbi-i Murtazâbâd, Hâsıl 2.500. Defter-i akdemde cihet-i e'âli yevmî on akçe ve cihet-i tevliyet yevmî iki akçe kayd olunub bâki mahsûl cihet-i müderris deyü kayd olmuş der defter-i köhnede yine kemakân deyü mukayyed der-defter-i atîk. Haliyâ yine mukarrer. Yekûn 17.620*; Bkz. *Ankara Vakıf Defteri 558*, v. 43-a; Köse, *a.g.t.*, s. 172.

[551] "*An evkaf-ı Ak Medrese tabi-i Murtazaabad, karye-i zaviye-i vakf-ı medrese-i mezkure, hasıl 1463. Çayır-ı hassa der tasarruf-ı Mevlânâ Mehmed Çelebi el-müderris 50, Çiftlik-i hassa 1 der tasarrıf-ı Mevlânâ Mehmed Çelebi el-mezbûr 200*." Bkz. *Ankara Vakıf Defteri 558*, v. 109-b; Köse, *a.g.t.*, s. 281, 282.

[552] *Mezrâ'a-i Danişmend ki iki çiftlik vakıf yiri vardır vakf değirmeni vardır. Aydın Şeyh veled-i Danişmend tasarruf ider deyü kayd olunmuş der defter-i köhne. El-hâletû hâzihî imam elindedir bâ-berât-ı hümayûn. El'an Pâdişâhımızdan mezkûr in'âm-ı tecdîd-i berât eyledi deyü mukayyed der defter-i atîk. Ve hâliyâ Kul nâm*

Tablo 6. Tahrir Defterlerine Göre Ak Medrese Vakfının Gelir ve Giderleri

Tarih	**867/1463**	**928/1522**	**936/1530**	**978/1571**
Gelir (akçe)	21.440	17.620	17.620	19.083
Müderris	42	Vakıf fazlası	Vakıf fazlası	50
E'âli[553]	10	10	10	10
Tevliyet	2	2	2	2

Tablo 6'daki verilere göre vakfın en yüksek geliri 1463 yılında olmuştur. Sonraki dönemde gelirde azalma olsa da 1571 yılında tekrar artış göstermiştir. Vakfın görevlilerinden mütevellinin maaşı değişmezken müderris maaşında artış gözlenmemiştir.

2 Cemâziyelâhir 1058/24 Haziran 1648 tarihli bir şer'i sicil kaydında, Ak Medrese evkafından olan Kal'alı Hamamı denilen bir hamamın mütevelli tarafından kiraya verilmesi söz konusu olmuştur. Günlük 25 akçe olarak üç seneliğine Mehmed Beşe'ye kiraya verilmiş ve peşin olarak 30.500 akçe alınmıştır.[554] Rumi 1267/1851 senesinden 1269/1854'e kadar görülen üç yıllık muhasebe kaydında, 850'şer kuruş öşür geliri alındığı, 12'şer kuruş ise iltizam bedeli alındığı kaydedilmiştir. Toplam gelir 2.236 kuruştur ve 2.086 kuruş müderrise üç yıllık vazife bedeli olarak verilmiş, kalan miktar ise muhasebe harcı olarak yatırılmıştır.[555]

Ak Medrese Vakfının 1284/1868 yılına ait bir yıllık muhasebe kayıtlarında 1.974 kuruş geliri olduğu görülmektedir. 1.682 kuruş müderrise sarf edilirken 292 kuruş ise muhasebe harç masraflarına harcanmıştır.[556]1286/1870 yılı bütçesinin kaydedildiği muhasebe kaydında ise vakfın gelirinde azalma söz konusu olmuştur; medresenin öşür

Derviş en'âm-ı evlâdındandır deyü Ankara Kadısı Mevlânâ Şükrullah dergâh-ı mu'allâya arz itmegin nısfına mezbûr Kul Derviş mutasarrıf olmak üzere fermân olunmagın ve nısfı dahî Ak Medreseye tâ'yin olunur defter-i cedîde kayd olundu. Bi'l-fiil Kul Derviş berât ile mutasarrıfdır. Bkz. *Ankara Vakıf Defteri 558*, v. 51-a: Köse, *a.g.t.*, s. 184.

[553] "*Şeref sahibi büyük zâtlar."* Bkz. Kâmus-ı Osmanî, Cilt 1, sayfa 128, sıra 3; https://www.osmanlicasozlukler.com/kamusiosmani/tafsil-23553-k95.html, (erişim tarihi: 29.10.2024)

[554] *AŞS 36/295'ten* aktaran; Süheyla Acar, *H.1053-1059 (M.1643-1649) tarihli 36 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tarih ABD, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2023, s. 212.

[555] VGMA, *D.N. 1969*, s. 102.

[556] BOA, *EV-MH, D. N. 1982*, s. 827.

vergilerinden alınan 1.378 kuruş geliri olduğu; buradan 250 kuruş aydınlatma masraflarına, 440 kuruş talebelere, 688 kuruş ise müderrise verildiği anlaşılmaktadır.[557] 24 Cemaziyelevvel 1290/20 Temmuz 1873 tarihli bir kayda göre Beyzâ Medresesi'nin yıllık geliri 1.378 kuruştur. Bunun 278 kuruşu müderrislere sarf edilmekte, 1.100 kuruşu ise hazineye aktarılmaktadır.[558]

Tablo 7. Muhasebe Defterlerine Göre Ak Medrese Vakfının Gelir ve Giderleri

Tarih (Rumi/Miladi)	1267-1267/1851-1854 (üç yıllık)	1284/1868	1286/1870	1290/1873
Gelir (kuruş)	2.236	1.974	1.378	1.378
Müderris	2.086	1.682	688	278
Talebeler	-	-	440	-
Aydınlatma	-	-	250	-
Tamir	-	-	-	1.100

Muhasebe kayıtlarından ulaşılan bilgiler XIX. yüzyılın ikinci yarısını içermektedir. Bu dönemde vakfın gelirinde giderek azalma söz konusu olmuştur. Müderris maaşı düzenli olarak ödense de maaşta azalma kaydedilirken talebelere ödeme yapılmış ve muhasebe harç masrafları karşılanmıştır. Medresenin aydınlatma ihtiyacı için 250 kuruş bütçe ayrılmıştır. Ancak Evkaf Hazinesine ayrılan 1.100 kuruşluk ödeme, medresenin tamiri için sarf edilecektir. Tahrir defterlerinde Ak Medresenin evkafından olduğu kaydedilen Kaledibi Hamamı, uzun bir süre harap durumda kalmış bakımı ve tamiri gerçekleşmediğinden 1031/1621 yılında Fatma Hatun tarafından 36.000 akçeye tamiri yapılmış ve bu tarihten sonra hamamın işletmesi kendisinde kalmıştır. [559] Hamam hissesinin Ak Medrese Vakfından çıkmasıyla vakfın gelirinde önemli bir azalma söz konusu olmuştur.

[557] BOA, *EV-MH, D.N. 1478*, s. 519.
[558] BOA, *A-MKT-MHM, D.N. 460*, s.34.
[559] *AŞS, D.N. 19*, s. 1063, sr. 1175; Taş, a.g.t., s. 218-219.

2.4.2.1. Ak Medrese'nin Müderrisleri

Ak Medrese'nin müderrisi ile ilgili ulaşılan ilk bilgi Mevlânâ Emir Sultan adına aittir. Müderrisin adı 1463 tarihli tahrir defterine 42 akçe maaş ile kaydedilmiştir.[560] Medresede müderrislik yapan diğer isim Üstad oğlu Taceddin İbrahim'dir ve günlük 20 akçe ücretle müderrislik yapmış aynı zamanda 15 akçe ile Çubuk kadılığı da yapmış daha sonra azledilerek Şehzade Abdullah'a hoca tayin edilmiştir. II. Bayezid tahta çıkınca (1481), 30 akçe paye ile Amasya'daki Hüseyniye Medresesi'nde müderrisliğe tayin olunmuştur. Müderrisin hakkında elde edilen bilgilere göre 1481'den önce Ak Medrese'de müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır.[561] Amasyalı İmam Ali Efendi, II. Bayezid'in şehzadeliği döneminde kendisine imamlık yapmış, tahta çıktıktan sonra (1481) Ankara Kadılığı ve Ak Medrese müderrisliğine getirilmiştir. [562]

XVI. yüzyılda; Taşköprülü Muslihiddin Mustafa'nın 911/1505 yılından önce Ak Medresede müderrislik vazifesinde bulunduğu görülmektedir.[563] Avram Galanti, medresenin adını hem Ak Medrese hem de Hacı Bayram Medresesi olarak tanımlayarak medresenin II. Bayezid zamanında (1481-1512) var olduğu ve medresede Mevlana Çorlulu İmam Ali'nin müderris olduğu bilgisini vermiştir.[564] 1522 ve 1530 tarihli defter kayıtlarında müderrisin adı Mevlana Muhyiddin olarak verilmiş ve vakıf gelirinden harcanan masraflar karşılandıktan sonra kalan miktarın müderris tasarrufunda olduğu kaydedilmiştir.[565] 1571 tarihli defterde müderris, Mevlana Mehmed Çelebi adıyla kaydedilmiştir. Müderrisin tasarrufuna ise Murtazabad'daki bir çayır ve bir çiftlik hissesi bırakılmıştır.[566] 8 Ramazan 991/25 Eylül 1583 tarihinde Ak Medrese müderrisliğine Ahmed Efendi atanmıştır.[567]

XVII. yüzyılda Ak Medrese müderrislerinin tevliyet işlerini de yürüttükleri anlaşılmaktadır. 1063/1652 yılında medresenin müderrisi Recep Efendi aynı zamanda vakfın mütevellisi olarak görev yapmıştır. Bu belge ile müderrislerin ilk defa tevliyet işlerini de

---

[560] *MAD 9*, v. 221-b, 222-a.
[561] Mecdî, Terceme-i Şakâyık, s. 331; Baltacı, s. 137.
[562] Mecdî, *a.g.e.*, s. 323; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. V, yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 236; Gelibolulu Mustafa Alî Efendi, *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr*, 1. C. II. Kısım, hazırlayanlar: Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997, s. 989; Baltacı, *a.g.e.*, s. 74.
[563] E*ş-Şeḳā'iḳu'n-Nuʿmâniyye* adlı eserin müellifi Taşköprüzade Ahmed Efendi'nin babasıdır. Ankara'da Ak Medrese dışında Seyfiye Medresesi'nde de müderrislik yapmıştır. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra II. Bayezid'in şehzadesi Selim'e hocalığa tayin olunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz., Mecdî, *a.g.e.*, s. 392; Baltacı, *a.g.e.*, s. 74, 388, 389; Ongun, *I. Numaralı*…, s. 43.
[564] Galanti, *a.g.e.*, s. 219; Şahin, *a.g.t.*, s. 47.
[565] *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v.30b.
[566] Ankara Vakıf Defteri 558, v. 43-a, 109-b.
[567] Ongun, *1 numaralı*…, s. 43.

yerine getirdiği anlaşılmaktadır.[568] Muharrem 1110/Temmuz 1698 tarihli atama kaydında Taceddin ile Hacı Bali'nin vefat ettiği, yerine Abdullah Efendi'ye vazife verildiği kaydedilmiştir.[569]

Ak Medrese'nin müderris atamaları XVIII. yüzyılda devam etmektedir ve Muharrem 1113/Haziran 1701tarihinde günlük iki akçe maaşla Ali Efendi müderrisliğe getirilmiştir.[570] Bu dönemde medrese müderrisliğinin hisselere bölündüğü görilmektedir. Yarım hisse ile Beyzâ Medresesi'nde müderrislik yapan Recep Efendi'nin oğlu Feyzullah Efendi vefat edince onun yerine yine yarım hisse vazife ile 2 Cemaziyelâhir 1182/14 Ekim 1768 tarihinde Mehmed Efendi getirilmiştir.[571] Mehmed Efendi, 23 Ramazan 1185/ 30 Aralık 1771'de kendi rızası ile bu görevden ayrılarak yerini oğlu Alaeddin'e bırakmıştır. Bu atama ile Ak Medresede ilk defa müderrisliğin babadan oğula geçtiği de görülmektedir.[572]16 Rebiülevvel 1202/26 Aralık 1787'de Ak Medrese müderrisi Seyyid Mustafa vefat edince görevi Osman oğlu Mehmed'e yarım hisse ile bırakılmıştır.[573]

XIX. yüzyılda müderrislerin birden fazla görevi icra etmeleri söz konusu olmuştur. Osman oğlu Mehmed, Ankara'da din hizmetleri ve eğitim alanında birden fazla görev icra etmektedir. Beyzâ Medresesi'nin yarım hisse müderrisi, aynı zamanda Yeğen Bey Camii kürsüsünün şeyhi, Sultan Alaeddin Camii derslerinde görevli ve Sarı Hatip Medresesi'nde bulunan kütüphanenin sorumlusudur. Osman oğlu Mehmed'in vefatıyla Ali oğlu Mehmed adlı şahıs söz konusu vazifelerin yerine getirilmesi için talepte bulunmuş ve atamanın gerçekleştirilmesi için bazı incelemeler başlatılmıştır. Gerekli imtihanlar yapılmış ve söz konusu hizmetlerin edası için uygun bulunan Ali oğlu Mehmed Efendi'nin (Ankaravî Mehmed Efendi ibn Ali) vazifesi 24 Muharrem 1216/6 Haziran 1801 tarihinde onaylanmıştır.[574] Burada Ali oğlu Mehmed'in yarım hisse müderrisliği söz konudur. Müderris Ahmed oğlu Ahmed'ten kalan diğer müderrislik hissesinin de Ali oğlu Mehmed'de olduğu belirtilmiş böylece medresede tam hisse müderrislik tasarrufuna sahip olmuştur. Ancak 7 Ramazan 1231/1 Ağustos 1816'da kendi rızasıyla yarım hisse müderrislik vazifesini Mustafa oğlu Seyyid Yahya ve Seyyid Abdullah'a bıraktığı kaydedilmiştir.[575] Bu

[568] Baltacı, *a.g.e.*, s. 74.
[569] "*Ankara'da Beyzâ Medresesi'nde vaîife-i muayyene Tâceddin fevt ve Hâcı Bâlî fevt bâ muayyene Abdullah' inâyet. Muharrem 1110/Temmuz 1698."* Bkz. VGMA, *D.N. 1140*, s. 26 (59), sr. 21.
[570] VGMA, *D.N.* 1138, s. (7), sr. 40.
[571] VGMA, *AŞS, D.N. 840*, s. 11.
[572] Kılcı, *Ak Medrese Kara Medrese*, s. 137.
[573] Özdemir, *a.g.e.*, s. 61; Kılcı, *a.g.e.*, s. 138.
[574] BOA, *C-MF, D.N. 59*, sr. 2908; VGMA, *D.N. 270*, s. 11.
[575] BOA, *C-MF, D.N. 121*, sr. 6004.

şahısların medresede müderrislik vazifeleri 12 yıl sürmüş fakat bu vazife ile ilgili bir sorun Ankaravî Mehmed bin Ali tarafından bir arzuhalle dile getirilmiştir. Beyzâ Medresesi'nde yarım hisse müderrislik beratının olduğunu ve hizmette kusur etmediğini bir arzuhal ile bildiren Ankaravî Mehmed bin Ali, yabancı bazı şahısların ellerinde beratları veya senetleri bulunmadan müderrislik vazifesine müdahale ettiklerini beyan etmiştir. Yapılan inceleme ve tahkikattan sonra Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Yahya Efendi ve Seyyid Abdullah Efendi ile Ali oğlu Mehmed Efendilerin müderrislik vazifesine yaptıkları müdahale uygun bulunmamış ve görevden men edilmişlerdir. 27 Zilkade 1243/10 Haziran 1828 tarihinde yarım hisse müderrislik tekrar Ankaravî Mehmed bin Ali'nin tasarrufuna bırakılmış. Ancak müderrisin vefatı vuku bulunca görevini bırakabileceği evladı olmadığından, müderrislik diğer hissedar Cafer oğlu Mehmed'e 16 Safer 1246/6 Haziran 1830 tarihinde bırakılmıştır.[576] 36 sene boyunca vazifesini sürdüren Cafer oğlu Mehmed daha sonra kendi rızasıyla yarım hisselik müderris vazifesini oğlu Seyyid Abdurrahman Halife'ye bırakmıştır (27 Zilkade 1251/15 Mart 1836).[577]

11 Cemaziyelûlâ 1270/9 Şubat 1854 tarihli muhasebesinin, vakfın hem mütevellisi hem de yarım hisse müderrisi olan Seyyid Mehmed Nasuh Halife tarafından görüldüğü kaydedilmiştir.[578] Ankara civarında bulunan vakıf arazinden alınan yıllık 12 kuruş öşür bedeli, Beyzâ Medresesi müderrisi Seyyid Mehmed Latif tasarrufunda olduğu Ankara Mal Sandığınca onaylanmıştır (18 Safer 1276/16 Eylül 1859).[579] 1284/1868 yılında Ak Medrese müderrisi Abdurrahman Efendi'ye yıllık 1.682 kuruş maaş ödemesi yapılmıştır. İki sene sonra ise aynı müderrise tevliyet vazifesi ile birlikte 688 kuruş vazife bedeli verilmiştir.[580] 24 Cemaziyelevvel 1290/20 Temmuz 1873 tarihinde, medresede Abdurrahman Efendi ile birlikte Ömer Efendi'nin de müderrislik yaptığı görülmektedir ve aynı yıl müderrislere 278 kuruş maaş ödemesi yapılmıştır. [581]

Ak Medrese müderrisi Hacı İsmail Efendi, görevinde başarılı olması, kıymetli ve âli bir şahsiyet olması ve eşraftan bilinmesi nedeniyle nişan verilme şerefine layık görülmüştür. Sadrazamın bu durumu padişah seraskerine beyan etmesi üzerine, padişahtan onay gelerek

[576] Kılcı, *a.g.e.*, s. 138.
[577] BOA, *C-MF, D.N 158*, sr. 7876; BOA, *EV-THR, D.N. 54*, sr. 254.
[578] VGMA, *D.N. 1969*, s. 102.
[579] BOA, *EV-MH, D.N. 777*, s. 26.
[580] BOA, *EV-MH*, 1478, 519; BOA, *EV-MH*, 1982, 827.
[581] BOA, *A-MKT-MHM, D.N. 460*, s. 34; Kılcı, *a.g.e.*, s. 139.

müderris Hacı İsmail Efendi'ye, 3 Şevval 1312/30 Mart 1895 tarihinde *dördüncü rütbeden nişân-ı âli Osmanî* verilmesi uygun görülmüştür.[582]

2.4.2.2. Ak Medrese'nin Talebeleri ve Vakfın Tevliyeti

Ak Medresede eğitim gören talebeler hakkında elde edilen ilk bilgi 1522 tarihli vakıf tahrir defterindedir; Mevlânâ Tâceddin adlı muid, müderris ve mütevelli ile birlikte Ak Medrese Vakfını tasarruf etmektedir ve buna dair elinde berat olduğu kaydedilmiştir.[583] 1530 ve 1571 tarihli defterlere aynı bilgiler aktarılmıştır.[584] 1286/1870 yılının muhasebe kaydında medresenin geliri 1.378 kuruş iken, talebelere 440 kuruş sarf edildiği kaydedilmiştir.[585]

Ak Medrese Vakfının tevliyeti hakkında arşiv kaynaklarında çeşitli kaynaklarda bazı bilgilere ulaşılmaktadır. 1463 tarihli defterde tevliyet için sarf edilen miktar günlük 2 akçe olarak kaydedilmiştir ancak tevliyetin kimlerin tasarrufunda olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.[586] 1522 kayıtlarında mütevelli Hacı Bali bin Hacı Mehmed'e günlük iki akçe verileceği kaydedilmiştir. Ak Medrese Vakfını tasarruf edenler ise mütevelli ile birlikte müderris ve muiddir. 1571 tarihli defterde ise eski deftere atıf yapılarak aynı bilgiler tekrarlanmıştır.[587]

Beyza Medresesi vakfının mütevellisi olmadığı ifade edilerek Cemâziyelahir 105/Ocak 1694 tarihinde Ali Efendi'ye tevliyet vazifesi verilmiştir. Muharrem 1111/Haziran 1699 tarihinde ise bu görev Mustafa Efendi'ye verilmiştir.[588] Muharrem 1119/Nisan 1707'de günlük iki akçe ile tevliyete gelen Ali Efendi vefat etmiş yerine Muharrem 1166/Kasım 1752 tarihinde Ömer Efendi gelmiştir.[589]

2.5. SEYFİYE/MÂH-I BÜLENDÎ MEDRESESİ

Seyfiye Medresesi, günümüzde Çeşme Mahallesinde bulunan Ulucanlar Cezaevi Müzesinin yakınında ve Şükriye Camiinin bulunduğu bölgede yer almaktaydı. 16 hücreden oluşan medresenin civarında Cenabi Ahmed Paşa Camii ve Ankara Mevlevihane'si de bulunmaktadır fakat bu yapılardan günümüze ulaşan sadece Cenabi Ahmed Paşa Camii

[582] BOA, *İ-TAL, D.N. 75*, s. 36.
[583] *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 30-b.
[584] *438 numaralı MVAD*, s. 367; *Ankara Vakıf Defteri 558*, v. 43-a.
[585] BOA, *EV-MH, D.N. 1478*, s. 519.
[586] MAD 9, v. 221-b, 222-a.
[587] *Ankara Vakıf Defteri 558*, v. 43-a.
[588] VGMA, *D.N. 1138*, s. 11, sr. 15; *D.N. 1140*, s. 26 (60), sr. 24.
[589] VGMA, *DN. 1061*, s. 52 (131), sr. 22.

olmuştur.[590] Medresenin varlığına ilk olarak 1463 tarihli tahrir defterinden ulaşılmaktadır, yine medrese hakkında ulaşılan son tarihli belge, 1325/1909 yılına tarihlenmektedir. Buna göre Seyfiye Medresesi XV. yüzyıl ile XX. yüzyıl arasında eğitim hizmetine devam etmiştir.[591]

Seyfiye Medresesi Vakfının vakfiyesine ulaşılamadığından kurucusu kimdir, ne zaman yaptırılmıştır, vâkıfın şartları nelerdir gibi soruların cevabına ulaşılamamaktadır.[592] Ergenç XVI. yüzyıl Ankara'sını incelediği çalışmasında, Özdemir ise XIX. yüzyılı incelediği dönemde Seyfiye Medresesi ile ilgili Şer'i Sicil kayıtlarından yararlanmışlar, rağmen bilgilerin yeterli olmadığını ifade etmişlerdir.[593] Hacıgökmen, Seyfiye Medresesi Vakfını, Ankara çevresinde bulunan ahî vakıfları arasında saymaktadır.[594] Öney, Ankara'da eskiden mevcut olan fakat bugün tarihi değeri olmayan medreseler arasında Seyfiye Medresesini de saymaktadır.[595]

Medresenin kurucusunun kim olduğu hakkında bilgiye ulaşılamamış fakat bazı kayıtlarda "*Hacı Seyfullah Efendi Medresesi, Sultan Alâaddîn binâ eylediği Seyf Medresesi"* gibi ifadeler kullanılmıştır.[596] Cahid Baltacı, Seyfiye Medresesi'ne aynı zamanda *Seyfüddin Medresesi* denildiği kaydederek medreseyi bu isimde birinin yaptırmış olduğunu düşündüğünü söylemiştir.[597] Bu bilgiler medresenin kurucusu hakkında ipuçları verse de kesin kanıya ulaşmak için yeterli değildir. Seyfiye Medresesi'nin diğer adı Mâh-ı Bülendî'dir. 1522, 1530 ve 1571 tarihli tahrir defterlerinde "*an evkâf-ı medrese-i Mâh-ı Bülendiyye nâm-ı diğer Seyfiye*…" şeklindeki ifadelerden medresenin XVI. yüzyılda hem Seyfiye hem de Mah-ı Bülendiye adıyla anıldığı görülmektedir.[598] *Şakā'iku'n-Nu'mâniyye fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* adlı eserin zeylinde, Mevlana Abdülfettah Efendi'nin Ankara'da Seyfeddin Medresesi'nde müderrislik yaptığı yazmaktadır.[599] Seyfiye

[590] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye, 1317*, s. 958; BOA, *EV-MKT, 3326*, s. 168; Yekta Ayna, *Ankara'da Günümüze Ulaşmayan Türk Devri Yapıları,* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 100, 101; Yavuz İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*, Cadde Anafartalar Kuyumcuları, Ankara 2019, s. 41; Konyalı, *a.g.e.,* s. 33; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.

[591] *MAD 9*, v. 222-a; Emine Erdoğan, *a.g.t.*, s. 200; BOA, *EV-MKT, 3326*, s. 168

[592] Medrese hakkındaki bilgiler Ankara Tahrir Defterleri başta olmak üzere, Şer'i Siciller, Hurûfat Defterleri ve çeşitli arşiv kaynakları ile bazı telif eserlerden öğrenilmektedir.

[593] Ergenç, *a.g.e.*, s. 27; Özdemir, *a.g.e.*, s. 53.

[594] Hacıgökmen, *a.g.e.,* s. 127.

[595] Öney, *a.g.e.*, s. 131.

[596] VGMA, *D.N. 1061*, s. 51 (129), sr. 8; *D.N. 1068*, s. 25 (150), sr. 3.

[597] Baltacı, *a.g.e.*, s. 414.

[598] *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 30a; *MVAD 438*, s. 367; *TKGMA 558*, v. 42b.

[599] Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik - Nev'izade Atayi'nin Şaka'ik Zeyli,* C. 1, Haz. Suat Donuk, Editör: Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı, İstanbul 2017, s. 763.

Medresesi'nin personelinin atama bilgilerinin verildiği hurufat defterlerindeki kayıtlarda XIX. yüzyılda medresenin adı *Seyf Medresesi, Seyfî Medresesi, Hacı Seyfullah Efendi Medresesi* olarak çeşitli adlarla kaydedilmiştir.[600] 1235/1820 tarihli bir sicil kaydında medresenin adı *Seyf Medresesi* olarak kaydedilmiş, aynı belgede *Mahbülendî Medresesi* adı da ifade edilmiştir.[601] XX. yüzyıla gelindiğinde medresenin eğitime devam ettiği ve adının hem Seyfiye Medresesi hem de Mâh-ı Bülendî Medresesi olarak arşiv kaynaklarına birlikte kaydedildiği görülmektedir.[602] Özdemir; Seyfiye Medresesi'nin Seyf, Seyfi, Seyfine ve Mah-ı Bülendî gibi isimlerle de anıldığı belirtmektedir.[603] Avram Galanti, Seyfeddin Medresesi demiştir. [604]

XVI. yüzyıl başlarında Seyfiye Medresesi *ellili* medrese payesiyle sınıflandırılmıştır. 25 Receb 1001/27 Nisan 1593 tarihinde hatt-ı hümayunla *dâhil ellili* payesiyle verilmiştir. 1063/1652 tarihinde de *dâhil* medrese olarak hüküm söz konu olmuştur.[605]

2.5.1. Seyfiye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Seyfiye Medresesi Vakfının geliri Beypazarı ve Nallıhan'da bulunan bazı köy ve çiftlik arazilerinden elde edilen öşür geliridir. Vakfa gelir sağlayan unsurlara ilk olarak Ankara Sancağının 1463 tarihli tahrir defterinden ulaşılmaktadır ve bu tarihte vakfın geliri 655 akçedir.[606] Hüdavendigar Livası Tahrir Defterlerinde, 928/1521 yılında Beypazarı Kazası için yapılan sayımda, Nallı-Karahisar Nahiyesine bağlı bazı köylerin Mâh-Bülendî Medresesi'nin vakfı olduğu bilgisi verilmiştir. Buna göre, Çayır, Hacılar, Künbet, Çeltük, Bayındır ve Onaç adlı köyler ile Çeltük Nehirlerindeki Akyar ve Derebendi denilen arklardaki dört ark, medrese vakfına gelir sağlayan akarattır.[607]

1522 tarihli Ankara Vakıf Defterinde vakfın akarının çoğunluğunun Beypazarı'nda olduğu bilgisi verildikten sonra bir çiftlik yeri, iki zemin ve bir mezraanın kirasından oluşan gelir kaynakları kaydedilmiştir. Buna göre, Dağardı denilen bir yerde bir çiftlik yerinden alınan kira vakfın akarındandır fakat buranın yarım hissesi Ali ve Ramazan adlı şahıslar

---

[600] VGMA, *D.N. 532*, s. 161, sr. 13; *D.N. 1140*, s. 27 (61), sr. 1; *D.N. 1061*, s. 51 (129), sr. 8
[601] VGMA, *AŞS, D.N. 906*, s. 9; BOA, *AŞS, D.N. 220*, s. 103.
[602] BOA, *ŞD, D.N*. 186, s. 24.
[603] Özdemir, *a.g.e.*, s. 52.
[604] Galanti, *a.g.e.*, s. 219, 221.
[605] Baltacı, *a.g.e.*, s. 414.
[606] "*Mâh-ı Bülendiye Medresesi'nin Dağ Ardında 30 müdlük vakf yiridir ve mezkûr medresenin 10 müdlük vakf yiri vardır amma beş müdlük çorakludır ve Ak Yokuş'ta dört müdlük vakf yiri vardır, üç müd tevliyet ve bir müd vakf-ı …. Mahsul 655*." Bkz. *MAD 9,* v. 222-a; ayrıca Bkz. Emine Erdoğan, *a.g.t.*, s. 200; Özdemir, *a.g.e.*, s. 53.
[607] *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri* I, Yayına hazırlayanlar, Ömer Lütfi Barkan, Enver Meriçli, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 693, sr. 1014-1020.

tarafından tasarruf edilmektedir ve 500 akçe geliri olan çiftliğin 250 akçesi medreseye sarf edilmektedir. 15 akçe ve 150 akçe gelir sağlayan iki zemin kirası ile Sordalık mezraasının 100 akçelik kira geliri Seyfiye Medresesi Vakfının akarlarındandır. Söz konusu yerlerden elde edilen gelir yıllık 765 akçe olarak kaydedilmiştir.[608] 1530 tarihli defterde de vakfın gelirinin çoğunluğunun Beypazarı'nda olduğu ifade edilerek Dağardı Çiftliğinden yıllık 500 akçe, Sordaluk Mezraasından 100 akçe alındığı ve toplam yıllık gelirin 765 akçe olduğu kaydedilmiştir.[609] 1571 tarihli defterde de önceki defterlerdeki bilgiler değişmemiştir. Vakfın geliri bu tarihte yıllık 765 akçedir.[610] 981/1573 yılında Beypazarı Kazası için yapılan sayımda; Çayır, Hacılar, Künbet, Çeltük, Bayındır ve Onaç adlı köyler ile Çeltük Nehirlerindeki Akyar ve Derebendi denilen arklardan dört ark, medrese vakfına gelir sağlayan akarat olarak kaydedilmiştir.[611]

21 Cemaziyelahir 1235/5 Nisan 1820 tarihli sicil kaydında Nallıhan Kazasında bulunan Çayır Köyü arazisinden Delikli Kaya ve Akyar adlı yerlerdeki bazı çiftliklerin Seyfiye Medresesi'nin vakıf yeri olduğu kaydedilmiştir. Nallıhan muhtarı Mehmed Ali buralardan alınan mahsule müdahale ederek alınan geliri vakfa vermemiş, Seyfiye Medresesi müderrislerinin şikâyeti üzerine mahkeme tarafından müdahalenin men olunması için karar verilmiştir.[612]

Seyfiye Medresesi Vakfının arazilerinden alınacak olan bir buçuk öşür gelirinden yarısının vakfın bünyesinde kalması hususunda bir emirname, Evkaf-ı Hümayun Nezaretine gönderilmiştir (29 Şevval 1284/23 Şubat 1868).[613] 28 Muharrem 1305/16 Ekim 1887 tarihinde, Evkaf-ı Hümayun Nezaretince Seyfiye Medresesi Vakfından çeşitli maaşlar ve muhasebe harcı için 84 kuruş tahsil edildiği kaydedilmiş ancak vakfın gelir-gideri hakkında

---

608 "*an evkâf-ı medrese-i Mâh-ı Bülendiyye nâm-ı diğer Seyfiye ekseri evkâf-ı Begbazarında olmagın anda kayd olunmuş. Çiftlik-i Dağardı dimekle ma'rûf muhitde bir çiftlik yir vakf, nısf-ı der yed-i tasarruf-ı Ali bin Bolad ve Ramazân birâdereş ve nısf-ı âheri….. hâsıl 500. Zemîn-i der Yondduman? nâm nezdi Çayır-ı Kırşehirlü zira'ât ider, hâsıl 15. Nezdi? zemîn-i mezbûr, 150. Mezrâ'a-i Sordaluk on müdlük yirdir deyü kayd olmuş der defter-i köhne, hâsıl 100. Yekün 765*." Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 30a.

609 "*Vakf-ı Medrese-i Mâh-i Bülendiye nâm-ı diğer Seyfiye Medresesi ekser evkafın Begbazarındadır. Çiftlik-i Dağardı fi sene 500, mezrâ-i Sordaluk 100, yekün 765*." Bkz. *MVAD 438*, s. 367;

610 "*an evkaf-ı medrese-i Mah-ı Bülendiye namıdiğer Seyfiyye, ekser evkafın Begbazarı'nda olmağın anda kayd olunmuş deyü mastûr der defter-i atik. Çiftlik-i Dağardı dimekle ma'ruf muhitde bir çiftlik yir vakf-ı nısf-ı der yed-i Hacı Polad ve Ali ve nısf-ı aheri dahi… hâsıl 500. Zemin-i der Yondduman? çayır-ı Kırşehirlü zira' at ider Hasıl 15. Şa'ir… zemin-i mezbûre 150, der tasarruf-ı Abdi veled-i İbrahim Fakih. Mezra'a-i Sordalık, on müdlük yirdir deyü kayd olmuş der defter-i köhne deyû mukayyed der defter-i atik Hasıl 100. yekûn 765*." Bkz. *TKGMA, D.N. 558*, v. 42b; Köse, *a.g.t.*, s. 28.

611 *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri* I, s. 693, sr. 1014-1020.

612 VGMA, *AŞS, D.N. 906*, s. 9; BOA, AŞS, D.N. 220, s. 103.

613 BOA, *MVL, D.N. 1048*, s. 22.

bilgiler burada verilmemiştir.[614] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli medreselerin durumlarını listeleyen bir belgede Seyfiye Medresesi'nin 30.000 kuruş geliri kaydedilmiştir.[615] Vakıf muhasebe defterleri incelendiğinde Seyfiye Medresesi Vakfının muhasebesine dair bilgiye ulaşılamamıştır.

3.5.1.1. Seyfiye Medresesi'nin Müderrisleri

Seyfiye Medresesi'nin müderrisleri eğitim dışında vakfın tevliyet işlerini de yapmışlardır. Müderrislerin Ankara müftülerinden olmaları şartı bulunmaktadır. Bazı dönemlerde medresede birden fazla müderris aynı anda görev yapmışlardır. Medresenin bilinen ilk müderrisi Gıyaseddin Paşa Çelebi'dir ve 923/1517 yılından önce Seyfiye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.[616] Taşköprülü Muslihiddin Mustafa Efendi ise 911/1505 yılından önce Ak Medresede, 925/1519 yılından önce Seyfiye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır, aynı zamanda Ankara müftülüğü de yapmıştır.[617] 969/1560 yılından önce ise Mevlana Mahmud Esved Kösec[618] adlı bir müderris, Ankara'da Cedid/Yeni Medresede 25 akçe vazife ile müderris iken daha sonra 40 akçe ile Hatib Medresesi'nde müderrislik yapmış, bundan sonra Seyfiye Medresesi'ne 50 akçe vazife ile müderris olmuş, beraberinde Ankara müftülüğü de yapmıştır. Mevlânâ Abdülfettah Efendi, 50 akçe ile Seyfiye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. 983/1575'te Şam müftülüğüne getirilmiş ancak bir yıl sonra vefat etmiştir.[619] Seyfiye Medresesi'nde Kadızâde biraderi Şeyh Çelebi müderrisken yerine Zeynelâbidin Efendi, 987/1579 yılında 50 akçe yevmiye ile müderrisliğe ve Ankara Müftülüğüne getirilmiştir. 1092 yılında Bursa Sultaniyesi'ne terfi olmuş ancak Seyfiye Medresesi'ndeki görevi ne kadar sürdüğü bilinmemektedir.[620] Ayaşî Mustafa

[614] BOA, *EV. D. 26224*.
[615] BOA, *EV-MKT*, s. 3326, sr. 168.
[616] Ak Şemseddin'in kardeşi Kubbeddin Efendi'nin oğludur. Seyfiye Medresesi dışında İstanbul, Amasya, Edirne ve Bursa'daki medreselerde de müderrislik yapmıştır. Semaniye'de vazifeli iken Hz. Eyyub'el-Ensârî'ye muhabbetinden dolayı Eyüb Medresesi'ne geçmiştir. Kutbî mahlası ile şiirler yazan müderris 927/1520 yılında vefat etmiştir. Bkz. Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih V*, yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 247; Mecdi, *Şakayik…*, s. 339; Baltacı, *a.g.e.*, s. 414, 489.
[617] *Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*, s. 1485; Baltacı, *a.g.e.*, s. 56, 388, 389, 414
[618] 857/1453'te dünyaya gelmiştir. Bursa, Üsküp ve Edirne'deki medreselerde müderrislik yapmıştır. *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* adlı eserin müellifi Taşköprîzade Ahmed Efendi'nin babasıdır. II. Bayezid'in şehzadesi Selim'e hocalık yapmış daha sonra Halep Kadılığına atanmıştır fakat babasının kadılık yapmaması konusundaki vasiyeti nedeniyle Sahn'da yevmiyesi 90 akçe ile vazifelendirilmiştir. 935/1528'de vefat etmiştir. Bkz. Mecdi, *Şakayık…*, s. 392; Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik*, C.1, s. 582; Baltacı, *a.g.e.*, s. 141, 271, 414.
[619] Nev'îzâde Atâyî, *a.g.e.*, C.1, s. 582, 763; Baltacı, *a.g.e.*, s. 414.
[620] Baltacı, *a.g.e.*, s. 398, 414.

Efendi, Sahn müderrisi iken 992/1584 yılında Seyfiye Medresesi'ne tayin edilmiş ve Ankara müftüsü olmuştur. Sekiz yıl bu vazifede kalmış ve 1009/1600'de vefat etmiştir.[621]

Kızılca Hayreddin oğlu Abdullah Efendi, 1000/1591'de Ankara müftülüğüne tayin olunmuş ve müftülere meşrut olan Seyfiye Medresesi'ne müderris olmuştur. İki yıl bu vazifede kaldıktan sonra 1003/1594 yılında yerine Yahya Çelebi getirilmiştir.[622] Ayaşlı Habibî Efendi, Karaca Ahmed'in oğludur ve 1001/1593 yılında 50 akçe vazifeyle Seyfiye Medresesi'ne tayin olunmuştur.[623] Tokatlı Muharrem Efendi, 1005/1596 yılında müderris Habib Efendi'nin yerine Seyfiye Medresesi'ne müderrisliğe ve Ankara müftülüğüne atanmıştır ancak vazifesine başlayamadan vefat etmiştir.[624]

Zilhicce 1153/Şubat 1741 tarihli bir kayıtta, Seyfiye Medresesi'nin eski müderrislerinden Hacı EbuKasım Efendi medrese bünyesine bir mescit yaptırmıştır. Söz konusu tarihte mescide müezzin ataması yapılmıştır.[625] Hacı Seyfullah Efendi Medresesi olarak adlandırılan medresede Saçlızâde Mehmed Efendi müderrisken vefat etmesinden dolayı bu vazife Şabân 1164/Haziran 1751 tarihinde İbrahim Efendi'ye tevcih olunmuştur.[626]

Receb 1165/Mayıs 1752 tarihli şer'i sicil kaydında Seyfiye Medresesi mütevellisinin, medrese müderrisleri Feyzullah ve Seyyid Salih'in vakıf şartı gereği verilen vazife ücretlerine kanaat etmemeleri ve tevliyet işlerine müdahale etmeleri hakkında şikâyeti söz konusu olmuştur. Mahkeme kararı ile müdahalelerinden men ettirilen müderrisler vakıf şartı ile belirlenen vazife ücretlerine tabi olarak görevlerine devam etmişlerdir.[627] 2 Cemaziyelahir 1182/14 Ekim 1768 tarihli şer'i sicil kaydına göre dörtte bir hisse ile Seyfiye Medresesi müderrisi olan Feyzullah Efendi ibn Receb Efendi vefat ederek müderrislik vazifesi boş kalmış, Hacı Bayram Velî Hazretlerinin evladından olan Seyyid Halil Baba Efendi'ye müderrislik tevcihi yapılmıştır.[628]

29 Cemaziyelevvel 1200/30 Mart 1786 tarihinde Seyfiye Medresesi'nin müderrislik hissesinin tevcihi gerçekleşmiştir. Medresenin müderrislik vazifesi dört hisseden oluşmaktadır. Müderris Seyyid Kasım'ın vefat etmesi üzerine bünyesinde bulunan dörtte bir

[621] Baltacı, *a.g.e.*, s. 414, 415.
[622] Nev'îzâde Atâyî, *a.g.e.*, s. 1804; Baltacı, *a.g.e.*, s. 415.
[623] Baltacı, *a.g.e.*, s. 415.
[624] Baltacı, *a.g.e.*, s. 415.
[625] VGMA, *D.N. 1068*, s. 25 (150), sr. 3.
[626] VGMA, *D.N. 1061*, s. 51 (129), sr. 8.
[627] VGMA, *AŞS, D.N. 822*, s. 6.
[628] VGMA, *AŞS, D.N. 840*, s. 11.

hisse oğlu Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir.[629] Zilkade 1220/Ocak 1806 tarihinde medrese müderrisi Mehmed bin Ali'ye vakfın yarım hisse tevliyet vazifesi verilmiştir. Müderris bu görevi karşılığında ücret almaksızın gönüllü olarak yapmaktadır. 25 Zilkade 1225/22 Aralık 1810 tarihli şer'i sicil kaydına göre müderris bu tarihte de görevini devam ettirmektedir.[630]

Seyf Medresesi Müderrisleri Seyfiye Medresesi'nin vakıf köyleri ile ilgili yaşanan bir sorun için mahkemeye başvurmuş, mahkeme neticesi ise 21 Cemaziyelahir 1235/5 Nisan 1820 tarihli şer'i sicile kaydedilmiştir. Müderrislerin isimleri; Ankara'nın ileri gelenlerinden Taşpınarî Mehmed bin Ali, ulemadan Hocazâde İshak bin Salih, ariflerin en büyüğü olarak ifade edilen Çerkeş Şeyhzâde Osman bin Şeyh Mustafa'dır. Müderrisler dörtte bir hisse vazife ile görev yapmaktadırlar ve Taşpınarî Mehmed'in rub hisse ve rub'dan üç rub' nısf hissesi varken oğlunun da rub' hissesi olduğu kaydedilmiştir.[631]

Seyfiye Medresesi'nde dörtte bir hisse ile müderrislik yapan Şeyhzâde Ahmed Efendi bin Osman vefat etmiş ve müderrislik vazifesi oğullarının tasarrufuna geçecektir. Müderrisin 28 yaşında Osman, 23 yaşında Mehmed Halid ve 16 yaşında Muhyiddin adlı üç oğlu vardır. Osman, başka bir memuriyet görevinde olduğu için babasından kalan bu vazifedeki hisselerini diğer iki kardeşine rızasıyla bırakmıştır. Safer 1310/Ağustos 1892 tarihli takrirle Mehmed Halid kendi hissesi olan yarım hisseyi küçük kardeşi Muhyiddin'e bırakmıştır. Ancak 16 yaşındaki Muhyiddin'in yaşının tedris için yeterli olmamasından dolayı müderrislik için ehliyet kazanıncaya kadar Hacı İbrahim Efendi ibn Abdülkerim[632] tarafından müderrislik görevi niyabeten ifa edilecektir (25 Receb 1310/27 Ocak 1893).[633]

25 Cemaziyelevvel 1325/6 Temmuz 1907 tarihinde Seyfiye Medresesi'nin eğitime devam ettiği müderris atamalarının kaydedildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Söz konusu tarihte medresenin müderrrisleri; Atıf Efendi, Mehmed Tevfik Efendi, Mehmed Efendi, Abdullah Efendi'dir. [634]Ankara'da bulunan medresenin yerleri, müderrisleri ve hücreleri hakkında bilgi veren 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli belgede, Seyfiye Medresesi müderrislerinden Taşpınarlızâde Hacı Atıf Efendi vazifesine devam etmektedir, Müftizâde

[629] BOA, *C. MF*, *D.N. 138*, sr. 6862.
[630] VGMA, *D.N. 532*, s. 162, sr. 2; BOA, *AŞS, D.N. 202*, s. 356.
[631] VGMA, *AŞS, D.N. 906*, s. 9; BOA, *AŞS, D.N. 220*, s. 103.
[632] Hacı İbrahim Efendi ibn Abdulkerim Efendi, Ankara'nın Bala Kazasında Afşar Köyünde ikamet etmektedir. Naib olarak müderrisliğe getirildiğinde 80 yaşındadır. Hacı İbrahim Efendi'nin naibliğine Sevdaviye Medresesi'nin üçte birlik müderris hissesi ile tevliyet vazifeleri de verilmiştir. Bkz. VGMA, *AŞS, D.N. 986*, s. 13.
[633] VGMA, *AŞS, D.N. 986*, s. 13.
[634] BOA, *ŞD, D.N. 186*, s. 24.

Hacı Mehmed Efendi ise Ankara Mahkemesinde başkâtip olmasından dolayı müderris vazifesi Hacı Atıf Efendi tarafından vekâleten yerine getirilmektedir. Mehmed Ali Efendi ise yaşı henüz buluğa ermediğinden müderrisliği niyabeten Hacı Atıf Efendi yapmaktadır.[635]

Tablo 8. Seyfiye Medresesi Müderrisleri

Tarih (hicri/miladi)	Müderris Adı
923/1517'den önce	Gıyaseddin Paşa Çelebi
925/1519'dan önce	Taşköprülü Muslihiddin Mustafa Efendi
969/1560'dan önce	Mevlana Mahmut Esved Kösec
983/1575'ten önce	Mevlana Abdülfettah Efendi
987/1579'dan önce	Şeyh Çelebi
987/1579	Zeynelâbidin Efendi
992/1584	Ayaşî Mustafa Efendi
1000/1591	Kızılca Hayreddin oğlu Abdullah Efendi
1001/1593	Ayaşlı Habibî Efendi
1003/1594	Yahya Çelebi
1005/1596	Tokatlı Muharrem Efendi
1153/1741'den önce	Hacı EbuKasım Efendi
1164/1751'den önce	Saçlızâde Mehmed Efendi
1164/1751	İbrahim Efendi
1165/1752	Feyzullah ve Seyyid Salih
1182/1768	Seyyid Halil Baba Efendi
1200/1786'dan önce	Seyyid Kasım
1200/1786	Seyyid Mehmed bin Seyyid Kasım
1220/1806	Mehmed bin Ali
1235/1820	Taşpınarî Mehmed bin Ali, Hocazâde İshak bin Salih, Çerkeş Şeyhzâde Osman bin Şeyh Mustafa,
-	Şeyhzâde Ahmed Efendi bin Osman
1310/1893	Muhyiddin bin Şeyhzâde Ahmed Efendi
1325/1907	Atıf Efendi, Mehmed Tevfik Efendi, Mehmed Efendi, Abdullah Efendi
R. 1325/1909	Taşpınarlızâde Hacı Atıf Efendi, Müftizâde Hacı Mehmed Efendi (vekili Hacı Atıf Efendi), Mehmed Ali Efendi (naibi Hacı Atıf Efendi)

[635] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.

2.5.1.2. Seyfiye Medresesi Vakfının Tevliyeti

Vakfın mütevellisi ile ilgili ulaşılan ilk kayıt hurufat defterlerinde 1111/1699 tarihli atama kaydıdır. Mütevelli Ahmed vefat edince yerine Seyyid Mustafa bir akçe karşılığında göreve getirilmiştir.[636] 1153/1741 tarihli diğer atama kaydında bu vazifenin Seyyid Salih, Feyzullah ve Mehmed adlı şahıslar tarafından müşterek olarak ve karşılık beklemeksizin gönüllü olarak yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Adı geçen şahısların aynı zamanda Seyfiye Medresesi'nde müderris oldukları tespit edilmiştir.[637] Mütevellilerin Cemaziyelevvel 1166/Mart 1753 senesinde tevliyet beratları yenilenmiş ve görevlerine devam etmişlerdir.[638] Seyyid Salih ve Mehmed'in vefat etmesiyle tevliyet vazifesi bu kişilerin oğulları tarafından günlük dört akçeye idare edilmiştir (Cemaziyelâhir 1207/Ocak 1793).[639] Vefat eden mütevellinin yerine oğlunun atanmasından dolayı vakfın tevliyet usulünün evladiyet üzere olduğu düşünülmektedir. 1220/1805 tarihli bir atama kaydı tevliyetin evladiyet usulü yerine getirildiğini doğrulamaktadır. "*Ankara'da Seyf medresesi vakfının ber vech-i hasbî tevliyetine mutasarrıflar olan * bi'l-ifnâ Seyyid Mustafâ ibn Mehmed ve Seyyid Ahmed bin Seyyid Sâlih iştirâken mutasarrıflar iken mezbûr Seyyid Mustafâ bilâ veled fevt mahlûlünden nısf-ı tevliyet-i mezbûre Seyyid Abdurrahmân bin Seyyid Süleymân Ankaravî'ye inâyet buyuruldu…*," şeklinde kaydedilen ifadeye göre Seyfiye Medresesi vakfının tevliyet vazifesi babadan oğula geçerek devam etmiştir. Mütevellilere vazifeleri karşılığında günlük sekiz akçe maaş verilmiştir. [640] Bir yıl sonra mütevelli Seyyid Abdurrahman bu görevden feragat ederek yerini Seyfiye Medresesi'nin müderrisine bırakmıştır.[641] Zilkade 1223/Aralık 1808 tarihinde yarım hisse mütevelli olan Seyyid Ahmet'in vefatı üzerine bu görev Mehmed bin Ali'ye tevcih olunmuştur.[642]

---

[636] "*Ankara'da Seyfî Medresesi'nin mütevellîsi Ahmed fevt Seyyid Mustafâ'ya bir akçe ile inâyet. Safer 1111."* Bkz. VGMA, *D.N. 1140*, s. 27 (61), sr. 1.
[637] "*Ankara'da vâki' Seyf Medresesi vakfının mütevellîsi olmayub Hüseyin Feyzullah ve Seyyid Sâlih ve Hâfız Mehmed'e ber vech-i iştirâk müceddiden inâyet. Cemaziyelula 166."* Bkz. VGMA, *D.N. 1061*, s. 52 (131), sr. 27.
[638] VGMA, *AŞS, D.N. 822*, s. 17.
[639] "*Ankara'da Seyf Medresesi vakfının hasbî mütevellîsi olan Seyyid Sâlih ve Feyzullah ve Mehmed fevt mahlûllerinden Seyyid Sâlih'in oğlu ile me'zûn bi'l-ifnâ Seyid Mustafâ bin Mehmed ve Seyyid Ahmed bin Seyyid Sâlih'e * inâyet. Yevm 4. Cemaziyelâhir 1207*." VGMA, *D.N. 530*, s. 184 (187), sr. 4.
[640] VGMA, *D.N. 532*, s. 161, sr. 13.
[641] VGMA, *D.N. 532*, s. 162, sr. 2.
[642] VGMA, *D.N. 533*, s. 58 (60), sr. 9.

2.6. SARI HATİB/MEVLÂNÂ ABDULLAH MEDRESESİ

Sarı Hatip adıyla da bilinen Mevlânâ Abdullah Medresesi, Ankara şehrinin merkezinde Hacı Seydi Mahallesi'ndeydi. Medresenin bânisinin Sarı Hatip Mevlânâ Abdullah olduğu vakıf arşiv kayıtlarda yer almaktadır. Yapılan araştırmalar medresenin XVI. yüzyıl ile XX. yüzyıl arasında hizmet verdiğini ortaya koymaktadır. Bu medrese, XVI. yüzyılda derece bakımından *kırklı* ve *sahn payeli* medreseler arasında yer almış, XVII. yüzyılda ise *dâhil* olarak *altmışlı paye* statüsüne yükseltilmiştir.[643] Medresenin hücre yani oda sayısı ilk dönem kayıtlarında dört, son dönemlerdekinde ise beş olarak geçmektedir. Medresenin görevlileri arasında müderris, hâfız-ı kütüb ve dersiâm yer almaktaydı.[644] Bulunduğu yer tam olarak bilinemeyen bu medresenin yapısı günümüze ulaşamamıştır.

Sarı Hatip Efendi olarak da bilinen Mevlânâ Abdullah'ın adına ilk defa 1522 tarihli Ankara vakıf tahrir defterinde rastlamaktayız.[645] Burada, Mevlânâ Abdullah adlı bir hayır sahibinin Ankara'da bir medrese yaptırdığı yer almaktadır. Osmanlı son dönemine ait 1306/1889 senesine ait bir kayıtta ise; "…*Sarı Hatib Medresesi vakfının nâm-ı digeri Mevlânâ Abdullah idügi kayden mütebeyyin idüg*i…"[646] ifadesi kullanılmıştır. Cemaziyelahir 111/Kasım 1700 tarihinde gerçekleşen müderris atama kaydı da, "*Ankara'da Abdullah Sarı Hatib binâ eylediği medresenin…"* diye başlamaktadır.[647] 17 Muharrem 1128/12 Ocak 1716 tarihli bir müderris arzuhalinde "…*medine-i Ankara'da vâki' Sarı Hatib Mevlânâ Abdullah dimekle ma'rûf medrese*…" ifadesi kullanılmıştır.[648] Elde edilen bulgulardan, Mevlânâ Abdullah ile Sarı Hatib olarak ismi geçen kimsenin aynı şahıs olduğu anlaşılmaktadır. Sarı Hatib adı, Mevlânâ Abdullah'ın namı diğeri olduğu bazı belgelere kaydedilmiştir. Bazı belgelerde ise Abdullah Sarı Hatib adı birlikte yazılmıştır. Çubuk'ta bulunan dört köyün Mevlânâ Abdullah Medresesi veya Sarı Hatip Medresesi'nin vakıf

---

643 Ergenç, *a.g.e.*, s. 26; Baltacı, *a.g.e.*, s. 141.
644 BOA, *EV-MKT, 3326*, s.168; VGMA, *D.N. 1969*, s. 154.
645 *"…Kazâ-i Çubuk, karye-i Kafirsaray vakf-ı medrese-i Burûciye der medîne-i Sivas el-haleti hazihî zikr olan medresenin evkâfından dört pâre karye ki Ankara'da Mevlânâ Abdullah binâ' itdügi medresede müderris olub cihet-i tedris için zikr olan kurânın mahsûlatın tasarruf ide deyü Padişahımızdan hükm-ü hümayûn vardır. Mütevellî-i vakf Ali bin Mehmed'dir. An evlâd-ı sahib-i evkâf elinde Padişahımız berâtı vardır deyü defter-i köhnede masturdır. Hâliyâ tedrîs berât-ı hakâniyle Mevlânâ Bedreddin'e virilub ve tevliyet-i mezbûr Ali'nin oğlu Mehmed'e ve emmisi Şehsuvar'a virilmiş bâ-berât-ı hümayûn ki evlâd-ı vakfınındır ve karye-i mezbûre halkına sâbıkan ecdâd ata Mehmed'in ahkâm-ı şerife virilüb kadîmü'z-zamândan avârız viregelmedügi bâbından ber karar-ı sâbık karye-i mezbûre halkı oldukdan ve şehre dam… ve hisar yapmasından ve gayriden … tahayyülünden bi'l-cümle avârız deyü itmeden muaf olalar deyü ellerinde merhûmân Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim Han tâbesırrahûmdan hükm-ü hümâyunları var."* Bkz. *1928/522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 71b-73a.
646 BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 247*, s. 137.
647 VGMA, *D.N. 1138*, s. 1 (4).
648 BOA, *İE-EV, D.N. 54*, sr. 5964.

köyleri olduğu yani iki farklı medrese gibi görünen medresenin akarının tek olması da her iki ismin aynı isimde birleştiğini doğrulamaktadır. Bununla birlikte Mevlânâ Abdullah Sarı Hatib'in Ankara'da yaşayan bir hayırsever olması dışında onun kim olduğu, ailesi, hangi mesleği yaptığı gibi bilgilere ulaşılamamıştır.

Medresenin adı ile ilgili ilk dönem arşiv kaynakları ile sonraki dönemkiler arasında farklılık gözlenmiştir. XVI. yüzyıla ait Ankara sancağı vakıf tahrirlerinde Sarı Hatib Medresesi adıyla bir kayıt bulunmamaktadır. Bu medrese, XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde "…*Mevlânâ Abdullah'ın binâ ettiği medrese…"* şeklinde kaydedilirken, XIX. yüzyıl kayıtlarında "*Ankara'da vâkî' ashâb-ı hayrâtdan merhûm Sarı Hatib Efendi'nin binâ ve ihyâ eylediği bir kıt'a medrese"* ifadeleri yer almaktadır.[649] Bazı vakıf kayıtlarında adı Sarı Hatip Medresesi bazılarında da Mevlânâ Abdullah Medresesi olarak geçen bu medrese, zaman içinde farklı adlarla kaydedilmiş olsa da yine vakıf kayıtlarından her ikisinin aynı medrese olduğu anlaşılmaktadır. Farklı dönemlerde bu medresenin adı iki şekilde kaydedilmiş gözüküyor.

Sarı Hatib Medresesi ile Mevlânâ Abdullah Medresesi'nin aynı medreseler olduğunun bir delili de medreseye gelir sağlayan akarların aynı olmasıdır. Ankara'ya ait günümüze ulaşan ilk tahrir olan 1463 tarihli defterde, "…*Karye-i Kafirsarayı, Karyağdı, Kösrelik, Kavacık kadimden Sivas'da Ürkürdî Medresesi'nin vakfıymış*…" ifadesi yer almaktadır.[650] Buna göre Çubuk Kazasına bağlı söz konusu köyler, XV. yüzyılda Sivas'taki Ürkürdî/Burûciye Medresesi'nin[651] vakıf köylerindendir. Ankara'nın Çubuk Kazası'na bağlı olan bu köylerin, 1522 tarihli Ankara vakıf tahrir defterinde, Sivas'taki Burûciye Medresesi'nden, Ankara'daki Mevlânâ Abdullah'ın yaptırdığı medresenin müderrisinin tasarrufuna geçtiği yer almaktadır.[652] 1530 ve 1571 yılllarına ait vakıf kayıtlarında da aynı ifadeler kullanılmıştır.[653]

Vakıf tahrir defterlerinde Mevlânâ Abdullah'ın yaptırdığı medrese, Hurûfat defterlerinde Sarı Hatib Medresesi olarak kaydedilmiştir. Adı geçen vakıf köyleri, vakıf tahrirlerde Mevlânâ Abdullah'ın yaptırdığı medresenin akarı olarak yer alırken, Hurufat

[649] BOA, *CMF, D.N. 78*, sr. 3865; VGMA, *D.N. 1981*, s. 10.
[650] MAD 9, v. 27b, 28a.
[651] Anadolu Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında 670/1272 senesinde Muzafferuddin Burûcirdî tarafından Sivas'ta yaptırılmıştır. Burûciye Medresesi olarak anılan medrese, Sivas'a ait 1455 yılına ait tahrir defterinde Medrese-i Ürkürdî şeklinde kaydedilmiştir. Bkz. Semavi Eyice, "Buruciye Medresesi", *DİA,* C. 6, 1992, s. 465, 466.
[652] *938/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 71b-73a.
[653] *MVAD 438*, s. 388; *TKGMA 558,* v. 65b-67a; Çınar ve Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 244-245.

defterlerinde Sarı Hatib Medresesi'nin akarı olarak karşımıza çıkmaktadır.[654] Medrese, XVI. yüzyıl vakıf tahrir defterlerinde Mevlânâ Abdullah'ın yaptırdığı medrese olarak kaydedilmişken; XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Sarı Hatib Medresesi şeklinde kayıtlara geçmiştir. Bazı kayıtlarda ise iki isim birlikte kullanılmış; bu durum iki farklı adla anılan medresenin aynı medrese olduğunu doğrulamaktadır.

Medresenin varlığı ile ilgili erişilen ilk bilgi, yukarıda da bahsedildiği üzere 1522 tarihli vakıf tahrir defteridir. Burada, Mevlânâ Abdullah'ın Ankara'da bir medrese yaptırdığı ve Çubuk Kazasında bulunan dört köyün medreseye akar olarak sarf edildiği kaydedilmiştir.[655] Bu bilgiden yola çıkarak, bu medresenin 1522 senesinden önce yapıldığı düşünülmektedir. Böylece bu medrese, XVI. yüzyıl başlarında eğitim vermeye başlamış XX. yüzyıl başlarına kadar bu hizmetini devam ettirmiştir. Medrese ile ilgili ulaşılan en son tarihli kayıt 2 Receb 330/17 Haziran 1912 tarihli şer'î sicil kaydıdır.[656] Söz konusu belgeden, medresenin XX. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdürdüğü ve eğitim hizmetine devam ettiği anlaşılmaktadır.

Sarı Hatib Medresesi'nin Ankara'nın merkezinde Hacı Seydi Mahallesi'nde bulunduğu arşiv kaynaklarından öğrenilmektedir.[657] Hacı Seydi Mahallesi'nin bir adı da Hacı Tepesi Mahallesi'dir. Mahalle, XVI. yüzyılda yedi avarızhaneye sahiptir ve Müslüman mahallelerdendir. Mahallenin nüfusu, diğer mahallelerin nüfusuna oranla ortalama büyüklüktedir ve XIX. yüzyılda mevcut olduğu bilinmektedir.[658] 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesi'nde Sarı Hatib Medresesi'nin İmaret Mahallesi'nde olduğu kaydedilmiştir.[659] Bu iki kayıttan bu medresenin günümüzde Hacettepe olarak bilinen mahalde olduğu anlaşılmaktadır.

Vakfiyesi günümüze ulaşamayan medrese ile ilgili bilgilere arşiv kayıtlarından ve bazı telif eserlerden ulaşmaktayız.[660] Ergenç, Sarı Hatib Medresesi'nin kurucusu, yapılış tarihi ve nerede olduğuna dair bilgilere ulaşamadığını; Fatih, Kanuni ve II. Selim dönemi

---

[654] Rebiülevvel 1180/Ağustos 1766 tarihli atama kaydında "…*Ankara derûnunda Sarı Hatib Medresesi'nin vakfı olan Çubukemir kurâlarından Saray ve Kösrelik ve Kavacık nâm kurâların arâzilerinden zirâ'at ile hâsıl olan mahsûlat ve bâğ ve bağçe ve bostanların a'şâr-ı şer'iyeleri*…" ifadeleri kullanılmıştır. Bkz. VGMA, *D.N. 1057*, s. 21 (47), sr. 5.
[655] *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 71b-73a.
[656] BOA, *MŞH, ŞSC, D.N. 1236*, s. 6.
[657] BOA, *EV-MKT, D.N. 577*, s. 192; BOA, *EV-MKT, D.N. 578*, s. 121.
[658] Ergenç, *a.g.e.*, s. 31; Özdemir, *a.g.e.*, s. 93.
[659] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye, 1317*, s. 958.
[660] Sarı Hatip Medresesi Vakfının vakfiyesinin kayıtlarda olmadığı konusu şer'î sicil kayıtlarına da konu olmuştur. Bkz. 2 Receb 330/17 Haziran 1912 tarihli sicil kaydı, VGMA, *AŞS, D.N. 1236*, s. 6.

defterlerinde medresenin adının geçmediğini, diğer Ankara medreselerine göre müderrislerinin daha yüksek ücret aldığını belirtmektedir.[661] Özdemir ise, Ankara'da XIX. yüzyılda bulunan medreseler arasında Sarı Hatib Medresesi'ni de sayarak bânisi, yeri ve yapılış tarihinin tespit edilemediğini, müderrislerinin aynı zamanda mütevelli görevi yaptıklarını ifade etmiştir.[662] Galanti, *Ankara Tarihi* adlı eserinde, Sarı Hatib Medresesi ile Sarı Abdullah Medresesi'nden ayrı ayrı bahsederken medreselerin isimleri dışında bir bilgi vermemiştir.[663] Baltacı, medresenin pâye olarak kırklı medrese derecesinde olduğundan bahsetmiş ve medresenin XVI. yüzyıldaki müderrisinin adını vermiştir.[664] Ankara'daki Türk devri yapıları hakkında bilgi veren Öney, Sarı Hatib Medresesi ya da Mevlânâ Abdullah Medresesi'nden bahsetmemektedir.[665] Çınar ile Gümüşçü *Çubuk Kazası* adlı eserde Mevlânâ Abdullah Medresesi'nin vakıf köyleri hakkında bilgi vermişler ve Sarı Hatib ile Mevlânâ Abdullah'ın aynı kişiler olabileceğini ileri sürmüşlerdir.[666]

Sarı Hatib Medresesi'nde önemli şahsiyetlerin de hizmette bulunduğu ya da kitap bağışında bulunduğu görülmektedir. Rebiülulâ 1207/Kasım 1793 tarihli bir atama kaydında, Sarı Hatip Medresesi'ne yarım hisse ile mütevelli olan Şeyh Kasım Baba oğlu Hacı Ethem'in vefat ettiği ve onun yerine bu görevin, günlük yedi kuruş maaşla Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Süleyman'a tevcih olunduğu kaydedilmiştir.[667] Şeyh Kasım Baba, Hacı Bayram Velî'nin evladındandır ve medresenin tevliyet işleri bir dönem onun nesli üzerinden devam etmiştir. 1706-1710 yılları arasında sadarette bulunan Sadrazam Çorlulu Ali Paşa, Sarı Hatib Medresesi'ne on cilt kitap vakfetmiş, kitapların muhafazası için de bir görevli tayin etmiştir.[668]

Muhasebe defterlerinden edinilen bilgilere göre medresenin belli dönemlerde tamir masraflarının olduğu ifade edilerek vakfın gelirinden medresenin tamir ihtiyacının karşılanması için ödenek ayrıldığı kaydedilmiştir. R.1264 - 1284 seneleri (1848-1868) arasındaki muhasebe cetvellerinde medreseye her yıl tamir masraf ücreti ayrıldığı

[661] Ergenç, *a.g.e.*, s. 26.
[662] Özdemir, *a.g.e.*, s. 52.
[663] Galanti, a.g.e, s.221.
[664] Baltacı, *a.g.e.*, s. 140,141.
[665] Öney, *a.g.e.*, s. 131.
[666] Çınar, Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 244, 245.
[667] VGMA, *D.N. 530*, s. 184 (187), sr. 9.
[668] VGMA, *D.N. 1328*, s. 64, 67.

gözlenmiştir.[669] Bunun dışında 1300/1883 yılında da medresenin tamiri söz konusu olmuş ve ihtiyaç olan 600 kuruş medresenin gelirinden karşılanmıştır.[670]

2.6.1. Sarı Hatib/Mevlânâ Abdullah ve Hayrâtı

Sarı Hatib Efendi, Ankara'da ikamet eden bir hayır sahibidir. Sarı Hatib Efendi olarak da bilinen Mevlânâ Abdullah'ın Ankara'da bir medrese yaptırdığı vakıf kayıtlarında yer almaktadır. Nitekim bir kayıtta, "*Ankara'da Abdullah Sarı Hatib bina eylediği medresenin…"* diye başlamaktadır.[671] 17 Muharrem 1128/12 Ocak 1716 tarihli bir müderris arzuhalinde "…*medine-i Ankara'da vâki' Sarı Hatip Mevlânâ Abdullah dimekle mâruf medrese*…" ifadesi kullanılmıştır.[672] Bu medresenin Çubuk'ta bulunan dört köyün vakıf köyleri olduğu belirtilmektedir. Ancak Mevlânâ Abdullah Sarı Hatip'in Ankara'da yaşayan bir hayırsever olması dışında onun kim olduğu, ailesi, hangi mesleği yaptığı gibi bilgilere ulaşılamamıştır. İsminin başında yer alan hatip unvanından da anlaşıldığı üzere muhtemelen ulema sınıfı içinde yer almaktaydı.

2.6.2. Sarı Hatib Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Sarı Hatib Medresesi'ne vakfedilen köyler ve gelirleri hakkındaki ilk bilgiye 1522 tarihli vakıf tahrir defterinden erişilmektedir. Sivas'ta bulunan Burûciye Medresesi Vakfına ait olan Ankara'da Çubuk Kazasında bulunan Kafirsaray, Karyağdı, Kavacık ve Kösrelik köyleri, bu vakıftan ayrılarak Mevlâna Abdullah'ın yaptırdığı ve sonradan Sarı Hatib Medresesi olarak anılan medresesin müderrisinin tasarrufuna tahsis edilmiştir. 1522 yılında adı geçen köylerden elde edilen gelir 15.222 akçedir.[673] 1530 senesinde yapılan tahrirde köylerin geliri aynı şekilde ve miktarda medresenin müderrisinin tasarrufunda olduğu kaydedilmiştir.[674] 1571 yılı tahririnde ise gelir 15.226 akçe olarak kaydedilerek müderrisin tasarrufunda olduğu tekrar edilmiştir.[675]

Tahrir defterlerinde Mevlânâ Abdullah'ın Ankara'da yaptırdığı medresenin vakıf köyleri olarak kaydedilen söz konusu dört köy, Ankara hurûfat defterlerinde Sarı Hatib Medresesi'nin vakıf köyleri olarak görülmektedir. Mevlânâ Abdullah ile Sarı Hatip adlı şahısların aynı kişiler olduğu yukardaki bilgilerle açıklık kazanmıştır. Rebiülevvel

[669] VGMA, *D.N. 1955*, s. 15, 89; *D.N. 1969*, s. 154; *D.N. 1974*, s. 45, 162; *D.N. 1954*, s. 188.
[670] BOA, *EV-MKT, D.N. 1194*, s. 201.
[671] VGMA, *D.N. 1138*, s. 1 (4).
[672] BOA, *İE-EV, D.N. 54*, sr. 5964.
[673] *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 71b-72b.
[674] *MVAD 438*, s. 388.
[675] Köse, *a.g.t.*, s. 26; *TKGMA 558*. v. 65b-67a.

1180/Ağustos 1766 tarihli bir atama kaydında "…*Ankara derûnunda Sarı Hatip Medresesi'nin vakfı olan Çubukemir kurâlarından Saray ve Kösrelik ve Kavacık nâm kurâların arâzilerinden zirâ'at ile hâsıl olan mahsûlat ve bâğ ve bağçe ve bostanların a'şâr-ı şer'iyeleri*…." şeklinde geçen ifadeye göre Çubuk'taki söz konu köyler Sarı Hatib Medresesi'nin vakıf köylerindendir ve vâkıfın şartı gereği müderrislerin tasarrufuna bırakılmıştır.[676]

R.1264-1269/M.1848-1853 senesinde Evkaf Nezareti'nce kayıt altına alınan Sarı Hatip Medresesi'nin muhasebe kayıtlarında, altı yıllık gelirin toplamı 30.150 kuruş kaydedilmiştir. Gelirden mütevelli ve müderrise 18.600 kuruş, medresede yatılı kalan talebelere 5.000 kuruş ve medresenin bakım ve tamir ihtiyacına 4.150 kuruş sarf edilmiştir.[677] R. 1280/M.1864 yılı muhasebesinde vakfın geliri 12.696 kuruş kaydedilmiş ve buradan tevliyet ve tedris görevleri için 10.760 kuruş, talebeler için 206 kuruş ve tamir masrafları için 148 kuruş masraf edilmiştir. Bununla birlikte muhasebe harç masrafı olarak da 1.537 kuruş ödendiği yer almıştır.[678] Bundan sonraki on yıl boyunca da Sarı Hatip Medresesi vakfının muhasebe işleri düzenli yapılmış, vakfın gelir ve gider tablosunda önemli bir değişikliğin olmadığı görülmüştür.[679] 1300/1883 senesinde medresenin tamir ihtiyacı söz konusu olduğu dilekçe, Müderris Abdullah Efendi tarafından Ankara Valiliği'ne gönderilmiş ve medresenin geliri olan 2.584 kuruştan 600 kuruşunun tamirata ve kalan 1.900 kuruşunun müderrisin tasarrufuna sarf edildiği bildirilmiştir.[680] Vakıf muhasebe defterlerinde Sarı Hatip Medresesi ile ilgili edinilen bilgilerden yola çıkarak Medresesi'nin vakıf gelirinin düzenli olduğu, buna bağlı olarak medresenin personel maaşları, talebe ödemeleri ve tamiri için gerekli masrafların karşılandığı görülmektedir.

Sarı Hatib Medresesi'nin XIX. yüzyıl muhasebe kayıtlarında tahmis kaidesi adı altında bir bedel dikkati çekmektedir. Mazbut vakıfların gelirinin Maliye Nezareti'nde toplanması Tanzimat'tan sonra uygulamaya koyularak vakıf personeline vakfın gelirinden maktu bir bedel ödenmesi söz konusu olmuştur. Devletin zaptında olan vakıf köyler ve mezraaların son beş yıllık öşür gelirleri tahmis kaidesince, tahmis bedeli adı altında mütevelliye ve diğer vakıf görevlilerine hazine ya da mal sandıkları aracılığıyla nakit olarak verilmesi sağlanmıştır. Tahmis bedeli, vakfın mamur olup olmamasına göre ya da

[676] VGMA, *D.N. 1057*, s. 21 (47), sr. 5.
[677] VGMA, *D.N. 1969*, s. 154.
[678] VGMA, *D.N. 1974*, s. 45, 162.
[679] VGMA, *D.N. 1955*, s. 15,89; *D.N. 1975*, s. 176.
[680] BOA, *EV-MKT, D.N. 1194*, s. 201.

çalışanlarının mevcut olup olmadığına göre tamamı, üçte ikisi ya da üçte biri şeklinde ödenmiştir.[681] Bu uygulamadan yola çıkarak, Cemaziyelahir 306/2 Mart 1889 tarihinde Sarı Hatip Medresesi Vakfının 1283 yılından 1303 senesine (1867-1887) kadar tüm tahmis bedelleri hesaplanmıştır. Çubuk'ta Kafirsaray ve Karyağdı ve Kavacık ve Kösrelik köylerinden akar elde eden Sarı Hatip Medresesi'ne de tahmis bedeli uygulaması gerçekleşmiştir.[682] Tahmis bedelinin tamamı üzerinden işlem yapılması, bu tarihte medresenin mamur olduğu, personelinin tam olduğu ve eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır.

3.6.2.1. Sarı Hatib Medresesi'nin Müderrisleri

Sarı Hatib Medresesi'nin vakfiyesi günümüze ulaşmadığından medresenin personeli ile bunların vazife tanımları ve maaşları hakkındaki bilgiler diğer belgeler yardımıyla öğrenilmeye çalışılmıştır. Medresenin varlığının ilk defa kaydedildiği 1522 tarihli vakıf tahrir defterinde Çubuk'ta bulunan dört köyün Sivas'ta bulunan Burûciye Medresesi vakfına ait iken buradan ayrılarak Mevlânâ Abdullah'ın Ankara'da yaptırdığı medresede müderris olanların tasarrufuna bırakıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca tevliyet ve tedrisin kimler tarafından yürütüleceği ifade edilerek mütevelli ve müderrislerin adları kaydedilmiştir.[683] Mevlânâ Bedreddin müderris iken, mütevelli Ali'nin oğlu Ahmed'dir. Bu isimler başlangıçta Mevlânâ Abdullah'ın yaptırdığı medresenin personelinin adları olarak düşünülse de sonraki dönem belgelerindeki ifadelerden Burûciye Medresesi'nin personeline ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu karışıklık, 1128/1716 senesinde Sarı Hatib Medresesi müderrisi tarafından kadıya yazılan bir arzuhalde kendisini göstererek netlik kazanmıştır. Mütevellinin müderris maaşına müdahalesi şeklinde tezahür eden meselede, Sarı Hatib/Mevlânâ Abdullah Medresesi müderrisi Mustafa Efendi, bir arzuhal sunarak medresenin vakfı olan Çubuk'taki dört köyün Sivas'taki Burûciye Medresesi Vakfından ayrılarak mahsulatının Sarı Hatip Medresesi'nde müderris olanların tedris vazifeleri karşılığında sarf ettikleri bilgisinin Defter-i Hâkânî'de kayıtlı olduğunu ifade etmiştir. Mütevelli olanların, adı geçen dört köyün gelirinden başka Sivas'taki vakfın diğer kaynaklarından tasarruf ettiklerini de söyleyen müderris Mustafa Efendi, Demirci Mehmed adlı bir şahsın vâkıfın evladı olduğu iddiasında bulunarak adı geçen dört köyde mütevelli olmak üzere bir şekilde berat aldığını ve köylerin mahsulünden günlük bir akçe vazife ücreti aldığını da arzuhaline eklemiştir. Demirci Mehmed, bir akçeye

[681] Nazif Öztürk, "Batılılaşma Döneminde Başlatılan ve Vâkıfların Çözülmesine Yol Açan Bir Uygulama", *Diyanet İlmi Dergi*, C. 28, S. 4, 1992, s. 32.
[682] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 247*, s. 136,137.
[683] *928/1522 Tarihli Evkaf Defteri*, v. 71b-73a.

kanaat etmeyip dört köyün gelirinden kendi istediği kadarını yine kendi hissesine alarak müderris Mustafa Efendi'yi zor durumda bırakmıştır. Ayrıca, Sivas'taki Burûciye Medresesi müderrisine Defter-i Hakânî'de günlük 25 akçe vazife ücreti tayin edilmesine kıyasen Sarı Hatip Medresesi müderrisine de aynı ücretin verilmesi gerektiğini ve kalan miktarın mütevelliye bırakılmasını içeren sahte defter sureti düzenleyen Demirci Mehmed'in 'bu miktardan fazlasını vermem' demesi, müderris Mustafa Efendi'nin sıkıntı yaşamasına neden olmuştur. Arzuhalinde tüm bu bilgileri detaylı bir şekilde ifade eden müderris, mütevellinin bu müdahalesi konusunda gereğinin yapılmasını kadıdan arz ederek Çubuk Kasabası, Ankara Nahiyesi ve Sancak mutasarrıfının da bilgilerine sunmuştur.[684]

Müdahale hakkında gerekli tahkikatın yapılmasını isteyen kadı, araştırma ve incelemeler sonrasında durumu Divan-ı Hümayun'a bildirmiştir. Divan-ı Hümayun'dan gelen kararda; Çubuk'taki dört köyün Mevlânâ Abdullah'ın yaptırdığı Sarı Hatib Medresesi'nde müderris olanların tasarruf edeceğine kanaat edilerek Demirci Mehmed'in vâkıfın evladından olduğu ancak vakıf gelirinde hissesinin bulunmadığı ifade edilmiştir. Böylece bu meselede mütevellinin müdahalesi bertaraf edilerek Sarı Hatib Medresesi müderrisinin lehine verilen kararla konu neticeye ulaşmıştır.[685] Söz konusu arzuhal ile Divan-ı Hümayun'a kadar giden yazışmalar neticesinde tahrir defterlerinde adları geçen mütevelli ve müderrislerin Sarı Hatib Medresesi'nin değil Burûciye Medresesi'nin personeli olduğu anlaşılmaktadır.

Sarı Hatib Medresesi müderrisi hakkında edilen diğer bilgi, 969/1560 yılından önce Mevlânâ Mahmud Esved Kösec adlı bir müderrisin, Ankara'da Yeni Medrese'de 25 akçe vazife ile müderris iken daha sonra 40 akçe ile Hatib Medresesi'nde müderrislik yapmaya başladığı bilgisidir. 1003/1594 yılında Sefer Efendizâde Yahya, Seyfiye Medresesi'ne sonra Melike Hatun Medresesi'ne müderris olmuştur. Sahn hükmü verilen müderris daha sonra Sarı Hatib Medresesi müderrisi olmuştur. Müderrisin hangi tarihte Sarı Hatib Medresesi'ne geçtiği bilinememektedir. 1018/1618-19 yılında Ankara Müftüsü olmuş, 1021/1612-13 yılında ise vefat etmiştir. Sefer Efendizâde yerine Kaleciklizâde Mevlânâ Ahmed müderris olmuş, vefat ettiği 1039/1629 yılına kadar vazifesine devam etmiştir.[686]

[684] BOA, *İE-EV, D.N. 54*, sr. 5964-1/2.
[685] BOA, *İE-EV, D.N. 54*, sr. 5964-1/2.
[686] Nev'îzâde Atâyî, *a.g.e.*, C.1, s. 582, 1804; Baltacı, *a.g.e.*, s. 141, 173, 271.

Sarı Hatib Medresesi müderrislerinden Ahmed Efendi, 27 Şevval 1106/10 Haziran 1695 tarihinde Ankara kazası kadısına sunduğu arzuhalde, hariç itibardan dâhil statüye terfi etmek istediğini ifade etmiştir.[687]

Sarı Hatib Medresesi'nin mütevelli ve müderrislik vazifelerine başka bir müdahalenin olduğu Rebiülevvel 1180/Ağustos 1766 tarihli kayıttan öğrenilmektedir; Çubuk ilçesine bağlı Saray, Kösrelik ve Kavacık adlı köyler Sarı Hatip Medresesi'nin vakıf köylerindendir ve buradan ziraat ile hâsıl olan mahsul ile bağ, bahçe ve bostanlardan elde edilen öşür vergileri medresenin müderrislerine verilmesi şartı olduğu ifade edilmiştir. Bu şart eskiden beri teamül üzere uygulanmış ve gerek müstakil olarak gerekse müşterek olarak müderris olanların vâkıfın şartı üzere tevliyete de mutasarrıf oldukları kaydedilmiştir. Sarı Hatib Medresesi'nde müderris olan Kara Halil ve Köse Osman adlı şahıslar ayrı ayrı beratlar ile vâkıfın şartı ve kadîm minval üzere buradaki vazifelerini yürütmektedirler. Yarım hisse müderrislik ve yarım hisse tevliyete mutasarrıf olan Köse Osman hastalanmış; hile ve aldatma yoluna girerek vefatından bir gün önce medreseden ayrılarak yarım hissesi olan tevliyet vazifesini oğlu Molla Mehmed'e bırakmıştır. Molla Mehmed, vâkıfın şartlarına aykırı ve kadim uygulamadan uzak bir şekilde üzerine berat alarak oradaki halka zabıt olduğunu söyleyerek zulüm ile tahrip teşebbüsünde bulunmuş ve halkın ahvali etkilendiğinden Çubuk naibi Mehmed Efendinin arzıyla Molla Mehmed vazifesinden feragat etmiş ve yerine Seyyid Ömer'e tevcih olunmuştur.[688] Sarı Hatib Medresesi müderrisi Halil Efendi bin Rasul, 2 Cemaziyelevvel 1182 tarihinde vazifesini kendi rızasıyla oğlu Abdullah'a bırakmıştır. Müderrisin uhdesinde yarım hisse tevliyet ve yarım hisse hafızıkütüplük görevleri de bulunmaktadır ve bu vazifelerini de oğluna bırakmıştır.[689]

Ankaravî Mehmed bin Ömer dörtte üç hisse ile Sarı Hatib Medresesi'nde müderris iken vefat etmiş ve yerine 14 Safer 1246/4 Ağustos 1830 tarihinde Kadınkızzâde Mehmed bin Cafer tayin edilmiştir.[690] Müderrislerin kimliği ve maaşları hakkında vakfiyenin olmayışından kaynaklanan bilinmezlikle ilgili bir başka sorun 1291/1874 yılında yeniden gündeme gelerek medrese görevlerinin kimlere tahsis edileceği, bu kimselerin vâkıfın evladından olacağı şartının olup olmadığı meselesinin muhasebe-i umumiye idaresince araştırılması istenmiştir. İnceleme neticede görevlilere uygulanacak usûl; *ber-vechi teâmül-i kadîm üzere* olageldiğinden, eskisi gibi devam etmesine karar verilmiştir. Vakfın gelirinden

[687] BOA, *CMF, D.N. 158*, sr. 7896.
[688] VGMA, *D.N. 1057*, s. 21 (47), sr. 5.
[689] VGMA, *AŞS, D.N. 840*, s. 11.
[690] BOA, *AŞS, D.N. 230*, s. 127.

tamir masrafları ve talebelere verilen miktar ayrıldıktan sonra gelirden kalan miktarın müderris ve mütevelliler arasında taksim olunacağı ifade edilmiştir.[691]

XIX. yüzyıl kayıtlarında Sarı Hatib Medresesi'nde aynı anda hisseli olarak birden fazla müderrisin eğitim hizmeti verdiği görülmektedir. Evkaf Nezareti'nce 5 Muharrem 303/14 Ekim 1885 tarihinde kaydedilen belgeye göre; müderrislik vazifesinden bir hisse 28 Şevval 1296/15 Ekim 1879 tarihinde Abdullah oğlu Abdulhalim Efendi uhdesine, ikinci hisse 20 Muharrem 252/7 Mayıs 1836 tarihinde Mehmed oğlu Seyyid Abdullah Efendi'ye ve üçüncü hisse de 23 Safer 272/4 Kasım 1855 tarihinde Mehmed oğlu Hafız Mehmed Efendi'ye tevcih olunmuştur.[692] R. 1281/1865 yılına ait muhasebe kaydında, medresede dört müderris ismine rastlanmış ve her birine çeşitli hisselerle farklı maaş ödemeleri yapılmıştır. "*...Rub'dan sülüs cihet-i tedrîse mutasarrıf Abdullah Efendi vazifesinin 1.020 kuruş; Bir buçuk rub' cihet-i tedrîse mutasarrıf Ali Kazım Efendi vazifesi için 4.590 kuruş; Kezâlik bir buçuk rub' cihet-i tedrîse mutasarrıf Ahmed Hazım Efendi vazifesi için 4.590 kuruş ve kezâ rub'-u sülüs cihet-i tedrîse mutasarrıf Mehmed Efendi vazifesi için 1.020 kuruş"* ücret verildiği kaydedilmiştir.[693] Bu bilgilerden, Sarı Hatib Medresesi'nin müderrislik görevinin bu yıllarda dört ayrı kişinin üzerinde hisseli olarak bulunduğu anlaşılmaktadır. Müderrislere görevlerine tekabül eden hisseler ayrıştırılmış ve hisselerine karşılık gelen miktar kadar maaş ödemesi yapılmıştır. 1317/1900 yılında ise medresenin müderrisi Abdülhalim Efendi'dir.[694]

Sarı Hatib Medresesi'nin mütevelli ve müderris atamaları hakkında arşiv kaynaklarından elde edilen bazı belgelerde bu iki vazifenin aynı kişiler tarafından yürütüldüğü gözlenmiştir, ancak zaman zaman söz konusu vazifelerin farklı şahıslar tarafından yerine getirildiği de görülmüştür. Vâkıfın tevliyet hakkındaki şartını ifade eden bir belgede; vâkıf, tevliyetin evlâdiyet üzere devam etmesini, evlattan kimse kalmadığında bu vazifenin medresede müderris olanlara verilmesini istemektedir. 28 Safer 1327/21 Mart 1909 tarihinde Ankara Vilayeti ve Evkaf Muhasebeciliğine gönderilen dilekçede, Sarı Hatib Medresesi Vakfının mütevellisi Ali Bahri Efendi'nin vefat ettiği, tevliyetin oğlu Kazım Efendiye tevcih olunacağı bildirilmiştir. Tevliyet işini yürütecek olan Kazım Efendi'nin vâkıfın evladından olup olmadığının araştırılması istenmektedir.[695] Burada yalnızca mütevelli tayini gerçekleşmiş, mütevellinin aynı zamanda tedris vazifesini de yürüttüğü

[691] 1291/1874 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 719*, s. 49; 1305/1887 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 1595*, s. 167.
[692] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 207*, s. 20, sr. 1081; BOA, *EV-MKT, D.N. 986*, s. 53.
[693] VGMA, *D.N. 1974*, s. 45, sr. 162.
[694] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 959.
[695] BOA, *EV-MKT, D.N. 3290*, s. 56.

belirtilmemiştir, buradan yola çıkarak bu tarihte tevliyet ve tedris işlerinin ayrı ayrı kişilerce yerine getirildiği anlaşılabilir. Bu duruma örnek olabilecek diğer husus, medresenin üç hisse tedris vazifesini yerine getirenlerin isimlerinin Evkaf Nezareti'nce 5 Muharrem 303/14 Ekim 1885 tarihinde kaydedilirken tevliyet vazifesi müderrislerden ayrı olarak Ali Necip Efendi'nin üzerinde olduğu kaydedilmiştir.[696] Ancak bu tarihten sonra yine de müderrislerin tedris vazifesi yanında tevliyet işlerini de yaptıkları olmuştur. Rebiülâhir 132/Şubat 1720 tarihinde yapılan bir tevcihte; medresenin müderris ve mütevellisi olduğu ifade edilen Mustafa Efendi'nin vefat etmesiyle yeri boş kaldığından yerine müderris olarak Mehmed ve Osman Efendi getirilmiş ancak tevliyet vazifesi yalnızca Osman Efendi'nin uhdesine bırakılmıştır.[697] Bu atamadan on yıl sonra Osman Efendi'nin vazifesine devam ettiği görülmektedir fakat medresenin diğer müderrisinin adı Seyyid Abdurrahim Efendi'dir.[698]

Sarı Hatib Medresesi'nde müderris olmak isteyen şahıslar, ilgili mercilere arzuhallerini sunarak bu vazifeye talip olduklarını ifade etmişlerdir. Nitekim Mahmut? Medresesi'nde Ankaravî adıyla eğitim veren bir müderris, Ankara Vilayetine ve Evkaf Muhasebeciliğine bir arzuhal göndererek Satı Hatib Medresesi müderrislerinden Mehmed Efendi'nin evladı olmaksızın vefat etmesiyle, medresede müderrise ihtiyaç olduğunu ve bu vazifenin kendisine tevcih edilmesini istemiştir. Söz konusu müderrislik vazifesi için Seyyid Ahmed Efendi ile Seyyid Mehmed Efendi adlı müderrisler tarafından da arzuhal ile başvurular olmuştur. 8 Safer 1241/22 Eylül 1825 tarihinde atama işlemi tamamlanarak Şeyhülislam Mevlânâ Mehmed Tahir Efendi'nin işaretiyle Ömer oğlu Ankaravî Mehmed Efendi'ye medresenin müderrislik vazifesi tevcih olmuştur.[699] 1307/1889 yılında medresenin müderrislik vazifesi Abdulhalim Efendi'ye tevcih edilmiş, ancak kendisinin İstanbul'da Mahmud Paşa Medresesi'nde misafir olarak sakin bulunmasından dolayı görevine birkaç ay geç başlayacağını bildirmiştir.[700] Medreseye yapılan müderris atamalarında ulaşılan son kayıt 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihine aittir. Burada, Müderris Kadınkızzade Abdulhalim Efendi'nin Dersaadet'ten icazet aldıktan sonra Sarı Hatip Medresesi'nde eğitimle meşgul olduğu kaydedilmiştir. Recep 1330/Haziran 1912

[696] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 207*, s. 20, sr. 1081; BOA, *EV-MKT, D.N. 986*, s. 53; BOA, *EV-MKT, D.N. 1323*, s. 132.
[697] VGMA, *D.N. 1067*, s. 115 (189), sr. 24.
[698] VGMA, *D.N. 1328*, s. 67.
[699] BOA, *EV-MKT, D.N. 1432*, s. 86; VGMA, *D.N. 281*, s. 152.
[700] BOA, *EV-MKT, D.N. 1595*, s. 167.

tarihinde görülen bir davadan bu tarihte de aynı müderrisin görevine devam ettiği anlaşılmaktadır.[701]

İlk dönem bilgilerini ihtiva eden tahrir defterlerinde, medresede müderris olanların Çubuk'ta bulunan dört vakıf köyünün mahsulünden elde geliri tasarruf ettikleri kaydedilmiştir. Muhtevası gereği çoğunlukla gelir kaydının yapıldığı tahrir defterlerinde medresenin diğer personeli ya da işleyişi hakkında bilgi bulunmamaktadır. XVIII. ve XIX. yüzyıl görev atamalarını içeren hurufat defterlerinde Sarı Hatib Medresesi Vakfının tevliyet atamaları ile ilgili birçok kayda ulaşılırken müderris atamalarını bildiren yalnızca iki kayda ulaşılmıştır. Müderrislerin adları ve maaşları hakkında daha fazla bilgi muhasebe defterlerinden öğrenilmektedir. Buna göre R.1264-1269/1848-1853 yılları arasına ait medresenin muhasebe bilgilerini içeren kayıtta söz konusu altı sene içinde mütevelli ve müderrislere toplam 18.600 kuruş maaş verildiği yer almaktadır.[702]

3.6.2.2. Sarı Hatib Medresesi'nin Talebeleri

Sarı Hatib Medresesi'nin eğitime kesintisiz bir şekilde devam ettiğinin bilinmesine rağmen talebeleri hakkında çok az bilgiye ulaşılmıştır. Farklı dönemlerde dört, bazen beş hücresi olduğunu XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden öğrenirken medresenin talebeleri hakkında bilgi kaydedilmemiştir. Arşiv kaynaklarında münferit bazı belgeler ile vakıf muhasebe kayıtları medresenin talebelerine dair bazı bilgiler içermektedir. R.1264-1269/1848-1853 yıllarını içeren vakıf muhasebesinde, beş hücrede sakin talebelere altı yıl boyunca verilen ücretin toplamı 5.000 kuruş kaydedilmiştir.[703] R.1280 yılında 250 kuruş, R.1281 yılında 206 kuruş, R.1282 ve R.1283 yıllarında 225'er kuruş ve R.1284 yılında ise 250 kuruş Sarı Hatib Medresesi talebeleri için ödenen burs miktarıdır.[704] R.1289/1873 yılında bu miktar artarak 750 kuruşa yükselmiştir.[705]

XX. yüzyıl başlarında eğitime devam ettiği anlaşılan medresede 24 talebe mevcudunun olduğu 1317/1900 yılına ait Maarif Salnamesine kaydedilmiştir.[706] Bununla birlikte 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde medrese, dört hücreli olarak eğitim vermektedir.[707]

---

[701] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168; VGMA, AŞS, 1236-6.
[702] VGMA, *D.N. 1969*, s. 154.
[703] VGMA, *D.N. 1969*, s. 154.
[704] VGMA, *D.N. 1974*, s. 45, 162; *D.N. 1954*, s. 188.
[705] BOA, *EV-MH, D.N. 1700*, s. 355.
[706] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 959.
[707] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.

3.6.2.3. Sarı Hatib Medresesi'nin Hâfız-ı Kütüb ve Dersiâmı

Sarı Hatib Medresesi'nin eğitim hizmetine katkıda bulunan görevlilerden biri de hâfız-ı kütübdür. İlk dönem kayıtlarında bu vazife ile ilgili bilgiye ulaşılamazken Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın vakfettiği kitaplarla birlikte hâfız-ı kütüb vazifesi tesis olunmuştur. Sadrazam; fıkıh ve hadis kitaplarından oluşan on cilt kitabını, Sarı Hatib Medresesi'nde muhafaza edilmek üzere vakfetmiş; ancak vefat yılı 1123/1711 olmasına karşın vakfedilen kitaplarla ilgili ilk bilgiye 1143/1730 yılına ait belgeden ulaşılmıştır. Hâfız-ı kütüb maaşı olarak günlük beş akçe tahsis edilmiştir ve bu ücret, Çorlulu Ali Paşa Evkafı'ndan Sarı Hatib Medresesi'ne Ankara Damgası Mukatası malından alınmak üzere ödenmektedir.[708]

Kitapları muhafaza etmekle sorumlu görevli ilim ve salihler zümresinden Ahmed Efendi, şeyhülislam beratı ile bu vazifeyi devam ettirirken Sarı Hatib Medresesi müderrisleri Osman ve Seyyid Abdurrahim Efendiler hâfız-ı kütüb tayin olunmuşlardır (29 Muharrem 1143/14 Ağustos 1730). Söz konusu tayinin gerçekleşmesindeki sebep; vâkıfın, hâfız-ı kütüblük vazifesinin medresede müderris olanlara verilmesi şartı koymasından kaynaklanmaktadır.[709] 10 Şaban 1155/10 Ekim 1742 tarihinde bu vazife Ali Efendi'ye tevcih olunmuştur.[710] 1182 yılında günlük iki akçe vazife ile yarım hisse hafızıkütüplük görevi Halil Efendi bin Rasul üzerindeyken kendi rızasıyla vazifesini oğlu Seyyid Abdullah Efendi'ye bırakmıştır.[711] Hâfız-ı kütüb Halil oğlu Seyyid Abdullah vefat edince yerine Osman oğlu Mehmed 1201/1786 yılında getirilmiştir.[712] Osman oğlu Mehmed'in vefat etmesiyle muhafazasında bulunan kitaplar medresenin müderrisi Taşpınarlı Mehmed Efendi'ye teslim edilmiştir (17 Rebiülevvel 1216/28 Temmuz 1801). Sarı Hatib Medresesi'nde muhafaza edilen yedi adet kitap bulunmaktadır ve hepsi tek ciltten oluşmaktadır. Mültekaü'l-Bahr, Kitab-ı Vird, Kitab-ı Tefsir Haşiyesi, Nâ temam Beyzâvi Haşiyesi, Mişkat-ı Mesâyih, Mesâbih, Kitab-ı Şerh-i Meşârik, ( ) Mülk.[713]

Hâfız-ı kütüb atamasının son görüldüğü tarih 1239/1823'tür; Ali oğlu Mehmed Halife vefat edince yerine Ali Halife tayin olmuştur.[714]

[708] VGMA, *D.N. 1328*, s. 64; Özdemir, *a.g.e.*, s. 52.
[709] VGMA, *D.N. 1328*, s. 64, 67.
[710] BOA, *AE-SMHD-I, s. 138*, sr. 10207.
[711] VGMA, *AŞS, D.N. 840*, s. 11.
[712] BOA, *C-MF, D.N. 72*, sr. 3596.
[713] BOA, *AŞS, D.N. 195*, s. 133.
[714] BOA, *C-MF, D.N. 63*, sr. 3121.

Safer 1243/Ağustos 1827 tarihinde İstanbul'dan Ankara Kadısına bir ferman gönderilerek Mevlânâ Abdullah Medresesi'nin dersiâm vazifesine Seyyid Osman Efendi'nin berat ile atandığı ifade edilmiş ancak Seyyid Osman Efendi'nin dersiâmlık konusunda bazı eksiklik ve yetersizliklerin olduğu belirtilerek konunun araştırılması istenmiştir. Araştırma ve incelemeler sonucunda Seyyid Osman Efendi'ye dersiâm vazifesi için berat verilmesi uygun bulunmuştur.[715] Medresede dersiâm vazifesi ile ilgili ulaşılan tek kayıt olan bu belgeden yola çıkarak medresede böyle bir vazife tanımı olduğunu söylemek oldukça güçtür. Vakıf muhasebe kayıtları incelendiğinde bu vazife ile ilgili bir maaş tahsisi ya da harcama kalemi bulunmamaktadır. Dersiâm vazifesi ile ilgili arşivde farklı belgeler olup tarafımızdan ulaşılamamış olabilir ya da bu personel medreseye bu tarihte geçici bir görevle tahsis edilmiş olabilir. Tek belgeden yola çıkarak bir hüküm vermenin yanıltıcı olabileceği düşünülse de belgeden edinilen bilgilerin burada işlenmesi uygun bulunmuştur.

3.6.2.4. Sarı Hatib Medresesi Vakfının Tevliyeti

Sarı Hatib Medresesi'nin tevliyetinde, vakfiyesine ulaşılamamasından kaynaklanan bazı belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Bu durum kimi zaman bazı şahısların tevliyet iddiasıyla, kimi zaman tevliyet tevcihi sorunları ya da mütevelliye müdahaleler şeklinde gündeme gelmiştir. Müderris başlığında mütevelli ilgili detaylar işlendiğinden bu başlıkta kısa bilgilere yer verilecektir. Sarı Hatib Medresesi vakfının vakıf köylerinin Burûciye Medresesi Vakfından ayrılmasından dolayı, vakfın tevliyetinin hangi vakfın mütevellisi tarafından yürütüleceği konusu bazı sorunlar oluşturmuştur ancak bu sorun vakıfların tevliyetinin ayrılmasıyla çözülmüştür.

Vakfın tevliyet işlerinin Hacı Bayram Velî'nin soyundan gelen kimseler tarafından yapıldığı zamanlar olmuştur. Tevliyet işleri bazı dönemlerde medresenin müderrisleri tarafından yapılmış ve müderrisler hem tedris ücreti hem de tevliyet ücreti almışlardır. Son dönem belgelerinde ise tevliyet ve tedris vazifelerinin birbirinden ayrıldığı görülmüştür.

Bazı belgelerde mütevellinin vâkıfın evladından olduğu şartı ifade edilmiş ancak bazı belgelerde ise tevliyetin müderris olanlara verildiği vâkıfın şartından olduğu kaydedilmiştir. Bu belirsizlik vakfiyeye ulaşılamamasından kaynaklanmaktadır. Kimi zaman mahkemeye intikal eden bu durum neticesinde mahkeme, eskiden nasıl uygulanıyorsa öyle devam edilmesini uygun bulmuş; bazı durumlarda ise yine evladiyet uygulamasına gidilmiştir.

[715] VGMA, *D.N. 281*, s. 174.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI KLASİK DÖNEMİNDE ANKARA MEDRESELERİ

Osmanlı klasik döneminin nasıl adlandırılacağı veya bu dönemin hangi zaman aralığını kapsdığı konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bu başlık altında söz konusu tartışmaya yer verilmeyecek olup klasik dönem tabiri ile Ankara'da XVI. yüzyıldan itibaren, medreselerin faaliyet gösterdiği son tarihe kadar yani XX. yüzyıl başlarına kadarki zaman diliminin ifadesi kast edilmektedir. Klasik dönem olarak adlandırdığımız dönem, yalnızca kapsam daraltması amacıyla kullanılmakta ve aşağıda bilgileri verilen 19 medreseyi içermektedir.

3.1. SARMİYE MEDRESESİ

Vakıf kayıtlarında Sarmiye Medresesi'nin Ankara'nın Hacı Musa/Hacı İvaz Mahallesi'nde bulunduğu yer almaktadır. Vakfiyesine ulaşılamayan medresenin kuruluş tarihi ve kim tarafından kurulduğu bilgisine ulaşılamamıştır.[716] Ankara Sancağına ait tahrir defterlerinden 1463 tarihli defterde Sarmiye Medrese adına kayıt bulunmazken, medresenin varlığını dair ilk bilgi 928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defterinden öğrenilmektedir. 1522, 1530 ve 1571 tarihli defterlerde medresenin harap vaziyette olduğu ve bu yüzden zaviyeye dönüştürüldüğü kaydedilmiştir. Arşiv kaynakları ve konu hakkında yayımlanmış eserler incelendiğinde Sarmiye Medresesi'nin XVII. yüzyıldaki durumu hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Söz konusu iki asır boyunca medrese, zaviye olarak mı kalmış yoksa medrese hizmetine devam etmiş mi bilinmemektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde medresenin yeniden ihya edildiği ve eğitim hizmetlerine devam ettiği, çeşitli arşiv kaynaklarından ve bazı münferit belgelerden öğrenilmektedir.[717] Rebiülevvel 1296/Şubat 1879 yılına ait bir muhasebe kaydında, Sarmiye Medresesi Vakfının gelir ve gideri kaydedilirken medresenin mevcut olduğu ve mamur halde bulunduğu bilgisi verilmiştir.[718] XX. yüzyılın başlarında Sarmiye Medresesi'nin eğitime devam ettiği, müderris atamasının gerçekleştiği bir belge ile anlaşılmaktadır. 30 Ramazan 1329/24 Eylül

[716] Medresenin vakfiyesine ulaşılamadığı bilgisi bazı kayıtlara geçmiş, medrese işlerinin teamül üzere yapıldığı ifade edilmiştir. Bu konuda belgelerde geçen ifade şöyledir: *"Vakf-ı mezbûrun vakfiyesi bulunmadığından te'âmül-i kadîmî vechile iş bu meblâğ-ı mezkûrı tevliyet ücreti olarak bâ-berât mütevellî ahz idegeldiği, Fî 9 Receb sene 1281*." Bkz. VGMA, *D.N. 1974,* v. 108.
[717] VGMA, *D.N. 1974*, v. 108; *D.N. 1954*, s. 195, (v.14); *D.N. 1954*, v. 191.
[718] BOA, *EV-MH, D.N. 1932*, s. 484.

1911 tarihinde müderris Fevzi Efendi'ye Sarmiye Medresesi'nde ders verebilmesi için berat verildiği kaydedilmiştir.[719]

XIX. yüzyıla ait muhasebe kayıtlarında medresenin yeri hakkında bazı bilgiler kaydedilmiştir. R. 1280/M. 1864 tarihli muhasebe kaydında medresenin Ankara'da Hacı Musa Mahallesi'nde olduğu kayıtlıdır.[720] R. 1281/1865 ve 1282/1866 tarihli muhasebe kayıtlarında ise Hacı İvaz Mahallesinde olduğu kaydedilmiştir.[721] Ankara ile ilgili araştırmalar yapan ve Ankara'nın eğitim kurumları hakkında bilgi veren Özer Ergenç, Rifat Özdemir ve Cahid Baltacı, Sarmiye Medresesi'nden ne medrese olarak ne de zaviye olarak bahsetmemişlerdir. Avram Galanti, Ankara'daki medreseler arasında Sarmiye Medresesi'nin yalnızca adından bahsetmiştir, fakat 1308/1890 yılında Ankara'da mevcut olan medreseleri sıralarken birçok medrese adı vermekte fakat Sarmiye Medresesi'nden söz etmemektedir.[722]

3.1.1. Sarmiye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Sarmiye Medresesi'nin adının geçtiği ilk kayıt olan 928/1522 tarihli tahrir defterinde "*Vakf-ı Medrese-i Sarmiye der nefs-i Ankara"* şeklinde ifade edilen kayıtta vakfın yıllık gelirinin 400 akçe olduğu ancak medresenin harap durumda olduğu kaydedilmiştir. Sarmiye Medresenin vakfı olan ve Sarmiye adıyla anılan iki çiftlik yer, Şeyh Kaya adlı bir şahsa sadaka olarak verilmiştir. Şeyh Kaya'nın kendisinin bina ettiği bir zaviyesi bulunmaktadır ve bunun için Padişah beratı mevcuttur. Bu tarihte ise zaviyenin tasarrufu Mevlânâ Taceddin'e berat ile verilmiştir.[723]

1530 tarihli defterde Sarmiye Medresesi ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır; birinci kayıtta "*vakf-ı medrese-i Sarmiye, zemin-i icâre-i Kara Nebi, fi sene 40"* yazmaktadır. İkinci kayıtta ise, "*vakf-ı medrese-i Sarmiye, mezkûr medrese harab olub hâliya zâviye olmuştur. Zemin bir çiftlik yirdir. Hâsıl 400"* kaydı bulunmaktadır.[724] 1571 tarihli defterde de aynı

[719] Medrese hakkında ulaşılan en son tarihli belgedir. Bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 3463*, s. 170.
[720] VGMA, *D.N. 1974*, v. 108.
[721] VGMA, *D.N. 1954*, s. 195, (v.14).
[722] Galanti, *a.g.e.*, s. 219, 221.
[723] *"Vakf-ı Medrese-i Sarmiye der nefs-i Ankara mezkûr medrese harab oduğu sebebden vakf olan mezra'a-i Sarmiye dimekle meşhur mezra'a iki çiftlik mikdar yir imiş Şeyh Kaya'ya sadaka olunmuş mezkûr Şeyh Kaya dahî kendü bina ittiğü zaviyesinde ayendeye ve ravendeye hıdmet idub mutasarrıfdır elinde Padişahımız beratı var haliya mezra'a-i mezbure berat-ı hümayunla Mevlânâ Taceddin'e virilmiş. Zemin-i der müd İlyas bin Halil buçuk çiftlik, resm-i 18. Zemin-i der müd Hasan bin Hızır buçuk çiftlik, resm-i 18. Zemin-i der müd Ahmed bin Oruç … buçuk müdlük yerdir, fi sene 20."* Bkz. *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 47-b; Nurdan, *a.g.t.*, s. 82, 186, 187.
[724] *MVAD 438*, s. 360, 371.

ifadeler tekrar kaydedilerek medresenin adı, harap durumda olduğu ve zaviyeye dönüştürüldüğü yinelenmiştir.[725]

XIX. yüzyıla ait bazı muhasebe kayıtlarında Sarmiye Medresesi'nin gelir ve giderleri hakkında kayıtlar bulunmaktadır. 1275/1858'de Sarmiye Medresesi Vakfının gelirine 120 buçuk kuruş zam yapıldığı Ankara Mal Sandığınca kaydedilmiştir. 688 buçuk kuruş olan vakfın geliri bir yıl sonra görülen muhasebeye 809 kuruş olarak yansımıştır.[726] 1278/1861 yılının muhasebesinde vakfın geliri 688 kuruştur ve 104 kuruş 20 para medresenin tamir masraflarına, 344 kuruş müderrisin vazife bedeline ve 48 kuruş hazine aidatına sarf edilmiştir.[727] 1279/1862 yılının muhasebesinde iltizamdan alınan öşür bedeli 688 kuruş 20 paradır. 84 kuruş 20 para medresenin tamir masrafları için, 344 kuruş müderris için, 195 kuruş mütevelli için, 65 kuruş harç bedeli ve 52 kuruş hazine aidatına harcanmıştır.[728]

R.1280/M.1864 tarihli bir yıllık muhasebe kaydına göre, iltizamdan alınan 688 kuruş 20 para gelir vakfın akarıdır. Bu gelir medresenin masrafları için sarf edilmiştir; medresenin tamir masrafları için 188 kuruş, müderris için 250 kuruş, tevliyet için 219 kuruş 20 para, muhasebe harcı ve bazı maaşlar için 31 kuruş 10 para harcanmıştır.[729] R.1281/1865'te iltizamdan alınan öşür bedeli 688 kuruş 20 para, vakfa gelir olarak aktarılmıştır. Bu kaynaktan medresenin bakım ve tamir masrafları için 188 kuruş 20 para, müderrisler için 250 kuruş, 218 kuruş 30 para tevliyet için ve 31 kuruş 10 para muhasebe harcı ve bazı maaşlar için sarf edilmiştir.[730] R. 1283/ 1867 tarihli vakıf muhasebe bilgilerinde 688 kuruş 20 para, vakfa gelir olarak kaydedilmiştir.[731] R. 1293/1877 senesinde vakfın geliri 976 kuruş kaydedilmiş ve gelirden 847 kuruş 20 para, vakfın mütevellileri ve müderrisleri olan Salih ve Ali Efendilerin tasarrufundadır, ayrıca 128 kuruş 10 para muhasebe harcı ve çeşitli maaşlar için sarf edilmiştir.[732]

---

[725] "*Vakf-ı Medrese-i Sarmiye, zemîn-i icâre-i Kara Nebi der yed-i Lütfi fi sene 40, zemîn kirası, hâsıl 40 akçe."* Bkz. *TKGMA 558*, v. 3a; "*Vakf-ı Medrese-i Sarmiye der nefs-i Ankara. Mezkûr medrese harâb olduğu sebebden vakf olan mezrâ'a-i Sarmiye dimekle meşhûr mezrâ' ki iki çiftlik mikdârı yir imiş. Şeyh Kaya'ya sadaka olunmuş mezkûr Şeyh Kaya dahî kendü binâ itdügi zâviyesine âyende ve râvendeye hıdmet idub mutasarrıfdır. Elinde Pâdişâhımız berâtı var. Hâliyâ mezrâ'i mezbûre berât-ı hümayunla Mevlânâ Tâceddin'e virilmiş deyü mukayyed der defter-i atîk. Hâsıl an'il-galle ve gayrihî 400";* Bkz. *TKGMA 558*, v. 57a; Köse, *a.g.t.*, s. 23.

[726] BOA, *EV-MH, D.N. 790*, s. 118.

[727] VGMA, *D.N. 2109*, s. 9.

[728] VGMA, *D.N. 2109*, s. 69.

[729] VGMA, *D.N. 1974*, v. 108; BOA, *EV-MH, D.N. 1306*, s. 74.

[730] VGMA, *D.N. 1954*, s.195, (v.14).

[731] BOA, *EV-MH, D.N. 1581*, s. 501.

[732] BOA, *EV-MH, D.N. 1932*, s. 484.

3.1.1.1. Sarmiye Medresesi'nin Müderrisleri

Ankara'ya ait tahrir defterlerinde ve hurufat defterlerinde Sarmiye Medresesi'nin müderrisleri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Arşiv kaynaklarından edinilen bazı münferit belgeler aracılıyla müderrisler hakkında bilgiler edinilmiştir. Edinilen ilk bilgi R. 1280/1864 tarihlidir ve Sarmiye Medresesi'nin müderrisi İsmail Efendi'ye vazifesi karşılığında 250 kuruş verilmiştir.[733] Bir yıl sonra müderris İsmail Efendi'nin üç oğlunun müşterek olarak Sarmiye Medresesi'nde müderris oldukları vakfın muhasebe kayıtlarından anlaşılmaktadır. R. 1281/ 1865 tarihli kayıtta Ali, Salih ve Behçet Efendiler vazifeleri karşılığında toplam 250 kuruş maaş almışlardır.[734] Müderrislerin bir yıl sonra da görevlerine devam ettikleri ve aynı ücreti aldıkları görülmektedir.[735] R. 1283/ 1867 tarihinde söz konusu müderrislerin aynı zamanda vakfın tevliyet vazifesini yürüttükleri vakıf muhasebe bilgilerinden anlaşılmaktadır, müderrislik vazifesinden 300 kuruş ücret almışlardır.[736] 1293/1877 yılı muhasebe kayıtlarında, mütevelli Salih ve Ali Efendilerin vakfın gelir-giderini işlediği, aynı zamanda müderrislik vazifesinin de kendileri tarafından yürütüldüğü yazmaktadır. Buna göre vakfın 976 kuruş gelirinden müderrisler için 847 kuruş 20 para ücret verilmiştir.[737]

Sarmiye Medresesi'nin müderrislik vazifesinin yürütülmesi ile ilgili bir husus 30 Ramazan 1329/24 Eylül 1911 tarihli bir berata konu olmuştur. İsmail oğlu Ali, Salih ve Behçet adlı müderrislerden Behçet, Ali ve Salih art arda vefat etmişlerdir. Behçet'in vazifesini bırakabileceği evladı bulunmamaktadır. Ali ve Salih'in oğulları İsmail, Rasih ve Galip'e müderrislik vazifesi intikal etmesi gerekirken bu şahısların müderrislik yapabilmeleri konusunda tahsillerinin olmadığı, bu konuda ehliyetsiz bulundukları ve iktidar sahibi olmadıkları dile getirilmiştir. Vefat eden müderris Salih'in oğlu Fevzi'nin ise müderrislik yapabileceği anlaşıldığından bu vazife ona bırakılmıştır.[738] Medreseye müderris atamasındaki ön şartların belirtildiği belgeye göre müderris olacak kişilerde tahsil sahibi olmaları, eğitim için ehliyet ve iktidar sahibi olmaları gibi özellikler aranmaktadır. Her ne kadar müderrislik babadan oğula intikal etse de gerekli şartlar sağlanmadığı sürece intikal söz konusu değildir.

---

[733] VGMA, *D.N. 1974*, v. 108; Gülen Taşçı, *H. 1281/M. 1864-1865 Tarihli Muhasebe Defterine Göre Ankara Sancağı'ndaki Vakıflar,* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tarih ABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2022, s. 100.
[734] VGMA, *D.N. 1954*, s. 195, (v.14).
[735] VGMA, *D.N. 1954*, v. 191.
[736] BOA, *EV-MH, D.N. 1581*, s. 501; VGMA, *D.N. 1955*, s. 132.
[737] BOA, *EV-MH, D.N. 1932*, s. 484.
[738] BOA, *EV-MKT, 3463*, s. 170; VGMA, *D.N. 904*, s. 84.

3.1.1.2. Sarmiye Medresesi Vakfının Tevliyeti

Sarmiye Medresesi Vakfının vakfiye kaydına ulaşılamadığından tevliyeti hususunda şartlar ve işleyişin nasıl olduğu konusundaki bilgiler diğer arşiv kaynaklarındaki belgelerden öğrenilmektedir. Vakfın tevliyetinin *evlâd-ı vâkıf* olarak devam ettiği yapılan mütevelli atamalarından anlaşılmaktadır. Ankara'ya ait hurufat defterlerinde, Sarmiye Medresesi Vakfına ait altı kayda ulaşılmıştır. Kayıtlarda vakfın mütevelli atamaları kaydedilmiştir; en erken tarihli mütevelli ataması Zilhicce 1140/Temmuz 1728 tarihinde gerçekleşmiş, mütevelli Hacı Mustafa'nın vefatından sonra yerine Pir Mehmed mütevelli olmuştur.[739] Zilhicce 1164/Ekim 1751'e kadar vazifesine devam eden mütevelli Pir Mehmed'in vefatıyla tevliyet vazifesine kardeşi Seyyid Ahmed getirilmiş,[740] dokuz sene sonrasına tarihlenen bir kayıtta ise tevliyet görevi Pir Mehmed oğlu Seyyid Ahmed'e verilmiş[741] ve on beş yıl bu vazifede kaldığı görülmüştür.[742]

Muharrem 1222/Mart 1807 tarihinde Sarmiye Medresesi Evkafının mütevellisi Şerif Mehmed vefat edince yerine *evlâd-ı vâkıfeden* zevcesi Şerife Ümmü Gülsüm getirilmiş[743] ve 13 yıl bu vazifede kalmıştır. Rebiülâhir 1235/Ocak 1820'de vefat eden Şerife Ümmü Gülsüm'ün yerine bu görev evlâd-ı vâkıfeden kızı Şerife Halime'ye tevcih olunmuştur.[744]

8 Rebiülahir 1278/13 Ekim 1861 tarihinde mütevelli Şerife Halime'nin önceki bir tarihte vefat ettiği ve vazifesini oğlu Seyyid Mustafa'nın devam ettirdiği ancak mütevellinin düzene aykırı ve vâkıfın şartlarına muhalif bazı iş ve davranışlarından dolayı vazifenin kendisinden alınıp başkasına verilmesi uygun bulunmuştur.[745] Yapılan incelemelerden sonra mütevelli Seyyid Mustafa'nın son iki yılın vakfı muhasebesini eksiksiz tuttuğu, vazifesinde bir aksaklık olmadığı ve hata görülmediği anlaşılmış ve Ankara Naibi ve Evkaf Müdürü

---

739 "*Ankara'da vâki' Sarmiye Medresesi evkâfı mütevellîsi el-Hâc Mustafâ fevt olub ber vech-i hasbî Pîr Mehmed bin Muslihiddîn Nâib Abdussamed arziyle inâyet buyruldu*." Bkz. VGMA, *D.N. 1143*, s. 46 (82), sr. 23.

740 "*Ankara'da vâki' Sarmiye Medresesi vakfının vazîfe-i mu'ayyene ile mütevellîsi olan Pir Mehmed bin Muslihiddîn fevt li-ebeveyn karındaşı Seyyid Ahmed'e Nâib Hâcı Mustafâ arziyle."* Bkz. VGMA, *D.N. 1061*, s. 52 (130), sr. 1.

741 "*Ankara'da Sarmiye Medresesi evkâfının bâ mu'ayyene mütevellîsi olan es-Seyyid Ahmed bin Pir Mehmed'e tecdid. Ramazan 173/Nisan 1760*." Bkz. VGMA, *D.N. 1063*, s. 51 (107), sr. 14; AŞS, 173, 101.

742 "*Ankara'da Sarmiye Medresesi Vakfının bâ mu'ayyene mütevellîsi olan es-Seyyid Ahmed bin Pir Mehmed'e atîk tecdid. Şabân 189*/Eylül 1775." Bkz. VGMA, *D.N. 1065*, s. 18, sr. 12.

743 "*Ankara'da Sarmiye Medresesi evkâfının bâ mu'ayyene mütevellîsi olan Şerîf Mehmed bin Seyid Süleymân ferâğından evlâd-ı vâkıfdan zevcesi Şerîfe Ümmü Gülsüm binti Mustafâ'ya Nâib Seyid Hasan Mollâ arziyle tevcîh buyuruldu. Yevm 29. Muharremü'l-Harâm 222*." Bkz. VGMA, *D.N. 534*, s. 130 (131), sr. 11.

744 "*Ankara kazâsında Sarmiye Medresesi evkâfının vazîfe-i mu'ayyene ile mütevellîyesi olan evlâd-ı vâkıfdan Şerîfe Ümmü Gülsüm binti Seyyid Mustafâ müteveffîye olub mahlûlünden ve evlâd-ı vâkıfeden müteveffîye-i mezbûrenin sulbîye kızı Şerîfe Halîme binti Şerîf Mehmed'e Nâib Abdulhalim Hâfız Keçecizâde arziyle tevcîh buyuruldu. Yevm 21. Rebiülâhir 1235*." Bkz. VGMA, *D.N. 535*, s. 93 (93), sr. 3.

745 BOA, *EV-MH, D.N. 1306*, s. 74.

tarafından onaylanana karar ile görevine tekrar getirilmiştir (4 Recep 1278/5 Ocak 1862).[746] Bu tarihten sonra mütevelli Seyyid Mustafa'nın beş yıl daha görevinde kaldığı, vakfın muhasebe kayıtlarından anlaşılmaktadır. [747]

3.2. ZİNCİRLİ/KAZASKER/ŞEYHÜLİSLAM MEHMED EMİN EFENDİ MEDRESESİ

Ankaravî Mehmed Efendi olarak bilinen Cevherizâde Mehmed Efendi, Ankaralı olduğu için Ankaravî lakabıyla meşhur olmuştur. Ankaravî Mehmed Efendi Gurre-i Receb 1097/24 Mayıs 1686 tarihli vakfiyesinden öğrendiğimize göre Ankara'da bir medrese, cami, mektep, darulkurra, mescit, şadırvan ve birçok çeşme ile beraber İstanbul'da da bir medrese yaptırmış ve bu hayrâtı için Ankara'da iki han, hamam, değirmen ve birçok dükkânın gelirini vakfetmiştir.[748] Vakfiyesinde yer aldığı üzere Zincirli Medresesi adı verilen medrese, aynı adı taşıyan camiye bitişik[749] bir dershane ile on hücreden oluşmaktaydı.[750] 1255/1840 tarihli bir belgede medresenin 15 odası,[751] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli bir kayıtta da 11 odası olduğu ve medresenin yerinin Hükümet Meydanı civarında bulunduğu yer almaktadır.[752] Bu medreseye ait ulaşılabilen son kayıt 20 Şevval 1328/25 Ekim 1910 tarihlidir. Bu tarihte medrese tamir edilmiş ve eğitime devam etmektedir.[753] Ancak bu tarihten sonra ne zamana kadar faal olduğu bilinmemektedir. Medrese binası günümüze kadar ulaşmamış; fakat aynı kişinin yaptırdığı Zincirli Camii günümüzde Altındağ İlçesi Hacı Bayram Mahallesi sınırları içinde, Anafartalar Caddesi üzerinde Anafartalar Çarşısının karşısında bulunmaktadır.[754]

Medresenin adı, farklı zamanlarda çeşitli isimlerle kaydedilmiştir. 1261/1845 yılında medresenin müderrisine ait bir arzuhalde medresenin adı *Zincirli Medresesi*,[755] 1291/1875 yılında cami ve medresenin tamiri için masrafların kaydedildiği defterde "…*Şeyhülislâm-ı esbâk müteveffâ Mehmed Emin Efendi'nin binâ ve ihyâ eylemiş olduğu Zincirli Câmi-i şerifi*

[746] BOA, *EV-MH, D.N. 846*, s. 114.
[747] VGMA, *D.N. 1974*, v. 108; *D.N. 1954*, 195, (v.14); *D.N. 1954*, v. 191.
[748] Vakfiye için Bkz. VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.
[749] "*Zincirli Camî-i şerîfinin imâmet ve hitâbet ve müezzinlik vazifeleriyle ittisâlinde ki Medresesi'nin müderrislik ciheti…*" *Bkz.* VGMA, *D.N. 601*, s. 206, sr. 270.
[750] VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.
[751] BOA, *EV-MKT, D.N. 3370*, s. 52.
[752] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 20; *Salname-i Maârif-i Umûmiye, 1316*, s. 958.
[753] VGMA, *D.N. 601*, s. 206, sr. 270.
[754] Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[755] Bkz. BOA, EV-MH, s. 127, sr. 27.

ve medresesi…" ifadesi kullanılmıştır.[756] 13 Şevval 1290/4 Kasım 1873 tarihli kayıtta, *Kazasker Medmed Efendi Medresesi,*[757] 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde Şeyhülislam-ı Esbak Mehmed Emin Efendi Medresesi,[758] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909'da ise *Zincirli Medresesi* adıyla kaydedilmiştir.[759]

Zaman içinde medresenin bakıma ve tamire ihtiyacı olmuş ve vakfı aracılığıyla tamir ve onarım işleri gerçekleştirilmiştir. 22 Zilkade 1265/9 Ekim 1849 tarihinde yapılan keşifte, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi vakfının hayratından olan Zincirli Camii yanında bulunan medresenin harap olduğu, talebelerin barınamadığı ve tamiri için 12.960 kuruşa ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir.[760] 29 Haziran 1291/11 Temmuz 1875 tarihinde Zincirli Camii ve Medresesi'nin bazı yerlerinin tamiri söz konusu olmuş ve yapılan masraflar kaydedilmiştir. Bu tamirde medresenin çatısının tamiri için kullanılan ağaçlar, tuğla ve kiremitler; dershane duvarı için harç masrafları ile kapısı için tahta ve diğer malzemeler ile çalışacak usta ve amele ücretleri için 2.000 kuruş sarf edilmiştir. Bu tarihte, caminin tamiri için harcanan miktar ile toplam 11.265 kuruş masraf edilmiştir.[761]

XX. yüzyıla gelindiğinde vakfa gelir sağlayan dükkânların tahrip olması nedeniyle vakfın geliri azalmış ve caminin personel maaşları ile medresenin müderris ücretini karşılamak için vakıf gelirleri yetmez duruma gelmiştir. Aynı zamanda medresedeki talebelerin ikametinde olan odalar alt katta olduğundan rutubet alarak harap hale gelmiştir. 20 Şevval 1328/25 Ekim 1910 tarihinde Ankara'nın ileri gelenlerinden Taşpınarizâde Hacı Atıf Efendi ile Hacı Süleyman Efendi, mahkemede, evkaf müdürünün de hazır bulunduğu görüşmede, medresenin ortadan kalkması durumuna bir çözüm ve öneride bulunmuşlar; talebelere ait olan odaların bulunduğu alt kata 12 dükkân ve dükkânların üzerine talebe odaları yapılması ve bu dükkânlardan alınacak kira ile Zincirli Camii'nin imamet, hitabet, müezzinlik ve medresenin müderrislik vazifeleri için ücretlerinin ödenebileceği bir duruma getirilmesi için gerekli olan meblağın evkaf sandığından tahsis olunması konusunda izin talep etmişlerdir. Söz konusu talep üzerine izin verilmiş, bu tarihten sonra medrese, alt katında dükkânlar, üst katında talebe odaları olmak üzere iki kat olarak yeniden inşa edilmiştir.[762]

---

[756] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N.. 50*, s. 197.
[757] BOA, *İE-EV, 4*, 397.
[758] *Salname-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 958.
[759] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 20.
[760] BOA, *EV-THR, D.N. 225*, s. 125.
[761] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 50*, s. 197.
[762] VGMA, *D.N. 601*, s. 206, sr. 270.

1255/1840'ta Ankara valisi olan Vecihi Paşa'nın baskısıyla Ankaravî Mehmed Efendi Vakfı'nın akarı İdare Meclisi mazbatasıyla 120.000 kuruşu peşin (muaccel), 3.000 kuruşu taksitle (müeccel) kiraya verilerek icâreteynli vakfa dönüştürülmüştür. Vakfın yıllık 120.000 kuruş gelir getiren emlakından, tamiri yapılmadığı gerekçesiyle dükkânları kapatılmıştır. Bu durumu dilekçesinde dile getiren bir şahıs,[763] dükkânların vakfa fayda sağlamaya devam ettiğini ve gelir sağladığını, icâre-i vâhideli vakfa dönüştürülmesi için vakfın hizmette bir kusur etmediğini yalnızca tamire ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. Karasol Penabut tarafından yapılan yalan ihbar üzerine gönderilen fermanın da itibara alınmaması gerektiğini savunan bu şahıs, Penabut'a takibat yapıldığını ve davalık olduğunu da ifade etmiştir. Aynı şikâyet dilekçesinde, vakfın 75 yıldır mütevellisi yoktur ve Penaburt 55 seneden beri cebren ve valinin de desteğiyle vakfı tasarruf etmektedir ve açılan davanın zaman aşımına uğramasıyla tasarrufuna devam etmektedir ifadesine yer verilmiştir. Davacı olan şahıs, vakıf mallarına ihtiyat tedbiri koydurmuş, fakat Penaburt bu tedbiri de kaldırtmıştır. Naib Necmeddin Efendi, hukuk gereği Penaburt ile görüşmüş, fakat bu görüşmeden de müsbet sonuç çıkmamıştır. Böylece, davacı olan şahsın hukuki mücadelesi son bulmuş ve şikayetini Dersaadet'e iletmiştir. Buradaki hukuki süreç 97 gün sürmüş, sonunda dava düzene koyulmuş, naib görevden alınarak yerine Sabit Molla adlı naib getirilmiş, fakat Karasol Penabut'un faaliyetleri sonucu Sabit Molla'nın vali ile arası açılmış sonunda o da azledilmiştir. Önceki naib yeniden göreve gelmeye çalışsa da bu defa Bağdat'a sürülmüş, Sabit Molla tekrar nâib olmuştur. Bu davalar ve mahkemeler uzun uzun devam etmiş; Karasol Penabut söz konusu vakıf dükkânlarını vakıftan satın aldığını iddia etmiş ve dava yeniden zaman aşımına uğramıştır. Vali Cevad Bey, Naib Molla'yı azlettirmiş, yerine Rifat Efendi getirilmiştir. Yıllarca süren çekişmeli davada, davacı şahıs süreci uzun uzun anlatmış ve yaşadığı zorlukları ifade ederek hukuk sürecinin işleyişinde yetkililerin tutumundan dolayı şikayetlerini dile getirmiştir. Bu süreçte yaptığı masrafların da karşılanmasını talep etmiştir.[764] 12 sene süren dava sonunda davacı şu ifadeleri kullanmıştır:

[763] Müsvedde olarak yapılmış belgede, dilekçeyi yazanın adı kaydedilmediğinden burada şahıs olarak ifade edilmiştir. Bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 3370*, s. 52.

[764] Davacının masrafları şöyledir:
"-166 kuruş-Ankara'dan Dersaadet'e gelürken şimendüfer ikinci mevki' ücretine verilen.
-160 kuruş-İstanbul'dan Ankara'ya giderken şemendüfer ikinci mevki ücretine verilen.
- 26 kuruş- Eskişehir'den azimet ve avdetimde otel ve yemek mesarifim.
- 4.074 kuruş-Üç mah yedi gün yevmiye kırk iki kuruş ve her gün sadarete ve meşihate ve evkafa azimet ve avdetde araba ve saire ücretiyle ve mesarifi-i zaruriyem.
-20 kuruş-Uzunoluk degirmeni hariç şehirde olduğundan şahidlere tudduğum araba icareti." Bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 3370*, s. 52.

"Zira kıymetli ömrüm ve servetim bu ve sâir dava-i vakfiyede mahv oldu."[765] Bu dava ile görünen o ki Zincirli Cami ve Medresesi vakfının tevliyet sorunu yıllarca devam etmiş, bu sorun ise başka problemleri beraberinde getirmiştir. Akarı ve geliri açısından Ankara'daki diğer vakıflara oranla büyük bir vakıf olmasından dolayı davanın kıymeti de bu oranda büyük olmuştur. Hukuk sürecinde, görevli şahısların lakayt tutumlarından, nüfuz sahibi kimselerin menfi davranışlarına kadar geniş bir portre gösteren dava, dönemin hukuk, vakıf, idare ve işleyişine ayna tutması açısından önemlidir. Evkaf Nezareti'ne müsvedde olarak kaydedilen belgenin tarihi ve davacının adı bilinememektedir. Ancak 13 Temmuz 1325/26 Temmuz 1909 tarihli bir kararda, Zincirli Camii ve Medresesi'nin 6.000 liralık dükkânın Ankaralı Karasol oğlu Penaburt Efendi'nin kendi üzerine geçirmesi durumunda Ankara Evkaf Muhasebeciliği tarafından dava edildiği ve söz konusu vakıf akarının tekrar vakfa iade edilmesi kararı verildiği kaydedilmiştir.[766]

3.2.1. Ankaravî Mehmed Efendi ve Hayrâtı

Osmanlı ulemasından olan Mehmed Efendi, 1028/1618'de Ankara'da doğmuştur. Bu nedenle *Ankaravî* lakabıyla anılmaktadır. Babasının adı Hüseyin, oğlunun adı ise Hasan'dır. Ankaravî Mehmed Efendi, Ankara Müftüsü Kırşehirli Mehmed Efendi ve Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahyâ Efendi'nin tedrisinden geçerek İstanbul'da birçok medresede müderrislik yapmıştır. Yenişehir kadılığı görevine getirilen Ankaravî, sırasıyla fetva eminliği, Bursa, Mısır, İstanbul kadılığı yapmış daha sonra Anadolu kazaskerliği ve Rumeli kazaskerliğine tayin olunmuştur. 1097/1686 yılında ise Şeyhülislamlığa getirilmiştir. *Fetâvâ-yı Ankaravî,*[767] *Haşiyetü Tenvîri'l-Ebşâr, Ayetü'l-Kürsî Tefsiri* onun kıymetli eserlerindendir. Kurmuş olduğu vakıf ile Ankara'da bir cami, medrese, mektep, darulkurra ve İstanbul'da ise Hoşkadem Medresesi olarak bilinen medreseyi yaptırmıştır.[768] Bunlara ek olarak Ankara'da Uzun Çarşı yakınında Han-ı Kebir[769] adlı bir hanın içinde bir mescit ve mescidin yanına şadırvan ve çeşme yaptırmıştır. Vâkıf ayrıca Ankara'da 25 farklı mahalde çeşme yaptırarak, su ve su kanalları ile birlikte kullanılır hale getirerek insanların hizmetine sunmuştur.

---

[765] BOA, *EV-MKT, D.N. 3370*, s. 52.
[766] BOA, *EV-MKT, D.N. 3370*, s. 64.
[767] Ahmet Akgündüz, "Fetâvâ-yı Ankaravî", DİA, C. 12, s. 438, 439.
[768] Tahsin Özcan, "Mehmed Emin Efendi, Ankaravî", *DİA*, C. 28, 461-462, 2003; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 985.
[769] Suluhan, Hasan Paşa Hanı, Ankaravî Hanı adlarıyla da anılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cafer Kanıtemiz, *Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi ve Vakfı,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018, s. 37, 76.

Zincirli Camii, Ankaravî Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. Vakıf şartnamesindeki ifadelere göre cami, vakfın tescil yılı olan 1097/1686 yılından daha önce yapılmış, ancak bu tarih tam olarak bilinememektedir. Suluhan (Hasan Paşa Hanı) ve Hasan Paşa Hamamı, Zincirli Camii'ne gelir sağlaması için olarak yaptırılmıştır.[770] Rebiülâhir 221/Temmuz 1806 yılında camide görevli imam vefat etmiş yerine şeyhülislamın işaretiyle günlük beş akçe vazife ile yeni görevli atanmıştır.[771] Cemaziyelâhir 172/Ocak 1759 tarihli başka bir atama kaydı ise camide görevli şeyhülkurra vazifesi için yapılmıştır.[772] 1205/1791 yılında ise camide görevli müezzin ve temcidhan olan Yunus oğlu Hacı İsmail görevinden feragat etmiş yerine oğlu Hacı İsmail'in oğlu İbrahim getirilmiştir.[773]

Ankâravi Mehmed Efendi, Müslüman çocuklar ile gençlerin Kur'an öğrenmesi amacıyla Zincirli Camii'nin yakınında bulunan Ahî Yakup Mahallesine de bir mektep/muallimhane yaptırmıştır.[774] 1149/1736 yılında merhum Ankaravî Mehmed Efendi'nin inşa ettiği muallimhanede görevli muallime günde üç akçe maaş verildiği kaydedilmiştir.[775] Mektebin muallimi Ahmed bin Ahmed vefat etmiş, yerine Safer 1149/Haziran 1736 tarihinde Ahmed oğlu İsmail Halife atanmış;[776] İsmail Efendi vefat ettiği için Cemaziyelahir 1158/Temmuz 1745 yılında üç akçe vazife ile yeni muallim Mehmed Halife bin Mustafa atanmıştır.[777] 1183/1769 yılında Murat oğlu Mehmed'in yerine Ahmed oğlu Mehmed muallim olarak atanmıştır.[778] Cemaziyelâhir 1200/Nisan 1786 tarihinde ise muallim vazifesi Ali bin İbrahim'e tevcih olunmuştur.[779]

Ankara'da Zincirli Camii'ni yaptıran Ankaravî Mehmed Efendi, cami bitişiğinde bir de darulkurra yaptırmıştır. Burada talebelere Kur'an-ı Kerim dersleri vermek için görevli şahsın kıraat ilmini iyi bilen ve Kur'an ehli olan bir şeyhülkurrâ olması şartı aranmıştır. Şeyhülkurra, talebelere tatil günleri dışındaki eğitim günlerinde tecvid ile Kur'an-ı Kerim okumayı öğretecek ve karşılığında günlük beş akçe ücret alacaktır. Bununla birlikte Bağlum Köyü Kayapınar suyu yakınında bulunan ve Küçük Bağ olarak anılan bağı da tasarruf edecektir. Yapılan araştırma neticesinde, darulkurranın hangi adla anıldığı, eğitime ne kadar

[770] Öney, *a.g.e.*, s.83.
[771] VGMA, *D.N. 532*, s. 163, sr. 7.
[772] VGMA, *D.N. 1063*, s. 50 (104), sr. 9.
[773] VGMA, *D.N. 530*, s. 182 (185), sr. 8.
[774] VGMA, *D.N. 1059*, s. 11 (25), sr. 6; VGMA, *D.N. 1072*, s. 61 (94), sr. 3.
[775] VGMA, *D. N. 1068*, s. 76.
[776] VGMA, *D.N. 1068*, s. 19 (144), sr. 12.
[777] VGMA, *D.N. 1061*, s. 44 (114), sr. 19.
[778] VGMA, *D.N. 1072*, s. 61 (94), sr. 3; VGMA, *D.N. 1057*, s. 21 (46), sr. 1; VGMA, *D.N. 1059*, s. 9 (20), sr.5.
[779] VGMA, *D.N. 1060*, s. 28 (162), sr. 8.

eğitime devam ettiği, şeyhülkurra atamaları ya da hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.[780]

Ankaravî Mehmed Edendi'nin kurduğu vakfın vakfiyesinde iki mescitten bahsedilmektedir. Birincisi, "*…medîne-i mezbûrede Uzun Çarşu kurbunde Hân-ı Kebîr denilmekle ma'rûf olan hânın içinde müceddeden bir mescid-i şerîf binâ ve ihyâ buyurup…*" ifadeleriyle tarif edilmektedir. Uzun Çarşı yani Suluhan'da vâkıf tarafından yeni bir mescit yaptırılmış ve imam görevlendirilmiştir. Mescidin yanına bir çeşme ve bir şadırvan da yine vâkıf tarafından yaptırılmıştır.[781] 1178/Aralık 1764 tarihinde mescide imam tayin edilmiştir.[782] Vakfiyede ifade edilen ikinci mescidi açıklayan kayıtlar şu şekildedir: "*…medîne-i mezbûrede Ahi Yakup Mahallesinde vâkıf-ı müşârünileyh hazretlerinin mahdûm-ı mükerremleri fahru'l-mevâli'l-'izâm Hasan Efendi'nin binâ eylediği mescid-i şerîf…*" Vâkıfın oğlu Hasan Efendi'nin Ahi Yakup Mahallesinde yaptırdığı mescidin görevlisi olan dersiâma ödenen ücret vakıf masrafları arasında kaydedilmiştir. Dersiâmdan eğitim günlerinde isteyenlere Kur'an-ı Kerîm talimi vermesi beklenmekte, vazifesi karşılığında günde on akçe ücret almaktadır.

Ankaravî Mehmed Efendi, Ankara'da yaptırdığı vakıf hayrâtı dışında İstanbul'da da hayır işlerinde bulunmuştur. Kurmuş olduğu vakfın gelirinden tüm masraflar karşılandıktan sonra kalan miktar vâkıfın evladı tarafından tasarruf edilecektir. Ankaravî Mehmed Efendi, neslinin inkıraza uğraması durumunda vakıf fazlası olan gelir ile ne yapılması gerektiğini vakıf şartlarına eklemiştir. Söz konusu vakıf geliri ile şeyhülislam marifetiyle İstanbul'da uygun bir yere 12 hücresi ve bir dershanesi olan medrese yaptırılması istenmiştir. Üç medreseden (gruptan) müteşekkil olan eğitim kurumu, dâhil ve hariç derecelerden oluşacaktır. Ulemadan üç müderrisin tayin olunması, her birinin haftada iki gün medreseye gelip talebelere ders vermesi istenen şartlar arasındadır. Birinci medresedeki müderrise günlük 50 akçe, ikinci medresede görev yapanmüderrise günlük 40 akçe, üçüncü medresedeki müderrise ise 30 akçe maaş verilmesi şartı getirilmiştir. Söz konusu medresenin tevliyet işleri için şeyhülislam kethüdalarından biri görevlendirilmiş ve hizmetinin karşılığında günlük 10 akçe verilmesi uygun bulunmuştur.[783] Vâkıfın bu vasiyeti, Ankaravî

[780] VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.
[781] VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.
[782] VGMA, *D.N. 1057*, s. 20 (44), sr. 3.
[783] "*…Ba'dehû fazla-i mezkûre evlâdlarına meşrût ola bâ'de'l-inkırâze'l-evlâd nâzır-ı müşârünileyh şeyhülislâm hazretleri mâ'rifetleriyle fazla-i vakfı mezkûr ile Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliyye Kostantiniyyeti'l-Mahmiye'de münâsip olan mahalde bir arsada on iki adet hücre ve bir dershâne binâ olunup…*" Bkz. VGMA,

Mehmed Efendi Medresesi veya Hoşkadem Medresesi adıyla 1119/1707 yılında vücut bularak İstanbul'da yaptırılmıştır. Hoşkadem Mescidine yakınlığından dolayı Hoşkadem Medresesi de denilmiştir. Fatih'te Kemal Paşa Mahallesinde bulunan medrese binası günümüzde Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'na tahsis edilmiştir.[784]

Ankaravî Mehmed Efendi, Ankara'da çeşitli yerlere 25 çeşme yaptırmıştır.[785] Çeşmelerin suyu Elmadağ'dan açılan kanallar aracılığıyla ulaşmaktadır.[786] Çeşmelere gelen Hasan Paşa Suyu denilen su, suyolcusu olarak vazifeli kişi tarafından kontrol edilmektedir.[787] Ankaravî Mehmed Efendi'nin vakıflarından cami, medrese, salhane, hamam ve çeşmelerine verilen suyun suyolcusu Osman adlı görevlinin Zilkade 1133/Ağustos 1721 tarihinde görevine hiyaneti söz konusu olduğundan bu vazife Abdurrahman'a tevcih olunmuştur.[788]

3.2.2. Zincirli Medresesi Vakfının Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Ankaravî Mehmed Efendi, Ankara ve İstanbul'daki vakıf hayrâtının masraflarını karşılayarak devamlılığını sağlamak için Ankara'da kendi malından bazı emlakını vakfetmiştir. Bunlardan bazıları vâkıfın kendi malından ayrılmış bazıları ise satın alınarak kira geliri vakfedilmiştir. Böylece söz konusu hayrâtın bakım ve onarımı ile personelin maaşları karşılanarak vakfın sürekliliği sağlanmıştır. Vakfedilen mülkler şöyledir;

- Ankara'da İplik Pazarında, 47 odası iki ahırı ve iki kenifi olan Han-ı Sagîr[789] adlı bir han ile han etrafında bulunan 15 kemer dükkânı ile 4 bab dükkân,
- Ankara'da Uzun Çarşı yakınında 93 odası, 4 dükkânı, bir çeşmesi, iki ahırı ve 8 kenifi olan Han-ı Kebir adlı bir han ile han etrafında bulunan bir tahmis (kahve) dükkânı, 21 kemer dükkânı, 22 dükkân,

---

D.N. 17-33, 4-B; Süleyman Faruk Göncüoğlu, "İstanbul'un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt: Saraçhane". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. Atatürk Üniversitesi, 2009, s. 61.

[784] Kanıtemiz, *a.g.t.*, s. 107; ayrıca bkz,"Ankaravi Mehmet Efendi Medresesi", https://kulturenvanteri.com/tr/yer/ankaravi-mehmet-efendi-medresesi/#17.5/41.013089/28.954224 (erişim tarihi: 19.10.2023).

[785] "… *her birine kanevât-ı memlûkeleri ile kadr-i kifâye mâ-i lezîz icrâ idüb 'âmme-i nâsa izin virmeleriyle hâlen muhtâcîn-ı şeb ve isti'mâl iderler. Tekabbelallahu Te'âlâ hayrâtehu best imdi bu mecârî hasenât-ı sâlifü'z-zikr ve mebânîi hayrâtı sâbikü'z-zikrin herbiri kemâyenbağı itmâm ve kemâl-i ihtimâm ile ihtitâm buldukta bu kitâb-ı müskîn-i erkâm-ı ism-i sâmîsi ile semt-i ittisâm bulan ve vâkıf-ı müşârünileyh hazretleri bâlâda zikr ü beyân olunan câmi'-i şerîf ve mescid-i münîfi ba'de ifrâzü't-tarîk ve medrese ve dârülkurrâ ve mektebi ve yirmibeş adet çeşmeleri ve kanâvât-ı mezkûreyi ve ana tab'iyetle icrâ buyurdukları suyu bi-cümleti't-tevâbi' ve'llevâhik 'âmme-i mü'minîn ve mü'minâta hasbeten lillahi te'âlâ vakf ve habs eylediler…"* Bkz. VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.

[786] İşçen, *Ankara Çeşmeleri*, s. 19.

[787] Zilkade 160/Kasım 1747 tarihli belge için Bkz, VGMA, *D.N. 1061*, s. 47 (121), sr. 13.

[788] VGMA, *D.N. 1067*, s. 115 (189), sr. 2.

[789] Çukurhan olarak da bilinmektedir. Bkz. Kanıtemiz, *a.g.t.*, s. 38, 74.

- Ankara'da Saraçhane'de 28 dükkân,
- Ankara'da Bezciler Sokağında bir dükkân,
- Ankara'da Belkıs Mahallesinde Çifte Hamam,[790]
- Ankara'da Debbağhane'de bir hamam,
- Ankara, Bent Deresinde Uzunoluk adlı değirmen,
- Ankara'da Kazlık adlı yerde üç kıta bahçe, Bağlum Köyünde Kayapınar mevkiinde iki kıta üzüm bağı,
- İstanbul yakınlarında Kanlıca Mevkiinde üzüm bağı,

Vakfın muhasebe kayıtları ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak 11 Mayıs 307/23 Mayıs 1891 tarihinde Ankara Vilayeti Evkaf Muhasebeciliğine gönderilen bir belgede; Şeyhülislam-ı esbak merhum Mehmed Efendi vakfından olan Zincirli Camii ve Medresesi ile vakfın sair hayratının İdare Meclisinden verilen karar ile yetkili Edhem Efendi tarafından tamir masrafları için 20.306 kuruş vakıftan hâsıl olunarak beyan edilmiştir.[791] 6 Zilkade 326/30 Kasım 1908 tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezaretine yazılan bir yazıda Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin Ankara'da bina ettiği cami, medrese, şadırvan ve saireye vakfedilen yerlerin kiraya veriliş şekliyle ilgili bir sorunun çözümü için on yıl boyunca mahkeme neticesi beklenmiş; sonunda verilen hüküm vakıf lehine olarak 20.000 kuruş vakfa ödenmiştir.[792]

3.2.2.1. Zincirli Medresesi'nin Müderrisleri

Ankaravî Mehmed Efendi, kurmuş olduğu vakfın personeli ile yaptırdığı hayır kurumlarının çalışanları için bazı şartlar ortaya koymuş ve bu şartları vakfiyede açıkça belirtmiştir. Personelin özellikleri, hangi yetki ve yetenekte olacakları, çalışma gün-saat ve şartları ile ilgili bilgiler açıkça ifade edilmiştir. Ankara'da yaptırılan camide görev yapan vaiz, imam, hatip, müezzin ve diğer yardımcıların özellikleri ve alacakları ücret; çeşmelerdeki suyun dağıtımı ile çeşmelerin bakım ve tamir işleri için çalışanlar ve hizmetleri karşılığında alacakları ücret; vakfın yönetimi ve idaresinde çalışan mütevelli ve nazır gibi görevlilerin statüleri ve hakları ile ilgili şartlar vakıf şartnamesine kaydedilmiştir. Çalışmanın kapsamı gereği burada yalnızca medrese çalışanları ile talebeler hakkında bilgi verilecektir.

[790] Hasan Paşa Hamamı da denilmektedir. Bkz. Kanıtemiz, *a.g.t.*, s. 39, 79.
[791] BOA, *EV-MKT, D.N. 1813*, s. 172.
[792] BOA, *EV-MKT, D.N. 3268*, s. 134.

Zincirli Medresesi'nin müderrislerinden beklenen vasıflar vâkıf tarafından vakıf şartnamesinde ifade edilmiştir. Astronomi, felsefe ve mantık ilmine sahip olmak, faydalı ilimlerden anlam çıkaran, bilgili ve bildiğini uygulayan kişilerin müderris olabileceği şartını koyan vâkıf, müderrisin görev tanımını, talebelere yetenekleri doğrultusunda dersler vermek olarak belirtmiştir. Müderris, vazifesi karşılığındaki her gün için 30 akçe alacaktır bununla birlikte Bağlum'da, Kayapınar yakınındaki büyük bağın tasarruf hakkı da ayni olarak müderrise verilmiştir.[793]

Üryanî Ali adlı müderris Zincirli Medresesi'nde görevli iken vefat etmesi üzerine Mahmud Efendi, günde 30 akçe maaşla 13 Şevval 1164/4 Eylül 1751 tarihinde Şeyhülislam Mevlânâ Seyyid Murtaza Efendinin işaretiyle tayin olunmuştur.[794] Medresede günde 30 akçe ile müderrislik yapan Ankaravî Sâlih Efendi vefat etmiş ve yerine 14 Şaban 1203/10 Mayıs 1789 tarihinde Seyyid Mehmed bin Seyyid Süleyman atanmıştır.[795] Zincirli Medresesi'nin müderrisi Hüseyin Efendi, berat ile müderrisliği tasarrufuyla aylık ücretini Evkaf-ı Hümayun Hazine-i Maliyesinden aldığını 1260/1844 yılından beyan etmiştir. Ancak Müderris Hüseyin Efendi, 16 Rebiülevvel 1261/25 Mart 1845 tarihine ait bir arzuhalde vazifesi karşılığında aylık yedi buçuk kuruş ücreti, Tanzimat-ı Hayriye senesinden (1839) söz konusu tarihe kadar beş sene boyunca alamadığını ifade etmektedir. Vakıf fazlasının Haremeyn hazinesine gittiği belirtilerek gerekli incelemelerin yapılmasından sonra söz konusu karışıklık giderilerek bu süre boyunca ödenmesi icap eden miktar 450 kuruş olarak hesap edilmiş ve Haremeyn Hazinesinden geri ödemesi istenerek Evkaf-ı Hümayun Hazinesinden tanzimine karar verilmiştir.[796]

13 Şevval 1290/4 Kasım 1873'te Veliyüddin Efendi adlı müderris, hariç ellili payesiyle Zincirli Medresesi müderrisliğine tayin olunmuştur.[797] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde ise Abdullah Efendi'nin medresede müderrislik vazifesine devam ettiği bildirilmiştir.[798] Abdullah Hilmi Efendi, Milli Mücadele döneminde Şeyhülislam

[793] *"…zikr olunan medreseye fünûn-ı şettâya mâhir ve istihrâc-ı 'ulûm-ı nâfi'aya kâdir bir 'âlim ve 'amîl kimesne müderris olup ta'til günlerinden gayri eyyâm-ı mu'tâdede ve talebe-i 'ulûm istidâdları olduğu fenden ders talîm edüb mukâbelesinde beher yevm otuz akçe vazifeye ve zikr-i murûr eden Kayapınar kurbunda olan Büyük Bağ'a mutasarrıf ola…*" *Bkz.* VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.
[794] Üryanî Ali Efendi, Zincirli Medresesi'nde müderrislik vazifesi ile birlikte Sarı Hatip Medresesi'nde hafız-ü'l-kütüb olarak görev yapmaktaydı. Bkz. VGMA, *AŞS, D.N. 821*, s. 8.
[795] *AŞS, D.N.* 179, s. 69, sr. 221'den aktaran Yusuf Pehlivan, *H. 1203-1204 (M. 1788-1789) Tarihli 179 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 211.
[796] BOA, *EV-MH, D.N. 127*, s. 27.
[797] BOA, *İE-EV, 4*, 397.
[798] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 20.

Dürrizade Fetvası'na karşı yayımlanan Ankara Fetvası'nı Zincirli Medresesi müderrisi olarak tasdik etmiştir.[799]

3.2.2.2. Zincirli Medresesi'nin Talebeleri

Zincirli Medresesi'nde on hücre bulunmaktadır ve talebelere günlük üç akçe verilmektedir. Ancak hücrelerde kaç talebenin bulunduğu bilinmemektedir.[800] 1255/1840 tarihli bir belgede medresenin 15 odası,[801] 22 Zilkade 1265/9 Ekim 1849 tarihinde medresenin tamir gereksinimi için yapılan keşif raporuna medresede 14 oda olduğu kaydedilmiştir.[802] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli kayıtta 11 odanın mevcut olduğu bilgisi verilmiştir.[803] 20 Şevval 1328/25 Ekim 1910 tarihinde ise yine medresenin tamiri söz konusu olmuş ve talebelerin bulunduğu bölgeye dükkân inşa edilerek dükkânların üstüne talebe odaları inşa edilmiştir. Böylece dükkânlardan alınan kiralar vakıf gelirlerine eklenerek medrese yenilenmiştir.[804]

3.2.2.3. Zincirli Medresesi Vakfı Tevliyeti

Vakfın tevliyet işlerinin kim tarafından ve nasıl yürütüleceği ile ilgili şartlar vakıf şartnamesinde belirtilmektedir. Vâkıf, hayatta olduğu sürece vakfın tevliyet işlerini kendisinin yürüteceğini şart koşmuş, kendisinden sonra bu sorumluluk evladı üzerinden devam edeceğini ifade etmiştir. Şayet vâkıfın neslinde inkıraz olursa, tevliyetin şeyhülislam kethüdaları tarafından yürütülmesi istenmektedir.

13 Temmuz 1325/26 Temmuz 1909 tarihinde Zincirli Camii ve Medresesi vakfının akarı olan dükkânlar ile ilgili bir dava söz konusu olmuştur. Dava ile ilgili yazışmalarda Müderris Abdullah Hilmi Efendi'nin mührü bulunmaktadır. Buna göre vakfın tevliyet işlerinin müderrisler tarafından yürütüldüğü düşünülmektedir.[805]

---

[799] Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, C. II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 313.
[800] "*…medrese-i mezbûrenin on adet hücresinin her birinde sâkin olan tâlip-i 'ilme yevmi üçer akça verile…*" *Bkz.* VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.
[801] BOA, *EV-MKT, D.N. 3370*, s. 52.
[802] BOA, *EV-THR, D.N. 225*, s. 125.
[803] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 20.
[804] VGMA, *D.N. 601*, s. 206, sr. 270.
[805] BOA, *EV-MKT, D.N. 3370*, s. 64.

3.3. KOCABEY/ABDÜLHÂDİ MEDRESESİ

Kocabeyzâde Seyyid Abdülhâdi Efendi, Ankara'da iki medresenin kurucusudur. Biri Adliye Camii[806] bitişiğinde bulunan üç hücresi olan; diğeri yeri tespit edilemeyen on hücre ile bir dershaneden oluşan medresedir. 10 Şaban 1133/6 Haziran 1721 tarihinde vakfiyenin tescili için kurulan mahkemede, vâkıfın kardeşi Seyyid Muslı Efendi mütevelli olmuştur.[807] Vakfiyede geçen ifadelere göre; Abdülhâdi Efendi, yaptırdığı cami, mektep, medrese, musluk ve abdesthane için personel ve diğer ihtiyaçları belirlemiş, bunlar için gereken meblağın kurmuş olduğu vakıf aracılığıyla karşılanmasını istemiştir.

Arşiv kaynaklarında ve telif eserlerde *Kocabey Medresesi, Kocabeyzâde Medresesi, Abdülhâdi Medresesi* adlarıyla kayıtlar bulunmaktadır. Arşivde bulunan münferit belgelerin bazılarında "*...Kocabeyzâde dimekle meşhûr müderrisînden es-Seyyid Abdulhâdi Vakfına ber vech-i mazbata tevliyeti mukayyed olub vakfiyesiyle Koyun Pazarı'nda vâki' medresesi…*"[808] gibi ifadeler kullanılıp medresenin adı belirtilmezken bazı belgelerde ise "*…Ankara'da Koyun Pazarı'nda vaki Abdülhâdi Medresesi…*"[809] ifadesiyle medresenin adı Abdülhâdi Medresesi olarak kaydedilmiştir. Belgelerde adı geçen medresenin Kocabeyzâde Seyyid Abdülhâdi Efendi'nin yaptırdığı medrese olduğu anlaşılmaktadır. Rifat Özdemir, *Kocabey-Zâde Medresesi* adıyla bir medreseden bahsederken medresenin Adliye Camii'ne bitişik olduğunu ve üç hücreli olduğunu ifade etmiştir.[810] Avram Galanti, *Kocabey Medresesi* olarak yalnızca medresenin adından bahsetmekte başka bilgi vermemektedir.[811]

Ankara'da Kocabey adıyla anılan üç medrese bulunmaktadır. İlki, Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi'nin 1133/1731'de kurmuş olduğu vakfın vakıf şartnamesinde ifade edilen, Koyun Pazarı'nda Adliye Camii bitişiğine üç hücresi olan medresedir.[812] Aynı vakfiyede bilgileri verilen ikinci medrese[813] ise vâkıfın yaptırmış olduğu diğer hayır işlerinin (mektep,

---

[806] Adliye Camii, Ankara'da Samanpazarı'nda Çarşı Sokağının başında bulunmaktaydı. Yol yapımından dolayı 1941 yılında yıkılmış, yıkımdan dolayı ödenen istimlak parasıyla Kurtuluş Camii yaptırılmıştır. Adliye Camiinin olduğu alanda günümüzde Altındağ Belediye Binası bulunmaktadır. Bkz. Konyalı, *a.g.e.*, s. 3; Ankara Vakıf Eserleri, s. 158; Yekta Ayna, *Fotoğraflara Göre Ankara'da Günümüze Ulaşmayan Türk Devri Yapıları,* Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens. Sanat Tarihi ABD. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020, s. 65; Medresenin konumu hakkında bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.

[807] VGMA, *D.N. 736*, s. 220, sr. 101.

[808] 19 Haziran 319/2 Temmuz 1903 tarihli belge için Bkz. BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 544*, s. 88.

[809] 17 Cemâziyelevvel 325/28 Haziran 1907 tarihli belge için Bkz. BOA, *EV-MKT-EVM, D.N. 13*, s. 34.

[810] Özdemir, *XIX. Yüzyıl ilk yarısında*…, s. 60, 61.

[811] Galanti, *Ankara Tarihi*, s. 221.

[812] Vakfiyede medreseye işaret eden ifade şöyledir; "…*Câmi-i mezkûre muttasıl müceddeden bina ve inşa ettiğim üç bab hüceratta iznimle talebe-i ulûm sakinler olub ifâde ve istifâde itmededirler*…" Bkz. VGMA, *D.N. 736*, s. 220, sr. 101.

[813] Vakfiyede ikinci medrese ile ilgili bilgiler şöyle ifade edilmiştir; "…*vakf-ı mezkûrun fazlasından müctemî olan galleden medîne-i mezbûrede mahal ve münasib mevzî'de müceddeden binâ bir medrese ve derûnuna on*

musluk, abdesthane) tüm gider ve masrafları karşılandıktan sonra kalan miktar ile Ankara'da uygun bir yerde yaptırılması istenen medresedir. Yapılacak olan medresenin on hücreden oluşması ve bir dershaneye sahip olması vâkıfın şartları arasına eklenmiş, müderrise günlük 40 akçe ve talebelere günlük üçer akçe ücret tahsisi uygun bulunmuştur. [814] Söz konusu medresenin nerede olduğu ve hangi adla anıldığı vakfiyede açıklanmadığı gibi vücuda gelip gelmediği ya da eğitime başlayıp başlamadığı bilinememektedir. Çeşitli arşiv kaynaklarındaki münferit belgelerde Abdülhâdi Medresesi ya da Kocabey Medresesi adlarıyla bilgilere ulaşılmıştır. Ancak vakfiyede ifade edilen iki medreseden hangisinin kastedildiği tam anlaşılamamaktadır. Belgelerde verilen bazı bilgiler, üç hücreli medresenin mevcut olduğu ancak diğer on hücreli medresenin var olmadığı yönündedir. Zaten vakıf şartnamesinde de yapılması istenen on hücreli medresenin, vakıf gelirinden arta kalan miktarla inşa edilmesi istenmiştir. Bu durumda medresenin söz konusu şartlarının sağlanıp vücuda gelip gelmediği bilinememektedir.

Kocabey adıyla anılan üçüncü medrese kayıtlara Melike Hatun Medresesiyle birlikte geçmiştir. Melike Hatun Medresesi Selçuklu döneminden miras alınarak Osmanlı döneminde eğitime devam etmiş bir medresedir. Bazı münferit belgelerde "…*Nefs-i Ankara'da vâki' Koca Beg nâm-ı diger Melike Hâtun Medresesi…"* şeklinde ifadeler yer almaktadır.[815] XVII. yüzyıl bilgilerini ihtiva eden bazı arşiv kaynaklarında ve telif bazı eserlerde Melike Hatun Medresesi'nin Kocabey tarafından tamir ettirildiği ve bu sayede eğitime devam ettiği kaydedilmiştir.[816] 27 Şevval 1124/27 Kasım 1712 tarihli bir atama kaydında, "*Ankara'da vâki' Melike Hâtûn binâ ve ba'de'l-harâb Kocabeyzâde tarafından tamir olunan yeni medresenin… "*[817] ifadesine göre Melike Hatun Medresesini Kocabeyzâde adıyla anılan bir şahıs tamir ettirmiştir. Sonraki tarihlerde de belgelerde kullanılan ifadeler

bab hücerât ve bir dershâne binâ olunub bir âlim ve fâzıl müderris nasb olunub talebe-i ulûma ilm-i nâfi' tedrîs ve tâlim idüb yevmi kırk akçe virile ve mârü'z-zikr on bâb hücerâtta sâkin olan tâlib-i ilmin her birine yevmî üçer akçe virile…" Bkz. VGMA, *D.N. 736*, s. 220, sr. 101.

[814] Vakfiyede, vakıf gelirinden fazlanın tahsis edileceği yerler üçe bölünmüştür. Biri mütevellinin tasarrufunda, diğeri yapılacak olan medrese inşasında, diğeri ise vakfa akar olması ve gelirinin artırılması için akar satın alınmasıdır. Vakfiye için bk. VGMA, *D.N. 736*, s. 220, sr. 101.

[815] 21 Receb 1298/19 Haziran 1881 tarihli belge, "*Nefs-i Ankara'da vâki' Koca Beg nâm-ı diger Melike Hâtun Medresesi'nin inde't-tahmîs on bin elli kuruş bedeli bulduğu hâlde tahtânisinde bulunan talebe odaları harâba temâyül itmiş fevkânîsi bütün bütün yığılub mahv olmuş ve şimdiye kadar aslâ ta'mîr görmemiş olduğundan…"* Bkz. BOA, *EV-MH, D.N. 2126*, s. 152; 1283/1866 tarihli belge için Bkz. VGMA, *D.N. 1955*, s. 90; BOA, *EV-MH D.N. 1412*, s. 216; VGMA, *D.N. 1975*, s. 189.

[816] Hüseyin Çınar, Melike Hatun Medresesini tamir ettiren şahsın Seyyid Abdülhâdi Efendi'nin babası Seyyid Mehmed Efendi olması ihtimalini ifade etmiştir. Bkz. Çınar, "Ankara'da Hayırsever bir Sultan…", s. 38; ayrıca Bkz. BOA, *C-MF, D.N. 159*, s. 7912; BOA, *AE-SAM-III, D.N. 196*, sr. 18996; BOA, *C-MF, D.N. 27*, sr.1320.

[817] BOA, *İE-EV, D.N. 52*, sr. 5780; Ergenç, "XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları,* I, İstanbul 1980, s.102.

aynı şekilde devam ederek Melike Hatun Medresesi ile Kocabey Medresesi adları birlikte kaydedilmiştir. Melike Hatun Medresesini tamir ettiren Kocabey/Kocabeyzâde adlı şahıs ile ilgili detaylı veri bulunmamakta yalnızca Kocabey adından bahsedilmektedir.[818] Onun kim olduğu hakkında kesin bilgiye ulaşılamamış fakat yukarıda bahsedilen iki medresenin dışında farklı bir medrese olduğu anlaşılmıştır. Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi'nin vakfı 1133/1731 yılına tarihlenirken Melike Hatun Medresesi'nin tamir ettirilmesi ile ilgili arşivde ulaşılan ilk kayıt 1124/1712 yılına aittir. Vakıf muhasebe kayıtları incelendiğinde Melike Hatun Medresesini tamir ettiren Kocabey Vakfının gelirleri öşür geliri olarak kaydedilmiştir.[819] Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi'nin yaptırdığı Kocabey Medresesi'nin gelirleri ise Ankara merkezinde bulunan bazı dükkânlar, han ve hamamın gelirleridir. Bu bilgiden yola çıkarak iki medresenin farklı medreseler olduğu anlaşılmaktadır.

XX. yüzyıla gelindiğinde Kocabey Medresesi ile ilgili farklı bilgiler dikkati çekmektedir. 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesi'nde Kocabey Medresesi'nin Kul Derviş Mahallesinde olduğu kaydedilmiştir.[820] Ankara'da eğitim vermekte olan medreselerin kaydedildiği 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli bir belgede, Kocabeyzâde Medresesi'ne işaret eden iki bilgi kaydedilmiştir; *Boryacı Mahallesinde Kocabey Medresesi* olarak belirtilen medresenin 11 hücresi olduğu ve gelirinin öşür vergisi olduğu kaydedilmiştir. Gelirinin öşür olmasından dolayı bu medresenin Kocabey tarafından tamir edilen Melike Hatun Medresesi olduğu düşünülmektedir. Diğer medrese bilgisi, *Koyunpazarı'nda Abdülhâdi Medresesi* adıyla ifade edilerek geliri müsakkafat olan medresenin üç hücresi olduğu kaydedilmiştir.[821]

Arşiv kaynaklarında Kocabey Medresesi ya da Abdülhadi Medresesi adıyla ifade edilen kayıtlar mevcuttur ancak ifadelerden yukarıda sözü edilen medreselerden hangisinin kastedildiği tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki kısmında, elde edilen bilgiler, medresenin adının belgede geçtiği şekliyle verilerek italik yazılacak ancak hangi medresenin olduğu netleştirilemediğinden bu konuda bir yargıya varılmadan işlenecektir. *Ankara'da Kocabey Medresesi* olarak belirtilen medresenin kuruluşundan itibaren bazı bakım, onarım ve tamir ihtiyaçları olmuştur. 315/1899 yılında medresenin tamire ihtiyacı olduğu için yapılan keşifte, medresenin duvarları, çatısı, bacası,

[818] VGMA, *D.N. 736*, s. 220, sr. 101.
[819] VGMA, *D.N. 1969*, s. 81; *D.N. 1974*, s. 165; Kul Derviş Mahallesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bölükbaşı, *a.g.t.*, s. 137, 215, 216.
[820] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye,* 1317, s. 958.
[821] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.

bahçe duvarı, odalarının yenilenmesi ve tamir işini yapacak usta ve amele ücretleri için gerekli miktar tespit edilerek 8.540 kuruş masraf rapor edilmiştir. İki ay sonra keşif raporuna cevap gelmiş gerekli miktarın evkaf sandığından verilmesi uygun bulunmuş ve bu durum Evkaf-ı Hümayun Nezareti kayıtlarına geçerken söz konusu miktarın vakfın gelirinden karşılanacağı ifade edilmiştir.[822] Bu yazışmalardan sonra Ankara Vilayeti Mecâlis-i İdaresinden gelen bir yazı *Kocabey Medresesi* için talihsiz olmuştur. Yapılan tetkikatta Ankara'da *Kocabey Medresesi* namıyla kaydolmadığı ve muhasebe kaydı bulunamadığından dolayı hayrâtın tamirinin olamayacağı beyan olunmuş ayrıca tahkikatın bir de mahkeme tarafından yapılması, söz konusu vakfın mülhak ya da mazbut hangisine mensup olduğu ve muhasebe koçanlarının hazineye gönderilmesi istenmiştir. Bununla birlikte vakfın kurucusunun başka bir ismi olup olmadığının da araştırılması tavsiye edilmiştir.[823]

Kocabey Medresesi'nin muhasebe kayıtları ile ilgili benzer ifadelerin konu olduğu farklı kayıtlar da bulunmaktadır. 23 Zilhicce 79 / 11 Haziran 1863 tarihli belgeye göre, Ankara'da Karacabey, Ahmed Bey ve Abdülhâdi Efendi Vakıflarının mütevellisi olan Abdülgani Efendi'nin elinde bulunan berat kaybolmuş, beratın yenilenmesi için adı geçen vakıfların muhasebe cetvelleri incelenmiş ancak *Abdülhâdi Medresesi'nin* vakıf muhasebe kaydının olmadığı ifade edilmiş, neticede vakıfların eksik muhasebe cetvelleri ile mürettebat-ı hazineye kayıtlı olduklarına dair belge ve irsaliye istenmiştir.[824]

Kocabey Medresesi'nin odalarında misafir olarak sakin edilen şahıslar da olmuştur. 1203/1788 tarihli şer'i sicil kaydında Kocabey Medresesi'nde misafir olarak kalmaktayken vefat eden Süleyman Efendi bin Şaban'ın tereke bilgileri verilmiştir.[825]

3.3.1. Kocabeyzâde Seyyid Abdülhâdi Efendi ve Hayrâtı

Ankara'nın Hâcendî Mahallesi sakinlerinden olan Seyyid Abdülhâdi Efendi, Kocabeyzâde lakabıyla meşhur olmuştur. Babasının adı Mehmed Efendi'dir, kardeşinin adı ise Muslı Efendi'dir. Mesleği müderris olan Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi'nin Ankara'da yaptırdığı hayır işleri için vakfettiği mülklerine bakılacak olursa Ankara'da maddi geliri yüksek biridir ve yaşadığı dönemde Ankara'da kurulmuş pek çok vakfın vakıfnamesinde

[822] BOA, *EV-MKT, D.N. 2578*, s. 19; BOA, *EV-MKT, D.N. 2578*, s. 20; BOA, *EV-MKT, D.N. 2578*, s. 21.
[823] Gurre-i Cemâziyelâhir 318/26 Eylül 1900 tarihli kayıt için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 2578*, s. 22.
[824] 23 Zilhicce 79 / 11 Haziran 1863 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 2109*, s. 256.
[825] *AŞS, D.N. 179*, s. 51, sr. 181'den aktaran Yusuf Pehlivan, *H. 1203-1204 (M. 1788-1789) Tarihli 179 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2023.

şahitler arasında adı geçmektedir.[826] Örneğin Yusufiye Medresesi Vakfının şahitleri arasında Ankara'nın ileri gelenlerinden pek çok isim vardır ve Kocabeyzâdelerden Seyyid Abdülhadi Efendi de bulunmaktadır.[827]

Seyyid Abdülhâdi Efendi'nin Anadolu Beylerbeyi olan ve Varna Savaşı'nda şehit düşen Karaca Bey'in soyundan gelmektedir. 844/1440 yılında Ankara'da Karacabey Külliyesini kuran Abdullah oğlu Karacabey'in torunlarından birinin adı Seyyid Abdülhâdi Efendi'dir. Karacabey'in babasının adı Abdullah, dedesinin adı Ahi Şerafettin'dir. Ahi Şerafettin'in babasının adı ise Ahi Hüsameddin'dir. 1159/1746 yılına ait bir tevliyet beratı belgesinde, Karacabey vakfının tevliyetinin vâkıfın evladı üzerinden devam ettiği görülmekte ve Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi'nin oğlu Mehmed'in, Ahi Şerafeddin Cami ve Tekkesine mütevelli olduğu kaydedilmiştir. Kocabeyzâde Seyyid Abdülhâdi Efendi'nin kurmuş olduğu vakfın tevliyeti de evlâdiyet üzere devam etmektedir ve Karacabey torunlarından Hacı Tevfik Bey ile Mehmed Esat'ın vakfın tevliyet işlerini yerine getirdiği görülmektedir. XIV. yüzyılda Ankara'da vakıf kurarak Arslanhane Camiini ve bir zaviye ile türbe inşa ettiren Ahi Şerafeddin'in vakıf tevliyeti evladı üzerinden devam etmektedir ve 12 Rebiülevvel 1159/4 Mayıs 1746'da Ahi Şerafeddin vakfının tevliyetine Seyyid Mehmed Abdülhadi oğlu Kocabeyzâde Seyyid Mehmed Efendi getirilmiştir.[828] Söz konusu isim haritası, bizlere adı geçen Karacabey Vakfı, Ahi Şerefettin Vakfı, Ahî Yeşil Vakfı ve Kocabey Vakıflarının kurucuları ve mütevellileri arasındaki akrabalık bağını anlatmaktadır. Ahi Şerafeddin, Karacabey, Ahi Ahmed ve Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi gibi tarihi açıdan önem arzeden şahsiyetlerin akrabalık ilişkilerinin olması ve bu şahısların Ankara'ya birçok hayır eseri bırakmaları tesadüf olmasa gerektir.[829]

Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi Ankara'da bazı hayır eserleri yaptırarak vakfiyesinde bu eserlerini detaylarını vermiştir. Koyun Pazarı Çarşısında Adliye ismiyle bilinen bir camii yaptırarak ibadete uygun hale getirmiştir. Camide görevli imam, hatip, vaiz,

---

826 "*…Hâcendi Mahallesi sâkinlerinden işbu sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât Kocabeyzâde dimekle şehîr umdetü'l-müderrisîni'l-kirâm es-Seyyid Abdülhâdî Efendi necli's-Seyyid Mehmed Efendi Meclisi şer'i şerifi gurrâ ve mahfel-i din-i münîf-i zehrâda…*" VGMA, *D.N. 736,* s. 220, sr. 101.

827 VGMA, *D.N. 581/1*, s. 204, sr. 209.

828 VGMA, *D.N. 581*, s. 426, sr. 411; Konyalı, *Karacabey Mamuresi*, s. 90, 99, 140-143,166, 169, 177; Çınar, "Ankara'da Hayırsever bir Sultan…", s. 38; Demirel, "Ahi Şerafettin Evkafı," s. 355, 361.

829 Ankara'da Yeşil Ahî Medresesi'nin kurucusu Ahî Ahmed'in de Karacabey'in nesline vasıl olduğuna dair iddialar bulunmaktadır. Mahkemeye intikal etmiş 23 Rebiülevvel 1331/2 Mart 1913 tarihli vakfın tevliyet sorunu ile ilgili şer'î sicil kaydında, *Karaca Paşa-yı Veli mahdumi müşar-ı ileyh Ahmed Bey/ Yeşil Ahi dimekle maruf Karaca Paşa-yı Veli mahdumi Ahmed Bey* ifadeleri kullanılmıştır. Aynı kayıtta, Esat Efendizâde Hüsrev Efendi'nin evladdan olduğunu söylemesi ve Karaca Ahmed Vakfı ile Abdülhadi Vakfına mütevelli olma talebi olduğu da kaydedilmiştir. Bkz. VGMA, *AŞS, D.N. 1092*, s. 4.

müezzin, ferraş ve devirhan gibi görevlilerin ücretleri vakıf tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca camiinin aydınlatması için de bütçe ayrılmıştır.[830] Arşiv kaynaklarında Adliye Camii ile ilgili çok sayıda belge mevcuttur.[831] Adliye Caminin bitişiğinde bulunan mescidi mektebe dönüştürmek kaydıyla yeniden yaptırmış ve Müslüman çocuklar ile gençlerin burada Kur'an-ı Kerîm eğitimi almalarını sağlamıştır. Mektepte muallim tarafından eğitim verilecek, eğitim dışındaki her gün üçer ihlas-ı şerif okuyarak sevabını vâkıfın akrabalarına hediye edilecek ve vazifesi karşılığında muallim günlük bir akçe ücret alacaktır. Vakfiye dışında hurufat defterlerinde mektebe yapılan muallim ataması ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır.[832]

Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi, Adliye Camiinin batı tarafına bir musluk yaptırarak buradaki suyu at sakalarının istifasına sunmuştur. Adliye Camiinin yanına bir abdesthane yaptırarak kış günlerinde kâfi miktarda suyun tayin edilen oduncu tarafından kaynatılmasını Müslümanların soğuk kış günlerinde sıcak su ile abdest almalarına imkân oluşturmuştur. Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi, Medine'de bulunan Ravzâ-i Mutahhara vaizine her sene bir tuğralı altın gönderilmesini de şartlar arasına eklemiştir. Tüm bu hayır işlerine ek olarak vakfa gelir sağlayan hamama ulaşan suya, bir kimse su yolcusu olacak ve vazifesi karşılığında günlük dört akçe verilecektir. Vakıfta hasip olan şahıs aynı zamanda kâtip de olacak ve günlük iki akçe ücret alacaktır. Vakıftan faydalanan görevliler vakfa gönüllü olarak nazır olacaklardır.

3.3.2. Kocabey Medresesi'nin Vakıf Geliri, Harcamaları ve Görevlileri

Kocabeyzâde Seyyid Abdülhâdi Efendi'nin hayır eserleri olan medrese, cami, mektep, abdesthane ve musluğun masraflarının karşılanması için kendi malından olan bazı mülkleri vakfederek gerekli olan personeli belirlemiş ve ücretlerini vakıf aracılığıyla tahsis etmiştir. Vakfa gelir sağlayan akarlar şöyledir;

---

[830] VGMA, *D.N. 736*, s. 220, sr. 101.

[831] "*Ankara'da Hacetdepe Mahallesi sâkinlerinden iken bundan akdem vefat iden Hâcı Halîl Efendi nâm sâhibü'l-hayrât medine-i mezbûrede Seyyid Abdulhâdi binâ eylediği câmi'de haftada iki gün ta'lîm-i Kur'ân-ı Azimüşşân ve hadîs-i şerîf nakl itmek üzere vakf u şart eylediği üç bâb dekâkînin tevliyeti evlâd-ı evlâdına şart ve ta'yîn itmekle vâkıf-ı mezbûrun sulbi kebîr oğlu Hâfız İbrâhîm Halife tevliyete ehil olmağla bir akçe ile Nâib Mehmed arziyle inâyet. Muharrem 1140*." Bkz. VGMA, *D.N. 1143*, s. 46 (83), sr. 5.

[832] "*Ankara'da Hoca Hindi Mahallesinde Kocabegzâde Abdülhâdi Efendi binâsı mektebde bâ mu'ayyene bilâ * mu'allim-i sıbyân olan Hâfız Mahmûd fevt mahlûlünden ammîzâdesi Hâfız Mustafâ'ya vâki' ise deyü inâyet. Cemaziyelevvel 1201*," VGMA, *D.N. 1060*, s. 28 (163), sr. 10.

- Ankara'da bulunan Tahtakale Hamamı'nı (Çifte Hamam) İstanbul'da ikamet eden Mustafa Bey'den satın alarak senede 3.000 akçe mukataa ile merhum İshak Paşa Vakfına kiralanmasından alınan gelir,
- Tahtakale Hamamı'nın hizasında bulunan odunluğu, Yusuf Şah Vakfına mukataa ile kiraya verilmesinden elde edilen yıllık 120 akçe,
- Tahtakale Çarşısında bulunan odunluk avlusunun Ahmed Necmeddin Vakfına kiraya verilmesinden elde edilen 80 akçe,
- Tahtakale Hamamı bitişiğinde üç demirci ve dört nalbant dükkânının kira geliri,
- Ankara'da Mukaddem Mahallesindeki kiremithane ve karşısında bulunan han,
- Hâcendî Mahallesinde Tennurcu Hanı denilen han,
- Koyun Pazarında bir bakkal dükkânı, üç tekneci dükkânı, bir nalbant dükkânı,
- Kanlık denilen mevzide bulunan ağaçlı bahçenin Ayapa Çeşnigir Vakfına kiralanmasından elde edilen yıllık 600 akçe mukataa geliri,

Vakfa gelir sağlaması için vakfedilen akarattan elde edilen gelirle vâkıfın yaptırdığı hayır kurumlarının personel ihtiyacı karşılanarak maaşlarının ödenmesi istenmiş, yaptırılan hayır işlerinin bakımı ve devamlılığı bu gelir ile sağlanmıştır. Buna göre, Adliye Camiinin imamına günlük sekiz akçe, hatip vazifesindeki kişiye günlük dört akçe, vaize günlük dört akçe müezzine günlük dört akçe, iki devirhana günlük birer buçuk akçe verilmesi şart koşulmuştur. Bununla birlikte camide ferraş vazifesinde bulunan günlük bir akçe verilmesi istenmiş ve caminin aydınlatma ihtiyaçları için gelir tahsis edilmiştir.

Adliye Camii bitişiğine yaptırılan medresenin hücrelerinde kalan talebelerin her birine günlük bir akçe, mektebin muallimine bir akçe, musluğun ihtiyaçları için günlük dört akçe, abdesthanede su ısıtan oduncuya günlük bir akçe ücret verilecektir. Vâkıf Seyyid Abdülhâdi Efendi, Ankara'daki hayır işleri dışında Medine'de bulunan Ravza-i Mutahhare vaizine yıllık bir tuğralı altın gönderilmesini şart koşmuştur.

Ankara'da *Kocabey Medresesi* adıyla kaydedilen bir senette müderrisler için yapılacak ödemeler hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre 1301/1883 yılında medresenin müderrisleri Ahmed Efendi'ye 1.341 kuruş, Refik Efendi'ye 1.341 kuruş maaş verildiği kaydedilmiştir. Müderrisinin toplam 2.682 kuruşu Evkaf Muhasebesinden alacağına dair senet oluşturulmuştur. 1304/1888 yılında da aynı müderrislere aynı miktar ödemeler yapılarak kayda geçirilmiştir.[833]

[833] VGMA, *D.N. 1981*, s. 12; VGMA, *D.N. 1980*, s. 36.

Vakıf muhasebe kayıtları incelendiğinde bazı defter serilerinde vakfın muhasebe kayıtlarına ulaşılmıştır. 1267-1269/1851-1853 yıllarına ait üç senelik muhasebesi, "*Seyyid Abdülhâdi Bey bina eylediği Adliye ismiyle müsemmâ mescid-i şerif…"* ifadesiyle kaydedilmiştir. Dükkân kiraları ve iltizam bedellerinden oluşan gelir 180 kuruş kaydedilmiş, gelirin tamamı dükkân masrafları ile şeyhü'l-kurra vazifesine sarf edilmiştir. Söz konusu muhasebe kaydında medrese ile ilgili her hangi bir gider kalemi bulunmamaktadır.[834] Diğer muhasebe kaydı, 1269/1853 ve 1270/1854 yıllarına aittir ve vâkıfın evladından mütevelli Esad Efendi oğlu Abdülgani Efendi tarafından kaydedilmiştir. İlk kayıtta, Kocabey ve Ahmed Bey Vakfının iki yılda toplam 13.100 kuruş geliri olduğunu belirtilmekte, gelirden vakfın hayrâtı olan camii ve çeşmeye ait tamir masrafları ile caminin aydınlatması, imam, hatip, müezzin gibi görevlilere maaş sarf edilmiştir.

İkinci kayıtta, Kocabey Zaviyesinin muhasebe bilgileri bulunmaktadır. Müderris Hacı Abdülhadi Vakfına ait olduğu ifade edildikten sonra zaviyenin Hacendi Mahallesinde olduğu, 1269 ve 1270 senelerine ait muhasebe kaydında öşürden alınan bedeli toplam 4.600 kuruş olduğu, bu miktarın camiinin aydınlatması, imam, müderrisler, muallim, hatip ve müezzine maaş olarak ödendiği yazılmıştır. Kalan miktar olan 937 kuruş ise mütevellinin hissesi olarak kaydedilmiştir. Kayıtta, *müderrisîn* ifadesi dikkati çekmektedir ve ifadeden birden fazla müderrisin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Müderrislere maaş olarak ödenen meblağ 800 kuruştur.[835] İlgili muhasebe kaydında vakfın gelirinin öşür vergisi olması dikkat çekmektedir zira Kocabey Medresesi ya da Camii için vakfedilen yerlerin dükkân, han ve hamam kiraları olduğu vakfiyesinde belirtilmiştir. Söz konusu muhasebe kaydında ifade edilen cami ve çeşmenin hangi isimle anıldığı kaydedilmediğinden araştırmamıza konu olan hayrat ile ilgisi anlaşılamamıştır. Yine vakfiyede, zaviye ile bir bilgi bulunmuyorken zaviye ile ilgili muhasebe kaydının olması düşündürmektedir. Belgede kesin olarak ifade edilen bilgi, Müderris Hacı Abdülhadi Vakfının ifade edildiği kısımdır bu da araştırma konumuz olan vakıf ile aynı vakıf olduğunu göstermektedir.

3.3.2.1. Kocabey Medresesi'nin Müderrisleri

Vakfiyedeki bilgilere göre müderrisin âlim ve faziletli bir kimse olması beklenmektedir. Müderris, talebelere ders vermesi karşılığında günlük 40 akçe ücret alacaktır. Ankara'da *Kocabey Medresesi* adıyla kaydedilen bir senette müderrisler için

[834] 12 Muharrem 1271/5 Ekim 1854 tarihli belge için bkz, VGMA, *D.N. 1969*, s. 106.
[835] VGMA, *D.N. 1969*, s. 73.

yapılacak ödemeler hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre 1301/1883 yılında medresenin müderrisleri Ahmed Efendi'ye yıllık 1.341 kuruş, Refik Efendi'ye yıllık 1.341 kuruş maaş verildiği kaydedilmiştir. Müderrisinin toplam 2.682 kuruşu Evkaf Muhasebesinden alacağına dair senet oluşturulmuştur. 1304/1888 yılında da aynı müderrislere aynı miktar ödemeler yapılarak kayda geçirilmiştir.[836] Abdülhâdi Medresesi'nin müderrislik ciheti olarak tasnif edilen bir belgede, 17 Cemaziyelevvel 1325/28 Haziran 1907 tarihinde medresede eğitim vermeye muktedir müderrisin İbrahim oğlu Hocazâde Mehmed Rifat Efendi olduğu kaydedilmiştir. Müderrisin eğitim verme konusunda ehliyet sahibi olduğu, vakfiyede belirtilen şartlara uygun bir şekilde atamasının yapıldığı ve günlük 40 akçe maaş alacağı kaydedilmiştir.[837] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde *Koyunpazarı'nda Abdülhâdi Efendi Medresesi*'nin müderrisi Hacı Rifat Efendi'dir ve müderrisin hizmetine devam etmekte olduğu bilgisi verilmiştir.[838]

3.3.2.2. Kocabey Medresesi'nin Talebeleri ve Mütevellileri

Vakfiyede ifade edilen talebe bilgileri, Adliye Camii yanındaki medrese olarak ifade edilen medresenin talebeleri hakkındadır. Buradaki her talebeye günlük birer akçe verilecektir. Vakıf gelirinden kalan miktar ile yapılması istenen diğer medresenin talebelerine ise günlük üçer akçe verilmesi uygun bulunmuştur. Vâkıf Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi, kurmuş olduğu vakfın tevliyet işlerini kendisi yürütecektir. Kendisinden sonra ise evladından büyük olanı bu vazifeyi devam ettirecektir. Mütevelli, vakıf hakkında yapılacak olan değişiklikler konusunda söz sahibi olacaktır. Bununla beraber vakfın masrafları, vakfa görevli alınması veya görevden alınmaları gibi meseleler mütevellinin uhdesindedir. Mütevelli, günlük dört akçe ücret alacaktır. Ayrıca vakıf gelirinden kalan miktardan da mütevelliye pay ayrılmıştır.

3.4. HANKÂH MEDRESESİ

Mevlânâ Müderriszâde Ahmed Efendi tarafından yaptırılan medrese, Debbağhane Mahallesi'ndedir.[839] Bu medresenin dört hücresinin olduğu kayıtlarda yer almaktadır. Medresenin ne zaman yaptırıldığı tespit edilememiştir. Hankâh Medresesi hakkında ulaşılan en erken tarihli kayıt 5 Cemâziyelevvel 1139/29 Aralık 1726 senesine ait bir müderris

[836] VGMA, *D.N. 1981*, s. 12; VGMA, *D.N. 1980*, s. 36.
[837] BOA, *EV-MKT-EVM, D.N. 13*, s. 34.
[838] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.
[839] Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.

atamasıdır.[840] Vâkıf Müderriszâde Ahmed Efendi'nin babasının adı Abdurrahman Efendi'dir, oğlunun adı ise Mehmed'dir.[841]

1166/1752 tarihli söz konusu sicil kaydında, Müderriszâde Ahmed Efendi'nin kurduğu vakfın vakfiyesinin 15 Şevval 1165 tarihinde kaydedildiğine dair ifadeler bulunsa da tarafımızca vakfiye kaydına ulaşılamamış, daha erken tarihli müderris ataması kaydına ulaşıldığından, vakfiye ile ilgili verilen kuruluş tarihine itibar edilmemiştir. Hankâh-ı Fahreddin Medresesi olarak ifade edilen bu medresede, vâkıf vakfın tevliyet işlerini yürütmektedir.[842] Arşiv kaynaklarında, *Hankâh-ı Fahreddin* adıyla çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. "*Medine-i Ankara'da vâki' Hankâh-ı Fahreddin Vakfı, Fahreddin hankâhı zaviyesi vakfı, Hankâh Medresesi"*[843] ifadelerinde hankah, zaviye veya medrese olarak kaydedilmiştir. Söz konusu vakıfların ya da kurumların tek vakıf çatısı altında olup olmadığı ya da farklı vakıf eserleri olduğuna dair kesinliğe ulaşılamamıştır. *Hankâh-ı Fahreddin Medresesi* adıyla kaydedilen ve vâkıfın hayatta olduğu ve tevliyet işlerini yürüttüğü anlaşılan belge Evasıt-ı Safer 1166/Aralık 1752 tarihlidir. Ancak *Vakf-ı Hankâh-ı Fahreddin* şeklinde ulaşılan en erken tarihli belge Cemaziyelâhir 1113/Kasım 1701 tarihli mütevelli tevcihinin yapıldığı kayıttır.[844] Bu durumda medresenin vücut bulduğu tarih belirsizlik içermektedir.

Ergenç, Hankâh Medresesi'nin ne zaman yapıldığının tespit edilemediğini belirtmekle birlikte, Bendderesi'nde Hatip Suyu kenarındaki Kameruddin Hankâh/Zaviyesinin yanında olduğunu ifade etmektedir.[845] Arşiv araştırması neticesinde, *Fahreddin Hankâhı Zaviyesinin* Ankara Sancağına bağlı Zir Kazasında olduğu muhasebe kayıtlarını içeren belgelerden anlaşılmıştır.[846] 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesi'nde Hankâh Medresesi'nin Debbağhane Mahallesinde olduğu kaydedilmiştir.[847] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Hankah Medresesi'nin Debbağiye Mahallesinde olduğu

[840] BOA, *AE-SAMD-III, D.N. 196*, sr. 18992; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 13.
[841] VGMA, *AŞS, D.N. 822*, s. 10.
[842] VGMA, *AŞS, D.N. 822*, s. 10.
[843] 2 Cemaziyelâhir 1113/4 Kasım 1701 tarihli belge için bkz. BOA, *C-EV, D.N. 248*, sr. 12396; 13 Zilkâde 1259/5 Aralık 1843 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-KSD, D.N. 33*, s. 90; 28 Kanunisâni 303/9 Şubat 1888 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 1411*, sr. 1; Rebiülevvel 194/Mart 1780 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 1071*, s. 25 (54), sr. 4.
[844] VGMA, *D.N. 230*, s. 65.
[845] Ergenç, *a.g.e.*, s. 25.
[846] "*…Ankara Sancağına tâbi' Zîr Nâhiyesine tâbi' Fahreddin Hankâh-ı Zâviyesi Vakfının…*" Bkz. VGMA, *D.N. 1955*, s. 161; *D.N. 1956*, s. 32; *D.N. 2109*, s. 81.
[847] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye, 1317*, s. 958.

kaydedilmiştir.[848] Hankâh Medresesi Vakfına gelir sağlayan dükkânlar da şehrin merkezinde bulunmaktadır.

Ayrıca, Hankâh Medresesi Vakfının gelirleri müsakkafat cinsindendir ancak *Fahreddin Hankah-ı Zaviyesi* Vakfının gelirleri iltizamdan alınan öşür olarak ifade edilmiştir. *Fahreddin Hankahı Zaviyesi Vakfı* olarak kaydedilen muhasebe kayıtlarında ise medrese ya da müderris harcamaları hakkında bilgi bulunmamaktadır. R.1270/1854 senesi muhasebe kaydında 695 kuruş gelir kaydedilerek vakıf masrafları ile zaviye giderleri için harcanmıştır.[849] R.1282/1866 senesine ait muhasebe kaydında vakfın geliri öşürden alınan iltizam olarak ifade edilerek mütevelli maaşı ile zaviye giderlerinin masrafları kaydedilmiştir. Vakfın geliri 963 kuruş 20 paradır, gelirin tamamı masraflara sarf edilmiştir. 1285/1869 ve 1286/1870'deki muhasebe kaydında da mütevelli ile vakfın gelir-giderinin önceki senelerle aynı olduğu görülmektedir. [850] Bunlardan farklı olarak *Fahreddin Hankâhı Vakfı* adı altında bazı muhasebe kayıtlarına ulaşılmıştır. R.1292/1876 senesinde vakfın geliri öşürden alınan 923 kuruş olarak kaydedilmiş, bu gelir mürettebat harcamaları ile vakfa sarf edilmiştir.[851] R.300/1884 senesinden 304/1888 senesine kadar mütevelliye tahsis edilen dört yıllık ücret 1.817 kuruştur.[852]Söz konusu muhasebe kayıtları, *Fahreddin Hankâhı Zâviyesi Vakfı* ve *Fahreddin Hankâhı Vakfı* olarak ifade edilmiştir. Bu bilgilerden, medrese ve zâviyenin isimleri aynı olsa da farklı yerlerde farklı yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak *Hankâh-ı Fahreddin Vakfı* veya *Fahreddin Hankâh-ı Zaviyesi* adı altında kaydedilen çeşitli belgelerde, tevliyetin aynı kişiler tarafından yapıldığı dikkati çekmektedir.[853]

Hankâh Medresesi'ne müderris ve mütevelli atamaları yapıldığı ve maaş ödemelerinin olduğunu çeşitli arşiv kaynaklarından öğrenmekteyiz. Ancak Evkaf Nezareti Muhasebeciliği tarafından medreseye ait bir muhasebe koçanı kaydına ulaşılamamıştır. Medrese hakkında ulaşılan son tarihli belge 9 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde yapılan müderris atamasına aittir.[854] Hankah Medresesi Vakfı, 21 Kanunisani 340/21 Ocak 1924 tarihinde şer'î mahkeme ve evkaf vekâletinin 3011 sayılı yazısıyla vakıf mazbut vakıflar arasına alınmıştır.[855]

[848] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 13.
[849] VGMA. *D.N. 1969*, s. 39.
[850] VGMA, *D.N. 1955*, s. 161; *D. N. 1956*, s. 32; *D.N. 1972*, s. 12.
[851] VGMA, *D.N. 1971*, s. 33-(75).
[852] BOA, *EV-MKT, D.N. 2011*, s. 10.
[853] BOA, *EV-THR, D.N. 72*, s. 54; BOA, *EV-MKT, D.N. 304*, s. 11.
[854] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 13.
[855] VGMA, *D.N. 224*, s. 190, 191, sr. 1793.

3.4.1. Hankâh Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları Ve Görevlileri

Evâsıt-ı Safer 1166/Aralık 1752 tarihli şer'î sicil kaydında vakfa gelir sağlayan mülkler hakkında bilgi verilmektedir. Vakfın geliri müsakkafat cinsindendir ve söz konusu mahkeme kaydında, muhasebe kayıtlarının incelenmesi neticesinde vakfın mülk yerleri tespit edilmiştir. Ankara'da Debbağhane Mahallesinde bitişik halde bulunan elvan ve al boyahaneleri ile bünyesinde bulunan kalaycı dükkânı, Yakub Abdal Mahallesinde sof cenderesi denilen kârhâne ve bünyesinde çeşitli aletleri olan cenderehane, Temurcular Çarşısında bir cendere ve cenderehane Hankâh-ı Fahreddin Medresesi'nin görevlilerine ve masraflarına vakfedilmiştir. Vâkıf Müderriszâde Ahmed Efendi, vakfın akarı olan boyahane ve cenderehanelerin vakıftan başkasına kiraya verilmemesi şartı getirmiştir ancak vâkıfın hasmı olarak ifade edilen Tamgacı Ebubekir ve diğer bazı şahısların vakıf mallarına müdahalesi ve işçilere taarruzu söz konusu olmuştur. Mahkeme kararı neticesinde, Tamgacı Ebubekir'in müdahalesi engellenerek boyahaneler ve cenderehaneler, vakfiye şartı gereği vakıf dışında başka kimseye kiraya verilmemesi uygun bulunmuştur.[856]

R.304/M.1888 tarihli belgeye göre, Suluhan karşısında 2, 4, 6, 8, 10, 12 numarada bulunan altı dükkân Hankah Medresesi vakfına aittir. Dört numaralı dükkânın kira bedeli yıllık 10 kuruştur. İki dükkânın mutasarrıfı Tekneci Hacı Ali Efendi'dir.[857] Diğer dükkânların kira bedeli tespit edilememiştir. Hankah-ı Fahreddin Medresesi Vakfının muhasebe kayıtlarına ulaşılamadığından vakfın gelir ve gideri hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır.

3.4.1.1. Hankâh Medresesi'nin Müderrisleri

Hankâh Medresesi'nin müderrisleri hakkında ulaşılan en erken tarihli kayıt 5 Cemâziyelevvel 1139/29 Aralık 1726 senesine aittir; Hankâh Medresesi müderrisi Ali Efendi'nin vazifesi karşılığında aldığı maaş yıllık 1.000 akçedir. Bu ücret, merhum şeyhülislam Mehmed Efendi Vakfının boyahane arsası mukataasından karşılanmaktadır. Müderris Ali Efendi'nin vefat ettiği ifade edilen belgeye göre söz konusu tarihte müderrislik vazifesi, tedrise muktedir ve vazifeye hak sahibi olan Ahmed Efendi'ye tevcih olunmuştur. Yeni atanan müderrisin, önceki müderrisin evladı olup olmadığı bilgisi verilmemiştir.[858] Rebiülevvel 1194/Mart 1780 tarihinde Muslihiddin oğlu İbrahim'in Hankâh Medresesi'nde müderrisliğe devam ettiği görülmektedir ve belirtilen edilen tarihte müderrise, tedris ile

[856] VGMA, *AŞS, D.N. 822*, s. 10.
[857] BOA, *EV-MKT, D.N. 1477*, s. 146, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 156.
[858] BOA, *AE-SAMD-III, D.N. 196*, sr. 18992.

birlikte tevliyet vazifesi de tevcih olunmuştur. Müderris İbrahim Efendi bu tarihten yaklaşık bir sene sonra vefat etmiş, yerine Osman oğlu Ali müderrisliğe getirilmiştir.[859] 27 Safer 1203/27 Kasım 1788 tarihli müderris tevcihinde, Hankâh Medresesi müderrisi Osman oğlu Ali'nin vefat etmesiyle müderrislik vazifesi beratı Gümüşhanevî Mustafa Efendi'ye verilmiştir.[860]

Hankâh Medresesi'nin müderrisi Seyyid Ali Efendi vefat etmiş, oğlu Seyyid Ali ise müderrisliğe ehil olmadığından bu vazifeye 25 Şaban 1284/22 Aralık 1867 tarihinde dersiâmdan Hacı Dede oğlu İsmail Efendi[861] getirilmiştir. İsmail Efendi'nin Hankâh Medresesi müderrisliği ile birlikte çeşitli görevleri bulunmaktadır. Debbağlar Mahallesinde Hacı Necmeddin Camiinde Cuma vaizliği vazifesi için beratını 1294/1877 yılında almıştır. 1871 yılında hitabet beratını aldığı vazifesinin ücretini Karacapaşa vakfından almaktadır. Börekçiler Mahallesindeki mescitte üç vakit yerine getirdiği imamet görevinin beratını 281/1865 yılında almıştır. Söz konusu beratların ifade edildiği belge Evkaf Nezaretince 23 Şevval 304/15 Temmuz 1887 tarihinde kaydedilmiştir.[862] Kanunisâni 303/Şubat 1888 tarihli belgede, müderris İsmail Hakkı Efendi'nin vefatı ile söz konusu vazifelerin tahsisinde değişiklik yapıldığı kaydedilmiştir.[863] Hankâh Medresesi müderrisliği İsmail Efendi'nin oğlu Hasan Fehmi'ye tevcih edilmiştir. Ancak müderrislik için henüz uygun olmaması nedeniyle hizmete iktidarı kesb edinceye kadar Mehmet Efendi niyabeten medresede eğitim verecektir.[864] 4 Recep 324/24 Ağustos 1906 senesinde Hasan Fehmi Efendi vefat etmiş, görevini bırakamadığı bir evladı olmadığından İbrahim oğlu Şefik Efendi'ye müderrislik vazifesi tevcih olmuştur.[865] 9 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Müderriszâde Şefik Efendi adlı müderrisin Hankâh Medresesi'ndeki müderrislik vazifesi ile beraber Mekteb-i İdadî'de aylık 300 kuruş maaşla muallim olduğu bu nedenle müderrisliği ara sıra yapabildiği kaydedilmiştir.[866]

[859] 16 Cemaziyelâhir 1195 tarihli belge için bkz. BOA, *AE-SABH-I, D.N: 257*, sr.17293; VGMA, *D.N. 1071*, s. 25 (54), sr. 4; *D.N. 1071*, s. 17 (56), sr. 9;
[860] BOA, *C-MF, D.N. 127*, sr. 6303.
[861] İsmail Efendi'nin adı bazı belgelere İsmail Hakkı Efendi olarak kaydedilmiş ve Ankara Müftüsü olduğu ifade edilmiştir. Bkz. 22 Receb 304/16 Nisan 1887 tarihli belge, VGMA, *D.N. 2169*, s. 21.
[862] BOA, *EV-MH, D.N. 1278*, s. 124; BOA, *EV-MKT, D.N. 1408*, s. 116.
[863] BOA, *EV-MKT, D.N. 1411*, sr. 1.
[864] 7 Cemaziyelevvel 306/9 Ocak 1889 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 224*, s. 190, 191, sr. 1793.
[865] VGMA. *D.N. 224*, s. 190, 191, sr. 1793.
[866] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 13.

3.4.1.2. Hankâh Medresesi Vakfının Tevliyeti

Hankâh Medresesi Vakfının 15 Şevval 1165 tarihli vakfiyesi olduğunu ifade eden sicil kaydında, vâkıfın mütevelli olduğu ve tevliyetin vâkıfın evladı üzerinden devam edeceği şartı kaydedilmiştir. Evâsıt-ı Safer 1166/Aralık 1752 tarihli mahkeme de vâkıfın mütevelli olduğu dava olarak kayıtlara geçmiştir.[867]

Hankâh-ı Fahreddin Vakfı veya Fahreddin Hankâh-ı Zâviyesi adı altında kaydedilen çeşitli belgelerde, tevliyetin aynı kişiler tarafından yapıldığı dikkati çekmektedir. 23 Muharrem 1253/29 Nisan 1837 tarihli belgede, Hankâh-ı Fahreddin Vakfının tevliyetini Ali, Mehmed ve Abdurrahman adlı şahısların yürüttüğü kaydedilmiştir. 23 Muharrem 1282/18 Haziran 1865 tarihindeki mütevelli isimleri ise Ali Efendi'nin oğulları Mehmed ve İsmail olarak ifade edilmiştir.[868] Fahreddin Hankâhı Zâviyesi'nin muhasebesi, 1282 yılında mütevelli Mehmed bin Ali tarafından muhasebeye kaydettirilmiştir.[869] Buna göre Hankâh-ı Fahreddin Vakfı bünyesinde bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır.

Fahreddin Hankâhı Vakfının mütevellisi Seyyid Mehmed adlı şahıs vakıf malını kendi menfaatine sarf etmesi nedeniyle tevliyet vazifesinden alınmış yerine 2 Cemaziyelâhir 1113/4 Kasım 1701 tarihinde Derviş Ali getirilmiştir.[870]

Rebiülevvel 194/Mart 1780 tarihinde tevliyet vazifesi, medresenin müderrisi İbrahim bin Muslihiddin'e tevcih olunmuştur. Tevliyet vazifesini karşılık almadan gönüllü olarak yapan İbrahim Efendi yaklaşık bir yıl sonra vefat etmiş, tevliyet görevine Osman oğlu Ali'ye tevcih olunmuştur.[871] Rebiülevvel 1203/Kasım 1788 tarihinde ise mütevelli Osman oğlu Ali'nin görevi bırakmasıyla tevliyet Mustafa Efendi'ye günlük 26 kuruşa tevcih edilmiştir.[872] 13 Zilkade 1259/5 Aralık 1843 tarihli bir belgeye göre Hankah Medresesi'nin bir süredir mütevellisi bulunmamaktadır ve Seyyid Mustafa Tevfik Efendi bin Mehmed Nureddin bu göreve getirilmiştir.[873]

Ali Efendi'nin oğulları İsmail ve Mehmed adlı şahıslar Fahreddin Hankâhı Vakfının tevliyet işlerini yapmaktalarken İsmail Halife'nin evladı olmaksızın vefatı ile mütevelli

[867] VGMA, *AŞS, D.N. 822*, s. 10.
[868] BOA, *EV-THR, D.N. 72*, s. 54; BOA, *EV-MKT, D.N. 304*, s. 11.
[869] VGMA, *D.N. 1955*, s. 161.
[870] BOA, *C-EV, D.N. 248*, sr. 12396.
[871] Cemâziyelâhir 195/Mayıs 1781 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 1071*, s. 17 (56), sr. 9; *D.N. 1071*, s. 25 (54), sr. 4.
[872] VGMA, *D.N. 1060*, s. 70 (166), sr. 18.
[873] BOA, *EV-KSD, D.N. 33*, s. 90.

hissesi kardeşi Mehmed Halife'ye tevcih olunmuştur.[874] Rumi 300/1884 senesinden 304/1888 senesine kadar mütevelliye tahsis edilen dört yıllık ücret 1.817 kuruştur.[875] 12 Rebiülevvel 1166/17 Ocak 1753 tarihinde ise vakfın kitâbet ve cibâyet vazifelerinin tahsisi yapılarak bu vazifelerin vâkıfın evladına şart olmasıyla, vâkıfın oğlu Mehmed Efendi'ye üçer akçe vazife ile verilmiştir. Mehmed Efendi bu görevlerden günlük altı akçe alacaktır.[876]

3.5. EMNİYE MEDRESESİ

Abdülkerimzâde Seyyid Hacı Mehmed Emin Efendi Ankara'da iki medrese yaptırmıştır. Gurre-i Cemâziye'l-evvel 1141/3 Aralık 1728 tarihili vakfiyesinden öğrendiğimize göre biri Tahtakale Çarşısı yakınında bulunan Haseki Camii[877] yanına, sekiz hücre ve bir dershaneden oluşan adı Emniye olan medreseyi, diğeri de kendi adıyla anılan ve aşağıda bilgileri verilecek olan medresedir.[878] Emniye Medresesi zamanla harap hale gelmiş, 1231/1816 yılında Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi tarafından yeniden yaptırılarak Rızâiye Medresesi adıyla eğitim hizmetlerine devam etmiştir.[879] Medresenin müderrislerine 20 akçe maaş verilmesinin beyan edilmesinden medresenin *yirmili (haşiye-i tecrid*) medreselerden olduğu anlaşılmaktadır.

3.5.1. Seyyid Hacı Mehmed Emin Efendi ve Hayrâtı

"Abdülkerimzâde dimekle şehîr eşrâf'l-kuzât es-Seyyid el-Hac Mehmed Emin Efendi necli's-Seyyid İbrahim Efendi" olarak kayıtlara geçen Mehmed Emin Efendi, Seyyid ve Hacı unvanları taşımakta ve Abdülkerimzâde adıyla anılmaktadır. Babasının adı Seyyid İbrahim Efendi, kardeşinin adı ise Seyyid Fazlullah Efendi'dir. Seyyid Fazlullah Efendi, Ankara'da Fazliye Medresesi'nin kurucusudur.[880] Mehmed Emin Efendi, Ankara'da üç vakıf kurmuştur. Vakıflardan iki tanesi Ankara'da yaptırdığı Emniye Medresesi ve Hacı

[874] 23 Muharrem 1282/18 Haziran 1865 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 304,* s. 11.
[875] BOA, *EV-MKT, D.N. 2011*, s. 10.
[876] VGMA, *AŞS, D.N. 822*, s. 10.
[877] Haseki Camii, günümüze Ulus Sebze Halinin güneydoğu tarafında bulunmaktadır. İbrahim Hakkı Konyalı, Haseki Camii ile ilgili bilgi verirken caminin yanında bir medrese olduğunu belirtmiştir. Medresenin banisinin adını vakfiyede kaydedildiği şekliyle vermiştir. Konyalı, Haseki Cami ve medresenin Tahtakale yangınından (1929) sonra kullanılamaz durumda olduğunu belirtmiş ve Ulus Sebze Halinin yapımı esnasında enkazının kaldırıldığını ifade etmiştir. Bkz. Konyalı, *Ankara Camileri*, s. 51-52; *Ankara vakıf eserleri*, 162; Medresenin konumu için bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[878] VGMA, *D.N. 630/2*, s. 930, sr. 571.
[879] Özdemir, *a.g.e.*, s. 54.
[880] Fazliye Medresesi Vakfiyesi için Bkz. VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.

Mehmed Emin Efendi Medresesi[881] için, üçüncü ise Ankara'da Haseki Camii için kurulmuştur. Vâkıf, Emniye Medresesi'ne bir de Kur'ân-ı Kerîm vakfetmiştir.

Emniye Medresesi'nin vakfiyesindeki bilgilere göre, Mehmed Emin Efendi, Hacı Bayram Camiinin aydınlatma işleri için vakıf gelirinden bütçe ayrılmasını şart koşmuştur. Vâkıf, camiye vakfettiği iki büyük şamdana günlük ikişer akçeden yıllık 18 kuruşluk iki büyük bal mumu verilmesini ve bu işle ilgilenen caminin kayyımına günlük bir akçe verilmesini istemiştir. Vâkıf, medresede yatılı kalan öğrenciler ile Haseki Camii müezzini ve imamından Kur'an-ı Kerim okuyarak hatim yapmalarını ve sevabının bağışlanmasını istemiştir. Mehmed Emin Efendi'nin kurduğu üçüncü vakıf, Ankara'da Kasaplar Çarşısında yaptırdığı mescit içindir. Bunun için Kasaplar Çarşısında bulunan ve kendi mülkü olan hanını mescitin ihyası için vakfetmiştir. Handan elde edilen gelirden; mescitte görevli olan imam, müezzin ve hatip ile vakfın mütevellisi için maaş sağlammıştır. Mescidin bakımı ve onarımı da karşılandıktan sonra vakıf gelirinden kalan miktarı kendisinin sarf edeceğini, vefatından sonra bu miktarı kızı Şerife Aişe Kadın'ın sarf edeceğini belirterek vakıf şartnamesini tescil ettirmiştir.[882]

3.5.2. Emniye Medresesi'nin Geliri, Harcamaları ve Giderleri

Mehmed Emin Efendi, yaptırmış olduğu hayır işleri için Atpazarında bulunan bir hanı vakfetmiştir. Bu han, vefat eden Abdülkerim Efendi'nin varislerinden satın alınmıştır. Hanın alt katında 25, üst katında 45 odası, bir mescidi, bir ahırı, bir samanlık ve beş kenifi bulunmaktadır. Vâkıf söz konusu hana ek olarak hanın yanında bulunan iki dükkânını, Haseki Camii yanındaki bir dükkânını da vakfetmiştir. Adı geçen han ve dükkânlar mütevelli tarafından misillerine göre kiraya verildikten sonra elde edilen gelir ile müderrise günlük 20 akçe, şeyhülkurraya günlük iki akçe, talebelere günlük ikişer akçe verilecektir. Vâkıf, medresede kalan sekiz talebe ile Haseki Camii imamı ve müezzininden 15 günde bir Kur'ân-ı Kerîm hatim etmelerini isteyerek karşılığında her bir hatim için iki akçe ücret verilmesini şart koşmuştur. Bununla birlikte, Haseki Camii'nde Cuma günleri vaaz verecek olan imama iki akçe verilecektir. Vâkıf, Hacı Bayram Veli Camii mihrabı önüne koyulması için iki büyük şamdan için günlük iki akçeden senede 18 kuruşluk iki büyük *şem'i asel* vakfetmiş, bu işi yapacak kayyuma dagünlük bir akçe ücret uygun bulunmuştur. Adı geçen görevliler her kuruşu 120 akçe olmak üzere ücretlerini vakfın mütevellisinden alacak, mütevelli ise

[881] VGMA, *D.N. 487*, s. 288, sr. 24.
[882] VGMA, *D.N. 733*, s. 6, sr. 3.

günlük dört akçe ücreti tasarruf edecektir.[883] Emniye Medresesi'nin vakıf muhasebe kayıtları ile ilgili bir bilgiye arşiv araştırması neticesinde ulaşılamamıştır.

3.5.2.1. Emniye Medresesi'nin Müderrisleri ve Şeyhü'l-Kurrâları

Emniye Medresesi'nin eğitim günlerinde talebelere ders vermesi karşılığında müderrise vazifede bulunduğu her gün için 20 akçe verilmesi uygun görülmüştür.[884] Medresenin müderrislerinden ulaşılabilinen ilk isim Debbağan Mehmed Efendi'dir. 19 Safer 1142/13 Eylül 1729 tarihinde Ahmed Efendi adlı bir müderrisin sunduğu arzuhalde; Emniye Medresesi müderrisi Debbağan Mehmed Efendi'nin vefat ettiğini, kendisinin vâkıfın müderrislik için belirttiği şartları sağladığını ve medresede müderrislik vazifesini yapmak istediğini yazmaktadır. Şeyhülislamın kararı ile Ahmed Efendi Emniye Medresesi'nin yeni müderrisidir.[885]

13 Safer 1190/3 Nisan 1776 tarihinde vekil müderris olarak göreve geldiği belirtilen Seyyid Halil İbrahim Efendi bu vazifesinden günlük 20 akçe maaş almaktadır.[886] 14 Şaban 1195/5 Ağustos 1781 tarihinde ise Emniye Medresesi müderrisliğini yapan Abdullah Efendi'nin görevini bırakabileceği evladı olmaksızın vefat etmesiyle Seyyid Hüseyin Efendi atanmıştır.[887] Emniye Medresesi'nde müderrislik yapan bir başka isim Hâfız Ahmed Efendi vefat etmiş ve Zilhicce 1198/Ekim 1784 tarihinde yerine oğlu Seyyid Ahmed Said gelmiştir. Seyyid Ahmed Said'in vefatından sonra yerine Ali oğlu Ali Avni Cemaziyelâhir 224/Temmuz 1809 tarihinde müderrislik görevine getirilmiştir.[888] 17 Safer 1201/9 Aralık 1786 tarihli şer'i sicil kaydında "*Ankara'da vaki Emniye Medresesi dimekle şehîr es-Seyyid Mehmed Emin Efendi Medresesi"* olarak ifade edilen medreseye müderris ataması yapılmıştır. Mehmed Emin Efendi'nin yaptırdığı iki medresenin aynı medrese gibi anılması dikkati çekmektedir. Seyyid Hüseyin adlı müderris mahkeme huzurunda, müderrislik beratını kendi rızasıyla verip vazifesini Seyyid Halil bin Seyyid Abdullah'a feragat etmiştir. Müderris maaşı günlük 20 akçedir.[889] 11 Cemaziyelahir 1260/28 Haziran 1844 tarihinde Emniye Medresesi'nde müderrislik vazifesini yerine getirmesi için Mehmed Efendi oğlu Ahmed Tahir Efendi'ye berat verilmiştir. Ahmed Tahir Efendi'nin vefat etmesiyle yerine

[883] VGMA, *D.N. 630/2*, s. 930, sr. 571.
[884] VGMA, *D.N. 630/2*, s. 930, sr. 571.
[885] VGMA, *D.N. 243*, s. 69-(138).
[886] VGMA, *D.N. 260*, s. 8.
[887] BOA, *CMF, D.N. 143*, sr. 7142.
[888] VGMA, *D.N. 2505*, s. 98.
[889] VGMA, *AŞS, D.N. 175*, s. 214.

oğlu Mehmed Efendi gelmiştir. Müderris Mehmed Efendi 7 Recep 1330/22 Haziran 1912 tarihine kadar görevini devam ettirmiştir.[890]

Medresedeki talebelerin eğitimine katkıda bulunan diğer görevli ise şeyhü'l-Kurrâdır. Tatil günlerinde talebelere Kur'ân-ı Kerîm okumayı ve tecviti öğretecek olan bu görevli vazifede bulunduğu her gün için iki akçe alacaktır.[891] Emniye Medresesi'nin şeyhü'l-Kurrâları şu şekildedir:[892]

- Cemaziyelâhir 1141/Ocak 1729 tarihinde Ahmed oğlu Seyyid Şeyh İbrahim'e vazife tayin edilmiştir.[893] Şeyh İbrahim'in vazifesi Şevval 1143 tarihinde yenilenmiş ve görevine devam etmiştir.[894]
- Şeyh İbrahim'in vefat etmesiyle yerine oğlu Seyyid Şeyh Mehmed Cemâziyelevvel 1147/Eylül 1734 tarihinde göreve gelmiştir.[895]
- Seyyid Şeyh Mehmed, Receb 1164/Mayıs 1751 tarihinde görevinden feragat ederek yerini Abdi oğlu Hafız Seyyid Abdurrahman'a bırakmıştır.[896]
- Beş yıl sonra Seyyid Abdurrahman'ın vefatıyla vazifeye hafız İbrahim'in oğlu Seyyid Hafız Mehmed devam etmiştir (Rebiülevel 1170/Kasım 1756).[897]
- Cemâziyelevvel 208/Aralık 1793'te Seyyid Hafız İbrahim'in oğlu Seyyid Hafız Mehmed'in vefatıyla yerine oğlu Seyyid Hafız Ahmed gelmiştir.[898]

3.5.2.2. Emniye Medresesi'nin Talebeleri

Medrese, bir dershane odası ile sekiz talebe hücresinden oluşmaktadır. Talebelerin, medresede eğitim almanın dışında bazı sorumlulukları bulunmaktadır; Haseki Camii'nin imamı ve müezzini ile birlikte günde birer cüz Kur'an-ı Kerim okuyup 15 günde beş hatim tamamlayarak birinin sevabını Peygamber Efendimize, birinin sevabını vâkıfın ruhuna, ikisinin sevabını vâkıfın anne ve babasının ruhlarına ve bir tanesinin sevabını ise vâkıfın çocukları ile ona tabi olanlar ve Muhammed ümmetine hediye ederek göndermeleri

[890] VGMA, *D.N. 4606*, s. 154.
[891] VGMA, *D.N. 630/2*, s. 930, sr. 571.
[892] VGMA, *D.N. 2505*, s. 98.
[893] VGMA, *D.N. 1144*, s. 5-(17), sr. 12.
[894] VGMA, *D.N. 1068*, s. 7 (132), sr. 22.
[895] VGMA, *D.N. 1068*, s. 16 (141), sr. 3.
[896] VGMA, *D.N. 1061*, s. 51 (128), sr.18.
[897] VGMA, *D.N. 1063*, s. 43 (90), sr. 12.
[898] VGMA, *D.N. 530*, s. 186 (189), sr. 8.

istenmektedir. Talebelerin, müezzin ve imamın günlük iki akçe ücret tasarruf etmeleri şart koşulmuştur.

3.5.2.3. Emniye Medresesi Vakfının Tevliyeti

Tevliyet vazifesini vâkıf Mehmed Emin Efendi'nin kendisi yürütmektedir, kendisinden sonra evladı tarafından devam ettirilecek olan vazife karşılığında günlük dört akçe tasarruf edilmektedir. Vakfın geliri söz konusu masraflara sarf edildikten sonra kalan fazlası yine mütevelli tarafından tasarruf edilmesi de vakıf şartnamesinde kayıtlı konulardandır.

3.6. HACI YUSUF/YUSUFİYE MEDRESESİ

Kasım oğlu Hacı Yusuf adlı bir hayırsever, 6 Cemaziyelahir 1143/17 Aralık 1730 tarihli vakfiyesinden öğrendiğimize göre Ankara şehrinde bir dershane, sekiz hücre ve bir kenefi ihtiva eden bir medrese yaptırmıştır.[899] Vakfiyedeki "…*hâlâ iznimle talebe-i ulûm sakinler olub ifâde ve istifâde itmededirler*…" ifadesinden medresenin tescil tarihinden bir süre önce eğitime başladığı anlaşılmaktadır. Medresenin adı vakfiyeye *Yusufiye Medresesi* olarak kaydedilmiştir. Arşiv kaynaklarından elde edilen münferit bazı belgelerde medresenin adı *Hacı Yusuf Medresesi* adıyla kaydedilmiştir.[900] Medresenin yeri vakfiyede, "…*Tahtakale Sûkı kurbunda Hoca İbâdullah Mescid-i şerifi ittisalinde kâin*…" şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre Yusufiye Medresesi ile Hoca İbadullah Mescidi bitişik bir yapı halindedir ve Tahtakale Çarşısı yakınında bulunmaktadır. Özdemir, medresenin yerini Hacı Doğan Mahallesi, Hasan Paşa Hanı (Suluhan) yanındaki İbadullah Caminin sol tarafına bitişik bulunduğunu tarif etmiştir.[901] Münferit bazı belgelerde de Hacı Doğan Mahallesinde olduğu bilgisi verilmektedir.[902] Çeşitli telif eserlerde, İbadullah Camii'nin yeri Doğanbey Mahallesi Çerkes Sokak olarak tarif edilmiştir.[903] Medresenin arsası, Hoca İbadullah Vakfından kiralanmıştır ve yıllık iki kuruş kiranın ödenmesi vâkıf tarafından şartnameye eklenmiştir.[904]

[899] VGMA, *D.N. 581/1*, s. 204, sr. 209.
[900] BOA, *CMF, D.N. 117*, sr. 5832; BOA, *EV-MH, D.N. 1140*, s. 49.
[901] Özdemir, *a.g.e.*, s. 59; *Ankara Vakıf Eserleri*, s. 53.
[902] VGMA, *D.N. 1954*, s. 123; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[903] Konyalı, *a.g.e.*, s. 55; Öney, *a.g.e.*, s.65; Fatma Erkaya Topçu, *17. Yüzyılda Ankara'da Hacı Doğan Mahallesi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2019, s. 59.
[904] VGMA, *D.N. 581/1*, s. 204, sr. 209; *Osmanlı'da Ankara*, s. 90.

Medresenin 1322/1905 yılında tamirine ihtiyaç duyulmuştur.[905] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde medresede müderrisin eğitime devam ettiği kaydedilmiştir.[906] Kanunusani 328/Ocak 1913 tarihinde yine medresenin tamiri için yapılacak keşifle ilgili yazışmalar söz konusu olmuştur.[907] Bu bilgilerden yola çıkarak medresenin XX. yüzyıl başlarında eğitime açık olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İdare Meclisi tarafından Hacı Yusuf Vakfı için bir inceleme söz konusu olmuştur; 6 Nisan 1945'te İdare Meclisi tarafından yapılan incelemede, İbadullah diğer adı Hacı Yusuf Vakfının bütçesine bakılarak vakfın giderinin denkleştirilemediği belirtilmiş ve yeni bir denkleştirme cetveli oluşturulmuştur. Üç maddede hazırlanan cetvelde;

> *"- yeniden tahsis edilen senelik miktarlar, vakfın kudretine göre tahsisatı fevkalade mukabili olarak tayin ve tespit edilmiştir.*
>
> *- İbâdullah (Hacı Yusuf) Camiinde tefsir, müderrislik, sermahfillik, medresedeki iki talebe şartlarının birleştirilmesi suretiyle,*
>
> *- hela kandili için bezir alınması, medrese ve hela bevvab ve kandilcisi, camiye iki balmumu alınması, medresedeki altı talebe, sala, temcithan, kandilcisi, ferraş ve bevvab şartlarının birleştirilmesi suretiyle*,"

maddeleri ifade edilerek vakıfların ve İdare Meclisinin bağlı bulunduğu Başbakanlık'a müzekkere arz edilmiştir. Başbakanlık tarafından tasdik edilen müzekkere ile tebdil kararı çıkarılmıştır.[908]

3.6.1. Hacı Yusuf Efendi ve Hayrâtı

Hacı Yusuf Efendi'nin babasının adı Kasım Efendi'dir. Ankara'nın Emre Gül Mahallesi sakinlerindendir ve ticaretle uğraşmaktadır. Hacı Yusuf Efendi'nin hangi tarihte dünyaya geldiği, ailesi, eğitimi gibi bilgilere ulaşılamamıştır. Arşiv kaynaklarındaki atama kayıtlarından büyük kızının adının Fatıma Hatun olduğu anlaşılmakta; Zilhicce Sene 1155/Ocak 1743 tarihinde tevliyet için yapılan bir atama kaydında Hacı Yusuf'un vefat ettiği, yerine kızı Fatma Hatun'un getirildiği kaydedilmiştir.[909] Bu durumda Hacı Yusuf'un, medreseyi kurduktan 13 sene sonra yani 1156/1743 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Hacı Yusuf Efendi, Ankara'da iki vakıf kurarak vakfiyelerinde vakıfların kuruluş amacını ifade etmiştir. Vakıflardan birini yaptırmış olduğu medresenin masraflarını karşılamak için diğerini ise İbadullah Camii'nin tamir ettirerek camiinin masraflarını

---

[905] BOA, *EV-MH-TIK, D.N. 137*, s. 15.
[906] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 12.
[907] BOA, *EV-MH-TIK, D.N. 137*, s. 15.
[908] VGMA, *D.N. 1757*, s. 255.
[909] VGMA, *D.N. 1061*, s. 109'dan aktaran, Adem Çetin, "*Hurufat Defterlerindeki Kayıtlara Göre Ankara İl Merkezindeki Dini Mimari Yapılar"*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 121, 122.

karşılamak için kurmuş ve Ankara'da çok sayıda dükkânını bu vakıflar için vakfetmiştir. Vakfın kurulmasından sonra İbadullah Cami Vakfı ile Hacı Yusuf Vakıfları birleştirilerek tek bir vakıfmış gibi hareket edilmiş ve iki vakfın tevliyeti de birleştirilmiştir. Mütevelli, iki vakfın muhasebesini Evkaf Nezaretine birlikte kaydettirmiştir.

Hacı Yusuf Efendi, kendi adına namzet Yusufiye Medresesini kurmuş ve masraflarını karşılamak için bir vakıf kurmuştur. Yusuf Efendi'nin kurduğu diğer vakıf Hoca İbadullah Camii'nin yeniden inşası içindir (1151/1738). Camiyi yeniden yaptıran Hacı Yusuf Efendi, camide görevli personel maaşları ile caminin tamir ve aydınlatma masraflarını karşılamak için bu vakfı kurmuştur.[910] Hoca İbadullah Camiinin Yusuf Efendi tarafından yeniden yaptırılmasından sonra zamanla caminin adı halk tarafından Hacı Yusuf Camii olarak anılmaya başlamış ve bazı arşiv kayıtlarına bu adla kaydedilmiştir.[911] Hoca İbadullah Camii'nin yeniden inşası için Ankara merkezinde Semerciler Çarşısında bir nalbant dükkânı, bir semerci dükkânı; Kurşunlu Han yakınında Müneccim adlı yerde iki katlı binada üst katında dört dükkan ile alt katında dokuz dükkan ile bunların dışında birçok dükkan ve odanın kira gelirinden camiinin masraflarının mütevelli aracılığıyla karşılanmasını istemektedir. Vâkıf, camiide imam olanlardan salâ, temcidhan, kandili, ferraş ve bevvab görevlerini de yerine getirmesini şart koşmuştur. Söz konusu altı vazifenin her biri karşılığında günlük birer akçe ücret ödenecektir. Bunların dışında hatip vazifesinde olanların sermahfil olmalarını da isteyerek hitabet için günlük altı akçe, sermahfillik için günlük bir akçe verilecektir. Camiide devirhan görevini yerine getirenlere günlük bir akçe, Cuma vaizi olanlara günlük iki akçe, tefsir anlatanlara günlük iki akçe bütçe ayrılmıştır. Camiinin mihrap bakımı, aydınlatma ihtiyaçları, tamiri, camideki hasır ve kaliçelerin bakımları da vakfın gelirinden karşılanacaktır.[912]

12 Rebiülevvel 1324/6 Mayıs 1906 tarihinde "*Hacı Yusuf Cami-i şerifiyle Yusufiye Vakfının tevliyet cihetine…"* ve 6 Şevval 1321/26 Aralık 1903 tarihinde *Yusufiye Cami-i şerifi ile Yusufiye Vakfının tevliyeti* hakkında yapılan atama kayıtlarında vakfın tevliyet ataması gerçekleştirilerek cami personeli ile ilgili görev tashihi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu tarihlere ait belgelerde Yusufiye Camii ve Vakfının mevcut ve mamur olduğundan bahsedilmiştir.[913] Vâkıf, kurmuş olduğu vakıfların tevliyet işlerini kendisi yapacağını,

[910] VGMA, *D.N. 581/1*, s. 206, sr. 210.
[911] "… *Câmi-i İbâdullah tâbir olunur Hacı Yusuf Cami-i şerifi*…" Bkz. BOA, *EV-BKB, D.N. 150*, s. 70; VGMA, *D.N. 1969*, s. 163.
[912] Vakfiye için Bkz. VGMA, *D.N. 581/1*, s. 206, sr. 210. ; Kılcı, Günel, *a.g.e.*, s. 36.
[913] BOA, *MKT, D.N. 2863*, s. 230; VGMA, *D.N. 2474*, s. 29.

karşılığında belirlenen ücreti tasarruf edeceğini ve vakıf gelirinden kalan miktarın yine vâkıfın bünyesinde kalacağını vakıf şartları arasında ifade etmiştir. Hacı Yusuf Efendi, Yusufiye Medresesi Vakfının vakfiyesinde, Sarayyokuşu adlı yerde bir çeşme yaptırdığını ve çeşmenin bayındır olması için mütevellinin sorumluluğuna bırakıldığını da tescil ettirmiştir.[914]

3.6.2. Yusufiye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Yusufiye Medresesi vakfının vakfiyesinde vakfedilen akarın cinsi, yeri, nasıl kiraya verileceği ve elde edilen gelirin hangi masraflar için sarf edileceği vakfiyede belirtilmektedir. Buna göre vakfın akarı şu şekildedir;

- Ankara'da Çıkrıkçılar Çarşısında iki çıkrıkçı dükkânı,
- Demirciler Çarşısında iki demirci dükkânı,
- Tahtakale Çarşısında bir bakkal dükkânı ile eskici dükkânı,
- Muytab Çarşısında bitişik halde üç muytab (dokumacı) dükkânı ile bir haffaf (ayakkabıcı) dükkânı,
- Suluhan yakınında bir tüfekçi dükkânı,
- Demirciler Çarşısında iki demirci dükkânı (demirci dükkânlarının kirası Dilber Mahallesinde bulunan mescidine verilmektdir),
- Tarakçılar Çarşısında beş tarakçı dükkânı,
- Kurşunlu Han yakınında sekiz dükkânın ile Ankara sur dışında Ulucak mevkiinde bulunan Ulucak değirmenindeki 40 sehimden sekiz sehim hisse,
- Ayvalı olarak bilinen mevzide, ağaçları ve suyu olan bir kıta bahçenin ağaçlarından alınan mukata geliri,

Yukarıda belirtilen akarat vakıf şartnamesi gereği her sene mütevelli tarafından kiraya verilecek (icar ve istiğlal olunduktan sonra), elde edilen gelirden (rıbh ve galleden) medresenin müderrisi, talebeleri ve tamir masrafları için sarf edilecektir.[915] Vakıf gelirlerinden elde edilen meblağ ile medresede müderris olanlara günlük 20 akçe, talebelerin her birine günlük üç akçe, medresede bulunan kenifin bezir ve kandil yağı ihtiyaçları için günlük bir akçe, mütevelliye günlük beş akçe verilmesi şartları vâkıf tarafından belirlenerek vakfın gider kalemleri oluşturulmuştur. Bu kalemlerin dışında vakfın kendi bünyesinde rakabe edilmesi üzere günlük 10 akçe ayrılması da şartlar arasındadır. Vakfın gelirin her yıl

[914] VGMA, *D.N. 581/1*, s. 204, sr. 209.
[915] VGMA, *D.N. 581/1*, s. 204, sr. 209.

arttığı görülmektedir. Personel ve diğer masraflar için yapılan ödemelerin zamlanmadığı ya da azalmadığı dikkati çekmektedir. Vakıf şartnamesinde belirtildiği üzere vakfın masrafları karşılandıktan sonra kalan miktar evlad-ı vâkıf olan mütevellinin tasarrufunda kalmıştır.

Tablo 9. Yusufiye Medresesi ve Camii Vakfı Muhasebe Verileri

Rumi/Miladi	Gelir/kuruş	Mütevelli	Müderris	Talebe	İmam	Hatip	Müezzin
1270/1854	4.289		60	94	10	27	39
1280/1864	12.110	500	500	360	480	130	360
1281/1865[916]	12.990	500	300	360	480	130	360
1282/1866[917]	12.342		300	360	480	130	360
1283/1867[918]	12.990		300	360	480	130	680 (kayyum, ferraş ve kandil ile birlikte)
1284/1868[919]	13.520		300	360	480	130	680 (kayyum, ferraş ve kandil ile birlikte)
1285/1869[920]	14.235		300	360	480	130	680 (kayyum, ferraş ve kandil ile birlikte)
1286/1870[921]	18.875		300	360	480	130	360

[916] VGMA, *D.N. 1954*, s. 123, (v. 85).
[917] BOA, *EV-MH, D.N. 1230*, s. 149.
[918] VGMA, *D.N. 1975*, s. 168.
[919] VGMA, *D.N. 1975*, s. 167.
[920] BOA, *EV-MH, D.N. 1430*, s. 304.
[921] BOA, *EV-MH, D.N. 1430*, s. 303.

Vâkıf Hacı Yusuf Efendi, kurmuş olduğu iki vakfın şartnamelerinde, medresenin masraflarını karşılama ve İbadullah Camiinin tamir ettirerek camiinin masraflarını karşılama amacı güttüğünü ifade etmiştir. Evkaf Nezaretinde, Hacı Yusuf Efendi vakfı ile İbadullah Camii vakfı tek vakıf gibi değerlendirilerek muhasebeleri birlikte görülmüş ve gelir-giderleri ortak hesap edilmiştir. Vakıf muhasebe kayıtlarında, *Hâcı Yusuf ve İbâdullah Medresesi ve Câmi'i Vakfı* olarak kaydedilmiştir. R. 1270/1854 yılı muhasebesinde vakfın geliri 4.289 kuruştur. Müderrise 60, talebelere 94, imam-hatip ve müezzine toplam 76 kuruş harcama yapılmıştır. Cami, medrese ve dükkânların aydınlatma ve tamir masrafları ile muhasebe harcı gibi diğer masraflar için de 958 kuruş sarf edilmiştir.[922] R. 1280/1864 yılında vakfın geliri 12.110 kuruştur. Tevliyet için 500 kuruş, müderrise 500, talebelere 360, imama 480, hatibe 130, müezzine 360 kuruş sarf edilmiştir.[923]

3.6.2.1. Yusufiye Medresesi'nin Müderrisleri

Yusufiye Medresesi'nde eğitim veren müderrislerin "*…fünun-u şitâda mâhir ve istihrâc-ı ulûm-u nâfiye kâdir bir âlim ve âmil kimesne..*" olmaları beklenmektedir. Müderrisler tatil günleri dışındaki diğer günlerde (eyyam-ı mutade) eğitim verecek ve talebelerin istidatları olduğu ilimlere yönelmelerini önceleyeceklerdir. Hizmeti karşılığında müderrise günlük 20 akçe maaş ile vâkıfın kendi mülkü olan Ayvalı'da bulunan ağaçları ve suyu olan bahçenin tasarrufu verilecektir.[924] 1143/1730 yılında kurulan medresenin ilk müderrisi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Müderris atamasıyla ilgili ulaşılan ilk kayıt 29 Safer 1185/13 Haziran 1771 tarihlidir ve Hacı Yusuf Medresesi'nin müderrisi Mehmed Halife'nin vefat etmesiyle yerine Hacı Bayram Veli hazretlerinin evladından Şeyh Kâsım Baba'nın oğlu Şeyh Edhem Baba'nın müderrisliğe getirildiği ifade edilmiştir.[925]

Yusufiye Medresesi'nin vakfiyesinde medresede kaç kişinin müderris olabileceği ile ilgili bir açıklama verilmemiştir ancak münferit bazı belgelerde *nısf hisse müderrislik* atama kayıtları bulunmaktadır. Söz konusu ifadeden medresede iki müderrisin görev yaptığı anlaşılmaktadır. 17 muharrem 1198/12 Aralık 1783 yılında medresenin yarım hisse müderrisi olan İbrahim oğlu Mustafa Efendi'nin vefat ettiği kaydedilerek yerine İbrahim oğlu Seyyid Halil Efendi'nin getirildiği beyan edilmiştir.[926] Medresenin müderrislerinden

[922] VGMA, *D.N. 1969*, s. 163.
[923] VGMA, *D.N. 1974*, s. 104.
[924] VGMA, *D.N. 581/1*, s. 204, sr. 209.
[925] BOA, *CMF, D.N. 117*, sr. 5832.
[926] BOA, *C-MF, D.N. 164*, sr. 8154; Özdemir, *a.g.e.*, s. 59.

Şeyh Edhem Baba 1201/1787 yılında yarım hisse müderrisliğini kendi rızasıyla Hüseyin oğlu Mustafa Efendi'ye bırakmıştır.[927]

11 Şevval 1244/16 Nisan 1829 tarihinde medresenin müderrisi yarım hisse ile Mustafa oğlu Mehmed Efendi'dir, 1252/1836 yılında ise diğer yarım müderrislik hissesi Seyyid Mehmed oğlu Mehmed Nazif Efendi'ye tevcih olunmuştur.[928] 1301/1883 yılında müderrisliğin yarım hissesi Abdullah Efendi'ye tevcih edilmiştir. Dokuz sene sonra ise Abdullah Efendi kendi rızasıyla müderrislik hissesini kardeşi Ahmed Efendi'ye bırakmıştır.[929] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Ankara'nın medreseleri hakkında bilgi veren bir belgede *Hacı Doğan Mahallesinde İbadullah Medresesi* olarak ifade edilen medresenin müderrisinin Erzurum Mahallesinden Abdülkadir Efendi olduğu kaydedilmiştir. Bu medresenin Yusufiye Medresesi olduğu, İbadullah Camii Vakfı ile Hacı Yusuf Efendi Vakıflarının birleşmesinden dolayı medresenin de bu adla anılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.[930]

Vakıf şartnamesinde müderris ile ilgili bir diğer husus vakfın tevliyeti hakkındadır. Tevliyet görevini öncelikle kendi bünyesinde bulunduran vâkıf, vefatından sonra bu görevin evladı tarafından yerine getirilmesini istemiştir. Kendi soyundan devam eden tevliyet, neslin inkırazı durumunda müderrisler tarafından devam ettirilecek, mütevelliye verilen ücret de müderrise aktarılacaktır. Ancak bu durumun uygulamada gerçekleşmediği, tevliyet işlerinin vâkıfın evladı tarafından yürütüldüğü atama kayıtlarından öğrenilmektedir.

3.6.2.2. Yusufiye Medresesi'nin Talebeleri

Vakfiyede talebeler için sekiz hücrenin bulunduğu kaydedilmiştir. Hücrelerde yatılı olarak kalan talebeler için günlük üçer akçe verilmesi vâkıfın şartları arasındadır.[931] Cemaziyelevvel 1198/Mart 1783 yılında mahkemeye intikal eden bir evlilik meselesinde Hacı Yusuf Medresesi'nde öğrenim görmekte olan Molla Mustafa'nın adı geçmektedir.[932] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Ankara'nın medreseleri hakkında bilgi veren belgede ise medresede dokuz hücrenin bulunduğu kaydedilmiştir.[933] Vakıf muhasebe

[927] BOA, *C-MF, D.N. 182*, sr. 9097.
[928] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 145*, s. 188.
[929] VGMA, D.N. 224, s. 92, sr. 982.
[930] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 12.
[931] VGMA, *D.N. 581/1*, s. 204, sr. 209.
[932] *AŞS, 173, 12'den* aktaran Zehra Taşcan, *173 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1198/M. 1783-1784),* Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, s. 27.
[933] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 12.

kayıtlarında talebelere verilen ücretler düzenli olarak kaydedilmiştir. Rumi 1270/1854 yılında talebelere 94 kuruş, R. 1280/1864'te 360 kuruş ve sonraki dört sene boyunca da yine 360 kuruş ödeme yapılmaya devam etmiştir.[934]

3.6.2.3. Yusufiye Medresesi Vakfının Tevliyeti ve Diğer Görevlileri

Vakfiyede tevliyet vazifesine vâkıfın kendisini mutasarrıftır. Kendisinden sonra büyük evladına şart koşmuştur. Evlâdiyet üzere devam eden tevliyet vazifesi, inkıraz durumunda medresenin müderrisleri tarafından yerine getirilecektir. Ancak sonraki dönem belgeler incelendiğinde bu durumun gerçekleşmediği görülmektedir zira 1274 yılında yapılan bir tevcihte tevliyetin evladiyet üzere yapıldığı belirtilerek bu görevin Fatma Hatun'a bırakıldığı kaydedilmiştir. 1304 yılında vâkıfın evlatlarından Rabia Hatun mütevelli olmuş ancak iki yıl sonra vefat etmesinden dolayı yerine oğlu Hacı Mehmed tevcih olunmuştur.[935] Vakfiyede tevliyet için günlük beş akçe ayrılmış, bununla birlikte vakıf gelirinden kalan miktar mütevellinin tasarrufunda olacağı şart koşulmuştur. Ayrıca Saray Yokuşu denilen yerde vâkıfın yaptırdığı çeşmenin gerekli tamiratı mütevellilere şart koşulmuştur. Yusufiye Medresesi'nin vakıf şartnamesinde, müderris, talebe ve vakıf mütevellisi dışında medrese ve kenif aydınlatması için masraf kalemleri belirlenmiş, bu işleri yürütmesi için bir bevvab günlük bir akçe karşılığında vazifelendirilmiştir. Bununla beraber Ankara'daki müftülerin gönüllü olarak nezaret vazifesini yerine getirmeleri şartı eklenmiştir.[936]

3.7. MEHMED EMİN EFENDİ MEDRESESİ

Abdülkerimzâde adıyla meşhur olan Mehmed Emin Efendi'nin[937] Ankara'da kurduğu ikinci medresesidir. İlki olan Emniye Medresesi'nin bilgileri yukarda verilmiştir. Ankara'da Hisar Sokağında bulunan Alâeddin Camii bitişiğindeki Mehmed Emin Efendi Medresesi, beş hücreden oluşmaktadır.[938] Alaeddin Cami, İç Hisar sokağında bulunmakta ve Ankara Kalesinin iç kale duvarına bitişik durumdadır. Medrese ise, caminin sol tarafına

[934] Bkz. Tablo 9., Yusufiye Medresesi ve Camii Vakfı muhasebe verileri.
[935]BOA, *EV-MKT, D.N. 4*, s. 128; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 228*, s. 255; BOA, *EV-MKT, D.N. 1607*, s. 91; BOA, *EV-THR, D.N. 135*, s. 102.
[936] VGMA, 581/1, 204, 209.
[937] Vâkıf hakkındaki detaylı bilgiler Emniye Medrese başlığında verilmiştir.
[938]Vakfiyede, Sultan Alâeddin Hazretlerinin yaptırdığı camii bitişiğine yaptırılan medresenin camiin mütevellisinin izni alınarak yaptırıldığı kaydedilmiştir. Vakfiyedeki ifade şöyledir: "*Ankara'da Sultan Alâeddin Cami-i şerîfi ittisâlinde Abdülkerimzâde es-Seyyid el-Hac Mehmed Emin Efendi Medresesi*" Bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 288, sr. 24.

bitişiktir.[939] XIX. yüzyıl kayıtlarında medresenin bulunduğu mahallenin adında farklılıklar gözlenmektedir. Evkafı Hümayun Nezaretine gönderilen bazı belgelerde medresenin Hisar Mahallesinde[940] olduğu bazılarında ise Sultan Alaeddin Mahallesinde[941] bulunduğu kaydedilmiştir. 5 Zilhicce 1154/11 Şubat 1742 tarihinde kurulan medresenin masraflarının karşılanabilmesi için Ankara'da bulunan dört dükkân ve bir mahzeninin geliri vakfedilmiştir.[942] Bazı kayıtlarda medresenin adı Abdülkerimzâde Medresesi olarak ifade edilmiştir. [943]

Erdoğan, medresenin 1930 yıllara kadar var olduğunu, Alaeddin Camii yanındaki medresenin kurucusunun Müderriszâde Abdülkerim Efendi olduğunu ve medresede görev yaptığını ifade etmektedir. Sultan Alaeddin Camii haziresinde bulunan mezar taşlarından birinde "*Ankara eşrafı hanedanından merhum ve mağfur Aldülkerim Efendi*…" yazmaktadır. Ancak mezar taşı kırık olduğundan tamamı okunamamış ve kasdedilen kişinin tam olarak kim olduğu anlaşılamamıştır. Söz konusu kişinin medresenin bânisi mi yoksa başka biri mi olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Bir başka mezar taşı ise Müderriszade Şeyh Seyyid Abdülkerim Efendi'nin kızı ve hanımına aittir. Abdülkerim Efendi'nin Sadullah İzzet Efendi ve Mehmed Vahid Efendi adında iki oğlu daha vardır. Müderriszâdeler, Hacı Bayram Veli Hazretlerinin soyundan gelmektedir.[944] Yapılan araştırmalar ve vakfiyede kayıtlı bilgilere göre medresenin kurucusu Abdülkerim Efendi ile Müderriszâde Abdülkerim Efendi farklı kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Medresenin bânisi, Abdülkerimzâde adıyla anılan Mehmed Emin Efendi'dir, Müderriszâde ailesi ise Ankara'da farklı bir ailenin adıdır.

22 Kanun-ı Sani 1311/3 Şubat 1896 tarihinde Mehmed Emin Efendi Medresesi'nin mamur olduğu ve muhasebesinin görüldüğü Ankara Vilayeti Evkaf Muhasebeciliği tarafından kayıta altına alınmıştır.[945] Konyalı, medresenin 1939 yılına kadar mamur

[939] Konyalı, *a.g.e.*, s. 13; Özdemir, *a.g.e.*, s. 59, 60; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[940] VGMA, *D.N. 312*, s. 117,VGMA, *D.N. 1974*, s. 135.
[941] VGMA, *D.N. 312*, s. 100.
[942] Vakfiye için Bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 288, sr. 24; arşiv kaynaklarında çeşitli münferit belgelerde de medresenin adı aynı şekilde kaydedilmiştir. Bkz. 29 Şaban 295/28 Ağustos 1878 tarihli belge, VGMA, *D.N. 224*, s. 286, 287; VGMA, *D.N. 312*, s. 117; VGMA, *D.N. 312*, s. 100; AŞS, 236/452.; Rifat Özdemir, bu medreseyi *Abdülkerimzâde el-Hac Mehmed Emin Efendi Medresesi* adıyla kaydetmiştir. Bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 59, 60.
[943] BOA, *CMF, D.N. 176*, sr. 8765.
[944] Erdoğan, *Unutulan Şehir Ankara*, s. 83, 398.
[945] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 376*, s. 45.

olduğunu bildirmektedir. Medresenin duvarlarında dört müstakil ve bir yuvarlak oluklu sütun vardır. Medrese harap duruma gelince enkazı satılmış ve yeri arsa halinde kalmıştır.[946]

3.7.1. Mehmed Emin Efendi Medresesi'nin Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Vakfiyede, dört dükkân ve bir mahzenin vakfedildiği ifade edilmiş ve bu akarların yerleri şöyle kaydedilmiştir; Ankara Kalesi dışında, kıble tarafında ve bir tarafı kale duvarına bitişik dört dükkân ve bir mahzen olarak tarif edilmiştir. Dükkânların arsası Saraç Sinan Vakfına aittir. Vâkıf, bu arsayı Saraç Sinan Vakfından kiralamış ve arsa üzerine yaptırdığı dört dükkân ve bir mahseni senelik 200 akçeye kiraya vermiştir.[947]

R.1256/1840 yılından 1269/1853 yılına kadar 14 senelik muhasebesinin kaydedildiği belgede vakfın geliri toplam 1.230 kuruş kaydedilmiştir. Bu süre zarfında medresenin tamir ihtiyaçları için 750 kuruş, talebelere 250 kuruş, müderrislere 130 kuruş ödeme yapılmıştır.[948]

R.1280/1864 yılına ait vakıf muhasebesinde vakfın akarı olan dört dükkân ve bir mahzenden 1.770 kuruş gelir sağlandığı kaydedilmiştir. Bu gelirden Evkaf Hazinesi harcı için 110 kuruş sarf edildikten sonra kalan 1.660 kuruşun sonraki yıl gelirine ekleneceği belirtilmiştir. Bunun dışında vakfın personeline ya da medrese görevlilerine herhangi bir ödeme yapıldığı görülmemektedir.[949]

R.1282, 1283, 1284/1866, 1867, 1868 yıllarına ait üç yıllık muhasebede, yıllık 1.750 kuruştan toplam 5.300 kuruş vakfa gelir olarak kaydedilmiştir. 1282/1866 yılında 1.750 kuruş medresenin tamir masrafları için sarf edilmiştir. 1283/1867 yılında 1.550 kuruş medresenin tamiri ile 200 kuruş emlak vergisi için harcanmıştır. 1284/1868 yılında ise 1.600 kuruş medreseye akar olan dükkânların tamiri ile 200 kuruş emlak vergisi için sarf edilmiştir.[950] R.1286/1870 yılında altı dükkânın kirasından elde edilen gelir 2.100 kuruş kaydedilmiştir; söz konusu gelir, medresenin ve dükkânların bakımı ile emlak vergisine sarf edilmiştir.[951]

Mehmed Emin Efendi Medresesi Vakfının, R.1299/1883-1303/1887 yılllarına ait beş yıllık muhasebesi kaydedilmiştir. 1299/1883 yılında vakfın geliri altı dükkânın kirasından

[946] Konyalı, *a.g.e.*, s. 16.
[947] VGMA, *D.N. 487*, s. 288, sr. 24; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 368*, s. 15; BOA, *EV-MKT, D.N. 281*, s. 203.
[948] VGMA, *D.N. 1969*, s. 100.
[949] VGMA, *D.N. 1974*, s. 135.
[950] VGMA, *D.N. 1956*, s. 5.
[951] VGMA, *D.N. 1956*, s. 16.

elde edilen 1.760 kuruş gelir ve önceki yıl muhasebesinden kalan 800 kuruş ile birlikte toplam 2.560 kuruştur. Bu gelirden medrese talebelerine 720 kuruş, müderrise 400 kuruş, mütevelliye 300 kuruş, yıllık vergi ve mürettebat masraflarına 195 kuruş ve medresenin tuvalet kuyusunun tamiri ve temizlenmesi için 250 kuruş sarf edilmiştir. Masraflar ayrıldıktan sonra 695 kuruş fazla kalmıştır.[952]

1300/1884 yılının muhasebesinde, beş dükkânın gelirinden elde edilen 1.300 kuruş gelir ve geçen yıldan kalan 695 kuruş ile birlikte toplam 1.995 kuruş gelir kaydedilmiştir. 720 kuruş medresenin talebelerine sarf edilmiş, 400 kuruş medresenin müderrisi Mehmed Efendi'ye maaş olarak verilmiş, 300 kuruş kirası alınan dükkânların tamiri için ayrılmıştır. Mütevelli Hacı Ahmed Efendi'ye 300 kuruş ve vergi-mürettebat masrafları için 160 kuruş sarf edilmiştir. Tüm masraflar ayrıldıktan sonra 115 kuruş fazla kalmıştır. 1301/1885 yılı muhasebesinde vakfın geliri altı dükkânın kirasından elde edilen gelir ve geçen yıldan kalan miktar ile birlikte toplam 1.640 kuruştur. Bu gelirden medrese talebelerine 720 kuruş sarf edilmiştir. Müderris Mehmed Efendi'ye 400 kuruş, mütevelli Hacı Ahmed Efendi'ye 300 kuruş, vergi-mürettebat bedeli için 160 kuruş harcanmıştır. Tüm masraflar ayrıldıktan sonra 60 kuruş fazla kalmıştır. 1302/1886 yılı muhasebesine vakfın geliri 1.710 kuruş kaydedilmiştir. Talebelere 260 kuruş, müderris Mehmed Efendi'ye 400 kuruş, mütevelliye 300 kuruş ve vergi-mürettebat bedeline 283 kuruş sarf edilmiş; 567 kuruş fazla kalmıştır. 1303/1887 yılı muhasebesinde vakfın geliri 2.061 kuruş kaydedilmiştir. Bu gelirden 384 kuruş talebelere, 400 kuruş medresenin müderrisi Mehmed Efendi'ye, 200 kuruş sokak duvarının tamirine, 210 kuruş vergi-mürettebat bedeline sarf edilmiştir. 867 kuruş fazla kalmış ve bu miktarın sonraki yıla devretmesi gerektiği kaydedilmiştir.[953]

3.7.1.1. Mehmed Emin Efendi Medresesi'nin Müderrisleri

Mehmed Emin Efendi Medresesi müderrislerine maaş olarak 14'er akçe verilmesi şartı vakfiyede ifade edilmiştir.[954] Müderris hakkında edinilen ilk bilgi 3 Muharrem 1198/28 Kasım 1783 tarihli bir atama kaydında mevcuttur; günlük 14 akçe maaş ile görevli müderris Mustafa Efendi vefat etmiş ve yerine Ali Efendi'nin oğlu İbrahim Efendi getirilmiştir.[955]

Ali oğlu Seyyid Mustafa Efendi, Aldülkerimzâde Medresesi'nde günlük 14 akçe maaş karşılığında müderrislik yapıyorken vefat etmiş yerine 21 Rebiülevvel 1251/14 Eylül

[952] VGMA, *D.N. 1980*, s. 24.
[953] VGMA, *D.N. 1980*, s. 24.
[954] VGMA, *D.N. 487*, s. 288, sr. 24.
[955] BOA, *CMF, D.N. 164*, sr. 8155.

1835 tarihinde Seyyid Şahabeddin'in oğlu Ali Efendi layık ve müstehak bulunmuştur.[956]Ali Efendi'nin vefatından sonra yerine oğlu İbrahim'in gelmesi gerekirken, İbrahim'in müderrislik konusunda ehliyet sahibi olmamasından dolayı 20 Receb 1263/4 Temmuz 1847 tarihinde Mustafa Halife'nin oğlu Seyyid Mehmed Said'e müderrislik vazifesi 14 akçe ücretle verilmiştir.[957]

R.1256/1840 yılından 1269/1853 yılına kadar 14 senelik muhasebesinin kaydedildiği belgede bu süre zarfında müderrislere 130 kuruş ödeme yapılmıştır.[958] 29 Şaban 295/28 Ağustos 1878 tarihinde medresenin müderrisi 14 akçe ücret ile Hacı Hüseyin Efendi'nin oğlu Bulgurlu Mehmed Emin Efendi'dir. R. 1300-1303/1882-1885 yılllarına ait muhasebe verilerinde müderris Mehmed Efendinin yıllık maaşı 400 kuruş kaydedilmiştir.[959] 15 Receb 314/20 Aralık 1896 tarihinde Bulgurlu Mehmed Efendi'nin Beypazarı Kazasında Bidayet Mahkemesinde muhaverat memurluğuna istihdam olmasından dolayı müderrislik görevi boş kalmış ve yerine İsmail Efendi'nin oğlu Hacı Mehmed Sadık Efendi getirilmiş ve vefatına kadar görevine devam etmiştir. Vefatından sonra yerine oğlu Akif Efendi gelecekken, Akif Efendi'nin başka bir yerde memur olmasından dolayı 14 Muharrem 330/4 Ocak 1912 tarihinde Mehmed oğlu Ahmed Efendi, medresenin müderrisliğine getirilmiştir.[960] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli belgede ise medresede Yozgadlızâde Hacı Sarık? Efendi'nin görev yapmakta olduğu kaydedilmiştir.[961]

Mehmed Emin Efendi Medresesi müderrislerin maaşları yıllık 1.100 kuruş iken Evkaf Hazinesi tarafından 4 Şaban 333/18 Mayıs 1915 tarihinde bu maaşa zam yapılması söz konusu olmuş ve maaşları yıllık 1.100 kuruştan 1.500 kuruşa çıkarılmıştır.[962]

3.7.1.2. Mehmed Emin Efendi Medresesi'nin Talebeleri

Medresede talebeler için beş oda vardır ve talebelere günlük dört akçe verilmesi şartı bulunmaktadır. Talebelerin her birinden on günde bir Kur'an-ı Kerim hatmi yapmaları ve sevabını vâkıfın ruhuna hediye etmeleri istenmiştir.

[956] BOA, *CMF, D.N. 176*, sr. 8765.
[957] BOA, *EV-BKB, D.N. 186*, 1.
[958] VGMA, *D.N. 1969*, s. 100.
[959] VGMA, *D.N. 1980*, s. 24.
[960] VGMA, *D.N. 224*, s. 286, 287; 15 Recep 1314 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 474*, s. 158; VGMA, *D.N. 4744*, s. 4.
[961] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 17.
[962] VGMA, *D.N. 312*, s. 100.

R.1256/1840 yılından 1269/1853 yılına kadar 14 senelik muhasebesinin kaydedildiği belgede bu süre zarfında talebelere 250 kuruş ödeme yapılmıştır.[963] 1299/1881 yılı muhasebesinde talebelere yıllık 720 kuruş sarf edildiği kaydedilmiştir. Ödemeler sonraki iki yıl boyunca aynı şekilde devam etmiştir. Ancak 1302/1884 yılında talebelere yıllık 260 kuruş ayrıldığı kaydedilmiş, 1303/1885 yılında ise yıllık burs miktarı 384 kuruş olmuştur.[964] Talebelere yapılan ödeme miktarlarındaki bu düşüş ve dalgalanmanın nedeni hakkında bilgi verilmemiş ancak genel olarak vakfın gelirinde de bir azalma olduğu gözlenmiştir. Ya da medresede kalan talebelerin sayısında azalma olması ihtimali de ödeme miktarlarının azalmasının nedenlerinden olabileceği düşünülmektedir.

1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde Mehmed Emin Efendi'nin kurucusu olduğu medresede 24 talebenin bulunduğu fakat müderrisliğin münhal olduğu kaydedilmiştir. Ancak detaylı bilgileri bulunmayan medrese ile tam olarak hangi medresenin kastedildiği anlaşılmamaktadır.[965] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli belgede ise medresede dört hücre olduğu ifade edilerek müderrisin vazifesine devam etmekte olduğu kaydedilmiştir.[966]

3.7.1.3. Mehmed Emin Efendi Medresesi Vakfının Tevliyeti

Vakfiyede tevliyet işleri mütevelliye bırakılarak vakfa gelir olan 200 akçeyi muhafaza edip müderrisin maaşı, talebelerin ücreti, medrese ile dükkânların bakımına tasarruf etmesi istenmiştir. Söz konusu masraflar karşılandıktan sonra vakfın gelirinden kalan miktar yine mütevellinin uhdesinde olacaktır.[967]

Vakfın tevliyet işleri 11 Muharrem 283/26 Mayıs 1866 tarihinde Feyzullah oğlu Seyyid Ahmed Efendi'ye tevcih olunmuştur.[968]1319/1901 yılında Ankara Vilayetine ve Evkaf-ı Hümayuna gönderilmiş bir dilekçede, medresenin tevliyetine yapılan müdahale söz konusu olmuştur. Sekiz sene önce Said Hoca adlı şahıs fuzuli bir müdahale ile vâkıfın şartlarına aykırı bir şekilde bazı masraflar öne sürerek vakıf gelirinden 17.000 kuruş almıştır. Bu durumun medresenin müderrisi Yozgadî Hacı Sadık'ın imzasıyla gerçekleşmesi üzerine yapılan incelemeden sonra 11 Muharrem 1283/26 Mayıs 1866 tarihinde vakfın tevliyetinin Seyyid Ahmed Efendi üzerinde olduğu ve müderrisin 15 Recep 314/20 Aralık 1896 tarihinde Mehmed Sadık Efendi bin İsmail'e tevcih edildiği anlaşılmıştır. Tevliyetin Said Hoca'da

[963] VGMA, *D.N. 1969*, s. 100.
[964] VGMA, *D.N. 1980*, s. 24.
[965] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 959.
[966] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 17.
[967] VGMA, *D.N. 487*, s. 288, sr. 24.
[968] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 368*, s. 15.

olduğuna dair ve vakfın muhasebesinin görüldüğüne dair kayıt bulunamamış ve bu konu hakkında araştırma yapılacağı kararı alınmıştır.[969] Şuray-ı Evkaf tarafından 6 Kanunıevvel 331/19 Aralık 1915 tarihinde kaydedilmiş bir surette Anbarlızade Said Efendi'nin tevliyet vazifesi hakkında mütevelli tevcihine mahal olmadığı ve görevin meşruiyetine dair bir kayıt bulunmadığı ifade edilmiştir. Tevliyet tevcihinin vâkıfın ön gördüğü şartlara göre yapılmasının gereği berlirtilmiştir.[970]

3.8. FAZLİYE MEDRESESİ

Abdülkerimzâde olarak tanınan Seyyid Fazlullah Efendi, 20 Cemaziyelahir 1159/10 Temmuz 1746 tarihli vakfiyesinden öğrendiğimize göre Ankara'da Eşhor Mahallesi'nde beş oda ve bir dershaneden oluşan iki katlı medrese yaptırmıştır. Medresenin masraflarının karşılanabilmesi için Ankara'nın merkezinde bulunan bazı dükkânlarının kirasını vakfın tasarrufuna sunmuştur.[971] XX. yüzyıl başlarına kadar eğitime devam medreseye, son müderris ataması 1332/1916 yılında yapılmıştır, bu tarihte göreve başlayan müderrisin ne kadar süre burada eğitime devam ettiği bilinememektedir.[972] Yaklaşık 200 sene işlevini sürdüren Seyyid Fazlullah Efendi Vakfının son mütevellisi vefat edince yeni mütevelli tayin edilmemiş ve 14 Temmuz 1935 tarihinde vefat bilgisi vukuat defterine kaydedilerek Fazliye Medresesi Vakfı, Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresine alınmıştır.[973]

Fazliye Medresesi Vakfının vakfiyesinde, medresenin adı Fazliye Medresesi olarak kaydedilmiş, Abdülkerimzâde Seyyid Fazlullah Efendi'nin kendi adına nisbetle medresenin adı Fazliye Medresesi olarak isimlendirilmiştir.[974] Vakıf muhasebe defterlerinde de medresenin adı Fazliye Medresesi olarak kaydedilmiştir.[975] Arşiv kaynaklarında çeşitli münferit belgelerde çoğunlukla medresenin ismi Fazliye olarak kaydedilmiş, bundan farklı

[969] BOA, *EV-MKT, D.N. 2656*, s. 112.
[970] VGMA, *D.N. 312*, s. 117.
[971] VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[972] VGMA, *D.N. 224*, s. 206-207, sr. 1920.
[973] VGMA, *D.N. 224*, s. 286-287, sr. 3264.
[974] "*…tahdîd ve tavsîfden müstagnî Fazliye ismiyle müsemmâ…"* vakfiye için bkz. VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.
[975] "*…ashâb-ı hayrâtdan Abdülkerimzâde merhûm es-Seyyid Fazlullah Efendi ibn es-Seyyid eş-Şeyh İbrahim Efendinin medine-i mezbûrede Eşhor mahallesinde binâ ve inşâsına muvaffak olduğu Fazliye ismiyle müsemmâ medresesi…*" Bkz. Muharrem 12865/Nisan 1868 tarihli belge, BOA, *EV-MH, D.N. 1597*, s. 51.

olarak 1315/1897 tarihli mütevelli atama kaydında medresenin adı, Fazlullah Efendi Medresesi olarak kaydedilmiştir.[976]

Fazliye Medresesi, Ankara'da Eşhor Mahallesi'nde bulunmaktadır.[977] 13 Safer 1286/25 Mayıs 1869 tarihli muhasebe kaydında medresenin yeri Aşhor Mahallesi olarak ifade edilmiştir.[978] Bundan farklı olarak 1303/1886 tarihli müderris atama kayıtlarında medresenin yeri, Ankara'nın Yeğen Bey Mahallesi olarak kaydedilmiştir.[979] Rifat Özdemir, Aşhor Mahallesi olarak ifade etmiş ve mahallenin bugünkü Yeğen Bey Vergi Dairesinin karşısına düştüğünü belirtmiştir.[980] 1315/1897 tarihli mütevelli atama kaydında medresenin bulunduğu yer, Keşhor Mahallesi olarak kaydedilmiştir.[981] Yine 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli kayıtta Fazliye Medresesi'nin yeri Yeğen Bey Mahallesi olarak belirtilmiştir.[982]

Kılcı, *Ankara'da Bir Alperen Turasan Bey* adlı çalışmasında, Turasan Bey ile Yeğen Bey Vakıflarını inceleyerek Yeğen Bey Medresesi'nin zamanla harap olduğunu, yerine Fazliye Medresenin yapıldığını ifade etmiştir.[983] Yeğen Bey Medresesi, II. Murad devrinde 842/1438-39 yılında, Yeğen Bey tarafından cami ile birlikte Eşhor Mahallesinde yaptırılmıştır. Günümüzde Anafartalar Caddesinde eski adliye binasının olduğu yere denk gelmektedir.[984] Yeğen Bey Vakfı, XX. yüzyılda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından vakıfların mazbut vakıf haline getirilmesine kadar varlığını devam ettirmiştir. Ancak medresenin hangi tarihe kadar eğitime devam ettiği veya medrese binasının ne zamana kadar varlığını sürdürdüğü bilinememektedir.[985] Fazliye Medresesi'nin vakfiyesinde, medresenin Yeğen Bey Medresesi yerine yapıldığı veya Yeğen Bey Vakfı ile ilişiği hakkında herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir.[986] Fazliye Medresesi'nin XIX. yüzyıldaki yazışmalarında medresenin yeri, Ankara'nın Yeğen Bey Mahallesi olarak kaydedilmiştir.[987] 26 Muharrem

[976] VGMA, *D.N. 309*, s. 1, sr. 5 (828); BOA, *EV-MH, D.N. 1380*, s. 275.
[977]Belgelerde mahallenin adı tam olarak okunamamaktadır. Vakfiyede ve vakfiye suretlerinde İşhor/Eşhor/Aşnahoz/İstanoz şeklinde farklı şekillerde okunabilmektedir. Bkz. VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.
[978] BOA, *EV-MH, D.N. 1380*, s. 275.
[979] VGMA, *D.N. 2169*, s. 11, sr. 44; *D.N. 1983*, s. 22, sr. 79.
[980] Özdemir, *a.g.e.*, s. 62.
[981] VGMA, *D.N. 309*, s. 1, sr. 5-(828).
[982] BOA, EV-MKT, *D.N. 3326*, s. 168.
[983]Kılcı, *Ankara'da Bir Alperen*.., s. 180, 181; Çuhadar, *a.g.t.*, s. 96.
[984] Kılcı, *Ankara'da Bir alperen..*, s. 165; Öney, *a.g.e.*, s. 94; Ergenç, *a.g.e.*, s. 26; Konyalı, *Ankara Camileri*, s. 91; Rifat Özdemir, Aşhor Mahallesinin yerini bugünkü Yeğen Bey Vergi Dairesinin karşısı olarak tarif etmiştir, bkz. Özdemir, s. 62.
[985] Kılcı, *Ankara'da Bir Alperen,* s. 72, 75, 88.
[986] VGMA, *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.
[987] VGMA, *D.N. 2169*, s. 11, sr. 44; *D.N. 1983*, s. 22, sr. 79.

307/Ağustos 1889'da Fazliye Medresesi'nde müderrisliğe başlayan Rifat Börekçi için İbrahim Hakkı Konyalı, Yeğen Bey Camiinin önündeki medresede müderrislik yaptığını ifade etmiştir.[988] 24 Kanunievvel 301/5 Ocak 1886 tarihli bir belgede "…*Ankara'nın Yegen Beg câmi-i şerifi civarında bulunan Fazliye Medresesi'nde*…" ifadeleri yer almaktadır.[989] Başka bir kayıtta ise "…A*nkara'nın Yegen Beg mahallesinde Fazliye Medresesi'nin müderrisliği*…" olarak kaydedilmiştir.[990] Bu bilgilerden yola çıkarak, Fazliye Medresesi, Yeğen Bey Medresesi'nin yerine mi yapılmış yoksa aynı mahallede bulunan ve farklı tarihlerde yapılmış iki ayrı medrese mi anlaşılamamaktadır.

3.8.1. Abdülkerimzâde Seyyid Fazlullah ve Hayrâtı

Vakfiyede, "*Abdülkerimzâde dimekle ârif es-Seyyid Fazlullah Efendi necli es-Seyyid Şeyh İbrahim"* olarak kaydedilen vâkıfın adı Fazlullah Efendi'dir ve Abdülkerimzâde adıyla meşhur olmuştur. Seyyid unvanıyla anılan Fazlullah Efendi'nin babasının adı Seyyid Şeyh İbrahim'dir ve Ankara'da İmam Yusuf Mahallesinde ikamet etmektedir. Vâkıfın oğlunun adı Seyyid Şeyh Ahmed Efendi'dir.[991] Vâkıf Fazlullah Efendi, Ankara'da Emniye Medresesi'nin kurucusu olan Mehmed Emin Efendi'nin kardeşidir. Emniye Medresesi'nin vakfiyesinin tescil mütevellisi de Seyyid Fazlullah Efendi'dir.[992] Seyyid Fazlullah Efendi kurduğu vakıfla, medresenin devamlılığının sağlanması için müderris maaşlarını karşılamış, medresede kalan talebeler için ücret tahsis etmiş ve tevliyet için bütçe ayırmıştır. Vakfın işleyişinin sürmediği ve vakıf şartlarının yerine getirlemeceği bir durum olursa, vakfın gelirinin ihtiyaç sahibi Müslümanlara sarf edilmesi şartı getirilmiştir. Vakfiyede, Fazliye Medresesi dışında bir hayır işinden söz edilmemektedir.[993]

3.8.2. Fazliye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Vâkıf Seyyid Fazlullah Efendi, yaptırmış olduğu medreseye gelir sağlaması için kendi malından bazı dükkânları vakfetmiştir. Ankara merkezinde bulunan Semerciler Çarşısında bir semer dükkânı, Temürcüler (Demirciler) Çarşısında üç dükkân, Kasaplar

[988] Konyalı, *Ankara Camileri*, s. 91; VGMA, *D.N. 224*, s. 206-207, sr.1920; Veli Ertan, "Börekçi, Rifat", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 325.
[989] VGMA, *D.N. 1983*, s. 22, sr. 79.
[990] 29 Şevval 1303/31 Temmuz 1886 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 2169*, s. 11, sr. 44.
[991] VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.
[992] Emniye Medresesi'nin 1141/1728 tarihli vakfiyesinde "…*vakfına li-ecli't-tescîl ve'l-muhâkeme mütevellî nasb ve tâ'yin ittiği li-ebeveyn karındaşı mefhâru'l-kuzât es-Seyyid Fazlullah Efendi mahzârında ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-i sarîh-i mer'î eyledi ki*…." şeklinde kaydedilmiştir. Vakfiye için bkz. VGMA, *D.N. 630/2*, s. 930, sr. 571.
[993] VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.

Çarşısında bir kasap dükkânı, Koyunpazarı Çarşısında bir helvacı dükkânı, bir duhancı ve bir bakkal dükkânı vakfa gelir sağlayan dükkânlardır.[994]

1159/1746'da kurulan vakfın muhasebe kayıtlarına ilk olarak Muharrem R.1285/Nisan 1868 yılı muhasebe bilgilerinden ulaşılmaktadır. Sekiz dükkândan alınan yıllık kira geliri 2.615 kuruş olarak kaydedilmiştir. Söz konusu varidâtın 500 kuruşu mütevelli Eşref Efendi'nin tevliyet vazifesine, 350 kuruş nâzır Sâdullah Efendi'nin vazifesine, 65 kuruş müderrise, 45 kuruş talebelere, 515 kuruş medresenin etrafındaki sokakların kaldırım tamirine ve 530 kuruş vakfa gelir sağlayan dükkânların tamirine sarf edilmiştir. Muhasebe harç masrafları da ayrıldıktan sonra 384 kuruş fazla kalmıştır, kalan miktar vakıf şartnamesinde belirtildiği üzere vâkıfın evlatlarının tasarrufuna sunulmuştur.[995]

Vakfın muhasebesi hakkında ulaşılan son kayıt R.1289/1873 yılına aittir. "…*Şeyh İbrahim Efendi'nin oğlu Fazlullah vakfı*…" olarak kaydedilen bir yıllık muhasebe kaydında vakfın akarından toplam 2.555 kuruş gelir sağladığı kaydedilmiş; bu gelir eczâ-i şerif vazifesinde olan Mustafa Efendi ile maaşı muharrer ve muhasebe masrafları için sarf edilmiştir. Söz konusu muhasebe kaydında medresenin masraflarına dair herhangi bir harcama kalemi görülmemektedir.[996]

3.8.2.1. Fazliye Medresesi'nin Müderrisleri

Fazliye Medresesi'nin vakfiyesinde, medresede müderris olan kişinin adı Çığlızâde/Çıkılızâde olarak bilinen Hüseyin Efendi bin Mustafa olarak kaydedilerek vefatından sonra medresede müderris olacak kişilerin özellikleri tarif edilmiştir. Buna göre; çeşitli ilimlerde mahir ve yıldız ilmini bilen bir âlimin müderris olması şartı getirilmiştir. Müderristen, talebelerin yatkın oldukları fen derslerini ders günlerinde okutması ve tatil günlerinde derse ara vermesi istenmektedir. Müderrisin bu vazifesi karşılığında günlük 20 akçe tasarruf etmesi uygun görülmüştür. Müderrisin, beratının tescili için yazdığı arzuhal sonucunda, verilen bu vazife ve aldığı maaş, Şeyhülislam Mevlânâ Mehmed Emin Efendi'nin işareti ve Ankara naibi Eminzâde Musa Efendi'nin tevcihiyle Anadolu Muhasebesine kaydedilmiştir (1159/1746).[997]

21 Muharrem 1212/16 Temmuz 1797 tarihli bir şer'i sicil kaydında, Fazliye Medresesi'nde günlük 20 akçe vazife ile müderris olan Ömer oğlu Mehmed vefat etmiş,

[994] VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.
[995] BOA, *CMF*, *D.N. 87*, s. 4309, sr. 4; BOA, *EV-MH*, *D.N.1597*, s. 51.
[996] BOA, *EV-MH*, *D.N. 1700*, s. 9.
[997] VGMA, *dolap 6, dosya 6*, sayfa 12; VGMA, *D.N. 487*, s. 302, sr. 26; VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10.

yerine Bursalızâde Seyyid Mustafa tayin edilmiştir.[998] 20 Şevval 234/12 Ağustos 1819 tarihinde Fazliye Medresesi'nin müderrislik beratı Ali oğlu Ali Avni Efendi'ye verilmiştir.[999] 12 Mayıs 1302/24 Mayıs 1886 tarihli sicil kaydına göre Fazliye Medresesi'nde müderris olan Semercizâde Ali Efendi yerine oğlu Tahir geçmiştir.[1000] Tahir Efendi'nin vefatıyla oğulları Kazım ve Ali Efendilerin müderrisliği söz konusu olmuştur. Ancak adı geçen şahısların müderrislik için ehliyetlerinin olmamasından dolayı 26 Muharrem 307/Ağustos 1889'da Boyracı Ali Mahallesi'nde ikamet eden Kazım Efendi'nin oğlu Rifat Efendi[1001] 20 akçe ücret ile müderris olmuştur.[1002] Bu konu için kaydedilen diğer belgeye göre, Rifat Efendi, Fazliye Medresesi'nde müderris bulunmadığı için müderris tayini amacıyla yapılan bir imtihanı kazanarak 24 Kanun-ı Evvel 301/5 Ocak 1886'da müderrisliği onaylanmıştır.[1003] 25 Şaban 1326/22 Eylül 1908 ve 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihlerinde Börekçizâde Rifat Efendi'nin müderrisliğe devam ettiği kaydedilmiştir.[1004] 10 Ağustos 332/23 Ağustos 1916'da ise Rifat Efendi'nin görevi bırakmasından dolayı müderrislik vazifesi Süleyman Efendi'ye verilmiştir.[1005]

[998] *AŞS 674, ?/212'den* aktaran Çuhadar, *a.g.t.,* s. 98; Özdemir, a. g. e., s. 62-63.
[999] BOA, *EV-MKT, D.N. 1337*, s. 70; VGMA, *D.N. 224*, s. 206-207.
[1000] *AŞS 779, ?/677'den* aktaran Çuhadar, *a.g.t.,* s. 98.
[1001] Müderris ataması yapılan Rifat Efendi, Diyanet İşleri Reisliğinin kurulmasıyla 31 Mart 1924'te Diyanet İşleri ilk reisliğine getirilen Rifat Börekçi'dir. Buradaki silsileye göre Rifat Efendi'nin babasının adı Kazım Efendi, dedesinin adı Tahir Efendi ve amcasının adı Ali Efendi'dir. Bkz. VGMA, *D.N. 224*, s. 206-207, sr. 1920; Veli Ertan, "Börekçi, Rifat", DİA, C. 6, İstanbul 1992, s. 325.
[1002] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 218*, s. 179; BOA, *EV-MKT, D.N. 1337*, s. 70; VGMA, *D.N. 224,* s. 206-207, sr. 1920; *D.N. 1983*, s. 22, sr. 79; *D.N. 1853*, 54, (107); Galanti, *a.g.e.*, s. 263-264.
[1003] VGMA, *D.N. 1983*, s. 22, sr. 79.
[1004] Kılcı, *Ankara'da bir…*, s. 181; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.
[1005] VGMA, *D.N. 224*, s. 206, sr. 207.

Tablo 10. Fazliye Medresesi Müderrisleri

Müderris adı	Göreve geliş tarihi	Görevden ayrılış tarihi	Ücret	Açıklama
Çığlızâde Hüseyin Efendi	1159/1746	-	20 akçe	Vâkıfın şartı gereği göreve geldi.
Ömer oğlu Mehmed	-	1212/1797	20 akçe	Vefatı nedeniyle görevi son buldu.
Bursalızâde Seyyid Mustafa	1212/1797	-	20 akçe	Vefatı nedeniyle görevi son buldu.
Ali oğlu Ali Avni	1234/1819	-	20 akçe	
Tahir Efendi	1302/1886			Babası Semercizâde Ali Efendi yerine tayin olundu.
Rifat Efendi	1307/1889	-	20 akçe	1332/1916'da görevinden ayrıldı.
Süleyman Efendi	1332/1916	-		Rifat Efendi yerine tayin olundu.

3.8.2.2. Fazliye Medresesi'nin Talebeleri

İki kattan oluşan medresenin alt katında dört oda, üst katında ise bir oda ve bir dershane bulunmaktadır. Medrese yatılı kalan talebeler için her bir odaya günlük ikişer akçe toplam 10 akçe verilmesi kararlaştırılmıştır.[1006] Vakfiyede belirtilen bu şart, 1285/1868 tarihli muhasebe kaydına da işlenerek talebelere 45 kuruş ödeme yapıldığı kaydedilmiştir.[1007] 3 Eylül 314/14 Eylül 1898 tarihinde Fazliye Medresesi'nde beş oda olduğu ve sekiz talebenin bulunduğu kaydedilmiştir.[1008] Ankara'da bulunan medreselerin durumu hakkında bilgi veren deftere göre 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Fazliye Medresesi'nde beş talebe hücresi olduğu kaydedilmiştir.[1009]

[1006] VGMA, *dolap 6*, *dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.
[1007] BOA, CMF, *D.N. 87*, s. 4309, sr. 4; BOA, EV-MH, *D.N. 1597*, s. 51.
[1008] Kılcı, *Turasan Bey*, s. 96-97.
[1009] BOA, EV-MKT, *D.N. 3326*, s. 168.

3.8.2.3. Fazliye Medresesi Vakfının Tevliyeti

20 Cemaziyelahir 1159/10 Temmuz 1746 tarihli vakfiyesinde vâkıf, mütevelli olacak kişiler için bazı şartlar ortaya koymuştur. Mütevelli görevi öncelikle vâkıfın oğlu Seyyid Şeyh Ahmed Efendi'nin uhdesine verilmiştir ve daha sonra vâkıfın kendi nesli üzerinden devam etmesini istemiştir. Vâkıfın neslinin kesilmesi durumunda medresede müderris olanların tevliyet işlerini yürütmesi beklenmektedir ancak yapılan araştırmalar neticesinde müderrislerin tevliyet işlerini yürüttükleri bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durumda tevliyetin vâkıfın nesli üzerinden devam ettiğini anlaşılmaktadır. Mütevelliye vazifesi karşılığında günlük bir akçe verilecektir. Vakfın işleyişi, medrese görevlilerinin işleri ve vakfın masrafları ile ilgili işlerin sürdürülmesi mütevellinin sorumluluğundandır.[1010] Vakfiyenin tescil tarihinden iki ay sonra Şeyh Ahmed Efendi'nin vazifesi, naib Mustafa Efendinin arzıyla kaydedilmiş ve maaş olarak günlük iki akçe tahsis edilmiştir.[1011]

1284/1868 yılında tevliyet vazifesini vâkıfın evlatlarından olan Lütfullah Efendi'nin oğlu Eşref Efendi yürütmektedir.[1012] Bir yıl sonra da aynı mütevellinin görevine devam ettiği ve vakfın muhasebesini Evkaf Nezaretine kaydettirdiği görülmektedir.[1013] 25 Muharrem 1315/26 Haziran 1897'de ise Eşref Efendi'nin vefatı sebebiyle günlük bir akçe maaş karşılığında Eşref Efendinin oğlu Sadri Efendi tevliyet vazifesine devam edecektir. Sadri Efendi, 14 Temmuz 1935 tarihine kadar yani vefatına kadar görevine devam etmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vukuat Defterine kaydedilen bilgilere göre Sadri Efendi, vakfın son mütevellisidir. Vefatından sonra tevliyet hizmetini görecek kimse kalmadığı için yani vakfiye şartında göre devredilecek kimse kalmadığı için, Fazliye Medresesi Vakfı, Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresine alınmıştır.[1014]

[1010] VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.
[1011] VGMA, *D.N. 1061*, s. 46 (118), sr. 2; *D.N. 1061*, s. 118.
[1012] BOA, C*MF, D.N. 87*, sr. 4309.
[1013] BOA, *EV-MH, D. N. 1597*, s. 51.
[1014] VGMA, *D.N. 309*, s. 1, sr. 5-(828); *D.N. 224*, s. 286-287, sr. 3264.

3.9. AĞAZÂDE MEDRESESİ

Ağazâde lakabı ile meşhur olan Seyyid Hacı Abdullah Ağa, Ankara'da Hacı Musa Mahallesinde yedi oda ve bir dershaneden oluşan bir medrese yaptırmıştır. Seyyid Hacı Abdullah Ağa yaptırdığı bu medrese ile birlikte 15 adet Eczâ-i Şerife (Kur'an-ı Kerîm cüzleri)'yi vakfettiğini 26 Safer 1159/20 Mart 1746 tarihinde tanzim ettirdiği vakfiye ile kayıt altına aldırmıştır. Bu vakıf hayrât için Ankara'nın içinde bir han ve çeşitli dükkânlar akar olarak tahsis edilmiştir.[1015]

Vakfiyesinde medresenin adı *Ağazâde Medresesi* olarak isimlendirilmiştir.[1016] Çeşitli tarihlerdeki münferit bazı belgelerde de medresenin adı, *Ağazâde Medresesi* olarak yer almaktadır.[1017] 1282-1285/1866-1869 yıllarında *"Arslan Ağazâde ibn Muslih ve Ağazâde Seyyid Hacı Abdullah Ağa bin Salih Medresesi Vakfı"*nın muhasebeleri birlikte görülmüş; burada da medresenin adı Ağazâde olarak kaydedilmiş;[1018] ancak 1306-1315/1890-1899 yıllarını içeren bir başka muhasebe kaydında bu vakıf *Muslihiddin Ağazâde Vakfı* olarak kaydedilmiş; vakfın gider kalemlerinde medreseye pay ayrılmıştır.[1019] 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde medresenin adı bu kez Ağazâde Muslihiddin olarak kaydedilmiştir.[1020] Medrese, Ankara'da Hacı Musa Mahallesindedir; üç tarafından yol geçmektedir ve diğer tarafında ise şahıslara ait mülkler bulunmaktadır.[1021] Özdemir, medresenin yerinin Karacabey Hamamı ile Hacettepe Mahallesi civarında bulunduğunu belirtmektedir.[1022]

Ağazâde Medresesi'ne, vakıf muhasebe defterlerinde yer aldığı üzere düzenli olarak müderris tayinleri yapılmış, bunlara ücretleri ödenmiş; talebelerinin ihtiyaçları giderilmiş, gerektiği zamanlarda medresenin tamir ve onarım işleri yapılmıştır. Ağazâde Medresesi ile ilgili ulaşılan en son tarihli kayıt 1328/1910 yılına ait bir müderris ataması kaydıdır. Bu tarihte medrese ve vakıf işleyişini devam ettirmektedir. Bu kayıttan medresenin bu tarihte faal olduğu ve eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır.[1023]

[1015] VGMA, *D. N. 487*, s. 310, sr. 28; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[1016] VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28.
[1017] "*…Ağazâde dimekle ârif Seyyid Hacı Abdullah Efendi bin Seyyid Salih Efendi Medresesi…*" BOA. *EV-MKT, D.N. 2830*, s. 183; BOA. *EV-THR, D.N. 308*, s. 70; VGMA, *D.N. 902*, s. 181,
[1018] VGMA, *D.N. 956*, s. 38, 75; *D.N. 1955*, s.163, 61.
[1019] VGMA, *D.N. 1957*, s. 57, 58.
[1020] *Salnâme-i Maarif-i Umûmiye, 1317*, s. 958.
[1021] VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28; *Salnâme-i Maarif-i Umûmiye, 1317*, s. 958.
[1022] Özdemir, *a.g.e.*, s. 58.
[1023] VGMA, *D.N. 902*, s. 181.

Seyyid Hacı Abdullah Ağa'nın vakfiyesinde "…ecdâdımın vakfı olan Ağazâde Hanı…"[1024] dediği hanın vakfiyesi Muslı oğlu Arslan Ağa'ya aittir ve Ankara'da yaptırdığı mescit ve çeşitli hayır işleri için 1075/1665 yılında tescil edilmiştir.[1025] Seyyid Hacı Abdullah Ağa, bu vakfın ecdadına ait bir vakıf olduğunu ifade ederek kendisinin kurduğu vakıf ile Arslan Ağa Vakfının yönetiminin tek elden bir mütevelli tarafından yürütülmesini şart koşmuştur.[1026] Seyyid Hacı Abdullah Ağa'nın vakıf şartları arasında; medresenin müderrisinin ücretinin kendisinin vakfettiği akarın gelirinden, medresedeki talebelerle vakfın diğer harcamalarının ise Arslan Ağa Vakfının gelirinden ödenmesi yer almıştır. Bu iki vakfın sonraki yıllara ait muhasebe kayıtlarında, Ağazâde Vakfı ile Arslan Ağa Vakfının muhasebesi birlikte işlem görmüş; gelir ve gider kalemleri tek vakıfmış gibi kaydedilmiştir.[1027] Gurre-i Şabân 1075/17 Şubat 1665 tarihinde tescil edilen Arslan Ağa Vakfının vakfiyesine, sonradan düşülen bir notta, 1317/1899 tarihli irade gereğince söz konusu bu iki vakfın tevliyetinin tek bir elden yürütüldüğü belirtilmektedir.[1028] Yönetimleri tek bir mütevellinin uhdesine bırakılan Seyyid Hacı Abdullah Ağa ve Arslan Ağa vakıflarının kuruluş tarihleri arasında yaklaşık 80 sene bulunmaktadır.

Ağazâde Medresesi'nin zaman içinde tamire ve bakıma ihtiyacı olmuş ve bu ihtiyaç vakfın gelirinden karşılanarak Evkaf Muhasebesine kaydettirilmiştir. Ulaşılabilen kayıtlarda, Seyyid Hacı Abdullah Ağa'nın yaptırdığı medresenin ilk tamir kaydı, vakfiye tarihinden 120 sene sonraya, 1282/1866 yılına aittir. Medresenin yapılışından bu tarihe kadar çeşitli tamirlere maruz kalmış olması ihtimal dâhilindedir. Ancak bu konuda bir kayda ulaşılamamıştır. 1282/1866 yılında medresenin tamirine 1.988 kuruş sarf edilmiş; dört yıl sonra 800 kuruş ile bakımı yenilenmiş, 1309/1893 senesinden sonra hemen hemen her yıl tamiri yapılmıştır. Tamir için ayrılan meblağ, ihtiyaçlara göre farklılık göstermiştir. Ancak

[1024] Vakfiyede; "*…Bâzâr-ı Ganem sûkunda kâin ecdâdımın vakfı olub Ağazâde Hânı dimekle şehir hân… ceddim müteveffâ Arslan Ağa Vakfına mütevellî olanlar…"* ifadeleriyle kaydedilmiştir. Bkz. VGMA, *D.N. 487,* 310, 28; Avram Galanti ve Rifat Özdemir vakfiyedeki bilgilerden yola çıkarak Ağazâde Hanı'nı Hacı Abdullah Ağa bin Salih'in yaptırdığını belirtmektedirler, Bkz. Galanti, *Ankara Tarihi*, s. 267; Özdemir, *a.g.e.* s. 36.

[1025] VGMA, *D.N. 592,* s. 167, sr. 137, *"Ankara'da vâki' Arslan Ağa bin Muslı ve hafîdi Abdullah bin Salih Vakfı*…; İbrahim Hakkı Konyalı, Arslan Ağa'nın yaptırdığı mescide "*Ağa Hanı Ağazâde Mescidi*" demiştir. Bkz. Konyalı, *Ankara Camileri*, s. 5.

[1026] "*…tevliyeti mezkûreye evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere ceddim müteveffâ Arslan Ağa'nın vakfıma mütevelli olanlar benim dahî vakfıma kezâlik mütevellî olub*…" Bkz. VGMA, *D. N. 487,* s. 310, sr. 28.

[1027] "*Nezâret-i celîle-i evkâf-ı hümâyûna mülhak Ankara sancağına tâbi' nefs-i Ankara derûnunda Bâzâr-ı Ganem Çarşusunda kâin Arslan Ağa ibn Muslih ve Ağazâde ibn Salih Câmii ve Medresesi Vakfı*…" Bkz. VGMA, *D.N. 1955*, s.61, 63; *D.N. 1956*, s. 75,38; *D.N. 1957*, s. 57,58.

[1028] "Ankara′da vâki' Arslan Ağa bin Muslı ve hafîdi Abdullah bin Salih Vakfı tevliyeti fi 29 Muharrem sene 317 târîhinde sâdır olan irâde-i aliyye mûcebince kayd olunmuşdur*."* Arslan Ağa Vakfı Vakfiyesi için bkz. VGMA, *D.N. 592*, s. 167, sr. 137.

görünen o ki, masraflar giderek artmıştır. Medresenin ulaşılabilen son tamir kaydı, 4.956 kuruş harcamanın yapıldığı 1315/1899 yılına aittir. [1029]

Tablo 11. Ağazâde Medresesi'nin Muhtelif Dönemlerde Tamir Harcamaları

Tarih (Rumi/Miladi)	1282/1866	1286/1870	1309/1893	1311/1895	1312/1896	1314/1898	1315/1899
Masraf (kuruş)	1.988	800	1.950	2.770	4.140	600	4.956

3.9.1 Ağazâde Seyyid Hacı Abdullah Ağa ve Hayrâtı

Vakıf şartnamesinde, "*Ağazâde dimekle meşhûr es-Seyyid el-Hâc Abdullah Ağa ibn Salih Efendi"* adıyla kaydedilen vâkıfın adı Abdullah Ağa'dır ve Ağazâde adıyla tanınmaktadır. Seyyid Hacı unvanıyla anılan Abdullah Ağa'nın babasının adı Salih Efendi'dir. Ankara'nın Hacı Musa Mahallesinde ikamet etmektedir. Kendisine *ağa* denilmesinin nedeni ile hangi mesleği icra ettiği hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

Seyyid Hacı Abdullah Ağa Vakfı ile ilişkilendirilen Arslan Ağa Vakfının hayratı arasında Ankara'da Ağazâde Hanı içinde yaptırılan bir mescit bulunmakta; bu mescidin imamının vazife ücreti de bu vakıf tarafından ödenmektedir. Bununla birlikte Arslan Ağa'nın ikamet ettiği Gicikli Mahallesi'nde mescidin imamı ve Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin yaptırdığı caminin imamına ödenen vazife ücreti ile Hayalî (Cenabî) Ahmet Paşa Camii'nin aydınlatma masrafı için günlük üç akçe tahsisi söz konusudur. Ayrıca Arslan Ağa Ağazâde Hanı içine bir musluk yaptırarak burası için de bir görevli tayin etmiştir. Ağazâde Medresesi yaptırıldıktan sonra, yukarıda da belirtildiği üzere Arslan Ağa Vakfının muhasebesi ile Ağazâde Medresesi'nin muhasebesi birlikte kaydedilmiştir.[1030]

Ağazâde Medresesi Vakfının tescil mütevellisi, "*Kocabeyzâde es-Seyyid Mehmed Efendi ibn es-Seyyid Mehmed Abdülhâdi Efend*i" aynı zamanda vakfiyenin şahitlerindendir. Tescil mütevellisinin babası Kocabeyzâde Seyyid Mehmed Abdülhâdi Efendi, Ankara'daki Kocabey Medresesini, Adliyye Câmii'ni ve cami yanına bir musluk ve abdesthane ile bir mektep yaptıran hayırseverdir. O, 1133/1721 yılında tescil ettirdiği vakıf ile Ağazâde Hanı

[1029] VGMA, *D.N. 1955*, s. 61; *D.N. 1956*, s. 38; *D.N. 1957*, s. 57, 58.
[1030] VGMA, *D.N. 592*, s. 167, sr. 137.

yanında bulunan bazı gayrimenkullerini vakfetmiştir. Vakfının tescil mütevellisi kardeşi Seyyid Muslı'dır.[1031] Ağazâde Medresesi kurucusu Seyyid Hacı Abdullah Ağa'nın dedesinin adının da Muslı olması ve Ağazâde Hanı'nın ecdadına ait olmasından yola çıkarak vâkıfın Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi ile bir akrabalık bağının olup olmadığı sorusu akıllara gelmektedir. Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi'nin kardeşine ait olan Muslı adı, acaba ataları Seyyid Muslı'ya ithafen mi konulmuştur? Abdülhâdi Efendi'nin vakfettiği gayrimenkullerin Ağazâde Hanı yanında olması da söz konusu iki vâkıfın akrabalıklarını akla getirmektedir. İbrahim Hakkı Konyalı, Seyyid Abdülhâdi Efendi'nin Anadolu Beylerbeyi ve Varna Savaşı şehidi Karaca Bey'in soyundan geldiğini belirtmektedir. 844/1440 yılında Ankara'da Karacabey Külliyesini kuran Abdullah oğlu Karacabey'in torunlarından birinin adı da Seyyid Abdülhâdi Efendi'dir.[1032] Bu bilgiden yola çıkarak Seyyid Hacı Abdullah Ağa ile Kocabeyzâde Seyyid Mehmed Abdülhâdi Efendi arasında bir akrabalık olduğu ve vâkıfın neslinin Karacabey'e kadar uzanmasının ihtimal dâhilinde olduğunu söyleyebiliriz.

Vakıf muhasebe kayıtları incelendiğinde, iki vakfın muhasebesinin birlikte görülmesinden dolayı gelir-gider kalemlerinin Abdullah Ağa Vakfının vakfiyesinde belirtilen kalemlerden farklılık gösterdiği görülmektedir. Söz konusu iki vakfa ait muhasebe kayıtlarına işlenen hayır işleri şu şekildedir:[1033]

- Ağazâde Medresesi'nin bakımı ve tamiri
- Ağazâde Medresesi'nin müderris maaşı ile talebelere tahsisat verilmesi,
- Ağazâde Hanı yanında bulunan mescidin imamının maaşı,
- Hacı Musa Mahallesi'nde bulunan Hacı Musa Câmii'nin aydınlatma masrafları,
- Tâceddinzâde Camiinin aydınlatma masrafları,
- Çiçeklizâde Câmii'nin aydınlatma masrafları,
- Handa bulunan musluğun su görevlisinin ücreti.

3.9.2. Ağazâde Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Seyyid Hacı Abdullah Ağa, yaptırdığı medresenin masrafları için bazı gayrimenkullerini vakfetmiştir. Bunlar; Koyun Pazarı'nda Ağazâde Hanı yanındaki bir han ile yine aynı yerdeki iki dükkân ve yeri belirtilmeyen iki kervansaraydır. Vakfiyede belirtildiği üzere söz konusu gayrimenkuller, mütevelli tarafından kiraya verilecek, elde edilen gelir ise medresenin ihtiyaçları, müderris maaşı, talebe ödemesi ile vakıf masraflarına

[1031] VGMA, *D.N. 736*, s. 220, sr. 101.
[1032] Konyalı, *Karacabey Mamuresi*, s. 90, 99, 140-143, 166, 169, 177.
[1033] VGMA, *D.N. 1956*, s. 38, 75; *D.N. 1955*, s. 163, 61; *D.N. 1957*, s. 57, 58.

sarf edilecektir. Vakıf görevlilerinin ücretlerinin de her bir kuruşun 120 akçe hesabı üzerinden ödenmesi istenmiştir.[1034]

Vakfiyede vakfın harcama kalemleri şu şekilde belirlenmiştir: Müderrise günde 14 akçe, talebelere günde ikişer akçe, Hacı Musa Mahallesi'ndeki Hacı Musa Camii'nde sabah namazından sonra Kur'an-ı Kerîm okumaları istenen Ağazâde Medresesi talebelerine günde birer akçe, tevliyet vazifesini yerine getiren mütevelliye günde üç akçe, vakfın kâtibine günde bir akçedir. Ayrıca, rakabe[1035] için de günde 11 akçe ayrılması şartı bulunmaktadır.[1036]

Evkâf-ı Hümayun Nezâreti sonrasında Arslan Ağa Vakfı ile Ağazâde Medresesi Vakfının muhasebeleri birlikte kaydedilmiş, gelir ve giderleri birlikte hesap edilmiştir.[1037] Muhasebe kayıtlarından elde edilen XIX. yüzyıla ait bazı bilgiler aşağıda tablo 12'de gösterilmiştir. Söz konusu vakıfların gayrimenkullerinden elde edilen gelirlerle vakıfların masrafları karşılanmış gelirden arta kalan miktar da sonraki seneye devredilmiştir. İki vakfın tevliyeti tek kişi tarafından yürütüldüğü için mütevelliye vakıflardan ayrı ayrı ücret ödenmesi nedeniyle vakıf giderleri içerisinde en yüksek kalem mütevelliye aittir. Tablo 12'deki muhasebe kayıtları 1281/1865 senesi ile 1315/1899 senesi arasındaki yaklaşık 40 yıllık dönemin bilgilerinden oluşmaktadır. Bu süre içerisinde vakfın gelirinde düzensizlik olsa da son yıllara doğru gelirin giderek azaldığı gözlemlenmektedir.[1038]

[1034] VGMA, *D.N. 487,* s. 310, sr. 28; Rifat Özdemir, Koyun Pazarında Ağazâde Hanı ile birçok dükkânın gelirinin vakfedildiğini belirtmiştir. Bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 58.
[1035] Osmanlı dönemindeki rakabe uygulaması, vakıf eserlerinin tamire ihtiyacı olduğunda vakıf bu ihtiyacı karşılayamayacak durumda olduğunda vakıf personelinin maaşlarının ödenmeyerek biriken meblağ ile tamirin karşılanması anlamına gelmektedir. Bkz. Mefail Hızlı, "Osmanlı Vakıf Sisteminde 'Rakabe'", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Sayı 6, C. 6, 1994, s. 53-56.
[1036] Özdemir, *a.g.e.*, s. 58.
[1037] "…*nefs-i Ankara kasabasında Bazar-ı Ganem çarşusunda kâin Arslan Ağa ibn Musli ve Ağazâde ibn Salih câmi ve medresesi vakfı*…" Bkz. VGMA, *D.N. 1955*, s. 61, 163; *D.N. 1956*, s. 75, 38
[1038] VGMA, *D.N. 1954*, s. 122; *D.N. 1955*, s. 61; *D.N. 1975*, s. 43; *D.N. 1956*, s. 75, 38; *D.N. 1957*, s. 57, 58.

Tablo 12. Ağazâde Medresesi Vakfının Gelir ve Giderleri

Yıllar (Rûmî-Milâdi)	1281-1865	1282-1866	1284-1868	1285-1869	1286-1870	1306-1890	1309-1893	1311-1895	1315-1899
Gelir (Yıllık-Kuruş)	11.900	12.396	15.354	25.454	12.000	5.500	5.100	5.100	3.000
Gider (Yıllık-Kuruş)	8.583	8.852	10.972	8.506	8.506	5.500	7.000	7.000	3.000
Mütevelli (Yıllık)	2.500	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	8.211	8.697	3.000

Tablo 12'deki bilgiler Ağazâde Medresesi Vakfının erişilen vakıf muhasebe kayıtlarından elde edilmiştir. Medrese 1159/1746 yılında kurulmuş olmasına rağmen muhasebe bilgilerine XIX. Yüzyıl verileri üzerinden ulaşılmıştır. Bu veriler vakfın geliri, vakfın masrafları ve mütevelli ücreti olarak kaydedilmiş ve bu bilgiler tabloya yansıtılmıştır. Bunlar dışında müderris ya da talebelere yapılan ödemelere rastlanılmamaktadır. Buna göre, vakfın gelirinde başlangıçta artış gözlense de daha sonra belirgin bir azalma söz konusudur. Rağmen, mütevelli ücreti ödemelerine bu dalgalanma yansıtılmamış, genel olarak ödemeler düzenli yapılmıştır.

3.9.2.1. Ağazâde Medresesi'nin Müderrisleri

Ağazâde Medresesi'nde tek müderris görev yapmaktaydı. Medresede görev yapacak müderrislerinin özellikleri ve ne kadar maaş alacakları vakfiyede belirtilmektedir. Vakfiyede, medresede müderris olacak kişinin; çeşitli ilimlerde mahir olması, istihrâc[1039] ilmini bilmesi, âlim ve âmil (bilen ve uygulayan) bir kimse olması istenmiştir.[1040] Müderris,

[1039] İstihrâc; Netice çıkarma, okuduğunu anlama, nücûmdan ahkâm çıkarma anlamına gelmektedir. Bkz. Kamus-ı Türkî, s. 98; kelimenin diğer anlamı, bir hadis kitabındaki rivayetleri müellifin başka senetlerle rivayet etmesi demektir. Bu hadislerin toplandığı kitaba müstahrec denir. Bkz. Kemal Sandıkçı, "Müstahrec", *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 111.

[1040] Vakfiyede müderris için; "*Fünûn-u şitâda mâhir ve istihrâc-ı ulûm-ı nâfi'aya kâdir bir âlim ve âmil kimesne müderris olub…"*ifadesi kullanılmıştır. Bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28.

tatil günleri dışında medresenin açık olduğu eğitim günlerinde talebelere ders verecek ve karşılığında da günlük 14 akçe alacaktır.[1041]

Tablo 13. Ağazâde Medresesi'nin Müderrisleri

Göreve Geldiği Tarih	Müderrisin Adı	Göreve Gelme Şekli	Görevden Ayrılma Nedeni
1198/1784'ten önce	Ebubekir Halife	-	vefat
1198/1784	Şeyh Tayyib Baba	Kendi talebi ile	vefat
1216/1812	Seyyid Abdülhay? Ankaravî	İmtihan ile	-
1255/1839	Halil oğlu Seyyid Ahmed Halife	-	vefat
1274/1857	Ahmed oğlu Seyyid Halil Halis	Babası Seyyid Ahmed Halife yerine	Mevleviyet payesinde ilim adamı olmasından dolayı vazifesi onaylanmamış???
1274/1857	Ankaravî Mehmed Efendi	Şeyhülislam onayıyla	Feshedilmesi nedeniyle
1292/1875	Ali Efendi	Şeyhülislam onayıylace	vefat
1320/1902	Ali Efendi oğlu Hüseyin Efendi	Ali Efendi'nin oğlu Tevfik Efendi'ye vekaleten göreve geldi.	-
1328/1910	Ahmed Efendi oğlu Hüseyin Efendi	Vekil olarak yaptığı görev asaleten onaylandı.	-

Ağazâde Medresesi'nin müderrisleri hakkında edinilen ilk bilgi, 18 Cemâziyelâhir 1198/9 Mayıs 1784 tarihli müderris atamasıdır. Hacı Bayram Velî'nin soyundan Şeyh Tayyib Baba, bir arzuhal sunarak Ağazâde Medresesi müderrisi Ebubekir Halife'nin vefat ettiğini, yerine kendisinin müderris olmayı talep ettiğini belirtmiş ve böylece göreve gelmiştir.[1042] 29 Zilkade 1216/2 Nisan 1812 tarihinde ise Şeyh Tayyib Baba'nın vefat etmesi ile müderrislik vazifesi, yapılan imtihan sonrasında müderrislik için uygun bulunan Seyyid

[1041] VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28.
[1042] BOA. *AE-SABH-I, D.N. 121*, sr. 8218.

Abdülhay? Ankaravî'ye tevcih olunmuştur.[1043] Seyyid Abdülhay'ın ne kadar süreyle göreve devam ettiği ve görevden ayrılma nedeni ve tarihi bilinememektedir.

R.1255/1839 senesine ait muhasebe kaydında müderrisin adı Halil oğlu Seyyid Ahmed olarak kaydedilmiştir.[1044] 2 Muharrem 1274/23 Ağustos 1857 tarihli bir atama kaydında, Ağazâde Medresesi müderrisi Halil oğlu Seyyid Ahmed Halife'nin vefat ettiği, yerine oğlu Seyyid Halil Halis Efendi'nin müderrisliğe devam edeceği kaydedilmiştir ancak Halil Halis Efendi'nin Trablusgarp eski müftüsü olması ve mevleviyet payesine erişmiş üst seviyede ilim adamı olmasından dolayı müderrislik yapamayacağı ifade edilmiştir. Vefat eden müderrisin başka evladı olmadığından Hamidiye Medresesi müderrisi Mustafa oğlu Ankaravî Mehmed Emin Efendi bir arzuhal sunarak Ağazâde Medresesi'nde müderrislik yapmak istediğini ifade etmiş; Şeyhülislamın onayıyla talebi kabul edilmiştir.[1045] Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin görevi; Dâr-ı Şûrâ-yı Asâkir'in eski müftüsü olması ve 1292/1875 yılındaki söz konusu yazışmanın yapıldığı tarihte Konya Vilayeti merkez niyâbetliğinde bulunması ile İstanbul payesini haiz olması nedeniyle 1292/1875 yılında feshedilmiştir.[1046] Müderrisliğe bu kez Hacı Ahmed oğlu Ali Efendi mevleviyet payesiyle atanmış ve hizmeti karşılığında, vakfiyede belirtildiği üzere günlük 14 akçe ücret ödeneceği ifade edilmiştir. Ali Efendi'nin 27 Rebîülâhir 1303/2 Şubat 1886 tarihinde yenilen müderrislik beratından[1047] ve 1317/1900 yılına ait bir kayıttan, bu yıllarda görevine devam ettiğini anlıyoruz.[1048] Ali Efendi'nin vefatı üzerine müderrislik görevi 17 Muharrem 1320/3 Nisan 1902 tarihinde 21 yaşındaki oğlu Tevfik Efendi'ye tevcih olunmuş; ancak Tevfik Efendi'nin tahsili henüz bitmediğinden müderrislik vazifesine vekil olarak Hüseyin Efendi getirilmiştir. Ağazâde Medresesi müderrisliği ile ilgili önemli bir karar 1910 yılında verilmiş; muhtemelen bu yıla kadar vekâleten müderrislik görevini yürüten Hüseyin Efendi'ye, yukarıda tahsilini tamamlaması beklenen Tevfik Efendi'nin müderrislik ehliyetinin bulunmaması nedeniyle, 8 Rebîülevvel 1328/20 Mart 1910 tarihinde günlük 14 akçe maaşla vakıf mahkemesi ilamıyla

[1043] BOA. *AE-SSLM-III, D.N. 156,* sr. 9329.
[1044] BOA. *EV-ZMT, D.N. 123,* sr. 144.
[1045] BOA. *EV-MKT-CHT, D.N. 195*, s. 61, sr. 1173; VGMA, *D.N. 303,* s. 38.
[1046] Ankaravî Mehmed Emin Efendi, İstanbulluzâde olarak da anılmaktadır. Bkz. VGMA, *D.N. 874,* s. 57, sr. 4021.
[1047]Ali Efendi'nin aynı tarihte Ağazâde Medresesi müderrisliğinden başka görevleri de bulunmaktadır; Mimarzâde Medresesi'nde günlük beş akçe ücret karşılığında müderrislik, Tâceddinzâde Câmii'nde günlük üç akçe karşılığında imamlık, Derviş/Daver Dede olarak bilinen Abdullah Efendi'nin Şükrüye Camii civarındaki dükkânları ve kütüphanesinin tevliyet işlerini yürütmekte ve hâfızü'l-Kütüblük yapmaktadır, Bkz. *BOA-EV-MKT, D.N. 2838*, s. 127; *D.N. 2830*, s. 181, 183, 189; VGMA, *D.N. 303,* s. 38, sr. 76; *D.N. 74*, s. 57, sr. 4021; *D.N. 902,* s. 181; BOA. *EV-MH, D.N. 628*, s. 1.
[1048] *Salnâme-i Maarif-i Umûmiye, 1317*, s. 959.

müderrislik tevcihi yapılmıştır.[1049] Ulaşılan belgeler dâhilinde Ağazâde Medresesi'nin son müderrisi Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi 1328/1910 yılında görevine devam etmektedir ancak ne zamana kadar bu görevini sürdürdüğü tespit edilememiştir.[1050]

3.9.2.2. Ağazâde Medresesi'nin Talebeleri

Ağazâde Medresesi'nin vakfiyesinde, medresede yedi hücre ve bir dershane bulunduğu kaydedilmiştir. Medresedeki talebelere de günlük iki akçe verileceği ifade edilmiştir. Vakfiyede yer alan bir şartta vâkıf, medresede yatılı kalan talebelerden bir isteği bulunmaktadır. Bu şartta; medresede kalan 15 talebe, medresenin bulunduğu mahalledeki Hacı Musa Camii'nde her gün sabah namazından sonra birer cüz Kur'an-ı Kerîm okuyacak ve yapılan hatimlerin sevabını; başta Hz. Muhammed (S.A.V.)'in sonra Şerife Ümmü Gülsüm ile Seyyid Mehmed adlı şahıslar ile vâkıfın ailesi, akrabaları ve vâkıfın kendi ruhuna hediye edeceklerdir. Söz konusu okumalar karşılığında talebelere günlük birer akçe ücret verilecektir. Bunun dışında beş talebeden, vâkıfın medreseye bağışladığı cüz-i şerifleri okumaları ve karşılığında her birine bir buçuk akçe verilmesi; bu talebelere verilecek ücretin Arslan Ağa Hanı'nın gelirinden karşılanması istenmektedir.[1051] Vakfiyede kayıtlı olan bu bilgilere göre medresede bulunan yedi hücrede/odada 20 talebenin kaldığı sonucuna ulaşılabilir. Vakfiyede yedi talebe hücresi olduğu kaydedilerek 20 talebeden bahsedilmektedir; ancak XX. yüzyıla gelindiğinde, 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesi'nde verilen bilgilere göre medresede 41 talebe bulunduğu kaydedilmiştir.[1052] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde ise medresede talebeler için sekiz hücre olduğu kaydedilmiştir.[1053]

3.9.2.3. Ağazâde Medresesi Vakfının Tevliyeti

Vakfiyede belirtilen şartlara göre, tevliyet vazifesi öncelikle vâkıfın kendi uhdesindedir. Vefatından sonra tevliyet görevi, vâkıfın evladı ve onun neslinden gelenler tarafından devam ettirilecektir. Seyyid Hacı Abdullah Ağa, kurmuş olduğu vakfın vakfiyesinde, Arslan Ağa Vakfının da ecdadına ait olduğunu belirtilmiş; vefatından sonra bu vakfın mütevellilerinin Ağazâde Medresesi Vakfının da tevliyet işlerini yürütmelerini

[1049] BOA. *EV-MKT, D.N. 2830*, s. 180, 181; VGMA, *D.N. 902*, s. 181.
[1050] BOA. *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168; VGMA, *D.N. 902*, s. 181.
[1051] Vakfiyedeki ifade "…*beş nefer kimesne ecdadımın vakıf olan beş adet eczâyı şerîfeyi kırâat idüb mukâbelesinde her bir kari' birer buçuk akçe Arslan Ağa Hanı'nın gallesinde mutasarrıf olalar*…" şeklindedir. Bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28.
[1052] *Salnâme-i Maarif-i Umûmiye 1317*, s. 959.
[1053] BOA. *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.

istemiştir. Tevliyet işlerini yürüten mütevelliye de günlük üç akçe ücret tayin edildiği kaydedilmiştir.[1054]

Arslan Ağa Vakfının vakfiyesinde de tevliyet işlerinin vakıf kurucusunun evladı üzerinden yürütüleceği kaydedilerek, mütevelli ücretinin beş akçe olduğu şartı getirilmiştir.[1055] Vakfiyenin üst kısmına yazılan notta, 1317/1899 yılına ait bir irade gereğince Arslan Ağa Vakfı ile torunu Abdullah bin Salih Vakfının tevliyetinin birleştirildiği kaydedilmiştir. Bu bilgilere göre vâkıfın ecdadım dediği soyu ortaya çıkmaktadır; Seyyid Hacı Abdullah'ın babasının adı Salih, dedesinin adı Arslan Ağa ve büyük dedesinin adı Muslı'dır. Bazı muhasebe kayıtlarında vakfın adı "*Muslihiddin Ağazade Vakfı"* olarak kaydedilmiştir.[1056] Vakıf muhasebe kayıtlarında iki vakfın muhasebesi birlikte görülmüş, mütevelli ücreti ise iki vakıftan ayrı ayrı ödenmiştir. Adı geçen iki vakfın yönetiminin tek mütevelli tarafından yürütülmesi ve vakıf kurucularının aralarındaki akrabalık ilişkisi nedeniyle tevliyet hakkı hususunda zaman zaman bazı anlaşmazlıklar olmuş, bu durum ise mahkemeye intikal etmiştir. Dava kaydında, vâkıfın evladı üzerinden devam eden tevliyet hakkı Halil Halid Efendi üzerindeyken, onun vefat etmesi üzerine mütevellinin kızı Azime Hanım'a intikal etmiş; ancak Azime Hanım'ın da vefatı ile Kamile Hanım'ın kızı Samiye Hanım ve oğlu Halil Halet'e intikal eden tevliyet hakkına Azime Hanım'ın kardeşi Mazhar Bey müdahale etmiş; görülen dava neticesinde tevliyet hakkının Samiye Hanım ve Halil Halid Efendi üzerinde olduğu tespiti yapılmıştır. Dava içeriğine ailenin bilgileri de eklenerek ailenin isim silsilesi kaydedilmiştir. Buna göre, Arslan Ağa'nın oğlu Salih Efendi, Salih Efendi'nin oğlu ise Hacı Abdullah Efendi'dir. Bu silsilede Seyyid Hacı Abdullah Ağa'nın oğlunun adı Seyyid Hâdi, torununun adı ise Seyyid Mehmed Efendi olarak kaydedilmiştir.[1057]

23 Muharrem 1277/11 Ağustos 1860 tarihinde vâkıfın evladından olan ve Seyyid Hacı Abdullah Ağa Vakfı ile Arslan Ağa Vakfının tevliyet işlerini yürüten Ahmed oğlu Seyyid Halil Halid Efendi'nin vefat etmesi üzerine oğlu Cafer Mehmed Efendi'ye tevcih olunmuş fakat tevliyet hakkının annesi Emine Hayriye Hanım üzerinde olup olmadığının araştırılması istenmiştir.[1058]

[1054] VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28.
[1055] VGMA, *D.N. 592*, s. 167, sr. 137.
[1056] VGMA, *D.N. 1957*, s. 57,58.
[1057] VGMA, *A.Ş.S. D.N. 1036*, s. 4.
[1058] BOA. *EV-MH, D.N. 795*, s. 231; BOA. *EV-MKT, D.N. 1730*, s. 143.

3.9.2.4. Vakfın Diğer Görevlileri

Ağazâde Medresesi Vakfının vakfiyesinde, "noktacı tâbir olunur bir kâtip tâ'yin olunub yevmi bir akçeye mutasarrıf ola" ifadesi ile *noktacı* tabir edilen bir kâtibin vakfa tayin olunduğu anlaşılmaktadır. Noktacı, vazifesi karşılığında günlük bir akçe ücret alacaktır.[1059]

Safer 1182/Haziran 1768 tarihli bir atama kaydında, Ağazâde Hanı ve bazı dükkânların Ağazâde Medresesi'ne meşrut olduğu ifade edilerek, vakfın nâzırı olmadığı ve bu yüzden günlük altı akçe ücretle Seyyid Hasan adlı şahsın bu göreve atandığı kaydedilmiştir.[1060]

Vakfiyesine, Ankara'nın ileri gelenlerinden ve ilim erbabından önemli kişiler şahitlik etmişlerdir; 1162/1749 yılında kurulan Sun'iyye Medresesi'nin kurucusu Abdülkerimzâde Sunullah Efendi ve oğlu Mehmed Şakir Efendi, Müderriszâde ailesinden Mehmed ve Mustafa Efendiler, Müderris Fazlullah Efendi, Sarmiye Medresesi müderrisi İsmail Efendi vakfın kuruluşuna şahitlik etmişlerdir.[1061]

3.10. AĞA/MERMERZÂDE MEDRESESİ

Ağa/Mermerzâde Medresesi Ankara'da Araba Pazarı denilen mahalde, 29 Recep 1160/6 Ağustos 1747 tarihinde altı oda[1062] ve bir dershane olarak inşa edilmiştir. Vakfiyede medresenin adı *Ağa Medresesi* olarak kaydedilmiştir.[1063] 8 Recep 1182/18 Kasım 1768 tarihinde yapılan müderrislik tevcihinde medresenin adı *Mermerzâde Bölükbaşı Ali Medresesi* olarak kaydedilmiştir.[1064] Rifat Özdemir Ankara tarihini konu alan eserinde, medresenin adını *Ağa (Mermer-Zâde, Araba Bazarı) Medresesi* şeklinde belirtmiştir.[1065]

Vakfiyede medresenin konumu, *Araba Bazarı nam mevkide…* ifadeleriyle tarif edilmektedir. Literatürde, benzer kaynaklara dayalı olarak yapılan tespitlerle Ağa/Mermerzâde Medresesi'nin, Ankara'da Araba Pazarı adlı yerde Kağnı Pazarı Camii

[1059] VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28.
[1060] VGMA, *D.N. 1057*, s. 22 (48), sr. 11.
[1061] VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28.
[1062] Rifat Özdemir medresede 10 hücre olduğunu söylemiştir. Ayrıntı için bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 57. Vakfiye için bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.
[1063] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.
[1064] BOA, *AE-SMST-III, D.N. 289*, sr. 23188.
[1065] Özdemir, *a.g.e.*, s. 57; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.

bitişiğinde olduğu ortaya koyulmuştur.[1066] Araba Pazarı ise bugün Ticaret Lisesi arkasına düşmektedir. Yenice Mahallesi Yenice Sokakta yer alan Kağnı Pazarı Camii (Gani Ağa), medreseye bitişik olan camidir. Konyalı, Kağnı Pazarı Camii'nin günümüzde Denizciler Caddesi, Kargı Sokağı'nda bulunduğunu ve önünde bir medrese olduğunu kaydetmektedir.[1067] Cami kitabesine göre mabed, 1125/1713-1714 yılında Ankara Müftüsü Kantarzade Mustafa adına oğulları tarafından yaptırılmıştır.[1068] Akyurt, Leblebiciler Caminin Denizciler Mahallesinde olduğunu söylemekte, 1124/1713 yılında yapıldığını ifade etmektedir.[1069] 18 Şevval 325/24 Kasım 1907 tarihli bir belgede, Mermerzâde Ali Ağa'nın yaptırdığı medresenin Ankara'nın Öksüzce Mahallesi'nde bulunduğu kaydedilmiştir.[1070]

3.10.1. Mermerzâde Ali Ağa ve Hayrâtı

Vakfiyede vâkıfın adı, "*...sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât Mermerzâde dimekle 'ârif on yedi cemâ'atinin serbölüğü Ali Ağa ibn İbrâhim...*" şeklinde kaydedilmiştir. *"On yedi cemaatinin ser bölüğü"* ibaresi Ali Ağa'nın, 17. cemaatin bölükbaşısı[1071] unvanıyla sarayda görevli bir asker olduğunu ortaya koymaktadır. Ankara'nın Leblebici Mahallesi'nde ikamet eden ve Mermerzâde adıyla bilinen Ali Ağa'nın babasının adı İbrahim, kardeşinin adı Salih Efendi'dir. Salih Efendi'nin oğlu İsmail ise Leblebici Camii'nin cüzhanlarındandır[1072] ve kendisine Mermerzâde Ali Ağa Vakfı tarafından günlük bir akçe ücret tahsis edilmiştir.[1073]

Hayırsever bir kişiliğe sahip olan Mermerzâde Ali Ağa, Araba Pazarı Mahallesi'nde bulunan bir mescide minber yaptırarak camiye dönüştürmüş ve buraya Leblebici Camii adını

[1066] Vakfiyedeki konum bilgileri için bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22; Rifat Özdemir, vakfiyedeki bulgular doğrultusunda Ağa Medresesi'nin konum bilgisini belirtmiştir. Ayrıntı için bkz. Rıfat Özdemir, s. 57.
[1067] *Ankara Vakıf Eserleri*, s. 57; Konyalı, *a.g.e.,* s. 58.
[1068] Konyalı, *a.g.e.,* s. 69-71.
[1069] Akyurt, *a.g.e.*, s. 26, (18b).
[1070] "*…Öksüzce Mahallesinde vaki Kağnı Pazarı Medresesi'nin bânîsi Mermerzâde Ali Ağa olduğu ve müderrislik cihetinin vazifesi merhûm Hacı Azime Hanım tarafından…*" ifadeleri kullanılmaktadır. BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 119, 122, 127, 128; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168; BOA, *EV-MKT, D.N. 3206*, s. 109; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 122.
[1071] Osmanlı Devleti'nin askeri yapılanmasında bölükbaşılar, çeşitli sivil ve özellikle askeri zumrelerin liderlerine verilen bir unvandır. Bölükbaşılar, bir bölüğün başında bulunurlar ve genellikle o bölüğün liderliğini yaparlar. Bu unvan, Osmanlı'nın askeri teşkilatında önemli bir role sahiptir ve bölükbaşılar, askeri hiyerarşinin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Bölük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 6, İstanbul 1992, s. 324-325.
[1072] Cüzhan, camilerde veya bazen tekke ve zaviyelerde, namaz öncesi veya sonrasında Kur'an-ı Kerîm'den cüz okuyan görevliyi ifade eder. Bu kişi, cemaatin ibadetlerini daha verimli hale getirmek ve ibadetlerin düzenli olarak gerçekleştirilmesini sağlamak için görevlendirilirdi. Camilerde cüzhanlar, cemaatin Kur'an'ı daha iyi anlamalarına ve içselleştirmelerine yardımcı olmak için hizmet ederlerdi. Bu konuda bilgi için bkz. Murat Akgündüz, "Osmanlı Döneminde Camilerde Kur'ân Okunmasıyla İlgili Görevliler", *Diyanet İlmî Dergi,* Sayı 56, 2020, s. 449.
[1073] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22

vermiştir. Camide Cuma günleri görev yapacak olan vaiz, hatip, müezzin ve cüzhan gibi görevlilerin ücretleri de kurmuş olduğu vakıf tarafından karşılanmaktadır.[1074]

Mermerzâde Ali Ağa'nın adıyla anılan diğer hayır kurumu kayıtlara, *"Ankara'nın Yenice Mahallesinde Mermer Oğlu Ali Ağa Mektebi"* ismiyle geçmiştir. XVIII. yüzyıl tayin ve terfi kayıtlarındaki bilgiler, halkın vakfettiği nakit paranın gelirinden elde edilen nema ile mektep hocasının ücretinin karşılandığını göstermektedir. Muallim kadrosuna Zilkade 161/Ekim 1748 tarihinde Yunus Halife'nin ataması yapılmış ve bir yıl sonra beratı yenilenerek iki akçe karşılığında hizmete devam etmiştir. Yunus Halife'den sonra muallimlik görevine İbrahim Efendi'nin getirildiği anlaşılmaktadır. Ancak, selefi Yunus Halife'nin hangi sebepten dolayı görevinin sona erdiğine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Mesela, halefi İbrahim Efendi vefat edene kadar muallimlik görevini sürdürmüş ve ardından Ali bin Hüseyin, Muharrem 166/Kasım 1752 tarihinde göreve getirilmiştir.[1075]

Hurufat defterlerinden edinilen bilgilere göre, "*Ankara'da Yenice mahallesinde Mermer oğlu Ali Ağa mekteb binâ itmekle*…" ifadeleri kullanılmış ve Zilkade 161/Ekim 1748 tarihinde muallimin beratının yenilenmiştir.[1076] Ağa Medresesi'nin tescili 1160/1747'de yapıldığına göre akıllara Ali Ağa'nın medrese dışında bir de mektep yaptırdığı gelmektedir. Söz konusu kayıttaki bilgilere göre muallim mektepte 1748 yılından önce de görev yapmaktaydı. Resmi yazılarda, mektep ve medrese şeklinde iki farklı kaydın neden yapıldığını açıklığa kavuşturacak bilgilere, yapılan arşiv araştırması esnasında ulaşılamamıştır. Resmi kayıtlardaki ifadeler tutarlı bir bilgi edinmek için yeterli olmamış bu da Ali Ağa'nın yaptırdığı eğitim kurumunun niteliğinin net olarak belirlenmesini imkânsız kılmaktadır.

3.10.2. Ağa Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Mermerzâde Ali Ağa'nın hayır işleri için tahsis ettiği gelirlerin kullanımıyla ilgili vakfiyesi oldukça detaylıdır. Vâkıf, mülkiyeti kendisine ait olan bazı taşınmazları, medreseye finansal kaynak oluşturması için vakfetmiştir. Ankara'da Müsellem Mahallesi'nde bulunan altı kârhane (atölye, imalathane, iş yeri),[1077] Hacı Doğan

[1074] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.
[1075] VGMA, *D.N. 1061*, s. 48 (123), sr. 17; *D.N. 1061*, s. 49 (125), sr. 6; *D.N. 1061*, s. 52 (131), sr. 21; *D.N. 1061*, s. 52 (131), sr. 34, 24.
[1076] VGMA, *D.N. 1061*, s. 48 (123), sr. 17; *D.N. 1061*, s. 49 (125), sr. 6; *D.N. 1061*, s. 52 (131), sr. 21; *D.N. 1061*, s. 52 (131), sr. 34, 24.
[1077] Vakfiyede geçen ifade "…*16 suk? Destigahı olan altı aded şaliyi defeyi müştemil karhane*…" şeklindedir. Bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.

Mahallesi'nde bir oda tabhane[1078], bir menzil, Boyacılar Çarşısı'nda bir boyacı dükkânı ve dükkân üstünde bir oda, bir ahır ile Kapanhanı yakınında bir oda ve ekmekçi dükkânı, Ali Ağa tarafından vakfedilen taşınmazlardır.

Vakfiyeden öğrendiğimize göre, hayır işleri için tahsis edilen menziller ve dükkânlar, mütevelli tarafından kiraya verilecek elde edilen gelir, vakıf masrafları ile medrese ve caminin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılacaktır. Kaynakların dağılımına ilişkin bilgiler, medrese ve camideki görevlileri öğrenmemize imkân tanımaktadır. Elde edilen gelirden müderrise günde 16 akçe, talebeler için tahsis edilen altı hücrede kalan talebelere günlük ikişer akçe, Leblebici Camii'nde görevli vaiz günde üç akçe, hatip günde iki akçe, Cuma günü müezzine günlük bir buçuk akçe ücret alacaktır. Cüzhanlık kadrosunda günlük birer akçe ücretle Ali Ağa'nın kardeşi Salih'in oğlu İsmail ve Osman Ağa'nın oğlu İbrahim istihdâm edilmiştir. Cüzhanların vefatından sonra bu vazifeyi yürütebilecek düzeyde liyakat sahibi kişilerin atanmasına devam edilmesi, vakıf kurucusu tarafından şart koşulmuştur. Vakfın rakabesi[1079] için günlük altı akçe ayrılması şartı bulunmaktadır. Vâkıf tarafından tahsis edilen vazife ücretlerinin her kuruşu 125 akçe üzerinden ödenecektir. Vakfın mütevellisi ise günlük altı akçe ücret alacaktır.[1080] Ağa Medresesi'nin vakıf muhasebe kayıtlarına ulaşılamadığından vakfın gelir-gideri ile ilgili süreç takip edilememiştir.

3.10.2.1. Ağa Medresesi'nin Müderrisleri

Ağa Medresesi'nin vakfiyesine göre medresenin ilk müderrisi, âlim ve sâlih kimselerden biri olduğu değerlendirilen ve Nakkaşzâde adıyla tanınan Hüseyin Efendi bin Recep Halife'dir. Müderrislik görevinin karşılığı olarak kendisine günlük 16 akçe ödenmektedir. Müderris Hüseyin Efendi aynı zamanda Leblebici Camii'nde Cuma günlerinde namazdan sonra cemaate vaaz ve nasihatte bulunacak ve bu görevi karşılığında günlük üç akçe ücret alacaktır. Vakfiyede yer alan bu bilgiler, müderrisin hem eğitim faaliyetlerini hem de vaizlik görevini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Müderris Hüseyin

[1078] Tabhâne, yoksul, hasta, yorgun veya aç kalmış kişilere barınma imkânı taşıyan bir kuruluş olarak hizmet vermekteydi. Ayrıntlı bilgi için bkz. Gönül Erkan, "Tabhane", Toplum ve Sosyal Hizmet, C. 16, Sayı 2, Ekim 2005, s. 53-56.
[1079] Rakabe, Osmanlı vakıf sisteminde eserlerin tamire ihtiyaç duydukları ve gelirlerin onarım giderlerini karşılamadığı dönemlerde çalışanların maaşları ödenmeyerek biriken paranın tadilat giderlerine tahsis edilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıntı için bkz. Mefail Hızlı, "Osmanlı Vakıf Sisteminde "Rakabe", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI, Sayı 6, Bursa 1994, s. 53-70.
[1080] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.

Efendi bin Recep Halife'nin vefatından sonra medreseye ilim sahibi, amil ve âlim bir kimsenin müderris olacağı istenmektedir.[1081]

8 Receb 1182/18 Kasım 1768 tarihli belgeye göre, Mermerzâde Bölükbaşı Ali Ağa Medresesi müderrisliği ile Leblebici Cami vaizliği görevleri uhdesinde bulunduran Süleyman Efendi; müderrislik vazifesinden günlük 16 akçe, vaizlik görevinden günlük üç akçe ücret almakta iken kendi rızasıyla uhdesinde bulunan görevleri Halil bin Süleyman Efendiye bırakmıştır.[1082] Günlük 16 akçe ücret ile görev yapan müderris Seyyid Murtazâ vefat etmiş onun yerine müderrislik vazifesi 23 Şaban 1214/20 Ocak 1800 tarihinde Mustafa bin Ahmed'e tevcih olunmuştur.[1083] Medresenin müderrisi Seyyid Abdülhay bin Seyyid Süleyman vefat etmiş yerine Muharrem 1222/Mart 1807 tarihinde Kadınkızzâde Mehmed Efendi bin Cafer getirilmiştir.[1084]

27 Zilkade 1251/15 Mart 1836 tarihinde Ağa Medresesi'ne bir müderris atanmıştır. Mehmed Efendi bin Cafer adlı müderris uhdesinde bulunan görevlerini kendi isteği doğrultusunda oğlu Mehmed Nazif Efendi'ye bırakmıştır.[1085] 20 Muharrem 1252/ 7 Mayıs 1836'da Mehmed Nazif Efendi'nin Ağa Medresesi'ndeki müderrislik vazifesinden dükkân kirasından alınan bedel ile günlük 16 akçe, yıllık 25 kuruş maaş aldığı kaydedilmiştir.[1086] 17 Zilhicce 1277/26 Haziran 1861 tarihinde müderrislik beratı yine Mehmed Nazif Efendi üzerindedir. Ancak bu tarihte, Ankara Vilayeti Evkaf Meclisi tarafından müderrislik vazifesi için bazı araştırmalar yürütülmüştür.[1087] Resmi kayıtlara göre, müderrislik görevi Mehmed Nazif Efendi'nin uhdesinde olmasına rağmen göreviyle ilgili herhangi bir talebi bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Müderris Nazif Efendi'nin hayatta olup olmadığı ve eğer vefat ettiyse yerine çocukları arasından liyakat sahibi birinin olup olmadığının tespit edilmesi istenmiştir. Ankara Vilayeti Evkaf Meclisi'nin araştırmasına, Ali Ağa Medresesi'ne müderris olarak atanan Bekir Efendi'nin müderrislik süresinin, diğer bir ifadeyle hizmet dökümünün çıkarılması da dâhil edilmiştir. 5 Şubat 1319/18 Şubat 1904

[1081] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.
[1082] BOA, *AE-SMST-III, D.N. 289*, sr. 23188.
[1083] BOA, *AŞS, D.N. 192*, s. 204.
[1084] BOA, *AŞS, D.N. 206*, s. 54.
[1085]Mehmed Efendi ibn Cafer'in tasarrufunda bulunan çeşitli vazifeler vardır ve uhdesinde dört berat bulunmaktadır: Ağa Medresesi müderrisliğinden günlük 16 akçe, Hacı Yusuf Medresesi vakfından yarım hisse müderrislik, Şerife Zahide Hanım Medresesi müderrisliğinden aylık beş kuruş, İstanbul'daki bir çeşmenin vakfından alınan ücret ile toplamda günlük 20 akçe maaş almaktadır ve söz konusu vazifelerin dört beratını oğlu Mehmet Nazif Efendiye kendi rızasıyla bırakmıştır. 27 Zilkade 1251/15 Mart 1836 tarihli belge için bkz. BOA, *C-MF, D.N. 158*, sr. 7865.
[1086] VGMA, *D.N. 225*, s. 16.
[1087] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 127, 132.

tarihli arizaya verilen cevapta müderrisliğin aylık 25 kuruş, yıllık 300 kuruş maaş ile Hafız Ebubekir Efendi ibn Bekir Efendi'ye tevcih olunduğu kaydedilmiş ancak buna dair bir berat bulunmadığı, beratın bir an evvel getirilmesi 18 şevval 1325/24 Kasım 1907 tarihinde beyan edilmiştir.[1088] Aynı şekilde Ebubekir Efendi'nin vazifeye tevcihine askeri nizamname açısından bir mahzur olmadığına, yani askerlik vazifesini bakaya kalmadan tamamladığına dair bir hüccet de kayıtlar arasında bulunmaktadır.[1089] Ebubekir Efendi, Ankara'da Helvacı/Helvayi Mahallesi'nde bulunan 26 numaralı hanede ikamet etmektedir ve 35 yaşındadır.[1090]

18 Cemaziyelevvel 1327/7 Haziran 1909 tarihinde de müderrislik vazifesi Mehmed Nazif Efendi tarafından yerine getirilmekteyken vefat etmesi üzerine bu vazifeye Hafız Bekir Efendi getirilmiş ve görevine devam ettiği kayıtlara geçmiştir.[1091] Ağa Medresesi'ndeki tayinlere ilişkin kayıtlardan yola çıkarak, medresedeki müderrislik görevinin süreklilik arz ettiği ve atamaların zamanında yapılarak eğitim faaliyetlerinin kesintiye uğramadığı sonucuna varılabilir.

3.10.2.2. Ağa Medresesi'nin Talebeleri ve Tevliyeti

Ali Ağa'nın vakıf şartnamesinde, medrese talebelerinden tatil günleri dışındaki eğitim günlerinde, yetenek ve kabiliyetlerine uygun olan dersleri öğrenmeleri beklenmektedir. Medresede bulunan altı hücrede sakin olan talebelere günlük iki akçe verilmesi, vakfiyenin şartları arasındadır.[1092]

Ali Ağa'nın vakfiyesindeki şartlara göre vakfın mütevellisi günlük altı akçe ücret alacaktır ve hayatta olduğu sürece vâkıf tarafından yürütülecektir. Vâkıfın vefatından sonra tevliyet görevinin devrinde, Ali Ağa'nın çocuklarına öncelik tanınması şart koşulmuştur. Eğer evladı bu konuda arzu edilen yararlılığı sağlayamazsa o zaman vakfın yönetim işlerini akrabaları üstlenecektir.[1093] Bu şekilde, vakfın yönetimi ve işleyişi vâkıf ailesi ve akrabaları tarafından sürdürülmeye devam edilecek ve vakfın amaçlarına uygun olarak hizmet vermeye devam edilecektir.

[1088] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 120, 127, 128.
[1089] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 119.
[1090] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 119, 122.
[1091] BOA, *EV-MKT-EVM, D.N. 27*, s. 70; VGMA, *D.N. 225*, s. 16; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.
[1092] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.
[1093] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.

3.10.3. Ağa Medresesi'nin Azime Hanım Tarafından Tamir Ettirilmesi

Mermerzâde Ali Ağa'nın hayrâtı olan medrese ve caminin zaman içinde harap hale gelmesi sonucunda, Ankara'da ikamet eden Azime Hanım isimli bir hayırsever Ali Ağa'nın yaptırmış olduğu cami ve medreseyi onarmak ve ihya etmek amacıyla 12 Recep 1287/8 Ekim 1870 tarihinde tescil ettirdiği bir vakıf kurmuştur. Vakfiyede, Kağnı Pazarı'nda bulunan harap durumda olan cami ve medresenin Azime Hanım tarafından tamir ve ihya edildiği kaydedilmiştir.[1094] Bu durum sonraki yıllara ait münferit bazı belgelere de konu olarak, "*...medrese-i mezkûre bânisi Mermerzâde Ali Ağa olduğu ve müderrislik vazifesi merhûm Hâce Azime Hanım tarafından mahalle-i mezkuredeki camii şerif vakfı olan…"* ifadeleri ile kaydedilmiştir.[1095] Bu ifadelerden, Azime Hanım'ın, Mermerzâde Ali Ağa'nın yaptırdığı Ağa Medresesi'nin onarımı ile sınırlı kalmadığı, görevlilerinin ücretini karşılayarak eğitim faaliyetlerinin sürekliliğini kapsayacak mahiyette vakıf kurduğu anlaşılmaktadır.

Azime Hanım'ın vakfiyesindeki bilgiler, tescil işleminin vâkıfenin Ankara'da Leblebici Mahallesi'ndeki evinde kentin ileri gelenlerinden bazı şahısların şahitliğinde, Azime Hanım'ın eşi Seyyid Abdurrahman Efendi'nin tescil mütevellisi olmasıyla gerçekleşmiştir. Vakfiyeye göre Azime Hanım, Ankara merkezinde bulunan bir ekmekçi dükkânını, tamir ettirdiği cami ve medresenin masraflarını karşılamak amacıyla vakfetmiş ve yaklaşık bir buçuk asır sonra yeniden Müslümanların hizmetine sunmuştur. Medrese, bir dershane ve altı talebe hücresinden oluşmaktadır. Medresenin müderris maaşı ve talebelere verilen ücretler ile caminin personel ve diğer ihtiyaçları Azime Hanım Vakfı aracılığıyla karşılanacaktır.[1096] Medresenin fiziksel imkanlarına ilişkin detayları içeren bu bilgiler, Azime Hanım tarafından yaptırılan restorasyon çalışmaları kapsamında, Ali Ağa Medresesi'nin önceki vakfiyesinde de belirtilen 6 hücresine yeni bir ekleme yapılmadığını, mevcut yapıların tekrar kullanılabilir hale getirildiğini ortaya koymaktadır.

Konyalı Kağnı Pazarı Camii önünde bulunan medresenin yerine Vakıflar İdaresi'nin evler yaptırdığını ifade etmiştir.[1097] Konyalı'nın bu ifadesi, medresenin fiziki konumunun değiştiğini ve Vakıflar İdaresi'nin bu alanda yeni yapılar inşa ettiğini göstermektedir.

[1094] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde vakfiyenin iki nüshası bulunmaktadır; VGMA, *D.N. 585*, s. 79, sr. 83; *D.N. 598*, s. 171, sr. 128.
[1095] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 128.
[1096] VGMA, *D.N. 585*, s. 79, sr. 83; *D.N. 598*, s. 171, sr. 128.
[1097] Konyalı, *a.g.e.*, s.58.

3.10.4. Azime Hanım ve Hayrâtı

Ankara'ya hayır eserleri kazandıran Azime Hanım'ın vakfiyesinde, üst soy bilgilerine dair ayrıntılar bulunmaktadır. Buna göre Azime Hanım'ın babasının adı Salahaddin Ağa, dedesinin adı ise Ahmed Efendi'dir. Salahaddin Ağa'nın diğer kızı, yani Azime Hanım'ın kız kardeşinin adı Şerife Hanım'dır. Azime Hanım'ın eşi Seyyid Abdurrahman Efendi sarayda serbevvabin/kapıcıbaşı[1098] olarak görev yapmaktadır. Hayırsever çift, Ankara'da Leblebici Mahallesi'nde ikamet etmektedirler.[1099] Burada vâkıfe Azime Hanım ile Mermerzâde Ali Ağa arasındaki bazı benzerlikler ortaya çıkmaktadır. Her ikisi de Leblebici Mahallesinde ikamet etmekteydi. İkisinin de sarayda askeri görevleri ya da göreve yakınlıkları vardı ve ikisi de aynı kurumlarının yapım ve ihyasını gerçekleştirdiler. Adı geçen hayır sahipleri farklı zamanlarda yaşasalar da ortak yönlerinin olmasından dolayı aralarında bir bağ olduğu düşünülebilir.

Azime Hanım medrese ile birlikte bir de cami tamir ettirerek Müslümanların hizmetine sunmuştur. Vakfiyede "*…Kağnı Pazar nâm mahalde mürûr-ı zamân ile bi'l-külliye müsrif-i harâb olub bi-tevfik-i Te'âla müceddid hükümle ta'mir ve inşâ etmiş olduğum câmi'-i şerîf ve ittisâlinde altı bâb hücre ile bir bâb dershaneyi müştemil olan medrese…"* olarak ifade edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, bu ifadelere konu olan medresenin Ağa Medresesi olduğu tespit edilmiştir. İbrahim Hakkı Konyalı, Yenice Mahallesi'nde bulunan Kağnı Pazarı Camii'nin Azime Hanım tarafından tamir ettirildiğini ve caminin önünde bir medresenin bulunduğunu ifade etmiştir.[1100] Medrese ve cami görevlilerinin ücretlerini tahsis eden Azime Hanım, ayrıca bu hayır işlerinin gerekli tamirlerinin yapılması için de vakfiyesine şart eklemiştir. Bu şart, hayırseverliğinin sadece onarım aşamasında değil, aynı zamanda sürekli olarak hayır işlerinin devam etmesini sağlamayı hedefleyen önemli bir adımdır. Medrese ve caminin ebedi birer hayır kurumu olarak faaliyetlerini sürdürmesi, gerekli olan bakım ve onarımlarının zamanında yapılması için gerekli finansal kaynakların oluşturulması, vakfiye kapsamında güvence altına alınmıştır.

[1098] Osmanlı saray teşkilatında, kapıcıların tayin, terfi ve emeklilik işlemleri kapıcıbaşı unvanını taşıyan görevli tarafından yapılırdı. Tarihi gelişim seyri hakkında genel bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Kapıcı", DİA, C.24, İstanbul 2001, s. 346.

[1099] Vakfiyede geçen ifadeler şöyledir. "*…Vilayeti Ankara eşrâf-ı hânedânından serbevvâbîn-i dergâh-ı âli ref'etlu es-Seyyid Abdurrahmân Efendi ibn'ül-merhûm Seyyid Mehmed Efendinin harem-i muhteremeleri iffetlu Azime Hanım ibnet-i Salahaddîn Ağa ibn-i Ahmed Efendi…*" VGMA, *D.N. 585*, s. 79, sr. 83; *D.N. 598*, s. 171, sr. 128.

[1100] Konyalı, *a.g.e.*, s. 58.

3.10.5. Tamir Sonrası Ağa Medresesi'nin İsimlendirilmesi ve Konumu Meselesi

Yukarıda alıntılanan Azime Hanım vakfiyesinde, medresenin adına ilişkin net bir bilgi bulunmadığı görülmektedir. Konyalı'nın anlatımları ve Ağa Medresesi'nin Azime Hanım'ın hayır faaliyetlerini yürüttüğü dönemde harap hale gelmiş olması, söz konusu vakfiyenin Ağa Medresesi'ni kapsadığı görüşünü kuvvetlendirmektedir. Tarih aralığı XIX ve XX. yüzyılda yoğunlaşan arşiv belgeleri, Azime Hanım tarafından tamir ettirilmesinden sonra *Ağa Medresesi*'nin adının farklı kaydedildiğini ortaya koymaktadır. Örneğin bu kayıtların birindeki ifade şöyledir; "…*Öksüzce Mahallesi'nde vaki' Kağnı Pazarı Medresesi'nin bânisi Mermer-zâde Ali Ağa olduğu ve müderrislik cihetinin vazîfesi merhûm Hacı Azime Hanım tarafından*…"[1101] Bazı yazışmalara ise *Kağnı Pazarı* Medresesi olarak kayıtlara geçtiği görülmektedir.[1102] Medresenin adı, birinci kayıtta yerinden dolayı, ikincisinde kurucularının adlarıyla anılmaktadır.

Medresenin isimlendirmesine ve konumuna ilişkin arşiv belgelerindeki farklı ifadeler bunlarla sınırlı değildir. Azime Hanım'ın vakfiyesinde medresenin yeri Kağnı Pazarı olarak kaydedilmişken, Ağa Medresesi'nin vakfiyesinde ise Araba Pazarı konum bilgisi olarak ifade edilmiştir. 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli başka bir kayıtta medresenin adı *Leblebici Mahallesi'nde Kağnı Pazarı Medresesi* olarak kaydedilmiştir.[1103] Aynı tarihte başka bir kayıtta ise *Öksüzce Mahallesi'nde Kağnı Pazarı Medresesi* adıyla kaydedilmiştir.[1104] Özdemir, medresenin ismine yönelik muğlaklık üzerinde tartışma ve değerlendirme yapmadan, *Ağa (Mermer-Zâde, Araba Bazarı) Medresesi* olarak ismini vermekle yetinerek Kağnı Pazarı adına ya da Azime Hanım'ın tamir ettirdiği bilgisine yer vermemiştir.[1105] Araba Pazarı denilen bölge, ticaret lisesinin arka tarafındadır. Adı geçen cami ise Kağnı Pazarı Camii olarak anılmakta ve Yenice Mahallesinde Yenice Sokakta bulunmaktadır.[1106]

3.10.6. Tamir Sonrası Ağa Medresesi'nin Gelir Kaynakları, Harcamaları ve Görevlileri

Azime Hanım vakfiyesinde, Ankara'da Balık Pazarı Çarşısı'nda bulunan bir ekmekçi dükkânı vakfettiğini ifade etmiştir. Bu dükkânın çevresinde Azime Hanım'ın kız kardeşi

[1101] 20 Rebiülâhir 321/ 16 Temmuz 1903 tarihli belge, BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 120, 125, 127.
[1102] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 109, 168; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 122.
[1103] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168
[1104] BOA, *EV-MKT, D.N. 3206*, s. 109; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 122.
[1105] Özdemir, *a.g.e.*, s. 57
[1106] Özdemir, *a.g.e.*, s. 57; Konyalı, *a.g.e.*, s. 58.

Şefika Hanım'a ait bir ecza dükkânı, Boğuş adlı şahsa ait bir ev ve Eşref Efendi'ye ait bir terzi dükkânı bulunmaktadır. Ayrıca, dükkânın bir tarafından da yol geçmektedir. Vakfedilen ekmekçi dükkânının numarası 194'tür ve tek odadan oluşmaktadır. Taşınmazların kiralarından elde edilen gelirlerin dağılımı ise şu şekilde yapılmıştır: Mütevelliye 160 kuruş, müderrise aylık 25 kuruş, medresede bulunan her talebe hücresine aylık 15 kuruş ödeme yapılması vakfiyenin şartları arasındadır. Ayrıca tamir edilen caminin imamına 25 kuruş, hatibe 15 kuruş, müezzine 10 kuruş ücret tahsis edilmiştir. Ramazan ayında caminin aydınlatma masrafları için de 290 kuruş ayrılmıştır. Tüm harcamalar yapıldıktan sonra kalan miktar %10 hesap ile istirbah[1107] olunacak ve öncelikle ekmekçi dükkânının sonra caminin ve sonrasında Medresesi'nin tamiri için kullanılacaktır. Tamir işleri için keşfe gelen memura da 30 kuruş verilecektir. Vakfiyede belirtildiğine göre, vakfın muhasebesinin iki yılda bir kaydedileceği vakfiyede belirtilmektedir ve muhasebe işini yapan evkaf müdürüne 40 kuruş tayin edilmiştir. Bu durumda, vakfın finansal işlemleri ve gelir-gider kayıtları her iki yılda bir toplanarak muhasebe defterlerine kaydedilecek ve yönetim tarafından kontrol edilecektir. Muhasebe işlerini yürüten evkaf müdürü, bu süre zarfında vakfın gelirlerini, giderlerini ve varlıklarını takip edecek ve gerekli hesaplamaları yaparak kayıtları düzenleyecektir. Bu düzenlemeler, vakfın hesaplarının düzenli bir şekilde tutulmasını sağlayacak ve vakfın faaliyetlerinin şeffaf bir şekilde izlenmesini mümkün kılacaktır. [1108]

3.10.6.1. Azime Hanım'ın Vakfiyesine Göre Ağa Medresesi'nin Müderrisleri

Azime Hanım medresenin tamirini yaptırdıktan sonra kendi koyduğu şartları vakfiyesinde ifade etmiştir. Buna göre müderrisin nitelikleri, "… *tâlibin hâline münasib tedrîs eden efendi…"* şeklinde ifade edilerek müderrisin, talebelerin hazır bulunurluk durumlarına uygun ders vermesi öngörülmüştür. Talebelerin istek ve yeteneklerine göre ders içeriği belirlenecek ve müderris bu doğrultuda eğitim verecektir. Müderrise her ay 25 kuruş ücret ödenecektir. Vakfiyede belirtilen bu şartlar muvacehesinde, medresenin amacına uygun eğitim verilmesi ve talebelerin ihtiyaçlarına cevap verilmesi hedeflenmiştir.

[1107] Vakıf gelirlerinin kredili olarak işleme açılması ve arttırılması yoluyla elde edilen kazanç, istirbah olarak tanımlanmıştır. Bu yöntemle, vakfın gelirleri belirli bir kredi süresi boyunca işleme açılarak arttırılmakta ve daha yüksek bir kazanç elde edilmektedir. İstirbah işlemi, vakıf gelirlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilmesini sağlayarak vakfın faaliyetlerine daha fazla katkıda bulunmasını amaçlamaktadır. Bu sayede, vakfın amacına uygun olarak daha geniş bir topluluk veya kuruluşa hizmet etme imkânı oluşmaktadır. Ayrıntı için bkz. Beşir Gözübenli, "Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Mallarının Faizli İşletilmesi Hakkında Tahlili Bir Değerlendirme", *Vakıf Haftası Dergisi*, 11, Ankara 1994, s. 57.
[1108] VGMA, *D.N. 585*, s. 79, sr. 83.

3.10.6.2. Azime Hanım'ın Tamir Ettirmesinden Sonra Ağa Medresesi'nin Talebeleri

Medresede altı talebe hücresi bulunmaktadır ancak hücrelerde kaç talebenin bulunduğu bilinememektedir. Vâkıfenin şartı gereği talebeler eğitimle meşgul olacaklar ve medresede kaldıkları süre boyunca her ay 15 kuruş alacaklardır. Bu, vakfın amacına uygun olarak talebelere sağlanan maddi destek ve eğitim imkânlarını içeren önemli bir şarttır. Talebelerin ihtiyaçlarına cevap vermek ve onların eğitimlerini desteklemek için düzenlenmiş bir sistemdir.

Vakfın kuruluşundan sonra XX. yüzyıla kadar talebeler hakkında bilgiye ulaşılamamış olmasına rağmen 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Ankara'da bulunan medreselerle ilgili bilgiler içeren bir defterde, *Kağnı Pazarı Medresesi* olarak adlandırılan medresede 11 talebe hücresinin bulunduğu kaydedilmiştir.[1109] Bu kayıtlar, vakfın faaliyetlerine ve medrese talebelerine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Medresede bulunan talebe hücrelerinin sayısının belirtilmesi, vakfın eğitim faaliyetlerinin boyutunu ve medreseye yapılan katkıları anlamamıza yardımcı olmaktadır.

3.10.6.3. Azime Hanım Vakfının Tevliyeti

Vakfın tescil mütevelliği görevini üstlenen kişi, vakfın kurucusu Azime Hanım'ın eşi Seyyid Abdurrahman Efendi'dir ve aynı zamanda vakfın tevliyet işlerini yürütecektir. Mütevelli, hayatta olduğu sürece vakfın yönetimini yürütecektir ve vefatından sonra evladı bu görevi üstleneceklerdir. Soyunun kesilmesi durumunda, tevliyet vazifesi Ankara müftüsüne devredilecektir. Vakfiyeye göre mütevellinin sorumlulukları arasında müderris, imam, müezzin ve talebelerin alımı ya da azli gibi işlerin yanı sıra onların ücretleri ile ilgili muhasebe kayıtlarının tutulması bulunmaktadır. Mütevelli, uhdesinde bulundurduğu bu görevleri yerine getirdiğinde her ay 160 kuruş maaş alacaktır. Bu şekilde, vakfın yönetimi ve tevliyeti vakıf kurucusu tarafından belirlenmiş kurallar çerçevesinde yürütülmesi ve vakfın amacına uygun olarak faaliyetlerini sürdürülmesi hedeflenmiştir.

[1109] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.

3.11. SUN'İYYE MEDRESESİ

Ankara sakinlerinden, Abdülkerimzâde adıyla anılan Seyyid Hacı Sunullah Efendi,[1110] malından 5.000 kuruş ayırarak vefatından sonra vakfolunmasını vasiyet etmiş ve bu konu için oğlu Mehmed Şakir Efendi'yi vasi tayin etmiştir. Sunullah Efendi'nin vefatından sonra vasiyetini gerçekleştirmek isteyen Mehmed Şakir Efendi, söz konusu meblağın bir kısmı ile Ankara'da İmaret Mahallesinde Karacabey Hamamı yakınında arsa satın alarak bir dershane ve altı hücreden oluşan medrese yaptırmıştır. Müderris Recep Efendi'nin mütevelli tayin edilerek 20 Zilkade 1162/1 Kasım 1749 tarihinde vakıf şartnamesinin tescili gerçekleştirilmiştir. Medresenin inşa tarihi tam olarak bilinemese de vakfın tescil tarihinden kısa bir süre önce yaptırıldığı düşünülmektedir. Çünkü vakfiyede medresenin eğitime devam etmekte olduğu kaydedilmiştir. Ankara'da Müneccim Mahallesinde bulunan Muslı Paşazâde Hanı olarak bilinen han satın alınarak elde edilen kira ile vakfın ve medresenin ihtiyaçları karşılanmaktadır.[1111]

Medresenin zaman içinde tamir ihtiyacı olduğunda ve medrese için vakfedilen hanın bakım ve onarıma ihtiyacı olduğunda masrafların karşılanması için günlük 19 sağ akçe ayrılacak ve gerektiğinde bu amaçla kullanılacaktır. Vakfın gelirinden fazla kalan miktar ise vakfın evladiyet üzere devam eden mütevellileri tarafından tasarruf edilecektir. Vakıfnamenin tesciline Ankara'nın ileri gelenlerinden Müderriszâde Mehmed Efendi, Mimarzâde Şakir Efendi, Sarıkadızâde İsmail Efendi gibi şahıslar şahitlik etmişlerdir.

Babası Sunullah Efendinin vasiyeti üzerine vakıf kurarak medreseyi yaptıran Mehmed Şakir Efendi, babasının adına ithafen medresenin adı *Sun'iyye ismiyle müsemmâ* olarak nitelemiştir.[1112] Arşiv kaynaklarında bazı münferit belgelerde medresenin adında farklı kayıtlar gözlemlenmektedir. 1206/1792 yılına ait bir belgede medresenin adı *Medrese-i Sun'ullah Efendizade* olarak kaydedilmiştir.[1113] Bazı belgelerde ise *Sun'ullah dimekle meşhûr Sun'ullah Efendizâde es-Seyyid Mehmed Şâkir Efendi Medresesi…* ifadesi

[1110] "*…eşrâf-ı kuzâttan Abdülkerimzâde dimekle mâruf Seyyid elhâc Sûnullah Efendi…*" Vakfiye için Bkz. VGMA, D.N. 387, s. 315; Seyyid Hacı Sunullah Efendi'nin babasının adı Seyyid Şakir Efendi'dir. Bkz. VGMA, *AŞS, 841*, 1.

[1111] Adı geçen han, yedi dükkân, kahvehane ve karbansarayın vakfedildiği bilgisi 23 Teşrinisani 1327/7 Aralık 1911 tarihinde Muhasebât-ı Umûmiye Müdürlüğünce kaydedilmiştir. Bkz. VGMA, *D.N. 4575*, s. 199; VGMA, *D.N. 387*, s. 315, Özdemir, *a.g.e.*, s. 54, 55; Medresenin konumu için bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.

[1112] VGMA, *D.N. 387*, s. 315; VGMA, *D.N. 487*, s. 314, sr. 29.

[1113] 24 Cemâziyelahir 1206/18 Şubat 1792 tarihli belge için Bkz. VGMA, *D.N. 266*, s. 19.

vardır.[1114] XX. yüzyıla ait belgelerde Ankara Sun'iye Medresesi, Sun'iye dimekle meşhur Sunullah Efendi ibn Mehmed Şakir Efendinin medresesi gibi adlar kullanılmıştır. [1115]

Vakıf şartnamesinde medresenin bulunduğu yerin hudutları tarif edilmiştir. Medresenin yapıldığı arsanın bir tarafında Mehmed Said Efendi adlı şahsın mülkü, diğer tarafında Seyyid Yusuf ile Karaca Paşa Vakfı mülkleri bulunmaktadır, diğer iki tarafından ise yol geçmektedir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Sunullah Medresesi'nin yeri arşiv kaynaklarında İmaret Mahallesi olarak ifade edilmiştir. "…*medine-i Ankara'da İmâret Mahallesinde vâki' Sûnullah dimekle meşhûr*…" şeklinde kaydedilmiştir.[1116]

29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Ankara'daki medreselerin listesi verilen belgede İmaret Mahallesinde bulunan medresenin adı Gülhaniye Medresesi olarak kaydedilmiştir. Ankara'da İmaret Mahallesinde başka bir medrese olmadığı tespitinden sonra bu ismin sehven yazıldığı ve Sunullah Medresesi'nin kastedildiği anlaşılmaktadır.[1117] 1329/1911 yılında Sunullahzâde Mehmed Şakir Efendi'nin vakıf arsası üzerine inşa edilecek iki mağazanın keşfi için rapor hazırlanmıştır. Buna göre vakıf bu tarihlerde işlevini devam ettirmekte ve vakıf arsalarının üzerine bazı muameleler yapılmaktadır.[1118] Aynı yıl vakıf ve vakfa akar olan yerlerin Evkaf Nezaretine ve Muhasebe müdürlüğüne kaydı yenilenmiştir.[1119]

Vakıf kurulduktan sonra yıllarca kesintisiz bir şekilde işlevine devam etmiştir. Vakıf çalışanlarının atamalarının kaydedildiği şahsiyet defterlerinde bulunan bir kayıtta, "*Evkâf-ı mülhakadan medine-i Ankara'da İmâret Mahallesi'nde Sun'iyye dimekle meşhur Sunullah Efendi ibn Mehmed Şakir Efendi'nin medresesi vakfı'*"nın hayri bir hizmeti kalmadığından idare muhasebesinin 26.3.945 tarihli ve 270-263 sayılı kararıyla mazbut vakıflar arasına alındığı kaydedilmiştir.[1120] Bu bilgiden yola çıkarak medresenin, tescil tarihi olan 1162/1749 yılından önce yapıldığı düşünülürse 1945 yılına kadar 200 seneden fazla hizmet verdiği anlaşılmaktadır.

[1114] 21 Zilkâde 1216/25 Mart 1802 tarihli belge için Bkz. VGMA, *D.N. 270*, s. 45; 4 Cemâziyelevvel 1229/24 Nisan 1814 tarihli belge için bkz. BOA, *AŞS, D.N. 213*, s. 283.
[1115] 10 Ramazan 323/8 Kasım 1903 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 706*, s. 1; 12 Şaban 324/1 Ekim 1906 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, 3139*, s. 183; 5 Muharrem 1328/17 Ocak 1910 tarihli belge, VGMA, *D.N. 225*, s. 144, sr. 944.
[1116] 21 Zilkâde 1216 tarihli belge için Bkz. VGMA, *D.N. 270*, s. 45; 24 Cemâziyelâhir 1206/18 Şubat 1792 tarihli belge için Bkz. VGMA, *D.N. 266*, s. 19.
[1117] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.
[1118] BOA, *EV-MH-TIK, D.N. 146*, s. 13; BOA, *EV-MH-TIK, D.N. 146*, s. 105.
[1119] VGMA, 4575, sr. 199.
[1120] VGMA, *D.N. 487*, s. 314, sr. 29; 5 Muharrem 1328 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 225*, s. 144, sr. 944.

3.11.1. Sun'iyye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Sunullah Efendi'nin vasiyeti ile oğlu Mehmed Şakir Efendi tarafından yaptırılan medreseye 5.000 kuruş vakfedilmiştir. Paranın bir kısmıyla medrese yaptırılmış bir kısmıyla da Ankara'da Müneccim adlı yerde bulunan Muslupaşazâde Hanı'nın arsa ve binasını satın alınarak vakfın masraflarını karşılamak üzere bağışlanmıştır. İki katlı olan hanın alt katında 60 oda ile bir ahır ve bir samanlık; üst katında ise berber, aşçı, tekneci, kasap, yorgancı dükkânı olan yedi odası bulunmaktadır.[1121] Yapılan araştırmalar neticesinde Sun'iyye Medresesi Vakfının muhasebe kayıtlarına ulaşılamamış, vakfın gelir ve giderleri, harcamaları ya da personel ödemeleri hakkında detaylı bilgi edinilememiştir.

3.11.1.1. Sun'iyye Medresesi'nin Müderrisleri

Sun'iyye Medresesi'nde görev yapacak olan müderrislerin özellikleri vakfiyede ifade edilmiştir. İlim sahibi olması ve ders vermeye muktedir olması gibi özellikleri aranan müderrisliğine 1162/1749 tarihinde ilk atanan kişi, *umdetu'l müderrisini'l-kirâm Receb Efendizâde'*dir. Receb Efendizâde aynı zamanda vakfın tescil mütevellisidir ve hayatta olduğu sürece medresede eğitime devam edecektir. Müderrislere vazifeleri karşılığında günlük 33 sağ akçe ücret verilmesi uygun bulunmuştur.[1122] 2 Cemâziyelâhir 1182/14 Ekim 1768 tarihinde Feyzullah Efendi bin Receb Efendi'nin vefat ettiği, yerine Seyyid Hasan Efendi'nin müderrisliğe getirildiği kaydedilmiştir.[1123] Buraya kadar ki müderris silsilesinden müderrisliğin babadan oğula geçtiği görülmektedir.

24 Cemaziyelâhir 1206/18 Şubat 1792 tarihinde medreseye müderris ataması gerçekleştirilmiştir. Sun'iyye Medresesi müderrisi Seyyid Osman Efendi bin Mustafa'nın bir yıla yakın bir süredir görevini yapmadığı vakfın mütevellileri tarafından mahkemeye bildirilmiştir. Müderrisin yokluğunda, Şehrizâde Mehmed Efendi talebelerin eğitimine devam etmiş, sonrasında şeyhülislam Mehmed Mekkî Efendi'nin işareti ile görevine devam etmesi onaylanarak Seyyid Osman Efendi yerine Sun'iyye Medresesi'nde müderrisliğe atanmıştır.[1124]

Sun'iyye Medresesi'nde müderris olan Abdurrahman bin Süleyman Efendi vefat etmiş yerine kardeşi Mehmed Efendi'ye 4 Cemaziyelevvel 1229/24 Nisan 1814 tarihinde

[1121] VGMA, *D.N. 487*, s. 315.
[1122] 20 Zilkade 1162/1 Kasım 1749'da vakfiyesi tescil edilen medresenin tescilden önce mevcut olduğu bilinse de medresenin kuruluş tarihi bilinemediğinden müderrisin hangi tarihten itibaren görev yaptığı anlaşılamamıştır. Vakfiye için Bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 315; Özdemir, *a.g.e.*, s. 55.
[1123] VGMA, *AŞS, D.N. 840*, s. 11.
[1124] VGMA, *D.N. 266*, s. 19; *D.N. 184*, s. 1, sr. 124.

tevcih olunmuştur.[1125] Ancak müderris Mehmed Efendi yaklaşık bir yıl sonra vazifesinden feragat etmiş yerine Çerkeş Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Seyyid Osman imtihan olduktan sonra müderrisliğe getirileceği ifade edilmiştir.[1126]

3.11.1.2. Sun'iyye Medresesi'nin Talebeleri ve Tevliyeti

Vakıf şartnamesinde, medresede yatılı olarak kalacak talebelerin özellikleri tarif edilmiştir. Medresede altı öğrenci hücresi bulunmaktadır ve her bir hücrede ikişer talebenin kalması istenmektedir. Talebelere günlük üçer sağ akçe verilecektir.

Vakıf şartnamesinde vakfın tevliyet işlerini yürütecek olan şahıs öncelikle vâkıfın kendisidir. Vâkıfın vefatından sonra tevliyet işleri evladı arasında devam ettirilecektir. "*…kendüm hayatda oldukça vakf-ı mezbure mütevelli olub vefatımdan sonra evlâdım ve evlâd-ı evlâdım ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdım batnen bâ'de batn ve neslen ğıbbe nesl mütevelli olalar*…" ifadeleri ile tevliyet hakkı tanımlanmıştır. Vakfın gelirinden tüm masraflar harcandıktan sonra fazla kalan miktar mütevelliler tarafından tasarruf edilecektir.

Vakıf işlemeye başladıktan bir süre sonra vakfın tevliyeti ile ilgili bazı karışıklıklar ve müdahaleler söz konusu olmuş ve bu durum mahkemeye intikal etmiştir. Arşiv kaynaklarında müdahalenin konu olduğu çok sayıda belge bulunmaktadır. 26 Şevval 1182/5 Mart 1769 tarihli bir hüccette vâkıf Sunullah Efedni'nin oğulları arasında tevliyet hususunda anlaşmazlık olmuştur. Sunullah Efendi'nin oğlu İshak Efendi, kardeşi Mehmed Şakir Efendi'nin vakıf şartnamesini gizleyip başka bir vakfiye düzenleterek tevliyetin kendi evladının hakkı olduğunu iddia etmiştir. İshak Efendi, bazı şahitlerle kendisinin de tevliyette hakkı olduğunu ispatlamak suretiyle davayı kazanmıştır.[1127] Aynı konu Rebiülevvel 1214/Ağustos 1799 tarihli şer'i sicil kaydına konu olmuş ve mahkeme, tevliyetin yarım hissesinin İshak Efendi'ye diğer yarısının Mehmed Şakir'in oğullarına verilmesine karar vermiştir.[1128]

Seyyid Sunullah Efendi oğlu Seyyid İshak 21 Zilkade 1216/25 Mart 1802'de bir arzuhal sunarak tevliyet konusundaki sorunu dile getirmektedir. Medresenin vakfının

[1125] BOA, *AŞS, D.N. 213*, s. 283.
[1126] BOA, *AŞS, D.N. 219*, s. 194; BOA, *D.N. 118*, sr. 5876.
[1127] VGMA, *D.N. 487*, s. 314; aynı tarihli bir şer'i sicil kaydında, Seyyid Hacı Mehmed Şakir Efendi'nin vefat edip verasetinin zevcesi Şerife Şehriban Hatun ile oğulları Seyyid Mehmed Said ve Seyyid Mehmed Tahir'e tahakkuk ettiği kaydedilmiştir. Sunullah Efendi'nin küçük oğlu Seyyid İshak Efendi, babasının vasiyeti sırasında yaşının küçük olmasından dolayı ağabeyi Seyyid Mehmed Şakir'in vasi olduğunu ve vesayeti kendi menfaatine göre yönlendirdiğini ifade ederek haklarını alabilmek için mahkeme başvurduğu kaydedilmiştir. Bkz. VGMA, *AŞS, D.N. 841*, s. 1.
[1128] BOA, *AŞS, D.N. 192*, s. 152.

kurucusunun babası Seyyid Sunullah Efendi olduğunu; babasının vakıf fazlasının tevliyeti yürüten evladiyete şart olduğunu ve bu şartın 18 sene devam ettiğini ifade etmektedir. İshak Efendinin kardeşinin oğulları Seyyid Mehmed Said ve Seyyid Mehmed Tahir'in vakfın tevliyet şartına aykırı hareket ettiğini ve bu şekilde tevliyeti kendi üzerlerine aldıklarını belirtmektedir. Mütevelli Sunullah Efendizâde Mehmed Şakir'in vefatıyla boş kalan tevliyet vazifesi, evladı ve kardeşi İshak Efendi'nin evladına intikal etmektedir ancak İshak Efendi'nin kardeşinin oğulları Seyyid Mehmed Said ve Seyyid Mehmed Tahir, bu şarta uymayarak tüm hisseleri üzerlerine aldığından İshak Efendi kendi hissesi olan yarım hissenin tekrar tarafına iade edilmesini istemektedir.[1129]

1324/1906 yılına gelindiğinde tevliyet ile ilgili sorunun hala çözülemediği görülmektedir. Ankara Valisi tarafından Evkaf-ı Hümayun Nezaretine gönderilen bir dilekçe, vakfın tevliyet sorununu ortaya koymaktadır. Vâkıfın evladı, validelerinin vefat etmesinden sonra tevliyetin kendilerine tevcihi için arzuhalde bulunmuşlardır; vakfın akarı olan han ve dükkân arsalar, valide Hatice Hanım hayatta iken *sened-i hakani* ilemülkiyet olarak değiştirilmiştir. Sunullah Efendi'nin evlatları Emin, Şakir, Feride ve Halime söz konusu mülkiyetin kendi uhdelerine intikali ile tevliyet hakkı için mahkemeye başvurmuşlar ancak inceleme neticesinde gerek validenin gerek adı geçen şahısların vakfa ihanet ettiği gerekçesiyle tevliyetin uhdelerinde olamayacağı ifade edilmiştir. Mahkeme neticesinde davacıların, vâkıfın evlatlarından olduğu anlaşılarak vakıf şartnamesindeki tevliyet hükümlerine uygun olmaları nedeniyle kendilerine berat verilmesi uygun bulunmuş ve bu durum evkaf dairesine tebliğ edilmiştir. Evkaf dairesinden gelen yazıda ise adı geçen şahısların vakfa ihanetleri olması nedeniyle tevliyetin kendilerine tevcihi konusunda evkaf dairesi tarafından muamele yapılamayacağı ifade edilmiştir.[1130]

5 Muharrem 1328/17 Ocak 1910 tarihli bir şahsiyet kaydında tevliyet ataması ile ilgili bilgiler bulunmakta ve bu bilgiler yukarda adı geçen şahısların mahkemeye başvurularının müspet olarak neticelendiğini göstermektedir. Batın olan evlad-ı vâkıfdan şerife Hadice Hanım, vakıf gelirinin fazlasını tasarruf etmek üzere tevliyet vazifesini yetirmekteyken vefatı vuku bulmuş ve yerine vâkıfın evladından Emin, Mehmed Şakir Efendi ile Feride ve Halime hanımlara tevcih olunmuştur.[1131]

[1129] VGMA, *D.N. 270*, s. 45.
[1130] BOA, *EV-MKT, 3139*, s. 182, 183, 184; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 706*, sr. 1.
[1131] VGMA, *D.N. 225*, s. 144, sr. 944.

3.12. HASEKİ MEDRESESİ

Haseki Medresesi hakkında çok az bilgiye ulaşılmıştır. Edinilen bilgiler medresenin varlığı ya da süreci hakkında kanaate ulaşmak için yeterli olmamaktadır. Ankara'da bu isimle yaptırılan bir medrese olmuş mudur yoksa başka bir medrese ile karıştırılarak sehven mi yazılmıştır bilinememektedir. Haseki Medresesi adlı bir medresenin varlığının delili olabilecek vakfiye kaydına ya da muhasebe kayıt defterlerine ulaşılamamıştır. Medreselerin genellikle camilerin yanına yaptırılması bilgisinden yola çıkarak Ankara'da Haseki Camii yanına yaptırılan Emniye ve Rızâiye Medreseleriyle karıştırılmış olunabileceği ihtimaller arasındadır.[1132] Rifat Özdemir, Rızâiye Medresesi'nden bahsederken parantez içinde Haseki Medresesi adını vermiştir.[1133] Bu isim Rızâiye Medresesi'nin Haseki Camii yanında olmasından dolayı mı verilmiş yoksa yukarıda bilgileri verilen medrese ile Rızâiye Medresesi'nin aynı medreseler olup olmadığı bilinememektedir. Rızâiye Medresesi 1231/1816 yılında kurulmuştur, yukarıda ifade edilen durum ise bu tarihten daha önce gerçekleşmiştir.

Haseki Medresesi adının geçtiği kayıtlardan biri 29 Rebiülahir 1170/21 Ocak 1757 tarihli bir belgedir. Papani Mahallesi sakinlerinden Alemdar Ahmed Ağa bin Ebubekir mahkemeye gidip Ankara'da Haseki Medresesi olarak bilinen medresenin dışında bulunan ve daha önce hayır sahibi bazı kimselerin yaptırdıkları yedi odanın vakfı, müderrisi olmadığını, ayrıca talebelerin olmasına rağmen vazifelerinin bulunmadığını ifade etmiştir. Alemdar Ahmed Ağa, Ankara'da Tahtakale Çarşısında bulunan bir keresteci ve bir berber dükkânını söz konusu medresenin vazifelilerine vakfetmiş, talebelere ders vermesi için Salih Efendi bin Mehmed adlı müderrise günlük üç akçe tahsis etmiştir.[1134] 3 Rebiülevvel 1184/25 Ağustos 1770 tarihinde müderris Salih Efendi kendi rızasıyla görevinden feragat ederek vazifesini Mustafa Halife bin Mehmed'e bırakmıştır.[1135]

Alemdar Hacı Ahmed'in medrese hayrâtı dışında Ankara Papani Mahallesinde bir de muallimhanesi bulunmaktadır. Rebiülevvel 1203/Kasım 1788 tarihinde muallimhaneye Hafız Ali bin Hacı Süleyman atanmıştır.[1136]

[1132] Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[1133] Özdemir, *a.g.e.*, s. 54.
[1134] BOA, *CMF-D.N. 137*, sr. 6822.
[1135] BOA, *CMF-D.N. 172*, sr. 8580.
[1136] VGMA, *D. N. 1060*, s. 70 (167), sr. 4.

3.13. DOĞAN BEY MEDRESESİ

Ankara'da Kattâtîn Mahallesinde[1137] bulunan Doğan Bey Medresesi beş hücreden oluşmaktaydı. Vakıf şartnamesine ulaşılamayan medrese ile ilgili detaylar arşiv kaynaklarındaki diğer belgeler ve telif eserler aracılığıyla öğrenilmektedir.[1138] Arşiv kaynaklarında medresenin ismi, Doğan Bey Medresesi olarak kayıtlıdır.[1139]Ancak medresenin ne zaman yaptırıldığına dair bilgiye ulaşılamamıştır. Medresenin varlığına ilişkin ilk bilgi 5 Cemaziyelevvel 1195/29 Nisan 1781 tarihli müderris tevcihi hakkındaki belgeden öğrenilmektedir.[1140] Bu atama kaydı bizlere medresenin söz konusu tarihten önce de mevcut olduğunu işaret etmektedir.

28 Şaban 1274/13 Nisan 1858 tarihli bir belgede, vakfın mamur olduğu medresenin ise talebelerle dolu olduğu ancak mütevellisi olmadığından vakıf işleri görülmediği ve medresenin harap halde olduğu kaydedilmiştir.[1141] XIX. yüzyıl sonlarına gelindiğinde medresenin bakım ve tamire ihtiyacı olmuş ve 11 Ramazan 310/29 Mart 1893 tarihinde medresenin tamir masrafları için keşif raporu oluşturulmuştur. Doğan Bey Medresesi Vakfının 1265 yılında Evkaf Hazinesine zaptı ve tevliyet kaydına ulaşıldıktan sonra tamir için 1.646 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve gerekli izinlerin alınması için işlem başlatılmıştır. Keşif ile ilgili belgelerde medresenin tamiri yapılacak olan yerlerin alan ölçüsü, duvar uzunluğu ve yüksekliğine dair bilgiler verilmiştir; buna göre medresenin duvar uzunluğu 6 metre, genişliği 5 metre, yüksekliği 3 metre ve alanı (terbîan) 30 metredir. Medresedeki iki odanın kapı ve pencereleri ile çatısının tamir ihtiyaçları ile iki odanın iç ve dış duvarlarına gerekli olan sıva masraf listesine eklenmiştir.[1142]

Medresenin tamiri tamamlandıktan yaklaşık 15 sene sonra medresenin batı tarafındaki duvarın zamanla harap olması ve tehlikeli bir durumda olmasından dolayı tamir edilmesi uygun bulunarak 23 Cemaziyelevvel 325/4 Temmuz 1907 tarihinde keşif raporu

[1137] Belgelerde, mahallenin adının yazımında bazı farklılıklar gözlenmiştir. Bazı belgelerde Kattâtîn yazıyorken bazılarında ise Kattanî şeklinde yazımlar olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. 22 Receb 1309/21 Şubat 1892 tarihli belge için BOA, *EV-MKT, D.N. 1855*, s. 150; 23 Cemâziyelevvel 325/4 Temmuz 1907 tarihli belge için BOA, *EV-MKT*, 3172, 7.

[1138] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde vakfiyesine ulaşılamayan medrese ile ilgili vakfiye sicil kaydı olmadığı arşiv kaynaklarında bazı münferit belgelere de konu olmuştur. Bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 127.

[1139] 5 Cemaziyelevvel 1195/29 Nisan 1781 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 260*, s. 84; 11 Şaban 1274/27 Mart 1858 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 126; 23 Cemaziyeevel 325/4 Temmuz 1907 tarihli belge, BOA, *EV-MKT, D.N. 3172*, s.7; 21 Kânun-ı Evvel 306 tarihli belge, BOA, *EV-MKT, D.N. 1855*, s. 149.

[1140] VGMA, *D.N. 260*, s. 84.

[1141] BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 127.

[1142] BOA, *EV-MKT, D.N. 1891*, s. 184; BOA, *EV-MKT, D.N. 1906*, s. 19, 20, 21; Yapılan tamirin tablo halindeki verileri için Bkz. Ek-1.

düzenlenmesi istenmiştir. Böylece tamir edilecek duvarın ne kadar masrafa mal olacağı tespit edilecektir.[1143]

Müderris atamaları yapılan ve maaşları ödenen, zaman içinde tamir ihtiyaçları karşılanan medrese hakkında ulaşılan en son kayıt ise 1325/1909 yılına ait iki belgedir.[1144]

3.13.1. Doğan Bey ve Hayrâtı

Doğan Bey Medresesi'nin kim tarafından kurulduğu bilgisine ulaşılamamıştır. Vakfiyesi olmadığından medrese kurucusunun kim olduğu ve hangi isimle anıldığı da bilinememektedir. Ancak Doğan Bey Medresesi'ne müderris atamasının gerçekleştirdiği 5 Cemaziyelevvel 1195/29 Nisan 1781 tarihli bir belgede, müderris Ahmed Efendi medresedeki tedris vazifesinden vazgeçerek beratını vâkıfın evladından dört kişiye devrettiği kaydedilmiştir. Vâkıfın evladı olarak kaydedilen müderrislerin isimleri; Mehmed oğlu İsmail, Mehmed oğlu Ali, Ahmed oğlu İbrahim ve Osman oğlu Mehmed'dir.[1145] Söz konusu belgede kayıtlı bilgilerden yola çıkarak, vâkıfın Mehmed, Ahmed ve Osman adlı evladı ya da torunları olduğu düşünülebilir. Doğan Bey Medresesi'nin diğer müderris atamalarında müderris vazifesinin babadan oğula intikal ettiği görülmüştür, buna göre Doğan Bey Medresesi'nin kurucusunun da müderris olduğu söylenebilir mi zira 1195/1781 tarihli söz konusu belgede müderrisliğin vâkıfın evladına tevcih edildiği kaydedilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bazı münferit belgelerde Doğan Bey adıyla anılan çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Doğan Bey Türbesi olarak belirtilen türbenin Doğan Bey Medresesi vakfının kurucusuna ait olduğu anlaşılmaktadır. 10 Rebiülevvel 311/21 Eylül 1893 tarihli belgede, türbenin tamire ihtiyacı olduğu ancak vakfiyesi bulunamadığından tamiri hakkındaki şartların bilinemediği, bu nedenle muamelesinin nasıl olacağı hakkında yazışmalar mevcuttur. Evkaf Nezaretinin talebine göre yapılan araştırmalarda türbenin vakfiye kaydı, muhasebe cetveli ve türbenin gelirine dair bir bilgiye ulaşılamamış ancak Doğan Bey Medresesi'nin müderrisine ödenen kayıtlar söz konusu olmuştur. Doğan Bey Vakfı ile ilgili yalnızca müderris maaş ödemesi bilgisine ulaşılmış olmasından dolayı, türbenin tamiri için gerekli 1.483 kuruşun nasıl karşılanacağı ile ilgili İdare Meclisinden cevap beklenmiştir. Yazışmalar neticesinde, türbe tamiri için iki defa keşif raporu düzenlenmesi bilgisinden türbenin tamir edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu belgeden, Doğan Bey Medresesi ile Doğan Bey Türbesinin, Evkaf Nezareti'ne aynı vakfın hayrâtı

[1143] BOA, *EV-MKT, D.N. 3172*, s. 7, 8.
[1144] BOA, *EV-MKT, D.N. 3172*, s. 7; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 7.
[1145] VGMA, *D.N. 260*, s. 84.

olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır ve yazışmalar tek vakfın hayır unsuru olan medrese ve türbe olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu bilgilerden türbenin Doğan Bey Medresesi kurucusuna ait olduğu anlaşılmaktadır.[1146]

Arşiv kaynaklarında, Doğan Bey Medresesi ve türbesi dışında zaviye kayıtlarına da ulaşılmıştır. Bunların nerede olduğu tespit edilemese de bazı bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. 11 Şaban 1274/27 Mart 1858 tarihli belgede Doğan Bey Medresesi Vakfının görevlilerinin tahsisi konu olmuştur. Müderrislik Mustafa Efendi uhdesinde, zaviyedarlık Seyyid Feyzullah'ın ve tevliyetin ise Hafız İsmail bünyesinde olduğu kaydedilmiştir. Zaviyedar Feyzullah Efendi'nin evladı olmadan vefat etmesinden dolayı bu vazifenin Doğan Bey Medresesi müderrisine tevcih olunduğu ifade edilmiştir.[1147] Bazı belgelerde, *Doğan Zaviye Medresesi, Doğan Paşa Medrese ve Zaviyesi* gibi ifadelere de rastlanmıştır.[1148]

3.13.2. Medresenin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Vakfiyesine ulaşılamayan medrese ile ilgili arşiv kaynaklarında vakfın geliri ve gideri hakkında bazı bilgilere ulaşılmış ancak yeterli veri sağlanamamıştır. Kayıtlarda vakfın geliri hakkında bilgiye ulaşılamazken vakıf harcaması olarak yalnızca müderris maaşı ödemesi bulunmaktadır. 1265/1848 senesinden 1278/1861 senesine kadar müderrise yıllık 530 kuruş üzerinden 13 sene boyunca toplam 6.890 kuruş ücret ödenmiştir.[1149] 11 Şaban 1274/27 Mart 1858 yılında Evkaf Nezaretince, vakfın muhasebesinin görüldüğüne dair bir kayıt bulunamadığından vakfın yerinde olup olmadığı ve vakfiyesinin sicilde kaydının varlığının, vakıf görevlilerinin vazifesinde olup olmadığının araştırılması istenmiştir. Araştırma neticesinde muhasebesinin görüldüğüne dair kayıt olmadığı anlaşılmış, fakat müderrise verilen ücret günlük 15 akçe ve on keyl hınta olarak kaydedilmiştir.[1150]

[1146] Doğan Bey türbesinin belgede ifadesi şöyledir; "…Ankara'da vâki' Doğan Bey Türbe-i Şerîfesi Vakfının evkaf muhasebesine gönderilen vâridât cedvelleriyle esas defterine dâhil birgûna vâridat cedveli olmadığı muhasebe-i umûmiye idâresince 6 Cemâziyelevvel 309 tarihli iş bu derkenârda gösterilmiş ve vakf-ı mezkûrdan Doğan Medresesi'nin müderrislik vazifesi olarak senevî 500 kuruşun cedveller üzerine kuyûd olunmakda bulunduğu ledel müracâa anlaşılmış ise de vakf-ı mezkûrda evkâf-ı mazbutadan olub bikudreti bulunmasına mebnî' mezkur türbe…", bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 1951*, s. 145.
[1147] BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 126,127.
[1148] 10 Rebiülevvel 1311/21 Eylül 1893 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 1951*, s. 145; 5 Cemaziyelevvel 1278/8 Kasım 1861 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 1824*, s. 4.
[1149] VGMA, *D.N. 1824*, s. 4.
[1150] 11 Şaban 1274/27 Mart 1858 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 126; 17 Cemâziyelevvel 1275 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 129.

1279/1863, 1280/1864, 1284/1868, 1286/1870, 1287/1871 ve 1294/1878 yıllarında müderrise vazife ücreti olarak yıllık 500'er kuruş ödeme yapılmıştır.[1151]

29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Ankara'da bulunan medreselerin vakıflarının ve müderrislerinin kaydedildiği bir defter nüshasında, vakfın gelirinin aşar cinsinden olduğu ve müderrise verilen ücretin ise 500 kuruş olduğu kaydedilmiştir.[1152]

3.13.2.1. Doğan Bey Medresesi'nin Müderrisleri

Müderris ile ilgili şartların vakfiyeden öğrenilememesinden dolayı vâkıfın bu konuda şart koştuğu bilgilere ulaşılamamıştır. Doğan Bey Medresesi müderrisliğinin evlâdiyet üzere devam ettiği çeşitli müderris atamalarından anlaşılmaktadır. Bununla beraber müderrisin vefatından sonra yerine bu görevi bırakacağı evladının olmadığı durumlarda başka birinin müderrisliğe getirildiği de görülmektedir. Müderris atamaları düzenli olarak yapılmış ve müderrislerin maaşları ödenmiştir.

Müderris atamalarında bilinen en erken tarihli atama 5 Cemaziyelevvel 1195/29 Nisan 1781 tarihinde müderris Ahmed Efendinin Doğan Bey Medresesi müderrisliği görevini başka müderrislere devretmesi nedeniyle kaydedilmiştir. Ahmed Efendi müderrislik beratını, vâkıfın evladından Mehmed oğlu İsmail, Mehmed oğlu Ali, Ahmed oğlu İbrahim ve Osman oğlu Mehmed'e bırakarak kendi hakkından feragat etmiştir. Medresenin müderrislik vazifesi adı geçen dört müderrise tevcih edilmiştir.[1153]

1258/1842 yılında Doğan Bey Medresesi'nin müderrisi Seyyid Mustafa Efendi, günlük 10 akçe vazife ve yıllık 10 keyl hıntayı vazifesine karşılık maaş olarak tasarruf etmiştir. 1265/1848 senesinden 1278/1861 senesine kadar müderrise yıllık 530 kuruş üzerinden 13 sene boyunca toplam 6.890 kuruş ücret ödenmiştir.[1154] 11 Şaban 1274/27 Mart 1858'de Doğan Bey Medresesi müderrisine verilen ücret günlük 15 akçe ve on keyl hınta olarak kaydedilerek bu görevin dersiâm hocalardan Hacı Dede Ağazâde Mustafa Efendi'de olduğu belirtilmiştir.[1155]

[1151]BOA, *EV-MH, D.N. 1139*, s. 353; BOA, *EV-MH, D.N. 2122*, s. 185, 267; BOA, *EV-MH, D.N. 2122*, s. 200, 262; BOA, *EV-MH, D.N. 1961*, s. 118.
[1152] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 7.
[1153] VGMA, *D.N. 260*, s. 84.
[1154] VGMA, *D.N. 1824*, s. 4.
[1155] BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 126.

Seyyid Mustafa adlı müderris 1279/1862, 1280/1863 ve 1284/1867 yıllarında Evkaf Hazinesinden vazife ücreti olarak yıllık 500 kuruş aldığını beyan etmiştir.[1156]

Müderris Mustafa Efendi'nin vefatından sonra müderrislik 27 Recep 285/13 Kasım 1868 tarihinde oğulları Mehmed, Hacı Ali ve Salih'e müşterek olarak tevcih edilmiştir. Müderrislerin Ankara'nın Buryacı Mahallesinde iki, üç ve dördüncü hanelerde ikamet ettikleri kaydedilmiştir.[1157] Bir yıl sonra; Mehmed, Hacı Ali ve Salih'in iştiraken müderrisliğe tevcih olunduğu ancak medresede tedris için vazifede olmaları gerekirken niçin görevde olmadıklarının gerekçeleri beyan edilmiştir; Mehmed Efendi, Asakir-i Nizamiyede zabıt kâtibi olarak Beyrut'a görevlendirilmiş; Salih Efendi, Asakir-i Şahane yüzbaşı olarak görev yapmaktadır ve Ali Efendi ise mecnun olmasından dolayı İstanbul'da hastanede tedavi görmektedir. Adı geçen şahısların farklı vazifelerde ve durumlarda olmalarından dolayı müderrislik yapamayacakları için eğitime ehliyeti olan Mustafa oğlu Halil Efendi medrese müderrisliğine tayin olunmuştur. Ali Efendi'nin tedrise muktedir olduğuna ve vakfın muhasebesinin görüldüğüne dair Evkaf-ı Hümayuna gelen bilgi üzerine, şayet Ali Efendi medresede müderrislik yapmakta ise kardeşleri Mehmed ile Salih Efendinin hisselerinin Ali Efendi'ye ilhak etmesi gerektiği; Ali Efendi müderrislik yapmıyorsa tüm hisselerin başkasına tevcih edilmesi gerektiği beyan edilmiştir. Müderrislere tahsis edilen yıllık ücret ise 500 kuruş olarak belirtilmiştir. 1287/1871 yılında müderrise 500 kuruş ödendiği kaydedilmiştir.[1158] 1286/1870 senesinde de *tedrisiye ciheti* için vazife başına 500 kuruş ödendiği Evkaf Muhasebesi tarafından beyan edilmiş ancak müderrisin ismi belirtilmemiştir.[1159] 20 Eylül 1294/2 Ekim 1878 tarihinde müderris Mehmed, Hacı Ali ve Salih Efendilerin vazifeleri karşılığında Evkaf-ı Hümayun Hazinesinden 500 kuruş aldıklarına dair senetleri bulunmaktadır.[1160]

29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde, "*Nefs-i Ankara'da bulunan medreselerin mahal ve mevki'leriyle vakıflarının ve müderrislerinin ve cihât-ı ilmiyeye müteallık evkâfın vezâif ve esâmisi ve her birinde kaç bâb hücre olduğunu hâvi defter…"* olarak kaydedilen belgede, Doğan Bey Medresesi'nin bu tarihteki müderrisi Hacıdede Ağazade Ali Efendi adıyla kaydedilmiştir. Medresenin müderrisleri olan Mehmed ve Salih

[1156] 23 Şaban 1281/21 Ocak 1865 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MH, D.N. 1139*, s. 353; 1284/1868 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MH, D.N. 2122*, s. 185, 267; VGMA, *D.N. 1972*, s. 3.
[1157] VGMA, *D. N. 2109*, s. 213-(435).
[1158] 22 Receb 1309/21 Şubat 1892 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D. N. 1855*, s. 140, 142, 149, 150; aynı konu 27 Teşrinisâni 1308 tarihli belgede de işlenmiştir. Bkz. BOA, *EV-MKT, D. N. 1867*, s. 70.
[1159] BOA, *EV-MH, D.N. 2122*, s. 200, 262; BOA, *EV-MKT, D. N. 1855*, s. 150.
[1160] BOA, *EV-MH, D. N. 1961*, s. 118.

Efendilerin asker olmasından ve kardeşleri Ali Efendinin sağlık sorunları olmasından dolayı Kattâtîn Mahallesi sakinlerinden müderris Salih Efendinin vekâleten tedris vazifesini ifa ettiği de bu belgeden anlaşılmaktadır. Müderrise ödenen maaş yıllık 500 kuruştur.[1161]

Evkaf Nezareti'nin ve müftünün Doğan Bey müderrisine tembih ve uyarıları olduğu bir kayıt dikkati çekmektedir. Seyyid Mehmed Said Efendi, bir arzuhal ile Doğan Bey Medresesi müderrisi Şerif Mustafa Efendi bin Seyyid Ali'nin vefat ettiğini ve boş kalan vazifeye kendisinin tevcihini arz etmiştir. Ancak bazı şahitlerin ihbarıyla müderris Şerif Mustafa Efendi'nin vefat etmediği anlaşılmış; Ankara müftüsü Ahmed Şükrü Efendi'nin Seyyid Mehmed Said Efendi'yi kusursuz hizmet etmesi gerektiği, kusur ederse vazifenin başkasına verileceği konusunda tembih ve uyarılmasının ardından müderrislik vazifesi arzuhal sahibine tevcih edilmiştir. Ancak Seyyid Mehmed Said, tembellik edip müderrislik vazifesini yerine getirmemesinden dolayı görevinden azledilmiş ve yerine Seyyid Mustafa getirilmiştir.[1162]

Doğan Bey Medresesi müderrisliğinin babadan oğula tevcih olunduğu anlaşılmaktadır. Bilgisine ulaşılan ilk müderris ataması Hacı Dede Ağazâde Mustafa Efendi'ye yapılmış, vefatından sonra üç oğlunun müşterekiyle müderrisliğe devam edilmiştir. Medreseye atanan son müderris bilgisi ise Hacı Dede Ağazade Ali Efendi'ye aittir. Ankara sakinlerinden Hacı Dede Ağazade lakaplı ailenin Doğan Bey Medresesi müderrisliğini devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

3.13.2.2. Doğan Bey Medresesi Talebeleri ve Tevliyeti

Doğan Bey Medresesi'nin talebeleri hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. 28 Şaban 1274/13 Nisan 1858 tarihli bir belgede, vakfın mamur olduğu ve medresenin talebelerle dolu olduğu ifade edilmiştir. [1163] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Ankara'da bulunan medreselerin isimleri ve durumları kaydedilerek Doğan Bey Medresesi'nin beş hücresine sahip olduğu ifade edilmiştir.[1164]

Evkaf Nezareti ve Evkaf Muhasebeciliğine kaydedilen vakıf belgeleri üzerinden vakfın tevliyetine dair bazı bilgilere ulaşılmaktadır. 1274/1858 yılında mütevelli atamasının yapıldığı bir belgede; İsmail Efendi'nin mütevelli iken vefat ettiği, vakfın mamur olmasına

[1161] BOA, *EV-MKT, D. N. 3326*, s. 168, sr. 7.
[1162] Bu bahsin geçtiği iki belge, VGMA'da kayıtlıdır fakat müsvedde halindedir ve tarihi bulunmamaktadır. Belgenin yazı tarzından XIX. yüzyılın başlarına ait olabileceği tahmin edilmektedir. Bkz. BOA, *EV-MH, D.N. 22*, s. 51; BOA, *EV-BKB, D.N. 87*, sr. 8717.
[1163] BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 127.
[1164] BOA, *EV-MKT, D. N. 3326*, s. 168, sr. 7.

rağmen tevliyetinin yapılmamasından dolayı medresede talebeler bulunduğu halde medresenin harap olmak üzere bulunduğu kaydedilmiştir. Bununla birlikte zaviyedâr olarak görev yapan Feyzullah Efendinin de vefat etmesinden dolayı, medresenin müderrisi Mustafa Efendiye mütevelli ve zaviyedârlık vazifeleri tevcih edilmiştir.[1165]

3.14. MİMARZÂDE/SARI KADI/ŞÜKRİYE MEDRESESİ

Mimarzâde Medresesi, İmaret/Erzurum Mahallesinde bulunmakta ve bir dershane ile on hücreden oluşmaktaydı. Seyyid Mehmed Şakir Efendi 15 Cemaziyelevvel 1198/6 Nisan 1784 tarihli vakfiyesinde; Erzurum Mahallesinde bir cami, caminin önüne bir çeşme yaptırdığını ifade ederek, vakfa ait tüm masraflar karşılandıktan sonra kalan miktar ile bir medrese yaptırılmasını istemiştir. Yapılacak olan yeni medresenin yeri tam olarak belirtilmemiş, Ankara'da münasip bir mahalde yaptırılması istenmektedir.[1166] Bazı arşiv kaynaklarında medresenin yeri İmaret Mahallesi,[1167] bazılarında ise Erzurum Mahallesi olarak ifade edilmiştir.[1168] 17 Receb 298/15 Haziran 1881 tarihli bir kayıtta ise Erzurum Mahallesinin İmaret Mahallesinde bulunduğu açıkça ifade edilerek söz konusu iki mahalleden aynı yerin kastedildiği anlaşılmıştır.[1169] Müderrise günlük 40 akçe, talebelere günlük üçer akçe verilmesi vâkıf tarafından şart koşulmuştur. Bu şekilde hayata geçirilen medrese ile ilgili arşiv kaynaklarında çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Muhasebe kayıtlarını düzenli tutulmasından ve atama kayıtlarından, medresenin vücuda getirildiği ve Cumhuriyete kadar eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır.[1170] Medreseye en son müderris ataması 7 Recep 330/22 Haziran 1912'de gerçekleştirilmiştir.[1171]

[1165] BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 127.

[1166] Vakfiyede medrese hakkında kaydedilen ifadeler şöyledir: *"gallât-ı vakfın fazlasından müctemî' olan galleden Medine-i mezbûrede bir münasib mahalde müceddeden bir medrese ve derûnuna on bab hücre ve bir dershane binâ olunub bir âlim ve fâdıl müderris nasb olunub talebe-i ulûma ilm-i nâfî' tedrîs ve tâlim edüb yevmî kırk akçe vazife virile ve mâ'ruz-zikr hücerâtta sâkin olan tâlib-i ilmin her birlerine yevmî üçer akçe virile…"* Vakfiye için Bkz. VGMA, *D.N. 611*, s. 117, sr. 116.

[1167] VGMA, *D.N. 530*, s. 185 (188), sr. 16; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.

[1168] VGMA, *D.N. 1983*, s. 20, sr. 88.

[1169] "*Nezâret-i evkâf-ı hümayuna mülhak evkâfdan Ankara'da İmâret Mahallesinde vâki' Erzurum Mahallesi sükkânından ve eşrâf-ı kuzât-ı kirâmdan Mîmarzâde Seyyid Mehmed Şakir Efendi Cami-i şerif ve Medresesi…*" Bkz. BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 131*, s. 50, sr. 708.

[1170] Rifat Özdemir, medresenin Ankara'nın neresinde olduğunun tespit edilemediğini söyleyerek medresenin vücuda gelip gelmediği hakkında şüphede kaldığını ifade etmiştir. Medresenin kurucusu ve vakfın geliri hakkında bilgiler veren Özdemir; medresenin, vakfın kuruluşuna yakın bir tarihte yapılmış olabileceğini kabul etmektedir. Bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 57.

[1171] VGMA, *D.N. 224*, s. 120-121, sr. 1199-1200; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168; *Salnâme-i Maârif-i Umûmi, 1317,* s. 959.

Medresenin adı vakfiyede belirtilmezken yaptırılan hayrât, kurucusunun adı ile nitelendirilmiştir.[1172] Çeşitli arşiv kaynaklarında *…eşrâf-ı kuzzât-ı kirâmdan Mi'mârzâde es-Seyyid Mehmed Şâkir Efendi kazâ-i mezbûre İmâret mahallesinde binâ eylediği medrese…* şeklinde ifade edilmiştir.[1173] Bazılarında ise *Mimarzâde Mehmed Şakir Efendi Câmii ve Medresesi* olarak kaydedilmiştir.[1174] 4 Şubat 301/16 Şubat 1886 tarihli bir belgede medresenin adı *Sarı Kadızâde Medresesi* olarak kaydedilmiştir.[1175] Kudat, Sarıkadı Camii yanında bulunan Sarıkadı Medresesi'nin kurucusunun Mimarzâde Mehmed Şakir Efendi olduğunu belirtmektedir.[1176] Özdemir, medresenin adını Mimarzâde Medresesi olarak ifade etmiştir.[1177] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Ankara'da bulunan medreselerin adları ve durumları hakkında bilgi içeren belgeye göre Erzurum Mahallesinde Şükriye Medresesi adlı bir medrese bulunmaktadır. Ankara Medreselerini incelediğimizde bu isimle bir medrese adına ulaşılamadığından bu medresenin Mimarzâde Medresesi olduğu düşünülmektedir. Söz konusu belgede Şükriye Medresesi'nin Erzurum Mahallesinde olduğu, müderrisinin adının Mustafa Efendi olduğu kaydedilmiştir. Mimarzâde Medresesi de Erzurum Mahallesindedir ve söz konusu tarihte Mustafa Efendi adlı müderrisin görevde olduğu diğer arşiv kaynakları aracılığıyla anlaşılmıştır.[1178] 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde, Mehmed Şakir Efendi Medresesi adıyla ifade edilen medresenin Erzurum Mahallesinde olduğu kaydedilmiştir.[1179]

1924 Ankara Şehir Haritasında, İmaret Mahallesinde Medrese-i Şükriye Sokağı adlı yerde bir medrese olduğu belirtilmiştir. Kadıoğlu Cami yanında bulunan U planlı medresenin adı verilmemiş fakat söz konusu bilgilerden yola çıkarak buranın Mimarzâde Medresesi olduğu düşünülmektedir.[1180] Tüm bu bilgiler bize Mimarzâde Medresesi'nin zaman içinde farklı isimlerle anıldığını göstermektedir. *Mimarzâde/Sarı Kadı/Şükriye* Medreselerinin aynı medreseler olduğu, farklı adlarla anıldığı sonucuna ulaşılmıştır. 1924

[1172] "*…medine-i Ankara mahallâtından Erzurum Mahallesi sâkinlerinden sâhibü'l-Hayrâtdan Mi'mârzâde dimekle arîf eşraf hazretinden es-Seyyid Mehmed Şakir Efendi bin Abdûlkerim halifenin müceddeden binâ eylemiş olduğu Câmi'-i Şerîf ve nevinden…*" VGMA, *D.N. 1969*, s. 159.
[1173] VGMA, D.N. 530, s. 185 (188), sr. 16; D.N. 534, s. 133 (134), sr. 9; D.N. 536, s. 76, sr. 13; VGMA, *D.N. 224*, s. 120-121, sr. 1199-1200.
[1174] 25 Teşrinisâni 314 /7 Aralık 1898 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 438*, s. 132, sr. 566; 14 Kanunievvel 314/26 Aralık 1898 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 2443*, s. 200, sr. 3685.
[1175] VGMA, *D.N. 1983*, s. 20, sr. 88.
[1176] Kudat, "Mimarzade Mehmet Şakir Efendi ve Sarıkadı Medresesi" *I. Uluslararası Ankara Sempozyumu Tebliğler Kitabı-I*, Ulum Yayınları, Ankara 2020, s. 10.
[1177] Özdemir, *a.g.e.*, s. 57.
[1178] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168; VGMA, *D.N. 224*, s. 120-121, sr. 1199-1200; *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 958-959.
[1179] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 958.
[1180] 1924 Ankara Şehir Haritası.

haritasına göre medresenin bulunduğu yerde günümüzde Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) bulunmaktadır.

3.14.1. Mimarzâde Seyyid Mehmed Şakir Efendi ve Hayrâtı

Nakibü'l-Eşraf ve ayân olan Seyyid Mehmed Şakir Efendi, Mimarzâde lakabıyla da bilinmektedir. Eski Ankara müftüsüdür. Babasının adı Abdülkerim Efendidir. Ankara'da Erzurum Mahallesinde ikamet etmektedir. Vakfiyede, Seyyid Mehmed Şakir Efendi'nin annesinin ve eşinin yaptırmış olduğu çeşmelerin bakımı için bazı şartlar ifade edilmiştir. Bu bilgiler Mimarzâde ailesinin, Ankara'da yaptırdıkları hayır işleri bakımından oldukça değerlidir.[1181] Ailenin Ankara'da varlığı VIII. yüzyıla uzanmaktadır.[1182]

Vâkıf, Arasta Çarşısında bulunan ve Yeğen Bey Vakfına ait olan dükkân yerlerini satın alarak buraya beş dükkân ve bir kahvehane yaptırmış, daha sonra bu dükkânların olduğu yere bir cami yaptırmış, caminin personelini belirleyerek bunların görev ve maaş tahsisinin şartlarını vakfiyesinde ifade etmiştir. Câmide beş vakit namaz kıldıran imam fecir vaktinden sonra Yasin-i Şerif okuyacak ve sevabını Peygamber Efendimize hediye edecek, karşılığında günlük 15 akçe maaş alacaktır. Camide hatip olarak görev yapan kişi, bayram günleri ve Cuma günleri hizmette bulunacak ve günlük beş akçe ücret alacaktır. Caminin vaizi Cuma günleri, bayram günleri ve Ramazan ayında vaaz verecek ve nasihatte bulunacak karşılığında günlük beş akçe ücret alacaktır. Caminin müezzini, günde beş vakit ve Cuma günleri yaptığı hizmet karşılığında günde yedi akçe; görevli iki devirhana tilavetleri sonrasında ikişer akçe; ferraşa günlük dört akçe verilecektir. Bunların dışında camiinin aydınlatması için gerekli malzemeler için de bütçe ayrılmıştır. Günümüzde Hamamönü Semtinde Sarıkadı Camii olarak anılan caminin kitabesinde Seyyid Mimarzâde Mehmed Şakir Efendi'nin 1198/1795 yılında yaptırdığı vakıf külliyesi olduğu yazmaktadır. İbrahim Hakkı Konyalı, Mimar Zâde Mescidinin diğer adını Sarı Kadı Zâde olarak ifade etmiştir.[1183]

Vakıf şartnamesinde ifade edilen diğer hayrât, caminin önüne yaptırılan çeşmedir. Çeşmede görev yapacaklar ve gerekli ihtiyaçlar vâkıf tarafından belirlenmiştir. Çeşmenin yanına aydınlatma ekipmanları kurularak ferraş tarafından işlerin takip edilmesi istenerek ferraşa günlük dört akçe maaş verilecek, aydınlatma masrafları için bütçe ayrılacaktır. Çeşme câbisine günlük iki akçe verilecektir.

[1181] VGMA, *D.N. 611,* s. 117-116.
[1182] Kudat, "Mimarzâde Mehmed Şakir Efendi ve Sarıkadı Medresesi", s. 11.
[1183] Konyalı, *a.g.e.,* s. 72.

Seyyid Mehmed Şakir Efendi'nin hayrâtından biri de Bala'da Ortaköy adlı köyde yaptırdığı camiidir. Burada görevli imama günlük iki akçe, hatibe dört akçe, müezzine bir akçe, devirhana iki akçe ve ferraşa bir akçe vazife ücreti verilecektir. Caminin önünde vâkıfın annesinin yaptırdığı çeşme bulunmaktadır ve söz konusu caminin bu çeşmenin vakfına eklenmesi vâkıf tarafından istenmektedir. Vâkıfın eşinin Haymana yolunda yaptırdığı çeşme de vakfa dâhil edilen hayır işleri arasındadır.

Mimarzâde Medresesi, vâkıfın şartı gereği yukarıda sözü edilen hayır işleri ile bunların ihtiyaç ve masrafları belirlendikten sonra vakıf gelirinin fazlasından elde edilen gelir ile yaptırılmıştır.

3.14.2. Mimarzâde Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Seyyid Mehmed Şakir Efendi, hayrâtına gelir sağlaması için kendi malından bazı gelirleri vakfetmiştir. Çankırı Kapısı olarak adlandırılan yerde Evyeri adlı bostan yeri, bir bezirhane, bir kiremithane, bir destihanenin geliri vakfın gelirine aktarılmıştır. Yukarı Kasaplar Çarşısında bir kahvehane, bir mumcu dükkânı, bir boyacı dükkânı, beş kasap dükkânı ile bir han da vakfedilenler arasındadır. Bunların dışında Kaftancılar Çarşısında üç kaftancı dükkânı, bir hallaç dükkânı; Haffaflar Çarşısında bir kahvehane, bir haffaf dükkânı, bir nalçacı dükkânı; Attarlar Çarşısında bir attar dükkânı; Koyunpazarı'nda bir keresteci dükkânı, Ulucalar Çarşısında bir kahvehane, bir ekmekçi, bir berber dükkânı; Ahi Elvan Camii civarında bir semerci dükkânı; şehir civarında Naipzâde denilen değirmen; Araste Çarşısında bulunan camiinin yanındaki dükkanlar ve kahvehane vakfın gelirleri arasındadır.

Söz konusu emlak ve binalar mütevelli tarafından misilleri gibi kiraya verilerek elde edilen rıbh ve galleden vâkıfın belirttiği vazifelilere ücretleri verilecektir. Ödemelerin her kuruşu 120 akçe üzerinden hesaplanarak mütevelli tarafından ödemesi yapılacaktır. Personelden yapması beklenen görevleri dışında gönüllü olarak vakfa nezaret etmeleri istenmektedir. Vâkıf, vakfın tüm harcamaları yapıldıktan sonra gelirden kalan olursa bununla uygun akar sarın alınmasını ve vakfın gelir kaynaklarına eklenmesi şartlar arasına eklemiştir. Vakfedilen dükkân, han, değirmen ve binaların bakım ve tamir ihtiyacı vakıf gelirinden karşılanacaktır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan muhasebe kayıtları incelenmiş ve Mimarzade Şakir Efendi Vakfına ait bazı gelir ve gider cetvellerine ulaşılmıştır. Rumi 1261 yılından R.1268 yılına kadar (1845-1852) vakfın muhasebesi işlenmiş ve vakfa gelir sağlayan akar; iki han, bir değirmen, bir bostan ve 22 dükkân kirası olarak kaydedilmiştir.

Buna göre, sekiz yıl boyunda elde edilen toplam gelir 32.565 kuruştur. Buradan, adı geçen iki hanın tamir ihtiyaçları için sekiz sene içinde toplam 8.222 kuruş, tamir ihtiyacı olan dükkânlar içinse 10.028 kuruş sarf edilmiştir. Camiinin (adı belirtilmemiş) aydınlatma masrafları için 2.892 kuruş harcanmıştır. Sekiz yılda imama ödenen toplam ücret 2.160 kuruş, hatibe 320 kuruş, müezzine 960 kuruştur. Arasta Camii imamına 736 kuruş, müezzinine 240 kuruş maaş ödenmiştir. Vakfiyede adı geçen Ortaköy Camiinin imamına da sekiz yılda toplam 240 kuruş ödeme yapılmıştır. Müderrisin sekiz yıllık maaşı 240 kuruşken öğrencilere ödenen miktar 782 kuruştur. Mütevelliye de 240 kuruş ödeme yapıldıktan sonra 216 kuruş muhasebe masraflarına ödenmiş ve böylece sekiz yıllık muhasebe cetveli tamamlanmıştır. Adı geçen giderlere 28.240 kuruş sarf edilmiş vakıf gelirinden kalan 4.325 kuruş vâkıfın evladına paylaştırılmıştır.[1184]

R.1269-1281 yılları arasında 12 yıl boyunda medresenin müderrislerine ödenen meblağ muhasebe defterlerine kaydedilmiştir. *Müderris vazifesi* olarak kaydedilmesinden, medresede tek müderrisin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Buna göre, 1269/1853 yılından 1280/1865 yılına kadar müderrise her yıl düzenli olarak 30'ar kuruş maaş verilirken 1281/1866 yılında 90 kuruş, 1282/1867 yılında ise 100 kuruş maaş ödenmiştir.[1185]

Rumi R.1282/1867 yılına ait muhasebe kaydında, vakfa gelir sağlayan dükkân kiralarından alınan toplam bedelin 7.335 kuruş olduğu kaydedilmiş medrese harcaması ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.[1186] 1314/1896 yılının muhasebe bilgilerinde vakfın geliri 9.842 kuruş olarak kaydedilmiş, gelirden 378 kuruş medresedeki iki odanın tamirine sarf edildiği ifade edilmiştir. Müderrise bu sene için 600 kuruş, talebelere ise toplam 90 kuruş verilmiştir.[1187]

3.14.2.1. Mimarzâde Medresesi'nin Müderrisleri

Vakıf şartnamesindeki ifadelere göre, vâkıf tarafından vakfın gelirinin fazlasından toplanan miktar ile yaptırılacak olan medresede âlim ve faziletli bir şahsın müderris olması şartı bulunmaktadır. Müderris, talebelere ders verecek, vazifesi karşılığında günlük 40 akçe ücret alacaktır.

Cemaziyelula 1203/Ocak 1789 yılında medresede müderris olmadığı, müderris ihtiyacı olduğu belirtilmesinden sonra günlük 10 akçe maaşla Seyyid Şeref oğlu Seyyid Halil

[1184] 17 Cemâziyelûla 1270/15 Şubat 1854 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 1969*, s. 159.
[1185] VGMA, *D.N. 1954*, s. 124-137.
[1186] VGMA, *D.N. 1954*, s. 124.
[1187] BOA, *EV-MKT, D.N. 2621*, s. 115.

müderris olarak medresede göreve başlamıştır.[1188] Beş yıl sonra müderrisin vefatından sonra yerine Ali oğlu Mehmed Efendi atanmıştır. [1189] Şevval 1237/Haziran 1822'de müderris Mehmed Efendi'nin vefatı nedeniyle bir atama daha gerçekleşmiş ve medresenin müderrisi Ömer oğlu Mehmed olmuştur. Müderris, medresede müderris olmadığına ve kendisinin talebine dair arzda bulunmuş ve şeyhülislamın işaretiyle arzı kabul edilerek günlük 13 akçe maaşla atanmıştır.[1190] Ömer oğlu Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine Recep 1246/Aralık 1830 tarihinde medresenin müderrisliği Mehmed oğlu Seyyid Yusuf'a günlük 24 akçe maaşla tevcih olunmuştur.[1191]

Mimarzâde Medresesi'nde aynı anda iki müderrisin görev yaptığı durumlar da görülmektedir. 17 Receb 1298/15 Haziran 1881 tarihli kayıtta, Seyyid Mehmed ve Seyyid Ali Efendilerin günlük on akçe ile medresede müderrislik yaptıkları, aynı zamanda Seyyid Mehmed Şakir Efendi'nin yaptırdığı camide imamet, hitabet, vaiz, müezzin, cüzhan ve ferraşlık vazifelerini de yerine getirdikleri kaydedilmiştir.[1192] Seyyid Mehmed ve Seyyid Ali adlı müderrislerin vefat etmesinden dolayı 24 Cemaziyelevvel 314/31 Ekim 1896 tarihinde müderrislik vazifesi Hacı Ahmed oğlu Mustafa Efendi'ye (Karataşlı Mustafa Eendi) tevcih edilmiştir. 16 yıl görevine devam eden müderrisin vefatı ile 7 Recep 330/22 Haziran 1912'de Tevfik Efendi atanmıştır.[1193]

Muhasebe defterlerine, vakfın gelir gider cetvelleri kaydedilirken medresede müderrisler için ayrılan bütçeye de yer verilmiştir. 1261-1268/1845-1852 yılları arasında sekiz yıl boyunca müderrise ödenen maaş miktarı 240 kuruştur.[1194] 1269-1280/1853-1865 yıllarına ait 12 yıllık cetvelde ise müderrisin aldığı toplam ücret yıllık 30 kuruş olmak üzere toplam 360 kuruştur. 1281/1866 yılında, yıllık 90 kuruş olan müderris maaşı, bir yıl sonra 100 kuruşa yükselmiştir.[1195] Muhasebe kayıtlarında ifade edilen maaşlar müderris vazifesi olarak kaydedilmiştir, ifadeye göre medresede tek müderrisin görev yaptığı anlaşılmaktadır.

[1188] VGMA, *D.N. 1060*, s. 70 (167), sr. 12.
[1189] Rebiülâhir 1208/Kasım 1793 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 530*, s. 185 (188), sr. 16.
[1190] VGMA, *D.N. 534*, s. 133 (134), sr. 9.
[1191] VGMA, *D.N. 536*, s. 76 (76), sr. 13.
[1192] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 131*, s. 50, sr. 708.
[1193] VGMA, *D.N. 224*, s. 120-121, sr. 1199-1200; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168; *Salnâme-i Maârif-i Umûmi, 1317*, s. 959.
[1194] 17 Cemaziyelula 1270/15 Şubat 1854 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 1969*, s. 159.
[1195] VGMA, *D.N. 1954*, s. 124-137.

3.14.2.2. Mimarzâde Medresesi'nin Talebeleri

Mimarzâde Medresesi'nde on hücre bulunmaktadır. Vakfiyede, …*hüceratta sâkin olan tâlib-i ilmin herbirlerine yevmî üçer akçe verile*…, ifadesine göre talebelere günlük üçer akçe verilecektir. Ödemeler ile ilgili ulaşılan ilk kayıt, 1261/1845 yılından itibaren sekiz yılı içeren muhasebe kaydıdır. Sekiz yıl boyunca talebelere toplam 782 kuruş ödeme yapılmıştır.[1196] Erişilen diğer muhasebe kayıtlarında talebelere yapılan ödemeler hakkında bilgiye rastlanamamıştır.[1197] 1314/1896 yılının muhasebe bilgilerinde vakfın geliri 9.842 kuruş olarak kaydedilmiş, gelirden 378 kuruş medresedeki iki odanın tamirine sarf edildiği, talebelere ise toplam 90 kuruş verildiği kaydedilmiştir.[1198] 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde, medresede 35 talebe mevcudu olduğu kaydedilmiştir.[1199]

3.14.2.3. Mimarzâde Medresesi Vakfının Tevliyeti

Vakıf şartnamesinde tevliyet işlerinin öncelikle vâkıfın kendisi tarafından yürütüleceği kaydedilmiştir. Vakfın tevliyet ve nezaret işleri öncelikle vâkıfın kendisi tarafından yürütülecektir. Kendisinden sonra vâkıfın evladı tarafından devam ettirilecektir. Mütevellinin maaşı ise günlük on akçedir.

Vâkıfın soyunda bir kesinti olması ihtimalinde ise Ankara müftülerinin mütevelli olması istenmektedir. İnkıraz durumunda nezaret durumu da değişmekte ve dönemin kadısının nazır olması istenmekte ve nazıra günlük o akçe verilmesi şart koşulmaktadır.

1270/1854 senesine ait bir muhasebe kaydında mütevellinin evlâd-ı vâkıftan olduğu ifade edildikten sonra Hüseyin Kadir Halife'nin muhasebe işlerini tamamladığı kaydedilmiştir.[1200]

[1196] 17 Cemaziyelula 1270/15 Şubat 1854 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 1969*, s. 159.
[1197] VGMA, *D.N. 1954*, s. 124.
[1198] BOA, *EV-MKT, D.N. 2621*, s. 115.
[1199] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 959.
[1200] VGMA, *D.N. 1969*, s. 159.

3.15. HACI ABDULLAH/ABDULLAH BİN ALİ MEDRESESİ

Ankara'nın Kul Derviş Mahallesi'nde[1201] bulunan Ali oğlu Hacı Abdullah tarafından yaptırılan medrese üç odadan oluşmaktaydı.[1202] Medresenin ne zaman yapıldığı ve bânisi Hacı Abdullah'ın kim olduğu hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bânisinin ismi ile anılan bu medresenin vakfiyesi günümüze ulaşmamış; ancak aşağıda belirtilen muhasebe kayıtlarında yer alan bilgilerden, medresenin vakıf akarları ve görevlileri hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Hacı Abdullah Medresesi hakkında en erken tarihli bilgi, 29 Zilhicce 1210/5 Temmuz 1796 tarihinde yapılan müderris ataması kaydıdır.[1203] Aşağıda vakıf muhasebe kayıtlarında yer alan harcamalara değinilirken de bahsedileceği üzere Hacı Abdullah Medresesi, XIX. yüzyılın ikinci yarısında iki defa tamir görmüştür. Bunlardan ilki, 1268/1851 yılında, diğeri de 1300/1883 yılındadır.[1204] Hacı Abdullah Medresesi hakkında ulaşabildiğimiz son tarihli kayıt, 1331/1912 yılında Ahmed Tevfik Efendi'nin müderrislik vazifesi beratının yenilenmesi ile ilgilidir.[1205] Bu medresenin sonraki yıllarındaki faaliyeti hakkında bilgi sahibi değiliz; muhtemelen medreselerin kapatıldığı 1924 yılına kadar faaliyetine devam etmiştir.

3.15.1. Hacı Abdullah Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Hacı Abdullah Medresesi Vakfının, vakıf gelirleri ve harcamaları hakkında bilgiye, XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait vakıf muhasebe defterlerinde rastlamaktayız. 1 Mart 1267-

[1201] Hacı Abdullah Medresesi'nin bulunduğu Kul Derviş Mahallesi hakkında elimizdeki en önemli bilgi, mahallede bulunan Kul Derviş Mescidi/Camisi ile ilgilidir. Kaynaklar, bu mescidin/caminin günümüzde Kurtuluş Mahallesi Çimen Sokak üzerinde bulunduğunu belirtmektedir. 1924 Ankara Haritası'nda 'Kul Derviş Cami' olarak kaydedilmiştir. Mescidin bulunduğu yer, günümüzde Hacettepe Üniversitesi Merkez (Sıhhiye) kampüsü içinde, Amfi Tiyatro'nun kuzeyinde, Tıp Fakültesi binasının ön tarafına denk gelmektedir. Hacettepe Üniversitesi'ne ait binalar yapılırken 1972 yılında mescit yıktırılmıştır. 1952 yılında bir onarım geçirdiği bilinen mescidin, yıktırılmadan önce oldukça bakımsız ve harap durumda olduğu bilinmektedir. Kul Derviş adlı kişinin mescidin banisi olduğu düşünülmektedir. Kitabesi ve vakfiyesi olmayan mescidin tarihlemesi, XV. yüzyıl başları olarak yapılmıştır. Mescidin karşısında Osmanlı dönemi'nde bir medrese olduğu da bilinmektedir. Kul Derviş ismi Cumhuriyet dönemi'nde 'Kurtuluş' şeklinde söylenmeye başlanmıştır. Bkz. İbrahim Yavuz İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*, Cadde Anafartalar Kuyumcuları Yayınları, Ankara 2019, s.184-185.

[1202] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 540*, s. 101, sr. 2738; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 145*, s. 188; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326,* s. 168. sr. 5. VGMA, *D.N. 1970,* s. 11; VGMA, *D.N. 1969,* s. 3. 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesi'nde Hacı Abdullah Efendi Medresesi'nin Hacı İlyas Mahallesi'nde olduğu belirtilmiştir. Bu mahalle Kul Derviş Mahallesi ile komşudur. Muhtemelen bu iki mahallenin birbirine yakınlığından böyle bir yazım söz konusu olmuş olabilir. Ya da bu medrese XIX. yüzyılın sonlarında Hacı İlyas Mahallesi içinde kalmaktaydı. Bkz. *Salnâme-i Maarif-i Umûmiye, 1317*, s. 958. Rifat Özdemir ise bu medresenin yerini Kızıl Derviş Mahallesi olarak vermiştir. Bkz Özdemir, *a.g.e.*, s. 62. Özdemir'in bu tespiti, Kul kelimesini Kızıl olarak okumaktan kaynaklanmış olabilir.

[1203] BOA, *C-MF, D.N. 158,* sr. 7884.

[1204] VGMA, *D.N. 1969*, s. 3; BOA, *EV-MKT, D.N. 1194*, s. 201.

[1205] VGMA, *D.N. 224*, s. 93, sr. 982.

28 Şubat 1268/13 Mart 1851- 12 Mart 1853 tarihleri arasında vakfın iki senelik gelirleri ve giderleri kayıt altına alınmıştır. Vakfın muhasebesi görülürken mahkemeye gelenler arasında medresenin o yıllarda müderrisi olan Mehmed Efendi bin Mustafa Efendi de yer almaktadır. Hacı Abdullah Medresesi'nin bu yıllara ait vakıf muhasebe kaydında, vakfın akarı olarak altı dükkânı olduğu ve bu dükkânlardan 1267/1851'de 500 kuruş; 1268/1852'de ise 580 kuruş olmak üzere toplam iki yılda 1.080 kuruş kira geliri tahsil edildiği yer almaktadır. Bu yıllara ait vakıf muhasebe kaydında vakfa ait başka bir gelir kalemine yer verilmemiş olması, bize medrese vakfının akarının bu altı dükkândan ibaret olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dükkânların nerede ve buralarda ne tür faaliyet olduğuna dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Muhasebe kaydında, vakfın bu iki yıldaki masrafları ise şu şekilde tanzim edilmiştir: 484 kuruş medresenin odalarında lüzum görülen yerlerin tamirine, medresedeki talebelere 96 kuruş, müderrise de 500 kuruş olmak üzere toplam 1.080 kuruş. Aynı defterde yer alan bir başka muhasebe kaydı ise 1260-1261/1853-1854 yıllarının gelir ve giderlere aittir. Burada vakıf dükkânların kira geliri 1269/1853'de 500 kuruş, 1270/1854'te de 580 kuruş olmak üzere iki yılda yine toplam 1.080 kuruştur. Vakfın harcama kaleminde bu kez değişiklik olmuş, müderrise iki yılda 984 kuruş, talebelere de yine önceki yıllarında olduğu gibi 96 kuruş ödeme yapılmıştır. 1851-1854 yıllarına ait muhasebe kaydında vakfın geliri sabit kalırken, harcamalarda değişiklik olmuş; ilk iki yılda medresede yapılan tamirat için yapılan masraf, müderrisin maaşından kesintiye gidilerek karşılanmış; talebelere ödenen meblağda değişiklik olmamıştır. 1853-1854 yıllarında müderrise iki yılda ödenen 984 kuruş, bize müderrise senede 492 kuruş ücret ödendiği bilgisini vermektedir.[1206]

R.1272/1856 yılına ait bir yıllık gelir ve giderin kayıt altına alınmasında yine Hacı Abdullah Medresesi müderrisi Mehmed bin Mustafa bulunmaktadır. Söz konusu vakfı muhasebe kaydında vakfın akarı olarak dükkânlardan alınan 420 kuruş gelir kaydedilmiş, masraf olarak talebelere 96 kuruş, müderrise de 334 kuruş ücret verildiği kayıt altına alınmıştır. R.1273/1857 yılında vakfın geliri ve gideri önceki sene ile aynıdır.[1207] Söz konusu tarihlerde önceki yıllara göre vakfın gelirinde azalma olduğu görülmektedir.

Hacı Abdullah Medresesi ile ilgili bir başka kayıt ise, 20 Rebîülevvel 1300/29 Ocak 1883 tarihinde medresenin tamirine ilişkin Ankara Vilayetine gönderilen bir belgedir. Burada vakıf dükkânlarının kirasından alınan 2.584 kuruştan 600 kuruşun medresenin tamiri

[1206] VGMA, *D.N. 1969*, s. 3.
[1207] VGMA, *D.N. 1970*, s. 11.

için sarf edildiği, kalan 1.900 kuruşun ise müderris Abdullah Efendi'nin tasarrufuna bırakıldığı belirtilmiştir.[1208]

3.15.1.1. Hacı Abdullah Medresesi'nin Müderrisleri

Hacı Abdullah Medresesi'nde görev yapan müderrisler hakkındaki bilgilerimiz daha çok tayinler, görevden ayrılmalar, görev ihmalleri gibi konularla ilgilidir. Rebiülâhir 1132/Mart 1720 yılına ait bir atama kaydında Abdullah Medresesi'nin müderris ve mütevellisi Mustafa'nın vefat ettiği, yerine Şeyh Hüseyin'in bu vazifelere getirildiği kaydedilmiştir.[1209] 1796 yılında medresede Hüseyin oğlu Seyyid Ahmed Efendi müderris olarak görev yapmaktadır. O yılın ortalarında medresenin müderrisi değişmiş, Seyyid Ahmed Efendi üzerindeki görevi, müderrislik yapma talebini bir arzuhalle dile getiren Mustafa oğlu Ankaravî lakabı ile bilinen Mehmed Efendi'ye, kendi rızası ile bırakmıştır. Seyyid Ahmed Efendi'nin feragatıyla müderrislik görevi 29 Zilhicce 1210/5 Temmuz 1796 tarihinde berat ile Ankaravî Mehmed Efendi'nin üzerine geçmiştir. Böylece bu tarihte Ankaravî Mehmed Efendi medresenin müderrisi olmuştur.[1210]

Hacı Abdullah Medresesi'nde, 1814 yılında Mehmed oğlu Mustafa Efendi beratla müderrislik görevini yürütmektedir. Göreve ne zaman geldiği hakkında elimizde şimdilik herhangi bir bilgi olmayan Mustafa Efendi hakkında, o yıl, medresenin talebeleri tarafından bir şikâyet söz konusu olmuştur. Şikâyette, Mustafa Efendi'nin müderrislik dışında işlerle uğraştığı, talim ve tedris-i ulûma (ilim öğretmeye ve ders vermeye) kudretinin olmadığı, göreve gelmediği zamanlar yerine vekil tayin ettirmediği, medresenin meşrutasını ele geçirip meccanen kullandığı şeklinde iddialar söz konusu olmuş; bu şikâyet üzerine Ankara müftüsü ve beldenin önde gelen uleması huzurunda yapılan imtihanda, bu göreve talip olan Mehmed oğlu Yusuf Efendi başarılı bulunmuş; bunun üzerine Ankara kadısı tarafından, önceki müderris Mustafa Efendi'nin görevden alınarak yerine Yusuf Efendi'nin tayin edilmesi için kazaskerlik makamına berat tevcihi için 15 Cemâziyelâhir 1229/4 Haziran 1814 tarihinde bir ilam gönderilmiştir.[1211] Yaşanan bu süreç sonrasında Hacı Abdullah Medresesi'nin müderrisliği Yusuf Efendi'nin uhdesine geçmiştir.

Hacı Abdullah Medresesi'nin müderrisliği bir ara iki hisseli bir görev olarak yürütülmüştür. 1244/1828 yılında Mustafa oğlu Mehmed Efendi, Hacı Abdullah ve Yusufiye

[1208] BOA, *EV-MKT, D.N. 1194*, s. 201.
[1209] VGMA, D.N. 1067, s. 115(189), sr. 23.
[1210] BOA, *C-MF, D.N. 158*, sr. 7884.
[1211] BOA, *MŞSC.d. 699, Ankara MF. 901, D.N. 215,* s.2/7.

medreselerinin yarım hisse müderrisidir. Hacı Abdullah Medresesi'nin müderrisliği yarım hisse olarak Mehmed Efendi'nin üzerindeyken, 1252/1836 yılında müderrisliğin diğer yarım hissesi Mehmed oğlu Seyyid Mehmed Nazif Efendi'ye tevcih edilmiş; bu durum 19 Cemâziyelevvel 299/8 Nisan 1882 tarihine kadar devam etmiş, bu tarihte müderrislik konusu bir tartışmaya konu olmuş ve halli için teftiş mahkemesine havale edilmiştir.[1212]

Hacı Abdullah Medresesi'nin 1267-1270/1851-1854 yıllarına ait vakıf muhasebesi görülürken, mahkemede medresenin müderrisi Mustafa oğlu Mehmed Efendi de hazır bulunmuştur. Bu durum bize medresenin o yıllardaki müderrisinin, 1828 yılındaki bir kayıtta adı yarım hisse ile müderris olarak geçen Mehmed Efendi olduğuna işaret etmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere 1267-1268/1851-1852 yıllarının muhasebe bilgilerinden Hacı Abdullah Medresesi'nin müderrisine iki yılda 500 kuruş; 1269-1270/1853-1854 yıllarında da yine iki yılda 984 kuruş maaş ödendiğini görmekteyiz. Müderrise ödenen maaştaki bu değişiklik, 1851-1852'de medresede yapılan tamirat için yapılan harcamadan kaynaklanmış; vakıflarda öncelik hayratı ayakta tutmak esas olduğu için vakıf gelirin harcama alanında değişiklik yapılmış, o yıllar için müderrise önceki ve sonraki yıllara göre daha az ödeme yapılmıştır.[1213]

Hacı Abdullah Medresesi'nin 1272/1856 yılına ait vakıf muhasebe kaydında, mahkemede önceki yıllarda olduğu gibi yine müderris olarak Mehmed Efendi hazır bulunmuş; ancak bu kez babasının ismi Mustafa Halife olarak kaydedilmiştir. Önceki kayıtlarda dikkatimizi çeken bir husus burada da karşımıza çıkmakta; müderris beratı altında *müderrisîn* ifadesine yer verilmekte; bu da bize medresenin müderrisliğinin hisseli olarak tasarruf olunduğuna işaret etmektedir. Bu tarihte müderris maaşı 334 kuruştur.[1214]

Yukarıda da belirtildiği üzere 1252/1836 yılında müderrisliğin diğer yarı hissesi Mehmed oğlu Seyyid Mehmed Nazif Efendi'nin üzerine geçmişti. Mehmed Nazif Efendi 1883'e geldiğinde vazifesini bırakabileceği bir evladı olmaksızın vefat etmiştir. Müderrislik görevini yarı hisse ile üzerinde bulunduran Mehmed Efendi ise vazifesini dört oğluna bırakarak vefat etmiştir. Oğullarından ikisi Ankara'ya 12 saat uzak mesafede oturdukları için babalarının üzerindeki müderrislik hissesini kabul etmemişler; bunun üzerine bu vazife 1301/1883 yılında Mehmed Efendi'nin diğer oğullarından Abdullah Efendi'ye tevcih

[1212] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 145*, s. 188; BOA, *C-MF, D.N. 158*, sr. 7884; VGMA, *D.N. 879*, s. 99.
[1213] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 145*, s. 188; VGMA, *D.N. 879*, s. 99; VGMA, *D.N. 1969*, s. 3; VGMA, *D.N. 224*, s. 92, sr. 981.
[1214] VGMA, *D.N. 1970*, s. 11.

olunmuştur. Abdullah Efendi'nin üzerindeki müderrislik vazifesi 1319/1901 yılına kadar devam etmiştir.[1215] Abdullah Efendi hakkında, vakfın gelirinden bir miktarı kendi işlerine kullandığı yönünde bir şikâyet olmuş; yapılan inceleme 20 Rebîülevvel 1300/29 Ocak 1883 tarihinde neticelenmiş; sonuçta vakfın geliri olan 1.584 kuruşun 600 kuruşunun medresenin tamir masrafına sarf edildiği, kalan miktarın da müderris maaşı olarak tasarruf edildiği tespiti yapılmıştır. İnceleme sırasında müderris ile tamir işini yapan müteahhit arasında yapılan anlaşmanın senedine ulaşılmış, neticede müderrisin vakıf geliri kendi menfaati için kullanmadığı kanaatine varılmış ve Abdullah Efendi ibra edilmiştir.[1216] Abdullah Efendi'nin vefatıyla oğlu Ahmed Tevfik Efendi'ye 1322/1904 yılında müderrislik beratı verilmiş; ancak yaşının küçük olmasından dolayı yetişkin oluncaya dek bu vazife Ahmed oğlu Mehmed Efendi'ye niyabeten/vekil olarak tevcih olunmuştur. Ahmed Tevfik Efendi'nin uhdesindeki müderrislik görevi 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde niyabeten bu kez Mehmed Hilmi Efendi'ye tevcih olunmuş; 1331/1912 yılında Ahmed Tevfik Efendi'nin müderrislik vazifesi beratı yenilenmiş, yine çocuk yaşta olmasından dolayı niyabeten müderrislik görevi daha önce olduğu gibi Mehmed Hilmi Efendi'nin üzerinde bırakılmıştır.[1217]

3.15.1.2. Hacı Abdullah Medresesi'nin Talebeleri

Hacı Abdullah Medresesi'nin yukarıda belirtilen 1267-1270/1851-1854 yılları ve sonrasına ait muhasebe kayıtlarında, vakfın gelirinden medresedeki talebelere 96 kuruş ödeme yapıldığı yer almaktadır. Diğer harcama kalemlerinde yapılan ödeme miktarları değişirken, talebeye verilen ücret miktarı hep aynı kalmıştır. Bu parayı, muhtemelen talebelerin yiyecek ve içecek ihtiyacı için verilmiş bir burs olarak değerlendirebiliriz. Ancak bu kayıtlarda, yukarıda belirtildiği üzere üç odası bulunan medresede kaç öğrenci olduğuna dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.[1218] 1317/1889-1900 tarihli Maarif Salnamesi'nde Hacı Abdullah Efendi'nin yaptırdığı medresede 22 talebenin olduğu belirtilmektedir.[1219] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli Ankara'daki medreselerin yerleri, müderrisleri ve talebeleri hakkında bilgilerin yer aldığı bir defterde, Hacı Abdullah Medresesi'nin üç odasının (hücresinin) olduğu bilgisi yer almaktadır.[1220]

[1215] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 540*, s. 101; VGMA, *D.N. 879*, s. 99; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N.167*, s. 223; VGMA, *D.N. 224*, s. 92, sr. 981.
[1216] BOA, *EV-MKT, D.N. 1194*, s. 201.
[1217] VGMA, *D.N. 224*, s. 93, sr. 982. *D.N. 224*, s. 92, sr. 981; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 5.
[1218] VGMA, *D.N. 1969*, s. 3; VGMA, *D.N. 1970*, s. 11.
[1219] *Salnâme-i Maarif-i Umûmiye, 1317*, s. 959.
[1220] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 5.

3.15.1.3. Hacı Abdullah Medresesi Vakfının Tevliyeti

Vakfiyesine ulaşılamayan Hacı Abdullah Medresesi vakfının tevliyeti hakkında kayıtlarda karşımıza herhangi bir bilgi çıkmamaktadır. Yukarıda belirtilen muhasebe defterlerinde, vakfın muhasebe işleri mahkemede görülürken medresenin müderrisi de hazır bulunmuştur. Vakfın gider kalemleri incelendiğinde müderris ve talebelere yapılan ödemelere yer verilirken mütevelli için herhangi bir ödememenin olmaması dikkati çekmektedir.[1221] Bu durumda, medresenin bânisi ve vakfın kurucusu Hacı Abdullah Efendi'nin vakfın tevliyeti ile ilgili herhangi bir görevlendirme yapmadığını, tevliyet görevini medresede müderris olanlara herhangi bir ücret ödenmeden bıraktığı sonucuna varıyoruz.

3.16. ŞAHÂBİYE/NAKŞİBENDÎ MEDRESESİ

Seyyid Hacı Şahabeddin Ağa, Evâsıt-ı Cemâziyelâhir 1215/Kasım 1800 tarihli vakfiyesinden öğrendiğimize göre yedi hücre, bir dershane, bir kenif, bir kuyu ve avludan oluşan bir medrese yaptırmıştır.[1222] Ancak medresenin varlığının tescilden çok daha önce olduğu 12 Muharrem 1204/2 Ekim 1789 tarihinde yapılan müderris atamasından anlaşılmaktadır.[1223] Medrese, Koyun Pazarı Mahallesinde medfun Nakşibendî şeyhlerinden Seyyid Şeyh Hüseyin Efendi Hazretlerinin türbesinin yanındaki bir bahçede yaptırılmıştır.[1224] Günümüzde Altındağ Belediye binasının bulunduğu yere rastlamaktadır.[1225]

Vâkıfın vakfiyede ifade ettiği üzere medresenin adı Şahabiye olarak anılmaktadır.[1226] Arşiv kaynaklarında münferit bazı belgelerde medrese; *Ankara'da vâki' merhûm ve mağfurunleh es-seyyid eş-şeyh Hüseyin Efendi türbesi ittisâlinde el-hac Şahabeddin Medresesi Vakfı*… şeklinde kaydedilmiştir.[1227] Ankara'nın medreseleri hakkında bilgi veren 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli bir belgede medresenin adı Nakşibendî Medresesi olarak kaydedilmiştir.[1228]

[1221] VGMA, *D.N. 1969*, s. 3.
[1222] Vakfiye için Bkz. VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.
[1223] BOA, *C-MF, D.N. 53*, sr. 2638.
[1224] VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.
[1225] *Osmanlı'da Ankara*, s. 89; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[1226] VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.
[1227] VGMA, *D.N. 224*, s. 336-337; BOA, *EV-MH, 1010*, 32; BOA, *C-MF, D.N. 55*, sr. 2718.
[1228] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 15.

Şahabiye Medresesi Vakfının geliri vakfiyede şartları belirtilen hayır işleri ile görevliler arasında tahsis edildikten sonra gelirden kalan fazla miktar vâkıfın tasarrufunda olacaktır, vefatından sonra ise amcasının oğlu tasarrufunda daha sonra ise onu evlatlarının tasarrufunda kalacaktır. Şayet vakıf gelirinin vakfiyede şartları belirlenen mecralara kullanılamayacağı bir durum olursa söz konusu gelirin fukaraya tasadduk olunması vâkıfın şartları arasındadır. Vakfın tescil mütevellisi Dede Halil Ağa bin Molla Abdullah'tır. Vakfın nezaret işi vakfiyede ifade edilen müderris ve mütevelli gibi görevlilerce gönüllü olarak yapılacaktır. Mütevelli maaşı günlük beş akçe verilecek vâkıf Şahabeddin Ağa hayatta oldukça tevliyet vazifesini yerine getirecek vefatından sonra ise bu vazife amcasının oğlu Seyyid Hidâyetullah Ağa'nın tasarrufunda olacaktır. Onun da vefatından sonra amcasının oğlunun evladı üzerinden tevliyet işleri yürütülecektir. Şahabeddin Medresesi'nin vakfiyesinin tescil edilmesinde Ankara'nın ileri gelenlerinden bazı isimler şahitlik etmişlerdir. Ankara müftüsü Mehmed Efendi, Hacı Bayram Veli sülalesinden Şeyh Tayyip Baba Efendi, Hâdizâde Mustafa Efendi, Nâbizâde Mustafa Efendi, Mimarzâde Abdullah Efendi, Müderris Mehmed Efendi vakfın tescili sırasında bulunmuşlardır.

XX. yüzyıl başlarında Şahabiye Medresesi'nin gelirinin Maarif Nezareti'ne bırakılması konusunda bir husus, resmi yazışmalara konu olarak kaydedilmiştir. Mayıs 1319/Mayıs 1903 tarihinde vakfın mütevellisi Maarif Nezaretine bir dilekçe göndererek, Şahabiye Medresesi'nin mamur olduğu ve görevlilerinin mevcut olduğunu bildirmiş ve vakfın gelirinin maarif mektebine bırakılmasına karşı alınan kararın vâkıfın şartına aykırı bir karar olduğunu ifade etmiştir. Alınan karara göre, medresenin dershanesi ve üç odası maarif mektebine tebdil edilecek ve vakfın hasılatı Maarif Nezaretine bırakılacaktır. Mütevelli, bu durumun vâkıfın şartına aykırı olduğunu ifade ederek maarif müdürlüğündeki şahısların cebren zapt etmeye cüret etmelerinin halkın hükümetten nefretine neden olacağından, kararın Şurayı Devlet tarafından karara bağlanmasıyla belediye kanunu gereğine göre neticelendirilene kadar geçici olarak medresenin tatili hakkında Ankara Vilayetinin kararının uygulanmasını talep etmektedir.[1229] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde ise medresede sekiz hücre olduğu ve müderrisin görevine devam etmekte olduğu kaydedilmiştir.[1230] Ulaşılan son tarihli kayıt ise 15 Cemaziyelevvel 1328/25 Mayıs 1910 tarihinde yapılan müderris atamasına aittir.[1231]

[1229] BOA-MF_MKT-71653.
[1230] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 15.
[1231] VGMA, *D.N. 902*, s. 237; VGMA, *D.N. 224*, s. 336, sr. 337.

3.16.1. Seyyid Hacı Şahabeddin Ağa ve Hayrâtı

Seyyid Hacı Şahabeddin Ağa, Ankara'nın Boyracı Mahallesinde ikamet etmektedir. Babasının adı Rasûl Hâce, amcasının adı ise Salih Efendi'dir. Evasıt-ı Cemaziyelahir 1215/Kasım 1800 tarihinde tescili yaptırdığı vakfın tevliyet işlerini vâkıftan sonra amcasının oğlu Seyyid Hidâyetullah Ağa yapacaktır. Ankara'nın merkezinde bulunan dükkânlarını medrese için vakfeden Seyyid Hacı Şahabeddin Ağa, yaptırdığı medresenin masraflarının karşılanması dışında bazı hayır işleri için de vakfiyesine şartlar eklemiştir. [1232] Medresenin içinde bulunan musluğa su dökülmesi için günlük üç akçe, Bedesten içindeki musluğa su dökülmesi için de günlük üç akçe ayrılmıştır. Bununla birlikte Boyracı Camii'nin aydınlatma masrafları için yıllık on kuruş harcanması vâkıfın şartları arasındadır.[1233]

3.16.2. Şahabiye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Seyyid Hacı Şahabeddin Ağa, kendi tasarrufunda olan mülkünden; Bakkallar Çarşısında iki bakkal dükkânı, Kapan Hanı yakınında dört dükkân, Koyun Pazarı Çarşısında bir tekneci dükkânı, Temurcularbaşı adlı bir yerde bir ekmekçi dükkânı, Keçeciler Çarşısında bir keçeci dükkânı, Suluhan yakınında bir bakkal dükkânı, Tahtakalede bir bakkal dükkânını vakfetmiştir. Vâkıf, adı geçen 11 dükkândan başka 250 kuruş nakit parayı da mütevelliye teslim ederek vakıf gelirine eklemiştir. Dükkânlar kiraya verilerek nakit para ise istiğlal olunarak elde edilen gelir yine vâkıfın şartlarına göre tasarruf edilecektir. Vakfın gelirinden elde edilen miktardan müderris ve talebeler için ücret ayrılmıştır. Bununla birlikte Bezazistan?'daki musluğa su döken görevli için günlük üç akçe, Boyracı caminin aydınlatma ihtiyacı için yıllık on kuruş sarfedilmesini şart koşmuştur. Her kuruş 120 akçe olarak hesap edilerek *onu on bir hesabı ile istirbah olunarak* (%10) elde edilen gelir ile medrese ve dükkânların tamir ve bakımı için ayrılması istenmiştir.[1234]

18 Nisan 323/1 Mayıs 1907 tarihinde Evkaf Muhasebeciliğine gönderilen bir belgeye göre İplik Pazarı Cami ile Hacı Şahabeddin Ağa Vakfının tevliyetleri Besime ve Reşide Hanımlar tarafından yürütülmektedir. Vakfın 1280 senesinden 1320 senesine kadar görülen muhasebe koçanlarında vakfın gelir ile giderinin denkleştirilemediği ifade edilmiştir.

[1232] VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.
[1233] "*…şem'i asel îkâd olunmak için beher sene onar kuruşluk şem'i asel alıvirile…*" vakfiyedeki bilgiler için bkz. VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.
[1234] VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.

Müsvedde olarak kaydedilen söz konusu belge dışında Şahabiye Medresesi'ne ait her hangi bir muhasebe kaydına ulaşılamamıştır.[1235]

3.16.2.1. Şahabiye Medresesi'nin Müderrisleri

Cemaziyelahir 1215/Kasım 1800 yılında tescil edilen vakfiyedeki bilgilere göre, medresede müderrislik vazifesini ifa edecek şahsın özellikleri açıkça ifade edilmiştir. *…Fünûn-u şitâda mâhir ve tedvin-i ulûm-u nâfiâya kâdir bir âlim-i âmil kimesne…* olarak ifade edilen şahsın medresede müderris olması beklenmektedir. Tatil günleri dışındaki eğitim günlerinde dershanede talebelere eğitim verecek olan müderrise günlük 20 akçe maaş verilmesi uygun bulunmuştur.[1236] Vakfın tescil tarihinden önce Şahabiye Medresesi'ne müderris atamalarının yapıldığı görülmektedir. 12 Muharrem 1204/2 Ekim 1789 tarihinde yapılan atamaya göre Şahabiye Medresesi'nin müderrisi Zahid Baba Biradereş? vefat etmiş yerine ulemadan olan ve müderrislik için hak sahibi olan Ali oğlu Mehmed getirilmiştir.[1237]

Şahabiye Medresesi müderrislerinden Taşpınarî Mehmed Efendi bin Ali, görevinden feragat etmiş ve müderrislik 29 Cemaziyelahir 1237/23 Mart 1822'de oğlu Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir.[1238] Müderrisin vefatı nedeniyle büyük oğulları Rifat ve Halil Efendiler müderris olacaktır ancak müderrislik için ehliyetleri olmadığı için bu vazife Mehmed Efendi'nin küçük oğulları Abdullah ve Atıf Efendi'nin tasarrufuna geçmiştir. Abdullah ve Atıf Efendiler ise müderrislik hizmetinde henüz iktidar sahibi olmadıklarından vazifeye muktedir oluncaya kadar niyabeten müderrisliğe dersiâmdan Abdullah Efendi oğlu Hafız Ömer 12 safer 1280/29 Temmuz 1863 müderrisliğe getirilmiştir.[1239] 8 Ramazan 1321/28 Kasım 1903 tarihinde Abdullah ve Atıf Efendilerin Şahabeddin Medresesi müderrisliğinden feragat etmeleri ile medreseye Lofçalı Tahir Efendi müderris olarak atanmıştır.[1240] 15 Cemaziyelevvel 1328/25 Mayıs 1910 tarihinde müderris Lofçalı Tahir Efendi kendi rızasıyla vazifesinden ayrılmış ve müderrislik vazifesi Sadullah Efendiye tevcih olunmuştur.[1241]

[1235] BOA, *EV-MKT, 3131*, 242.
[1236] VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.
[1237] BOA, *C-MF, D.N. 53*, sr. 2638.
[1238] BOA, *C-MF, D.N. 55*, sr. 2718.
[1239] BOA, *EV-MKT, D.N. 215*, sr. 113; BOA, *EV-MH, 1010*, 32.
[1240] BOA, *IMUF-EHMM, D.N. 739*, sr. 444; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 15.
[1241] VGMA, *D.N. 902*, s. 237; VGMA, *D.N. 224*, s. 336, sr. 337.

3.16.2.2. Şahabiye Medresesi'nin Talebeleri ve Tevliyeti

Medresede talebeler için yedi hücre bulunmaktadır ve her birine günlük üç akçe verilecektir. Talebelerin yetenekleri doğrultusunda ilme yönlendirilmeleri müderristen beklenmektedir.[1242] Ankara'nın medreseleri hakkında bilgi veren 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli belgeye göre bu tarihte medresede sekiz hücre bulunmaktadır ve medrese eğitime devam etmektedirler.[1243] Vakıf şartnamesinde, tevliyet için görevli olanların günlük beş akçe ücret alacağı kaydedilerek bu vazifeyi öncelikle vâkıf kendisinin yerine getireceğini ifade etmiştir. Kendisinden sonra amcaoğlu Seyyid Hidayetullah Ağanın mütevelli olacağı daha sonra ise onun büyük evladının mütevelli olacağı kaydedilmiştir. Vakıf gelirinin fazlasını ise yine vâkıf tasarruf edecek kendisinden sonra ise amcaoğlu ve çocuklarının tasarrufunda olacaktır. İnkıraz durumunda tevliyet vazifesi Ankara'da kadı olanların uhdesine bırakılacaktır. Vakfiyede tevliyet ile ilgili şartlar bu şekilde ifade edildikten sonra vâkıf, vakfın tevliyet işlerini 1204 senesinde evladının uhdesine bıraktığını ancak bu kararından dönerek evladından kimsenin vakfa müdahale etmemesi şartı koştuğunu kaydetmiştir.[1244]

R. Mayıs 1319/Mayıs 1903 tarihinde Maarif Nezareti Celilesine gönderilen bir dilekçe, evlâdiyet-i meşrutiyet üzerine mütevellisi bulunduğum her ciheti mâ'mur ve mevcut Şahabiye Medresesi'nin hâsılatı… diye başlamaktadır. Buna göre vakfın tevliyeti evladiyet üzere devam etmiş ancak burada evlattan kast edilen vâkıfın evlatları mı yoksa amcaoğlunun evlatları mı anlaşılamamaktadır.[1245]

3.17. RIZÂİYE MEDRESESİ

Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi'nin Ankara'da yaptırmış olduğu medrese, Tahtakale Çarşısı yakınındaki Haseki Camii'ne bitişikti.[1246] Vâkıf tarafından Rızâiye adı verilen medrese; bir dershane, bir muvakkithane ve bir kütüphaneden oluşmaktadır. İki katlı medresenin üst katında beş oda, alt katında da beş oda bulunmaktadır. Vâkıf, kurmuş olduğu medreseye 30 cüzden oluşan bir Kur'an-ı Kerîm bağışlamıştır. Rızâiye Medresesi'nin vakfı evâil-i Şevval 1231/Eylül 1816 yılında tescil edilmiştir. Tescil mütevellisi Seyyid Hacı

[1242] VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.
[1243] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 15.
[1244] VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.
[1245] BOA, *MF-MKT, 71653*.
[1246] Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.

Hasan'dır.[1247] Vakfiyenin şahitleri arasında Ankara ve Çankırı Sancağı mutasarrıfı Seyyid Hüseyin Paşa'nın oğlunun kethüdası Mehmed Ağa, eski Ankara Müftüsü Taşpınarî Mehmed Efendi, Hacı Bayram Velî şeyhi Mehmed Said Efendi, nakibü'l-eşrâf kaymakamı Mehmed Âlim Efendi bulunmaktadır.

Rızâiye Medresesi'nin bulunduğu yer olan Haseki Camii bitişiğinde daha önce Gurre-i Cemâziye'l-evvel 1141/3 Aralık 1728 tarihinde Abdülkerimzâde Seyyid Hacı Mehmed Emin Efendi tarafından yaptırılan Emniye Medresesi bulunmaktaydı.[1248] Emniye Medresesi'ne son müderris ataması 17 Safer 1201/9 Aralık 1786'da yapılmıştır.[1249] Ancak 11 Cemaziyelahir 1260/28 Haziran 1844 tarihinde yapılan bir müderris ataması akıllara bazı sorular getirmektedir. Söz konusu atamada; Mehmed Efendi oğlu Ahmed Tahir Efendi Emniye Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. Ahmed Tahir Efendi'nin vefat etmesiyle yerine oğlu Mehmed Efendi gelmiştir. Müderris Mehmed Efendi 7 Recep 1330/22 Haziran 1912 tarihine kadar görevini devam ettirmiştir.[1250] Oysa Rızâiye Medresesi evâil-i Şevval 1231/Eylül 1816 tarihinde kurulmuştur. Söz konusu belgedeki medrese adı, aynı yerde bulunmalarından dolayı Rızâiye Medresesi yerine sehven Emniye Medresesi mi yazıldı? Ya da Emniye Medresesi söz konusu tarihlerde eğitime devam etmekteyse Rızâiye Medresesi Haseki Camiinin diğer yanına farklı bir medrese olarak mı kurulmuştu?

Ankara medreselerinin kayıtlarını içeren 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli belgede Rızâiye Medresesi'nin yerinin Balıkpazarında olduğu belirtildikten sonra medresenin yüz senedir arsa olarak kaldığı, mahkeme kararıyla mülkiyete dönüştürüldüğü ifade edilmiştir. Aynı belgede aynı bilgiler Emniye Medresesi için de tekrar edilmiştir.[1251] 7 Cemaziyelevvel 1323/10 Temmuz 1905 tarihinde Mektubi Kaleminden Ankara Evkaf Muhasebeciliğine gönderilen bir yazıda, Toygarzâde Vakfının harç ödemesinin masraf cetveline dâhil edilmesi istenmektedir.[1252] Bu yazıdan XX. yüzyıl başlarında Toygarzâde vakfı varlığına devam ettiği anlaşılmaktadır.

3.17.1. Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Hayrâtı

Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi, Ankara'da Hallac Mahmud Mahallesi sakinlerindendir. Babasının adı Hacı Seyyid Ahmed Efendi'dir. Vakfiyede onun eşraf-ı

[1247] VGMA, *D.N. 631*, s. 37, sr. 20.
[1248] Emniye Medresesi vakfiyesi için bkz. VGMA, *D.N. 630/2*, s. 930, sr. 571.
[1249] VGMA, *AŞS, D.N. 175*, s. 214.
[1250] VGMA, *D.N. 4606*, s. 154.
[1251] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 24, 25.
[1252] BOA, *EV-MKT, D.N. 2993*, s. 23.

kuzattan olduğu kaydedilmiştir.[1253] Ankara'da bir dershane, muvakkithane ve kütüphane ile on hücreden oluşan bir medrese yaptırmıştır. Vakfiyede belirtilen bilgilere göre vâkıf medrese dışında farklı hayır işlerinin de temelini atmıştır.

- Kur'ân-ı Kerîm okuyarak hatim etmeleri istenen Haseki Camii'nin imam ve müezzini, Haseki Medresesi civarında bulunan mektebin hocası ile Hallac Mahmud ve Mektebinin hocası ile talebelere vazife verilerek karşılığında ücret verilecektir. Hallac Mahmud Mahallesi'ndeki mektebin[1254] ihtiyacı olan tamir ve onarımı için gerekli miktarın vakfın akarından temin edilmesini şart koşmuştur. Bununla birlikte vakfa akar olan han, dükkânlar ve karhanelerin bakımları ile Hallac Mahmud Mahallesinde bulunan Kubbeli Mescid adlı mescidin bakımı da vakfın gelirinden karşılanacaktır.
- Haseki Camii'nin avlusunda ve cümle kapısı dışında yaptırdığı musluklar ile çeşme vâkıfın diğer hayır işleridir. Bunların bakımıyla görevli câbiye ücret tahsis edilmiştir. Vâkıf ayrıca camide, Mevlit Kandilinde mevlid-i şerif okunmasını istemektedir. Mevlit okuyan kişi, zakir olan beş kişi ve camide tütsüleme işleri için vakfın gelirinden bütçe ayrılmıştır.
- Tahtakale Hamamı yakınında olduğu belirtilen bir mescidin müezzinine ücret tahsis edilmiştir.
- Ramazan ayında ve mübarek gecelerde Haseki Camii'nin minaresinde yanan kandillerin ihtiyaçları için ve kandillerin işleri ile ilgilenen müezzine ücret ayrılmıştır.
- Vâkıfın yaptırdığı muvakkithanede bulunan büyük çalar saatin bakım ihtiyacı vakıf tarafından karşılanacaktır.
- Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi, vakfın ihtiyaçları karşılandıktan sonra kalan miktarı kendi tasarrufunda bulundurduğunu kendisinden sonra evladının tasarruf edeceğini şart koşmuştur. Ancak neslinin son bulması durumunda vakıf gelirinden kalan fazla miktarın, her yıl muhafaza edilerek müsanip bir zamanda uygun bir yere

[1253] Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi'nin adı vakfiyede şöyle kayıtlıdır; "*eşrâf-ı kuza-ı kirâm zevi'l-ihtirâm Toygarzâde es-Seyyid Mehmed Efendi bin el-Hac es-Seyyid Ahmed*…" Bkz. VGMA, *D.N. 631,* s.. 37, sr. 20.
[1254] Adı geçen mektep, Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi'nin babası tarafından yaptırılmıştır. Cemaziyelâhir 1228/Haziran 1813 tarihli bir atama kaydındaki ifadeler şöyledir. "*Ankara Kazâsında Hallâc Mahmûd Mahallesinde Toygarzâde el-Hâc Ahmed Ağa merhûmun binâ eylediği mekteb-i şerîfde mu'allim-i sıbyân olan es-Seyyid Mehmed bin Abdullah bâ te'âmül mutasarrıf olub lâkin yedinde berât olmayub bî-berât olmağla kimesne üzerinde olmadığı * ba'de'derkâr merkûm es-Seyyid Mehmed bin Abdullah'a ber vech-i hasbî bâ arz-ı hâl inâyet buyuruldu. Yevm 29*" Bkz. VGMA, *D.N. 533,* s. 64 (66), sr. 1.

camii yaptırılmasını ve cami görevlilerinin maaşının vakıf bünyesinde karşılanmasını istemektedir. Bunun dışında, eğer bir gün vakıf gelirinin harcandığı hayratta bir değişiklik olur da vakıf gelirini sarf edecek durumlar ortadan kalkarsa vâkıf, söz konusu gelirin tamamının ihtiyaç sahibi müslümanlara sarf edilmesini vakfiyesine şart olarak eklemiştir.

3.17.2. Rızâiye Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Rızâiye Medresesi'nin vakfiyesinde vakfa gelir sağlayan akarlar açıkça ifade edilmiştir. Vakfedilen hanlar, dükkanlar, evler ve karhaneler mütevelli tarafından kiraya verilecek, hâsıl olan gelirden müderrise günlük 17 akçe, hafızıkütübe günlük 17 akçe, muvakkite günlük 17 akçe, şeyhülkurraya günlük iki akçe, mütevelliye günlük sekiz akçe, câbiye günlük dört akçe verilecektir. Vâkıfın şartı gereği Kur'ân-ı Kerim hatmi yapacak olan 15 kişiye vazifeleri karşılığında her birine ikişer akçe verilecektir. Medresenin on hücresinde kalan on talebeye günlük dörder akçe, Haseki Camii yanında bulunan mektebin muallimine günlük dört akçe, Haseki Camii muslukları ve çeşmenin câbisine günlük iki akçe tahsis edilmiştir. Bunlara ek olarak, her yıl Mevlid Kandilinde mevlid-i şerif okuyan şahsa beş kuruş, beş zakirana birer kuruş, tütsü için on kuruş, şerbet için 30 kuruş verilecektir. Ayrıca Kadir Gecesinde Haseki Camii'nde müezzinlik yapan şahsa on kuruş verilmesi vâkıfın şartları arasındadır.

Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi, vakfiyesinde Tahtakale Hamamı yakınında bulunan bir mescidin müezzinine günlük altı akçe verilmesini şart koşmuştur. Adı geçen görevlilerin ücretleri her kuruşu 120 akçe üzerinden hesaplanarak ödenecektir. Vakfiyede ifade edilen vakıf akarları şöyledir:[1255]

- Ankara'da Hallac Mahmud Mahallesi'nde bulunan 19 odalı ve 10 odalı olmak üzere iki daire ile 16 tezgâhtan oluşan bir şal karhanesi,
- Tekneciler Çarşısında bulunan bir dikici dükkânı, üç tekneci dükkânı, bir kahvehane, iki berber dükkânı,
- Karaoğlan Çarşısında bir duhancı dükkânı, 14 tezgâhtan oluşan şalı karhanesi ile üst katında 18 oda, alt katında kervansaray, bir mağaza, bir nalbant dükkânı, mescit, avlu, berber dükkânı, kahvehane, eskici dükkânı ve iki tuvaleti bulunan Tahtakale adlı han,
- Bedesten aşağılarında Araste denilen yerde 20 oda dikici dükkânı ve bir mağaza,

[1255] VGMA, *D.N. 631*, s. 37, sr. 20.

- Tahtakale Hamamı yakınlarında bir kalaycı, bir marangoz (dülger) dükkânı,
- Keçeciler Çarşısında bir sebzeci dükkânı,
- Timurcular Çarşısında bir duhancı, bir sebzeci dükkânı, bir kahvehane, bir nalbant dükkânı, iki semerci dükkânı ile birbirine bitişik yedi dükkân,
- Çıkrıkçılar Çarşısında bir dikici dükkânı,
- Tahte'l-kal'ede bir kervansaray,
- Atpazarında bulunan Abacılar Çarşısında birbirine birleşik halde olan abacı ve bezzaz dükkânları ile bunlardan ayrı olarak üç abacı ve bir terzi dükkânı; Atpazarında bir kahvehane, altında bir mağaza, iki dükkân,
- Ulucanlar Çarşısında bir börekçi, iki duhancı, bir tenekeci dükkânı,
- Tüfekçiler Çarşısında bir berber dükkânı,
- Ankara Kalesinde altı tezgâhtan oluşan şalı karhanesi.

R.1268-1269/1851-1852 yıllarına ait vakıf muhasebesinde; han, karhaneneler ve dükkânlardan elde edilen gelir 6.000 kuruş olarak kaydedilmiştir. Gelirin sarf edildiği, iki yıllık masraf kalemleri şu şekildedir;[1256]

- 1.500 kuruş tamir masraflarına,
- 240 Kuruş yıllık dört adet * verilen…
- Müderris maaşı için iki yıllık 320 kuruş,
- Hallac Mahmud Mahallesindeki mektebin muallimine iki yıllık 80 Kuruş
- Çarşı mescidinin müezzinine 36 kuruş
- Mescidde Mevlid Kandilinde dağıtılacak şerbet için 80 kuruş
- Haseki Camii'nin kandilleri için iki yıllık 200 kuruş
- Kandil işiyle ilgilenen müezzine 24 kuruş
- Mevlüd-i şerif okuyan hoca ve zakirine iki yıllık 150 kuruş
- Haseki Camii'nde bulunan muslukların su cabisine yıllık 72 kuruş
- Muhasebe harcı için 170 kuruş

Vakıfn geliri 6.000 kuruş iken, masraflara 2.864 kuruş 20 para sarf edilmiştir. Kalan 3.195 kuruş fazla miktarın, vakıf şartnamesi gereği vakıf kurcusunun çocukları arasında paylaşıldığı kaydedilmiştir.

[1256] VGMA, *D.N. 1969*, s. 7.

3.17.2.1. Rızâiye Medresesi'nin Müderrisleri

Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi Vakfının vakfiyesine göre medresede müderris olan kişinin çeşitli ilimlerde mahir ve âlim olması beklenmektedir. Müderrisler, medresenin eğitim günlerinde talebelere istidadları yönünde dersler verecek karşılığında 17 akçe maaş alacaklardır. Vâkıf tarafından Rızâiye Medresesi'nin müderrislerine çeşitli görevler verilmiştr. Aynı zamanda hafızıkütüblük vazifesini yapacak ve bunun için 17 akçe ücret alacaktır. Müderrisin diğer görevi, muvakkithanede muvakkitlik vazifesidir ve günlük 17 akçe uygun görülmüştür. Şeyhü'l-Kurra vazifesini de yapacak olan müderris her sabah yarım cüz Kur'an-ı Kerîm tilâvet edecek bunun karşılığında günlük iki akçe tasarruf edecektir. Adı geçen vazifeleri yerine getiren müderrisin aldığı ücret günlük toplam 53 akçedir. [1257]

3.17.2.2. Rızâiye Medresesi'nin Talebeleri ve Tevliyeti

Rızâiye Medresesi'nde on hücre bulunmaktadır ve hücrelerde birer öğrenci kalmaktadır. Vâkıf, medresedeki talebeleri, Haseki Camiinin imam ve müezzini, Haseki Medresesi civarında bulunan mektebin hocası ile Hallac Mahmud ve mektebinin hocası olan toplam 15 kişinin her sabah dershanede bir araya gelmelerini ve vakfettiği Kur'an-ı Kerim'den yarımşar cüz okumalarını istemiştir. Böylece, adı geçen 15 kişi 30 günde yedi buçuk hatim yapmış olacaktır. Hatimlerden iki tanesinin sevabını Peygamber Efendimizin ruhlarına hediye etmelerini isteyen vâkıf, diğer iki hatimin sevabını kendi ruhuna, iki tanesinin sevabını anne-babası ile evladının ruhuna ve kalan bir buçuk hatimin sevabını ise kendisine hizmet edenler ile tüm iman edenlerin ruhlarına hediye etmiştir. Adı geçen 15 kişiye tilavetleri karşılığında günlük ikişer akçe ücret verilecektir. Medrese talebelerine ayrıca günlük dört akçe verilmesi şartı bulunmaktadır.[1258]

Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi'nin evail-i Şevval 1231/Eylül 1816 yılında kurmuş olduğu medresenin vakfiyesinde, vakfın tevliyet işlerini vâkıfın kendisinin yürütmekte olduğu kaydedilmiştir. Vâkıfın vefatından sonra bu görevi büyük evladının devam etmesi şartı getirilmiştir. Bu vazife karşılığında günlük sekiz akçe mütevellinin maaşıdır. Vakfiyede görevleri tanımlanan şahısların ücretleri, mütevelli aracılığıyla tahsil edilmektedir.

[1257] VGMA, *D.N. 631*, s. 37, sr. 20.
[1258] VGMA, *D.N. 631*, s. 37, sr. 20.

3.18. HACI HASAN/ZEYNELÂBİDİN MEDRESESİ

Hacı Hasan Medresesi'nin kurucusu Müderriszâde Seyyid Hacı Hasan Efendi'dir. Müderriszâde Seyyid Hacı Hasan Efendi kendi malı olan bir bezirhane dükkânını vakfederek Ankara'da bir medresenin inşa ve ihyasını sağlamıştır. Beş hücreden oluşan medrese, Sabûnî Mahallesi'ndedir.[1259] Vakfiyesi, Evâil-i Zilhicce 1231/Ekim 1816 tarihinde tescil olunmuştur. Ancak vâkıf Hacı Hasan Efendi bu tarihten kısa bir süre önce vefat etmiştir. 1234/1819 yılında yapılan bir dizi yazışmada, medresenin müderrisinin bir arzuhal sunarak kendisinde bulunan vakfiye suretinde tevliyetin vâkıftan sonra müderrislere devrolunacağı yazdığı ifade etmiş ancak Anadolu Muhasebesinde kayıtlı olan vakfiyenin devlet kalemlerimden başka bir yerde kaydı olmadığından, tevliyetin kendisine tevcihinin yapılamadığını, bu durumda vakfiyenin ilgili kalemlere kaydedilmesini arz ettiği yazmaktadır. Mahmud Paşa mahkemesi naibi Sadullah Efendinin bilirkişi olarak incelediği konunun nihayetinde müderris haklı bulunarak vakfiyenin kaydı yapılmıştır.[1260] 23 Şaban 1234/17 Haziran 1819 tarihinde, Sadullah Efendi bir ilam sunarak vakfiyedeki şartlar gereğince tevliyetin vâkıf üzerinde olduğunu ancak vefat ettiğini kaydederek, bu konuda gönderilen ferman ile medresede müderris olan şahsa mütevelli tevcihinin olacağına dair müderrise berat verildiğini ifade etmiştir.[1261] Böylece vakıfnamede ifade edilen şartlar yerine getirilerek müderrise tevliyet tevcihi gerçekleşmiştir.

Hacı Hasan Medresesi, Ankara'da Sabûnî Mahallesinde bulunan Zeynelâbidin Efendi Hazretlerinin yaptırdığı caminin avlusunda bulunmaktadır.[1262] Özdemir, caminin yerini Öksüzce Mahallesi'nde Kümbet Sokağı'nda olduğunu belirtmiştir.[1263] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli belgeye medresenin Sabûnî Mahallesinde olduğu kaydedilmiştir.[1264] 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesindeki kayıtlarda medresenin Ahi Hacı Mahallesi'nde olduğu kayıtlıdır.[1265] Medresenin adının, bulunduğu yerden dolayı farklı isimlerle adlandırıldığı olmuştur. 25 Muharrem 1246/16 Temmuz 1830 tarihli müderris

[1259] VGMA, *D.N. 580*, s. 166, sr. 81; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[1260] Arzuhalde geçen ifade şöyledir: "*…müderriszâde seyyid el-hac Hasan Efendi'nin beş bâb hücreye müştemîl binâ eylediği medresenin tevliyetini hayatta oldukça kendüye ve bâde vefât müderrris olan kimesneye şart ve tayin eylemiş olup vâkıf-ı merkum bu esnâda merhûm olmağla bu dâileri vâkıfın hayatında medrese-i mezbûrede müderris olmanlara tevliyeti mezkûre dahî bermûceb-i iş'âr-ı vâkıf bu dailerine tevcih*." Bkz. BOA, *C-MF, D.N. 119*, sr. 5937.
[1261] Söz konusu ilam, vakıf şartnamesinde sayfanın alt kısmına kaydedilmiştir. Bkz. VGMA, *D.N. 580*, s. 166, sr. 81.
[1262] VGMA, *D.N. 580*, s. 166, sr. 81.
[1263] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 8; Özdemir, *a.g.e.*, s. 62.
[1264] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 8.
[1265] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye, 1317*, s. 958.

atama kaydında medresenin adı Zeynelâbidin Medresesi olarak kaydedilmiştir.[1266] 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesindeki kayıtlarda Zeynelâbidin Medresesi olarak görülmektedir.[1267] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 başka bir kayıtta medrese yine Zeynelâbidin Medresesi adıyla kaydedilmiştir.[1268]

Vakıf şartnamesinin tescilinde Ankara'nın önemli simalarının isimleri görülmektedir; Kuzattan Şeyh Seyyid İbrahim Efendi, Müderriszâde Emin Efendi ile Seyyid Mehmed Arif Efendi, müderris Taşpınarî Mehmed Efendi, Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi, topçu ağası Seyyid Ahmed Muhtar Efendi ve diğerleri…

Hacı Hasan Medresesi hakkında ulaşılan en son tarihli belge 1325/1909 yılına aittir. Söz konusu belgede medresede beş hücre olduğu ve vazifeli müderris olduğu kaydedilmiştir. Buna göre medresenin XX. yüzyılın başlarında eğitime açık olduğu anlaşılmaktadır.[1269]

3.18.1. Hacı Hasan Efendi ve Hayrâtı

Vakıf şartnamesindeki bilgilere göre vâkıfın adı Seyyid Hacı Hasan'dır ve *Müderriszâde* lakabıyla da bilinmektedir. Babasının adı Ahmed Efendi'dir. Hacı Hasan Efendi, Ankara'da ikamet etmektedir ve Ankara'da bulunan bir dükkânını, medrese yaptırarak devamlılığını sağlamak ve görevlilerin ücretini karşılayabilmek için vakfetmiştir. Hacı Hasan Efendi'nin Ankara'daki diğer hayır işi; medresenin yanında bulunan ve Zeynelabidin Efendi Hazretlerinin yaptırdığı caminin vaizinin ücretinin karşılanmasıdır. Ramazan ayında camide vaizlik vazifesinde bulunanlara günlük 10 akçe üzerinden yıllık 30 kuruş ücret, vakfın mütevellileri tarafından ödenecektir.[1270]

4.18.2. Hacı Hasan Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları Ve Görevlileri

Vâkıf Hacı Hasan Efendi, vakfiyesinde ifade ettiği üzere, kendi malı olan bir dükkânı vakfetmiştir. Söz konusu dükkân, Ankara'da Ürgüp Mahallesinde bulunan bir bezirhane dükkânıdır ve mütevelli tarafından yıllık olarak kiraya verilerek elde edilen gelir ile vakfın idamesi sağlanacaktır. Medresenin müderrislerine günlük 16 akçe, medresenin talebelerine günlük dörder akçe ve vakfın mütevellisine günlük dört akçe ücret tahsis edilecektir. Bununla birlikte Zeynelâbidin Efendi Hazretlerinin yaptırdığı camide Ramazan ayında vaaz

[1266] BOA, *C-MF, D.N. 66*, s. 3276.
[1267] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye, 1317*, s. 958.
[1268] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 8.
[1269] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 8.
[1270] VGMA, *D.N. 580*, s. 166, sr. 81.

verecek olan şahsa yıllık 30 kuruş ödenecektir. Vakfa gelir sağlayan bezirhane dükkânının bakım ve tamirine, vakfın rakabesi olarak ayrılan günlük dört akçe sarf edilecektir.

3.18.2.1. Hacı Hasan Medresesi'nin Müderrisleri

Hacı Hasan Efendi'nin kurduğu vakfın şartnamesine göre, medresede müderris olacak şahıslar ilimle meşgul olan, faziletli kimseler olmalılardır. Eğitim vazifeleri karşılığında müderrislere verilecek ücret günlük 16 akçedir. Vakfın tescilinden önce medresenin mevcut olduğu ve Mehmed Efendi bin İsmail adlı müderrisin burada eğitime devam ettiği, çeşitli yazışmalardan anlaşılmaktadır. Ancak medresenin tam olarak hangi tarihte eğitime başladığı ve Mehmed Efendi'nin ne zaman tayin edildiği bilinememektedir. 1234/1819 yılında medresede müderris olduğu anlaşılan Mehmed Efendi, vakfın tescilinden önceden beri medresede müderrislik yaptığını belirtmektedir. Mehmed Efendi'nin evladı olmaksızın vefatı üzerine 8 Safer 1246/29 Temmuz 1830 tarihinde Cafer oğlu Mehmed Efendi müderrisliğe tayin olmuştur.[1271]

3.18.2.2. Hacı Hasan Medresesi'nin Talebeleri ve Tevliyeti

Hacı Hasan Efendi'nin yaptırdığı medresede beş hücre bulunmaktadır. Her hücrede birer öğrencinin kalması şartı vâkıf tarafından belirlenmiş ve talebelerden ilim tahsil etmeleri istenmiştir. Eğitime devam eden talebelere tatil dışındaki günler için her güne dörder akçe ödeme yapılacaktır.[1272] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihine gelindiğinde de medrese beş hücre ile devam etmektedir.[1273]

Vakıf şartnamesinde kayıtlı olan bilgilere göre Hacı Hasan Efendi hayatta olduğu sürece vakfın mütevellisi kendisi olacaktır, vefatından sonra bu vazife medresede müderris olanlar tarafından yerine getirilecektir. Tevliyet işini yapana günlük dört akçe ücret tahsis olunacaktır. Tevliyet için belirlenen bu şart uygulamaya geçmeden önce vâkıf vefat etmiş ve henüz hayattayken medresede müderris olan şahıs, vakfa mütevelli olmuştur.

[1271] BOA, *C-MF, D.N. 132*, sr. 6587; BOA, *C-MF, D.N. 119*, sr. 5937; BOA, *C-MF, D.N. 66*, s. 3276.
[1272] VGMA, *D.N. 580*, s. 166, sr. 81.
[1273] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 8.

3.19. ŞERİFE ZAHİDE HANIM MEDRESESİ

Şerife Zahide Hanım, Ankara'da Öksüzce Mahallesinde[1274] bir dershane, üç hücre ve keneften oluşan medrese yaptırmıştır. 9 Şaban 1235/22 Mayıs 1820 tarihinde kurmuş olduğu vakıf aracılığıyla 15 dükkân, bir değirmen ve 23 göz çiftlik menzili ile eşyalarıyla birlikte bir konağı vakfetmiştir. Medrese, Şerife Zahide Hanım'ın kendi mülkü olan konağının medreseye dönüştürülmesiyle vücuda gelmiştir. Medresenin iki tarafında Çelebizâde Seyyid Hamid ile Molla Kalaycı Hüseyin'in evleri bulunmakta, diğer iki tarafında ise kamu yolu geçmektedir.[1275]

Arşiv kaynaklarında Şerife Zahide Hanım Vakfı ile ilgili geçen kayıtlarda medresenin adı genellikle künyesi ile birlikte verilmiştir.[1276] Rifat Özdemir, medresenin adını, *Abdülhâdi Efendi'nin Halîlesi Şerife Hanım Medresesi* olarak kaydetmiştir.[1277] 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde medresenin adı *Zahide Hanım Medresesi* şeklinde ifade edilmiştir.[1278] 1327/1909 tarihli şer'i sicil kaydına medresenin adı *Eskicioğlu nâm-ı diğeri Zahide Hanım Medresesi* olarak kaydedilmiştir.[1279]

Medrese hakkında ulaşılan en son tarihli belge 25 Cemâziyelâhir 1327/14 Haziran 1909 tarihine aittir. Şerife Zahide Hanım Medresesi talebeleri mahkemeye başvurarak medresenin 15 seneden beri harap olduğunu, medrese odalarındaki rutubetten dolayı hayatlarının tehlikede olduğunu ifade etmişler ve mahkeme, medresenin tatil günlerinde tamir ettirilmesine karar vermiştir.[1280] Bu bilgiden yola çıkarak medresenin XX. yüzyıl başlarına kadar eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır.

3.19.1. Şerife Zahide Hanım ve Hayrâtı

Şerife Zahide Hanım, 1235/1820 yılında kurmuş olduğu vakfın şartnamesinde, "*Es-seyyid Abdulhâdi Efendi'nin halîlesi fahru'l-muhadderât sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât Şerife Zahide Hanım ibneti es-seyyid İdris Efendi…"* künyesi ile ifade edilmektedir. Ankara'nın ileri gelenlerinden hayır sahibi bir kişidir ve Ankara'da Öksüzce Mahallesinde

[1274] Rifat Özdemir; Öksüzce Mahallesinin yerini, bugünkü Denizciler Caddesinin sol tarafı, Kağnıpazarı Camiinin bulunduğu yer olarak konumlandırmıştır. Bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 60; Bkz. Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları.
[1275] VGMA, *D.N. 580*, s. 199, sr. 92.
[1276] "*…Ankara'da Öksüzce Mahallesinde müteveffa esseyyid Abdülhadi Efendi halilesi Şerife Zahide Hanım ibnete esseyyid Üveys Efendi üç aded hücerâtla bir aded dershaneye hâvi' medresesi vakfı…*" 1300 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 165*, s. 71; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 162*, s. 9.
[1277] Özdemir, *a.g.e.*, s. 60.
[1278] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye, 1317*, s. 958.
[1279] *AŞS, D.N. 388*, s. 86.
[1280] *AŞS, D.N. 388*, s. 86.

ikamet etmektedir. Seyyid Üveys Efendi'nin kızı, Seyyid Abdülhâdi Efendi'nin eşidir. Vakfiyede tevliyet ile ilgili şartlar sıralanırken Şerife Zahide Hanım bu vazifenin öncelikle kendi tasarrufunda olmasını istemiş, vefatından sonra ise tevliyeti Mehmed oğlu Mehmed Emin adlı birine bırakmaktadır. Bu şahıstan bahsederken …*hala mücerred terbiyemde olan ahiret evlâdım*… ifadesi kullanılmıştır. İfadeden Mehmed Emin'in, Şerife Zahide Hanımın terbiyesinde olan evlatlığı anlamı çıkmaktadır. Mehmed Emin, vakfın kurulduğu tarihte küçük yaştadır ve vakfın tevliyet işlerinin Şerife Zahide Hanımdan sonra kendisine bırakılması şartı vakfiyede belirtilmiştir. Şartnamede verilen bilgiler bunlarla sınırlıyken, Şerife Zahide Hanım'ın hangi mesleği icra ettiği, ailesi ya da buna benzer bilgilere ulaşılamamıştır.

Şerife Zahide Hanım, kurmuş olduğu vakfın vakfiyesinde, Ankara'da bazı hayır işlerinde bulunduğunu ve bunların masraflarını karşılaması için kendi malından bazı emlakı vakfettiğini ifade etmiştir. Vâkıfe, Öksüzce Mahallesi'nde bir medrese yaptırmış, medresenin tamiri ve personel masraflarının karşılanması için şartları belirlemiştir. Bunun dışında Mekke şeyhleri ve Medine şeyhleri olan efendilere her yıl vakfın gelirinden birer İstanbul zer-i mahbubu[1281] gönderilmesini istemiştir. Vakfiyede belirtilen diğer hayır işi, vakıf gelirinden Koyun Pazarı Camiinin aydınlatma masraflarının karşılanması için pay ayrılmasıdır. Şerife Zahide Hanım Medresesi'nin vakıf muhasebesi kayıtları incelendiğinde, söz konusu hayrât için masraf kalemleri belirlendiği ve bu masrafların karşılandığı görülmektedir.

Vakfın geliri, vakfiyede belirtilen şartlar için tahsis olunduktan sonra kalan miktar mütevellinin tasarrufuna bırakılmıştır. Tevliyet görevini başlangıçta vâkıfenin kendisi yürütürken, vefatından sonra evlatlık oğluna bırakılmış ve bu vazifenin onun neslinden devam etmesi istenmiştir. Ancak oğlunun neslinin kesilmesi durumunda *hakimü'l-vakf* olan efendilerin mütevelli olmaları ve vakıf şartlarını yerine getirdikten sonra gelirden kalan miktarın yarısının Mekke'de diğer yarısının ise Medine'de bulunan zayıf ve fakir kimselere verilmesi istenmiştir.

[1281] Sevilen altın demektir. II. Mahmud zamanında tedavüle çıkmış bir tür altın sikkedir. Bkz. İbrahim Artuk, "Zer-i Mahbûb" DİA, C. 44, 2013, s. 281.

3.19.2. Şerife Zahide Hanım Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri

Şerife Zahide Hanım, medrese için kendi malından bazı mülkleri vakfetmiştir. Bu mülkler vakıf şartnamesine detaylı bir şekilde kaydedilmiştir;[1282]

- İbadullah Camii yakınında bulunan bir ekmek dükkânı, bir tekneci dükkânı, bir kahvehane,
- Bir bezirhane zemini ile Tahtakale Çeşmesi yakınında bir ekmekçi dükkânı,
- Haseki Camii yakınında bir çubukçu dükkânı,
- Geyikboz Mahallesinde bir kevacı menzili, altında iki attar dükkânı ve bir duhancı dükkânı,
- Haffaflar (Ayakkabıcılar) çarşısında bir attar dükkânı ile Muytab (Dokumacı) çarşısında bir attar dükkânı,
- At Pazarında bir bezci dükkânı, Attarlar çarşısında bir tüfenkçi dükkânı, bir ekmekçi dükkânı,
- Kocabeyzâde Medresesi yanında bir kahvehane ve bir berber dükkânı,
- Öksüzce Mahallesi'nde bir büyük konak ile konak eşyalarından üç sini, iki kuzu tenceresi, on tencere, 15 kapaklı sahan, on tabak, iki büyük helva tavası, iki abdest leğeni, iki çift leğen, ibrik, iki çift şamdan olan bakırları
- Bala Kasabasında Afşar Çiftliğinde bir asiyab (değirmen), samanlık, ahır ve odaları olan toplam 23 göz çiftlik menzilleri,

Vâkıfe Şerife Zahide Hanım, vakfettiği konak meskenini vakfına mütevelli olanlara şart koşmuştur. Vakfa gelir sağlayan evler, dükkânlar ve değirmen her sene mütevelli tarafından misillerinde olduğu gibi kiraya verilerek elde edilen gelirden öncelikle söz konusu akarların tamiri ve bakımları için her yıl 300 kuruş sarf edilmesi istenmiştir. Vakıf kurulduktan sonra ilk muhasebe kaydı R. 1264-1270/M. 1848-1854 yıllarını içeren kayıttır. Söz konusu yedi sene boyunca vakfın toplam geliri 14.995 kuruştur. 8.842 kuruş vakfın masrafları için harcanmıştır. Bu kayıtta yalnızca gelir- gider bilgileri bulunurken müderris ya da talebelere yapılan harcamalara rastlanmamış, 6.152 kuruş olan vakıf geliri fazlası ise mütevelli şartı olarak verilmiştir.[1283] R. 1276/M. 1860 yılında vakfın geliri 2.400 kuruştur. Vakıf malı olan dükkânların tamir masraflarına 685 kuruş sarf edilirken 58 kuruş Mekke ve

[1282] VGMA, *D.N. 580*, s. 199, sr. 92.
[1283] VGMA, *D.N. 1969*, s. 128.

Medine şehirlerine gönderilmiş, 36 kuruş ise Koyun Pazarı Camii için ayrılmıştır. Kalan miktar olan 880 kuruş yine mütevellinin tasarrufundadır.[1284] R. 1278/M. 1862 yılının muhasebesinde ise vakfın gelirinde artış olmuş ve 4.440 kuruş olarak kaydedilmiştir. Vakıf dükkânlarının masrafları için 919 kuruş, Koyun Pazarı Camii için 36 kuruş, Mekke ve Medine şehirleri için 58 kuruş sarf edilmiştir. Vakıf gelirinden kalan 3.210 kuruş mütevelli şartı olarak kaydedilirken müderris ya da medrese için herhangi bir harcama kalemi görülmemektedir.[1285]

3.19.2.1. Şerife Zahide Hanım Medresesi'nin Müderrisleri

Şerife Zahide Hanım Medresesi'nin vakfiyesinde, *Fünûn-u şitâda mâhir ve istihrâc-ı ulûmu'l-nâfiâya kadir bir âlim ve âmil kimesne*… olarak ifade edilen özelliklere sahip müderrisin tatil günleri dışında dershanede talebelere ders vermesi beklenmektedir. Görevi karşılığında müderrise tahsis edilen ücret aylık beş kuruştur.[1286] Medresenin müderrisliğine dair ilk bilgiye 20 Muharrem 1252/7 Mayıs 1836 tarihli belge aracılığıyla ulaşılmıştır. Mehmed Nazif Efendi bu tarihte müderrisliğe başlamış ve uzun yıllar görevine devam etmiştir, vefatı sebebiyle yerine ulemadan Kurşunlu Şeyhzâde Mehmed Neşet Efendi bin Hüseyin atanmış ve aylık beş kuruş maaş alması uygun bulunmuştur (1300/1882).[1287] 18 Receb 312/15 Ocak 1895 tarihli atama kaydında Kurşunlu Şeyhzâde Mehmed Neşet'in vefatıyla vazifesinin oğlu Mehmed Talat'a verilmiştir. Ancak Mehmed Talat, Dersialiye'de mülkiye mektebinde talebe olduğundan, müderrislik vazifesinin 69 yaşındaki Mehmed Efendi bin Ahmed'e tevcih edildiği kaydedilmiştir. Müderris Mehmed Efendi vefat edince de vazifesi oğlu Ali'nin üzerine geçmiş ancak rağbet etmediğinden 12 Muharrem 325/25 Şubat 1907 tarihinde İsmail Hakkı Efendi'ye tevcih olunmuştur. Bu tarihten bir yıl önce, aylık beş kuruş olan müderrislik ücretine 95 kuruş zam yapılarak 100 kuruşa yükseltilmiştir.[1288] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde ise medresede İsmail Efendi'nin müderrislik yapmakta olduğu kaydedilmiştir.[1289]

3.19.2.2. Şerife Zahide Hanım Medresesi'nin Talebeleri

Şerife Zahide Hanım Medresesi Vakfının vakfiyesinde, medresenin talebeleri için bazı şartlar söz konusu olmuştur. Talebeler için tahsis edilen üç hücre bulunmaktadır ve

[1284] BOA, *EV-MH*, 1384, 4.
[1285] BOA, *EV-MH*, 1386-1.
[1286] VGMA, *D.N. 580*, s. 199, sr. 92.
[1287] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 162*, 9-2, 301; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 165*, s. 71.
[1288] VGMA, *D.N. 224*, s. 95, sr. 1001; VGMA, *AŞS, D.N. 986*, s. 23.
[1289] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 19.

talebelere aylık 60 para verilmesi şartı vakfiyede ifade edilmiştir.[1290] Ancak vakfın muhasebe kayıtları incelendiğinde vakfın gelir ve gider kalemleri kaydedilmiş fakat talebelere ait bir harcama bedeli görülmemiştir.[1291]

1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde Zahide Hanım Medresesi'nde 11 talebe bulunduğu kaydedilmiştir.[1292] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde medresede dört hücre bulunduğu bilinmektedir.[1293]

Zaman içinde medrese yapısı harap hale gelmiş ve tamire ihtiyacı olmuştur. 25 Cemâziyelâhir 1327/14 Haziran 1909 tarihinde medresede eğitim gören talebeler medrese odalarının rutubetten harap hale geldiğini ve rutubetin sağlıklarına zarar verdiğini ifade ederek mahkemeye başvurmuşlardır. Daha önceden yapılan keşif ile tamirine karar verilen medresenin bir an önce tamirine başlanması ve eğitimin aksamaması için tatil günlerinde tamir ettirilmesi kararı verilmiştir. Mahkemeye başvuran talebelerin adları; Hüseyin Efendi bin Ömer, İsmail Hakkı Efendi bin Ali, Mehmed bin İsmail, Hızır Efendi bin Hacı Mehmed Efendi, Rifat Efendi bin Ali'dir. Bu şer'i sicil kaydından medresede beş talebenin olduğu anlaşılmaktadır.[1294]

3.19.2.3. Şerife Zahide Hanım Medresesi Vakfının Tevliyeti

Vakıf şartnamesinde, vakfın tevliyet işlerinin nasıl ve kim tarafından yürütüleceği ile alacağı ücret açıkça ifade edilmiştir. Tevliyet vazifesinin vâkıfenin kendi uhdesinde bulunduğu, kendisinden sonra evlatlığı Mehmed Emin'in tevliyete devam edeceği kaydedilmiştir. Mütevellinin vazifeleri, vakfın akarı olan mülkleri kiraya vermek ve elde edilen geliri vakıf şartnamesine göre taksim etmektir. Bunun karşılığında her ay iki kuruş ücret alacak, buna ek olarak vakfın masrafları çıkarıldıktan sonra kalan fazlayı yine mütevelli tasarruf edecektir. Ayrıca vâkıfenin kendi mülkü olan büyük bir konak mütevellilerin tasarrufuna bırakılmıştır.[1295]

[1290] VGMA, *D.N. 580*, s. 199, sr. 92.
[1291] VGMA, *D.N. 1969*, s. 128; BOA, *EV-MH*, 1386-1,4.
[1292] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye, 1317*, s. 958.
[1293] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 19.
[1294] *AŞS, D.N. 388*, s. 86.
[1295] VGMA, *D.N. 580*, s. 199, sr. 92.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEDRESELERİN ANKARA ŞEHRİNE ETKİLERİ

Vakıflar; yaptıkları hayır, hizmet ve faaliyetlerle, eğitim, sosyal, kültürel, ekonomik ve fizikî açıdan Ankara'nın dokusuna ve görünümüne etkisi olmuş, değer katmışlardır. Tespit edebileceğimiz kadarıyla Ankara'da kurulan vakıflardan 28'i medrese vakfıdır. Bu medreseler ya bir külliyenin parçası ya da müstakil yapılardı. Bazı medreselerin yanında bir cami, mescit, zaviye, muvakkithane, çeşme gibi sosyal ve dinî yapılar bulunmaktaydı. Bunların ayrıca şehrin muhtelif yerlerinde bulunan han, dükkân, hamam, mektep, muvakkithane, çeşme gibi vakıf akarları bulunmaktaydı. Medreselerle şehrin eğitim, kültür ve sosyal hayatına katkı sağlanırken, devletin ihtiyacı olan adlî ve ilmî alanlarda çalışacak memurlar yetiştirmişlerdir. Vakıflarla şehrin ekonomik ve dini yapı ve hizmet ihtiyacı karşılanmış, böylece şehrin kırsaldan farklı bir görünüm kazanması sağlanmıştır. Ankara'nın ihtiyacına en hızlı ve sürekli şekilde cevap vermeye çalışan vakıf müesseseleri elbette bu çalışmada yapılan tespit ve açıklamalarla sınırlı değildir. Ankara'da hemen hemen her alandaki varlığıyla kente refah ve bayındır bir çehre kazandıran vakıflar ve içlerinde önemli bir nitelik ve niceliğe sahip medrese vakıfları, dönemin gereklilik ve şartlarına uygun olarak varlık ve devamlılık göstermişler ve giderek artan ehemmiyetleriyle kentin ve kent hayatının önemli bir parçası olmuşlardır.

4.1. ANKARA MEDRESELERİNİN GENEL DURUMU

Şehirler imar edilirken, İslam geleneğinden miras aldıkları vakıf kurumunu kullanan Osmanlı toplumunda vakıf müessesesi, hem teorik açıdan hem de uygulamada oldukça gelişmiş; şehirlerin kuruluşu, imar ve iskânı konusunda Osmanlı şehirleri olarak özgün modeller ortaya çıkmıştır. Vakfın amacı ve şuuru çerçevesinde gelişen bu kurumlar, Osmanlı şehirlerinin kuruluşu, gelişimi, kültürel ve fiziki varlığı hususunda ve günlük hayatın işleyişinde son derece etkin faaliyetlerde bulunmuşlardır.[1296] Şehirlerin kültürel kimliği ve sosyal yapısını anlamada eğitim en önemli unsurlardan biridir. Osmanlı'da taşrasında medrese, mektep, zaviye ya da darülkurra gibi eğitim kurumları bulunmaktadır. Medreseler,

[1296] Hilmi Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, S. IX, 1971, s.13; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 401.

bunların içinde en mühim olanıdır ve kimi zaman cami, kütüphane, hamam ya da mescit gibi yapılarla bir arada kurularak vakfın külliye unsurlarından biri olmuştur.

4.1.1. Medreselerin Fizikî Yapısı ve Yerleri

Ankara'da XIV. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar 28 medresenin varlığı tespit edilmiştir. Bunların dışında, bir ya da iki belgede yalnızca adının bahsedildiği, Haseki Medresesi, Araba Pazarı Medresesi, Şükriye Cami Medresesi, Alaaddin Medresesi gibi medrese isimleri ile karşılmıştır. Ancak bunlar hakkında detaylı bilgiye ulaşılamadığından ve bu isimlerin diğer medreselerden birinin adıyla karıştırılma ihtimali ile sehven yazılmış olabileceği düşüncesinden dolayı ayrı medreseler olarak ele alınmamıştır. Örneğin Haseki Medresesi adıyla ifade edilen medrese hakkında arşivde birkaç kayda ulaşılmıştır. Ancak bu medrese ile Haseki Camii yanına yapılan Emniye Medresesi (1141/1728) ya da Rızâiye Medresesi (1231/1816) kastediliyor olabilir düşüncesi ve vakfiye ya da muhasebe kaydına ulaşılamadığından farklı bir medrese gibi değerlendirilememiştir. Benzer şekilde, Koyun Pazarı Medresesi, Hamit Medresesi gibi medrese adlarına da birkaç belgede rastlanılmış, fakat bunlar hakkında daha geniş ve farklı bilgiye ulaşılamadığından bunlar medrese olarak değerlendirmeye alınmamıştır. Bununla birlikte 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Ankara medreselerinin listesinin verildiği belgede Raşid Efendi Medresesi adlı bir medresenin kaydı verilerek bir hücreden ve bir dershaneden oluştuğu, müderrisinin bulunmadığı bilgisi ifade edilmiş, fakat yapılan incelemeler neticesinde bu isimle anılan bir medrese kaydına ulaşılmamıştır. Bu adla anılan medrese ile Ankara'da bulunan başka bir medrese kastedildiği düşünülmekte, fakat hangi medrese olduğu anlaşılamamaktadır.[1297]

Tarihi kaynaklara göre Ankara merkezinin hududunu çizmek gerekirse Ankara şehri iki kısımdan meydana gelmektedir. Kaleden, günümüzdeki tren istasyonuna kadar olan bölge yüksekten alçağa doğru devam eden eğim halindedir. Kale çevresi *Yukarı Yüz* olarak tanımlanırken Hacı Bayram Külliyesi'nden Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan kısım ise *Aşağı Yüz* olarak adlandırılmıştır. Kale surları, şehri sarar vaziyettedir. Şehre giriş ise üç kapı üzerinden yapılmaktaydı. Cenâbî Kapısı/Kayseri Kapısından devam eden yol, Avancıklar Mahallesi'nden başlayarak Ulucanlar, Hacı Arab Mahallesi, At Pazarı üzerinden Bedesten'e ulaşırken, At Pazarı, Uzunçarşı'dan Kale dibi (Tahte'l-Kal'a) ne bağlanıyordu. Kaledibi ise bir yandan Araba Pazarına, diğer yandan Hacı Bayram Külliyesi ve Debbağhane'ye

[1297] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 9; Ankara Medreselerinin isimlerini ve kuruluş tarihlerini gösteren tablo için bkz. Ek-2. Osmanlı Döneminde Ankara'da Faaliyet Gösteren Medreseler.

açılmaktaydı. Cumhuriyet dönemine kadar devam eden bu tanım ile Ankara'nın yapısını ortaya koymaktadır.[1298] Çalışmanın konusu olan Ankara medreseleri şehrin merkezindeki medreseleri kapsamaktadır. Nefs-i Ankara olarak bilinen Ankara Kalesi ve etrafını içine alan bölgede kurulan medreseler, Ankara'nın merkez yapısı olan Aşağı Yüz ve Yukarı Yüz kısımlarının içinde kalmaktadır. Medreselerin yoğun olarak bulunduğu yerler, şehrin ticari olarak ve nüfus bakımından en işlek yerleri olan Hacı Bayram Külliyesi ve çevresi, Melike Hatun Külliyesi ve çevresi, Taht'el-Kal'a bölgesi, At Pazarı, Koyun Pazarı, Kağnı Pazarı, Suluhan, Karabey Hamamı, Eyne Bey Hamamı… gibi bölgelerdir.[1299] Ankara medreseleri şehrin fiziki yapısına uygun olarak genellikle bir külliye içinde veya caminin yanında ya da ayrı olarak yapılmıştır. Melike Hatun Medresesi, Zincirli Medresei ve Fazliye Medresesi iki katlı iken, diğerleri tek katlı yapı halinde inşa edilmiştir. Genellikle bir dershane ve hücrelerden oluşmaktadır. Bu haliyle Ankara medreselerinin yapısı Osmanlı taşra medreselerine uygun haldedir.[1300]

Ankara medreseleri vakıflar tarafından yaptırılmış ve masrafları da vakıflar aracılığıyla karşılanmıştır. Vakfiyelerde medreselerde görev yapan müderris, danişmend, Şeyhü'l-kurra, hafız-ı kütüb, muid gibi tedris heyeti ile bunların görev ve sorumlukları hakkında şartlar belirtilmiştir. Ayrıca görevlilerin maaşları, tayinleri ve okutulacak dersler ve talebeler ile ilgili şartlar da yine vakfiyelerde tanımlanmış, sonraki yıllarda medresenin işleyişi buna göre tayin edilmiştir. Medreseler, vakıflar ile tam muhtariyete sahip olmuş, bu durum medrese görevlilerinin tayininde karar mercii olmalarını sağlamıştır. Bazı medreselerdeki müderrislik ya da mütevelli gibi görevlerin babadan oğula intikal etmesi bu durumu açıklayan önemli örneklerdendir. Müderrisliğe tayin ya vâkıfın önce kendisini, sonra da nesli tükeninceye kadar evladını tayin etmesiyle ya da vâkıfın kendisi müderris değilse önce başka bir müderrisi tayin edip daha sonra bu müderrisin evladına müderrisliğin geçmesi şartı ile gerçekleştirilmiştir.[1301] *Evlâda meşrût* ifadesiyle yerine getirilen bu durum ile müderrisliğin nesiller boyu aynı aile üzerinden devam ettiği görülmektedir. Ankara medreselerinin neredeyse tamamında bu şart uygulanmış ve mütevelli ve müderrislik

[1298] Mehmet Tunçer, *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20. Yy*), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 25; Hacıgökmen, *a.g.e.*, s. 25, 26, 32; Ergenç, *Ankara ve Konya*, s. 16.
[1299] Medreselerin yerleri, birinci ve ikinci bölümde kendi başlıklarında ayrıntılı olarak değerlerndirilmiştir. Ayrıca bkz. Ek-2. Osmanlı Döneminde Ankara'da Faaliyet Gösteren Medreseler.
[1300] Medreselerin bulunduğu yer bilgisini gösteren tablo için bkz. Ek-2. Osmanlı Döneminde Ankara'da Faaliyet Gösteren Medreseler.
[1301] Yediyıldız, *a.g.md.*, s. 169.

görevinin babadan oğula veya kardeşten diğer kardeşe intikali görülmüştür. Ancak neslin inkırazı durumunda başka bir görevli tayin edilmiştir.

Vakıflar kuruluş amacına ve gelirlerinin tahsisine göre hayri vakıf, aile vakfı ve yarı ailevî vakıf olarak sınıflandırılmaktadır. Hayrî vakıflar; dini, sosyal ya da kültürel amaçlar için kurulan ve kendisinden yararlanılan vakıflardır. Aile vakıflarında, hayrî bir amaç olmaksızın vakıf gelirinin vâkıfın ailesinin tasarruf etmesiyle olmuştur. Yarı ailevî vakıflarda ise vakıf gelirinin bir kısmı hayır işlerine tahsis edilirken bir kısmı da vâkıfın kendisine ve ailesine tahsis edilmektedir. Aile vakıfları ve yarı ailevi vakıflar denilen bu grup vakıflarda vâkıf, ailesini vakfa idareci veya hayrâtında bir görevli yapmış ya da vakıf gelirinden onlara hisse tahsis etmiştir. Bu grup vakıflarda amaç, vâkıfın mal bütünlüğünü koruyabilme yani devlet müdahalesi ve müsadereyi önleme olduğu gibi ailenin geleceğini için bir nevi sigorta ya da garanti eyleminde bulunarak sosyal güvenliği sağlamaktır. [1302]

Ankara'nın medrese vakıflarının çoğu tevliyetin vâkıfın ailesi tarafından devam ettirildiği, böylece vâkıfın ailesine bu vazife aracılığıyla gelir sağlandığı türdendir. Saraç Sinan Medresesi Vakfının tevliyetinin vâkıf soyundan gelenler tarafından yapılması şartı vardır, yalnızca inkıraz durumunda bu görevi müderris yerine getirecektir. Vâkıfın evladının tevliyeti devam ettirmesi durumuna XVIII. yüzyıl yarısından itibaren değişikliğe gidilmiş ve tevliyeti müderrisler ve imamlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Yeşil Ahî Medresesi Vakfında vâkıf, tevliyeti önce kendisinin yürüteceğini, vefatından sonra bu vazifeyi kız ve erkek evladının devam ettirmesi şartını ifade etmiştir. Evladı üzerinden devam etmeyecek olursa, o zaman vâkıfın kardeşi mütevelli olacak, onun da nesli inkıraza uğrarsa vâkıfın diğer kardeşi mütevelli olacaktır. Vâkıf, ailesinin neslinin kesilmesi durumunda Ahî Mamak oğlu Ahî Mahmud'un soyundan gelenler devam ettirmesini, onların da nesli kesilirse Ankara'da hâkim olanların vakfın idaresini yerine getirmelerini istemiştir. Burada vâkıfın kendi neslini öncelemesi ile beraber ahîlik teşkilatından gelenleri de kayırdığı görülmektedir. Zira vâkıf Ahî Ahmed de bu teşkilattandır.

Zincirli Medresesi Vakfında vâkıf, hayatta olduğu sürece vakfın tevliyet işlerini kendisinin yürüteceğini, kendisinden sonra bu sorumluluğun evladı üzerinden devam

[1302] Vakıf Müessesesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, , TTK, Ankara 2003, s. 14-17; M. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, C. II, 1942, s. 12-13; Ömer Lütfi Barkan, "Şer'î Miras Hukuku ve Evladlık Vakıflar", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.VII, İstanbul 1940, s. 159-162; Mustafa Alkan, "Osmanlı Devletinde Aile Vakıfları ve Sosyal Güvenlik", *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı-Bilim Uğrunda 30 Yıl*, Vadi Grafik Tasarım, Ankara 2018, s. 141.

edeceğini şart koşmuştur. Nesli kesildiğinde ise tevliyetin şeyhülislam kethüdaları tarafından yürütülmesini istemiştir. Kocabey Medresesi, Emniye Medresesi, Mehmed Emin Efendi Medresesi, Sun'iyye Medresesi Vakıfları da aynı şekilde vâkıfın evladı tarafından işletilecek ve ücret tahsis edilecektir. Mütevelliye vazife ücreti ile beraber vakıf gelirinin fazlası da verilecektir.

Sarmiye Medresesi vakfının idaresi de vâkıfın evladı tarafından yürütülmektedir. Vakıfta kadın idareciler de görülmektedir. 1222/1807 yılına gelidiğinde mütevelli Şerif Mehmed vefat edince yerine *evlâd-ı vâkıfeden* zevcesi Şerife Ümmü Gülsüm getirilmiş ve 13 yıl bu vazifede kalmış, 1235/1820'de vefat eden Şerife Ümmü Gülsüm'ün yerine ise bu görev evlâd-ı vâkıfeden kızı Şerife Halime'ye tevcih olunmuştur.[1303] Yusufiye Medresesi de evladiyet üzere idare oluacaktır. Her ne kadar vâkıf neslinin kesilmesi durumunda müderrislerin bu vazifeyi devam ettirmesini şart koşsa da mütevelli atama kayıtlarında evlattan kadın idarecilerin olduğu görülmektedir.[1304] Fazliye Medresesi'nde de evladiyet uygulaması olmuştur. Vâkıfın nesli kesilmesi durumunda müderrislere bırakılacak olan bu görev şartı evlat üzerinden devam etmiş, müderrislerin bu vazifeye gelmedikleri yapılan atamalardan anlaşılmıştır.

Ankara'daki diğer medreselerden farklı olarak Ak Medreseyi bünyesinde barındıran Hacı Bayram Veli Vakfı *evkâf-ı müstesnâ* olarak tanımlanan vakıflardandır. Müstesna vakıflar bir hükümdar tarafından kurulan daha sonra hanedan tarafından idaresi sürdürülen vakıflardır ve devletin sadece kamu hukuku gereğince genel hükümlere göre denetleyebileceği vakıflardır. Vakıfname kaydı bulunmayan Hacı Bayram Vakfını kuranın II. Murat olduğu ileri sürülmektedir. Oğlu II. Mehmed ve onun da oğulları, vakfa saygı ve itibar göstermeye devam etmişler ve müstesna vakıf olarak muamele edilmiştir.[1305]

Bazı medrese vakıflarının vakfiyesine ulaşılamamış, vakıf idaresi ile ilgili uygulamalarda yıllar süren tevliyet tartışmaları olmuştur. Kızıl Bey Medresesi'nde tevliyet tartışmaları çoğu zaman mahkemeye intikal etmiş, kimi zaman vakfın yönetimi evlâdiyet usulü olduğu ve vâkıfın evladı tarafından idare edilmiş kimi zaman da bu duruma kadimden beri uygulanan gelenek diyerek tevliyete müderrislerin müdahalesi olmuştur. Buna benzer sorunlar Sarı Hatip Medresesi tevliyetinde de yaşanmış ve çoğu zaman mahkeme kayıtlarına geçmiştir. Ağazâde Medresesi Vakfının, aile vakfı olan Aslan Ağa Vakfı ile

[1303] VGMA, *D.N. 535*, s. 93 (93), sr. 3; VGMA, *D.N. 534*, s. 130 (131), sr. 11
[1304]BOA, *EV-MKT, D.N. 4*, s. 128; BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 228*, s. 255; BOA, *EV-MKT, D.N. 1607*, s. 91; BOA, *EV-THR, D.N. 135*, s. 102.
[1305] Bayramoğlu, *a.g.e.*, s. 5.

birleştirilmesinden sonra tevliyet işleri ile ilgili aile arasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve mahkemeye intikal ettiği durumlar olmuştur. Başka bir tevliyet sorunu Sun'iyye Medresesi Vakfında yaşanmıştır. Evladiyet uygulaması ile tevliyet vazifesini yürüten evlatlar arasında anlaşmazlık olmuş ve yine mahkemenin hükmüyle çözüme ulaştırılmıştır.

Şerife Zahide Hanım Vakfının vakfiyesinde tevliyet vazifesinin vâkıfenin kendi uhdesinde bulunduğu, kendisinden sonra evlatlığı Mehmed Emin'in devam edeceği şartı bulunmaktadır. Mütevvelli, vazife ücretinin dışında vakıf gelirinden kalan fazlayı tasarruf edecektir. Ayrıca vâkıfenin kendi mülkü olan büyük bir konak mütevellinin tasarrufuna bırakılmıştır.[1306] Şahabiye Medresesi Vakfını vâkıf hayattayken kendisi yürütmüştür. Vefatından sonra vâkıfın amcasının oğluna bırakılacağı, onun da vefatından sonra amcaoğlunun nesli üzerinden devam edeceği şartı vâkıf tarafından ifade edilmiştir.

Ankara Medreselerinin vakıflarının tevliyetinin vâkıf ve onun nesli üzerinden devam etmesi vakfın sürekliliğini sağlayan önemli bir faktör olmuştur. Bu faktör, medreselerin de devamlılığını sağlamıştır. Tevliyetteki evladiyet uygulaması bu açıdan bakıldığında medreselerin uzun yıllar yaşamasına katkı sunan hukuki bir durumdur.

Medrese vakıfları içinde para vakıfları da bulunmaktadır. Para vakıflarının yanı sıra diğer medrese vakıflarından bazılarına sonradan hayır sahipleri tarafından para vakfedilerek paranın işletilmesiyle vakfa gelir sağlanmıştır.[1307]

Osmanlı medreselerinin eğitim dereceleri, müderrislere ödenen ücrete göre ya da medresede okutulan kitaplara göre belirlenmektedir.[1308] Ankara medreselerinden Seyfiye Medresesi *ellili* medrese payesiyle derecelendirilmiştir. 1001/1593 yılında ise *dâhil ellili* payesiyle eğitim vermiştir. 1063/1652'te yine *dâhil* medrese olarak devam etmiştir. Sarı Hatip Medresesi, XVI. yüzyılda derece bakımından *kırklı ve sahn payeli* eğitim vermiş, XVII. yüzyılda ise *dâhil* olarak altmış paye statüsüne ulaşmıştır. Kızıl Bey Medresesi'nin derecesi ise *hâriç* medrese statüsündedir.[1309] Sarmiye Medresesi ve Seyfiye Medresesi de ellili medreselerdendir.

Osmanlı medreselerinde, medreselerin derecelerine göre farklı kitaplar okutulmaktadır. Yirmili medreselerde, Haşiye-i Tecrîd adlı kelam kitabı, Mutavvel adlı

[1306] VGMA, *D.N. 580*, s. 199, sr. 92.
[1307] Bkz. Tablo 14. Vakıfların akar cinsine göre sınıflandırılması
[1308] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı,* s. 48; Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri*, s. 238.
[1309] Ergenç, *a.g.e.*, s. 25-26; Baltacı, *a.g.e.*, s. 141, 414.

belagat, Şerh-i Ferâiz adlı fıkıh kitabı okutulmaktadır. Ankara medreselerinde verilen dersler ve okutulan kitaplarla ilgili çok az bilgiye ulaşılmıştır. Müderrislerin aldığı ücretler bakımından değerlendirildiğinde Yeşil Ahi Medresesi, Fazliye Medresesi, Şahabiye Medresesi, Emniye Medresesi'nin yirmili medrese statüsüne sahip olduğu anlaşılmış ve bu medreselerde bu derslerin verildiği düşünülmüştür. Otuzlu medreselerde fıkıh, kelam, belagat, hadis dersleri okutulmaktadır.[1310] Sun'iyye Medresesi ve Zincirli Medresesi müderris maaşı bakımından otuzlu medreselerdendir. Kırklı medreselerden Ankara'da Ak Medrese, Sarı Hatip Medresesi, Kocabey Medresesi'nin varlığı görülmektedir.

Kızıl Bey Medresesi talebesi Molla Ali'nin terekesindeki kitap listesinden yola çıkarak medresede nahiv, sarf, fıkıh, ilmihal, mantık, İslam Miras Hukuku derslerinin olduğu ve Tarikat, Mecmu'a-i Ferâ'iz, Kitâb-ı Kâfiye, İzhar, Molla Cami, Hüseyniye, Sirâc, Ferâ'iz-i Seydî, Tecdîd, Sarf Cümlesi, Sadrü'ş-Şerî'a, Tasavvurat, Türkî Manzûme kitaplarının okutulduğu düşünülmektedir.[1311] Melike Hatun Medresesi ellili medreselerdendir, burada müderrislik yapan Hacı Bayram Velî hakkında yapılan araştırmalardan yola çıkılarak, o dönemde Arapça, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, Akaid ve Mantık gibi derslerin okutulduğu sonucuna ulaşılmaktadır.[1312]

4.1.2. Ekonomiye Etkisi

Osmanlı vakıflarının sosyal hizmet, dini destek ve bayındırlık gibi hizmetlerinin yanı sıra bulunduğu şehre ekonomik katkıları da bulunmaktadır. Ekonomik katkılar, tarım, sanayi ve ticaret olarak kendini göstermektedir. Vakfın tesisinde en önemli amaç hizmettir. Farklı bir bakış açıyla değerlendirilecek olursa esasen vakıflar bir yönüyle ekonomik işletmelerdir. Hizmet sağlamak amacıyla yapılan hayır işlerine gelir sağlamak için üretim yapılmakta ya da vakfa gelir sağlayan mekanizmalar işletilmektedir. Vakıflar, hizmetin sürekliliğini sağlamak için hanlar, kervansaraylar, dükkânlar vs… kurmuşlar veya bunları işletmişlerdir. Vakıflar şehirlerde iktisadi hayatın canlı tutulmasına katkı sağlayan önemli kurumlardır. Ankara'nın ekonomik faaliyetleri, Ankara'da kurulan vakıfların akarları üzerinden değerlendirilecek olursa, vakıf tarafından tarım alanlarının işletilmesi, ticaret mekânlarının çalıştırılması, bağ ve bahçelerin kiraya verilmesi ile nakit para bağışlarının vakfa gelir sağlanması şeklindedir. Bu başlıkta, çalışılan zamansal süreç ve sayısal verilerin yoğunluğundan dolayı vakıfların ekonomik açıdan şehre katkılarını finansal değerler

[1310] Mefail Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, s. 30; Baltacı, a.g.e, s. 38-44.
[1311] Demirel, *a.g.t.*, s. 69-70.
[1312] Mecdî, *a.g.e.*, s.77; Ethem Cebecioğlu, "Hacı Bayram Veli'nin İlmi Birikimi", *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2016, s, 100.

üzerinden vermekten ziyade şehir, işletme ve hizmet bağlamında değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Vakıf akarı denilen gelir getirici vakıf malları, cinsleri itibarıyla üç grupta incelenmektedir. Zirai faaliyetler için vakfedilen çiftliklere, bağ ve bahçelere, ekilebilen anlamında müstegallât türünde akar denilmektedir. İkincisi, kiraya verilen dükkân, han, bedesten, kervansaray, değirmen, hamam gibi yapılara, çatılı/tavanlı manasında musakkafât cinsindeki akar ve üçüncüsü nakit paranın vakfedilmesiyle elde edilen gelirlerdir.[1313]

Ankara'daki medreselerin vakıflarına akar türlerine bakıldığında üç gruba da dahil olan medrese vakıfları bulunmaktadır. Müsekkafat cinsi açısından incelendiğinde, vakfedilen hanlar, kervansaraylar, dükkanlar, vs… kale etrafında bulunan ve Ankara'nın kalbinin attığı sosyal ve ticari alanlardır. Koyun Pazarı, At Pazarı, İplik Pazarı, Kağnı Pazarı, Balık Pazarı gibi alış-veriş merkezlerinin yanı sıra Attarlar Çarşısı, Çerağ Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Arasta Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Çıkırıkçılar Çarşısı gibi adlarla anılan ticari mekânlarda vakıf akarı olan emlak bulunmaktadır.

Vakfa akar olan müsakkafat cinsine örnek olarak Zincirli Medresesi Vakfı verilebilir. Vakfa, Kale civarında bulunan iki han ile etrafındaki pek çok dükkân kirası gelir sağlamaktadır. Ayrıca iki hamam, bir değirmen, bir bahçe, iki bağın işletilmesinden elde edilen gelir vakfın akarına eklenmiştir. Kocabey Medresesi için Ankara'da bulunan Tahtakale Hamamı (Çifte Hamam), hamam civarında bir odunluk ile odunluk avlusu, iki han, 13 dükkân ve bir bahçeden kirasından elde edilen vakfa akar olmuştur. Emniye Medresesi Vakfına ise Atpazarında bulunan bir han ile han etrafında bulunan bazı dükkânları vakfetmiştir. Yusufiye Medresesi ise Ankara merkezinde 25 dükkân ile bir bahçenin kirası ile eğitimine devam etmiştir. Mehmed Emin Efendi Medresesi, Ankara Kalesi duvarına bitişik dört dükkân ile bir mahzen kirasının geliriyle kurulmuş ve varlığını sürdürmüştür. Fazliye Medresesi'nin kuruluşu ve devamlılığı Ankara merkezinde bulunan sekiz dükkânın kira geliriyle sağlanmıştır. Koyun Pazarı'nda Ağazâde Hanı ve yanındaki han ile yine aynı yerdeki iki dükkân ve iki kervansaray Ağazâde Medresesi'nin vakıf geliridir. Ağa/Mermerzâde Medresesi'ne ise Ankara'da merkezinde altı kârhane, bir tabhane, bir menzil, bir boyacı dükkânı ve dükkân üstünde bir oda, bir ahır ile ekmekçi dükkânı, vâkıf Ali Ağa tarafından vakfedilen taşınmazlardır. Mimarzâde Medresesi'nin gelirini de Ankara merkezinde bulunan 25'ten fazla dükkândan alınan kiralar ile bir han ve bir değirmen

[1313] Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf müessesesi*, İstanbul 1996, s. 284-285

oluşturmaktadır. Hacı Abdullah Medresesi'nin geliri altı dükkân kirası, Rızâiye Medresesi'nin geliri ise Tahtakale Hanı, iki menzil, üç şal karhanesi ve 50'nin üzerinde dükkân kirasıdır. Hacı Hasan Medresesi'nin masrafları Ankara'da Ürgüp Mahallesinde bulunan bir bezirhane dükkânının kirasıyla karşılanmaktadır. Şerife Zahide Hanım Medresesi Vakfı ise 16 dükkân kirası, bir konak, iki menzil ve bir değirmen kirasıyla kurulmuştur. Hankah Medresesi ise yine Ankara merkezinde bulunan çeşitli dükkânlar, bir cenderesi karhanesi, iki cendere, iki cenderehanenin vakfedilmesiyle kurulmuştur. Bu medrese vakıflarının geliri han, hamam, kervansaray, konak ve değirmenlerden elde edilen kira ile karşılanmaktadır.

Müstegallat türündeki medrese vakıflarından olan Kızıl Bey Medresesi'nin geliri, Ankara Sancağına bağlı Zir Kazasına ait Güvercinlik Köyü ile Tahir Mezraası, Murtazâabad (Kazan) Kazasına bağlı Miranos Köyünün yarısı ve Çarhane ve Değirmencik mezraalarından alınan öşür vergisinden oluşmaktadır.[1314] Melike Hatun Medresesi'ne gelir sağlaması için Ankara'nın Çubuk kazası, Murtazaâbâd kazası ve Kasaba nahiyesindeki bazı köylerin vergi gelirleri vakfedilmiştir.[1315] Yeşil Ahî Medresesi'ne Çubuk, Kasaba ve Mürtedova'da bulunan bazı köy, mezraa ve bahçelerin gelirleri ile Koyun Pazarındaki bir mengeneden alınan harç gelir sağlamaktadır. Sarmiye Medresesi'ne iki çiftlik yerinden alınan vergi gelir sağlamaktadır. Seyfiye Medresesi Vakfının geliri Beypazarı'nda bir çiftlik yeri, iki zemin ve bir mezraanın kirası ve Nallıhan'da Çayır Köyü arazisinden Delikli Kaya ve Akyar adlı yerlerdeki bazı çiftliklerin öşür geliridir. Sarı Hatip Medresesi'nin gelirini ise Çubuk Kazasında bulunan Kafirsaray, Karyağdı, Kavacık ve Kösrelik köyleri oluşturmaktadır. Adı geçen medrese vakıflarının gelirleri ekilip dikilebilen zirai yerlerden sağlanmaktadır. Vakfa ait köy, bahçe ya da mezraalarda ekili olan tarım ürünlerinden alınan vergi ile vakıf geliri sağlanmaktadır.

Osmanlı döneminde vakıf türleri arasında para vakıflarının varlığı da bilinmektedir. Vakfedilen paranın aslına dokunmadan işletilmesi neticesiyle sağlanan gelir vâkıfın belirlediği amaç için kullanılmaktadır. Vakfedilen paralar genellikle, *onu onbir buçuk hesabı üzere* veya *usül-i şer'iyye* diye ifade edilen %15 gibi bir oranla işletilmiştir. [1316] Ankara Medreselerinde sermayesinin tamamı paranın vakfedilmesiyle kurulan medreseler

[1314] *MAD 9,* v. 49a-b; *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri,* v.138a-b; *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara, 558,* v. 43a; *Tarihte Etimesgut*, Hazırlayanlar: Yavuz Kahraman, Bekir Özer, cilt 1, Öznur Matbaacılık, Ankara 2018, s. 310-315.
[1315] Bkz. Tablo 3. Tahrir Defterlerine Göre Melike Hatun Medresesi'nin Vakıf Köyleri ve Gelirleri
[1316] Hamza Keleş, "Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İstisadi Sonuçları Üzerine Bir Çalışma," *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* C. 21, Sayı 1, 2001, s.. 194, 204.

olduğu gibi gelirinin bir kısmının para vakfedilmesiyle işletilenler bulunmaktadır. Sunullah Efendi'nin vasiyeti ile 5.000 kuruş vakfedilerek paranın işletilmesiyle elde edilen gelirin bir kısmıyla Sun'iyye Medresesi yaptırılmış, bir kısmıyla da Ankara'da Muslupaşazâde Hanının arsa ve binası satın alınarak vakıf malı haline getirilmiştir. Saraç Sinan Medresesi'nin gelirini, vakfa ait çiftliklerden alınan öşür, bazı dükkânların kira gelirleriyle birlikte hayırseverlerin bağışladığı bir miktar paranın işletilmesinden elde edilen gelir oluşturmaktadır. Aynı şekilde Şahabiye Medresesi'nin geliri, vakfa ait bazı dükkânlardan alınan kira ile bağışlanan 250 kuruşun nemasıyla sağlanmaktadır. Seyyid Ali Efendi adlı bir şahıs, Seyfiye ve Melike Hatun medreselerine toplam 16.000 kuruş para yardımı yapmış, bu paranın işletilmesiyle elde edilen gelirden, medreselerde mu'in derecesindeki talebelere ve medreselerin levazımatına harcanmasını Evkaf Muhasebesi Kalemine kaydettirmiştir.[1317]

Bazı medrese vakıflarının akarında ise çeşitli gelir kaynakları gözlenmekte hem müstegallat hem müsakkafat hem de para cinsinden gelirler bulunmaktadır. Yeğen Bey Medresesi'ne gelir sağlayan akar, Bendderesinde bir hamamın gelirinin yarısı ile yine aynı yerdeki Çukurpare/Hasan yeri olarak bilinen arazi, Bağviran Köyündeki üzüm bağı, Avdan adlı av arazisinin geliridir.[1318] Yeğen Bey Vakfına gelir sağlayan yerler arasında Cücükler Köyü, Yalakcılar Mezraası, Yarımca Mezraası, Attarlar Çarşısında bir dükkân da bulunmaktadır.[1319] Saraç Sinan Medresesi'nin geliri ise Ankara merkezine yakın bazı çiftlik yerlerinden alınan öşür, Kale yakınında bulunan çok sayıda dükkân kirası ve hayırsever bazı şahısların bağışladığı para gelirinden oluşmaktadır.[1320] Şahabiye Medresesi de vakfedilen 11 dükkân ile beraber 250 kuruş paranın bağışlanmasıyla kurulmuş ve akarın işletilmesiyle eğitime devam edebilmiştir. Bunun haricinde vakıf gelirleri arasında sayılan resm-i ganem, resm-i arus gibi vergiler de bulunmaktadır. Ak Medresenin şehir merkezinde bir hamam kirası, Mürtedova'da bir zemin, çayır ve bazı çiftliklerden alınan vergiler, ganem vergisi ile arûs vergisi vakfın akarındandır.

Vakfın gelirlerinin işletilmesinde, icâre-i vâhide, icâreteyn ve mukataa adlı uygulamalar bulunmaktadır. İcare-i vâhide, vakfın mülkünün belli bir müddetle kiraya verilmesidir ve kira süresi arazilerde üç, binalarda bir seneden fazla olmamaktadır. İcâreteyn'de vakfa gelir sağlayan arazi veya binayı, çoğunluğu peşin olmak üzere, aylık veya

[1317] Zilhicce 1282/Mayıs 1866 tarihli belge için Bkz. BOA, *EV-BKB, D.N. 200*, s. 38.
[1318] Kılcı, *Ankara'da Bir Alperen…,* s. 165.
[1319] BOA, *D.N. 438*, s. 388; VGMA, *D.N. 35*, s. 125; TKGMA, *558*, s. 68; Kılcı, *Ankara'da Bir Alperen*…, s, 166.
[1320] Bkz. Birinci Bölüm, "Saraç Sinan Medresesi'nin Vakıf Gelirleri, Harcamaları ve Görevlileri" başlığı.

yıllık kira alarak müddetsiz olarak kiraya verilmesidir. Kiralama işlemleri mütevelli tarafından yapılmaktadır. Ankara medreselerinin vakıflarında genellikle icâre-i vâhide şeklinde kiralama yöntemi kullanılmıştır. Yalnızca 1097/1686'da kurulan Zincirli Medresesi'nin vakıf gelirleri icâre-i vâhide şeklinde işletilirken 1255/1840'ta vakıf akarının kiraya verilme şeklinde değişikliğe gidilmiş ve icâreteyn sistemine geçilmiştir.

Tablo 14. Medrese Vakıflarının Akar Cinsine Göre Sınıflandırılması

Akarı müstegallat cinsinden medreseler	Akarı müsakkafat cinsinden medreseler	Akarı nakit para olan medreseler	Birden fazla akar cinsine sahip medreseler
Kızıl Bey Medresesi	Zincirli Medresesi	Sun'iyye Medresesi	Yeğen Bey Medresesi
Sarı Hatip Medresesi	Kocabey Medresesi	Saraç Sinan Medresesi	Ak Medrese
Yeşil Ahî Medresesi	Emniye Medresesi	Şahabiye Medresesi	Saraç Sinan Medresesi
Sarmiye Medresesi	Yusufiye Medresesi		Şahabiye Medresesi
	Mehmed Emin Efendi M.		Melike Hatun Medresesi
	Fazliye Medresesi		Seyfiye Medresesi
	Ağazâde Medresesi		
	Mermerzâde Medresesi		
	Mimarzâde Medresesi		
	Rızâiye Medresesi		
	Hacı Hasan Medresesi		
	Şerife Zahide Hanım Medresesi		
	Hankah Medresesi		

Ankara'da kurulan medreselerin vakıflarına gelir sağlayan unsurlar incelendiğinde çeşitli gelir kaynaklarının vakıf akarı olabildiği görülmektedir. Ekonomik açıdan vakıfların şehre sağladığı yararlardan biri vakıf köylerindeki zirai faaliyetlerdir. Üretimin yapıldığı vakıf köyleri Çubuk, Mürtezâbad, Kasaba gibi kazalarda bulunmaktadır. Köylerde tarım alanlarında, bağ ve bahçelerde üretim devam etmiş hem çiftçinin gelir kapısı kapanmamış hem de alınan öşür vergisi geliriyle vakfın ihtiyacı karşılanmıştır. Ayrıca tarım alanlarının

ıslahı ve toprağın işlenmesi de araziye yarar açısından önemlidir. Bu durum vakıfların sürekliliğini sağladığı gibi üretim ve ticaret açısından toplumun ekonomik yapısına da katkı sağlayan önemli bir ekonomik mekanizma haline dönüşmüştür.

Şehir merkezinde kurulan medreselerin müsakkafat cinsinden olan gelir sağlayıcılarının yine şehir merkezinde olduğu dikkati çekmektedir. Medrese vakıflarına akar olan hanlar, kervansaraylar, hamamlar, dükkânlar, konaklar ya da değirmenler şehrin ticari faaliyetlerinin nabzını tutmuştur. Vakıfların bu akarı işletmesiyle şehirde ticaret aktif kalmış böylece hem bu akardan yararlanan insanlar ihtiyaçlarını gidermişler hem de vakfın gelirine sağlanan kaynak akışı devam etmiştir. Kahve dükkânından nalbant, demirci, çıkrıkçı, tekneci dükkânına kadar, bakkaldan eskici, dokumacı, ayakkabı ve tarakçı dükkânına kadar ve hatta kiremithane, cenderehane ve değirmene kadar çeşitli akara sahip vakıf müsakkafatından menfaat sağlayanlar yalnızca hizmet alan insanlar ya da vakıf kurumu değil; adı geçen han, hamam, değirmen ve dükkânı işleten esnaf için de önemli bir gelir kaynağı ve iş alanı olmuştur. Bununla beraber bu dükkânlarda zanaat ile uğraşan sanat erbabının varlığı da gözle görülür derecededir.

Kentin tarım ekonomisinin ve tahıl öğütümünün önemli bir parçası olan değirmenler önemli bir ekonomik faaliyet kaynağıdır. Ankara'daki bazı medrese vakıflarının akarı arasında değirmenler de bulunmaktadır. Saka Değirmeni adlı değirmenin geliri Melike Hatun Vakfına gelir sağlamaktayken, Bentderesindeki Uzunoluk Değirmeni, Zincirli Medresesi Vakfının akarındandır. Ulucak değirmeni Yusufiye Medresesi Vakfına, Nâibzâde Değirmeni Mimarzade Medresesi Vakfına, Bala Kasabasındaki Afşar Çiftliğindeki bir değirmen ise Şerife Zahide Hanım Vakfına gelir sağlamıştır. Değirmenler, ekonomik gelir sağlamanın yanı sıra kentin sosyal ve kültürel yaşamına da katkı sağlamıştır. İnsanlar buradan hem un ihtiyaçlarını karşılamışlar hem de buralarda bir araya geldikleri diğer insanlarla iletişim ve haberleşme imkânı bulmuşlardır.

Boyahane, debbağhane, cenderehane ve dokumacı dükkânlarının işletilmesi, Ankara'da sanayi faaliyetlerinin canlı olduğunu göstermekte bunlar üzerinden vakıflara, ekonomiye, satıcı ve alıcıya katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Alış-veriş yapılmasından dolayı şehrin ekonomik faaliyetleriyle beraber esnafın, şehirdeki insanların, başka şehirlerden gelen tüccarların bir araya gelerek şehri canlandırmaları söz konusudur. Çarşı ve pazarlar şehrin en hareketli yerleri olması bakımından çeşitli meslek gruplarının, zanaatçilerin ve esnafın konumlandıkları yerlerdir. Böyle olması hasebiyle şehrin sosyal alanlarıdır ve haberleşme, bilgi toplama gibi gereklilikler de bu mekânlarla karşılanmaktadır. Bununla beraber bu

mekânlara idareciler, şehrin ileri gelenleri ya da kanaat önderleri ile halkın kaynaştığı alanlar olarak da bakılabilir. Bir başka bakış açısıyla medrese vakıflarının Ankara Şehrinin ekonomik hayatında bir nevi kontrol ve teşvik edici mekanizmayı elinde tutan kurum olarak görmek mümkündür.

4.1.3. Kültür ve Sosyal Yapıya Etkisi

Osmanlı şehirlerinde vakıflar tarafından yaptırılan külliyeler cami, medrese, hamam, mektep, imaret, türbe gibi unsurlardan oluşmaktadır ve bunlar yalnızda ibadet yeri, eğitim kurumu ya da hizmet alanı değil etrafında sosyal alan oluşturan mahfillerdir. Bünyelerine çok sayıda insanı çekerek toplanma yerlerinin gelişmesini sağlamış, böylece sosyal toplanma ile kültürel bütünleşmeye katkı sunmuştur. Medresenin müderrisi ve talebeleri, caminin imam, müezzin, vaiz gibi görevliler ile cemaat, türbe ziyaretine gelenler ya da külliyede bulunan diğer unsurlara gelen insanlar bir araya gelerek bir kamu alanı oluşturmuştur. Bu sayede kişiler arasında bilgi alış-verişi gerçekleşmekte haberleşme sağlanmakta ve sosyo-kültürel etkileşim oluşmakta, kamuoyu gelişmektedir.[1321] Eğitimli zümrenin bu mahfillerin gelişmesinde büyük rolü vardır. Kanaat sahipleri, gündemi elinde tutan, gündem konusunda ve ilimde fikir beyan edebilen, yönetimin de nabzını tutan insanlardır. Bu anlamda kitlelerin bilinçlenmesinde şehir kültürünü oluşturacak unsurların başında gelir.

Şehrin ana yapılarından birini oluşturan medreseler genellikle camilerin yanına kurulmuşlardır ve külliye içindeki yapılarda bir görevlinin birden fazla vazifeyi yerine getirdiği görülmektedir. Örneğin Sarı Hatip Medresesi müderrisi hem medresede eğitim vermiş hem camide dersiâm vazifesinde bulunmuş hem de kütüphanede hafızıkütüb görevini yerine getirmiştir. Aynı şekilde Saraç Sinan Medresesi'nin müderrisi hem Saraç Sinan Mescidinin imamlığını hem de vakfın tevliyet işlerini yapmıştır. Rızâiye Medresesi'nin müderrisi tedris görevinin yanında muvakkithanede muvakkit görevini de yerine getirmektedir. Bu örneklere göre şehrin Medresesi'nde vazifeli bir müderris şehirdeki diğer hayır kurumlarında da görevli olabilmekte, şehrin eğitim ve kültürüne katkısını artırabilmektedir. Bazı müderrisler fetva verebilme yetkisine sahip olabilmişler ve bu durum kent insanı ile etkileşim halinde olmalarını sağlamıştır. Kentte saygın bir yere sahip olan müderrisler; şehrin ileri gelenleri ve kanaat önderi olma konumlarıyla dini ve ahlaki konularda kent insanına rehberlik etmişlerdir. Sadece talebe yetiştirmekle kalmayıp adalet

[1321] Akgündüz, *a.g.md.*, s. 480.

mekanizmasından fetva makamına kadar birçok önemli vazifelerde bulunarak şehrin eğitim ve kültürel yapısını etkilemişlerdir. Okuma yazmanın yaygın olmadığı dönemde kuşkusuz medreselerin şehrin eğitimine katkısı son derece önemlidir. Medreseler hem talebe yetiştiriyor hem de talebeler aynı zamanda bulundukları muhitte okuryazar kesimimin artmasını sağlamışlardır. Sözlü geleneğin ve toplu anlatımların yoğun olduğu bir dönemde bu tür eğitimli zümrenin toplumun kültürel yapısına büyük katkı sağladığı muhakkaktır.

Şehirleşmenin en önemli unsurlarından biri üst tabakayı oluşturan zümrelerin varlığıdır. Vakfın yaşamasını sağlayan hukuki fonksiyonu tescilleyen şahitler zümresi de toplumun üst tabakasından gelen kimselerdir. Şehrin eşrafını oluşturan bu zümrenin güvenilir olmaları emin ve itibar sahibi olmaları onlara bu statüyü vermiştir. Unvanları ve meslekleri hakkında bilgi alabildiğimiz bu şahıslar Ankara'nın kanaat önderleri, ileri gelenleri ve hatırı sayılır kimseleridir. Kocabey Medresesi'nin kuruluşuna şahitlik edenler arasında fahrü'l-kuzât, zübdetü'l-kuzât, ümdetü'l-meşâyihü'l-kiram, eşrefü'l-kuzât gibi unvanlara sahip şahıslar bulunmaktadır. Bu unvanlar yargı teşkilatında olan kimseler için kullanılmakta ve bunların kadı oldukları ya da fetva makamında ve davalara bakabilen statüte olduklarını ifade etmektedir. İçlerinde Hacı Bayram Velî'nin sülalesinden Şeyh Mehmed Baba, Hoca Nizameddin evladından Kâtibü'l-hurûf mukayyid Pir Mehmed Efendi ve Karaca Paşa Camii vaizi de bulunmaktadır. Bunlarla beraber müderris, hafız, molla, hacı, ulema, seyyid unvanlarına sahip çok sayıda şahsın mührü bulunmaktadır. Mimarzâde Medresesi Vakfının kuruluşuna, Ankara müftüsü Seyyid Mustafa Efendi, Ankara mütesellimi Seyyid Hacı Hasan Ağa, nakibü'l-eşrâf kaymakamı Seyyid Lütfullah Efendi bulunmaktadır. Ayrıca Ankara'nın önemli sülalelerinden Üveyszâde, Hâdizâde, Müderriszâde, Mollazâde, Mirasyedi gibi ailelerden kimseler de vardır. Yusufiye Medresesi vakfının şahitleri arasında Hacı Bayram Velî'nin evladından Şeyh Ahmed Baba, Kocabeyzade Abdülhadi Efendi Medresesi'nin kurucusu, Pir Mehmed Efendi gibi tanıdık isimler yer almaktadır. Daha birçok ileri gelenin isminin varlığı kayıtlardan anlaşılsa da buraya isimlerin tamamı yazılamamakta fakat Ankara'nın kanat önderleri, itibar sahipleri, önde gelenleri ve hatırı sayılan şahıslarının portresini göstermektedir. Adı geçen şahıslar şehrin adalet yapısını ve hukuk sistemini muhafaza edip inşa etmeleriyle birlikte şehrin düzeninin sağlanmasına yardımcı olmuşlardır. Şehrin kurumsallaşmasında itibar edilen bu unvanlara sahip insanların varlığı oldukça önemlidir.

Şehrin kültürel inşasına katkı sağlayanlardan biri olan müderrisler, görev yaptıkları medreselere yakın yerlerde ikamet etmekteydiler. Fazliye Medresesi Eşhor Mahallesinde

bulunuyorken müderrisi olan Rifat Efendi Boyacı Mahallesinde ikamet etmektedir.[1322] Ağa/Mermerzâde Medresesi Araba Pazarındadır, müderrisi Ebubekir Efendi Helvacı Mahallesindedir. Doğan Bey Medresesi Kattani Mahallesinde, üç müderrisi ise Boyracı Mahallesinde iki, üç ve dört numaralı hanelerde ikamet etmektedirler. Melike Hatun Medresesi'nin müderrisi Muhyiddin Efendi ise Hacı Musa Mahallesindedir.[1323] Örneklerde verilen medreselerin yerleri ile müderrislerin yaşadıkları mahallelere bakıldığında aralarındaki uzaklığın yürüme mesafesinde olduğu anlaşılmaktadır. Kent insanı ile iç içe olan müderrisler sosyal alanlarda bulunuyor, alışveriş yapıyor, kentin bir bireyi olarak günlük yaşamına devam ediyordu. XIV. yüzyıldan Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede Ankara'da 27 medresenin varlığı ve bu medreselerin kuruluşlarından itibaren yüzlerce yıl eğitime devam etmesi, talebelere verilen tedris dışında müderrisler açısından bakıldığında şehre katkısının oldukça önemli bir düzeyde olduğu aşikârdır. Onların bu misyonu, devlet ile halk arasında aracı görevini de beraberinde getirmiş ve itibar sağlamıştır.

Medrese vakıfları, yalnızca medreselerin tesisi için kurulmamış medrese ile beraber cami, çeşme, mektep gibi çeşitli hayır işleri de yaptırmışlardır. Hayrâtın işleyişinin sağlanması için ihtiyaç duyulan personelin ücretleri yine bu vakıflar tarafından karşılandığından, vakıfların istihdam sağlayıcı özelliği de ortaya çıkmıştır. Müderris, imam, müezzin, hatip, suyolcusu ve buna benzer görevlilerin istihdamı sağlanarak şehirde var olmaları, halkın ihtiyaçlarına cevap vermeleri ve şehrin sosyal düzeyine katkı sunmaları da sağlanmıştır. Örneğin Kocabey Medresesi Vakfı aracılığıyla vakfın mütevelli, hasib, kâtip, nazır gibi görevlilerin istihdamı sağlanmıştır. Bununla birlikte medresenin müderris; Adliye Camii için imam, hatip, vaiz, müezzin, ferraş ve devirhan ile abdesthanedeki su için suyolcu ve oduncu; mektepte muallim gibi görevliler istihdam olunmuştur. Ayrıca Medine'de bulunan Ravza-i Mutahhara vaizine her sene bir tuğralı altın gönderilerek vaize de bütçe ayrılmıştır. Emniye Medresesi'nin vakfiyesinde ifade edilen hizmet grubu ise imam, müezzin, hatip, kayyum, mütevelli, müderris, şeyhülkurradır. Yusufiye Medresesi Vakfı ile Hacı Yusuf Camiinde imam, temcidhan, kandilî, ferraş, devirhan, sermahfil, hatip ve bevvab ile medresede müderrise istihdam sağlanmıştır. Rızaiye Medresesi Vakfından ise müderris, hafızıkütüp, muvakkıt, şeyhü'l-kurra, mütevelli, câbi, mütevelli, muallim, çeşme câbisi, mevlithan, zakirhan, müezzin, şerbetçi, gibi görevlilere tahsisat verilmektedir. Vakıflar bu

[1322] VGMA, *D.N. 224*, s. 204-207, sr. 1920.
[1323] AŞS, *D.N. 986*, s. 13.

yönüyle şehirde yüzlerce çalışana maaş ödemekte, gelir dağılımındaki dengesizliklere bir nevi önlemektedir.

Şehirlerin sosyal yapısı hakkında bilgi alınabilecek alanlardan biri muvakkithanelerdir. Osmanlı döneminde muvakkithaneler, zamanın ölçülmesi, vaktin tayin edilmesi ve ibadet saatlerinin belirlenmesi hususunda önemli işlevi bulunan yapılardır. Namaz vakitlerini tespit edip cemaate duyuran muvakkithaneler ibadet düzenini sağlayarak toplumsal düzene katkıda bulunmaktadırlar. Ayrıca zaman ölçümü yaparak günlük yaşamda işlerin planlanması idare edilmesi açısından şehre yarar sağlamaktadır. Bazı muvakkithaneler medreselerle iç içedir. Ankara'da bulunan muvakkithanelerden ikisi medrese kurucuları tarafından yaptırılmıştır. Toygarzâde Mehmed Efendi, Rızaiye Medresesi ile beraber bir muvakkithane yaptırarak buradaki çalar saatin bakımı için şartlar belirtmiştir. Diğer muvakkithane Hacı Bayram Veli Külliyesinde bulunmaktadır. Söz konusu hayır eserleri şehrin genel ihtiyaçlarından biri olan vakit tayini ve benzer hizmetleri gerçekleştirerek insanlara hizmet vermişlerdir.

Şehrin kültürel ve sosyal hayatına medreselerin katkılarından biri de, medrese adlarının yer adlarında yaşamasıdır. Medreselerin, müderrislerin veya medrese kurucuları, şehre gösterdiği yarar ve etkiden dolayı bünyesinde bulunduğu mahalle ya da mevkie kendi adlarını vermişlerdir. Böylece bazı isimler şehirde kültürel bir süreklilik kazandırdığı gibi günümüze kadar bu etki devam etmiştir. Seyfeddin Kızıl Bey, yaptırdığı medrese ile hem medreseye hem de medresenin bulunduğu mahalleye adını vermiştir. Medrese yapısı günümüze ulaşmasa da önce Kızıl Bey Mahallesi sonra Kızıl Bey Vergi Dairesi olarak varlığını sürdürmüştür. Aynı şekilde Melike Hatun Medresesi'nden dolayı o bölgeye HAtuniye Mahallesi ya da Sultan Meydanı denilmiştir. Hacı Bayram Külliyesi ile Doğan Bey Medresesi de bulundukları mahalleye adlarını vermişler, Yeğen Bey Medresesi'nin kurucusunun adıyla da günümüze Yeğen Bey Vergi Dairesi ismi ulaşmıştır.

Şehrin kültürel dinamiklerini oluşturan unsurların başında kütüphaneler gelmektedir. Bu manada medrese kütüphaneleri şehir kültürünün gelişmesinde önemli yere sahiptir. Dönemin içinde bulunduğu şartlar gereği şehirde okur-yazar kesim, dar bir zümreyi oluşturmaktadır. Bu zümre medreseliler, idareciler ve askeri kesimden müteşekkildir. Ankara'daki söz konusu dar zümreye hitap eden kütüphanelerden bir kısmını medrese kütüphaneleri teşkil etmektedir. Rızaiye Medresesi ve Sarı Hatip Medresesi bünyesinde kütüphane bulunduran medreselerdendir.

Şehrin güvenliği veya asayişi gibi konularda da medrese vakıflarının veya müderrislerinin bazı rolleri olduğu görülmektedir. Medrese vakıflarında tevliyet görevini de üstlenen müderrisler vakfın akarının kiralanmasıyla ilgili sorunlarda mahkemeye başvurduğu durumlar olmuştur. Kızıl Bey Medresesi Vakfının akarı olan çayırın kirasının eksik ödenmesi hakkında Müderris Seyyid Ahmed Efendi, 1113/1702 yılında durumu mahkemeye taşımıştır.[1324] Mahkeme yansıyan diğer konu, Şaban 1198/Haziran 1784 şer'i sicil kaydından öğrenilmektedir. Murtazaabad Nahiyesine tabi Miranos Köyü'nün yarım hissesi Kızıl Bey Medresesi ve Camii Vakfının diğer yarısı ise ve Yahudi reayanın tasarrufundadır. Reayadan ispençe vergilerini toplayan voyvodanın Miranos Köyünün gelirine taarruzu söz konusu olarak Kızıl Bey Vakfının gelirine müdahalesi olmuştur. Yapılan inceleme neticesinde, zimmi ve Yahudi taife, taarruzlarından men edilmiş ve böylece bu konu hakkındaki asayiş sağlanmıştır.[1325] Benzer bir şekilde 21 Cemaziyelahir 1235/5 Nisan 1820 tarihli mahkeme kaydında, Nallıhan Kazasında bulunan bazı çiftliklerin Seyfiye Medresesi'nin vakıf yeri olduğu halde Nallıhan muhtarının buralardan alınan mahsule müdahale ederek alınan geliri vakfa vermemiş, Seyfiye Medresesi müderrislerinin şikâyeti üzerine mahkeme tarafından müdahale engellenmiş vakfın lehine karar verilmiştir.[1326] Medrese vakıfları ve müderrisleri ile ilgili buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mahkemeye intikal eden konuların bir kısmı her ne kadar vakıf akarı ile ilgili sorunlar gibi görülse de akarın kiraya verilmesi ya da akara taarruz edilmesi gibi konuları içerdiğinden şehrin asayişi ile ilgili durumu doğrudan kapsamaktadır. Müderrislerin eğitim vermeleri ile beraber kadı ya da müftülük yaptıkları zamanlar da olmuştur. Örneğin Ak Medrese müderrisi İmam Ali Efendi hem medresede müderrislik hem de Ankara Kadılığına tayin olunmuştur.[1327] Yine Ak Medrese müderrisi Tâceddin İbrahim, müderrislik ile beraber Çubuk Kadılığı yapmıştır.[1328] Aynı şekilde Seyfiye Medresesi müderrislerine Ankara Müftülüğü görevi de verilmiştir. Müderrisler, kadı ve müftü görevleri ile şehrin davalarına bakabilmişler, güvenlik ve asayiş konusunda şehrin düzenini sağlayan zümreden olmuşlardır.

Ankara'nın ileri gelenlerine şehir halkının itibar ettiği gibi vakıflar aracılığıyla da hürmet ifadeleri gösterilmiştir. Ak Medrese Vakfından mütevelli, müderris gibi harcama kalemleri ile beraber e'âli diye ifade edilen bir zümreye de bütçe ayrılmıştır. Şerefli ve itibar

[1324] AŞS, *D.N. 564*, s. 203, sr. 552.
[1325] AŞS, *D.N. 175*, s. 176.
[1326] VGMA, AŞS, *D.N. 906*, s. 9; BOA, AŞS, *D.N. 220*, s. 103.
[1327] Mecdî, *a.g.e.*, s. 323; Baltacı, *a.g.e.*, s. 74.
[1328] Mecdî, *a.g.e.*, s. 331, Baltacı, *a.g.e.*, 137.

sahibi kimselerden olan bu şahıslara günlük 10 akçe verilmiş ve bu geleneğin eskiden beri yapılageldiği ifade edilmiştir.[1329] Benzer şekilde Melike Hatun Vakfından bazı akar Hacı Bayram Velî'nin evladı olanların tasarrufuna bırakılmıştır.

4.1.4. Şehrin Fizikî Yapısına Etkisi

Osmanlı şehirleri bir sistem dâhilinde mahallelere bölünmek suretiyle kurgulanmış, temelinde ise önemli ve işlevsel mekânlar yer almıştır. Bunların büyük kısmı vakıf kurumuyla oluşturulmuş ve devamlılığı ise yine vakıf aracılığıyla sağlanmıştır. Vakıflar, şehrin fiziki yapısının hemen hemen tamamına nüfuz etmiş, kentin siluetini ve mimarisini oluşturmuştur. Şehirlere camiler, medreseler, mektepler, çeşmeler, hamamlar gibi yapılar inşa eden vakıflar, bu yapılarla şehri imar ederken aynı zamanda vakıf çarkının dönmesini sağlamış, şehrin fiziki yapısına katkı sunmuş ve toplum için ihtiyaç duyulan alanları oluşturarak şehrin kimliğini kazanmasına katkı sunmuştur.

Osmanlı döneminde şehrin beledî hizmetleri vakıflar tarafından karşılanmaktaydı. Suyolları, çeşmeler, imaret, şehrin imarı ile ilgili hizmetler, yollar ya da mesken kurma gibi belediye faaliyetleri vakıflar aracılığıyla yaptırılmıştır.[1330] Ankara medreselerinin kurucusu olan vâkıflar, medreselerle birlikte şehrin beledî ihtiyaçlarının karşılanmasına da katkı sağlamışlardır. Melike Hatun'un, medrese ile birlikte kervansaray ve çeşme yaptırması, Ahî Ahmed'in Yeşil Ahî Medresesiyle birlikte çeşme; Ankaravî Mehmed Efendi'nin Zincirli Medresesi ile birlikte cami, şadırvan ve 25 çeşme yaptırması buna örnek olacak niteliktedir. Kocabeyzâde Abdülhadi Efendi, Adliye Camiinin yanına bir musluk yaptırmış ve bu suyu at sakalarının hizmetine sunmuş, bununla birlikte caminin yanına bir abdesthane yaptırarak suyun ısıtılması ile ilgili gerekli şartları oluşturarak Müslümanların kış aylarında sıcak su ile abdest almalarını sağlamıştır. Mehmed Şakir Efendi, yaptırdığı Mimarzâde Medresesi ile birlikte üç çeşme yaptırmış hatta daha önceden annesinin ve eşinin yaptırdığı çeşmelerin tamir ve bakımı için gerekli ihtiyaçların da kurduğu vakıf tarafından karşılanmasını istemiştir. Toygarzâde Mehmed Efendi, Haseki Camii bünyesine musluk ile çeşme yaptırmıştır. Şahabiye Medresesi kurulurken medresenin içine musluk da yapılmış ve masrafları vakıf tarafından karşılanmıştır. Hacı Bayram Veli Külliyesinde bulunan çeşme ve şadırvan da diğer beledi hizmetlere cevap vermektedir.

[1329] *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 30b.
[1330] Osman Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul Üniversitesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul 1936, s. 73-75.

Şehrin en önemli mimari unsurlarından olan hamamlar, temizlik ve sağlık sunmanın yanı sıra insanların sosyalleşip kültürel etkinliklerde bulunduğu mekânlardır. Mimari açıdan da büyük öneme sahip hamamlar, genellikle kubbeli ve estetik yapısıyla şehrin siluetine katkı sağlayan yapılardandır. Ankara'da bulunan hamamların bazıları Ankara medreselerinin kurucuları tarafından yaptırılmış veya yapılmasına katkıda bulunulmuştur. Bazı hamamların işletilmesi ise bu vakıflar aracılığıyla olmuş böylece hem vakfa gelir sağlanmış hem de şehir insanının ihtiyaçları karşılanmıştır. Eyne Bey Hamamının kuruluşuna maddi destek sağlayan Melike Hatun, hamam hissesinden sağladığı gelirinin bir kısmıyla yine Ankara'da kendi adıyla anılan mescidin imam ve müezzin masraflarını karşılamış, bir kısmını da Baba Mansur Kalenderhânesine vakfetmiştir. Ak Medrese Vakfının Debbağhâne/Kaledibi Hamamında, Zincirli Medresesi Vakfının Hasan Paşa Hamamı ile Debbağhane'de ve Belkıs Mahallesi'nde bulunan iki hamamda ve Kocabey Medresesi'nin Tahtakale Hamamında hisseleri bulunmaktadır. Hisselerden gelir sağlayan vakıflar hem hamamın işletilmesine katkıda bulunmuş hem de hamamdan istifade edenlere yarar sağlamışlardır.

Ankara merkezinde yerleşim yerlerinin bulunduğu bölgelerde zaman içinde değişiklikler olmuştur. Medreselerden bazıları şehirleşmenin etkisiyle zaman içinde merkezden uzak durumda kalmışlardır. Örneğin XIX. yüzyıl başlarında Kızıl Bey Medresesi'nin tamir ve bakıma ihtiyacı olduğundan kullanılamaz hale geldiği kaydedilmiştir. Medresenin olduğu mahalledeki evler de harap durumda ve metruk haldedir. Evkaf Müdürlüğü tarafından sunulan rapora göre medresenin etrafındaki evler 50 senedir boştur, medrese tamir edilse dahi şehrin kenarında kaldığı için hizmet veremeyeceğinden tamire gerek duyulmamıştır. XX. yüzyıl başında ise Kızıl Bey Külliyesinin bulunduğu arazinin Ziraat Bankasına satışı gerçekleşmiştir. Şehrin yerleşim dokusunda ve mimari yapısında görülen bu değişiklik medresenin varlığını etkilemiştir.

Ankara medreselerinde eğitim genellikle medresenin kuruluşundan itibaren vakfın ayakta kaldığı süre boyunca devam etmiştir. Medrese binasında zamanla eskime ya da harap olma durumları olsa da vakıf tarafından tamir ettirilerek eğitime ara verilmemesi hususunda özen gösterilmiştir.

4.1.5. İdarî Yapı ve Medrese İlişkileri

Vakıf müessesesi, şahsın kendi mülkünden bir akarı kendi iradesiyle insanların hizmetine tahsis etmek üzere akidle tescil edilerek hukuki statüye bağlanması ile

oluşmaktadır. İşlevsel bir kurum olan vakıflar, iktidar tarafından az da olsa denetlenilen bir yapıdır ve bu açıdan vakıflar, devletin ihtiyaçlarına uyum sağlama kabiliyeti göstermektedirler. Bu uyum ve hukuki dayanak sayesinde vakıflar bir müessese olarak günümüze kadar ulaşabilmiş ve hem devletin hem de toplumun bir sistemi olmuştur.[1331] Devletin siyasi ve mali gücünün artması, vakıf sistemini de paralel olarak etkilemiştir.[1332] Şehirlerde hizmetlerin yerine getirilmesinde topluma en faydalı ve en uygun müessese olan vakıf aracılığıyla yürütülen sosyal ve kültürel hizmetler adeta devletle özdeşleşmiş, Osmanlı'nın yükseliş döneminde zirveye çıkıp, devletin zayıflama ve gerileme sürecinde ise zayıflayıp yozlaşmasıyla bir anlamda devletin idare ve uygarlık tarihiyle paralellik arz etmiştir.[1333] Medrese vakıfları ise bu sistem içerisinde eğitim faaliyetlerinin destekleyicisi olmuş, toplumun ve devletin ihtiyaç duyduğu adlî ve ilmî elemanı yetiştirmeyi öncelemişlerdir.

Vakıflar kamu yararına yaptıkları işlerde vakıf kuran şahsın kendi teşebbüsü ve bütçesiyle hizmet vermiş, devlet bütçesinden katkı almamış ve bu anlamda devletin yükünü hafifletmiştir. Ankara medreseleri de şahısların kurduğu vakıflar ile yaptırılmış, gerek yapısında gerek ikamesinin sağlanmasında devletin eli olmaksızın varlığını sürdürmüştür. Örneğin Sarı Hatip Medresesi yaptırılırken Çubuk Kazasındaki dört köyün gelirinden elde edilen gelir buraya sarf edilmiş ve devletin katkısı olmamıştır. Aynı şekilde Zincirli Medresesi, vâkıfın kendi mülkü olan çeşitli han, dükkân, hamam, değirmen gibi emlak gelirinin bağışlanmasıyla kurulmuştur. Mehmed Emin Efendi, kendi bütçesiyle Ankara'da iki medrese ve bir cami yaptırmıştır.[1334] Bu örneklerde olduğu gibi Ankara'da kurulan 28 medresenin tamamı şahısların kendi imkânlarıyla kurulmuştur. Vakfa yapılan bağış ile medreseler yaptırılmış ve eğitim devamlılığı için her türlü destek vakfın varlığı boyunca devam etmiştir.

Ankara'da bulunan bazı medreseler devlet adamları ve hanedan üyeleri tarafından yaptırılmıştır. İdari yapının Ankara şehrine yararını vakıflar üzerinden görmek mümkündür. Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad emirlerinden Seyfeddin Kızıl Bey tarafından yaptırılan Kızıl Bey Medresesi, yine Selçuklu hanedanından Melike Hatun'un yaptırdığı

[1331] Akgündüz, *a.g.md.*, s. 480.
[1332] Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıfların Şehre Kattığı Değerler" *Osmanlı Birimi Araştırmaları* X-1, 2008, s. 159.
[1333] Nazif Öztürk, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1983, s.2.
[1334] Emniye Medresesi, Hacı Mehmed Emin Efendi Medresesi, Haseki Camii. İkinci Bölüm'de bu yapılar hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Melike Hatun Medresesi ve Şeyhülislam Mehmed Emin Efendi'nin yaptırdığı Zincirli Medresesi buna örnektir.

4.2. MEDRESE KURUCULARI

Osmanlı'da vakıflar, padişah, devlet adamı, hanedan mensupları, ilim insanları, kadınlar veya çeşitli meslek gruplarından kimseler tarafından kurulabilmekteydi. Toplumun her kesiminden şahısların yine toplumun her kesimine hizmet sunabildiği alan olan vakıflar şehirlerde, altyapıdan sağlık hizmetlerine, eğitimden sosyal hizmetlere kadar pek çok yarar sunmuşlar, böylece şehri oluşturan sistemin en önemli uzvu olmuşlardır. Vakıf kurucuları ise şehirdeki bu sistemin bir parçası ve şehrin imarına katkı sunan en önemli kimliği oluşturmuşlardır. Vâkıf, kendi çalışmasıyla elde ettiği imkânları ya da mülkleri gönül rızası ile ebedi olarak kamu yararına feragat ve fedakârlık eden kimsedir. Vakfedilen taşınır ve taşınmaz imkankar arasında köyler, çiftlikler, bahçe ve bağlar, zirai arazi ve işletmelerin vergileri ya da tasarruf hakları ile ticari işletmeler, meskenler, nakit paralar vardır. [1335]

Şahısları, vakıf kurmaya yönelten sebepler arasında dünya hayatına yüklenen anlam ve hayatın geçici olduğu inancı, insan ömrünün sınırlı olması, dünya malının aslında ahireti kazanmak için Allah tarafından verildiği düşüncesi gibi unsurlar yer almaktadır.[1336] Vakıf kurmak için üç temel ögenin gerçekleşmesi gerekmektedir. İlki; vakıf için bir kurucunun yani vâkıfın olması şarttır. İkinci öge, vakfedilen yani mevkufun olması, üçüncüsü ise vakfın hizmet sunduğu şahıslar ya da alanların olması gerekmektedir.[1337] Vakfın kurulması ile birlikte vâkıf, aynı zamanda vakfın sürekliliği, işleyişi, ayakta kalabilmesi ve gelişmesi gibi unsurla ilgili şartlar oluşturmuştur.

Ankara medreselerini yaptıran şahıslar, vakıf geleneğinin devamlılığının sağlanması ile birlikte çeşitli katkılar sunmuşlardır.[1338] Kurdukları vakfın gelirini öncelikle vakıf harcamalarına ayırmış, sonra hayatta olduğu sürece kendisinin, vefatından sonra ise evladının tahsis etmesi için vakıf şartları oluşturmuşlardır. Evladiyet usulüyle devam eden

[1335] Yediyıldız, *a.g.md.*, s. 156-157.
[1336] Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995. s. 20.
[1337] Adnan Ertem, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", *Divan Dergisi*, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları. Sayı: 6. İstanbul 1999, s. 111-112.
[1338] Ankara medreselerinin kurucularının adları ile vakfın/medresenin hizmet süresini gösteren tablo için bkz. Ek-2. Osmanlı Döneminde Ankara'da Faaliyet Gösteren Medreseler.

bu uygulamayla kendisinin ve evladının gelir devamlılığı sunan vâkıf, bir nevi sosyal güvenlik sağlamıştır.

Ankara medreselerini kuran vâkıflar arasında bürokrat veya hanedan üyesi şahıslar bulunmaktadır. Hakkında çok az bilgi edinilen Keykavus Medresesi Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus (s. 1211-1220) tarafından yaptırılmıştır. Kızıl Bey Medresesi de yine I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad'ın meliki Seyfeddin Kızıl Bey tarafından yaptırılmış ve Cumhuriyete kadar eğitime devam etmiştir. Yeğen Bey Medresesi kurucusu ise XIV. yüzyılın sonunda Ankara'da yaşamış bir emir olan Turasan Beyin yeğeni Hacı Ahmed'dir. Turasan Bey Ankara'da hamam, zaviye ve cami yaptırmış, Yeğen Bey ise bu hayır işlerine ek olarak Ankara merkezinde bir cami, medrese ve zaviye yaptırmıştır. Ankara'nın imarına önemli katkı sunan bu ailenin adı günümüze kadar gelmiştir. Ankara'nın önemli diğer ailesinden olan Kocabeyzâde Abdülhâdi Efendi, Kocabey Medresesi'nin kurucusudur. Yaptırdığı cami, mektep, medrese, musluk ve abdesthane ile Ankara'ya hayır eserleri bırakmıştır. Mesleği müderris olan vâkıfın, Ankara'da çeşitli vakıfların kuruluşuna şahitlik edenler listesinde adı bulunmaktadır. Anadolu Beylerbeyi Karaca Bey'in soyundan gelen vâkıfın, Ankara'da Ahi Şerafeddin Vakfı kurucusu, Kocabey Medresesi Vakfı kurucusu ve Yeşil Ahî Medresesi kurucusuyla da akrabalık ilişkisi bulunmaktadır.

Selçuklu hanedanından şehzâde Sultan Alaeddin'in kızı olan Melike Hatun, Ankara'ya cami, medrese, çeşme, türbe, hamam ve bahçeyi içine alan külliye yaptırmış ve kurduğu vakıf aracılığıyla Cumhuriyete kadar bu hizmetlerin devamını dağlamıştır. Osmanlı ulemalarından olan Ankaravî Mehmed Efendi, fetva eminliği, Bursa, Mısır, İstanbul kadılığı yapmış daha sonra Anadolu kazaskerliği, Rumeli kazaskerliği yapmış ve 1097/1686 yılında şeyhülislamlığa tayin olunmuştur. Fetva, tefsir gibi ilmî olarak da kıymetli eserler veren vâkıf Ankara'da Zincirli Medresesi ile birlikte, bir cami, mektep, daru'l-kurra ve 25 adet çeşme ile İstanbul'da da bir medrese yaptırmıştır. Osmanlı askeriyesinden Mermerzâde Ali Ağa, sarayda 17. Cemaatinin bölükbaşı olarak görev yapmaktadır ve Ankara'da Ağa Medresesi ile birlikte mektep yaptırmış, Araba Pazarında bulunan mescide minber yaptırarak personel maaşlarının kurduğu vakıf aracılığıyla ödenmesini sağlamıştır. Zamanla eskiyen ve eğitim hizmeti veremeyen Ağa Medresesi'nin tamir ettiren Azime Hanımın eşi Seyyid Abdurrahman Efendi de sarayda kapıcıbaşı olarak görev yapmaktadır.

Ankara'da ticaretle uğraşan meslek erbabı kimselerin medrese kurdukları görülmektedir. Saraç Sinan Medresesi, Şeyh Hacı Sinanüddin bin Yusuf tarafından kurulmuştur. XIII. yüzyıl ahîlerinden olan vâkıf saraçlık mesleğini icra etmekte ve Saraç

Sinan adıyla anılmaktadır. Ahî teşkilatından olup Ankara'da medrese kuran diğer isim Ahî Ahmed'dir. Onun ahî unvanına sahip olması ve hayır sahibi bir karakter olması aile geleneğinden gelmektedir. Ankara'da vakıf kurarak çeşitli hayır eserleri yaptıran Anadolu Beylerbeyi Karaca Bey'in soyundan geldiği bilinen vâkıfın dedesi Ahî Hüsam'ın da Ankara'da bir zaviyesi bulunmaktadır ve Yeşil Ahi Medresesi de bu zaviyenin yanına yaptırılmıştır. Medrese ile birlikte cami ve çeşme de yaptıran vâkıfın ahi geleneğinden geldiği bilinse de hangi mesleği icra ettiğine dair bilgiye ulaşılamamıştır. Medresenin ahî unvanına sahip müderrislerin görev yaptığı da görülmektedir. Yusufiye Medresesini yaptıran Hacı Yusuf Efendi, Ankara sakinlerindendir ve ticaretle uğraşmaktadır. Hangi mesleği yaptığı tam olarak bilinemeyen vâkıf Ankara'da iki vakıf kurmuş biriyle medresenin masraflarını, diğeriyle tamir ettirdiği İbadullah Camiinin masraflarını karşılamış, bir de çeşme yaptırmıştır.

Ankara'nın önemli ailelerinden olup Ankara'ya çeşitli hayır eserleri bırakan isimlerden biri de Seyyid Hacı Mehmed Emin Efendi'dir. Emniye Medresesi ve Mehmed Emin Efendi Medresesini kurmasının yanında Haseki Camii personel maaşlarını ödemiş, Kasaplar Çarşısına bir mescit yaptırmış hatta Hacı Bayram Velî Camiinin aydınlatma masraflarını da karşılamıştır. Aynı aileden Abdülkerimzâde Fazlullah Efendi de Seyyid Hacı Mehmed Emin Efendi'nin kardeşidir ve Ankara'da Fazliye Medresesi'nin kurucusudur. Abdülkerimzâde olarak anılan diğer isim Seyyid Hacı Sunullah Efendi, Sun'iyye Medresesi'nin kurucusudur fakat Abdülkerimzâde ailesi ile olan bağı bilinememektedir. Yine Ankara'da Mimarzâde sülalesi olarak bilinen aileden olan nakibüleşraf ve ayan Seyyid Mehmed Şakir Efendi, Mimarzâde Medresesi ile birlikte Sarı Kadı Camini ve bir çeşme yaptırmış ve bunların masraflarını karşılamıştır.

Eşraf-ı kuzattan Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi, bünyesinde kütüphanesi ve muvakkithanesi bulunan bir medrese yaptırmıştır. Bununla birlikte Haseki Camii, Hallac Mahmud Mektebi ve bir mescidin personel masraflarını karşılamış, aydınlatma ve tamir ihtiyaçları için vakıf gelirinden pay ayırmıştır. Müderriszâde adıyla anılan Seyyid Hacı Hasan Efendi de Ankara'da bir medrese yaptırmış ve Zeynelabidin Efendi Hazretlerinin yaptırdığı camiinin personel maaşlarını karşılamıştır. Müderriszâde adıyla anılıp Hankah Medresesini yaptıran diğer isim Mevlânâ Müderriszâde Ahmed Efendi'dir. Adı geçen medrese banilerinin aralarındaki akrabalık ilişkisi tayin edilememiştir.

Ankara'da kurduğu vakıfla medrese yaptıran kadın vâkıfeler de bulunmaktadır. Yukarıda bilgileri verilen Melike Hatun bu vâkıfelerden biridir. Diğer Şerife Zahide

Hanım'dır ve kendi adıyla anılan medreseyi yaptırmıştır. Azime Hanım ise kurduğu vakıf ile Ağa Medresesini tamir ettirerek medresenin eğitime daha uzun yıllar devam etmesini sağlamıştır.

Ankara medrese kurucularından bazılarının tasavvufî yönleri bulunmaktadır. Hacı Bayram Veli Külliyesindeki medrese Hacı Bayram Vakfı bünyesinde XV. yüzyıl başlarından Cumhuriyet'e kadar varlığını sürdürmüştür. Hacı Bayram Veli, Bayramîlik tarikatının kurucusudur ve Anadolu'nun maneviyatının şekillenmesinde büyük katkıları olmuştur. Yaptırdığı hayır işleriyle de Ankara'ya değer katmaya devam etmektedir. Şahabiye Medresesi ise Nakşibendi şeyhlerinden Seyyid Şeyh Hüseyin Efendi Hazretlerinin türbesinin yanındaki bir bahçede yaptırılmış, bu durum medresenin adının Nakşibendi Medresesi oalrak anılmasını sağlamıştır. Ancak medrese kurucusunun bu tarikatla ilişiği nedir, medreseyi neden bu türbenin yanına yaptırmıştır gibi sorulara yanıt verilememiştir.

Ankara'da bazı medreselerin kurucularının kimliğine ulaşılamamıştır. Sarmiye Medresesi, Seyfiye Medresesi, Sarı Hatip Medresesi, Doğan Bey Medresesi ve Hacı Abdullah Medresesi'nin banileri hakkındaki bilgilere erişilememiştir.

4.3. EĞİTİM VE ÖĞRETİMDE GÖREV ALANLAR: EĞİTENLER VE ÖĞRENENLER

Vakfiyelerde medrese personeli; idareciler, eğitimciler ve diğer hizmet görevlileri olarak üçe ayrılmaktadır. Personelin kimlerden oluştuğu, bunların görev ve sorumlulukları ile aldıkları ücretler hakkında bilgiler medresenin vakfiyesinde belirtilmiştir. İdari kadrosunu mütevelli, kâtip, câbi, noktacı, nâzır gibi isimler oluştururken eğitim kadrosu müderris, muîd, şeyhü'l-kurra, dersiâm gibi elemanlardan oluşmaktadır. Diğer hizmet görevlileri ise hâfız-ı kütüb, bevvab, ferraş ve kandilciler gibi görevlilerdir.[1339] Ankara medreseleri, sözü geçen personelden mütevelli, kâtip, nazır gibi idarî kadro ile müderris, muîd gibi eğitimci olanları muhakkak bünyesinde barındırırken diğer hizmet kadrosu bazı medreselerde vardır. Tabii olarak bir de medreselerde talebe adı verilen öğrenim kadrosu bulunmaktadır. Vakıf bünyesinde görev yapan idareciler konusuna çalışma kapsamında çok az yer verilmiş, eğitimci ve diğer hizmet personeli hakkında elde edilen bulgular doğrultusunda ayrıntılar ifade edilmiştir.

[1339] İzgi, *a.g.e.*, s. 41.

4.3.1. Müderris

Osmanlı'da medreseler, eğitim, öğretim, ilim ve adalet kadrosu ve idaresine sivil, askeri, adli ve ilmi memur yetiştiren eğitim kurumlarıdır. Devlet için bu denli mühim mercilerin yetiştirilmesinde şüphesiz en önemli sorumluluk, Osmanlı medrese eğitim sistemini bilen ve uygulayan müderrislere düşmektedir. İlmiye teşkilatının bel kemiğini oluşturan müderrisler, devlet yönetimi için nitelikli kadrolarının yetişmesinde en önemli merciidir.

Müderrislerin hangi özellik ve sorumlulukta olacağı, karşılığında ne kadar ücret alacağı medrese vakfının vakfiyesinde vâkıf/vâkıfe tarafından belirlenmiştir. Yusufiye Medresesi'nde eğitim veren müderrislerin "…*fünun-ı şitâda mâhir ve istihrâc-ı ulûm-u nâfiye kâdir bir âlim ve âmil kimesne..."* olmaları beklenmektedir. Müderrisler tatil günleri dışındaki diğer günlerde (eyyam-ı mutade) eğitim verecek ve talebelerin istidatları olduğu ilimlere yönelmelerini önceleyeceklerdir.[1340] Şerife Zahide Hanım Medresenin vakfiyesinde, "*Fünûn-ı şitâda mâhir ve istihrâc-ı ulûmu'l-nâfiâya kadir bir âlim ve âmil kimesne*…" olarak ifade edilen özelliklere sahip müderrisin tatil günleri dışında dershanede talebelere ders vermesi beklenmektedir.[1341] Vakfiyesi olan medreselerde bunun gibi ya da buna benzer şekilde müderris tarifi yapılmıştır. Vakfiyesi olmayıp şartları belirlemeyen müderrislik seçiminde ise yine aynı uygulama ile müderris tevcihleri yapılmıştır. Vakfiyesi olmayan medreselerdeki uygulama ise geleneksel uygulamaya göre yapılmıştır. Örneğin Sarı Hatip Medresesi'nde görev yapacak müderrislerin kimliği ve maaşları hakkında vakfiyenin olmayışından kaynaklanan bazı sorunlar yaşanmıştır. 1291/1874 yılında bu sorun gündeme gelerek medrese görevlerinin kimlere tahsis edileceği, bu kimselerin vâkıfın evladından olacağı şartının olup olmadığı meselesinin muhasebe-i umumiye idaresince araştırılması istenmiştir. İnceleme neticede görevlilere uygulanacak usûl; *ber-vechi teâmül-i kadîm üzere* olageldiğinden, eskisi gibi devam etmesine karar verilmiştir. Vakfın gelirinden tamir masrafları ve talebelere verilen miktar ayrıldıktan sonra gelirden kalan miktarın müderris ve mütevelliler arasında taksim olunacağı ifade edilmiştir.[1342]

Fazliye Medresesi'nde diğer medreselerden farklı olarak göreve gelen ilk müderrisin kim olacağı vâkıf tarafından seçilmiştir. Vakfiyeye, medresede müderris olan kişinin adı Çığlızâde/Çıkılızâde olarak bilinen Hüseyin Efendi bin Mustafa olarak kaydedilerek

[1340] VGMA, *D.N. 581/1*, s. 204, sr. 209.
[1341] VGMA, *D.N. 580*, s. 199, sr. 92.
[1342] 1291/1874 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 719*, s. 49; 1305/1887 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D.N. 1595*, s. 167.

vefatından sonra medresede müderris olacak kişilerin özellikleri tarif edilmiştir. Buna göre; çeşitli ilimlerde mahir ve yıldız ilmini bilen bir âlimin müderris olması şartı getirilmiştir. Müderristen, talebelerin yatkın oldukları fen derslerini ders günlerinde okutması ve tatil günlerinde derse ara vermesi istenmektedir.[1343] Vâkıfın kendisinin seçtiği müderrise diğer örnek Sun'iyye Medresesi'nde olmuştur. İlim sahibi olması ve ders vermeye muktedir olması gibi özellikleri aranan müderrisliğine ilk atanan kişi, *umdetu'l müderrisini'l-kirâm Receb Efendizâde'*dir. Recep Efendizâde aynı zamanda vakfın tescil mütevellisidir ve hayatta olduğu sürece medresede eğitime devam edecektir.[1344]

Ankara Medreselerinde müderrislerin göreve gelmeleri birkaç farklı şekilde olabilmektedir. Birincisi, eğitimlerinden sonra icazet alarak atanmaları şeklinde olmuştur. İlk dönem atamaları kadıaskerlerin padişaha arzı ile yapılıyorken sonraları şeyhülislamın inhâsı üzerine olmuştur.[1345] İkincisi, tedris ehliyetine sahip olduktan sonra müderrisliğin babadan ya da kardeşten devralınması şeklindedir. Üçüncüsü ise müderrislerin, müderrisi olmayan medreseye müderrislik talebinde bulunarak imtihan edilmeleri sonucu olmuştur. Aynı medreseye birden fazla müderrisin başvurusu olması durumunda müderris imtihana tabi tutulmuş ve imtihanda hak kazanan müderris göreve getirilmiştir.[1346] Müderrislerin imtihanla vazifeye kabul edilmesi Fazliye Medresesi örneğinde olmuştur. Müderris Rifat Efendi, Fazliye Medresesi'nde müderris bulunmadığı için müderris tayini amacıyla yapılan bir imtihanı kazanarak 24 Kanun-ı Evvel 301/5 Ocak 1886'da müderrisliği onaylanmıştır.[1347] Farklı bir durum Ağazâde Medresesi'nde gerçekleşmiş, müderrislik için yapılan imtihan sonrasında Seyyid Abdülhay? Ankaravî'ye müderrislik vazifesi tevcih olmuştur.[1348] Çerkeş Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Seyyid Osman'ın ise imtihan olduktan sonra Sun'iyye Medresesi'nde müderrisliğe getirileceği ifade edilmiştir.[1349] Hacı Abdullah Medresesi'nin talebeleri müderrisin görevini yapmadığı konusunda şikâyette bulununca Ankara müftüsü ve beldenin önde gelen uleması huzurunda imtihan yapılmış ve müderrislik talebinde bulunan Yusuf Efendi başarı göstererek bu göreve getirilmiştir.[1350] 18 Cemâziyelâhir 1198/9 Mayıs 1784 tarihinde Şeyh Tayyib Baba adlı müderris, Ağazâde

[1343] VGMA, *dolap 6, dosya 6*, sayfa 12; VGMA, *D.N. 487*, s. 302, sr. 26; VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10.
[1344] 20 Zilkade 1162/1 Kasım 1749'da vakfiyesi tescil edilen medresenin tescilden önce mevcut olduğu bilinse de medresenin kuruluş tarihi bilinemediğinden müderrisin hangi tarihten itibaren görev yaptığı anlaşılamamıştır. Vakfiye için bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 315; Özdemir, *a.g.e.*, s. 55.
[1345] İzgi, *a.g.e.*, s. 43, 44.
[1346] İzgi, *a.g.e.*, s. 44, 45; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 72,73.
[1347] VGMA, *D.N. 1983*, s. 22, sr. 79.
[1348] BOA. *AE-SSLM-III, D.N. 156,* sr. 9329.
[1349] BOA, AŞS, *D.N. 219*, s. 194; BOA, *D.N. 118*, sr. 5876.
[1350] BOA, *AŞS, D.N. 215,* s. 2/7.

Medresesi'nde müderris olmadığını arzuhalinde ifade ederek müderrislik talebinde bulunmuş ve bu şekilde göreve gelmiştir.[1351] Aynı şekilde Doğan Bey Medresesi'nde ve Mimarzâde Medresesi'nde de müderrisin talep etmesiyle göreve geldiği anlaşılmıştır.

Müderrisler, eğitimini tamamladıktan sonra yargı, fetva ve tedris alanlarında görev yapma imkânına sahip olabilmektedirler.[1352] Müderrislerin verdikleri eğitim ve yaptıkları hizmetlerden dolayı takdir edildikleri ve bundan dolayı nişane verildiği durumlar ya da görevlerinde yükselip kadılık ve müftülük gibi daha yüksek makamlara geldikleri durumlar olmuştur. [1353] Ak Medrese müderrisi Hacı İsmail Efendi, görevinde başarılı olması, kıymetli ve âli bir şahsiyet olması ve eşraftan bilinmesi nedeniyle nişan verilme şerefine layık görülmüştür. Sadrazamın bu durumu padişah seraskerine beyan etmesi üzerine, padişahtan onay gelerek müderris Hacı İsmail Efendi'ye, 3 Şevval 1312/30 Mart 1895 tarihinde *dördüncü rütbeden nişân-ı âli Osmanî* verilmesi uygun görülmüştür.[1354] Sefer Efendizâde Yahya adlı müderris, Ankara'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1018 yılında Ankara Müftüsü olmuştur.[1355] Müderrislere tedris ile birlikte müftülük payesinin verildiği durum Seyfiye Medresesi'nde gerçekleşmiştir. Medrese müderrislerine Ankara Müftüsü olma şartı getirilmiş ve müderris atamaları da müftülük vazifesi ile birlikte gerçekleşmiştir.

Müderrisler, mezun olduktan sonra mülazemet ve kazasker defterine adını kaydettirerek göreve gelmek için sıraya girerler ve medreselerin ilk derecesi olan *haşiye-i tecrid* medreselerinin birinde 20/25 akçe vazife ücreti ile görevlerine başlarlar. Buradan terfi alan müderris, 30/35 akçe ile miftah medreselerine, daha sonra kırklı ve hâriç ellili medreselere yükselirler. Hariç elliliden terfi eden müderris dâhil payesine yükselir. Dahil medreselerin yolu ise sahn müderrisliğinden geçmektedir.[1356] Ankara medreselerinde görev yapan müderrisler de çeşitli vazife ve terfi aşamalarından geçmişler, alanlarında başarı ve yükselme göstermişlerdir. Ayaşî Mustafa Efendi adlı müderris, Sahn müderrisi iken 992/1584 yılında Seyfiye Medresesi'ne tayin edilmiştir.[1357] 1003/1594 yılında Sefer Efendizâde Yahya'ya, sahn hükmü verilerek Sarı Hatip Medresesi'ne atanmıştır.[1358] 13 Şevval 1290/4 Kasım 1873'te Veliyüddin Efendi adlı müderris, hariç ellili payesiyle Zincirli

[1351] BOA. *AE-SABH-I, D.N. 121,* sr. 8218.
[1352] Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı,* s. 55.
[1353] Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 75; İzgi,*a.g.e.,* s. 45.
[1354] BOA, *İ-TAL, D.N. 75,* s. 36.
[1355] *Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli,* s. 1804.
[1356] Uzunçarşılı*, İlmiye Teşkilatı,* s. 65.
[1357] Baltacı, *a.g.e.,* s. 414, 415.
[1358] *Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli,* s. 1804.

Medresesi müderrisliğine tayin olunmuştur.[1359] Ağazade Medresesi'nde müderrisleğe atanan Ali Efendi'nin mevleviyet payesiyle göreve geldiği atama kayıtlarında mevcuttur.[1360] Sarı Hatip Medresesi müderrislerinden Ahmed Efendi, 27 Şevval 1106/10 Haziran 1695 tarihinde kadıya sunduğu arzuhalde, hariç itibardan dâhil statüye terfi etmek istediğini ifade etmiştir.[1361]

Müderrislerin kendi istekleri dâhilinde eğitimci olmaktan vazgeçerek farklı mesleklere yöneldikleri de olmuştur. XIX. yüzyıl sonlarında Kızıl Bey Medresesi'nin bakım ve tamirleri yapılamayınca eğitime bir süre ara vermiş, burada vazifeli müderrisler ise farklı iş kanallarına yönelmişlerdir. Mehmed Emin Efendi adlı müderris Tersane-i Amire müfettişliğine, Müderris İsmail Efendi'nin İstanbul'da Mahmud Paşa Medresesi'nde eğitime, Müderris Hüseyin Efendi'nin Muhasebe-i Vilayet Kalemi'nde kâtipliğe devam ettiği görülmektedir.[1362] Ak Medrese müderrislerinden Üstad oğlu Taceddin İbrahim, Çubuk Kazası kadılığı da yapmış daha sonra şehzade Abdullah'a hoca tayin edilmiştir.[1363] Seyfiye Medresesi müderrislerinden Mevlânâ Abdülfettah Efendi, buradaki vazifesinden sonra 983/1575'te Şam müftülüğüne getirilmiştir.[1364] Yine aynı medresenin müderrisi Zeynelâbidin Efendi, 1092 yılında Bursa Sultaniyesi'ne terfi olmuştur.[1365] Mehmed Emin Efendi Medresesi müderrisinin Beypazarı Kazasında Bidayet Mahkemesinde muhaverat memurluğuna istihdam olması, bu konuya diğer örnektir.[1366] 1274/1857 yılında Ağazâde Medresesi'ne Ankaravî Mehmed Emin Efendi müderris olarak atanmıştır. Ancak müderrisin görevi Dâr-ı Şûrâ-yı Asâkir'in eski müftüsü olması ve Konya Vilayeti merkez niyâbetinde bulunması ve İstanbul payesini haiz olması nedeniyle 1292/1875 yılında feshedilmiştir.[1367]

Ankara medreselerine müderris atamaları yapılırken diğer medreselerde olduğu gibi müderrisin tedris konusunda ehliyetinin ve salahiyetinin olması gerekmektedir. Müderrisin ataması yapılmadan önce bu vazifeyi yapabilecek ehliyette olup olmadığı veya müderrislik beratına sahip olup olmadığı araştırıldıktan sonra atama gerçekleştirilmiştir. Melike Hatun Medresesi'ne yapılan müderrislik atamasındaki süreç, bu konuya örnektir. Müderris Ahmed

[1359] BOA, *İE-EV, 4*, 397.
[1360] VGMA, *D.N. 303*, s. 38, sr. 76; *D.N. 74*, s. 57, sr. 4021; *D.N. 902*, s. 18.
[1361] BOA, *CMF, D.N. 158*, sr. 7896.
[1362] VGMA, *EV-MKT, D.N. 1695*, s. 186.
[1363] Mecdî, *a.g.e.*, s. 331; Baltacı, s. 137.
[1364] Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik*, C.1, s. 763; Baltacı, *a.g.e.*, s. 414.
[1365] Baltacı, *a.g.e.*, s. 398, 414.
[1366] VGMA, *D.N. 224*, s. 286, 287; 15 Receb 1314 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 474*, s. 158; VGMA, *D.N. 4744*, s. 4.
[1367] Ankaravî Mehmed Emin Efendi, İstanbulluzâde olarak da anılmaktadır. Bkz. VGMA, *D.N. 874*, s. 57, sr. 4021.

Efendi vefat etmiş müderrislik hissesi üç evladına devrolunmuştur. İkisi kendi hisselerini 16 yaşındaki küçük kardeşine bırakmıştır fakat yaşının küçük olmasından dolayı müderrislik ehliyeti olmadığından yerine naib müderris göreve gelmiştir.[1368] Benzer şekilde Sarmiye Medresesi müderrisi vefat edince yerine görev ifa edecek evladının tahsili ve iktidarı olmamasından dolayı başka bir müderrise görev verilmiştir.[1369] Mehmed Emin Efendi Medresesi'nde, Müderris Ali Efendi'nin vefatından sonra yerine oğlu İbrahim'in gelmesi gerekirken, İbrahim'in müderrislik konusunda ehliyet sahibi olmamasından dolayı başka bir müderrise tevcih edilmiştir.[1370] Müderris olacak kişilerde tahsil sahibi olmaları, eğitim için ehliyet ve iktidar sahibi olmaları gibi özellikler aranmaktadır. Örneklerde görüldüğü gibi her ne kadar müderrislik babadan oğula intikal etse de gerekli şartlar sağlanmadığı sürece intikal söz konusu olmamıştır.

Müderrisin tedris ehliyeti olması gerektiği konusunda bir başka uygulama Doğan Bey Medresesi'nde yaşanmıştır. Medresenin müderrisi Mustafa Efendi vefat edince görevi üç evladına devredilmiş fakat evladından Mehmed Efendi'nin, Asakir-i Nizamiyede zabıt kâtibi olarak Beyrut'ta görevli olması; Salih Efendi'nin Asakir-i Şahane yüzbaşısı olarak görev yapması ve Ali Efendi'nin ise mecnun olmasından dolayı İstanbul'da hastanede tedavi görmesinden dolayı tedris için uygun olmadıkları anlaşılmış, müderrislik vazifesi tedris ehliyeti olan Halil Efendi'ye tevcih olunmuştur.[1371] Şahabiye Medresesi'nde de müderrisin vefatından sonra hissesi dört evladından büyük olan iki evladına devredilecek ancak müderrislik beratı olmadığından diğer küçük iki oğluna bırakılmıştır. Küçük çocukların yaşları müderrislik için uygun olmadığından yaşları muktedir oluncaya kadar medrese müderrisliği naib tarafından devam ettirilmiştir.[1372]

Müderrislik beratı olmadığı anlaşılan ya da müderrislik salahiyetine sahip olmadığı tespit edilen müderris görevinden azledilirdi. Doğan Bey Medresesi müderrisinin vefat etmesi üzerine, Seyyid Mehmed Said Efendi bir arzuhal sunarak Doğan Bey Medresesi müderrisine kendisinin tevcihini arz etmiştir. Göreve gelen müderris, tembellik edip

[1368] AŞS, *D.N. 986*, s. 13.
[1369] BOA, *EV-MKT, 3463*, s. 170; VGMA, *D.N. 904*, s. 84.
[1370] BOA, *EV-BKB, D.N. 186*, 1.
[1371] 22 Receb 1309/21 Şubat 1892 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-MKT, D. N. 1855*, s. 140, 142, 149, 150; aynı konu 27 Teşrinisâni 1308 tarihli belgede de işlenmiştir. Bkz. BOA, *EV-MKT, D. N. 1867*, s. 70.
[1372] BOA, *EV-MKT, D.N. 215*, sr. 113; BOA, *EV-MH, 1010*, 32.

müderrislik vazifesini yerine getirmemesinden dolayı azledilmiş ve yerine başka bir müderris atanmıştır.[1373]

Müderrislerin çalışma zamanlarında esnek uygulamanın olduğu durumlar da olmuştur. 1307/1889 yılında Sarı Hatip Medresesi'nin müderrislik vazifesi Abdulhalim Efendi'ye tevcih edilmiş ancak kendisinin Dersaadet'te Mahmud Paşa Medresesi'nde misafir olarak sakin bulunmasından dolayı görevine birkaç ay geç başlayacağı bildirilmiştir.[1374]

Bazı müderrisler Ankara'da hayır işleri yaptırmış ya da önemli işlerde isimleri yer almıştır. Seyfiye Medresesi'nin eski müderrislerinden Hacı EbuKasım Efendi medrese bünyesine bir mescit yaptırmıştır. Zilhicce 1153/Şubat 1741 tarihinde mescide müezzin ataması yapılmıştır.[1375] Abdullah Hilmi Efendi adlı Zincirli Medresesi müderrisi, Milli Mücadele döneminde Şeyhülislam Dürrizade Fetvası'na karşı yayımlanan Ankara Fetvası'nı Zincirli Medresesi müderrisi olarak tasdik etmiştir.[1376] Rifat Börekçi ise bazı Ankara medreselerinde müderrislik yapmış, Cumhuriyet döneminde Diyanet işleri ilk başkanı olarak tayin olunmuştur.

Ankara müderrislerinden bazılarının birden fazla medresede aynı anda görevleri olmuştur. Şeyhzâde Ahmed Efendi bin Osman adlı müderris, XIX. yüzyılın son çeyreğinde hem Melike Hatun Medresesi'nde hem de Seyfiye Medresesi'nde eğitim vermiştir. Müderrisn vefatı vuku bulunca yerine gelecek olan evladı, yaşının küçük olmasından dolayı göreve başlayamamış yerine naib müderris atanmış ve o da adı geçen iki medresede göreve devam etmiştir.[1377] 11 Şaban 1274/27 Mart 1858'de Doğan Bey Medresesi müderrisine verilen ücret günlük 15 akçe ve on keyl hınta olarak kaydedilerek bu görevin dersiâm hocalardan Hacı Dede Ağazâde Mustafa Efendi'de olduğu belirtilmiştir.[1378]

[1373] Bu bahsin geçtiği iki belge, VGMA'da müsvedde halinde kayıtlıdır ve tarihi bulunmamaktadır. Belgenin yazı tarzından XIX. yüzyılın başlarına ait olabileceği tahmin edilmektedir. Bkz. BOA, *EV-MH, D.N. 22*, s. 51; BOA, *EV-BKB, D.N. 87*, sr. 8717.
[1374] BOA, *EV-MKT, D.N. 1595*, s. 167.
[1375] VGMA, *D.N. 1068*, s. 25 (150), sr. 3.
[1376] Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, cilt II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 313.
[1377] VGMA, *AŞS, D.N. 986*, s. 13.
[1378] BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 126.

3.3.1.1. Erken Dönem Ankara Medreselerinin Müderris Maaşları

Kızıl Bey Medresesi'nin müderrisleri ücretlerini çalıştıkları gün üzerinden aylık olarak almaktaydılar. 1014/1605 yılında müderrisin beratı yenilenerek vazifesi karşılığında günlük 25 akçe ücret tayin edilmiştir. 1027/1618'de müderris maaşı günlük 30 akçedir.[1379] Bir yıl sonraki maaş ise 40 akçeye yükselmiştir (10 Safer 1028/27 Ocak 1619).[1380] Kızıl Bey Medresesi müderrislerinin maaş ödemelerinde farklılıkların olduğu da gözlenmektedir. Örneğin 20 Receb 1160/28 Temmuz 1747 tarihli bir hüccet kaydında müderrislerin vazifeleri karşılığında yirmi keyl buğday ve on keyl arpa aldıkları kaydedilmiştir.[1381] Bazı belgelerde ise Miranos Köyünün gelirinin yarısının müderrisin tasarrufunda olduğu ifade edilmiştir.[1382]

Saraç Sinan Medresesi müderris ücretleri hakkında ilk bilgiye 1210/1796'da müderrise verilen günlük nim/yarım akçe maaş bilgisiyle ulaşılmıştır. 1281/1865'te ise müderris aynı zamanda Saraç Sinan Mescidinin imamı ve vakfın mütevellisidir. Bu vazifeler için bu tarihte yıllık 253 kuruş 10 para ücret ödemesi yapılmıştır.[1383] Müderris maaşı ile ilgili detaylar vakfiyede verilmemiş, araştırmalar neticesinde ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır.

Melike Hatun Medresesi müderrisine, 1522 tarihli bilgilere göre vakfın köylerinden Girindos Köyünün tasarrufu bırakılmıştır. Ancak bu gelirden günlük iki akçesi talebelere verildikten sonra kalan miktarı müderris tasarruf edebilmektedir.[1384] 1571'de ise köyün gelirinde artış olmuş ve talebe ücreti de günlük sekiz akçeye artırılarak kalan miktar yine müderrise bırakılmıştır. 1204/1789 tarihinde medreseye yeni bir müderris atanmış ve günlük 29 kuruş ücret verileceği kaydedilmiştir.[1385] R.1279/1863 tarihli yıllık muhasebe kaydında vakfın geliri olan 7.030 kuruştur ve 4.400 kuruşu bu tarihte medresede görev yapan üç müderrise paylaştırılmıştır.[1386] R.1282/1866 tarihinde ise Abdülhalim, Ahmed ve Ali Efendiler müderrisliğe devam etmektedir ve vakfın yıllık geliri 10.337 kuruştan müderrislere 7.737 kuruş verilmiştir.[1387] Müderris ücreti günlük olarak hesap edildiğinde tek hisseye günlük 5 kuruş ücret verilmektedir.[1388]

[1379] *AŞS, D.N. 501*, s. 236, sr. 962.
[1380] *AŞS, D.N. 501*, s. 217, sr. 911.
[1381] *AŞS* 613, ?/145'den aktaran Demirel, *a.g.t.*, s. 62.
[1382] *AŞS, D.N. 606*, s. 53, sr. 195; AŞS, *D.N. 808*, s. 12; VGMA, *D.N. 1061*, s. 41 (109), sr. 24; *D.N. 1061*, s. 42 (110), sr. 4.
[1383] VGMA, *D.N. 1974*, s.174.
[1384] *928/ 1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 139a, 140a.
[1385] VGMA, *D.N. 530*, s. 90.
[1386] VGMA, *D.N. 2109*, s. 89.
[1387] VGMA, *D.N. 1955*, s. 14.
[1388] BOA, *EV-MH, D.N. 1268*, s. 67.

Yeşil Ahî Medresesi vakfının akaratından elde edilen toplam gelir üçe bölünmekte ve bir hissesi müderris maaşı için tahsis edilmektedir. R.1268/1852 tarihli muhasebe kaydına göre vakfın yıllık geliri 5.350 kuruştur ve bu gelirden müderrislere 1.242,5 kuruş sarf edilmiştir.[1389] R.1270/1854 tarihinde vakfın yıllık geliri 7.300 kuruş iken 1.575 kuruşunu müderris tasarruf etmiştir.[1390] R.1280/1864 yılında yıllık gelir 20.096 kuruştur, 4.500 kuruş medresede görev yapan üç müderrise tahsis edilmiştir.[1391] R.1281/1865 yılında gelirde azalma olmuş, 17.219 kuruş gelirden iki müderrise toplamda 4.428 kuruş sarf edilmiştir.[1392] Bir sene sonraki yılın kazanç ve müderris harcaması da öncekiyle aynıdır.[1393]

Yeğen Bey Medresesi'nin müderrisleri ile ilgili maaş bilgisine ulaşılamazken, Ak Medresenin müderrisine 1463 yılında 42 akçe maaş verildiği kaydedilmiştir.[1394] 1522 ve 1530 yıllarında vakfın masrafları karşılandıktan sonra gelirden kalan miktar müderris tasarrufuna bırakılmıştır.[1395] XVII. yüzyılda Ak Medrese müderrislerinin vakfın tevliyet işlerini yürüttükleri görülmektedir. XVIII. yüzyılda ise müderrislik hissesi ikiye bölünmüş tedris iki müderris tarafından yerine getirilmiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde müderris maaşının ödeme şeklinde değişikliğe gidilmiş, vakfa ait bir arazinden alınan yıllık 12 kuruş öşür bedeli, Ak Medrese müderrisinin tasarrufuna bırakılmıştır.[1396] R.1284/1868 yılında müderrise yıllık 1.682 kuruş maaş ödemesi yapılmıştır. İki sene sonra ise aynı müderrise tevliyet vazifesi ile birlikte 688 kuruş vazife bedeli verilmiştir.[1397] 24 Cemaziyelevvel 1290/20 Temmuz 1873 tarihinde, medresenin iki müderrisine yıllık 278 kuruş maaş ödemesi yapılmıştır. [1398]

Sarmiye Medresesi müderrisine 969/1560 yılından önce günlük 50 akçe vazifeye gelen müderris beraberinde Ankara müftülüğü de yapmıştır.[1399] Medresenin XVI. yüzyıl müderris atamaları 50 akçe maaşla devam etmiştir. Rumi 1280/Miladi 1864 yılında yıllık 250 kuruş verilmiştir ve bu ücret müderrisin bir yıllık maaşıdır.[1400] Ertesi yıl müderrislik üç

[1389] VGMA, *D.N. 1969*, s. 2.
[1390] VGMA, *D.N. 1969***,** sayfa 155.
[1391] VGMA, *D.N. 1974*, v. 33.
[1392] VGMA, *D.N. 1974*, v. 167.
[1393] VGMA, *D.N. 1954*, v. 122.
[1394] MAD 9, v. 221-b, 222-a.
[1395] *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v.30b.
[1396]Müderris maaşının tamamının buradan alınıp alınmadığı bilinememektedir. Müderrise ödenen diğer zamanlardaki farklı ücret tarifeleriyle kıyaslandığında müderrisin söz konu 12 kuruştan başka geliri olduğu düşünülmekte fakat incelen belge yalnızca adı geçen arazi gelirinden bahsetmektedir.18 Safer 1276/16 Eylül 1859 tarihli belge için Bkz. BOA, *EV-MH, D.N. 777*, s. 26.
[1397] BOA, *EV-MH*, 1478, 519; BOA, *EV-MH*, 1982, 827.
[1398] BOA, *A-MKT-MHM, D.N.* 460, s. 34.
[1399] Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik*, C.1, s. 582.
[1400] VGMA, *D.N. 1974*, v. 108.

hisseye bölünmüş, yıllık 250 kuruş üç müderris tarafından paylaşılmıştır.[1401] 1283/1867 yılında ise müderrislere yıllık 300 kuruş ödeme yapılmıştır.[1402] 1293/1877 yılı muhasebe kayıtlarında ise vakfın yıllık 976 kuruş gelirinden müderrisler için 847 kuruş 20 para ücret verilmiştir.[1403] Seyfiye Medresesi'nde müderrislerinde, Ankara müftüsü olmaları şartı bulunmaktadır.[1404] XVIII. yüzyılda müderrislik hissesi dörde bölünmüş fakat maaş ödemeleri ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır.

Sarı Hatib Medresesi'nde 969/1560 yılından önce müderrise 40 akçe ücret ödendiği görülmektedir.[1405] Müderrislerin, tevliyet işlerini yürüttüğü de bilinmektedir. Rebiülevvel 1180/Ağustos 1766 tarihli belgede, Sarı Hatip Medresesi'nin gelirini sağladığı vakıf köylerinden alınan öşür vergilerinin medresenin müderrislerine verilmesi şartının kadimden beri uygulanan usul olduğu ifade edilmiştir.[1406] XVIII. yüzyıldan sonra müderrislik hisselere ayrılmış, medresede iki, üç ya da dört müderrisin görev yaptığı zamanlar olmuştur. R.1281/1865 yılında müderrislerin hisselerine göre maaş ödemeleri yapılmıştır. Buna göre, dört müderristen ikisine 1.020 kuruş, diğer ikisine 4.590 kuruş maaş ödenmiştir.[1407] R.1264/1848 yılından R.1269/M.1853 Yılına kadar medresenin muhasebe bilgilerini içeren kayıtta altı sene boyunca mütevelli ve müderrislere toplam 18.600 kuruş maaş verildiği kaydedilmiştir.[1408]

[1401] VGMA, *D.N. 1954*, s. 195, (v.14).
[1402] BOA, *EV-MH, D.N. 1581*, s. 501; VGMA, *D.N. 1955*, s. 132.
[1403] BOA, *EV-MH, D.N. 1932*, s. 484.
[1404] Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik*, C.1, s. 1485; Baltacı, *a.g.e.*, s. 56, 388, 389, 414
[1405] Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik*, C.1, s. 582; Baltacı, *a.g.e.*, s. 141, 173, 271.
[1406] VGMA, *D.N. 1057*, s. 21 (47), sr. 5.
[1407] VGMA, *D.N. 1974*, s. 45, sr. 162.
[1408] VGMA, *D.N. 1969*, s. 154.

Tablo 15. Erken Dönem Ankara Medreselerinin Yıllara Göre Müderris Maaşları[1409]

Medrese Adı	Tarih	Nakdi Maaş/Akçe		Nakdi Maaş/Kuruş		Ayni Maaş
		Günlük	Yıllık	Günlük	Yıllık	
Kızıl Bey Medresesi	1014/1605	25				Miranos (Orhaniye) köyünün gelirlerinin yarısı
	1027/1618	30				
	1028/1619	40				
	1156/1743					Miranos köyünün gelirinin yarısı
	1160/1747					Yirmi keyl buğday ve on keyl arpa
Saraç Sinan Medresesi	1210/1796	yarım				
	1281/1865				253	
Melike Hatun Medresesi	867/1463					
	928/1522		4.677			
	978/1571		8.677			
	1020/1611	50				
	1204/1789			29		
	1207/1793			3		
	1223/1809			5		
	1279/1863				4.400	
	1282/1866			5	7.737	
Yeşil Ahi Medresesi	1268/1852				1.242,50	
	1270/1854				1.575	
	1280/1864				4.500	
	1281/1865				4.428	
Ak Medrese	867/1463	42				
	1276/1859				12	
	1284/1868				1.682	
	1286/1870				688	
	1290/1873				278	
Sarmiye Medresesi	969/1560	50				
	1280/1864				250	
	1283/1867				300	
	1293/1877				847	
Seyfiye Medresesi	969/1560	50				
Sarı Hatip Medresesi	969/1560	40				
	1180/1766					Vakıf köylerinin tasarrufu
	1281/1865				5.610	
	1264/1848				3.100	

[1409] Müderris maaşları ile ilgili bahis her medresenin müderris kısmında detaylı incelendiğinden buradaki tabloda yalnızca maaş değişimini görmek açısından özet veriler yer almaktadır.

Klasik Dönem Ankara Medreseleri Müderris Maaşları

Zincirli Medresesi'nin müderrislerinden beklenen vasıflar vâkıf tarafından vakıf şartnamesinde ifade edilmiştir. Astronomi, felsefe ve mantık ilmine sahip olmak, faydalı ilimlerden anlam çıkaran, bilgili ve bildiğini uygulayan kişilerin müderris olabileceği şartını koyan vâkıf, müderrisin görev tanımını, talebelere yetenekleri doğrultusunda dersler vermek olarak belirtmiştir. 1097/1686 yılında kurulan medresede müderris, vazifesi karşılığındaki her gün için 30 akçe alacaktır bununla birlikte Bağlum'da, Kayapınar yakınındaki büyük bağın tasarruf hakkı da ayni olarak müderrise verilmiştir.[1410] XVIII. yüzyıl boyunca müderrislere 30 akçe ücret verilmeye devam edilmiştir. Ancak 16 Rebiülevvel 1261/25 Mart 1845 tarihine ait bir arzuhalde müderris, vazifesi karşılığında aylık yedi buçuk kuruş ücreti, Tanzimat-ı Hayriye senesinden (1839) söz konusu tarihe kadar beş sene boyunca alamadığını ifade etmektedir. Vakıf fazlasının Haremeyn hazinesine gittiği belirtilerek gerekli incelemelerin yapılmasından sonra söz konusu karışıklık giderilerek bu süre boyunca ödenmesi icap eden miktar 450 kuruş olarak hesap edilmiş ve Haremeyn Hazinesinden geri ödemesi istenerek Evkaf-ı Hümayun Hazinesinden tanzimine karar verilmiştir.[1411]

1133/1721 yılında kurulan Kocabey Medresesi Vakfının vakfiyedeki bilgilere göre müderrisin alim ve faziletli bir kimse olması, talebelere ders vermesi beklenmektedir ve karşılığında günlük 40 akçe ücret alacaktır. 1301/1883 yılına kadar müderrisler hakkında bilgiye ulaşılamamış fakat sözü edilen tarihte medresede iki müderrisin görev yaptığı ve her birine yıllık 1.341'er kuruş maaş verildiği kaydedilmiştir.1304/1888 yılında da aynı müderrislere aynı miktar ödeme yapılmıştır.[1412] 1325/1907 yılında ise günlük 40 akçe maaşla müderris ataması yapılmıştır.[1413]

1141/1728 yılında kurulan Emniye Medresesi'nin eğitim günlerinde talebelere ders vermesi karşılığında müderrise vazifede bulunduğu her gün için 20 akçe verilmesi uygun görülmüştür.[1414] XVIII. yüzyıl başlarında kurulan medresenin müderrisleri için yüzyılın sonunda 20 akçe verildiği görülmektedir.[1415] 1143/1730 yılında kurulan Yusufiye Medresesi'nin müderrisine kuruluşta günlük 20 akçe maaş ile vâkıfın kendi mülkü olan Ayvalı'da bulunan ağaçları ve suyu olan bahçenin tasarrufu verilecektir.[1416] Medreseye

[1410] VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.
[1411] BOA, *EV-MH, D.N. 127*, s. 27.
[1412] VGMA, *D.N. 1981*, s. 12; VGMA, *D.N. 1980*, s. 36.
[1413] BOA, *EV-MKT-EVM, D.N. 13*, s. 34.
[1414] VGMA, *D.N. 630/2*, s. 930, sr. 571.
[1415] VGMA, AŞS, 175-214.
[1416] VGMA, *D.N. 581/1*, s. 204, sr. 209.

müderris atamaları yapılmış fakat maaşları hakkında bilgi verilmediğinden bu medresenin müderris maaşları hakkında bilgiler şimdilik bu kadarla kâfidir.

1154/1742 yılında kurulan Mehmed Emin Efendi Medresesi müderrislerine maaş olarak 14'er akçe verilmesi şartı vakfiyede ifade edilmiş,[1417] ilk uygulaması ise 1198/1783 yılına ait bir atama ile yapılarak müderrise günlük 14 akçe maaş verildiği kaydedilmiştir.[1418] XIX. yüzyılda da aynı ücretle müderris atamaları gerçekleşmiştir.[1419] R. 1256/1840 yılından 1269/1853 yılına kadar 14 sene içinde müderrislere 130 kuruş ödeme yapılmıştır.[1420] 1300-1303/1882-1885 yıllarına ait muhasebe verilerinde müderrisin yıllık maaşı 400 kuruş kaydedilmiştir.[1421] Mehmed Emin Efendi Medresesi müderrislerin maaşları yıllık 1.100 kuruş iken Evkaf Hazinesi tarafından 4 Şaban 1333/18 Mayıs 1915 tarihinde bu maaşa zam yapılması söz konusu olmuş ve maaşları yıllık 1.100 kuruştan 1.500 kuruşa çıkarılmıştır.[1422]

Fazliye Medresesi 1159/1746 yılında kurulmuştur ve müderris maaşı günlük 20 akçe belirlenmiştir.[1423] 1159/1746 yılında kurulan medresenin müderris maaşları XX. yüzyıl başlarında da değişmemiştir.[1424] Ağazâde Medresesi'nde görev yapacak müderrislerin çeşitli ilimlerde mahir olması, istihrâc[1425] ilmini bilmesi, âlim ve âmil (bilen ve uygulayan) bir kimse olması istenmiştir.[1426] 1159/1746 yılında kurulan medresede müderris, tatil günleri dışında medresenin açık olduğu eğitim günlerinde talebelere ders verecek ve karşılığında da günlük 14 akçe alacaktır.[1427] Medresenin kapanışına kadar aynı ücret ödenmeye devam edilmiş fakat muhasebe defterlerine ödemeler kuruş cinsinden kaydedilmiş ve XIX. yüzyıl boyunca maaşların zamlanarak ödendiği görülmüştür. Ağa Medresesi 1160/1747 yılında kurulmuştur müderrisinin maaşı günlük 16 akçedir. [1428] 1252/1836'da müderrislik vazifesine günlük 16 akçedir.[1429] 1287/1870 yılında tamir ettirilmesinden sonra müderrisin ücreti aylık

[1417] VGMA, *D.N. 487*, s. 288, sr. 24.
[1418] BOA, *CMF, D.N. 164*, sr. 8155.
[1419] BOA, *EV-BKB, D.N. 186*, 1.
[1420] VGMA, *D.N. 1969*, s. 100.
[1421] VGMA, *D.N. 1980*, s. 24.
[1422] VGMA, *D.N. 312*, s. 100.
[1423] VGMA, *dolap 6, dosya 6*, sayfa 12; VGMA, *D.N. 487*, s. 302, sr. 26; VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10.
[1424] Bkz. Tablo 10. Fazliye Medresesi müderrisleri.
[1425] İstihrâc; "Netice çıkarma, okuduğunu anlama, nücûmdan ahkâm çıkarma anlamına gelmektedir. Bkz. Kamus-ı Türkî, s. 98; kelimenin diğer anlamı, bir hadis kitabındaki rivayetleri müellifin başka senetlerle rivayet etmesi demektir. Bu hadislerin toplandığı kitaba müstahrec denir. Bkz. Kemal Sandıkçı, "Müstahrec", *DİA,* C. 32, İstanbul 2006, s. 111.
[1426] VGMA, *D.N. 487,* s. 310, sr. 28. Vakfiyede müderris için; "*Fünûn-u şitâda mâhir ve istihrâc-ı ulûm-ı nâfi'aya kâdir bir âlim ve âmil kimesne müderris olub…"*ifadesi kullanılmıştır.
[1427] VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28.
[1428] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.
[1429] VGMA, *D.N. 225*, s. 16.

25 kuruş olarak belirlenmiştir.[1430]1319/1904 yılında ise müderrise aylık 25 kuruş, yıllık 300 kuruş maaş verildiği tespit edilmiştir.[1431]

Sun'iyye Medresesi'nin kurucusu, 1162/1749 yılında medreseyi kurduğunda, müderrislere günlük 33 sağ akçe ücret verilmesini uygun bulmuştur.[1432] Medresenin müderris atamaları gerçekleşmiş ancak maaşları konusunda bilgiye ulaşılamamıştır. Ne zaman yaptırıldığı ve hizmet vermeye başladığı bilinemeyen Doğan Bey Medresesi ile ilgili ilk kayda 1195/1781 yılına ait müderris tevcihinin yapıldığı belgeden ulaşılmaktadır. Ancak burada müderrise verilen maaş hakkında bilgi verilmemiştir. Maaş hakkında ilk bilgiye 1258/1842 yılına ait müderris atamasıyla ulaşılarak müderrise günlük 10 akçe vazife ve yıllık 10 keyl hınta, vazifesine karşılığı maaş olarak verilmiştir. 1274/1858'de müderris maaşı günlük 15 akçe ve on keyl hıntadır ve XIX. yüzyıl boyunca maaş miktarı değişmemiştir.[1433] R. 1325/1909 yılına gelindiğinde müderrise maaşı yine yıllık 500 kuruş olarak görülmektedir.

1198/1784 yılında kurulan Mimarzâde Medresesi'nin müderrislerine günlük 40 akçe ücret tayin edilmiştir. Ancak 1203/1789 yılında müderrise 10 akçe ücret verilmiştir.[1434] 1237/1822 yılında bu ücret 13 akçeye artırılmıştır.[1435] 1246/1830'da ise müderrise günlük 24 akçe ücret ödenmiştir. 1298/1881 yılında medresede iki müderris görev yapmaya başlamış ve maaşları 10 akçe olarak kaydedilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra maaşlar, kuruş cinsinden hesap edilmiş ve yıllık 30 kuruş ödenmiştir.[1436] 1281/1866'da yıllık 90 kuruş olan müderris maaşı, bir yıl sonra 100 kuruşa yükseltilmiştir.[1437]

Hacı Abdullah Medresesi'nde, XIX. yüzyıl ikinci yarısından itibaren müderris maaşları ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. 1267-1268/1851-1852 yıllarında müderrise iki yıl için toplam 500 kuruş; 1269-1270/1853-1854 yıllarında ise yine iki yıl için 984 kuruş maaş ödenmiştir.[1438] 1272/1856 yılında ise müderrise yıllık 334 kuruş maaş verilmiştir.[1439] Haseki

[1430] VGMA, *D.N. 585*, s. 79, sr. 83
[1431] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 813*, s. 120, 127, 128.
[1432] 20 Zilkade 1162/1 Kasım 1749'da vakfiyesi tescil edilen medresenin tescilden önce mevcut olduğu bilinse de medresenin kuruluş tarihi bilinemediğinden müderrisin hangi tarihten itibaren görev yaptığı anlaşılamamıştır. Vakfiye için Bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 315; Özdemir, *a.g.e.*, s. 55.
[1433] BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 126; BOA, *EV-MH, D.N. 2122*, s. 185, 267; VGMA, *D.N. 1972*, s. 3.
[1434] VGMA, *D.N. 1060*, s. 70 (167), sr. 12.
[1435] VGMA, *D.N. 534*, s. 133 (134), sr. 9.
[1436] VGMA, *D.N. 1969*, s. 159.
[1437] VGMA, *D.N. 1954*, s. 124-137.
[1438] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 145*, s. 188; VGMA, *D.N. 879*, s. 99; VGMA, *D.N. 1969*, s. 3; VGMA, *D.N. 224*, s. 92, sr. 981.
[1439] VGMA, *D.N. 1970*, s. 11.

Medresesi müderrislerinin 1170/1757'de günlük üç akçe ücret aldığı görülmektedir.[1440] 1231/1816 yılında kurulan Rızâiye Medresesi'nde müderris maaşı günlük 17 akçe, 1231/1816 yılında kurulan Hacı Hasan Medresesi'nde ise günlük 16 akçedir.

Şerife Zahide Hanım Medresesi müderrislerine, vâkıfe tarafından aylık beş kuruş ücret tayin edilmiştir. 1235/1820 yılında kurulan medresenin müderris maaşı tahsisindeki miktar 1325/1907 yılına kadar devam etmiş bu tarihte 95 kuruş zam yapılarak müderris maaşı aylık 100 kuruşa yükseltilmiştir.[1441] Hankâh Medresesi'nin varlığı, 1139/1726 senesinde yapılan müderris ataması ile bilinmektedir ve müderrisin yıllık 1.000 akçe maaş aldığı görülmektedir ve bu ücret, merhum şeyhülislam Mehmed Efendi Vakfının boyahane arsası mukataasından karşılanmaktadır.[1442] Şahabiye Medresesi 1215/1800 yılında kurulmuştur, müderrisleri günlük 20 akçe maaş almaktadırlar.[1443]

Tablo 16. Klasik Dönem Ankara Medreselerinin Yıllara Göre Müderris Maaşları

Medrese Adı	Tarih	Nakdi Maaş/Akçe		Nakdi Maaş/Kuruş		Ayni Maaş
		Günlük	Yıllık	Günlük	Yıllık	
Zincirli Medresesi	1097/1686	30				Bağlum'da bir bağ
	1203/1789	30				
Kocabey Medresesi	1133/1721	40				
	1301/1883				2.682	
	1325/1907	40				
Emniye Medresesi	1141/1728	20				
	1190/1776	20				
	1201/1786	20				
Yusufiye Medresesi	1143/1730	20				Ayvalı'da bir bahçe
Mehmed Emin Efendi Medresesi	1154/1742	14				
	1198/1783	14				
	1300/1882				400	
	1330/1912				1.100	
	1333/1915				1.500	
Fazliye Medresesi	1159/1746	20				
	1212/1797	20				
	1234/1819	20				
	1307/1889	20				
Ağazade Medresesi	1159/1746	14				
	1292/1875	14				
	1328/1910	14				

[1440] BOA, *CMF-D.N. 137*, sr. 6822.
[1441] VGMA, *D.N. 224*, s. 95, sr. 1001; VGMA, AŞS, *D.N. 986*, s. 23.
[1442] BOA, *AE-SAMD-III, D.N. 196*, sr. 18992; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 13.
[1443] VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.

Ağa Medresesi	1160/1747	16				
	1252/1836	16				
	1287/1870			25 (Aylık)		
	1319/1904			25 (Aylık)	300	
Sun'iyye Medresesi	1162/1749	33				
Doğanbey Medresesi	1258/1842	10				Yıllık 10 keyl hınta
	1274/1858	15				Yıllık 10 keyl hınta
	1325/1909				500	
Mimarzade Medresesi	1198/1784	40				
	1203/1789	10				
	1237/1822	13				
	1246/1830	24				
	1298/1881	10				
	1261/1845				30	
	1280/1865				30	
	1281//1867				90	
	1282/1867				100	
Hacı Abdullah Medresesi	1267/1851				250	
	1269/1853				492	
	1272/1856				334	
Haseki Medresesi	1170/1757	3				
Rızaiye Medresesi	1231/1816	17				
Hacı Hasan Medresesi	1231/1816	16				
Şerife Zahide Hanım Medresesi	1235/1820			5 (Aylık)		
	1325/1907			100 (Aylık)		
Hankah Medresesi	1139/1726		1.000			
Şahabiye Medresesi	1215/1800	20				

Görüldüğü gibi müderris maaşları hakkında edinilen bilgiler yeterli olmadığından ve her vakfın farklı uygulaması olduğundan ücretlerle ilgili tam bir hükme varılamamaktadır. Medreselerin yüzlerce yıl hizmete açık olmasından dolayı zaman içinde müderris maaşlarına zam yapılma ihtiyacı olmuştur. Bazı medreselerde, Melike Hatun Medresesi'nde olduğu gibi eğitim birden fazla müderris tarafından verilmiş, müderrislik hisselere bölünmüş, ödemeler de bu hisseler üzerinden yapılmıştır. Müderris maaşları her zaman nakit para cinsinden olmamış bazı vakıflar müderris maaşını vakfa ait olan köy ya da bir menkulün gelirini sarf etmesi olarak ödemiştir. Melike Hatun Medresesi müderrisine, vakıf köylerinden bir köyün gelir tasarrufunun bırakılması buna örnektir. Bazı müderrislere tedris dışında çeşitli görevler

de verilmiş, maaş ödemeleri ise bu vazifeler gözetilerek yapılmıştır. Saraç Sinan Medresesi müderrisi, imamet ve tevliyet vazifelerini de yerine getirmiş ve ücretini buna mukabil almıştır.

Bazı medrese vakıfları, müderrislerin maaşlarını belirlerken net bir ücret tayin etmemiş Yeşil Ahî Medresesi'nde olduğu gibi vakfın gelirinin üçte biri müderrise verilmek suretiyle müderris maaşı tayin edilmiştir.

Müderris maaşlarının miktarında zaman içinde para birimi ile farklılıklardan kaynaklanan değişikliklere gidilmiştir. Maaş ödemeleri akçe üzerinden yapılırken kuruş değeri ile ödemelere gidildiği de görülmektedir. Medreselerin kuruluşundan itibaren yüzlerce yıl eğitime devam etmesi ile para biriminden değişiminden kaynaklanan yeni uygulamalar müderris maaşlarına yansıtılmıştır. Ankara medreselerinin çoğunda bu durumu görmek mümkündür.

Maaşların miktarı ya da ödenmesi konusunda kimi zaman sorunlar yaşanmış ve bu durum mahkeme yoluyla çözülmüştür. 23 Zilhicce 1127/20 Aralık 1715 tarihli şer'i sicil kaydında Kızıl Bey Medresesi'nin müderrisi, kendisine ödenmesi gereken ücret ile ilgili mahkemeye başvurmuş ve mütevelliden davacı olmuştur. Mütevelli, vakfın gelirinin eskiden beri on hisseye bölünerek altısının müderris ve talebelere verildiğini, dördünün ise hatip, müezzin ve mütevelli arasında paylaşıldığını söyleyerek müderrisin talebi konusunda anlaşmaya varmışlardır.[1444]

Müderrislik Tasarrufu ve Evlâdiyet Uygulaması

Ankara medreselerinde bazı medreselerde tek müderris görev yaparken bazıların da birden fazla müderrisin aynı anda görev yaptığı görülmektedir. Müderrisliğin hisselere bölünmesi, medreselerde tek müderris görev yapmaktayken vefatı sonrasında müderrisliğin oğullarına bölünmesi suretiyle olmuştur. Evladiyet usulü tabiriyle karşımıza çıkan bu duruma Ankara Medreselerinden bilinen ilk örnek Kızıl Bey Medresesi'nde ortaya çıkmıştır. Müderris Ali Efendi vefat edince, Cemaziyelâhir 1156/Temmuz 1743 tarihinde oğulları Mehmed ve Mahmud bu vazifeye devam etmişlerdir.[1445] Melike Hatun Medresesi kuruluşundan itibaren tek müderrisle eğitime devam ederken 1176/1762 yılında Şaban bin Ali adlı müderrisin vefat etmesi nedeniyle müderrislik hissesinin oğulları Seyyid Mustafa ve Seyyid Mehmed'e verilerek ikiye bölündüğü gözlemlenmektedir.[1446] 1207/1793 yılına

[1444] *AŞS 574, ?/161'den* aktaran Demirel, *a.g.t.*, s. 49.
[1445] VGMA, *D.N. 1061*, s. 41 (109), sr. 24; *D.N. 1061*, s. 42 (110), sr. 4; VGMA, *AŞS, D.N. 808*, s. 12.
[1446] VGMA, *D.N. 1057*, s. 16.

gelindiğinde müderrislik dört hisseye bölünmüştür. Biri Seyyid Mustafa Halîfe bin Ali'de, diğeri Seyyid Mustafâ Halîfe bin Şaban'dadır. Kalan iki hisselik müderrislik vazifesi Seyyid Ahmed Efendi bin Salih'in tasarrufundadır ve bu şahıslar aynı zamanda medresenin tevliyetini yürütmektedirler. Seyyid Mustafa Halîfe bin Ali ve Seyyid Mustafa Halîfe bin Şaban vefat edince onların hisseleri Seyyid Ahmed Efendi bin Salih'e tevcih olunmuştur. Böylece müderrislik vazifesi tek kişide ve tek hisse olarak devam etmiştir.[1447]

Müderrislerin nasıl bir hisseye sahip oldukları ve karşılığında ne kadar ücret alacakları kayıtlara açıkça işlenmiş ve ona göre muamele yapılmıştır. XIX. yüzyıl kayıtlarında Sarı Hatip Medresesi'nde aynı anda birden fazla müderrisin eğitim hizmeti verdiği görülmektedir. Evkaf Nezaretince 5 Muharrem 303/14 Ekim 1885 tarihinde kaydedilen belgeye göre; müderrislik vazifesinden bir hisse 28 Şevval 1296/15 Ekim 1879 tarihinde Abdullah oğlu Abdulhalim Efendi uhdesine, ikinci hisse 20 Muharrem 252/7 Mayıs 1836 tarihinde Mehmed oğlu Seyyid Abdullah Efendi'ye ve üçüncü hisse 23 Safer 272/4 Kasım 1855 tarihinde Mehmed oğlu Hafız Mehmed Efendi'ye tevcih olunmuştur.[1448] R. 1281/1865 yılına ait muhasebe kaydında, medresede dört müderris ismine rastlanmış ve her birine çeşitli hisselerle farklı maaş ödemeleri yapılmıştır. "*...Rub'dan sülüs cihet-i tedrîse mutasarrıf Abdullah Efendi vazifesinin 1.020 kuruş; Bir buçuk rub' cihet-i tedrîse mutasarrıf Ali Kazım Efendi vazifesi için 4.590 kuruş; Kezâlik bir buçuk rub' cihet-i tedrîse mutasarrıf Ahmed Hazım Efendi vazifesi için 4.590 kuruş ve kezâ rub'-u sülüs cihet-i tedrîse mutasarrıf Mehmed Efendi vazifesi için 1.020 kuruş"* ücret verildiği kaydedilmiştir.[1449] Bu bilgilerden, Sarı Hatip Medresesi'nin müderrislik hissesinin dört parçadan oluştuğu anlaşılmaktadır. Müderrislere görevlerine tekabül eden hisseler ayrıştırılarak hesap edilmiş ve hisselerine karşılık gelen miktar kadar maaş ödemesi yapılmıştır.[1450]

Medrese müderrislerinin tek hisse ile görevine devam ettikleri durumlar da olmuştur. Müderris vefat ettiğinde yerine tek evladının göreve gelmesi veya müderrisin görevinden feragat ederek yerini başka bir müderrise bırakması ya da müderrisin vefatından sonra evladı da yoksa bu vazifenin başka bir müderrise intikal etmesiyle, müderrisliğin tek hisse devam etmesi gerçekleşmiştir. Vefat eden müderrisin vazifesini bırakabileceği evladı yoksa genellikle bu vazife medresenin diğer müderrisine bırakılmış, medresede tek müderris var ise bu vazife farklı müderrise devredilmiştir. Örneğin Saraç Sinan Medresesi müderrisi

[1447] VGMA, *D.N. 530*, s. 90; VGMA, *D.N. 266*, s. 52.
[1448] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 207*, s. 20, sr. 1081; BOA, *EV-MKT, D.N. 986*, s. 53.
[1449] VGMA, *D.N. 1974*, s. 45, sr. 162.
[1450] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 959.

Seyyid Ali oğlu Seyyid Mehmed Şâkir vefat etmiş, yerine görevini bırakabileceği evladı olmadığından boş kalan bu vazife hissesi, medresenin diğer müderrisi Ali Ankaravî oğlu Ali Avnî'ye 1235/1820 yılında tevcih olunmuştur.[1451] Melike Hatun Medresesi'nde de müderrislik üç müderris üzerindeyken birinin vefat etmesi ve evladı olmaması nedeniyle hissesi medresedeki diğer iki müderrise intikal etmiştir.

Müderrislik hisselerinde bazı durumlarda karışıklıklar da yaşanmıştır. Örneğin 14 Muharrem 331/24 Aralık 1912 tarihli bir kayıtta Saraç Sinan Medresesi müderrisi Molla Abdullah bin Hayri'nin vefat ettiği, yerine gelen oğulları İsmail ve Tevfik'in de vefat ettiği, böylece müderrislik vazifesinin Hamza Efendi tarafından devam ettirildiği kaydedilmiştir. Hamza Efendi'nin ise müderrislik beratı olmadığından bu vazifeden feragat etmesi üzerine müderrislik Cafer Efendi'ye tevcih olunmuştur.[1452] Melike Hatun Medresesi'nde 1149/1737 yılına kadar müderrislik tek hisse devam etmiş fakat bu tarihte iki müderrisin müşterek göreve geldikleri görülmüştür. Müderrislerden birinin vefat etmesi, diğerinin de hakkından feragat etmesiyle, müderrislik hissesi farklı bir müderris üzerinden tekrar tek hisse olarak devam etmiştir.[1453]

Ak Medrese müderrisleri arasında, müderrislik hissesi ve evladiyet uygulaması nedeniyle yaşanan bir sorunun mahkemeye taşınmıştır. Ak medresede müderrislik tek kişi tarafından yapılmakta iken XVIII. yüzyıldan itibaren hisselere ayrılmış, 1182/1768'de yarım hisseli müderris ataması yapılmıştır.[1454] Atanan müderris üç sene sonra kendi rızası ile görevini oğluna bırakmıştır. Bu atama ile Ak Medrese'de ilk defa müderrisliğin babadan oğula geçtiği de görülmektedir.[1455] Ancak 1216/1801'de yarım hisse ile atanan Ankaravî Mehmed Efendi ibn Ali adlı müderrise, vefat eden diğer müderrisin hissesi de verilince müderrislik yeniden tek kişi tarafından devam etmiştir. 1231/1816 yılında ise Ankaravî Mehmed Efendi müderrisliğin yarım hissesini Seyyid Yahya ve Seyyid Abdullah adlı iki müderrise devredince bu defa müderrislik üç hisseye bölünmüştür.[1456] Ancak bu tarihten 12 sene sonra adı geçen iki müderris, Ankaravî Mehmed bin Ali tarafından mahkemeye şikâyet edilmiştir. Müderris şikâyetinde, Ak Medrese müderrisi olarak yarım hisse berat ile medresede görevine devam ettiğini, hizmette kusur etmediğini dile getirerek adı geçen iki müderrisin beratları olmadan vaizifesine müdahale ettiklerini söylemiştir. Mahkeme

[1451] VGMA, *D.N. 534*, s. 132 (133), sr. 8.
[1452] VGMA, *D.N. 224*, s. 292, 293, sr. 3344.
[1453] Zilkade 1149/Mart 1737 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 1068*, s. 60; *AŞS, D.N. 787*, s. 52.
[1454] VGMA, *AŞS, D.N. 840*, s. 11.
[1455] Kılcı, "Ak Medrese Kara Medrese*...,"* s. 137.
[1456] BOA, *C-MF, D.N. 121*, sr. 6004.

tarafından yapılan inceleme neticesinde Seyyid Yahya Efendi ve Seyyid Abdullah Efendi ile Mehmed Efendilerin müderrislik vazifesine yaptıkları müdahale uygun bulunmamış ve görevden men edilmişlerdir. 1243/1828 yılında müderris Ankaravî vefat edince evladı da olmadığından bu vazife diğer hissedar Mehmed Efendi'ye bırakılmıştır. Mehmed Efendi Ak Medrese'de 36 sene görev yapmış, vefatından sonra onun vazifesi de oğluna intikal etmiştir.[1457]

Doğan Bey Medresesi müderrisliğinin evlâdiyet üzere devam ettiği çeşitli müderris atamalarından anlaşılmaktadır. Bununla beraber müderrisin vefatından sonra yerine bu görevi bırakacağı evladının olmadığı durumlarda başka birinin müderrisliğe getirildiği yani evladiyet usulünün devam etmediği de görülmektedir.

Müderrislik hissesinin devri veya evlada intikali durumu, yukarıda verilen örneklerden anlaşılacağı üzere genellikle müderrisin vefatı ile ortaya çıkmış ve uygulanmıştır. Ancak bazı durumlarda müderrisin vefat durumu olmadan da müderrislik hakkından feragat ettiği, hissesini evladına ya da başka bir müderrise devrettiği durumlar da olmuştur. Bunun bir örneği, 29 Şaban1194/30 Ağustos 1780 tarihinde Hafız Abdullah Halife adlı müderrisin, Saraç Sinan Medresesi'ndeki müderrislik vazifesinden feragat ederek görevini oğlu Abdurrahman Halife'ye bırakmasıyla gerçekleşmiştir.[1458] Bir başka örnek, Melike Hatun Medresesi müderrisliğinde meydana gelmiştir. Zilkade 1149/Mart 1737 tarihli müderris atamasına göre Hasan ile Ali Efendiler müşterek olarak müderrislik vazifesinin tasarrufundadırlar fakat Hasan'ın vefatı ile hissesi Şaban Halifeye verilmiştir. Ali ise hissesinden feragat ederek vazifesini Şaban Halife'ye bırakmış, medresenin tedrisi tek müderris tarafından devam etmiştir.[1459] Yeşil Ahî Medresesi müderrisi Seyyid İbrahim Efendi, 25 Zilkade 1251/13 Mart 1836 tarihinde müderrislik görevinden feragat ederek kendi rızasıyla vazifesini üç oğluna bırakmıştır.[1460] Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Müderrislerin görevinden her şartta ve her dönemde feragat etme hakları bulunduğu ve bunun uygulamada da gerçekleştiği, örnek vakalar üzerinde anlaşılmaktadır.

Mahkeme Kayıtlarında Müderrisler

Müderrislerin adları kimi zaman bir dava şahitliğinde, kimi zaman bir davacı, kimi zaman da davalı olarak mahkeme kayıtlarına geçtiği durumlar olmuştur. Medrese

[1457] BOA, *C-MF, D.N 158*, sr. 7876; BOA, *EV-THR, D.N. 54*, sr. 254.
[1458] BOA, *C. MF, D.N. 150*, 7482.
[1459] VGMA, *D.N. 1068*, s. 60; *AŞS, D.N. 787*, s. 52.
[1460] BOA, *C-MF, D.N. 158*, sr. 7866.

vakfiyelerinde şahitler kısmında çokça müderris adına rastlanırken müderrisin davacı olarak mahkemeye katıldığı bir örnek Kızıl Bey Medresesi müderrisinin mütevelliden şikâyetçi olmasıyla ortaya çıkmıştır. 23 Zilhicce 1127/20 Aralık 1715 tarihli şer'i sicil kaydında Kızıl Bey Medresesi'nin müderrisi, kendisine ödenmesi gereken ücret ile ilgili mahkemeye başvurmuş ve mütevelliden davacı olmuştur. Vakfın gelirinden her yıl müderrise 200 kuruş ücret verilmesi gerektiği halde, müderrisin on senedir medresede müderrislik yapmış olmasına rağmen ücret ödenmediğini söylemiştir. Bu süre zarfında alması gereken toplam 2.000 kuruşun 200 kuruşunu istemekte, kalan miktardan feragat ettiğini dile getirmiştir. 200 kuruşun ise her sene 20 kuruş olmak üzere on senede ödenmesini istemiştir. Mütevelli, vakfın gelirinin eskiden beri on hisseye bölünerek altısının müderris ve talebelere verildiğini, dördünün ise hatip, müezzin ve mütevelli arasında paylaşıldığını söyleyerek müderrisin talebi konusunda anlaşmaya varmışlardır.[1461]

Yeğen Bey Medresesi'nde de müderrisin davacı olduğu bir durum söz konusu olmuştur. Müderris ve aynı zamanda vakfın mütevellisi olan Durhasan oğlu Abdurrahman, kendisinden önceki mütevelliyi, vakfa ait olan buğdayı zimmetine geçirmesi gerekçesiyle mahkemeye şikâyette bulunmuştur.[1462]

Mütevellinin davacı olarak müderrisliğe müdahale ettiği durumlar da söz konusudur. Saraç Sinan Medresesi'nin müderrisi olmadığı gerekçesiyle 24 Şaban 326 /221 Eylül 1908 tarihinde Hamza Efendi müderrisliğe tayin olunmuştur. Ancak 10 Nisan 326/23 Nisan 1910 yılında vakfın mütevelliyesi Cemile Hanım müderris tayinine müdahale ederek tedrisin oğulları Osman ve Yusuf'un üzerinde olması gerektiği konusunda mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme tarafından bu tayinin uygun olmadığı anlaşılmış ve müderrislik ciheti Hamza Efendi'nin üzerinde kalarak devam etmiştir.[1463] Mütevellinin müderris hakkında şikâyette bulunduğu diğer dava Seyfiye Medresesi'nde olmuştur. Medrese müderrisleri Feyzullah ve Seyyid Salih, vakıf şartı gereği verilen vazife ücretlerine kanaat etmeyerek tevliyet işlerine müdahale etmişlerdir. Mütevellinin açtığı dava, 1165/1752 yılında sonuçlanmış ve müderrisler müdahalelerinden men ettirilmişler, vakıf şartı ile belirlenen vazife ücretlerine tabi olarak görevlerine devam etmişlerdir.[1464] Bir başka örnek Sun'iyye Medresesi müderrisinin mütevelliler tarafından mahkemeye şikâyet edilmesidir. Seyyid Osman Efendi bin Mustafa adlı müderrisin bir yıla yakın bir süredir görevini

[1461] *AŞS 574, ?/161'den* aktaran Demirel, *a.g.t.*, s. 49.
[1462] Çınar, *a.g.t.*, s.190; Kılcı, Ankara'da Bir Alperen…, s. 89.
[1463] BOA, *MŞH, ŞSC, D.N. 1068*, s. 10; BOA, *AŞS, D.N. 1236*, s. 13; BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.
[1464] VGMA, *AŞS, D.N. 822*, s. 6.

yapmadığı, müderrisin yokluğunda Şehrizâde Mehmed Efendi'nin talebelerin eğitimine devam ettiği bildirilmiştir. Daha sonra Şeyhülislam Mehmed Mekkî Efendi'nin işareti ile Şehrizâde görevine devam etmiştir.[1465]

Farklı bir anlaşmazlık durumu müderris ile vekili arasında yaşanmıştır. Yeşil Ahi Medresesi'nde 6 Rebiülevvel 1134/25 Aralık 1721 tarihinde müderrislik vazifesi, Seyyid Hüseyin Efendi bin Seyyid Hacı Üveys üzerindeyken, vâkıfın soyundan gelen Seyyid Abdülhâdi Efendi vekâleten bu vazifeyi üzerine almış ve müderrisin hissesi olan 20 kuruşu talep etmiştir. Müderris ile vekili arasında hisse meselesinden kaynaklanan bazı sorunlar yaşanmış ve durumun mahkemeye intikal etmesinden sonra çözülmüştür.[1466]

Medrese vakıflarının gelirleri ya da gelir kaynaklarının sıkıntıya düşmesi durumunda, müderrisler sorunu fark ettiklerinde durumu mahkemeye taşıyarak vakıf yarına girişimlerde bulunmuşlardır. Bu duruma örnek teşkil eden bir dava Seyfiye Medresesi müderrislerinin vakıf köylerinin tasarrufuna yapılan müdahaleyi önlemek amacıyla gerçekleşmiştir. Müderrisler konuyu mahkemeye taşıyarak vakıf yararına girişimde bulunmuşlardır.[1467]

Adlî bir süreç dâhilinde mahkemeye intikal etmeyen fakat Evkaf Nezareti ile müftünün müdahalesiyle çözüme ulaştırılan vakalar da olmuştur. Evkaf Nezaretinin ve müftünün müderrise tembih ve uyarılarının da olduğu müderris azli ile ilgili kayıt dikkati çekmektedir. Seyyid Mehmed Said Efendi, bir arzuhal ile Doğan Bey Medresesi müderrisi Şerif Mustafa Efendi bin Seyyid Ali'nin vefat ettiğini ve boş kalan vazifeye kendisinin tevcihini arz etmiştir. Ancak bazı şahitlerin ihbarıyla müderris Şerif Mustafa Efendi'nin vefat etmediği anlaşılmış; Ankara müftüsü Ahmed Şükrü Efendi'nin Seyyid Mehmed Said Efendi'yi kusursuz hizmet etmesi gerektiği, kusur ederse vazifenin başkasına verileceği konusunda tembih ve uyarılmasının ardından müderrislik vazifesi arzuhal sahibine tevcih edilmiştir. Ancak Seyyid Mehmed Said, tembellik edip müderrislik vazifesini yerine getirmemesinden dolayı görevinden azledilmiş ve yerine Seyyid Mustafa getirilmiştir.[1468]

Medrese talebelerinin müderristen şikâyetçi olduğu vakalar da olmuştur. Hacı Abdullah Medresesi'nde, 1814 yılında Mehmed oğlu Mustafa Efendi beratla müderrislik

[1465] VGMA, *D.N. 266*, s. 19; *D.N. 184*, s. 1, sr. 124.
[1466] AŞS, *D.N. 97*, s. 6, sr. 11.
[1467] VGMA, *AŞS, D.N. 906*, s. 9; BOA, *AŞS, D.N. 220*, s. 103.
[1468] Bu bahsin geçtiği iki belge, VGMA'da kayıtlıdır fakat müsvedde halindedir ve tarihi bulunmamaktadır. Belgenin yazı tarzından XIX. yüzyılın başlarına ait olabileceği tahmin edilmektedir. Bkz. BOA, *EV-MH, D.N. 22*, s. 51; BOA, *EV-BKB, D.N. 87*, sr. 8717.

görevini yürütmektedir. Göreve ne zaman geldiği hakkında elimizde şimdilik herhangi bir bilgi olmayan Mustafa Efendi hakkında, o yıl, medresenin talebeleri tarafından bir şikâyet söz konusu olmuştur. Şikâyette, Mustafa Efendi'nin müderrislik dışında işlerle uğraştığı, talim ve tedris-i ulûma (ilim öğretmeye ve ders vermeye) kudretinin olmadığı, göreve gelmediği zamanlar yerine vekil tayin ettirmediği, medresenin meşrutasını ele geçirip meccanen kullandığı şeklinde iddialar söz konusu olmuş; bu şikâyet üzerine Ankara müftüsü ve beldenin önde gelen uleması huzurunda yapılan imtihanda, bu göreve talip olan Mehmed oğlu Yusuf Efendi başarılı bulunmuş; bunun üzerine Ankara kadısı tarafından, önceki müderris Mustafa Efendi'nin görevden alınarak yerine Yusuf Efendi'nin tayin edilmesi için kazaskerlik makamına berat tevcihi için 15 Cemâziyelâhir 1229/4 Haziran 1814 tarihinde bir ilam gönderilmiştir.[1469] Benzer bir durum Melike Hatun Medresesi'nde de yaşanmıştır. 21 Receb 1298/19 Haziran 1881 tarihinde Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret'ine gönderilen arza göre, müderris ve mütevelli olan Ahmed ve Osman Efendiler ne tedris ne de tevliyet vazifelerini yerine getirmemekte, medresenin tamir ve bakımını yaptırmamışlardır. Talebelerle ilgilenip eğitime devam etmemişlerdir. Talebeler kendi imkanlarıyla medreseyi tamir etmeye çalışsalar da yeterli olmamış, eğitime başka bir müderris gönüllü olarak devam etmiş fakat kâfi gelmemiştir. Neticede bu durumun düzeltilmesi için müderrislere ikazlarda bulunulmuş ve gerekli işlerin tamamlanması için süre verilmiştir.[1470]

Bazı mahkeme kayıtları ise, medreselere yapılan Müderris tevcihinden oluşmaktadır. Yeşil Ahi Medresesi'nin Müderrisinin vefat etmesi sonucu, görevin başka bir Müderrise tevcihi söz konusu olmuş fakat bu Müderris bir yıl sonra vazifesinden feragat etmiş, yerini başka bir Müderrise bırakmıştır.[1471] Aynı şekilde Seyfiye Medresesi'ne 1182/1768 yılında yapılan müderris ataması, mahkeme kayıtlarına işlenmiştir.[1472]

Müderris Unvanları

Ankara medreselerinde müderrislik yapan şahısların isimlerinin önünde kullandıkları bazı unvanlar bulunmaktadır. Bu unvanlar; dini kategoride olanlar, memleket, sülale, meslek ya da suret ve mizaca göre verilmiştir. Dini kategorideki unvanlardan biri *seyyid*'dir. Soylu, mübarek, şerefli gibi anlamlara gelen bu ifade, Hz. Muhammed (S.A.V) soyundan geldiğini açıklayıcı nitelikte kullanılmıştır. Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere de bu unvanla hitap edilmiştir. Seyyid unvanı kimi zaman soy ifadesi değil, efendi ya da bey ifadesinde olduğu

[1469] BOA, *MŞSC.d. 699, Ankara MF. 901, D.N. 215,* s.2/7.
[1470] BOA, *EV-MH, D.N. 2126*, s. 152.
[1471] BOA, AŞS, *D.N. 216*, s. 162; BOA, AŞS, *D.N. 217,* s. 97.
[1472] VGMA, AŞS, *D.N. 840,* s. 11.

gibi hitap anlamında da kullanılmıştır. [1473] Ankara müderrislerinin kullandığı seyyid unvanının, bu anlamlardan hangisi için kullanıldığı bilinememektedir fakat bu unvanı kullanan müderris sayısı oldukça fazladır. Buna örneklerden biri, Seyfiye Medresesi müderrisliğine atanan Seyyid Halil Baba Efendi'dir. Hacı Bayram Velî Hazretlerinin evladından olan müderrisin seyyid unvanı bulunmaktadır.[1474] 29 Cemaziyelevvel 1200/30 Mart 1786 tarihinde Seyfiye Medresesi'nin müderrislik hissesinin devrini alan Seyyid Kasım Efendi'nin bu unvanı almasının nedeni bilinememektedir.[1475] Dini anlamı olan diğer unvan *şerif*'tir. Hz. Hasan'ın soyundan gelenler için kullanılmıştır.[1476] Doğan Bey Medresesi'nde şerif unvanına sahip Mustafa Efendi müderrislik yapmıştır. Dini ifadelere ek olarak çok sayıda şeyh unvanına sahip müderris bulunmaktadır.

Müderrislerin kullandıkları unvanlarda memleketlerini ifade eden Taşköprülü, Ayaşî, Taşpınarlı, Ankaravî vs… gibi ifadelerle birlikte, mesleklerini belirten Bıçakçızâde, Demirci, Debbağ gibi unvanlar da kullanılmıştır. Kara Halil, Köse Osman gibi unvanlar ise şahısların sûreti ile ilgili durumdan dolayı adlandırılmıştır.

Tablo 17. Ankara Medreselerindeki Müderrislerin Kullandıkları Unvanlar

Müderris Unvanı Önadları	**Müderris Adı**	**Müderris unvanı Son adları**	**Görev Tarihi**	**Görev yaptığı Medrese**
Mevlânâ	Emir	Çelebi	867/1463	Melike Hatun Medresesi
Bıçakcızâde	Ahmed	-	1017/1608	Melike Hatun Medresesi
	Şaban	Halife	1149/1737	Melike Hatun Medresesi
Seyyid	Mustafa	-	1176/1762	Melike Hatun Medresesi
Seyyid	Abdulhamîd	Baba	1204/1789	Melike Hatun Medresesi
Kulaksızzâde	Nuh	Efendi	1298/1881	Melike Hatun Medresesi
Şeyhzâde	Ahmed	Efendi	1310/1893	Melike Hatun Medresesi
Çakallızâde Hacı	Süleyman	Efendi	1326/1908	Melike Hatun Medresesi
	Gıyaseddin	Paşa Çelebi	923/1517	Seyfiye Medresesi
Taşköprülü	Muslihiddin Mustafa	Efendi	911/1505	Seyfiye Medresesi
Ayaşî	Mustafa	Efendi	992/1584	Seyfiye Medresesi
Tokatlı	Muharrem	Efendi	1001/1593	Seyfiye Medresesi
Taşpınarî	Mehmed	Efendi	1235/1820	Seyfiye Medresesi
Hocazâde	İshak	Efendi	1235/1820	Seyfiye Medresesi
Çerkeş Şeyhzâde	Osman	-	1235/1820	Seyfiye Medresesi
Taşpınarlı Zâde Hacı	Atıf	Efendi	1325/1909	Seyfiye Medresesi
Demirci Mehmed	-	-	1128/1716	Sarı Hatib Medresesi

[1473] Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Seyyid" *DİA*, cilt 37, s. 40-43.
[1474] VGMA, AŞS, *D.N. 840*, s. 11.
[1475] BOA, *C. MF, D.N. 138*, sr. 6862.
[1476] Küçükaşcı, *a.g.md.*, s. 40-43.

Sefer Efendi Zâde	Yahya	-	1003/1094	Sarı Hatib Medresesi
Kalecikli Zâde Mevlânâ	Ahmed		1039/1629	Sarı Hatib Medresesi
Kara Halil	-	-	1180/1766	Sarı Hatib Medresesi
Köse Osman	-	-	1180/1766	Sarı Hatib Medresesi
Ankaravî	Mehmed	-	1246/1830	Sarı Hatib Medresesi
Kadınkızzâde	Mehmed	-	1246/1830	Sarı Hatib Medresesi
Seyyid	Ahmed	Efendi	1241/1825	Sarı Hatib Medresesi
Üryanî	Ali	-	1164/1751	Zincirli Medresesi
Hocazâde	Mehmed Rifat	Efendi	1325/1907	Kocabey Medresesi
Debbağ	Mehmed	Efendi	1142/1729	Emniye Medresesi
Hâfız	Ahmed	Efendi	1198/1784	Emniye Medresesi
Şeyh	Edhem	Baba	1185/1771	Yusufiye Medresesi
Bulgurlu	Mehmed Emin	Efendi	1295/1878	Mehmed Emin Efendi Medresesi
Yozgadlızâde Hacı	Sarık	Efendi	1325/1909	Mehmed Emin Efendi Medresesi
Çığlızâde/Çıkılızâde	Hüseyin	Efendi	1159/1746	Fazliye Medresesi
Bursalızâde	Seyyid	Mustafa	1212/1797	Fazliye Medresesi
Semercizâde	Ali	Efendi	1302/1886	Fazliye Medresesi
Börekcizâde	Rifad	Efendi	1326/1908	Fazliye Medresesi
Receb	-	Efendizâde	1162/1749	Sun'iyye Medresesi
Şehrizâde	Mehmed	Efendi	1206/1792	Sun'iyye Medresesi
Hacı Dede Ağazâde	Mustafa	Efendi	1274/1858	Doğanbey Medresesi
Şerif	Mustafa	Efendi	-	Doğanbey Medresesi
Karataşlı	Mustafa	Efendi	1314/1896	Mimarzâde Medresesi
Şeyh	Hüseyin	-	1132/1720	Hacı Abdullah Medresesi
Kurşunlu Şeyhzâde	Mehmet Neşet	Efendi	1300/1882	Şerife Zâhide Hanım Medresesi
Gümüşhanevî	Mustafa	Efendi	1203/1788	Hankâh Medresesi
Müderriszâde	Şefik	Efendi	1324/1906	Hankâh Medresesi
-	Zahid	Baba Biradereş	1204/1789	Şahabiye Medresesi

Tablo 16'da ifade edilen bilgilere göre Ankara medreselerinde müderrislerin kullandıkları çeşitli önad, unvan ya da lakap bulunmaktadır. Müderrislerin tamamının kullandığı ifadeler, verice fazla olduğundan hepsi tabloya alınamamış yalnızca birbirinden farklılık gösteren ve çeşitlilik arzeden ifadelere yer verilmiştir. Bu ifadeler bazen ismin önünde lakap ya da önad şeklinde bazen de ismin sonunda mertebe veya hitap şeklinde kullanılmıştır. Gümüşhanevi, Bursalızâde, Ankaravî gibi unvanlar müderrislerin doğum yerlerini belirtirken, börekçi, semerci, bıçakçı gibi meslek gruplarını belirten unvanlar da bulunmaktadır. Bununla birlikte üryani, köse, kulaksız gibi durum bildiren önadlara da

rastlanmaktadır. Bu ifadeler müderrislere belirleyici özellik kazandırarak isimlerinin önünde lakap ya da unvan olarak kullanılmıştır.

Müderrislerin Diğer Görevleri

Ankara Medreseleri müderrislerinin tedris vazifesiyle birlikte çeşitli görevlerde bulundukları görülmektedir. Örneğin Kızıl Bey Medresesi'nin müderrislerinin, eğitim hizmetleri ile beraber tevliyet, imamet ve vaizlik vazifelerini de yerine getirdikleri durumlar olmuştur.[1477] Saraç Sinan Medresesi'nin müderrisi ise vakfın tevliyet işlerini yürütmektedir aynı zamanda Saraç Sinan Mescidinin imamıdır.[1478] Melike Hatun Medresesi ve Ak Medresesi'nin müderrisleri vakfın mütevellisi konumundadırlar. Seyfiye Medresesi müderrislerine tedris vazifesi ile birlikte Ankara Müftüsü olma şartı da getirilmiş, bu şartın uygulanması medresenin kuruluşundan itibaren sonuna kadar devam etmiştir.[1479]

Sarı Hatib Medresesi'nin tevliyet işleri bazı dönemlerde medresenin müderrisleri tarafından yapılmış ve müderrisler hem tedris ücreti hem de tevliyet ücreti almışlardır. Son dönemlerde ise tevliyet ve tedris vazifelerinin birbirinden ayrıldığı görülmüştür. Yusufiye Medresesi'nin müderrislerinin tevliyet işlerini yürütmeleri, vâkıfın belirlediği şarta göre uygulanmıştır. Tevliyet görevini öncelikle kendi bünyesinde bulunduran vâkıf, vefatından sonra bu görevin evladı tarafından yerine getirilmesini istemiştir. Kendi soyundan devam eden tevliyet, neslin inkırazı durumunda müderrisler tarafından devam ettirilecek, mütevelliye verilen ücret de müderrise aktarılacaktır. Ancak bu durumun uygulamada gerçekleşmediği, tevliyet işlerinin vâkıfın evladı tarafından yürütüldüğü atama kayıtlarından öğrenilmektedir. Bir başka görev tanımı Ağa Medresesi müderrisine yapılmıştır. Vâkıfın talebi üzerine, medresede müderris olanlar aynı zamanda Leblebici Camii'nde Cuma günlerinde namazdan sonra cemaate vaaz ve nasihatte bulunacaktır.[1480]

Hankâh Medresesi müderrisi İsmail Efendi'nin müderrislik ile birlikte çeşitli görevleri bulunmaktadır. Hacı Necmeddin Camii'nde Cuma vaizliği ve hitabet, Börekçiler Mahallesi'ndeki mescitte imamet görevini de yerine getirmiştir.[1481] Ayrıca Müderriszâde Şefik Efendi adlı müderrisin Hankah Medresesi'ndeki müderrislik vazifesi ile beraber

[1477] Özdemir, *a.g.e.*, s. 204, 205.
[1478] VGMA, *D.N. 1061*, s. 47 (121), sr. 8; VGMA, *D.N. 531*, s. 107 (109), sr. 6.
[1479] Nev'îzâde Atâyî, *a.g.e.*, s. 1485; Baltacı, *a.g.e.*, s. 56, 388, 389, 414.
[1480] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.
[1481] BOA, *EV-MH, D.N. 1278*, s. 124; BOA, *EV-MKT, D.N. 1408*, s. 116.

Mekteb-i İdadî'de muallim olduğu bu nedenle müderrisliği ara sıra yapabildiği kaydedilmiştir.[1482]

Mimarzâde Medresesi müderrisleri birden fazla görevi icra etmişlerdir. Seyyid Mehmed ve Seyyid Ali Efendilerin medresede müderrislik yaptıkları, aynı zamanda Seyyid Mehmed Şakir Efendi'nin yaptırdığı camide imamet, hitabet, vaiz, müezzin, cüzhan ve ferraşlık vazifelerini de yerine getirdikleri kaydedilmiştir (17 Receb 1298/15 Haziran 1881).[1483] Aynı şekilde Rızâiye Medresesi'nin Müderrislerine de çeşitli görevler verilmiştir. Tedris ile birlikte hafızıkütüblük yapacak, muvakkithanede muvakkit olacak ve şeyhülkurra vazifesini de yerine getirecektir. Her sabah yarım cüz Kur'an-ı Kerîm tilâvet edecektir.[1484]

4.3.2. Muîd

Medreselerdeki eğitim personelinden biri de müderrislerin yardımcıları konumunda olan muîdlerdir. Dersi talebelerle birlikte dinleyen ve talebelere dersi tekrar anlatan muîdlerin vazifesi müderrislerin işi bitince başlar, anlaşılması zor olan derslerde ihtiyacı olan talebelere ders tekrarı yaparak yardımda bulunur aynı zamanda onların düzenleri ile ilgilenirler.[1485] Ankara medreselerinde muid ile bilgiler iki medrese üzerinden öğrenilmektedir.

Kızıl Bey Medresesi'nin müderristen sonra ikinci önemli görevlisi olan muidi ile ilgili bilgiye ilk olarak Şevval 1116/Ocak 1705 tarihli kayıttan ulaşılmaktadır. Buna göre medresede muid vazifesi Seyyid Mustafa üzerindeyken, müderris tarafından bu görev Mehmed adlı muide verilmiştir.[1486] Ak Medresede ise Mevlânâ Tâceddin adlı muidin 1522 yılında görev yaptığı bilinmektedir.[1487] 1530 ve 1571 tarihinde de medresede muid bulunmaktadır.[1488]

Seyyid Ali Efendi adlı şahsın, Seyfiye ve Sevdaviye (Melike Hatun) medreselerine vakfettiği 16.000 kuruşun işletilmesiyle elde edilen gelirden, medreselerde bulunan mu'in derecesindeki 16 talebeye her ay onar kuruş verileceği şartı getirilmiştir.[1489]

[1482] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 13.
[1483] BOA, *EV-MKT-CHT, D.N. 131*, s. 50, sr. 708.
[1484] VGMA, *D.N. 631*, s. 37, sr. 20.
[1485] İzgi, *a.g.e.*, s. 48.
[1486] "*Ankara'da Kızıl Ali Bey Medresesi'nin mu'îdi Seyyid Mustafa üzerinden Mehmed almağla bâ-arz-ı müderris ibkâ-yı inâyet…*" Bkz. VGMA, *D.N. 1067*, s. 169.
[1487] "*evkâf-ı Ak Medrese der Ankara der tasarruf-u Mevlânâ Muhiddin el-müderris fî medrese el-mezbûre ve mütevellî Hacı Bali bin Hacı Mehmed ve mu'ideş Mevlânâ Taceddin bâberât-ı hümâyn."* Bkz. *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri*, v. 30b.
[1488] *438 numaralı MVAD*, s. 367; *Ankara Vakıf Defteri 558*, v. 43-a.
[1489] Zilhicce 1282/Mayıs 1866 tarihli belge için bkz. BOA, *EV-BKB, D.N. 200*, s. 38.

4.3.3. Şeyhü'l-Kurra

Medrese ve camilerde Kur'ân-ı Kerîm öğretimi ve okuması gibi dersler veren bu görevliler, ayrıca hafızların yetiştirilmesi, Kur'ân-ı Kerîm tefsiri ve fıkıh ile ilgili çalışmalar da görevleri vardır. Kur'ân-ı Kerim'i güzel okuyan, hafızlık seviyesinde olan ve dini ilimlerde derin bilgi sahibi âlimler bu vazifeye atanırdı.[1490] Ankara'da bazı medreselerde şeyh'ül-kurralar görev yapmış ya da medrese vakfı bünyesindeki camilerde eğitim vermişlerdir.

Emniye Medresesi'nde, tatil günlerinde talebelere Kur'ân-ı Kerîm okumayı ve tecviti öğretecek olan bu görevli vazifede bulunduğu her gün için iki akçe alacaktır.[1491] Emniye Medresesi'nin şeyhülkurraları şu şekildedir:[1492] XVIII. yüzyıl boyunca şeyhü'l-kurra atamaları yapılmış ve eğitime devam edilmiştir.

Yeğen Bey Vakfının personelinde de şeyhülkurra görevlisi bulunmaktadır fakat bu görevli vazifesini medrese yanında bulunan Yeğen Bey Camiinde yapmaktadır.[1493] Aynı şekilde Zincirli Medresesi Vakfının bünyesinde de şeyhü'l-kurra adlı görevli bulunduğu Cemaziyelâhir 172/Ocak 1759 tarihli atamadan öğrenilmektedir. Bu görevli, medrese yanındaki Zincirli Camiinde talebelere ders vermektedir.[1494] Zincirli Medresesi yanında bir de daru'l-kurra olduğu vakfın vakfiyesinden öğrenilmektedir. Kıraat ilmini iyi bilen ve Kur'an ehli olan şeyhülkurra burada, talebelere tatil günleri dışındaki eğitim günlerinde tecvid ile Kur'an-ı Kerim okumayı öğretecek ve karşılığında günlük beş akçe ücret alacaktır. Bununla birlikte Bağlum Köyü Kayapınar suyu yakınında bulunan ve Küçük Bağ olarak anılan bağı da tasarruf edecektir. Yapılan araştırma neticesinde, daru'l-kurranın hangi adla anıldığı, eğitime ne kadar eğitime devam ettiği, şeyhü'l-kurra atamaları ya da hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.[1495] Zincirli Camiinde görevli şeyhü'l-kurra ile daru'l-kurradaki aynı görevliler midir yoksa her biri için farklı görevli mi tayin edilmiş anlaşılamamaktadır.

Kocabey Medresesi Vakfı bünyesinde de şeyhü'l-kurra olduğu vakfın muhasebe işlemlerinden anlaşılmaktadır. 1267-1269/1851-1853 yıllarına ait üç senelik muhasebede, vakfın geliri 180 kuruş kaydedilmiş, gelirin tamamı vakfın akarı olan dükkânların masrafları

[1490] Recep Akakuş, "Reîsülkurrâ" DİA, C. 34, İstanbul 1976, s. 545.
[1491] VGMA, *D.N. 630/2*, s. 930, sr. 571.
[1492] VGMA, *D.N. 2505*, s. 98.
[1493] "*Ankara'da Yegenbey câmi'inin şeyhü'l-kurrâlığına meşrût evkâfdan olub…"* Rebiülâhir 226/nisan 1811 tarihli atama kaydı için bkz. VGMA, *D.N. 533*, s. 60 (62), sr. 7.
[1494] VGMA, *D.N. 1063*, s. 50 (104), sr. 9.
[1495] VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.

ile şeyhü'l-kurra vazifesine sarf edilmiştir.[1496] Aynı şekilde Rızâiye Medresesi Vakfının, müderris, hafız-ı kütüb, muvakkit, mütevelli gibi görevlilerinin arasında şeyhü'l-kurra da bulunmaktadır. Rızaiye Medresesi'nin müderrisi şeyhü'l-kurra vazifesini de yerine getirecek, her sabah yarım cüz Kur'an-ı Kerîm tilâvet edecek bunun karşılığında günlük iki akçe tasarruf edecektir.[1497]

4.3.4. Hâfızü'l-kütüb, Dersiâm ve Cüzhan

Osmanlı'da vakıf kütüphanelerinde görevli olan ve kitapların muhafaza sorumluluğu ile birlikte kitapların içerikleri hakkında bilgi sahibi kimselerdir.[1498]Ankara medreselerinin bazılarının bünyesinde kütüphane bulunmaktadır ve burada görevli olan hafız-ı kütüpler hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. Bu vazife bazen medrese müderrisi tarafından bazen dışardan atanan bir görevli tarafından yerine getirilmiştir.

Sarı Hatib Medresesi'nde müderris, hafız-ı kütüp ve dersiâmdan oluşan görevlileri vardır.[1499] Müderris, tedris ile birlikte hâfız-ı kütüb vazifesini de yerine getirmektedir fakat bu vazifenin iki hisseye bölünmüş olduğu dikkati çekmektedir. Müderris, yarım hisse hâfız-ı kütüb olarak medresedeki kitapların sorumluluğunu üzerine almıştır.[1500] Medresenin kuruluşunda bu vazife ile ilgili bilgiye ulaşılamazken Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın buraya vakfettiği kitaplarla birlikte hafızü'l-kütüb vazifesi tesis olunmuş, bu vazifeyi müderrislerin yerine getirmesi şartı getirilmiştir. Sadrazam; fıkıh ve hadis kitaplarından oluşan on cilt kitabını, Sarı Hatib Medresesi'nde muhafaza edilmek üzere vakfetmiştir. hâfız-ı kütüb ataması ile ilgili ilk bilgiye 1143/1730 yılına ait belgeden ulaşılarak görevlinin maaşının günlük beş akçe olduğu öğrenilmiştir.[1501] Sarı Hatib Medresesi müderrisleri Osman ve Seyyid Abdurrahim Efendiler 29 Muharrem 1143/14 Ağustos 1730 tarihinde bu vazifeye tayin olunmuşlardır. [1502] Atamalar XVIII. yüzyıl boyunca devam etmiştir, bu konuda ulaşılan son kayıt ise 1239/1823 yılına aittir.

Ankara medreselerinden Rızâiye Medresesi'nde de hâfızü'l-kütüb adlı görevli bulunmaktadır. Bu vazife medresenin müderrisi uhdesindedir ve karşılığında günlük 17 akçe

[1496] 12 Muharrem 1271/5 Ekim 1854 tarihli belge için Bkz, VGMA, *D.N. 1969,* s. 106.
[1497] VGMA, *D.N. 631*, s. 37, sr. 20.
[1498] İsmail E. Erünsal, "Hâfız-ı Kütüb", DİA, C. 15, İstanbul 1997, s. 94-98.
[1499] BOA, *EV-MKT, 3326*, s.168; VGMA, *D.N. 1969*, s. 154.
[1500] VGMA, *AŞS, D.N. 840*, s. 11.
[1501] VGMA, *D.N. 1328*, s. 64; Özdemir, *a.g.e.*, s. 52.
[1502] VGMA, *D.N. 1328*, s. 64, 67.

ücret alacaktır.[1503] Rızâiye Medresesi'nin hâfız-ı kütüb vazifesi hakkında ulaşılan bilgiler bu kadarla sınırlıdır.

Dersiâm adlı görevlinin bulunduğu medreselerden biri Sarı Hatib Medresesidir. Safer 1243/Ağustos 1827 tarihinde bu göreve tayin gerçekleşmiştir. [1504] Zincirli Medresesi Vakfının görevlileri arasında ders-iâm bulunmaktadır fakat bu görevli vâkıfın oğlunun yaptırdığı mescitte görev yapacak ve eğitim günlerinde isteyenlere Kur'an-ı Kerîm talimi verecektir. Vazifesi karşılığında günde on akçe ücret alacaktır.[1505]

Cüzhan vazifesinin görüldüğü tek bilgi Yeşil Ahî Medresesidir. Vakfiyesinde cüzhan vazifesine ilişkin bilgi bulunmazken 1268/1852 tarihli muhasebe kaydında medresede cüzhan vazifesinde olanlara 1.242 kuruş 20 para sarf edildiği kaydedilmiştir.[1506] XIX. yüzyıl boyunca bu görevlinin ataması yapılmış ve ücreti ödenmiştir. Çeşitli kayıtlarda bu vazifenin müderrisler tarafından yerine getirildiği görülürken 1282/1866 yılında dört kişinin cüzhan vazifesinde olduğu ve yıllık toplam 3.444 kuruş aldıkları kaydedilmiştir.[1507]

4.3.5. Talebeler

Ankara medreselerinde talebelerin nasıl ve hangi günler eğitim alacakları, yatılı olarak kaldıkları medrese odaları ve kendilerine tahsis edilen ücretler hakkında uygulanması gereken şartlar vakfiyelerde ifade edilmiştir. Araştırma neticesinde, talebelerin isimleri, aldıkları eğitimin niteliği, talebelere okutulan kitaplar ya da talebelerin yaşamları hakkında bulgu ve verilere ulaşılamasa da talebelerin medresedeki vazife ve sorumlulukları, kaldıkları hücre sayısı, aldıkları ücretlerle ilgili bilgiler edinilmiştir. Medresedeki hücre sayıları ya da medreselerin talebe mevcutları ile aldıkları ücretler bu kısımda detaylı işlenmiş olup talebeler hakkındaki diğer bilgiler çalışmanın ikinci bölümünde değerlendirilmiştir.

4.3.5.1. Talebelerin Ücretleri

Kızıl Bey Medresesi'nin talebelerine yıllık yirmi keyl buğday, ihtiyaçlarının karşılanması için vakıf tarafından tahsis edilmiştir fakat sonraki dönem ödemeleri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.[1508] Melike Hatun Medresesi'nin talebeleri hakkında ilk bilgiye 1522 tarihinde ulaşılmaktadır. Girindos Köyü adlı vakıf köyünden elde edilen gelir müderrisin

[1503] VGMA, *D.N. 631*, s. 37, sr. 20.
[1504] VGMA, *D.N. 281*, s. 174.
[1505] VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.
[1506] VGMA, *D.N. 1969*, s. 2.
[1507] VGMA, *D.N. 1974*, v. 167; VGMA, *D.N. 1954*, v. 122.
[1508] *AŞS 613, ?/145'ten* aktaran Demirel, *a.g.t.*, s. 68.

tasarrufundadır ve müderris bu gelirden günlük iki akçe talebelere verecektir.[1509] 1571 tarihinde bu ücret günlük sekiz akçeye çıkarılmıştır.[1510] Mart 1258/Mart 1842 tarihinden Şubat 1269/Şubat 1854 tarihine kadar kaydedilen 12 senelik vakıf muhasebesinde talebelere toplam 2.000 kuruş ayrılmıştır.[1511] R.1279/1863 yılının muhasebesinde ise vakfın yıllık geliri 7.030 kuruş iken talebelere 200 kuruş sarf edilmiştir.[1512] Mart 1282/Mart 1866 yılı muhasebesinde vakfın geliri 10.337 kuruştur ve talebelere 200 kuruş ayrılmıştır.[1513] Bundan sonraki üç yıl boyunca vakfın gelirini 7.030 kuruşken talebelere yine 200 kuruş sarf edilmiştir.[1514] Melike Hatun Medresesi yüzlerce yıl eğitime kesintisiz devam etmiş ve talebelerine düzenli ödeme yapılmıştır. Vakfın gelirinde zaman içinde azalma ya da artışlar gözlense de bu durumun talebelere yansıtılmadığı, talebe ücretlerinde değişikliğin olmadığı görülmektedir.

Yeşil Ahî Medresesi'nin Vakfının akarı olan Koyun Pazarı'ndaki mengene (masura)nin gelirinin yarısı medresede eğitim gören ve yatılı kalan talebelere sarf olunması şartı getirilmiştir. XIX. yüzyıla ait muhasebe kayıtlarında Yeşil Ahi Medresesi'nin talebelerine dair bilgiler bulunmaktadır. R.1268/1852 tarihli kayıtta, talebelere 1.242 kuruş 20 para sarf edilmiştir.[1515] R.1270/1854 yılında talebelere 1.575 kuruş sarf edilmiştir.[1516] R.1280/1864 yılında 700 kuruş medresede eğitim gören talebelere sarf edilmiştir.[1517] R.1281/1865 yılına ait muhasebe kaydında Yeşil Ahî Camii ve Medresesi'nin bir yıllık toplam geliri 17.219 kuruştur, bu gelirden medresenin talebelerine 700 kuruş sarf edilmiştir.[1518] R.1282/1866 yılına ait muhasebe kaydında Ahî Yeşil Medresesi vakfının gelir-gider bilgileri verilirken, vakfın yıllık geliri 17.219 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bu gelirden talebelere bir yıl içinde 700 kuruş sarf edildiği kaydedilmiştir. Talebelere günlük 20 kuruş verilmiştir.[1519] XV. yüzyıl başlarında kurulan medresenin talebe ödemelerindeki süreklilik XIX. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Ancak vakıf gelirinin azalmasından kaynaklanan olarak talebelere ödenen ücretlerde de azalmalar olmuştur.

[1509] *928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri,* v. 139a.
[1510] *TKGMA 558*, v. 106b-107b
[1511] VGMA, *D.N. 1969*, s. 81.
[1512] VGMA, *D.N. 2109*, s. 89.
[1513] VGMA, *D.N. 1955*, s. 14. BOA, *EV-MH, D.N. 1192*, s. 115.
[1514] VGMA, *D.N. 1955*, s. 90; VGMA, *D.N. 1975*, s. 189; BOA, *EV-MKT, D.N. 2661*, s. 46; BOA, *EV-MKT, D.N. 2663*, s. 23; BOA, *EV-MH, D.N. 1412*, s. 216.
[1515] VGMA, *D.N. 1969*, s. 2.
[1516] VGMA, *D.N. 1969*, s. 155.
[1517] VGMA, *D.N. 1974*, v. 33.
[1518] VGMA, *D.N. 1974*, v. 167.
[1519] VGMA, *D.N. 1954*, v. 122.

Ak Medresede talebelerle ilgili ulaşılan tek bilgi R.1286/1870 yılının muhasebe kaydındadır. Medresenin geliri 1.378 kuruş iken, talebelere 440 kuruş sarf edildiği kaydedilmiştir.[1520] Aynı şekilde Sarı Hatib Medresesi talebelerine dair bilgiler de oldukça azdır. R.1264-1269/1848-1853 yıllarını içeren vakıf muhasebesinde, beş hücrede sakin talebelere altı yıl boyunca verilen ücretin toplamı 5.000 kuruş kaydedilmiştir.[1521] Rumi 1280 yılında 250 kuruş, R.1281 yılında 206 kuruş, R.1282 ve 1283 yıllarında 225'er kuruş ve 1284 yılında ise 250 kuruş Sarı Hatip Medresesi talebeleri için ödenen miktardır.[1522] R.1289/1873 yılında bu miktar artarak 750 kuruşa yükselmiştir.[1523]

Zincirli Medresesi talebelerine günlük üç akçe verileceği vakfiyede belirtilmiş fakat sonraki yıllarda talebe ücretlerine dair bilgilere ulaşılamamıştır. [1524] Kocabey Medresesi'ndeki her talebeye günlük birer akçe, vakfiyede belirtilen ve vakıf gelirinden kalan miktar ile yapılması istenen diğer medresenin talebelerine ise günlük üçer akçe verilmesi uygun bulunmuştur. Bu medresenin talebeleri ilgili bilgiler de şimdilik bu kadarla sınırlıdır.

Emniye Medresesi talebelerinin eğitim almakla birlikte camide Kur'ân-ı Kerîm okuyup hatim sevabını vâkıfın söylediği kişilere bağışlaması sorumluluğu da vardır ve iki akçe ücret alacaklardır. Aynı şekilde Mehmed Emin Efendi Medresesi talebelerine günlük dört akçe verilmesi şartı vakfiyede belirtilmiş, talebelerin her birinden on günde bir Kur'an-ı Kerim hatmi yapmaları ve sevabını vâkıfın ruhuna hediye etmeleri istenmiştir. Rumi 1256/1840 yılından 1269/1853 yılına kadar 14 senelik vakıf muhasebesinde bu süre zarfında talebelere 250 kuruş ödeme yapıldığı görülmüştür.[1525] 1299/1881 yılında talebelere yıllık 720 kuruş, sonraki iki yıl boyunca da aynı şekilde devam etmiştir. Ancak 1302/1884 yılında ödemede azalma olmuş talebelere yıllık 260 kuruş ayrıldığı kaydedilmiş, 1303/1885 yılında ise yıllık miktar 384 kuruş olmuştur.[1526] Talebelere Kur'ân-ı Kerîm okuma sorumluğunun verildiği diğer medrese Ağazâde Medresesidir. Hacı Musa Camii'nde her gün sabah namazından sonra birer cüz Kur'an-ı Kerîm okuyacak ve yapılan hatimlerin sevabını vâkıfın ifade ettiği kişilere bağışlamasını istemektedir. Talebelere iki akçe eğitimleri için, bir akçe de hatim yapmaları için verilmiştir. Bunun dışında beş talebeden, vâkıfın medreseye

[1520] BOA, *EV-MH, D.N. 1478*, s. 519.
[1521] VGMA, *D.N. 1969*, s. 154.
[1522] VGMA, *D.N. 1974*, s. 45, 162; *D.N. 1954*, s. 188.
[1523] BOA, *EV-MH, D.N. 1700*, s. 355.
[1524] *"...medrese-i mezbûrenin on adet hücresinin her birinde sâkin olan tâlip-i 'ilme yevmi üçer akça verile…" Bkz.* VGMA, *D.N. 17-33*, 4-B.
[1525] VGMA, *D.N. 1969*, s. 100.
[1526] VGMA, *D.N. 1980*, s. 24.

bağışladığı cüz-i şerifleri okumaları ve karşılığında her birine bir buçuk akçe verilmesi şartı da bulunmaktadır.[1527] Rızâiye Medresesi talebeleri günlük dört akçe almışlar ayrıca her sabah Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup hatim sevabını hediye etmeleri karşılığında da günlük iki akçe alacaklardır.

Yusufiye Medresesi talebelerine günlük üçer akçe verilmektedir, vakıf muhasebe kayıtlarına ödemeler düzenli olarak işlenmiştir. 1270/1854 yılında talebelere yıllık 94 kuruş, R. 1280/1864'te 360 kuruş ve sonraki dört sene boyunca da yine 360 kuruş ödeme yapılmıştır.[1528] Fazliye Medresesi talebelerin her birine günlük ikişer akçe toplam 10 akçe verilmesi şartı bulunmaktadır.[1529] R.1285/1868 tarihinde talebelere yıllık 45 kuruş ödeme yapılmıştır. Ağa Medresesi 1160/1747 yılında yaptırılmış, talebelerine günlük iki akçe verilmiştir.[1530] Ancak medrese 1287/1870 yılında tamir ettirilmiş ve bu defa talebelere aylık 15 kuruş verileceği şartı getirilmiştir. Talebelere ödenen ücretler hakkında muhasebe kayıtlarından bilgiye ulaşılamamıştır. Sun'iyye Medresesi ve Mimarzâde Medresesi talebelerine günlük üç akçe verilmiştir. R.1261/1845 yılından itibaren sekiz yılı içeren muhasebe kaydında Mimarzâde Medresesi talebelerine toplam 782 kuruş,[1531] 1314/1896 yılında ise 90 kuruş verildiği kaydedilmiştir.[1532] Hacı Hasan Medresesi talebelerine günlük dört akçe,[1533] Şahabiye Medresesi talebelerine günlük üç akçe,[1534] Şerife Zahide Hanım Medresesi talebelerine aylık 60 para verilecektir. Hacı Abdullah Medresesi'ne ait talebelerinin yalnızca XIX. yüzyıl ikinci yarısına ait ücret bilgilerine ulaşılmış ve talebelere yıllık 96 kuruş ödeme yapıldığı görülmüştür.

[1527] Vakfiyedeki ifade "…*beş nefer kimesne ecdadımın vakıf olan beş adet eczâyı şerîfeyi kırâat idüb mukâbelesinde her bir kari' birer buçuk akçe Arslan Ağa Hanı'nın gallesinde mutasarrıf olalar…*" şeklindedir. Bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28.
[1528] Bkz. Tablo 9. Yusufiye Medresesi ve Camii Vakfı muhasebe verileri
[1529] VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.
[1530] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.
[1531] 17 Cemaziyelula 1270/15 Şubat 1854 tarihli belge için bkz. VGMA, *D.N. 1969*, s. 159.
[1532] BOA, *EV-MKT, D.N. 2621*, s. 115.
[1533] VGMA, *D.N. 580*, s. 166, sr. 81.
[1534] VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.

Tablo 18. Ankara Medreselerinde Talebelere Verilen Ücretler

Medrese Adı	Tarihler		Talebe ücretleri				
	Vakfiyeye göre (Hicri/Miladi)	Tahrir ve Muhasebelere göre (Rumi/Miladi)	Akçe		Kuruş		Diğer
			Günlük	Yıllık	Günlük	Yıllık	
Kızıl Bey Medresesi		-					Yıllık yirmi keyl buğday
Melike Hatun Medresesi		H.928/1522	2				
		H.978/1571	8				
		1258/1842				2.000 (12 yıllık)	
		1279/1863 1282/1866 1285/1869				200 200 200	
Yeşil Ahi Medresesi	842/1439						Mengene gelirinin yarısı
		1268/1852				1.242	
		1270/1854				1.575	
		1280/1864				700	
		1282/1866			20	700	
Ak Medrese		1286/1870				440	
Sarı Hatip Medresesi		1264/1848				5000 (6 yıllık)	
		1280/1864				250	
		1281/1865				206	
		1283/1867				225	
		1284/1868				250	
		1289/1873				750	
Zincirli Medresesi	1097/1686		3				
Kocabey Medresesi	1133/1721		1				
Emniye Medresesi	1141/1728		2				
Mehmed Emin Efendi Medresesi	1154/1742		4				
		1256/1840				250	
		1299/1881				720	
		1302/1884				260	
		1303/1885				384	

Ağazade Medresesi	1159/1746		3				
		1255/1839				44	
		1269/1853				42	
		1280/1864				84	
		1283/1867				47	
		1284/1868				250	
		1286/1870				200	
Rızaiye Medresesi	1231/1816		6				
Yusufiye Medresesi	1143/1730		3				
		1270/1854				94	
		1280/1864				360	
Fazliye Medresesi	1159/1746		2				
		1285/1868				45	
Ağa Medresesi	1160/1747		2				
	1287/1870 (Tamir Vakfiyesi)				15 (Aylık)		
Sun'iyye Medresesi	1162/1749		3				
Mimarzade Medresesi	1198/1783		3				
		1261/1845				782	
		1314/1896				90	
Hacı Hasan Medresesi	1231/1816		4				
Şerife Zahide Hanım Medresesi	1235/1820				60 Para (Aylık)		
Şahabiye Medresesi	1215/1800		3				
Hacı Abdullah Medresesi		1267/1851				96	
		1270/1854				96	
		1273/1857				96	

Tablo 17'deki veriler, talebelere verilen ücretler hakkında elde edilen bilgilerin tamamını yansıtmamaktadır. İkinci bölümde her medrese ayrı bir başlıkta incelenmiş, talebelerle ilgili konu ise her medresenin kendi içinde değerlendirilmiştir. Tablo 17'de bilgi yoğunluğundan uzaklaşmak ve geneli görebilmek açısından, yalnızca değişim ve süreci takip edebilmek gayesiyle farklılık gösteren bilgiler kullanılmıştır. Bazı tarihlerde günlük, bazılarında aylık, bazılarında ise yıllık ödemeler yapılmış, bu bilgiler Tablo 17'e belgede olduğu şekilde yerleştirilmiştir. Farklı tarihlerde yapılan ödemelerde talebelere verilen ücretlerde değişkenlik olduğu gözlenmektedir. Bu durum vakfın gelirindeki değişkenlik ya da talebelerin sayısındaki azalma ya da artışla açıklanabilmektedir. Medreselerin

vakfiyelerinde belirtilen talebe ücretleri zaman içinde akçe değerinden kuruşa değiştirilmiştir. Uzun süre eğitime açık olan medreselerde bu değişimin olması, para biriminin zamana göre değişimi neticesinde zaruri bir durumdur. Ödemelerde görülen farklı para birimi uygulamaları, ödemelerin yüzlerce yılı bulan uzun zaman dilimine yayılmasından dolayı tek standarda uyarlanamamış ve belgelerde görüldüğü şekliyle Tablo 17'e eklenmiştir.

Bazı medreselerde talebelere düzenli ödemelerin yapıldığının görülmesine karşın bazılarında daha az bilginin varlığı dikkat çekmektedir. Bu durum, vakıf mütevellisinin muhasebeye verdiği bilgiler ve yapılan kayıttaki eksiklikten olabileceği gibi arşiv kaynaklarında veri yetersizliği ya da kaynakların doğru bir şekilde ve yeterince kullanılamamasından kaynaklanmış olabilmektedir. Vakfın ve medresenin devamlılığı boyunca talebe ödemelerinin, medresenin eğitim sürekliliği açısından önemli olacağından, düzenli yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Bazı medreselerde talebelere düzenli ödemeler yapıldığı görülmektedir. Melike Hatun Medresesi'nde olduğu gibi vakfın geliri azalsa veya artsa da talebe ücretleri değişmemiştir. Bazılarında ise Yeşil Ahî Medresesi'nde olduğu gibi vakıf gelirine bağlı olarak talebe ücreti ödemelerinde de dalgalanmalar olmuştur. Bazı medreselerin talebe ödemeleri hakkında ulaşılan bilgiler ise vakfiye bilgileri ya da tek belgeden edinilen bilgiden öteye gidememiştir.

4.3.5.2. Talebe Hücreleri

Medreselerde bulunan talebe hücrelerinin adedi vakfiyelerde belirtilmiştir. Hücrelerde ne kadar talebenin bulunduğu ya da talebe mevcudu bazı vakfiyelerde ifade edilse çoğu zaman bu bilgilere ulaşılamamıştır. Vakfiye dışında, vakıf muhasebe kayıtları ile çeşitli arşiv kaynaklarından da talebe hücreleri ve sayıları hakkında bilgilere ulaşılmıştır. 1317/1900 yılına ait Maarif Salnamesinde Sarı Hatib Medresesi'nde 24 talebenin olduğu kaydedilmiştir.[1535] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde ise dört hücre olduğu kayıtlara geçmiştir.[1536]

Melike Hatun Medresesi'nde, 1326/1908 tarihinde on hücrenin,[1537] R.1325/1909 tarihinde ise dokuz hücre olduğu bilgisine ulaşılmıştır.[1538] Vakfiye bilgilerine göre Yeşil Ahî

[1535] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 959.
[1536] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.
[1537] AŞS, *D.N. 1068*, s. 8.
[1538] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 2.

Medresesi'nde beş hücre, Emniye Medresesi'nde sekiz hücre bulunmaktadır. Yusufiye Medresesi'nde sekiz hücre vardır fakat 1325/1909 yılı bilgilerine ise dokuz hücre olduğu kaydedilmiştir.[1539] Zincirli Medresesi vakfiyesinde 10 hücre olduğu kaydedilse de 1265/1849 tarihinde ise Zincirli'de 14 oda, 1325/1909 tarihli kayıtta ise 11 odanın mevcut olduğu bilgisi verilmiştir.[1540]

Mehmed Emin Efendi Medresesi'nde talebeler için beş oda vardır. 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde Mehmed Emin Efendi'nin kurucusu olduğu medresede 24 talebenin bulunduğu fakat müderrisliğin münhal olduğu kaydedilmiştir.[1541] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihli belgede ise medresede dört hücre olduğu ifade edilerek müderrisin vazifesine devam etmekte olduğu kaydedilmiştir.[1542] İki kattan oluşan Fazliye Medresesi'nin alt katında dört oda, üst katında ise bir oda ve bir dershane bulunmaktadır.[1543] 1314/1898 tarihinde Fazliye Medresesi'nde beş oda olduğu ve sekiz talebenin bulunduğu kaydedilmiştir.[1544] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Fazliye Medresesi'nde beş talebe hücresi olduğu kaydedilmiştir.[1545]

Ağazâde Medresesi'nin vakfiyesinde, medresede yedi hücre ve bir dershane bulunduğu kaydedilmiştir.[1546] Vâkıfın talebelere verdiği diğer görevlerden odalarda toplam 20 talebenin kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde verilen bilgilere göre medresede 41 talebe bulunduğu kaydedilmiştir.[1547] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde ise medresede talebeler için sekiz hücre olduğu kaydedilmiştir.[1548]

Ağa Medresesi 1160/1747 yılında kurulduğunda altı hücre ile eğitime başlamıştır.[1549] 1287/1870 yılında tamir ettirildiğinde hücre sayısı yine altıdır fakat 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Ankara'da bulunan medreselerle ilgili bilgiler içeren bir defterde 11 talebe hücresinin bulunduğu kaydedilmiştir.[1550] Sun'iyye Medresesi'nin Talebeleri altı

[1539] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 12.
[1540] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 20.
[1541] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 959.
[1542] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 17.
[1543] VGMA, *dolap 6, dosya 2*, sayfa 10; *D.N. 584*, s. 264, sr. 116.
[1544] Kılcı, *Turasan Bey*, s. 96-97. BOA, CMF, *D.N. 87*, s. 4309, sr. 4; BOA, *EV-MH, D.N. 1597*, s. 51.
[1545] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.
[1546]Vakfiyedeki ifade "*…beş nefer kimesne ecdadımın vakıf olan beş adet eczâyı şerîfeyi kırâat idüb mukâbelesinde her bir kari' birer buçuk akçe Arslan Ağa Hanı'nın gallesinde mutasarrıf olalar…*" şeklindedir. Bkz. VGMA, *D.N. 487*, s. 310, sr. 28.
[1547] *Salnâme-i Maarif-i Umûmiye 1317*, s. 959.
[1548] BOA. *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.
[1549] VGMA, *D.N. 487*, s. 272, sr. 22.
[1550] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168.

hücreyi paylaşmışlardır. Her bir hücrede ikişer talebenin kalması istenmektedir. Doğan Bey Medresesi talebeleri hakkında bilgiye iki belgeden ulaşılmaktadır. 28 Şaban 1274/13 Nisan 1858 tarihli bir belgede, vakfın mamur olduğu ve medresenin talebelerle dolu olduğu ifade edilmiştir.[1551] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde Ankara'da bulunan medreselerin isimleri ve durumları kaydedilerek Doğan Bey Medresesi'nin beş hücreye sahip olduğu ifade edilmiştir.[1552]

Mimarzâde Medresesi'nde on hücre bulunmaktadır. 1317/1900 tarihli Maarif Salnamesinde, medresede 35 talebe mevcudu olduğu kaydedilmiştir.[1553] Hacı Abdullah Medresesi'nin üç odası vardır[1554] ve 1317/1900 tarihinde medresede 22 talebenin olduğu belirtilmektedir.[1555] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde ise medresede üç oda varlığı kaydedilmiştir.[1556] Rızâiye Medresesi'nin on hücresinde birer öğrenci kalmaktadır. Hacı Hasan Efendi'nin yaptırdığı medresede beş hücre bulunmaktadır. Her hücrede birer öğrencinin kalması şartı vâkıf tarafından belirlenmiştir.[1557] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihine gelindiğinde de medrese beş hücre ile devam etmektedir.[1558] Şerife Zahide Hanım Medresesi 1235/1820 yılında üç hücre ile inşa edilmiş,[1559] 1317/1900 yılında medresede 11 talebe bulunduğu kaydedilmiştir.[1560] 29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909 tarihinde medresede dört hücre bulunduğu bilinmektedir. [1561] Şahabiye Medresesi de 1215/1800 yılında inşa edilirken yedi hücre ile eğitime başlamış,[1562] 1325/1909 yılına gelindiğinde sekiz hücre ile eğitime devam etmiştir.[1563]

[1551] BOA, *EV-MKT, D.N. 79*, s. 127.
[1552] BOA, *EV-MKT, D. N. 3326*, s. 168, sr. 7.
[1553] *Salnâme-i Maârif-i Umûmi*, 1317, s. 959.
[1554] VGMA, *D.N. 1969*, s. 3; VGMA, *D.N. 1970*, s. 11.
[1555] Salnâme-i Maarif-i Umûmiye, 1317, s. 959.
[1556] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 5.
[1557] VGMA, *D.N. 580*, s. 166, sr. 81.
[1558] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 8.
[1559] VGMA, *D.N. 580*, s. 199, sr. 92.
[1560] *Salnâme-i Maârif-i Umûmiye, 1317*, s. 958.
[1561] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 19.
[1562] VGMA, *D.N. 618*, s. 30, sr. 20.
[1563] BOA, *EV-MKT, D.N. 3326*, s. 168, sr. 15.

Tablo 19. Ankara Medreseleri ve Bünyesindeki Hücreler/Odalar

Medrese Adı	Tarih Hicri/Miladi	Hücre Sayısı	Talebe Sayısı
Saraç Sinan Medresesi	687/1288	5	-
Melike Hatun Medresesi	1326/1908	10	-
	R.1325/1909	9	-
Yeşil Ahi Medresesi	R.1325/1909	5	-
Sarı Hatib Medresesi	1317/1900	-	24
	R.1325/1909	4	-
Ak Medrese	-	10	-
Seyfiye Medresesi	R.1325/1909	16	-
Emniye Medresesi	1141/1728	8	-
Yusufiye Medresesi	1143/1730	8	-
	1325/1909	9	-
Zincirli Medresesi	1097/1686	10	-
	1255/1840	15	-
	1265/1849	14	-
	1325/1909	11	-
Mehmet Emin Efendi Medresesi	1154/1742	5	-
	1317/1900	-	24
	R.1325/1909	4	-
Fazliye Medresesi	1159/1746	5	-
	1314/1898	5	8
	R.1325/1909	5	-
Ağazade Medresesi	1159/1746	7	20
	1317/1900	-	41
	R.1325/1909	8	-
Ağa Medresesi	1160/1747	6	-
	1287/1870	6	-
	R.1325/1909	11	-
Sun'iyye Medresesi	1162/1749	6	-
Doğanbey Medresesi	R.1325/1909	5	-
Mimarzade Medresesi	1198/1783	10	-
	1317/1900	-	35
Hacı Abdullah Medresesi	1210/1796	3	-
	1317/1900	-	22
	R.1325/1909	3	-
Rızaiye Medresesi	1231/1816	10	10
Hacı Hasan Efendi Medresesi	1231/1816	5	5
	R.1325/1909	5	-
Şerife Zahide Hanım Medresesi	1235/1820	3	-
	1317/1900	-	11
	R.1325/1909	4	-
Şahabiye Medresesi	1215/1800	7	-
	1325/1909	8	-

SONUÇ ve TARTIŞMA

Osmanlı döneminde faaliyet gösteren Ankara medreseleri hakkında gerçekleştirilen bu çalışmada, tespit edilebilen 28 medrese incelenmiştir. Osmanlı idaresi öncesinde Ankara'da kurulan üç medrese Osmanlı döneminde de eğitime devam etmiştir. Osmanlı erken döneminde -XIV. yüzyıl ortalarından 1500'e kadar- kurulan altı medreseden bir tanesi XVII. yüzyıl başlarına kadar, diğerleri XX. yüzyıl başlarına kadar eğitim hizmeti vermiştir. Osmanlı klasik döneminde kurulan 19 medrese ise XX. yüzyıl başlarına kadar varlığı devam etmiştir.

Bu medreselerin tamamı Ankara merkezinde faaliyet yürüten eğitim kurumlarıdır. Ankara Kalesi civarı ile Hacı Bayram Velî Külliyesi ve Karacabey Külliyesi'ne kadar çeşitli yerlerde konumlanan medreseler, şehrin merkezindeki Aşağı Yüz ve Yukarı Yüz olarak ifade edilen mahallerde ticari faaliyet alanları, diğer hayır kurumları ve meskenler ile iç içedir.

Çalışmada Ankara medreselerinin tipik profili ortaya çıkarılmıştır. Bu çerçevede Ankara'daki medreseseleri nicelik açısından değerlendirebilmek için diğer bazı taşra idaresindeki medreseler ve kazalardaki durumları ile mukayese etmek gerekirse, Erzurum'da Osmanlı idaresi öncesinde kurulup Osmanlı döneminde eğitime devam eden altı medresenin varlığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde 55 medrese ile Erzurum, medrese eğitim geleneğini devam ettiren önemli merkezlerden biridir.[1564] Benzer bir şekilde XVI. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine giren Şanlıurfa'da bu süre zarfında 20 medresenin varlığı bilinmektedir ve bunlardan sekizi günümüze ulaşabilmiştir.[1565] Çankırı'da ise 31 adet medresenin varlığı tespit edilmiştir.[1566] XVI. yüzyılda Konya'da sekiz medrese faaliyet göstermektedir, aynı dönemde Ankara'da dokuz medresenin eğitime devam ettiği görülmektedir.[1567] Osmanlı döneminde Konya'da inşa edilen ve XX. yüzyıla kadar varlık gösteren 49 medrese vardır.[1568]

[1564] Murat Küçükuğurlu, *Erzurum Camileri, Medreseleri, Kütüphaneleri*, Çizgi Kitapevi, 2020, s. 153-202.
[1565] Mehmet Memiş, *Şanlıurfa Medreseleri,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1998, s. 114.
[1566] Murat Tarhan, *Osmanlı Medrese Sistemi İçerisinde Çankırı Medreseleri ve Müderrisleri,* Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bolu 2012, s. 47, 120.
[1567] Ergenç, *Ankara ve Konya*…, s. 25, 26, 27, 42, 43.
[1568] Caner Arabacı, *1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri,* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, yayımlanmamış doktora tezi, Konya 1996, s. 225.

Çalışmamızda, Ankara medreselerinin tipik bir Osmanlı medresesi profili taşıdığı ve kurumsal açıdan Türk-İslam Devletlerinde görülen medrese geleneğini devam ettirdiğini görmekteyiz. Şehrin merkezinde konumlanan medreseler genellikle bir cami yanına ya da bir külliye bünyesine yapılmış veya münferit olarak eğitim hizmeti vermiştir. Genellikle tek katlı, dershane ve hücrelerden oluşan kurumlardır. Hücre sayıları ise 3 ile 16 arasında olsa da zaman içinde bu sayılarda değişiklikler görülmüştür. Bazılarının içerisinde kütüphanesi de bulunmaktadır. Ankara'daki medreselerde de bir müderris kadrosu bulunmakta ve bir müderris görev yapmaktaydı, ancak Osmanlı'nın son döneminde tek kadro olan müderrislik görevi hisseli olarak birden fazla kişilerin üzerine verilmiştir. Bunun evladiyet şartından kaynaklandığı söyleyebileceğimiz gibi, kadroya talip olanların çok olmasından da kaynaklandığını söylebiliriz. Bir bakıma istihdam alanı açmak için hissesli müderrislik uygulamasına geçilmiştir. Medresenin müderrisleri, eğitim hizmeti ile beraber imamet, hitabet, tevliyet gibi çeşitli görevlerde de bulunmuşlardır. Vakfiyelere şahitlik etmeleri, kadı ya da müftülük gibi görevleri ve fetva verme yetkileri ile şehirde kanaat önderliğini üstlenmişler, şehrin güvenlik ve asayişi ile kültürüne katkı sağlayan muteber kimliğe sahip olmuşlardır. Kimi zaman da davacı ya da davalı olarak mahkeme kayıtlarına isimleri geçmiştir. Müderrislerin göreve gelme ya da görevi bırakma şekilleri, görevlerinde yükselmeleri ya da görevden men edilmeleri, aldıkları maaşlar, müderrisliğin hisselere bölünmesi ve babadan oğula geçmesi uygulaması ile medrese geleneği devam ettirilmiştir.

Ankara müderrislerinin arasında önemli şahısların varlığı da bilinmektedir. Büyük mutasavvıf Hacı Bayram Velî ile onun neslinden gelen bazı müderrisler, Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi, Ankara Fetvası'nı tasdik edenlerden Abdullah Hilmi Efendi, Diyanet İşleri ilk başkanı Rifat Börekçi söz konusu önemli simalara örnektir.

Ankara müderrislerinin eğitim dışında tevliyet, imamet, vaiz, dersiâm, muvakkit gibi çeşitli görevlere sahip oldukları görülmektedir. Şehirde birden fazla vazifeleri sayesinde kent sakinleri ile etkileşim halinde kalarak şehrin eğitim ve kültürüne katkılarını artırmışlardır. Hatta bazı müderrislerin fetva yetkilerinin de olmasıyla şehrin adli nabzını tutmuşlar, muteber kimlikleriyle dini ver ahlaki meselelerde kent sakinlerine rehberlik etmişlerdir.

Ankara medreselerinde müderrisler dışında muîd adlı eğitim görevlisi de öğrencilerin dersi kavraması konusunda yardımcı olmuşlardır. Bununla birlikte dersiâm adlı görevlilerinde bazı Ankara medreselerinde görev aldıkları görülmüştür. Medrese öğrencilerinin nitelikleri ve alacakları ücretler vakıf şartnamesinde tanımlanmıştır.

Medrese geleneğini oluşturan diğer unsur, medrese vakıflarını kuranların özelliklerinde görülmektedir. Ankara medreseleri, vakıflar aracılığıyla yaptırılmış ve işleyişi de vakıflar tarafından sağlanmıştır. Medresenin işleyişi, görevlilerin özellikleri ve sorumlulukları ile maaşları, talebelerin sorumlulukları ve alacakları ücretler vakfiyelerde açıkça ifade edilmiştir. Vâkıf/vâkıfeler, kurdukları vakıflarla vakıf geleneğini devam ettirmiştir. Vakıf müessesesinin işleyebilmesi için gerekli maddi ve manevi şartların yerine getirilmesi ile birlikte, tevliyeti kendi üzerinden devam ettirerek evladına bırakması ile de bu geleneğini sürdürmüşlerdir. Ankara medreselerini kuranlar arasında Melike Hatun gibi Selçuklu hanedan üyesi, Kızıl Bey ve Yeğen Bey gibi askeri yöneticiler, Mermerzâde Ali Ağa gibi askeri görevliler bulunmaktadır. Hacı Bayram Velî ise hem müderrislik yapması hem de kendi adıyla anılan medresenin bulunması hasebiyle, Ankaravî Mehmed Efendi ise ilmiye sınıfının meşhur simalarından olmakla beraber Ankara eğitim ve kültürüne katkı sunmuşlardır. Ankara'nın köklü ailelerinden Kocabeyzâdeler, Abdülkerimzâdeler, Müderriszâdeler ve Mimarzâdeler de hem müderrislik hem de vakıf geleneğini sürdürmüşlerdir. Ankara'nın meslek erbabından Saraç Sinan, Ahî Ahmed ve Hacı Yusuf Efendi hem ahî geleneğini hem vakıf geleneğini devam ettirmiş hem de yaptırdıkları medreseler ile Ankara'ya hizmet etmişlerdir. Bunlara ek olarak, Melike Hatun, Azime Hanım ve Şerife Zahide Hanım gibi kadın vakıf kurucuları da Ankara'ya eğitim hizmeti sunmuşlardır.

Ankara medreselerini yaptıran vâkıf/vâkıfeler, kurmuş oldukları vakıflara, han, dükkân, değirmen, hamam, konak, çiftlik, bağ, bahçe ya da ziraat gelirleri ile nakit para bağışlayarak vakfın işleyişinin devamlılığını ve vakıf geleneğinin sürdürülmesini sağlamışlardır. Bu durum şehrin iktisadi hayatına da yön vermiş, hem zirai hem ticari açıdan ekonomik çarkın dönmesine neden olmuşlardır. Bununla birlikte, vakıf köylerinde yapılan tarım ve şehir merkezinde toplanan ticari unsurlar halkın ihtiyacını gidermeye yardımcı olmuş ve söz konusu ticari mekânlar ile cami, medrese, mektep, çeşme gibi hayır unsurlarının bir arada olmasıyla halk buralarda daha çok vakit geçirerek şehrin cazibe merkezini oluşturmuşlardır. Şehirdeki müderris, talebe, imam, müezzin, vaiz gibi görevliler ile esnaf veya türbe, cami gibi yerlere gelen cemaat ve ziyaretçiler, esnaf ya da şehir sakinleri ile şehrin ileri gelenleri bir araya gelerek bir kamu alanı oluşturmuşlardır. Böylece bilgi alış-verişi gerçekleşmiş, haberleşme sağlanmış, sosyo-kültürel etkileşim oluşmuş ve şehirdeki kamuoyu ile sosyal, kültürel, iktisadi hayat gelişmiştir. Şehirleşmenin önemli unsurları olan ve üst tabakayı oluşturan bu zümreler ile vakıf ve medrese geleneği devam etmiştir. Şehrin

sosyal, kültürel, dini ve iktisadi hayatı bu gelenek sayesinde yüzyıllarca gelişim göstermiştir. Öyle ki, medrese kurucularının isimleri bazı mahalle, mevki ve yapı adlarına yansıyarak şehirdeki kültürel ve tarihi sürekliliğin günümüze kadar yaşaması söz konusu olmuştur. Kızıl Bey, Melike Hatun, Hacı Bayram Velî, Yeğen Bey isimleri buna örnektir.

Netice itibarıyla, Ankara'da faaliyet gösteren medreseler Osmanlı medrese geleneği modeline uygun olarak teşkilatlanmış ve eğitim hizmet vermişlerdir. Tespit edilen medreselerde Osmanlı taşra kültürünün izleri rahatlıkla görülmektedir. Bir başka bakış açısıyla Ankara medreselerinin, başta vakıflar olmak üzere diğer kurumlarla da yoğun etkileşim halinde olduğunu söylemek mümkündür. Şehir sakinleri ise bu etkileşim sonucunda söz konusu gelişmelerden sosyal ve kültürel açıdan istifade etmişlerdir. Bununla birlikte medreselerin işleyişinin sağlanması bakımından şehrin iktisadi hayatına yön verdiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Tafsil Defterleri: 230, 243, 260, 260, 266, 270, 281, 303, 309 312.

Vakfiyeler: 580, 581, 584, 585, 592, 598, 601, 611, 618, 630, 631, 733.

Muhasebe Defterleri: 1954, 1955, 1956, 1957, 1969, 1970, 1971, 1972, 1974, 1975, 1980, 1981, 2109, 487, 736, 874, 879, 891, 902, 904.

Diğer Defterler: 35, 74, 118, 184, 224, 225, 230, 387, 394, 438, 733, 956, 1328, 1824, 1853, 1983, 2113, 2169.

Ankara Hurufat Defterleri: 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 1057, 1058, 1059, 1060, 1061, 1063, 1065, 1067, 1068, 1071, 1072, 1137, 1138, 1140, 1142, 1143, 1144, 2109.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri

AE-SABH-I: Ali Emiri Abdülhamid I

AE.SSLM.III: Ali Emiri Selim III

AE-SAMD-III: Ali Emiri Ahmed III

AE-SMRD-I:Ali Emiri Murad I

AE-SMST-III: Ali Emiri Mustafa III

AE-SSLM-III: Ali Emiri Selim III

AE-SMHD-I: Ali Emiri Mahmud I

Cevdet

C. MF: Cevdet Maarif

C.EV: Cevdet Evkaf

DH.MKT: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

Evkaf

EV.BKB: Evkaf Başkitabeti

EV.İDM: Evkaf İdare Meclisi

EV.KSD: Evkaf Kesedarlık

EV.MH: Evkaf Muhasebe Kalemi

EV.MH.TİK: Evkaf Muhasebe Kalemi Tamirat ve İnşaat Kalemi

EV.MKT: Evkaf Mektubi Kalemi

EV.MKT.CHT: Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi

EV.MKT.EVM: Evkaf Mektubi Kalemi Evamir

EV.THR: Evkaf Tahrirat

EV.ZMT: Evkaf Zimmet Halifeliği

İE.EV: İbnülemin Vakıf

Diğerleri

İ.TAL: İrade Taltifat

MVL: Meclis-i Vala Evrakı

ŞD: Şura-yı Devlet Evrakı

A-MKT-MHM: Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı

BEO: Bab-ı Ali Evrak Odası Ayniyat Defterleri

Ankara Şer'iyye Sicil Defterleri (AŞS)

1065, 1068, 1036, 1236, 19, 91, 97, 122, 173, 175, 192, 195, 196, 202, 206, 212, 213, 215, 216, 217, 219, 220, 230, 236, 388, 489, 491, 501, 563, 564, 606, 613, 621, 633, 654, 658, 692, 699, 787, 808, 821, 822, 823, 840, 841, 906, 986, 1236

Tahrir Defterleri

MVAD 438 numaralı Vilayet-i Muhasebe-i Anadolu Defteri, 937/1530.

Maliyeden Müdevver

MAD 9: *Maliyeden Müdevver Defterler MAD 9*, 867/1463 tarihli Ankara Livası Defteri

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

928/1522 tarihli Ankara Vakıf Defteri.

Tapu Kadastro Arşivi

Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara 558, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA), 979/1571 tarihli Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara.

Salnameler

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, birinci defa olarak tertib edilmiştir. 1316 sene-i hicriyesine mahsustur, Matbaa-i Amire, İstanbul 1316.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, İkinci defa olarak tertib olunmuştur 1317 sene-i hicriyesine mahsustur, Matbaa-i Amire, İstanbul 1317.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, üçüncü defa olarak tertib edilmiştir 1318 sene-i hicriyesine mahsustur, Matbaa-i Amire, İstanbul 1318.

Kaynak Eserler

Edirneli Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, İstanbul 1269.

Gelibolulu Mustafa Alî Efendi, *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr*, 1. Cilt, II. Kısım, hazırlayanlar: Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, Cilt V, yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları.

İbni Bibi, *Selçukname,* Sadeleştiren; Mükrimin Halil Yinanç, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017.

Mehmed Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakâyık-ı Nu'mâniyye,* Matbaa-i Amire, İstanbul 1269.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî,* Cilt 1, Yay. Haz.: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik - Nev'izade Atayi'nin Şaka'ik Zeyli,* Cilt 1, Haz. Suat Donuk, Editör: Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı, İstanbul 2017.

Araştırma Eserler

AKGÜNDÜZ Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi (Osmanlı. Tatbikatında Vakıf)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

AKYURT M. Yusuf, *Türk-İslam Abideleri, Birinci Kısım-Ankara Kitabeleri*, Cilt XI, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1942.

ALKAN Mustafa, "Osmanlı Devletinde Aile Vakıfları ve Sosyal Güvenlik", *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı-Bilim Uğrunda 30 Yıl*, Vadi Grafik Tasarım, Ankara 2018.

Ankara Vakıf Eserleri, Ankara Kalkınma Ajansı, Ankara 2019.

AYDIN Fahmettin, "Ak Medrese'den Kara Medrese'ye Hacı Bayram-I Veli", 1. Uluslararası Ankara Sempozyumu Tebliğler Kitabı, C. 1, (Ed. Mehmet Ünal, Cafer Acar, Aydın Kudat, Hüseyin Şıra), Ankara 2020.

ARABACI Caner, "1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, yayımlanmamış doktora tezi, Konya 1996.

BAKTIR Mustafa, *İslam'da İlk Eğitim Müessesesi Suffa Ashabı*, İstanbul 1984.

BALTACI Cahid, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

……., "Fatih Devri İlim Hayatı ve Sahn-ı Seman Medreseleri", *İstanbul Armağanı I*: Fetih ve Fatih, (Haz.) Mustafa Armağan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

BAYRAMOĞLU Fuat, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı, Soyu, Vakfı*, Cilt-I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.

BİLGE Mustafa L., *İlk Osmanlı Medreseleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984.

CEBECİOĞLU Ethem, "Hacı Bayram Veli'nin İlmi Birikimi", *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Ahmet Cahid Haksever, 25-26 Mayıs 2016.

……, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı*, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

ÇALIK Sıddık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni,15.-16. yüzyıllar,* Bosna Hersek Dostları Vakfı, İstanbul 2005.

ÇELİK İsa, "Hacı Bayram-ı Veli'nin Yaşadığı Dönemde Tasavvufi Hayata Genel bir Bakış," *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* 2016.

ÇELİK Yüksel, Fatih Yeşil, *Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)*, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul 2023.

ÇINAR Hüseyin, "Osmanlı Döneminde Ankara'da Vakıf Kuran Kadınlar", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, Cilt I, Ankara 2012

ÇINAR Hüseyin Gümüşçü Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi, Ankara 2002.

ERDOĞAN Abdülkerim, *Unutulan Şehir Ankara*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

……, *Manevi Mimarlarıyla Ankara,* Ankara Büyükşehir Belediyesi 2008.

……., *Ankara'da Bir Selçuklu Melikesi-Melike Hatun*, Kalem Neşriyat, Ankara 2020.

ERDOĞAN Abdülkerim Gökçe Günel, Ali Kılcı, *Tarih İçinde Ankara,* Ankara Büyükşehir Belediyesi-2008.

……, *Osmanlı'da Ankara,* Ankara Büyükşehir Belediyesi 2008.

ERGENÇ Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

ERGİN Osman, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul Üniversitesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul 1936.

ERŞAHİN Seyfettin, "Ankara: Hacı Bayram Veli'yi Yetiştiren Şehir" *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Ahmet Cahid Haksever.

ERYILMAZ Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

ERZEN Afif, *İlkçağda Ankara*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1946.

ESKİCİ Bekir, *Ankara Mihrabları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

HACIGÖKMEN Mehmet Ali, *Ahiler Şehri Ankara*, Kömen Yayınları, Konya 2011.

Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri I, Yayına hazırlayanlar, Ömer Lütfi Barkan, Enver Meriçli, TTK Basımevi, Ankara 1988.

İŞÇEN İbrahim Yavuz, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*, Cadde Anafartalar Kuyumcuları, Sincan Matbaası, Ankara 2019.

……..., Osmanlı Döneminde Ankara'nın Mahalle Çeşmeleri, Cadde Anafartalar Kuyumcuları, Sincan Matbaası, Ankara 2019.

GALANTİ Avram, *Ankara Tarihi*, Tan Matbaası, Ankara 1950.

GALİP Mübarek, *Ankara-Mescitler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, Altındağ Belediyesi 1996.

GÖKBİLGİN M. Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar- Mülkler-Mukataalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1952.

GÜNAY Umay, "Hacı Bayram Veli'nin Hayatı ve Eserleri", *I Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Ankara Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları-3, Ankara 1990.

KANKAL Ahmet, "Ankara ve Çevresine Tarihi Coğrafya Penceresinden Bakmak", *Gönül Sultanları Şahsiyetleri ve Değerleri ile Ankara*, Ed. İbrahim Ethem Arıoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018.

KAYAOĞLU İsmet, *İslam Kurumları Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayını, Ankara 1980.

KAZICI Ziya, *Osmanlıda Eğitim Öğretim*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2004.

KILCI Ali, "Ankara'da Ak Medrese Kara Medrese", Uluslararası Hacı Bayram-I Velî Sempozyumu (25-26 Mayıs 2016) Bildiriler Kitabı, Ankara, 2016.

……., *Ankara'da Bir Alperen Turasan Bey*, Biyografi Net Yayıncılık, Ankara 2021.

KILCI Ali ve Gökçe Günel, *Bir Ankaralı Tüccarın Kentine Katkıları: İbadullah Vakfı*, İstanbul 2019.

KIRPIK Güray Abdülkerim Erdoğan, Hasan Akyol, Ali Kılcı, Mevlüt Çam, *Şehr-i Kadim Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi 2015.

KOÇER Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, MEB yayınları, İstanbul 1974.

KÜÇÜKUĞURLU Murat, *Erzurum Camileri, Medreseleri, Kütüphaneleri*, Çizgi Kitapevi, 2020.

PAKALIN M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, Ankara 1983.

KONYALI İbrahim Hakkı, *Ankara Camileri,* Kültür Matbaacılık, Ankara 1978.

……., *Karacabey Mamuresi-Vakfiyesi, Eserleri ve Tarihi,* Burhaneddin Matbaası 1943.

KÖPRÜLÜ M. Fuat, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi,* haz. Orhan F. Köprülü, Ötüken Yayınları, İstanbul 1983.

KÖYLÜ Mustafa, "Medrese Öncesi Kurumlarda Eğitim", *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, ed. Mustafa Köylü ve Şakir Gözütok, İstanbul 2017.

KUDAT Aydın, "Mimarzade Mehmed Şakir Efendi ve Sarı Kadı Medresesi", *1. Uluslararası Ankara Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Cilt 1, Ed. Mehmet Ünal, Cafer Acar, Aydın Kudat, Hüseyin Şıra, Ulum Yayınları, Ankara 2020.

MEMİŞ Mehmet, "Şanlıurfa Medreseleri" *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Türk İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1998

ONGAN Halit, *Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iye Sicili,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958.

……., *Ankara'nın İki numaralı Şer'iye Sicili*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974.

ÖNEY Gönül, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Sayı 209, Ankara Üniversitesi Basımevi 1971.

ÖZDEMİR Rıfat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara,* T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 1998.

ÖZTÜRK Nazif, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1983.

……., *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

PARLATIR İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2006.

SAKAOĞLU Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

SARIKOYUNCU Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları*, Cilt II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.

Selçuklu Tarihi El Kitabı, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

Tarihte Etimesgut, Hazırlayanlar: Yavuz Kahraman, Bekir Özer, Cilt 1, Öznur Matbaacılık, Ankara 2018.

TAŞ Hülya, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.

UNAN Fahri, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

YILDIZ Muhammed Ali, "Hacı Bayram Velî Ve En Meşhur Halifesi Akşemseddin", *Uluslararası Hacı Bayram-I Velî Sempozyumu (25-26 Mayıs 2016) Bildiriler Kitabı*, ed. Ahmet Cahid Haksever.

Ansiklopedi Maddeleri, Tezler ve Makaleler

ACAR Süheyla, *H.1053-1059 (M.1643-1649) tarihli 36 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi,* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tarih ABD, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2023.

AKAKUŞ Recep, "Reîsülkurrâ" *DİA*, Cilt 34, İstanbul 1976

AKGÜNDÜZ Ahmet, "Fetâvâ-yı Ankaravî", *DİA*, Cilt 12.

AKGÜNDÜZ Murat, "Osmanlı Döneminde Camilerde Kur'ân Okunmasıyla İlgili Görevliler", *Diyanet İlmî Dergi*, Sayı 56, 2020.

ALTUNTAŞ Zeynep, "Islah-ı Medâris Nizamnâmesine Giden Yolda Medrese Islah Risaleleri" *Osmanlı Medreseleri; Eğitim, Yönetim, Finans,* Ed. Fuat Aydın, Mehmut Zengin, Kübra Cevherli, Yunus Kaymaz, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2018.

ARTUK İbrahim, "Zer-i Mahbûb" *DİA,* Cilt 44, 2013.

AŞKIN Deniz, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Medrese Eğitim Sistemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Eğitimin Konjonktürel Boyutu" *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2017.

AYNA Yekta, *Fotoğraflara Göre Ankara'da Günümüze Ulaşmayan Türk Devri Yapıları*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens. Sanat Tarihi ABD. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.

AZAMAT Nihat "Hacı Bayram-ı Veli", *DİA,* Cilt 14, 1996.

BALTACI Cahid, "Medrese ve Elemanları", *Diyanet Dergisi*, Cilt 16, Sayı 3, 1977.

…… Cahid, "İslam Medeniyetinde Cami", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1985, Sayı 3,

BARKAN Ömer Lütfi, "Şer'î Miras Hukuku ve Evladlık Vakıflar", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,* Cilt VII, İstanbul 1940

……., "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt 1 Sayı 2.

BAYARTAN Mehmet, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıfların Şehre Kattığı Değerler" *Osmanlı Birimi Araştırmaları* X-1, 2008

BAYKARA Tuncer, "Batı Anadolu'da bir Peçenek Begi: Kızıl Beg", *Belleten*, C. LXII, S. 235, Aralık 1998.

BEYDİLLİ Kemal, "Islahat", *DİA,* Cilt 19, İstanbul 1999.

BOZKURT Nebi, "Medrese", *DİA*, Cilt 28, Ankara 2003.

BÖLÜKBAŞI Cemile Feyzan, "House Plots (Menzils) and Neighborhood Formatıon in Seventeenth Century Ottoman Ankara" A Thesis Submitted To The Graduate School of Social Sciences of middle East Technical University, July 2022.

ÇALIK Sıddık, "Tarih İçerisinde Ankara'nın Jeopolitik Ve Jeostratejik Konumu", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, volume 9, 2017.

ÇETİN Adem, *Hurufat Defterlerindeki Kayıtlara Göre Ankara İl Merkezindeki Dini Mimari Yapılar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

ÇINAR Hüseyin, *H. 1020-1021 Tarihli 13 Numaralı Ankara Şer'iye Sicili -Transkripsiyon ve Değerlendirme,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993.

DEMİRALP Yekta, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500),* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1997.

DEMİREL Kadir, *Ankara Kent Tarihine Bir Katkı: Kızıl Bey - Hayatı, Hayrâtı ve Vakıfları,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.

……., "Şer'iyye Sicilleri Işığında Ahi Şerefeddin Evkafı Üzerine Bir Değerlendirme," *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2021.

DİA, "Mecidiye", Cilt 28, 2003, https://islamansiklopedisi.org.tr/mecidiye , (Erişim Tarihi: 02.11.2022).

ER Hamit, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Çağdaşlaşma Çabaları", *Marife Dini Araştırmalar Dergis*i, yıl 3, Sayı 1, 2003.

ERDOĞAN Emine, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi*, Gazi Üniversitesi SBE, yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.

…….., "Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri" *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt 6, Sayı 1, 2005.

ERGENÇ Özer, "XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler," *Osmanlı Araştırmaları-I*, İstanbul 1980.

ERKAYA TOPÇU Fatma, *17. Yüzyılda Ankara'da Hacı Doğan Mahallesi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sivas 2019.

ERTAN Veli, "Börekçi, Rifat", *DİA*, Cilt 6, İstanbul 1992.

ERTEM Adnan, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 36, Ankara 2011.

ERÜNSAL İsmail E., "Hâfız-ı Kütüb", *DİA,* Cilt 15, İstanbul 1997.

EYİCE Semavi, "Buruciye Medresesi" *DİA*, Cilt 6, 1992.

FAZLIOĞLU Şükran, "Osmanlı Medrese Müfredatına Dair Çalışmalar: Nereden Nereye?", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2008

GÖZÜBENLİ Beşir, "Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Mallarının Faizli İşletilmesi Hakkında Tahlili Bir Değerlendirme", *Vakıf Haftası Dergisi*, 11, Ankara 1994.

GÖZÜTOK Şakir, "İslam Medeniyetinin Öncü Eğitim Kurumları: Nişabur Medreseleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 185, 2010.

GÜLDÖŞÜREN Arzu, "İki Farklı Merkez İki Farklı Nizamnâme:1914 Islah-ı MEdâris ve 1921 Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi" *Osmanlı Medreseleri; Eğitim, Yönetim, Finans,* Ed. Fuat Aydın, Mehmut Zengin, Kübra Cevherli, Yunus Kaymaz, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2018.

GÜNEL Gökçe; Kılcı, Ali, "Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski bir Haritada Ankara'yı Tanımak*", Ankara Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, ss. 78-104.

HIZLI Mefail, "Osmanlı Vakıf Sisteminde 'Rakabe'", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Sayı 6, Cilt 6, 1994.

……., "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*," Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 17, Sayı 1, 2008.

HUNKAN Ömer Soner, "Ortaçağ Semerkand'ında İlk Modern Türk Üniversitesi: Tamgaç Han İbrahim Medresesi", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.4/ Say 8

İHSANOĞLU Ekmeleddin, "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965) - Keşif ve Tasarlama Dönemi-", *TTK Belleten*, Cilt 647, Sayı 240, Ankara 2000.

……, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri," *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt II, 1998.

İPŞİRLİ Mehmet, "Dersiâm", *DİA,* Cilt 9, İstanbul 1994.

……., "Medrese" *DİA*, Cilt 28, 2003.

"İzzeddin Keykavus Medresesi" *Kültür Envanteri,* (Erişim Tarihi: 08.10.2024)

https://kulturenvanteri.com/tr/yer/izzeddin-keykavus-medresesi/#17.1/39.932391/32.85533

KALLEK Cengiz, "Kile", *DİA,* Cilt 25, 2022.

KANITEMİZ Cafer, *Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi ve Vakfı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2018.

KELEŞ Hamza, “Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Çalışma”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, 2001.

KOCA Salim, “Sultan I. İzzeddin Keykâvus ile Melik Alâeddin Keykûbad Arasındaki Otorite Mücadelesi”, *Belleten,* C. LIV, S-211, 1990.

KODAMAN Zübeyda, *İslâm Eğitim Modeline Bir Örnek: Dârü’l-Erkam,* Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu 2019.

KÖPRÜLÜ M.Fuad, “Vakıf Müessesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi,* Cilt II, 1942,

KÖSE İbrahim, *Ankara Evkâf Defteri (1571),* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

KÖŞKLÜ Zerrin, *17 ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum 1999.

KUBAN Doğan, “Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi, Cilt* VII, İstanbul 1968.

KUNTER Halim Baki, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd." *Vakıflar Dergisi*, Sayı 1, Ankara 1938.

KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, “Seyyid” *DİA*, cilt 37

MÜLAYİM Selçuk, “Karatay Medresesi”, *DİA,* C. 24, İstanbul 2001

NURDAN Semiha, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Ankara Şehri Vakıfları,* Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

OCAK Ahmet, “Nizâmiye Medreseleri ve Büyük Selçuklular’da Eğitim”, *Türkler*, V, ed. Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

ÖZAYDIN Abdülkerim, “Nizâmiye Medreseleri”, *DİA*, Cilt 33, İstanbul 2007.

ÖZCAN Abdülkadir, “Kapıcı”, *DİA*, Cilt 24, İstanbul 2001.

……..“Bölük”, *DİA,* Cilt 6, İstanbul 1992.

GÖNCÜOĞLU Süleyman Faruk, "İstanbul'un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt: Saraçhane". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. Atatürk Üniversitesi, 2009.

GÖNÜL Erkan, "Tabhane", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 16/Sayı 2, Ekim 2005.

ÖZCAN Tahsin, "Mehmed Emin Efendi, Ankaravî", *DİA*, cilt 28, 2003.

ÖZDEMİR Rıfat, "Ankara-Osmanlı Dönemi", *DİA*, Cilt 3, İstanbul 1991.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, "Vakfiye", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012

ÖZTÜRK Nazif, "Batılılaşma Döneminde Başlatılan ve Vâkıfların Çözülmesine Yol Açan Bir Uygulama", *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt 28, Sayı 4, 1992.

PEHLİVAN Yusuf, *H. 1203-1204 (M. 1788-1789) Tarihli 179 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi,* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2023.

PİYADEOĞLU Cihan, "Nizâmiye Medreselerinin Kuruluşu ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 8, Ekim 2018.

SANDIKÇI Kemal, "Müstahrec", *DİA,* Cilt 32, İstanbul 2006.

SÜMER Faruk, "Keykavus I", *DİA,* Cilt 25, Ankara 2022.

ŞAHİN Kamil, "Ankaralı Şeyh İzzettin Vakıfları ve Ak Medrese (Ogüst Mabedi)", *Vakıflar Dergisi,* Sayı XXIX.

……, "Hacı Bayram-ı Veli'nin Müderrisliği ve Melike Hatun Medresesi", *I. Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları-3, Ankara 1990.

……..., "Ankara'da Melike Hatun Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 22, 1991.

TANMAN M. Baha, "Hacı Bayram Veli Külliyesi" *DİA*, Cilt 14, İstanbul 1996.

TAŞ Hülya, *XVII. Yüzyılda Ankara,* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara 2004.

TAŞCAN Zehra, *173 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1198/M. 1783-1784),* Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

TAŞÇI Gülen, *H. 1281/M. 1864-1865 Tarihli Muhasebe Defterine Göre Ankara Sancağı'ndaki Vakıflar,* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tarih ABD, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2022.

TARHAN Murat, *Osmanlı Medrese Sistemi İçerisinde Çankırı Medreseleri ve Müderrisleri,* Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2012.

TURAN Osman, ''Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı'', *Belleten*, XI.

……..., "Keykâvus I" *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul 1977.

ORAL M. Zeki, "Konya'da Sırçalı Medrese", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, Cilt 25, Sayı 99, Temmuz 1961.

SAMİ es-Sakkâr, "Muîd" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, 2020.

UĞUR Yunus, "Şer'iyye Sicilleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2010

ÜLKEN Hilmi Ziya, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, S.IX, 1971.

ÜNVER Süheyl, "Süleymaniye Külliyesinde Dârüşşifa, Tıb Medresesi ve Dârülakakire Dair", *Vakıflar Dergisi*, Cilt II, Ankara 1942.

YAPICI Şeyma, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Ankara Mahalleleri" *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 2, Sayı 4, 2020

YEŞİLDURAK Efe, "Nizâmiye Medreseleri: Müfredat ve Öğretim Metotları", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 4, Sayı 8.

YILMAZ Yasin, "Osmanlı Örgün Eğitiminde ve Süleymaniye Medreselerinde Müderrisler", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 14.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800", *Osmanlı Araştırmaları, Cilt* III, İstanbul 1982.

"Ankaravi Mehmet Efendi Medresesi", https://kulturenvanteri.com/tr/yer/ankaravi-mehmet-efendi-medresesi/#17.5/41.013089/28.954224 (erişim tarihi: 19.10.2023).

EKLER

Ek-1: Doğan Bey Medresesi'nin 1310/1893 tarihli tamir masrafları

Malzeme	**Amele adedi**	**Usta adedi**	**Aded**	**Fiyat**	**Kuruş**
Tulen yedi metro ve elli santim arzen 20 santim ve 13 santim * çam ağacı			2	18	36
Tulen 6 metro arzen 13 santim ve 13 santim * çam ağacı			26	8	208
Tulen 3 metro 50 santim arzen 10 santim ve dört santim * çam ağacı	3	2	20	2	40
Tulen 2 metro ve arzen 20 santim ve bir buçuk santim * çam tahtası			200		100
Tulen 30 santim arzen 15 ve bir buçuk santim * çatı kerestesi			1000		100
(?) bedeli				2.20 para	64.20 para
Sıva için Almus? kireci					
Acı kireç					
Taban kiremiti					
Bir aded zokak kapusuyla iki aded oda kapusu					
Dülger ve sıvacı ustasına yevmiyesi		35		15	525
Amele yevmiyesi	40				200
Toplam	1.646 kuruş				

Ek 2. Osmanlı Döneminde Ankara'da Faaliyet Gösteren Medreseler

No	Medrese Adı	Medresenin Kurucusu	Kuruluş Tarihi		Faaliyetinin Bilinen Son Tarihi (Hicri/Miladi)	Medresesin Yeri
			Vakfiyeye Göre (Hicri/Miladi)	Diğer Kaynaklara Göre		
1	Keykavus Medresesi	I. İzzeddin Keykavus		XIII. yy başı	--	
2	Kızılbey Medresesi	Seyfeddin Kızılbey		XIII. yy sonu	1283/1866	Kızılbey Mahallesi (Günümüzde Ulus Ziraat Bankasının Olduğu Bölge)
3	Saraç Sinan Medresesi	Yusuf oğlu Hacı Sinanüddin	687/1288		1331/1912	Kayabaşı/Kale Mahallesi
4	Melike Hatun /Kara/Yeni/Sevda Medresesi	Melike Hatun		XIV. yy sonu	1325/1909	Altındağ, Taşçılar Sokak
5	Yeşil Ahi Medresesi	Hacı Şemseddin Âhi Ahmed	842/1439		1325/1909	Hacı Murad Mahallesi, Karacabey Hamamı arkası
6	Yeğen Bey Medresesi	Yeğen Bey (Hızır Oğlu Hacı Ahmed		842/1439	1020/1611	Eşenhor/Eşhor Mahallesi
7	Ak/Beyza/Hacı Bayram Veli Medresesi			1463	1312/1895	Hacı Bayram Veli Külliyesi (Augustus Mabedi)
8	Seyfiye/Mâh-ı Bülendi Medresesi	--		1463	1325/1909	Ulucanlar, Kattânî Mahallesi
9	Sarı Hatib/Mevlânâ Abdullah Medresesi	Sarı Hatib Mevlânâ Abdullah		1463	1330/1912	Hacı Seydi/Hacı Tepesi Mahallesi
10	Sarmiye Medresesi	--		928/1522	1329/1911	Hacı Musa/Hacı İvaz Mahallesi

11	Zincirli/Kazasker/Şeyhülislam Mehmed Emin Efendi Medresesi	Ankaravî Mehmed Emin Efendi	1097/1686		1328/1910	Anafartalar, Zincirli Camii yanı
12	Kocabey/Abdülhâdi Medresesi	Kocabeyzâde Seyyid Abdülhâdi Efendi	1133/1721		1325/1909	Koyun Pazarı, Adliye Camii yanı
13	Hankâh Medresesi	Mevlânâ Müderriszâde Ahmed Efendi		1139/1726	R.1325/1909	Debbağiye Mahallesi
14	Emniye Medresesi	Abdülkerimzâde Seyyid Hacı Mehmed Emin Efendi	1141/1728		1330/1912	Tahtakale Çarşısı, Haseki Camii Yanı
15	Hacı Yusuf/Yusufiye Medresesi	Kâsım Oğlu Hacı Yusuf	1143/1730		1945	Tahtakale Çarşısı, İbadullah Camii yanı
16	Mehmed Emin Efendi Medresesi	Abdülkerimzâde Seyyid Hacı Mehmed Emin efendi	1154/1742		1333/1915	Anakara Kalesi, Alaeddin Camii yanı
17	Fazliye Medresesi	Abdülkerimzâde Seyyid Fazlullah Efendi	1159/1746		1332/1916	Eşenhor/Eşhor Mahallesi
18	Ağazâde Medresesi	Ağazade Seyyid Hacı Abdullah	1159/1746		1328/1910	Hacı Musa Mahallesi
19	Ağa/Mermerzâde Medresesi	Mermerzâde Ali Ağa	1160/1747		1327/1909	Araba Pazarı, Kağını Pazarı Camii yanı
20	Sun'iyye Medresesi	Abdülkerimzâde Sunullah Efendi	1162/1749		R.1325/1909	İmâret Mahallesi, Karacabey Hamamı yakını
21	Haseki Medresesi	--		1170/1757	1184/1770	--
22	Doğanbey Medresesi	--		1195/1781	1325/1909	Kattatin Mahallesi
23	Mimarzâde/Sarı Kadı Medresesi	Mimarzâde Seyyid Mehmet Şakir Efendi	1198/1783		1330/1912	İmaret/Erzurum Mahallesi
24	Hacı Abdullah/Abdullah Bin Ali Medresesi	Ali Oğlu Hacı Abdullah		1210/1796	1331/1912	Kul Derviş Mahallesi

25	Şahabiye/Nakşibendi Medresesi	Seyyid Hacı Şahabeddin Ağa	1215/1800		1328/1910	Koyun Pazarı Mahallesi, Nakşibendi şeyh Seyyid Hüseyin Efendi türbesi yanı
26	Rızaiye Medresesi	Toygarzâde Seyyid Mehmed Efendi	1231/1816		1323/1905	Tahtakale Çarşısı, Haseki Camii Yanı
27	Hacı Hasan/Zeynelâbidin Medresesi	Müderriszâde Seyyid Hacı Hasan Efendi	1231/1816		R. 1325/1909	Sabûnî Mahallesi, Zeynelabidin
28	Şerife Zahide Hanım Medresesi	Şerife Zahide Hanım	1235/1820		1327/1909	Öksüzce Mahallesi

Ek 3. Kronolojik Olarak Ankara Medreseleri ve Konumları

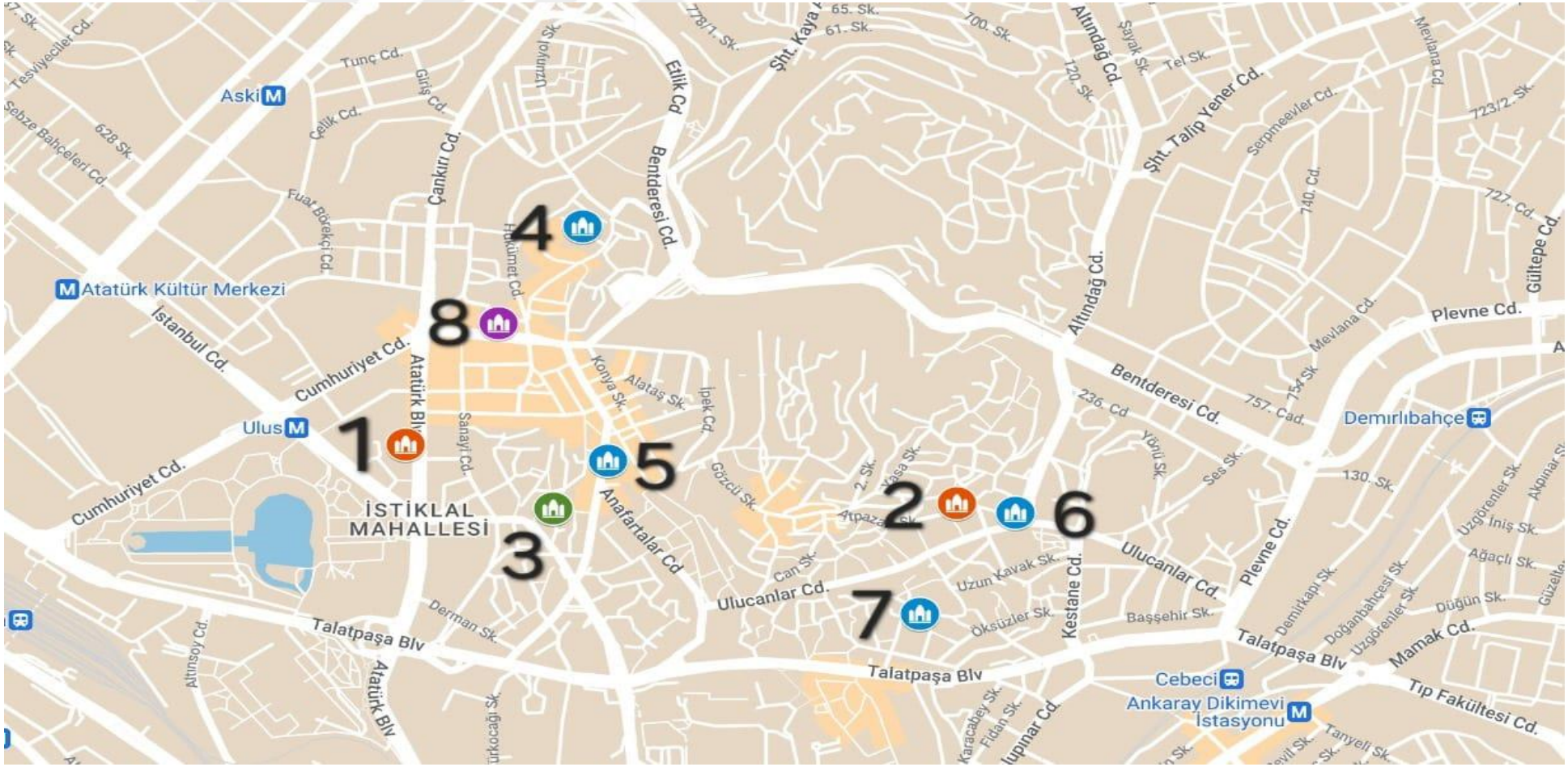

1 – Kızıl Bey Medresesi (XIII. Yüzyıl)
2 – Saraç Sinan Medresesi (XIII. Yüzyıl)
3 – Melike Hatun Medresesi (XIV. Yüzyıl)
4 – Ak Medrese (XV. Yüzyıl)
5 – Yeğen Bey Medresesi (XV. Yüzyıl)
6 – Seyfiye Medresesi (XV. Yüzyıl)
7 – Yeşil Ahi Medresesi (XV. Yüzyıl)
8 – Zincirli Medresesi (XVII. Yüzyıl)

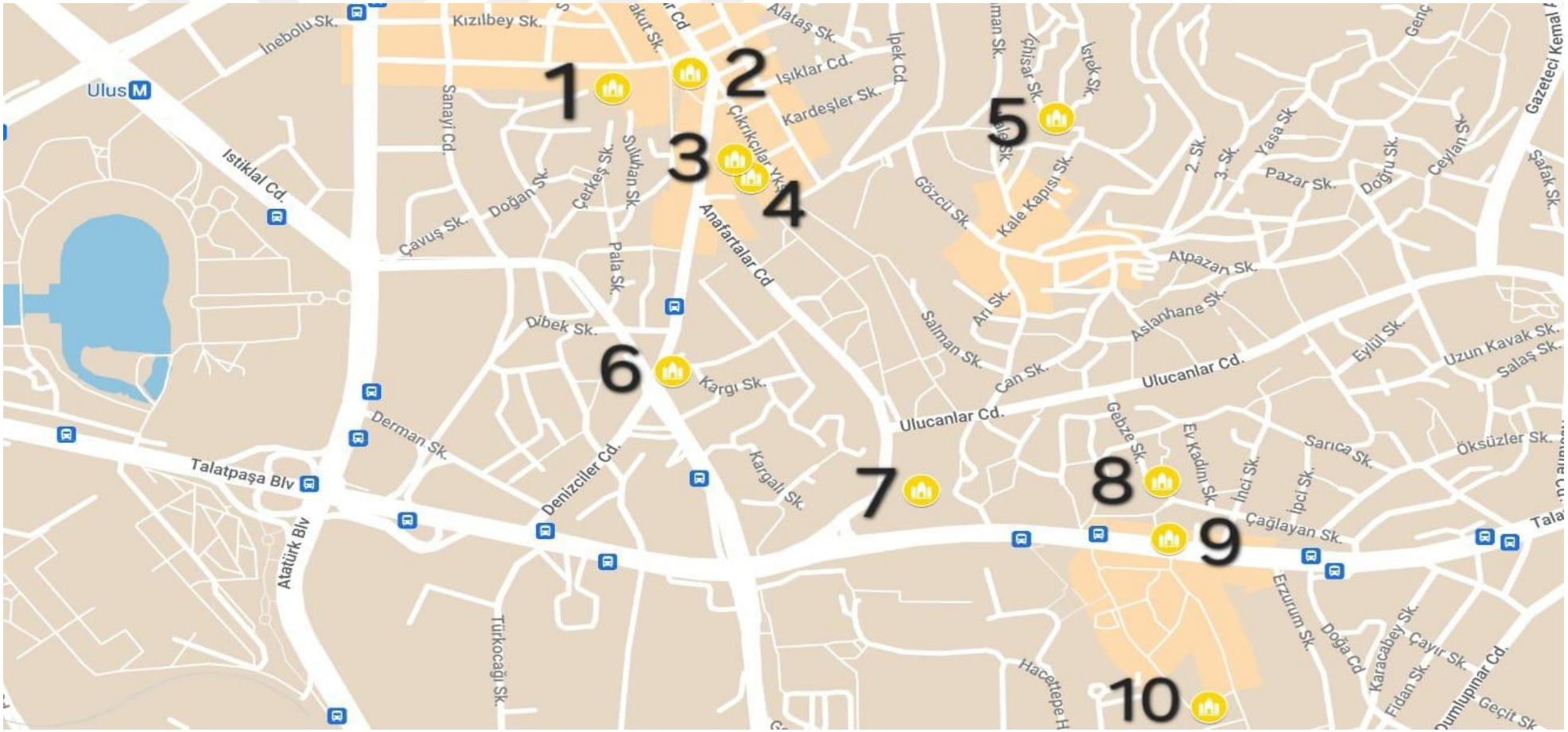

1 – Hacı Yusuf Medresesi (XVIII. Yüzyıl) (XVIII. Yüzyıl)

2 – Emniye Medresesi (XVIII. Yüzyıl) (XVIII. Yüzyıl)

3 – Fazliye Medresesi (XVIII. Yüzyıl) Medresesi (XVIII. Yüzyıl)

4 – Kocabeyzade (Abdülhadi) Medresesi (XVIII. Yüzyıl)

5 – Mehmet Emin Efendi Medresesi (XVIII. Yüzyıl)

6 – Ağa (Mermerzade) Medresesi (XVIII. Yüzyıl)

7 – Şehabiye Medresesi

8 – Ağazade Medresesi

9 & 10 – Suniyye ve Mimarzade

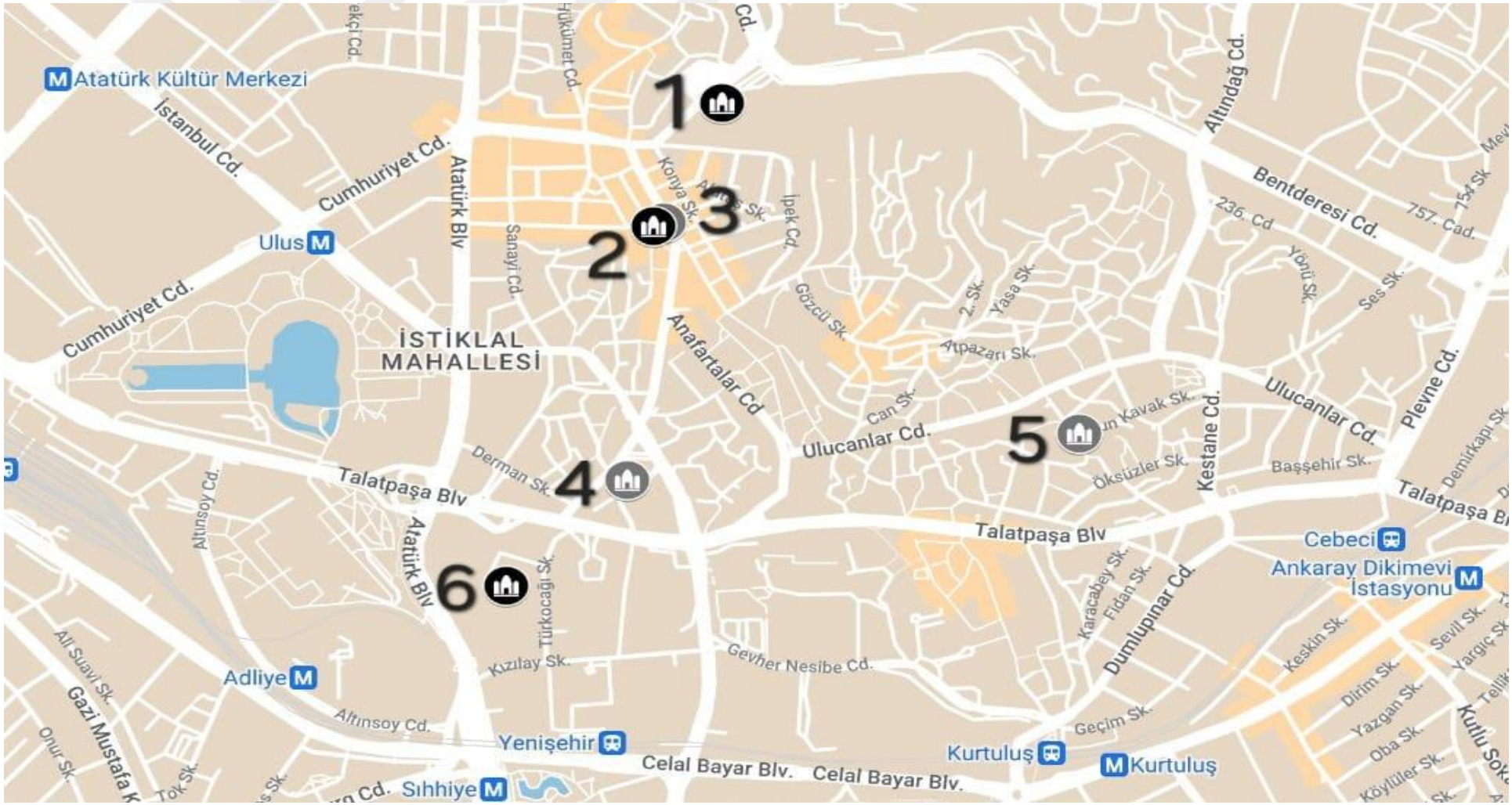

1 – Hankah Medresesi (?)
2 – Haseki Medresesi (?)
3 – Rızaiye Medresesi (XIX. Yüzyıl)
4 – Şerife Zahide Hanım Medresesi (XIX. Yüzyıl)
5 – Hacı Hasan Medresesi (XIX. Yüzyıl)
6 – Keykavus Medresesi (?)